

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΕΥΑΝΘΙΑ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Διδακτορική διατριβή

Συμβουλευτική επιτροπή:

Σ. Κοτζάμπαση

Ι. Βάσσης

Η. Ταξίδης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΕΥΑΝΘΙΑ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Διδακτορική διατριβή

Εξεταστική επιτροπή:

Σ. Κοτζάμπαση

Ι. Βάσσης

Η. Ταξίδης

Ι. Πολέμης

Ε. Κιαπίδου

Μ. Αυγερινού

Χρ. Σιμελίδης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

Η διδακτορική διατριβή υλοποιήθηκε με υποτροφία του ΙΚΥ, η οποία χρηματοδοτήθηκε από την Πράξη «Ενίσχυση του ανθρώπινου ερευνητικού δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας» (MIS-5000432) από πόρους του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» 2014-2020 με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Ε.Κ.Τ.) και του Ελληνικού Δημοσίου.

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα (Ν. 5343/32, άρθρο 202, παρ. 2).

Στους γονείς μου,
Βασίλη και Κυριακή

&

στον σύζυγό μου

Χρήστο,

στους οποίους οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ
για τη στήριξη και την υπομονή που επέδειξαν
κατά τη διάρκεια αυτού του ιδιαίτερου ταξιδιού.

Περιεχόμενα

Λίστα συντομογραφιών.....	3
Βιβλιογραφία	4
Εισαγωγή	22
Θάνατος	24
Τρόποι θανάτου	31
Παρουσίαση των θαυμαστών σημείων που συνδέονται με τον θάνατο των αγίων και των μαρτύρων	35
1. Άγγελοι.....	35
Δεδομένα και παρατηρήσεις	72
2. Φυσικά και καιρικά φαινόμενα.....	81
Δεδομένα και παρατηρήσεις	92
3. Φως, φωτιά και λάμψη στον ουρανό	95
Επουράνια σημεία.....	104
Πύρινα θαυμαστά σημεία.....	109
Δεδομένα και παρατηρήσεις	112
4. Ροή υγρών στοιχείων από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων.....	115
Γάλα	121
Μύρο	125
Δεδομένα και παρατηρήσεις	140
5. Ανάδυση ευωδίας από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων.....	146
Δεδομένα και παρατηρήσεις	160
6. Προστασία των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων	164
Χρόνος	177
Εξαφάνιση του λειψάνου κάποιου αγίου ή μάρτυρα με πρόνοια Θεού.....	185
Δεδομένα και παρατηρήσεις	189
7. Όνειρα & Οράματα	194
Όνειρα	197
Όνειρα επιθυμίας	212
Οράματα	215
Δεδομένα και παρατηρήσεις	228
Συγκεντρωτικός πίνακας ονείρων και οραμάτων	234
8. Απόπειρες μεταφοράς ή κλοπής των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων	238
Απόπειρες κλοπής των λειψάνων	255

Διαμάχες μεταξύ περιοχών με βασική επιδίωξη την κατοχή των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων	262
Δεδομένα και παρατηρήσεις	265
9. Αντίδραση του σώματος των αγίων και μαρτύρων μετά τον θάνατό τους	272
Δεδομένα και παρατηρήσεις	281
10. Ο Θεός, οι άγιοι και οι μάρτυρες ως «τιμωροί» των ασεβών	283
Τιμωρία και ίαση του υπαιτίου από τον ίδιο τον άγιο ή τον μάρτυρα	283
Ο θάνατος επιβάλλεται ως τιμωρία	290
Δεδομένα και παρατηρήσεις	303
11. Η ιδιαίτερη σύνδεση των ζώων με τη στιγμή του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων	309
Δεδομένα και παρατηρήσεις	323
Συμπεράσματα	327
Περίληψη	335
Summary	336

Λίστα συντομογραφιών

AASS	Acta Sanctorum
AnBoll	Analecta Bollandiana
BHG	Bibliotheca Hagiographica Graeca
BMGS	Byzantine and Modern Greek Studies
Byz	Byzantion
CCSG	Corpus Christianorum Series Graeca
DOML	Dumbarton Oaks Medieval Library
DOP	Dumbarton Oaks Papers
ΕΕΒΣ	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
PG	Patrologia Graeca (J.-P. Migne)
RSBN	Rivista di studi bizantini e neoellenici
SC	Sources Chrétiennes
SH	Subsidia Hagiographica
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der alterchristlichen Literatur
VV	Vizantijskij Vremmenik

Βιβλιογραφία*

- Anrich, Νικόλαος Μύρων: G. Anrich, *Hagios Nikolaos. Der heiligen Nikolaus in der griechischen Kirche. Texte und Untersuchungen I*, Leipzig 1913, 111-139 [BHG 1348], 211-233 [BHG 1348c], 235-267 [BHG 1349], 268-275 [BHG 1348b], 312-332 [BHG 1349c]
- Αθανάσιος, Αθανάσιος Αθωνίτης: J. Noret, *Vitae duae antiquae S. Athanasii Athonitae* [CCSG 9], Turnhout 1982, 3-124 [BHG 187]
- Αλέξανδρος Κύπριος, Βαρνάβας: P. Van Deun, *Hagiographica Cypria: Sancti Barnabae Laudatio auctore Alexandro Monacho et Sanctorum Bartholomaei et Barnabae vita e menologio imperiali deprompta* [CCSG 26], Turnhout 1993, 83-122 [BHG 226]
- Αλέξιος, Φλώρος-Λαύρος: F. Halkin, Une Passion inédite des saints Florus et Laurus (BHG 622z), *JÖB* 33 (1983) 38-44 [BHG 662z]
- Αμπελιανός, Ειρήνη: A. Wirth, *Danae in christlichen Legenden*, Wien 1892, 116-148 [BHG 953]
- Αναστάσιος πρωτασηκρήτης, Αικατερίνη: Γ. Δ. Μεταλληνός, Ἀναστασίου πρωτασηκρήτης. Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀγίαν Αἰκατερίναν, *Εκκλησιαστικός Φάρος* 54 (1972) 237-274 [BHG 32b]
- Ανδρέας Κρήτης, Γεώργιος: *AASS April. III* (1866) XII-XX [BHG 682]
- Ανδρέας Κρήτης, Θεράπων: I. Deubner, *De Incubatione capita quattuor*, Lipsiae 1900, 120-134 [BHG 1798]
- Ανδρέας Κρήτης, Πατάπιος: *PG* 97, 1221-1233 [BHG 1425]
- Αντώνιος, Συμεών ο Στυλίτης: H. Lietzmann, *Leben des hl. Symeon Stylites* [TU 32.4], Leipzig 1908, 20-78 [BHG 1682-1683e]
- Αντώνιος Λαρίσης, Κυπριανός: Στ. Γ. Γουγούλης, *Αντωνίου Λαρίσης. Εγκώμιον εις τον άγιον Κυπριανό Λαρίσης. Προλεγόμενα-Κείμενο-Μετάφραση*, Λάρισα 1991, 59-76 [BHG 2091]
- Ανύσιος, Αθηνογένης Πηδαχθός: P. Maraval, *La passion inédite de S. Athénogène de Pédacthoé en Cappadoce* (BHG 197b) [SH 75], Bruxelles 1990, 30-84 [BHG 197b]
- Ανώνυμος, Αθηνογένης Πηδαχθός: P. Maraval, *La passion inédite de S. Athénogène de Pédacthoé en Cappadoce* (BHG 197b) [SH 75], Bruxelles 1990, 90-102 [BHG 197]
- Ανώνυμος, Αικατερίνη: J. Viteau, *Passions des SS. Écaterine et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anysia*, Paris 1897, 5-23 [BHG 30], 25-39 [BHG 30a], 43-65 [BHG 31]

* Η σειρά παράθεσης ακολουθεί την αλφαβητική κατάταξη των ονομάτων των συγγραφέων. Οι ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές τίθενται προ των ελληνικών.

- Ανώνυμος, Ακεψιμάς-Ιωσήφ-Αειθαλάς: H. Delehaye, *Les versions grecques des Actes des martyrs persans sous Sapor II. Textes grecs et traductions* [Patrologia Orientalis II.4], Turnhout 1971, 478-517 [BHG 15-16]
- Ανώνυμος, Ακίνδυνος-Πηγάσιος-Αφθόνιος-Ελπιδοφόρος-Ανεμπόδιστος: AASS Nov. I (1887) 461-489 [BHG 21 & 22]
- Ανώνυμος, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού: M. Rösler, *Die Fassungen der Alexius-Legende* [Wiener Beiträge zur Englischen Philologie 21], Vienna-Leipzig 1905, 118-154 [BHG 52]; H. F. Massmann, *Sanct Alexius Leben* [Bibliothek der Gesamten Deutschen National Literatur 9], Leipzig 1843, 201-208 [BHG 53]; F. Halkin, Une légende grecque de saint Alexis (BHG 56d), *AnBoll* 98 (1980), 6-16 [BHG 56d]
- Ανώνυμος, Αναστασία η Ρωμαία: H. Delehaye, *Étude sur le légendier romain* [SH 23], Bruxelles 1936, 250-258 [BHG 76z]
- Ανώνυμος, Αναστάσιος ο Πέρσης: B. Flusin, *Saint Anastase le Perse et l'histoire de la Palestine au début du VIIe siècle I*, Paris 1992, 40-91 [BHG 84]
- Ανώνυμος, Ανδρέας: C. von Tischendorf, *Acta apostolorum apocrypha*, Lipsiae 1851, 105-130 [BHG 93]
- Ανώνυμος, Αυξέντιος: PG 114, 1377-1436 [BHG 199]
- Ανώνυμος, Βαρβάρα: J. Viteau, *Passions des SS. Écaterine et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anysia*, Paris 1897, 89-99 [BHG 213-214]; A. Wirth, *Danae in christlichen Legenden*, Wien 1892, 105-111 [BHG 215]
- Ανώνυμος, Βαρθολομαίος: C. von Tischendorf, *Acta apostolorum apocrypha*, Lipsiae 1851, 243-260 [BHG 227]
- Ανώνυμος, Βονιφάτιος: T. Ruinart, *Acta primorum martyrum sincera et selecta*, Amsterdam 1869, 325-332 [BHG 279-280]
- Ανώνυμος, Γεώργιος: K. Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung* [Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften XXV.3], München 1911, 3-16 [BHG 670a]
- Ανώνυμος, Δαβίδ: V. Rose, *Leben des hl. David von Thessalonike*, Berlin 1887, 3-15 [BHG 493]
- Ανώνυμος, Δανιήλ ο Στυλίτης: H. Delehaye, *Les saints stylites* [SH 14], Bruxelles 1923, 1-94 [BHG 489]
- Ανώνυμος, Διομήδης: B. Latyšev, *Hagiographica graeca inedita* [Mémoires de l'Academie imp. de St. Petersburg 8e série XII.2], St. Petersburg 1914, 125-132 [BHG 548]

- Ανώνυμος, Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης: P. Podolak, L' agiografia di Dionigi fra Oriente e Occidente: edizione della passione greca *Μετὰ τὴν μακαρίαν καὶ ἔνδοξοτάτην*, *Byz* 87 (2017) 299-321 [BHG 554]
- Ανώνυμος, Ερμούλος-Στρατόνικος: F. Halkin, Trois textes grecs inédits sur les saints Hermyle et Stratonice martyrs à Singidunum (Belgrade), *AnBoll* 89 (1971) 10-20 [BHG 744z], 20-39 [BHG 744y]
- Ανώνυμος, Ευγένιος-Βαλεριανός-Κανίδιος-Ακύλας: Οδ. Λαμψίδης, Ἅγιος Εὐγένιος ὁ πολιοῦχος τῆς Τραπεζούντος, Αθήνα 1984, 53-75 [BHG 608y]
- Ανώνυμος, Ευστάθιος-Θεοπίστη-Αγάπιος-Θεόπιστος: *AASS Sept. VI* (1867) 123-135 [BHG 641]
- Ανώνυμος, Ζωτικός: M. Aubineau, Zoticos de Constantinople nourricier des pauvres et serviteur des lépreux, *AnBoll* 93 (1975) 71-84 [BHG 2479]
- Ανώνυμος, Θεοδώρα: K. Wessely, Die Vita S. Theodora, *Fünfzehnter Jahresbericht des K. K. Staatsgymnasiums in Hernals* (1889) 25-44 [BHG 1727]
- Ανώνυμος, Θεόδωρος Στουδίτης: V. Latyšev, Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi musaei Rumianzoviani n° 520, *VV* 21 (1914) 258-304 [BHG 1755d]; C. van de Vorst, La translation de S. Théodore Studite et de S. Joseph de Thessalonique, *AnBoll* 32 (1913) 50-61 [BHG 1756t]
- Ανώνυμος, Θεοφάνης ο Ομολογητής: K. Krumbacher, Eine neue Vita des Theophanes Confessor, *Sitzungsberichte der philos.-philol. u. hist. Cl. der K. Bayer. Akad. des Wiss.* (1897) 389-399 [BHG 1791]
- Ανώνυμος, Θεράπων: I. Deubner, *De incubatione capita quattuor*, Lipsiae 1900, 120-134 [BHG 1797]
- Ανώνυμος, Ιανουάριος: P. Franchi de'Cavalieri, *Note agiografiche* 4 [Studi e Testi 24], Roma 1912, 105-114 [BHG 773y]
- Ανώνυμος, Ιλαρίων: Φ. Αρ. Δημητρακόπουλος, Ὅσιος Ιλαρίων ο μέγας. Με ανέκδοτα αγιολογικά και υμνογραφικά έργα, Αθήνα 2013, 55-72 [BHG 754]
- Ανώνυμος, Ιουλιανή: Χρ. Αγγελίδη, Το μαρτύριο της αγίας Ιουλιανής της εκ Νικομηδείας, *Βυζαντινά* 9 (1977) 150-166 [BHG 962z]
- Ανώνυμος, Ιωάννης ο Ελεήμων: H. Delehaye, Une Vie inédite de saint Jean l'Aumonier, *AnBoll* 45 (1927) 19-73 [BHG 887v]
- Ανώνυμος, Ιωάννης ο Καλυβίτης: Οδ. Λαμψίδης, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης, *Πλάτων* 16 (1964) 262-272 [BHG 868]

- Ανώνυμος, Ιωάννης ο Χρυσόστομος: F. van Ommeslaeghe, Une Vie acéphale de Saint Jean Chrysostome dans le Batopedinus 73, *AnBoll* 94 (1976) 326-355 [BHG 874h]
- Ανώνυμος, Κλήμης Ρώμης: A. R. M. Dressel, *Clementinorum epitomae duae*, Lipsiae 1873, 122-232 [BHG 342-344]
- Ανώνυμος, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος: F. Halkin, Un abrégé inédit de la vie ancienne et disparue de Cornellie le centurion, *RSBN* 11 (1964) 34-39 [BHG 370z]
- Ανώνυμος, Κοσμάς-Δαμιανός: I. Deubner, *Kosmas und Damian*, Leipzig 1907, 87-96 [BHG 372]; E. Rupprecht, *Cosmae et Damiani sanctorum medicorum Vita(m) et miracula e codice Londinensi*, Berlin 1935, 1-82 [BHG 373b]
- Ανώνυμος, 42 μάρτυρες Αμορίου: B. Vasilievskij-P. Nikitin, Skazaniia o 42 Amoriiskikh muchenikakh i cherkovnaia sluzhba, *Zapiski imp. Akademia nauka* VIIIe ser. VII.2 (1905) 8-21 [BHG 1212], 38-56 [BHG 1209-1210]; F. Halkin, *Hagiologie Byzantine. Textes inédits publiés en grec et traduits en français* [SH 71], Bruxelles 1986, 153-161 [BHG 1214c]
- Ανώνυμος, 10 μάρτυρες Κρήτης: P. Franchi de' Cavallieri, *Scritti Agiografici* II [Studi e Testi 121-122], Rome 1962, 389-400 [BHG 1196]
- Ανώνυμος, Μερκούριος: H. Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909, 234-242 [BHG 1274]
- Ανώνυμος, Μηνάς: K. Krumbacher, Miscellen zu Romanos, *Abhandlungen der k. bayer. Akademie* 24.3 (1907) 31-43 [BHG 1254-1254c]
- Ανώνυμος, Μηνοδώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα: F. Halkin, *Hagiologie byzantine. Textes inédits publiés en grec et traduits en français* [SH 71], Bruxelles 1986, 88-94 [BHG 1272z]
- Ανώνυμος, Μώκιος: H. Delehaye, Saints de Thrace et de Mésie, *AnBoll* 31 (1912) 163-176 [BHG 1298c]
- Ανώνυμος, Νικήτας ο Γότθος: H. Delehaye, Saints de Thrace et de Mésie, *AnBoll* 31 (1912) 209-215 [BHG 1339]
- Ανώνυμος, Ξένη: Th. Nissen, S. Eusebiae seu Xenae Vita, *AnBoll* 56 (1938) 106-117 [BHG 633]
- Ανώνυμος, Ούαρος & Κλεοπάτρα: AASS Oct. VIII (1853) 428-435 [BHG 1862]
- Ανώνυμος, Παντελεήμων: B. Latyšev, *Hagiographica graeca inedita* [Mémoires de l'Academie imp. de St. Petersbourg 8e série XII.2], St. Petersbourg 1914, 40-53 [BHG 1412z]
- Ανώνυμος, Παύλος: L. Vouaux, *Les actes de Paul et ses lettres apocryphes*, Paris 1913, 278-314 [BHG 1451-1452]

- Ανώνυμος, Πέτρος ο Αθωνίτης: F. Halkin, Vie brève de S. Pierre l'Athonite, *AnBoll* 106 (1988) 249-255 [BHG 1506e]
- Ανώνυμος, Πέτρος Αλεξανδρείας: J. Viteau, *Passions des saints Écaterine et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anysia*, Paris 1897, 69-85 [BHG 1502]
- Ανώνυμος, Πρόβος-Τάραχος-Ανδρόνικος: AASS Oct. V (1786) 566-584 [BHG 1574]
- Ανώνυμος, Σέργιος-Βάκχος: I. van den Gheyn, Passio antiquior SS. Sergii et Bacchi graece nunc primum edita, *AnBoll* 14 (1895) 375-395 [BHG 1624]
- Ανώνυμος, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας V*, Αγία Πετρούπολη 1897 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 28-53 [BHG 1649]
- Ανώνυμος, Σώζων: AASS Sept. III (1868) 15-19 [BHG 1643]
- Ανώνυμος, Φώτιος-Ανίκητος: B. Latyšev, *Hagiographica graeca inedita* [Mémoires de l'Academie imp. de St. Petersbourg 8e série XII.2], St. Petersbourg 1914, 93-113 [BHG 1542-1543]
- Ανώνυμος, Χαριτίμη: H. Delehaye, Les Actes inédits de Sainte Charitine martyre a Corycos en Cilicie, *AnBoll* 72 (1954) 8-14 [BHG 299z]
- Ανώνυμος, Χριστίνα: M. Norsa, Martirio di Santa Cristina, *Studi italiani de filologia classica* 19 (1912) 316-327 [BHG 302]
- Αργυρίου, Μακάριος Μακρή: Αστ. Αργυρίου, *Μακαρίου του Μακρή συγγράμματα* [Βυζαντινά κείμενα και μελέτες 25], Θεσσαλονίκη 1996, 85-100 [BHG 493m], 121-130 [BHG 622], 131-139 [BHG 114]
- Αρέθας, Γουρίας-Σαμωνάς-Άβιβος: O. von Gebhardt-E. von Dobschütz, *Die Akten der edessenischen Bekenner Gurjas, Samonas und Abibos* [TU 37.2], Leipzig 1911, 210-222 [BHG 740]
- Αρσένιος Κέρκυρας, Βαρβάρα: A. Mustoxidi, *Delle cose Corciresi*, Corfu 1848, XXX-XXXIV [BHG 218]
- Αστέριος Αμασειάς, Βασιλεύς: AASS April. III (1866) XLVII-L [BHG 240]
- Αστέριος Αμασειάς, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας: C. Datema, *Asterius of Amasea. Homilies I-XIV. Text, Introduction and Notes*, Leiden 1970, 165-173 [BHG 1656]
- Αχαϊκός, Νικόλαος ο έν Βουναίνη: Ι. Πολέμησ-Ε. Μίνεβα, *Βυζαντινά υμνογραφικά και αγιολογικά κείμενα*, Αθήνα 2016, 456-465 [BHG 2309]
- Βασίλειος Καισαρείας, Ιουλίττα: PG 31, 237-261 [BHG 972]
- Βασίλειος Καισαρείας, Ότι ούκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός: PG 31, 345
- Βασίλειος Σελευκειάς, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας: PG 85, 461-473 [BHG 1652-1653]

- Βοΐνης, Χριστόδουλος ο ἐν Πάτμῳ: Κ. Βοΐνης, Ἀκολουθία ἱερὰ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου τοῦ θαυματουργοῦ, Αθήνα 1884, 109-133 [BHG 303], 134-162 [BHG 304], 163-208 [BHG 305]
- Γερόντιος, Μελάνη: D. Gorge, *Vie de sainte Melanie* [SC 90], Paris 1962, 131-270 [BHG 1241]
- Γεώργιος Πισίδης, Αναστάσιος ὁ Πέρσης: B. Flusin, *Saint Anastase le Perse et l'histoire de la Palestine au début du VIIe siècle I*, Paris 1992, 202-259 [BHG 86]
- Γρηγόριος Κελαρίτης, Λάζαρος Γαλησιώτης: AASS Nov. III (1910) 508-588 [BHG 979]
- Γρηγόριος κληρικός, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη: Σ. Πασχαλίδης, Ὁ Βίος τῆς ὁσιομυροβλύτιδος Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκη. Διήγησις περὶ τῆς μεταθέσεως τοῦ τιμίου λειψάνου τῆς ὁσίας Θεοδώρας (Εἰσαγωγή-κριτικὸ κείμενο-μετάφραση-σχόλια) [Κέντρο Ἀγιολογικῶν Μελετῶν 1], Θεσσαλονίκη 1991, 190-235 [BHG 1739]
- Γρηγόριος Κύπριος, Γεώργιος: PG 142, 299-345 [BHG 683]
- Γρηγόριος Κύπριος, Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης: Μακάριος Πάτμιος, *Εὐαγγελικὴ σάλπιγξ, Λειψία 1758 & 1765*, 356-371 [BHG 557]
- Γρηγόριος Κύπριος, Ευθύμιος Μαδύτων: Β. Αντωνιάδης, Γεωργίου Κυπρίου εγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ευθύμιον ἐπίσκοπον Μαδύτων, *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 4 (1894) 392-422 [BHG 654]
- Γρηγόριος Κύπριος, Λάζαρος Γαλησιώτης: AASS Nov. III (1910) 588-606 [BHG 980]
- Γρηγόριος Παλαμάς, Δημήτριος: Π. Κ. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συγγράμματα XI*, Θεσσαλονίκη 1992, 162-193 [BHG 546]
- Γρηγόριος Παλαμάς, Πέτρος ὁ Αθωνίτης: Π. Κ. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συγγράμματα V*, Θεσσαλονίκη 1992, 161-191 [BHG 1506]
- Dennis, Death: G. T. Dennis, *Death in Byzantium*, *DOP* 55 (2001) 1-7.
- Δημήτριος Χρυσολωράς, Δημήτριος: Β. Λαούρδας, Το εγκώμιον τοῦ Δημήτριου Χρυσολωρά εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον, *Γρηγόριος ὁ Παλαμάς* 40 (1957) 343-351 [BHG 545]
- Εμμανουήλ μοναχός, Ἰανουάριος: *Bibliotheca Casinensis II*, Floril. 227-251 [BHG 774]
- Επιφάνιος, Ἀνδρέας: PG 120, 216-260 [BHG 102]
- Ευθύμιος πρωτασηκρήτης, Μαρία ἡ Αἰγυπτία: F. Halkin, *Panegyrique de Marie l'Égyptienne par Euthyme le Protasecretis*, *AnBoll* 99 (1981) 17-44 [BHG 1044e]
- Ευσέβιος Καισαρείας, Ἀφριανός-Αἰδέσιος: H. Delehaye, *Eusebii Caesariensis "De martyribus Palaestinae" longioris libelli fragmenta*, *AnBoll* 16 (1897) 122-127 [BHG 161]
- Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος: T. L. F. Tafel, *Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula*, Frankfurt am Main 1832 (ανατ. Amsterdam 1964), 167-182 [BHG 539]

- Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Φιλόθεος Οψικιανός: T. L. F. Tafel, *Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula*, Frankfurt am Main 1832 (ανατ. Amsterdam 1964), 145-151 [BHG 1535]
- Ευστράτιος πρεσβύτερος, Γολινδούχ: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας IV*, Αγία Πετρούπολη 1897 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 149-174 [BHG 700]
- Ευστράτιος πρεσβύτερος, Ευτύχιος Κωνσταντινουπόλεως: C. Laga, *Eustratii Presbyteri Vita Eutychie Patriarchae Constantinopolitani* [CCSG 25], Turnhout 1992, 3-90 [BHG 657]
- Εφραίμ Χερσώνος, Κλήμης Ρώμης: PG 2, 633-645 [BHG 351]
- Halkin, BHG: F. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, I-III [SH 8a], Bruxelles³1957 (ανατ. 1969); *Novum Auctarium BHG* [SH 65], Bruxelles 1984.
- Halkin, Ευφημία: F. Halkin, *Euphémie de Chalcédoine* [SH 41], Bruxelles 1965, 51-79 [BHG 619], 81-106 [BHG 621], 107-139 [BHG 624], 141-161 [BHG 620]
- Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος: M. Aubineau, *Les homélies festales d'Hésychius de Jérusalem* [SH 59], Bruxelles 1978, 817-844 [BHG 988], 872-900 [BHG 990]
- Ησύχιος πρεσβύτερος Κωνσταντινουπόλεως, 10 μάρτυρες ἐν Κρήτη: Ν. Ψαλιδάκης, Ἐνέκδοτον Μαρτύριον τῶν ἐν Κρήτη ἁγίων δέκα μαρτύρων, *Κρητικά Χρονικά* 2 (1948) 570-574 [BHG 1197b]
- Θεοδόσιος Γουδέλης, Λεόντιος Ιεροσολύμων: D. Tsougarakis, *The life of Leontios patriarch of Jerusalem. Text, Translation, Commentary* [The Medieval Mediterranean 2], Leiden-New York-Köln 1993, 32-156 [BHG 985]
- Θεοδώρα Ραούλαινα Παλαιολογίνα, Θεοφάνης-Θεόδωρος οι Γραπτοί: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας IV*, Αγία Πετρούπολη 1897 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 185-223 [BHG 1793]
- Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Γεώργιος: K. Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung* [Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften XXV.3], München 1911, 59-77 [BHG 674]
- Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Θεόδωρος Στουδίτης: PG 99, 113-232 [BHG 1755]
- Θεόδωρος Μετοχίτης, Δημήτριος: I. Polemis-E. Kaltsogianni, *Theodorus Metochites Orationes*, Berlin-Boston 2019, 109-148 [BHG 547g]
- Θεόδωρος Μετοχίτης, Ιωάννης ο Νέος: I. Polemis-E. Kaltsogianni, *Theodorus Metochites Orationes*, Berlin-Boston 2019, 697-722 [BHG 2192]

- Θεόδωρος Μουζάλων, Νικήτας ο Νέος: Δ. Σαμαρά, *Θεόδωρος Μουζάλων. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο ἑνὸς λογίου τοῦ 13^{ου} αἰώνα* [Βυζαντινά κείμενα και μελέτες 64], Θεσσαλονίκη 2018, 129-156 [BHG 2302]
- Θεόδωρος Νίκαιας, Πέτρος Ἄργους: Ι. Πολέμης-Ε. Μίνεβα, *Βυζαντινά υμνογραφικά και αγιολογικά κείμενα*, Αθήνα 2016, 488-501 [BHG 1504]
- Θεόδωρος Στουδίτης, Βαρθολομαίος: PG 99, 792-800 [BHG 230]
- Θεοφάνης Βατοπεδινός, Μάξιμος Καυσοκαλυβίτης: R. P. H. Greenfield-A. M. Talbot, *Holy men of Mount Athos* [DOML 40], Cambridge-Massachusetts 2016, 442-566 [BHG 1237]
- Θεοφάνης Καισαρείας, Θεόδωρος ο Γραπτός: J. M. Featherstone, *The Praise of Theodore Graptos by Theophanes of Caesarea*, *AnBoll* 98 (1980) 104-150 [BHG 1745z]
- Θεοφύλακτος Αχρίδος, 15 μάρτυρες Τιβεριούπολης: Ε.-Σ. Κιαπίδου, *Θεοφύλακτος Αχρίδος. Μαρτύριο των δεκαπέντε μαρτύρων της Τιβεριούπολης* [Κείμενα βυζαντινής λογοτεχνίας 8], Αθήνα 2015, 128-218 [BHG 1199]
- Θωμαίς, Φεβρωνία: AASS *Iun.* VII 16-31 [BHG 659]
- Ιγνάτιος διάκονος, Γεώργιος Αμάστριδος: Ι. Πολέμης-Ε. Μίνεβα, *Βυζαντινά υμνογραφικά και αγιολογικά κείμενα*, Αθήνα 2016, 323-356 [BHG 668]
- Ιερώνυμος/Σωφρόνιος, Ιλαρίων: R. Fr. Strout, *The Greek versions of St. Jerome's Vita sancti Hilarionis*, στο: W. A. Oldfather, *Studies in text tradition of St. Jerome's Vitae Patrum*, Urbana 1943, 312-332 [BHG 751z]; Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας V*, Πετρούπολη 1898 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 82-136 [BHG 752]
- Ιλαρίων Σίδης, Ευστάθιος-Θεσπέσιος-Ανατόλιος: F. Halkin, *La Passion inédite des saints Eustathe, Thespésius et Anatole*, *AnBoll* 93 (1975) 288-311 [BHG 2139]
- Ισίδωρος Γλαβάς, Δημήτριος: Β. Λαούρδας, *Ἰσιδώρου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης ὁμιλίας εἰς τὰς ἐορτὰς τοῦ ἁγίου Δημητρίου*, *Ελληνικά* [Παράρτημα 5] (1954) 19-65 [BHG 547n]
- Ιωάννης Δαμασκηνός, Βαρβάρα: B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos V*, Berlin-New York 1988, 247-278 [BHG 217]
- Ιωάννης διάκονος, Ιωσήφ ο Υμνογράφος: PG 105, 939-975 [BHG 945-946]
- Ιωάννης Ελεήμων, Τύχων: H. Usener, *Sonderbare Heiligen I. Der heilige Tychon*, Leipzig 1907, 111-149 [BHG 1859]
- Ιωάννης Ευβοίας, Παρασκευή: F. Halkin, *La passion de sainte Parascève par Jean d'Eubée*, στο: P. Wirth, *Polychronion. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag* [Forschungen zur griechischen Diplomatie und Geschichte 1], Heidelberg 1966, 231-237 [BHG 1420p]

- Ιωάννης Θεσσαλονίκης, Δημήτριος: Π. Κ. Χρήστου, *Ἡ γραμματεία τῶν Δημητρίων Α΄. Διηγήσεις περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη 1993, 240-245 [BHG 504]
- Ιωάννης Νικομηδεΐας, Βασιλεύς: *AASS April*. III (1866) XLII-XLVI [BHG 239]
- Ιωάννης Ξιφιλίνος, Ευγένιος-Βαλεριανός-Κανίδιος-Ακύλας: Οδ. Λαμψίδης, *Ἅγιος Εὐγένιος ὁ πολιοῦχος τῆς Τραπεζοῦντος*, Αθήνα 1984, 19-43 [BHG 609z]
- Ιωάννης Σταυράκιος, Δημήτριος: Ιωακείμ Ιβηρίτης, Ἰωάννου Σταυρακίου Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου, *Μακεδονικά* 1 (1940) 334-376 [BHG 532]
- Ιωάννης Σταυράκιος, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη: Ed. Kurtz, *Des klerikers Gregorios bericht über Leben, Wunderthaten und Translation der hl. Theodora von Thessalonich nebst der metaphrase des Joannes Staurakios*, *Mémoires l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg* VIIIe série VI.1 (1902) 50-70 [BHG 1740]
- Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Δροσίς: *PG* 50, 683-694 [BHG 566]
- Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Ευστάθιος Αντιοχείας: *PG* 50, 597-606 [BHG 644]
- Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Ιουλιανός: *PG* 50, 665-676 [BHG 967]
- Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Πελαγία: *PG* 50, 579-584 [BHG 1477]
- Constantinou, *Grotesque bodies: St. Constantinou, Grotesque bodies in hagiographical tales: the monstrous and the uncanny in Byzantine collections of miracle stories*, *DOP* 64 (2010) 43-54.
- Constas, *Death in Byzantium: M. Constas, Death and dying in Byzantium*, στο: D. Krueger, *Byzantine Christianity [A people's history of Christianity 3]*, Minneapolis 2010, 124-145.
- Croke, *Earthquakes: Br. Croke, Two early Byzantine earthquakes and their liturgical commemoration*, *Byz* 51 (1981) 122-147.
- Κοικυλίδης, Γεράσιμος ο Ιορδανίτης: Κλ. Μ. Κοικυλίδης, *Αἱ παρὰ τὸν Ἰορδάνην λαῦραι Καλαμῶνος καὶ ἁγίου Γεωργίου*, *Ιεροσόλυμα* 1902, 1-11 [BHG 693], 27-39 [BHG 696]
- Κοσμάς ο ρήτορας, Γεράσιμος ο Ιορδανίτης: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Συλλογὴ παλαιστίνης καὶ συριακῆς αἰολογίας I*, Ἁγία Πετρούπολη 1907 (ανατ. Θεσσαλονίκη 2001), 124-135 [BHG 695]
- Κύριλλος Σκυθοπολίτης, Σάβας ο Ηγιασμένος: Ed. Schwartz, *Kyrillos von Skythopolis* [TU XLIX.2], Leipzig 1939, 85-200 [BHG 1608]
- Κωμανίτζης, Αντώνιος ο Νέος: Π. Καλπακίδης, *Ο πολιοῦχος τῆς Βέροιας ὁσῖος Αντώνιος ο νέος. Αἰολογικά καὶ υμνολογικά κείμενα*, Βέροια 2011, 109-144 [BHG 2032]

- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Αθανάσιος Αδραμυτίου: A. Papadopoulos-Kerameus, *Varia Graeca Sacra. Sbornik greceskich neizdannych bogoslovskichtekstov IV-XV vekov*, St. Petersbourg 1909 (ανατ. Leipzig 1975), 141-147 [BHG 192]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Βάρβαρος: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας I*, Αγία Πετρούπολη 1897 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 405-420 [BHG 220]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Δημήτριος: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας I*, Αγία Πετρούπολη 1897 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 160-215 [BHG 540-542]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ευδόκιμος: I. Taxidis, *L'éloge de saint Eudocime par Constantin Acropolite*, *Parekbolai* 3 (2013) 5-44 [BHG 606]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Εύπλος: Ελ. Χαρταβέλλα, *Βυζαντινά εγκώμια στον άγιο Εύπλο*, Μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη 2014, 35-48 [BHG 630p]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ζωτικός: T. S. Miller, *The legend of Saint Zotikos according to Constantine Akropolites*, *AnBoll* 112 (1994) 339-376 [BHG 2480]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Δαμασκηνός: PG 140, 812-885 [BHG 885]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος: D. Polemis, *The speech of Constantine Akropolites on St. John Merciful the Young*, *AnBoll* 91 (1973) 31-54 [BHG 889n (934c*)]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Κωνσταντίνος: C. Simonides, *The Panegyric of that holy Apostolic and Heaven crowned King Constantine the Great Composed by his Head Logothetes Constantine Acropoliti*, London 1853, 1-37 [BHG 368]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Λεόντιος-Θεόδουλος-Υπάτιος: AASS Iun. IV (1701) 463-467 [BHG 987]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Φώτιος-Ανίκητος: Maria Kalatzi, *Κωνσταντίνου Άκροπολίτη ανέκδοτος Λόγος στους άγιους μάρτυρες Άνίκητο και Φώτιο*, στο: C. Dendrinios - J. Harris - E. Harvalia-Crook - J. Herrin, *Porphyrogenita. Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*, Aldershot/Burlington 2003, 394-399 [BHG 1544f]
- Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ωραιοζήλη: F. Halkin, *Six inédits d'hagiologie byzantine* [SH 74], Bruxelles 1987, 3-13 [BHG 2180]
- Κωνσταντίνος Λουκίτης, Ευγένιος-Βαλεριανός-Κανίδιος-Ακύλας: J. O. Rosenqvist, *The hagiographic dossier of St. Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysiou 154*, Uppsala 1996, 114-168 [BHG 609]

- Λεόντιος Νεαπόλεως, Ιωάννης ο Ελεήμων: L. Rydén, A. J. Festugière, *Léontios de Néapolis. Vie de Syméon le Fou et Vie de Jean de Chypre*, Paris 1974, 343-409 [BHG 886]
- Λεόντιος Νεαπόλως, Συμεών ο Σαλός: L. Rydén, A. J. Festugière, *Léontios de Néapolis. Vie de Syméon le Fou et Vie de Jean de Chypre*, Paris 1974-1977, 55-104 [BHG 1677]
- Marinis, Death and Afterlife: V. Marinis, *Death and the Afterlife in Byzantium: The fate of the soul in Theology, Liturgy and Art*, New York 2017.
- Μακάριος μοναχός, Ἴα: H. Delehaye, *Les versions grecques des Actes des martyrs persans sous Sapor II. Textes grecs et traductions* [Patrologia orientalis II.4], Paris 1905, 461-473 [BHG 762]
- Μάξιμος Πλανούδης, Διομήδης: L. G. Westerink, *Trois textes inédits sur saint Diomède de Nicée*, *AnBoll* 84 (1966) 180-227 [BHG 552]
- Μάρκος, Βαρνάβας: *AASS Iun. II* (1867) 425-429 [BHG 225]
- Μεθόδιος, Αγάθη: E. Mioni, *L'Encomio di S. Agata di Metodio patriarca di Costantinopoli*, *Mélanges Paul Peeters II. AnBoll* 68 (1950) 76-93 [BHG 38]
- Μεθόδιος, Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης: J. C. Westerbrink, *Passio S. Dionysii Areopagitae, Rustici et Eleutherii, uitgegeven naar het Leidse handschrift Vulcanianus 52*, Alphen 1937, 44-62 [BHG 554d]
- Μεθόδιος, Θεοφάνης ο Ομολογητής: B. Latyšev, *Methodii patriarchae CP. Vita S. Theophanis confessor*, *Mémoires de l'Academia de Russie VIIIe série XIII.4* (1918) 1-40 [BHG 1787z]
- Μελέτιος, Συμεών ο Στυλίτης: H. N. Clausen, *Biographie de Simon Stylite. Discours grec inédit publié par M. Clausen*, *Miscellanea Hafniensia II.2* (1824) 242-266 [BHG 1688]
- Μιχαήλ Εξαβουλίτης Στουδίτης, Μάξιμος ο Ομολογητής: *PG* 90, 68-109 [BHG 1234]
- Μιχαήλ Στουδίτης, Θεόδωρος Στουδίτης: *PG* 99, 233-328 [BHG 1754]
- Μιχαήλ Σύγκελλος, 42 μάρτυρες Αμορίου: B. Vasilievskij-P. Nikitin, *Skazaniia o 42 Amoriiskikh muchenikakh i cherkovnaia sluzhba*, *Zapiski imp. Akademia nauka VIIIe ser. VII.2* (1905) 22-36 [BHG 1213]
- Μιχαήλ Σύγκελλος, Μώκιος: H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, *AnBoll* 31 (1912) 176-187 [BHG 1298h]
- Μιχαήλ Ψελλός, Αυξέντιος: E. Fisher, *Michaelis Pselli Orationes Hagiographicae*, Stuttgart-Leipzig 1994, 6-94 [BHG 203]
- Μιχαήλ Ψελλός, Νικόλαος Ωραίας Πηγής: P. Gautier, *Éloge funèbre de Nicolas de la Belle Source par Michel Psellos moine à l' Olympe*, *Βυζαντινά* 6 (1974) 33-69 [BHG 2313]

- Μιχαήλ Ψελλός, Συμείων Μεταφραστής: E. Fisher, *Michaelis Pselli Orationes Hagiographicae, Stutgardiae-Lipsiae* 1994, 269-288 [BHG 1675]
- Nestle-Aland, *Novum Testamentum*: E. Nestle-E. Aland, *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart 2012.
- Νείλος, Θεόδοτος: P. Franchi de' Cavalieri, *I martirii di S. Teodoto e di S. Ariadne* [Studi e Testi 6], Roma 1901, 61-84 [BHG 1782]
- Νείλος Ρόδου, Ματρώνα: Δ. Μονιού, Το εγκώμιο και η ακολουθία στην οσία Ματρώνα τη Χιοπολίτιδα του Νείλου μητροπολίτη Ρόδου, *Παρεκβολαί* 5 (2015) 75-120 [BHG 1220]
- Νήφων Κουσοκαλυβίτης, Μάξιμος Κουσοκαλυβίτης: R. P. H. Greenfield-A. M. Talbot, *Holy men of Mount Athos* [DOML 40], Cambridge-Massachusetts 2016, 370-438 [BHG 1236z]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Αναστασία η Ρωμαία: PG 105, 336-372 [BHG 78]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Βαρθολομαίος: PG 105, 196-213 [BHG 231], 213-217 [BHG 229]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Διομήδης: L. G. Westerink, Trois textes inédits sur saint Diomède de Nicée, *AnBoll* 84 (1966) 167-177 [BHG 551]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Ευψύχιος: F. Halkin, La passion inédite de saint Euppsychius, *Le Muséon* 97 (1984) 197-203 [BHG 2130]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Θαδδαίος: PG 105, 253-269 [BHG 1705]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Νικόλαος Μύρων: F. Halkin, *Saints de Byzance et du Proche-Orient. Seize textes grecs inédits*, Genève 1986, 146-157 [BHG 1364d]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Προκόπιος: F. Halkin, Le panégyrique du martyr Procope de Palestine par Nicétas le Paphlagonien, *AnBoll* 80 (1962) 178-193 [BHG 1580]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας V*, Αγία Πετρούπολη 1897 (ανατ. Βρυξέλλες 1963), 54-69 [BHG 1651]
- Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Υάκινθος: AASS *Iul.* IV (1868) 222-231 [BHG 757]
- Νικήτας Θεσσαλονίκης, Δημήτριος: Α. Σιγάλας, Νικήτα ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου, *ΕΕΒΣ* 12 (1936) 329-360 [BHG 531m]
- Νικήτας μάγιστρος, Θεοκτίστη: Θ. Ιωάννου, *Μνημεία αγιολογικά*, Βενετία 1884 (ανατ. Λειψία 1973), 1-17 [BHG 1723-1724]
- Νικήτας Στηθάτος, Συμείων ο Νέος Θεολόγος: I. Hausherr, *Vie de Syméon le Nouveau Théologien par Nicetas Stethatos* [Orientalia Christiana XII (45)], Rome 1928, 2-228 [BHG 1692]

- Νικήτας φιλόσοφος, Κοσμάς-Δαμιανός: S. Wangnereckius - R. Dehnius, *Syntagmatis historici seu veterum Graeciae monumentorum de tribus sanctorum anargyrorum Cosmae et Damiani nomine paribus partes duae*, Viennae 1660, 26-64 [BHG 380]
- Νικηφόρος, Ανδρέας ο Σαλός: PG 111, 628-888 [BHG 117]
- Νικηφόρος Γρηγοράς, Αντώνιος Καυλέας: P. L. M. Leone, La Vita Antonii Cauleae di Niceforo Gregora, *Nicolaus* 11 (1983) 3-50 [BHG 139b]
- Νικηφόρος Γρηγοράς, Δημήτριος: Β. Λαούρδας, Βυζαντινά καὶ μεταβυζαντινά ἐγκώμια εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, *Μακεδονικά* 4 (1955-1960) 83-96 [BHG 547f]
- Νικηφόρος Γρηγοράς, Κοδράτος: P. L. M. Leone, La Passio Sancti Cordati di Niceforo Gregora, *ΕΕΒΣ* 47 (1987-1989) 275-294 [BHG 358]
- Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, Ευφροσύνη η Νέα: *AASS Nov. III* (1910) 861-877 [BHG 627]
- Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, Μαρία η Μαγδαληνή: PG 147, 540-576 [BHG 1162]
- Νικηφόρος σκευοφύλαξ, Θεόδωρος Συκεώτης: C. Kirch, Nicephori sceuophylacis encomium in S. Theodorum Siceotam, *AnBoll* 20 (1901) 252-273 [BHG 1749]
- Νικηφόρος φιλόσοφος, Αντώνιος Καυλέας: P. L. M. Leone, L' encomium in patriarcham Antonium II Cauleam del filosofo e retore Niceforo, *Orpheus* 10 (1989) 404-429 [BHG 139]
- Νικόλαος, Νικόλαος ο ἐν Βουναΐνη: A. Kandellis, I. Polemis, Saints of ninth- and tenth-century Greece [DOML 54], Cambridge-Massachusetts 2019, 1-37 [BHG 2308]
- Νικόλαος Καβάσιλας, Δημήτριος: Θ. Ιωάννου, *Μνημεία αγιολογικά*, Βενετία 1884 (ανατ. Λειψία 1973), 67-114 [BHG 543]*
- Νικόλαος Καβάσιλας, Θεοδώρα η ἐν Θεσσαλονίκη: PG 150, 753-772 [BHG 1741]
- Νικόλαος Κατασκεπηνός, Κύριλλος Φιλεώτης: Έ. Sargologos, *La vie de S. Cyrille le Philéote, moine byzantin* [SH 39], Bruxelles 1983, 42-264 [BHG 468]
- Νικόλαος Σιναΐτης, Ονούφριος: Π. Β. Πάσχος, Ο αναχωρητικός μοναχισμός κατά τον 8^ο αιώνα. Ο βίος του Μεγάλου Ονουφρίου, *Θεολογία* 61 (1990) 816-858 [BHG 1381]; F. Halkin, La Vie de saint Onuphre par Nicholas le Sinaïte, *RSBN* 24 (1987) 7-27 [BHG 1381a]

* Αναμένεται σύντομα μία νέα έκδοση του αγιολογικού αυτού κειμένου από τη Χρ. Χατζηαυξέντη. Ο τίτλος της έκδοσης των αγιολογικών εγκωμίων του Νικόλαου Καβάσιλα θα είναι Ch. Hadjiafxenti, *Die Heiligenekomien des Nikolaos Kabasilas. Einleitung und kritische Edition* [Byzantinisches Archiv], De Gruyter, Berlin 2021.

- Νικόλαος Σιναΐτης, Πέτρος ο Αθωνίτης: K. Lake, *The early days of Monasticism on Mount Athos*, Oxford 1909, 18-39 [BHG 1505]
- Oberhelman, *Oneirocriticon of Achmet*: St. M. Oberhelman, *The Oneirocriticon of Achmet. A Medieval Greek and Arabic treatise on the interpretation of dreams*, Texas 1991.
- Pratsch, *Hagiographische Topos*: T. Pratsch, *Der hagiographische Topos. Griechische Heiligenviten in mittelbyzantinischer Zeit* [Millenium Studies 6], Berlin-New York 2005.
- Πάμφιλος, Σωτερίς: P. Franchi de'Cavalieri, *Hagiographica* [Studi e Testi 19], Roma 1908, 113-120 [BHG 1642]
- Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος: Ν. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Θ. Ξ. Γιάγκου, *Αγίου Νεοφύτου του εγκλείστου Συγγράμματα*, τομ. Γ΄, Πάφος 1999, 262-284 [BHG 1796], 317-326 [BHG 547], 335-346 [BHG 553], 391-407 [BHG 881], 408-419 [BHG 667], 428-436 [BHG 66], 454-494 [BHG 1364].
- Πασικράτης, Γεώργιος: K. Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung* [Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften XXV.3], München 1911, 41-51 [BHG 671-672]
- Παφνούτιος, Ονούφριος: AASS *Iun.* III (1867) 24-30 [BHG 1378]
- Πέτρος Άργους, Βαρβάρα: Κ. Θ. Κυριακόπουλος, *Αγίου Πέτρου επισκόπου Άργους βίος και λόγοι*, Αθήνα 1976, 185-216 [BHG 218d]
- Πέτρος Άργους, Κοσμάς-Δαμιανός: Κ. Θ. Κυριακόπουλος, *Αγίου Πέτρου επισκόπου Άργους βίος και λόγοι*, Αθήνα 1976, 82-108 [BHG 382]
- Πλωτίνος, Δημήτριος: Θ. Ιωάννου, *Μνημεία αγιολογικά*, Βενετία 1884 (ανατ. Λειψία 1973), 40-53 [BHG 534]
- Πολύβιος, Επιφάνιος Κωσταντίας: G. Dindorf, *Eriphanii Episcopi Constantiae Opera I*, Lipsiae 1859, 45-77 [BHG 597]
- Προκόπιος διάκονος, Βαρθολομαίος: Γ. Μακρής, Προκόπιος Διάκονος, *Βυζαντινά* 22 (2001) 86-93 [BHG 232c]
- Προκόπιος διάκονος, Προκόπιος: F. Halkin, *Hagiographie inedita decem* [CCSG 21], Turnhout 1989, 63-76 [BHG 1582b]
- Σάβας μοναχός, Ιωαννίκιος ο έν Ολύμπω: Κ. Μαυρουλίδης, *Ο βίος του οσίου Ιωαννίκιου (BHG 935): κριτική έκδοση, Διδακτορική διατριβή*, Ρέθυμνο 2005, 141- 197 [BHG 935]
- Σεργία, Ολυμπιάδα: H. Delehaye, *Narratio Sergiae de translatione Sanctae Olympiadis*, *AnBoll* 16 (1897) 44-51 [BHG 1376]

- Στέφανος ο διάκονος, Στέφανος ο Νέος: M.-F. Auzépy, *La Vie d'Étienne le Jeune par Étienne le Diacre. Introduction, édition et traduction* [Birmingham Byzantine and Ottoman monographs 3], Birmingham 1997, 87-177 [BHG 1666]
- Στέφανος Σαβαΐτης, 20 μάρτυρες μονής Σάβα: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Συλλογή παλαιστινής και συριακής αγιολογίας I*, Αγία Πετρούπολη 1913 (ανατ. Θεσσαλονίκη 2001), 1-41 [BHG 1200]
- Συμεών Μεταφραστής, Αβέρκιος: PG 115, 1212-1248 [BHG 4]
- Συμεών Μεταφραστής, Αγάθη: PG 114, 1332-1345 [BHG 37]
- Συμεών Μεταφραστής, Αικατερίνη: PG 116, 276-301 [BHG 32]
- Συμεών Μεταφραστής, Ακεψιμάς-Ιωσήφ-Αειθαλάς: H. Delehaye, *Les versions grecques des Actes des martyrs persans sous Sapor II. Textes grecs et traductions* [Patrologia Orientalis II.4], Turnhout 1971, 546-557 [BHG 20]
- Συμεών Μεταφραστής, Ακίνδυνος-Πηγάσιος-Αφθόνιος-Ελπιδοφόρος-Ανεμπόδιστος: AASS Nov. I (1887) 491-504 [BHG 23]
- Συμεών Μεταφραστής, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού: H. F. Massmann, *Sanct Alexius Leben* [Bibliothek der Gesamten Deutschen National Literatur 9], Leipzig 1843, 192-200 [BHG 54]
- Συμεών Μεταφραστής, Αναστάσιος ο Πέρσης: B. Flusin, *Saint Anastase le Perse et l'histoire de la Palestine au début du VIIe siècle I*, Paris 1992, 306-359 [BHG 85]
- Συμεών Μεταφραστής, Ανδρέας ο έν τῇ Κρίσει: AASS Oct. VIII (1853) 142-149 [BHG 112]
- Συμεών Μεταφραστής, Αυτόνομος: AASS Sept. IV (1868) 16-19 [BHG 198]
- Συμεών Μεταφραστής, Βαρβάρα: PG 116, 301-316 [BHG 216]
- Συμεών Μεταφραστής, Βονιφάτιος: PG 115, 241-257 [BHG 281-282]
- Συμεών Μεταφραστής, Δανιήλ ο Στυλίτης: H. Delehaye, *Les saints stylites* [SH 14], Bruxelles 1923, 104-147 [BHG 490]
- Συμεών Μεταφραστής, Διονύσιος Αρεοπαγίτης: PG 115, 1032-1049 [BHG 555]
- Συμεών Μεταφραστής, Ερμούλος-Στρατόνικος: PG 114, 553-565 [BHG 745]
- Συμεών Μεταφραστής, Ευγενία: PG 116, 609-652 [BHG 608]
- Συμεών Μεταφραστής, Ευδόκιμος: Chr. Loparev, *Zhitie svjatavo Evdokima pravednavo, Pamjatniki Drevnej Pismennosti* 96 (1893) 1-23 [BHG 607]
- Συμεών Μεταφραστής, Ευστάθιος-Θεοπίστη-Αγάπιος-Θεόπιστος: G. van Hooff, *Acta græca S. Eustathii martyris et sociorum ejus nunc primum edita ex codice Leidensi*, *AnBoll* 3 (1884) 66-112 [BHG 642]
- Συμεών Μεταφραστής, Ευφροσύνη: PG 114, 305-321 [BHG 626]

- Συμεών Μεταφραστής, Εφραίμ ο Σύρος: PG 114, 1253-1268 [BHG 584]
- Συμεών Μεταφραστής, Θεοδώρα: PG 115, 665-689 [BHG 1730]
- Συμεών Μεταφραστής, Θεόδωρος ο Γραπτός: PG 116, 653-684 [BHG 1746]
- Συμεών Μεταφραστής, Θεόδωρος ο Τήρων: H. Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909, 127-135 [BHG 1761]
- Συμεών Μεταφραστής, Θεοκτίστη: Θ. Ιωάννου, *Μνημεία αγιολογικά*, Βενετία 1884 (ανατ. Λειψία 1973), 18-39 [BHG 1725-1726]
- Συμεών Μεταφραστής, Ιγνάτιος Αντιοχείας: PG 114, 1269-1285 [BHG 815]
- Συμεών Μεταφραστής, Ιλαρίων: Φ. Αρ. Δημητρακόπουλος, *Όσιος Ιλαρίων ο μέγας. Με ανέκδοτα αγιολογικά και υμνογραφικά έργα*, Αθήνα 2013, 73-103 [BHG 755]
- Συμεών Μεταφραστής, Ιουλιανή: PG 114, 1437-1452 [BHG 963]
- Συμεών Μεταφραστής, Ιωάννης ο Ελεήμων: PG 114, 896-965 [BHG 888]
- Συμεών Μεταφραστής, Ιωάννης Καλυβίτης: Οδ. Λαμψίδης, *Άγιος Ίωάννης ο Καλυβίτης, Πλάτων 16* (1964) 288-299 [BHG 869]
- Συμεών Μεταφραστής, Ιωαννίκιος ο έν Ολύμπω: PG 116, 36-92 [BHG 937]
- Συμεών Μεταφραστής, Κικιλία-Βαλεριανός-Τιβούρτιος: I. Laderchius, *S. Caeciliae virginis et martyris acta I*, Romae 1723, 229-260 [BHG 283]
- Συμεών Μεταφραστής, Κλήμης Ρώμης: A. R. M. Dressel, *Clementinorum epitomae duae*, Lipsiae 1873, 2-118 [BHG 345-347]
- Συμεών Μεταφραστής, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος: PG 114, 1293-1312 [BHG 371]
- Συμεών Μεταφραστής, Κοσμάς-Δαμιανός: G. van Hooff, *Vita SS. Cosmæ et Damiani ex codice leidensi graeco*, *AnBoll* 1 (1882) 586-596 [BHG 374]
- Συμεών Μεταφραστής, Λογγίνος: PG 115, 32-44 [BHG 989]
- Συμεών Μεταφραστής, Λουκάς ο Στειριώτης: C. L. Connor, W. R. Connor, *The life and miracles of Saint Luke of Steiris: Text, translation and commentary*, Brookline 1994, 2-143 [BHG 994]
- Συμεών Μεταφραστής, Λουκιανός: J. Bidez, *Philostorgius Kirchengeschichte* [Griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte 21], Leipzig 1913, 184-201 [BHG 997]
- Συμεών Μεταφραστής, 10 μάρτυρες έν Κρήτη: PG 116, 565-573 [BHG 1197]
- Συμεών Μεταφραστής, Μερκούριος: H. Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909, 243-258 [BHG 1276]

- Συμεών Μεταφραστής, Μηνάς: Ν. Φιριππίδης, Μαρτύριον του αγίου και ενδόξου μεγαλομάρτυρος Μηνά του Αιγυπτίου, *Εκκλησιαστικός Φάρος* 40 (1941) 47-54 [BHG 1250]
- Συμεών Μεταφραστής, Μηνάς-Ερμογένης-Εύγραφος: PG 116, 368-416 [BHG 1271]
- Συμεών Μεταφραστής, Μηνοδώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα: PG 115, 653-665 [BHG 1273]
- Συμεών Μεταφραστής, Ναζάριος-Προτάσιος-Γερβάσιος-Κέλσος: PG 116, 896-908 [BHG 1324]
- Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος: PG 115, 704-712 [BHG 1340]
- Συμεών Μεταφραστής, Ξένη: Ε. Κουρίλας, Άγιοι μάρτυρες Ηρακλείας, *Θρακικά* 26 (1957) 167-177 [BHG 634]
- Συμεών Μεταφραστής, Ούαρος-Κλεοπάτρα: PG 115, 1141-1160 [BHG 1863]
- Συμεών Μεταφραστής, Παντελεήμων: PG 115, 448-477 [BHG 1414]
- Συμεών Μεταφραστής, Πέτρος Αλεξανδρείας: F. Combefis, *Illustrium Christi martyrum lecti triumphi*, Parisiis 1660, 189-221 [BHG 1503]
- Συμεών Μεταφραστής, Πρόβος-Τάραχος-Ανδρόνικος: PG 115, 1068-1080 [BHG 1575]
- Συμεών Μεταφραστής, Σεβαστιανός: X. Lequeux, *La Passion métaphrastique inédite de S. Sébastien, martyr à Rome* (BHG 1619z) et son abrégé (BHG 1620). Présentation et édition des textes, *AnBoll* 123 (2005) 241-288 [BHG 1620]
- Συμεών Μεταφραστής, Σέργιος-Βάκχος: PG 115, 1005-1032 [BHG 1625]
- Συμεών Μεταφραστής, Σπυρίδων Τριμυθούντος: PG 116, 417-468 [BHG 1648]
- Συμεών Μεταφραστής, Στέφανος ο Νέος: Fr. Iadevaia, *Simeone Metafraste. Vita di S. Stefano Minore. Introduzione, testo critico, traduzione e note*, Messina 1984, 67-184 [BHG 1667]
- Συμεών Μεταφραστής, Σώζων: PG 115, 633-640 [BHG 1644]
- Συμεών Μεταφραστής, Τρύφων: AASS Nov. IV (1925) 343-348 [BHG 1857]
- Συμεών Μεταφραστής, Χαριτίνη: AASS Oct. III (1770) 24-27 [BHG 300]
- Συμεών Μεταφραστής, Χαρίτων: PG 115, 900-917 [BHG 301]
- Συμεών μοναχός, 63 μάρτυρες Ιεροσολύμων: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Συλλογή παλαιστινής και συριακής αγιολογίας I*, Αγία Πετρούπολη 1913 (ανατ. Θεσσαλονίκη 2001), 136-163 [BHG 1218]
- Σωφρόνιος, Μαρία η Αιγυπτία: PG 87, 3697-3726 [BHG 1042]
- Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος: Δ. Γ. Τσάμης, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου αγιολογικά έργα. Α΄ Θεσσαλονικείς άγιοι*, Θεσσαλονίκη 1985, 33-57 [BHG 547d], 83-93 [BHG 2307], 161-325 [BHG 1606], 329-423 [BHG 962], 427-591 [BHG 718]

van den Ven, Σπυρίδων Τριμυθούντος: P. van den Ven, *La légende de S. Spyridon, évêque de Trimithonte* [Bibliothèque du Muséon 33], Louvain 1953, 1-103 [BHG 1647]
Χαιρόμενος, Νίκων: *AASS Mart. III* (1865) 15*-18* [BHG 1369]
Χαραλαμπίδης, Αποκεφαλισμός: Κωνσταντίνος Θ. Χαραλαμπίδης, *Ὁ ἀποκεφαλισμός τῶν μαρτύρων εἰς τὰς ἱστορικοφιλολογικὰς πηγὰς καὶ τὴν βυζαντινὴν τέχνην*, Αθήνα 1989.

Εισαγωγή

Ο θάνατος αποτελεί μαζί με τη γέννηση μία από τις σημαντικότερες στιγμές του ανθρώπινου βίου, καθώς σηματοδοτεί το τέλος της πορείας του ανθρώπου επί γης και την ίδια στιγμή την αρχή μιας νέας πορείας προς την αιώνια ζωή, η οποία θα είναι η ανταμοιβή του, εφόσον κριθεί άξιος να βρεθεί στον ουρανό. Το δικαίωμα μετάβασης προς τον Παράδεισο κέρδισαν σύμφωνα με τα αγιολογικά κείμενα οι μάρτυρες, αλλά και οι άγιοι, οι οποίοι ανταμείφθηκαν για τον ενάρετο βίο που είχαν ζήσει.

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι η περιγραφή του θανάτου και των θαυμαστών σημείων που συνδέονται με αυτόν στα βυζαντινά αγιολογικά κείμενα. Τα θαύματα, τα οποία πραγματοποιήθηκαν άλλοτε τη στιγμή της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων και άλλοτε μετά από αυτή, αποτελούν ενδείξεις της αγιότητάς τους και για τον λόγο αυτό αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι των αγιολογικών κειμένων. Όσον αφορά συγκεκριμένα τα θαυμαστά σημεία που πραγματοποιήθηκαν μετά την κοίμηση των αγίων και των μαρτύρων, αποτέλεσαν μέρος της μελέτης αυτής, διότι συνδέονται με το σώμα τους, το οποίο υπήρξε αντικείμενο λατρείας των πιστών, αλλά και αέναη πηγή τέλεσης θαυμάτων. Κάποια μάλιστα από αυτά τα θαυμαστά σημεία πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια τέλεσης συγκεκριμένων τελετών, οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το γεγονός του θανάτου, όπως είναι η τελετή ενταφιασμού των σωμάτων των αγίων και των μαρτύρων, αλλά και η τελετή ανακομιδής των λειψάνων τους. Οι πιστοί στο πέρασμα των αιώνων συνέχισαν να μεριμνούν για την προστασία και τη φύλαξη των λειψάνων, διότι υπήρξαν σε αρκετές περιπτώσεις αυτόπτες μάρτυρες της θαυματουργής τους δύναμης.

Το ενδιαφέρον των ερευνητών έχει επικεντρωθεί έως τώρα στη μελέτη κυρίως των θαυμάτων ίασης που πραγματοποίησαν οι άγιοι και οι μάρτυρες τόσο κατά τη διάρκεια του βίου τους όσο και μετά την κοίμησή τους. Ωστόσο, δεν επιτέλεσαν μόνο θαύματα ίασης. Τα θαυμαστά σημεία που πραγματοποιήθηκαν και συνδέθηκαν με το σώμα τους

είναι πολλά και ποικίλα, καθώς οι συγγραφείς μαρτυρούν άλλοτε ροή γάλακτος ή μύρου από αυτό, άλλοτε ανάδυση ευωδίας και άλλοτε εκδήλωση φυσικών και καιρικών φαινομένων στο σημείο ενταφιασμού τους. Περιγράφεται επίσης η εμφάνιση αγγέλων, οι οποίοι στην πλειονότητα των περιπτώσεων μετέφεραν την ψυχή τους στον ουρανό. Εμφανίσεις πραγματοποίησαν όμως και οι ίδιοι οι άγιοι και οι μάρτυρες, οι οποίοι είτε μέσω ονείρων είτε μέσω οραμάτων θέλησαν να πληροφορήσουν τους πιστούς για τον τρόπο, με τον οποίο επιθυμούσαν να γίνει κάτι.

Βάση της έρευνας αποτέλεσαν τα ίδια τα αγιολογικά κείμενα, ενώ η προσοχή στράφηκε κατά αποκλειστικότητα στον τρόπο περιγραφής των θαυμαστών σημείων. Ως εκ τούτου κρίθηκε ενδιαφέρον να μελετηθεί ποιοι συγγραφείς περιέγραψαν τα θαυμαστά αυτά σημεία και κυρίως με ποιον τρόπο τα παρουσίασαν. Απάντηση ήταν σημαντικό να δοθεί επίσης στο ερώτημα που τέθηκε σχετικά με το αν και σε ποιο βαθμό εξελίχθηκε ο τρόπος περιγραφής τους στο πέρασμα των αιώνων. Την ίδια στιγμή καταβλήθηκε προσπάθεια να αναγνωριστεί ο λόγος περιγραφής των μελετώμενων θαυμαστών σημείων σε κάθε αγιολογικό κείμενο, εφόσον εκτιμήθηκε ότι η συγγραφή των κειμένων αυτών υποκινούνταν στην πλειονότητα των περιπτώσεων από κάποια σκοπιμότητα, η οποία ήταν άλλοτε η διδαχή των πιστών και άλλοτε η πρόκληση του αισθήματος του θαυμασμού, προκειμένου να διατηρηθεί ακέραιη η ευσέβεια και η πίστη τους στις αρχές του χριστιανισμού. Τέλος, όσον αφορά τη σειρά παρουσίασης των θαυμαστών σημείων είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι κριτήριο διαχωρισμού τους είναι το χρονικό σημείο της τέλεσής τους, αν δηλαδή πραγματοποιήθηκαν πριν ή μετά τον θάνατο των αγίων και των μαρτύρων, με αποτέλεσμα να διακρίνονται σε α. προθανάτια, αν πραγματοποιήθηκαν πριν παραδώσει ο μάρτυρας/άγιος το πνεύμα του, β. επιθανάτια, αν πραγματοποιήθηκαν τη στιγμή ακριβώς του θανάτου και γ. μεταθανάτια, αν πραγματοποιήθηκαν μετά την κοίμηση του αγίου/μάρτυρα.

Θάνατος

Η γέννηση και ο θάνατος αποτελούν για τον άνθρωπο την αρχή και το τέλος μιας άλλοτε μακράς και άλλοτε σύντομης πορείας επί γης. Το τέλος αυτό δεν είναι όμως οριστικό, καθώς σύμφωνα με τον χριστιανισμό ο θάνατος σηματοδοτεί την ίδια στιγμή την αρχή μιας νέας πορείας προς την αιώνια ζωή. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί φυσικά ο διαχωρισμός της ψυχής από το σώμα του ανθρώπου, το οποίο είναι θνητό και ως εκ τούτου φθαρτό.

Η θνητότητα δεν ήταν εξ αρχής χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης, καθώς επήλθε ως συνέπεια του προπατορικού αμαρτήματος. Σύμφωνα με τη Γένεση, ο άνθρωπος δημιουργήθηκε από τον Θεό, για να ζήσει αιώνια στον Παράδεισο, αλλά επέδειξε ανυπακοή στις εντολές του και τιμωρήθηκε για αυτό.¹ Ο Βασίλειος Καισαρείας υποστήριξε μάλιστα ότι μέρος της ευθύνης βαρύνει τον ίδιο τον άνθρωπο, διότι διαχειρίστηκε με λάθος τρόπο την ελευθερία που του έδωσε ο Θεός και κατ' αυτόν τον τρόπο διατάραξε τη σχέση που υπήρχε μεταξύ τους.² Η ευσπλαχνία του Θεού ήταν ωστόσο μεγάλη και για τον λόγο αυτό θέλησε να δώσει μία ακόμη ευκαιρία στο ανθρώπινο γένος, το οποίο μπορούσε να διεκδικήσει ξανά μια θέση στον Παράδεισο.³ Η κάθοδος του Χριστού στον Άδη και η νίκη του έναντι του θανάτου σηματοδότησε την έναρξη της νέας αυτής εποχής, κατά την οποία ο άνθρωπος είχε την ευκαιρία να κερδίσει ξανά την εύνοια του Θεού. Ο θάνατος ωστόσο, ο οποίος είχε εισέλθει ήδη στη ζωή του ανθρώπου, διατηρήθηκε ως αναπόσπαστο μέρος της, διότι δεν ήταν δυνατή η οριστική κατάλυσή του. Άμεση συνέπεια του θανάτου είναι μάλιστα η διάλυση και η αποσύνθεση του ανθρώπινου σώματος, το οποίο υπόκειται

¹ Ένα ενδεικτικό παράδειγμα παρουσίασης της άποψης αυτής εντοπίζεται στο μαρτύριο των αγίων Βερνίκης και Προσδόκης [BHG 274] που συνέθεσε ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Ο συγγραφέας υπέδειξε ως υπεύθυνη την Εύα, η οποία παρουσιάζεται ως όπλο του διαβόλου, αλλά και ως αιτία εισχώρησης του θανάτου στη ζωή των ανθρώπων. Για την έκδοση βλ. PG 50, 629-640.

² Βασίλειος Καισαρείας, "Οτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 344-345.

³ Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου Ἐκθεσιν, PG 45, 516.

στους νόμους της φύσης. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για την ψυχή, η οποία παραμένει ζωντανή αναμένοντας τη στιγμή της Δευτέρας Παρουσίας.

Ωστόσο σύμφωνα με τον Μαρίνη και τον Κώνστα η θεωρία του χριστιανισμού για τη μεταθανάτια πορεία της ψυχής του ανθρώπου δεν ήταν παγιωμένη και σε αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο το γεγονός ότι η Βυζαντινή εκκλησία δεν παρουσίασε ποτέ μια ολοκληρωμένη διδασκαλία σχετικά με την τύχη της ψυχής μετά τον θάνατο. Ο Μαρίνης υποστήριξε ότι τόσο στην Παλαιά όσο και στην Καινή Διαθήκη δεν υπήρξε μια πλήρης περιγραφή της μεταθανάτιας ζωής. Στην Παλαιά Διαθήκη είναι μάλιστα πολύ συχνή η αναφορά του όρου *she'ol* που δηλώνει τον Άδη,⁴ ο οποίος παρουσιάζεται άλλοτε ως προορισμός των ευσεβών και των αμαρτωλών, άλλοτε ως τόπος παραμονής των ψυχών μόνο των ασεβών και άλλοτε ως ένα πνευματικό ενδιάμεσο στάδιο, στο οποίο βρίσκονται όλες οι ψυχές.⁵

Την ίδια άποψη με τον Μαρίνη εξέφρασε και ο Κώνστας,⁶ ο οποίος υποστήριξε ότι η Βυζαντινή εκκλησία δεν επεξεργάστηκε ποτέ επισήμως και λεπτομερώς το πώς ήταν η ζωή μετά τον θάνατο και η στάση αυτή ευνόησε τη δημιουργία εικασιών σχετικά με το άγνωστο αυτό μέλλον. Οι χριστιανοί πίστευαν μετά βεβαιότητας ότι υπήρχε ζωή και μετά τον θάνατο, ο οποίος δεν αποτελούσε το οριστικό τέλος του βίου. Η ψυχή των πιστών παρέμενε αμέσως μετά την κοίμησή της σε ένα ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ θανάτου και ανάστασης,⁷ όπου και διατηρούνταν σε κατάσταση ύπνου.⁸ Η άποψη αυτή ενισχύεται από τη διαπίστωση ότι οι Βυζαντινοί απέφευγαν να χρησιμοποιήσουν τους όρους *θάνατος* και *πεθαίνω* δείχνοντας προτίμηση στη χρήση διάφορων ευφημισμών.⁹ Μελετώντας τα

⁴ Marinis, *Death and Afterlife*, 2.

⁵ M. A. Orphanos, *Creation and salvation according to St. Basil of Caesarea*, Athens 1975, 138, σημ. 3.

⁶ Constan, *Death in Byzantium*, 139.

⁷ N. Constan, "To sleep, perchance the dream": The middle state of souls in Patristic and Byzantine literature, *DOP* 55 (2001) 91.

⁸ D. Krausmüller, *Sleeping souls and moving corpses: Patriarch Methodius' defence on the cult of saints*, *Byz* 85 (2015) 143-155.

⁹ Dennis, *Death*, 2.

αγιολογικά κείμενα της βυζαντινής περιόδου διαπιστώσαμε ότι η χρήση του ρήματος κοιμῶμαι είναι ιδιαίτερα συχνή κατά την περιγραφή του θανάτου των αγίων, καθώς οι συγγραφείς συνήθιζαν να τον παρουσιάζουν ως κοίμηση και όχι ως οριστική τελείωση του βίου. Η άποψη αυτή είχε εκφραστεί εξάλλου από πολύ νωρίς, όταν ο ίδιος ο Χριστός υποστήριξε ότι ο πολυαγαπημένος του φίλος Λάζαρος δεν είχε πεθάνει, αλλά κοιμόταν.¹⁰ Ως ύπνος παρουσιάζεται επίσης ο θάνατος σε έργα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, αλλά και σε έργα των Πατέρων της Εκκλησίας· ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος παρουσίασε μάλιστα τον θάνατο ως ύπνο των δίκαιων, αλλά και ως ανάπαυση των σοφών,¹¹ η οποία θα διαρκέσει έως και τη στιγμή που θα αναστηθούν οι νεκροί με σκοπό να απολαύσουν τα αγαθά της αιώνιας ζωής. Ο ίδιος εξέφρασε επίσης την άποψη ότι ο θάνατος των μαρτύρων δεν είναι θάνατος, αλλά η αρχή μιας καλύτερης ζωής, όπως επίσης και είσοδος σε μια πνευματικότερη πολιτεία.¹² Κατά τον ίδιο τρόπο περιέγραψε τον θάνατο και ο Βασίλειος Καισαρείας, ο οποίος τον παρουσίασε ως ύπνο των δίκαιων, αλλά και ως αναχώρηση προς μια καλύτερη ζωή.¹³

Ως εκ τούτου το γεγονός του θανάτου δεν θα έπρεπε να προκαλεί φόβο στους πιστούς, εφόσον επρόκειτο να μεταβούν προς έναν κόσμο, ο οποίος θα ήταν καλύτερος. Κάνοντας ένα χρονικό άλμα θα μεταβούμε στον 14^ο αιώνα και στη φιλοσοφική πραγματεία Λόγος ὅπως ἄλογον τὸ τοῦ θανάτου δέος ἀποδεικνύων¹⁴ του βυζαντινού λογίου Δημητρίου Κυδώνη, ο οποίος εξέφρασε αυτήν ακριβώς την άποψη, ότι δηλαδή ο φόβος του θανάτου ήταν παράλογος, ειδικά στα χρόνια του Βυζαντίου, όπου το προσδόκιμο ζωής ήταν ιδιαίτερα

Σύμφωνα με τον Κώνστα, η παρουσίαση του θανάτου ως κοίμηση έχει τις απαρχές της στην Καινή Διαθήκη και πιο συγκεκριμένα στο *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο* 5:39, στο *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* 11:11, αλλά και στην *Προς Θεσσαλονικείς Α΄* επιστολή 4:13. Βλ. Conostas, *Death in Byzantium*, 126.

¹⁰ *Κατά Ιωάννην* 11:11.

¹¹ Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα*, PG 59, 508.28-29.

¹² Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς τὸν Ἅγιον ἱερομάρτυρα Βάβυλαν*, PG 50, 529.34-35.

¹³ Βασίλειος Καισαρείας, *Εἰς Βαρλαάμ μάρτυρα*, PG 31, 484.10.

¹⁴ Για την έκδοση του έργου βλ. H. Deckelmann, *Demetrii Cydonii De Contemnenda Morte Oratio* [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana], Lipsiae 1901.

χαμηλό.¹⁵ Ο ίδιος δήλωσε επίσης ότι *πάντες μὲν φρίττουσι, πάντες δὲ μισοῦσι, πάντες δὲ πάντων κακῶν χεῖριστον οἶονται τον θάνατο, χωρίς όμως να μπορούν να αιτιολογήσουν το αίσθημα του φόβου που τους διακατείχε.*¹⁶ Όπως είναι φυσικό, το θέμα του θανάτου απασχόλησε έντονα και τους βυζαντινούς συγγραφείς, οι οποίοι επέλεγαν να περιγράφουν αφενός τη συναισθηματική κατάσταση των αγίων και των μαρτύρων κατά την κρίσιμη εκείνη στιγμή και αφετέρου την ψυχολογική ένταση και τον φόβο των ίδιων των πιστών, οι οποίοι επηρεάζονταν και προβληματίζονταν από τα διαδραματιζόμενα γεγονότα.

Ο φόβος της Δευτέρας Παρουσίας φαίνεται λοιπόν ότι βασάνιζε έντονα τους χριστιανούς στο πέρασμα των αιώνων επηρεάζοντας τον τρόπο ζωής και τις πράξεις τους, καθώς επιθυμία τους ήταν να κριθούν άξιοι της επουράνιας βασιλείας. Για τον λόγο αυτό οι συγγραφείς συνήθιζαν να περιγράφουν τον Παράδεισο ως έναν ιδιαίτερα ωραίο τόπο, στον οποίο ζούσαν αρμονικά όλοι όσοι κρίθηκαν άξιοι¹⁷ βιώνοντας μέσα σε κλίμα χαράς και ευθυμίας την αθανασία που υπήρχε εκεί, καθώς πρόθεσή τους ήταν να επηρεάσουν τους πιστούς δίνοντάς τους κίνητρο να αγωνιστούν και να κερδίσουν επάξια μια θέση στην επουράνια βασιλεία. Σύμφωνα πάλι με τον Μαρίνη, σε νεκρώσιμες ακολουθίες, προσευχές και ύμνους αναφέρεται ότι οι ψυχές των εκλεκτών του Θεού άλλοτε αναπαύονταν στην αγκαλιά του Αβραάμ και άλλοτε σε ένα εύφορο, χλοερό και βουκολικό τόπο, όπου εγκωμιάζαν τον Θεό συνοδευόμενοι από τους ενάρετους και τους υπόλοιπους

¹⁵ Σύμφωνα με την Talbot το προσδόκιμο ζωής κατά την εποχή του Βυζαντίου ήταν τα τριάντα πέντε χρόνια, καθώς υπήρχε μεγάλη θνησιμότητα κατά την παιδική ηλικία και κυρίως έως την ηλικία των πέντε ετών. Ηλικιωμένος θεωρούνταν κάποιος που κατάφερνε να φτάσει στην ηλικία των εξήντα. Κάποιοι μάλιστα κατάφεραν να τα ξεπεράσουν και αυτοί ήταν κυρίως λόγιοι (*literati* κατά την Talbot) και άγιοι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο άγιος Αντώνιος, ο οποίος κοιμήθηκε στην ηλικία των εκατόν πέντε ετών. Βλ. A.-M. Talbot, *Old age in Byzantium*, BZ 77 (1984) 267-278. Βλ. επίσης Ch. Gilleard, *Old age in Byzantine society*, *Ageing and society* 27/5 (2007) 623-642.

¹⁶ Κυδώνης, *Λόγος ὅπως ἄλλογον τὸ τοῦ θανάτου δέος ἀποδεικνύων*, 1.2-4.

¹⁷ Στον βίο της αγίας Θεοδώρας από την Αλεξάνδρεια του Συμεών Μεταφραστή δίνεται μία σχετική περιγραφή, στην οποία κυριαρχεί η εικόνα της κλίνης της αγίας Θεοδώρας, η οποία είναι περικυκλωμένη από τη χορεία των προφητών, των αποστόλων, των μαρτύρων και των υπόλοιπων δίκαιων. Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Θεοδώρα 688.IH (εκδ. PG) [BHG 1730].

αγίους, καθώς ήταν πλημμυρισμένοι από το θεϊκό φως. Τον τόπο αυτόν τον αποκαλούσαν άλλοτε χώρα τῶν ζώντων, άλλοτε χώρα δικαίων, αιώνια σκηναί, οὐράνιος νυμφών και άλλοτε ἀθάνατον νυμφῶνα καὶ βασιλείαν καὶ παραδείσου ἀπόλαυσιν σκηνας δὲ πάλιν φωτολαμπούσας. Ο Θεός θέλησε λοιπόν να εντάξει κάθε εκλεκτό του στην τάξη αυτών που τον ευχαρίστησαν με τη στάση τους (καταξίωσον αὐτὸν τῆς μερίδος τῶν εὐαρεστησάντων σοι), να τον κάνει κάτοικο του Παραδείσου (παραδείσου ποιήσας οἰκήτορα), κληρονόμο της ζωής που πηγάζει από τον Παράδεισο (τῆς ἐκεῖθεν ζωῆς κληρονόμον ἀνάδειξον), αλλά και της δόξας του (τῆς ἀρρήτου σου δόξης γενέσθαι κληρονόμον) κατατάσσοντάς τον μαζί με τις πιο ωραίες ψυχές (ταῖς ὠραιόταταις ψυχαῖς ταύτην συντάξον).¹⁸ Πίσω από την ωραιοποιημένη αυτή εικόνα του Παραδείσου είναι επομένως δυνατό να αναγνωριστεί η πρόθεση των συγγραφέων να παρακινήσουν τους πιστούς να μετανοήσουν και να ζήσουν έναν ενάρετο βίο, με απώτερο σκοπό να κερδίσουν την επιβράβευση του Θεού.¹⁹

Ποια ήταν όμως η τύχη της ψυχής και ποια η τύχη του σώματος μετά τον θάνατο; Ο Δημήτριος Κυδώνης ήδη στην αρχή του έργου του δίνει έναν ενδιαφέροντα ορισμό του θανάτου: Τὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμόν, ὃ δὴ θάνατον εἰώθαμεν ὀνομάζειν.²⁰ Η

¹⁸ Marinis, *Death and Afterlife*, 89. Σύμφωνα με τον Μαρίνη, όλες αυτές οι αναφορές που παρατίθενται, έχουν συγκεντρωθεί και καταγραφεί στο εξής έργο: Θ. Χριστοδούλου, *Η νεκρώσιμη ακολουθία κατά τους χειρόγραφους κώδικες 10^{ου}-12^{ου} αιώνας*, Θήρα 2015. Ο Χριστοδούλου κατάφερε να συγκεντρώσει σαράντα επτά διαφορετικές προσευχές και είκοσι πέντε εκκλησιαστικούς κανόνες μελετώντας χειρόγραφα από τον 8^ο έως και τον 13^ο αιώνα, στα οποία παρουσιάζονται οι σχετικές απόψεις των χριστιανών.

¹⁹ Σύμφωνα με τον Hinterberger τα αγιολογικά κείμενα δεν αφηγούνται απλά τη ζωή κάποιων ανθρώπων, αλλά την ιδανική ζωή των ανθρώπων που έζησαν σύμφωνα με τις εντολές του Θεού και για τον λόγο αυτό παρουσιάστηκαν ως παραδείγματα ιδανικής συμπεριφοράς, τα οποία έπρεπε να μιμηθούν όλοι οι χριστιανοί. Βλ. M. Hinterberger, *Autobiography and hagiography in Byzantium*, *Symbolae Osloenses* 75.1 (2000) 142. Την άποψή της εξέφρασε επίσης η Rapp, η οποία υποστήριξε ότι η σύνθεση ενός αγιολογικού κειμένου εκπληρώνει την υποχρέωση διαμόρφωσης ενός παραδείγματος σωστής συμπεριφοράς για τους υπόλοιπους ανθρώπους. Βλ. C. Rapp, *Author, audience, text and saint: two modes of early Byzantine hagiography*, *Scandinavian Journal of Byzantine and Modern Greek Studies* 1 (2015) 125. Βλ. επίσης C. Rapp, *Saints and holy men*, στο: A. Casiday, F. W. Norris, *The Cambridge history of Christianity, vol. II: Constantine to c. 600*, Cambridge 2007, 561-562.

²⁰ Παρόμοιο ορισμό του θανάτου είχε διατυπώσει προηγουμένως ο Γρηγόριος Νύσσης στο έργο του *Λόγος Κατηχητικός ο Μέγας*, στον οποίο υποστήριξε ότι «ὡσπερ τὸ τῆς αἰσθητῆς χωρισθῆναι ζωῆς προσαγορεύομεν θάνατον, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸν τῆς ἀληθοῦς ζωῆς χωρισμόν θάνατον ὀνομάζομεν». Βλ. σχετικά E.

επιρροή της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και ειδικά του Πλάτωνα²¹ στη διαμόρφωση της σκέψης των Βυζαντινών για το θέμα του θανάτου ήταν σημαντική και αποτυπώθηκε κατά κύριο λόγο στην πίστη περί της αθανασίας της ψυχής. Σύμφωνα λοιπόν με τις αρχές του χριστιανισμού, η ψυχή εγκαταλείπει το σώμα αμέσως μετά την κοίμηση του ανθρώπου και αναμένει τη Δευτέρα Παρουσία, κατά την οποία θα την κρίνει ο Θεός και θα αποφασίσει αν θα μεταβεί στον ουρανό ή τον Κάτω Κόσμο/Άδη/Κόλαση. Μια πρώιμη περιγραφή του τρόπου, με τον οποίο τελούνταν η κρίση των ψυχών, απαντά στο απόκρυφο έργο *Αποκάλυψη του Παύλου*,²² στο οποίο περιγράφεται η μετάβαση του αποστόλου Παύλου στον τόπο κρίσης των ψυχών. Σύμφωνα με τον Μαρίνη, το κείμενο αυτό περιέχει όλα εκείνα τα στοιχεία, τα οποία αποτέλεσαν μεταγενέστερα αναπόσπαστο μέρος της περιγραφής της μεταθανάτιας ζωής, καθώς περιγράφεται σε αυτό η εμφάνιση του νεκρού ανθρώπου με τις αμαρτίες του, η μεταφορά της ψυχής του στον ουρανό από τους αγγέλους, η εμφάνιση των δαιμόνων που έπρεπε να ελέγξουν μήπως ανήκει σε αυτούς η ψυχή που μεταφερόταν στον ουρανό, αλλά και η παρουσίαση της ψυχής ενώπιον του Θεού.²³

Πράγματι τα στοιχεία αυτά υιοθετήθηκαν από τους βυζαντινούς συγγραφείς και παρουσιάστηκαν σε μεγάλο αριθμό αγιολογικών κειμένων. Στην περίπτωση ωστόσο των μαρτύρων και των αγίων η μετάβαση της ψυχής τους στον ουρανό αποτελεί αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα, καθώς δεν ετίθετο θέμα αρνητικής κρίσης της, παρά μόνο απόδοσης της ανταμοιβής της κατά τη στιγμή της εμφάνισής της ενώπιον του θρόνου του Θεού. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να γίνει αναφορά σε ένα ακόμη έργο

Mühlenberg, *Gregorii Nysseni Oratio Catechetica. Opera Dogmatica Minora IV*, Leiden-New York-London 1996, 31.24-32.1.

²¹ Στη διατύπωση του ορισμού του θανάτου από τον Κυδώνη είναι εμφανής η επιρροή του έργου *Φαίδων* του Πλάτωνα, καθώς ο ίδιος έγραψε *Ούκοῦν τοῦτό γε θάνατος ὀνομάζεται, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος*. Για την έκδοση του έργου του Πλάτωνα βλ. J. Burnet, *Platonis opera I*, Oxford 1900 (repr. 1967), 67d.4-5.

²² Για την έκδοση του έργου βλ. C. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae Mosis, Esdrae, Pauli, Iohannis, item Mariae dormitio*, Leipzig 1866, 57-62.

²³ Marinis, *Death and Afterlife*, 13.

της βυζαντινής περιόδου, στο οποίο περιγράφονται με πιο πλήρη και πιο αναλυτικό τρόπο τα όσα βιώνει η ψυχή κατά την παραμονή της στο ενδιάμεσο στάδιο, το οποίο παρεμβάλλεται μεταξύ του θανάτου και της ημέρας της Κρίσης· το έργο αυτό είναι ο βίος του αγίου Βασιλείου του Νέου, ο οποίος γράφτηκε κατά τον 10^ο αιώνα και αποδόθηκε σε κάποιον Γρηγόριο, ο οποίος εκτιμάται ότι ήταν φανταστικό πρόσωπο.²⁴

Συμπεραίνουμε επομένως ότι το ενδιαφέρον και η προσοχή των χριστιανών επικεντρώθηκαν κατά κύριο λόγο στην ψυχή και στη μετάβασή της ή μη στον ουρανό. Μέριμνα υπήρξε όμως και για το ίδιο το σώμα, το οποίο πρόκειται να αναστηθεί κατά τη Δευτέρα Παρουσία, για να ενωθεί ξανά με την ψυχή του πιστού και να μεταβεί προς τον ουρανό. Ο απόστολος Παύλος αναφέρει χαρακτηριστικά στην *Προς Φιλιπησίους* επιστολή ότι ο Χριστός θα μεταμορφώσει το ταπεινό σώμα των ανθρώπων σε όμοιο με το δικό του, το οποίο είναι ένδοξο.²⁵ Στην *Προς Κορινθίους α'* επιστολή αναφέρει επίσης ότι το σώμα σπείρεται *έν φθορά, ἐγείρεται έν άφθαρσία· σπείρεται έν άτιμία, ἐγείρεται έν δόξη· σπείρεται έν άσθένεια, ἐγείρεται έν δυνάμει· σπείρεται σώμα ψυχικόν, ἐγείρεται σώμα πνευματικόν,*²⁶ για να γίνει κατανοητή από τους πιστούς η αλλαγή που πρόκειται να συμβεί στο σώμα τους μετά την Ανάσταση. Για τον λόγο αυτό υπήρξε ιδιαίτερη μέριμνα για το σώμα των πιστών, το οποίο περιποιούνταν οι οικείοι του νεκρού με ιδιαίτερη επιμέλεια πριν τον ενταφιασμό του, όπως συνέβαινε φυσικά και σε άλλες θρησκείες. Στην περίπτωση μάλιστα των αγίων και των μαρτύρων το σώμα τους αποτέλεσε αντικείμενο λατρείας και προστατεύτηκε ως

²⁴ Ο Γρηγόριος, ο οποίος ήταν μαθητής του αγίου Βασιλείου, θέλησε μετά την κοίμηση της Θεοδώρας, η οποία υπηρετούσε τον άγιο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής της, να πληροφορηθεί αν η γυναίκα αυτή είχε επιβραβευτεί μετά τον θάνατό της για τους κόπους της ή όχι. Η απάντηση ήρθε μέσω ενός ονείρου που είδε, στο οποίο μαρτυρείται ότι συνάντησε τη Θεοδώρα και αυτή του διηγήθηκε το ταξίδι που πραγματοποίησε και όσα βίωσε και είδε κατά τη διάρκειά του. Βλ. Marinis, *Death and Afterlife*, 29-31. Για την περιγραφή του Παραδείσου στη Βυζαντινή λογοτεχνία βλ. επίσης C. Cupane, *The Heavenly City: Religious and Secular Visions of the Other World in Byzantine Literature*, στο: Chr. Angelidi, G. T. Calofonos, *Dreaming in Byzantium and Beyond*, Farnham 2014, 53-68. Για την έκδοση του έργου βλ. D. Sullivan, A.-M. Talbot, S. McGrath, *The life of Saint Basil the Younger. Critical Edition and Annotated Translation of the Moscow Version* [Dumbarton Oaks Studies XLV], Washington DC 2014.

²⁵ *Προς Φιλιπησίους* 3:21.

²⁶ *Προς Κορινθίους Α'* 15:42-44.

ιδιαίτερα πολύτιμο για τους πιστούς, καθώς υπήρξε σε αρκετές περιπτώσεις πηγή ίασης και τέλεσης θαυμάτων. Όσον αφορά τον τρόπο ενταφιασμού του σώματος, οι πιστοί ακολουθούσαν πάντοτε τις συνήθειες και τις πρακτικές της χριστιανικής θρησκείας και πραγματοποιούνταν με τον ίδιο τρόπο για όλους τους χριστιανούς.²⁷ Το ίδιο συνέβαινε φυσικά και αναφορικά με την εορτή της μνήμης της κοιμήσεώς τους (μνημόσυνο), αλλά και την τελετή ανακομιδής των λειψάνων τους.

Τρόποι θανάτου

Ο Dennis επισημαίνει ότι οι μακάριοι θάνατοι μοναχών και καλογριών, οι οποίοι πέθαιναν περιτριγυρισμένοι από τους μαθητές τους, δεν ήταν ο κανόνας. Οι βίαιοι και επίπονοι θάνατοι κάποιων αγίων και αμαρτωλών περιγράφονταν άλλοτε για να προβληματίσουν εποικοδομητικά τον αναγνώστη των αγιολογικών κειμένων και άλλοτε για να του μεταφέρουν έναν υγιή φόβο του γεγονότος του θανάτου.²⁸

Το προσδόκιμο ζωής στα χρόνια του Βυζαντίου ήταν ιδιαίτερα χαμηλό. Κάθε είδους ασθένεια αποτελούσε αιτία θανάτου εκατοντάδων ανθρώπων και παρά τις προσπάθειες ίασής τους το ποσοστό θανάτου παρέμενε υψηλό επηρεάζοντας και τους φτωχούς και τους πλούσιους, εφόσον ο θάνατος δεν κάνει διακρίσεις. Τραυματισμοί και ατυχήματα τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και κατά τη διάρκεια τέλεσης εργασιών ήταν συχνοί.²⁹ Η βία επίσης, η οποία έλαβε διάφορες μορφές, οδήγησε στον θάνατο χιλιάδες ανθρώπους. Κατά τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες εξαπέλυσαν τρομερούς διωγμούς εναντίον των χριστιανών οδηγώντας στον θάνατο χιλιάδες εξ αυτών. Κατά τον

²⁷ Βλ. σχετικά Constat, *Death in Byzantium*, 126-139. Βλ. επίσης Γ. Κ. Σπυριδάκης, *Τα κατά την τελευταία έθιμα των Βυζαντινών εκ των αγιολογικών κειμένων*, *ΕΕΒΣ* 20 (1950) 75-171; Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός* IV, Αθήνα 1951, 148-227.

²⁸ Dennis, *Death*, 3.

²⁹ Dennis, *Death*, 4. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης [BHG 187], ο οποίος τραυματίστηκε κατά τη διάρκεια τέλεσης εργασιών επιδιόρθωσης της οροφής του μοναστηριού του, με αποτέλεσμα να πεθάνει. Για την έκδοση του έργου βλ. Αθανάσιος, Αθανάσιος Αθωνίτης 112-114 (εκδ. Noret) [BHG 187].

8^ο και 9^ο αιώνα οι εικονομάχοι αυτοκράτορες εξαπέλυσαν διώξεις εναντίον όσων θεώρησαν εχθρούς τους. Κίνδυνο για τη ζωή των Βυζαντινών αποτελούσαν επίσης οι εχθροί της αυτοκρατορίας, οι οποίοι πραγματοποιούσαν επιθέσεις εναντίον της καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της. Ληστές και πειρατές αποτελούσαν επίσης κίνδυνο και αιτία θανάτου πολιτών και αγίων. Ενδεικτικό της κατάστασης που επικρατούσε στο Βυζάντιο είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των αυτοκρατόρων που βίωσαν έναν βίαιο θάνατο ήταν μεγαλύτερος από τον αριθμό αυτών που πέθαναν από φυσικά αίτια.³⁰ Δεν γίνεται φυσικά να παραλειφθεί ως τρόπος θανάτου η άσκηση ενδοοικογενειακής βίας, καθώς εντοπίστηκαν σχετικές μαρτυρίες σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία διασώζουν κατά κύριο λόγο τον βίο γυναικών αγίων, οι οποίες δέχτηκαν επίθεση είτε από τον σύζυγό τους, είτε από άλλα μέλη της οικογένειάς τους.³¹

Όσον αφορά τον τρόπο θανάτου τους αυτός ήταν είτε μαρτυρικός, είτε επήλθε εν ειρήνη λόγω ασθένειας ή γηρατειών. Αποτέλεσε μάλιστα σημαντικό κριτήριο για την αγιοκατάταξη των εκλεκτών του Θεού, καθώς κατατάσσονταν αναλόγως στους αγίους ή τους μάρτυρες. Οι πρώτοι μάρτυρες παρέδωσαν το πνεύμα τους κατά τη διάρκεια των διωγμών που εξαπέλυσαν οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες κατά τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες. Το μίσος και η βιαιότητα των διωκτών αυτοκρατόρων αποτυπώθηκαν στους πολλούς και ποικίλους τρόπους εκτέλεσης όσων ομολόγησαν με παρρησία την πίστη τους

³⁰ Ο Dennis μας πληροφορεί ότι τριάντα αυτοκράτορες πέθαναν εξαιτίας διάφορων μορφών βίας πέντε έχασαν τη ζωή τους σε μάχη, τρεις εξαιτίας ατυχήματος, δεκατρείς κλείστηκαν διά της βίας σε μοναστήρι (σύμφωνα με τον συγγραφέα του άρθρου ήταν και αυτή η τιμωρία ένα είδος θανάτου), ενώ μόνο τριάντα εφτά τελείωσαν τη ζωή τους με φυσικό θάνατο. Βλ. σχετικά Dennis, *Death*, 1. Ενδιαφέροντα και σχετικά με το θέμα είναι επίσης τα εξής άρθρα: D. R. Reinsch, *Der Tod des Kaisers. Beobachtungen zu literarischen Darstellungen des Sterbens byzantinischer Herrscher*, *Rechtshistorisches Journal* 13 (1994) 247-270; B. P. Maleon, *Imperial death in Byzantium: A preliminary view on the negative funerals*, *Transylvanian Review* XIX 5:4 (2010) 9-32.

³¹ Ως παραδείγματα άσκησης ενδοοικογενειακής βίας αναφέρονται η αγία Θωμαΐς από τη Λέσβο που υπέφερε στο πλευρό του συζύγου της [BHG 2454-2457], η αγία Θωμαΐς από την Αλεξάνδρεια, η οποία θανατώθηκε από τον πεθερό της και η αγία Μαρία η Νέα, η οποία κακοποιήθηκε από τον σύζυγό της [BHG 1164].

και υπέμειναν καρτερικά το μαρτύριό τους.³² Ο κυριότερος τρόπος εκτέλεσής τους ήταν ο αποκεφαλισμός,³³ ενώ χρησιμοποιήθηκε επίσης ο θάνατος διά πυράς και ο θάνατος διά πνιγμού. Μαρτυρούνται επίσης θάνατοι διά σταυρώσεως, ακρωτηριασμού, λιθοβολισμού, ασιτίας, αλλά και μετά από επίθεση άγριων θηρίων που απελευθερώθηκαν στην αρένα εναντίον των χριστιανών. Κατά τους πρώτους μάλιστα αιώνες προβλήθηκε ιδιαίτερα η άποψη ότι το μαρτύριο, το οποίο αποτελεί ηθελημένη μίμηση του πάθους του Ιησού Χριστού, είναι ανώτερο από το βάπτισμα «διά ύδατος».³⁴ Μετά το τέλος των διωγμών το μαρτύριο συνδέθηκε με την πρόθεση των πιστών να αγωνιστούν ενάντια στους πειρασμούς του καθημερινού βίου.³⁵ Οι πιστοί καλούνταν επομένως μέσα από την ανάγνωση των μαρτυρίων να αγωνιστούν και να επιδιώξουν να κερδίσουν την αναγνώριση του Θεού, προκειμένου να αποτελέσουν μέλη της επουράνιας βασιλείας του.

³² Βιβλιογραφία σχετική με τον μαρτυρικό θάνατο των αγίων: G. Bonner, *Martyrdom: it's place in the Church*, *Sobornst* 5 (1983) 6-21; B. Dehandschutter, *Polycarpiana. Studies on Martyrdom and Persecution in Early Christianity. Collected Essays* [Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 205], Leuven 2007; A. Angusheva-Tihanova, *Miracles and martyrs: The representation of torture in the vitae of the early christian saints in the Balkans*, στο: A. Angusheva-Tihanova, M. Dimitrova, R. Kostova, R. R. Malchev, *In stolis repromissionis, Saints and sainthood in Central and Eastern Europe*, Sofia 2012, 466-489; P. Middleton, *Enemies of the (church and) state: martyrdom as a problem for early Christianity*, *Annali di storia dell'esegesi* 29 (2012) 161-181.

³³ Πληροφορίες σχετικά με τη μέθοδο του αποκεφαλισμού είναι δυνατό να αντληθούν από την εξής μελέτη: Κ. Π. Χαραλαμπίδης, *Ὁ αποκεφαλισμὸς τῶν μαρτύρων εἰς τὰς ἱστορικοφιλολογικὰς πηγὰς καὶ τὴν βυζαντινὴν τέχνην*, Αθήνα 1989.

³⁴ Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει χαρακτηριστικά στο μαρτύριο του αγίου Λουκιανού [BHG 998] «σήμερον δὲ ὁ δοῦλος αἵματι βαπτίζεται [...] καὶ μὴ θαυμάσητε, εἰ βάπτισμα τὸ μαρτύριον ἐκάλεσα· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα μετὰ πολλῆς ἐφίπταται τῆς δαψιλείας, καὶ ἀμαρτημάτων ἀναίρεσις καὶ ψυχῆς γίνεται καθαρμὸς θαυμαστός τι καὶ παράδοξος· καὶ ὡσπερ οἱ βαπτιζόμενοι τοῖς ὕδασι, οὕτως οἱ μαρτυροῦντες τῷ ἰδίῳ λούονται αἵματι». Για την έκδοση του κειμένου βλ. PG 50, 522.

³⁵ Ο Βασίλειος Καισαρείας στο μαρτύριο των τεσσαράκοντα μαρτύρων που παρέδωσαν το πνεύμα τους στη Σεβάστεια [BHG 1205] αναφέρει «Μακάρισον γνησίως τὸν μαρτυρήσαντα, ἵνα γένη μάρτυς τῇ προαιρέσει καὶ ἐκβῆς χωρὶς διωγμοῦ, χωρὶς πυρός, χωρὶς μαστίγων τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἐπαίνων ἡξιωμένος». Για την έκδοση του κειμένου βλ. PG 31, 508. Παρόμοια προτροπή διατύπωσε και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο οποίος υποστήριξε «Εἶπον πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ὅτι μάρτυρα οὐχὶ ὁ θάνατος ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς γνώμης πλέκεται πολλάκις ὁ τοῦ μαρτυρίου στέφανος. Καὶ τοῦτον οὐκ ἐγώ, ἀλλὰ Παῦλος δίδωσι τοῦ μαρτυρίου τὸν ὅρον οὕτως ἰλέγων *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*. Πῶς ἀποθνήσκεις καθ' ἡμέραν; πῶς δυνατόν ἐνὶ σώματι θνητῷ μυρίοις δέξασθαι θανάτους; Τῇ προθέσει, φησί, καὶ τῷ παρασκευάσθαι πρὸς τελευτήν». Για την έκδοση του κειμένου βλ. PG 50, 601.

Ξεχωριστή κατηγορία είναι δυνατό να αποτελέσουν οι μάρτυρες, οι οποίοι παρέδωσαν το πνεύμα τους λίγο πριν εκτελεστεί η εντολή θανάτωσης που είχε εκδοθεί εναντίον τους. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι μάρτυρες αυτοί ζήτησαν να τους δοθεί λίγος χρόνος, για να προσευχηθούν και ο Θεός, ο οποίος εισάκουσε το αίτημα που διατύπωσαν για απαλλαγή από τον μαρτυρικό θάνατο που τους ανέμενε, επέτρεψε να παραδώσουν το πνεύμα τους εκείνη ακριβώς τη στιγμή. Όσον αφορά τους μάρτυρες, οι οποίοι συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν ομαδικά, προκύπτει από την έρευνα ότι δεν εκτελούνταν πάντοτε με τον ίδιο τρόπο, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε διαφορετικός τρόπος βασανισμού για τον καθένα από αυτούς.

Παρουσίαση των θαυμαστών σημείων που συνδέονται με τον θάνατο των αγίων και των μαρτύρων

1. Άγγελοι

Η δημιουργία των αγγέλων³⁶ από τον Θεό προηγήθηκε της δημιουργίας του ανθρώπου. Ήταν όμως και οι δύο δημιουργήματά του και για τον λόγο αυτό αναπτύχθηκε μια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ τους, εφόσον ο Θεός ανέθεσε στους αγγέλους τον ρόλο του προστάτη και του φύλακα των ανθρώπων. Η παρουσία τους επομένως στη ζωή των ανθρώπων ήταν συνεχής. Το ίδιο συνέβη φυσικά και κατά τη στιγμή της κοίμησής τους, καθώς οι άγγελοι κλήθηκαν να φέρουν εις πέρας μια εξέχουσας σημασίας αποστολή, η οποία ήταν η μεταφορά της ψυχής των εκλεκτών του Θεού στον ουρανό. Ο ρόλος του ψυχοπομπού ανατέθηκε επομένως στους αγγέλους, διότι ήταν οι μόνοι ικανοί και κατάλληλοι να μεταφέρουν στον ουρανό τις ψυχές αυτών που κρίθηκαν άξιοι της επουράνιας βασιλείας του Θεού.

Οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων περιέγραψαν τόσο τον τρόπο μετάβασης της ψυχής των αγίων/μαρτύρων στον ουρανό όσο και τον τρόπο υποδοχής της από τις επουράνιες δυνάμεις. Ο τρόπος περιγραφής της εμφάνισής τους μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι συγγραφείς περιέγραψαν το θαυμαστό αυτό σημείο με έναν συγκεκριμένο τρόπο, σαν να υπήρχε μια συγκεκριμένη φόρμα, την οποία ακολουθούσαν

³⁶ Για τους αγγέλους και τις απόψεις που υπήρχαν για αυτούς στα χρόνια του Βυζαντίου βλ. J. Turmel, *Histoire de l'angéologie des temps apostoliques à la fin du Ve siècle*, *Revue d'histoire et de littérature religieuse* 3 (1898) 289- 308, 407-434, 533-552; P. S. Frank, *ΑΓΓΕΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ. Begriffanalytische und begriffsgeschichtliche Untersuchung zum "Engelgleichen Leben" im frühen Mönchtum*, Münster 1964; L. Heiser, *Die Engel im Glauben der Orthodoxie*, Trier 1976; E. V. Maltese, *Gli angeli in terra: sull'immaginario dell'angelo bizantino*, *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 24 (1990) 111-132; G. Peers, *Subtle bodies: Representing Angels in Byzantium*, Berkeley-Los Angeles 2001; E. V. Maltese, *Dimensioni bizantine. Donne, angeli e demoni nel medioevo greco*, Alessandria 2006; E. Muehlberger, *Angels in Late Ancient Christianity*, New York 2013; E. Χρυσάφη, *Οι άγγελοι ως μέλη της ουράνιας αυλής στην τέχνη της πρώιμης και μέσης βυζαντινής περιόδου*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2014.

άλλοτε πιστά και άλλοτε όχι. Η χρονική στιγμή εμφάνισης των αγγέλων τοποθετείται είτε λίγο πριν την κοίμηση του αγίου/μάρτυρα είτε τη στιγμή ακριβώς που επρόκειτο να παραδώσει το πνεύμα του. Η κάθοδος και η παραμονή τους επί γης ήταν σύντομης συνήθως διάρκειας, διότι ο ρόλος του ψυχοπομπού επέβαλε την άμεση μεταφορά της ψυχής στον ουρανό, καθώς ήταν απαραίτητο να την οδηγήσουν ενώπιον του Θεού, τον οποίο έπρεπε να προσκυνήσει,³⁷ για να μπορέσει να λάβει την ανταμοιβή της.³⁸ Η ενέργεια προσκύνησης του Θεού, η μαρτυρία παρουσίας των αγίων, των αποστόλων και των προφητών πλησίον του, όπως επίσης και η περιγραφή του θρόνου του, έχει το πρότυπό της στην *Αποκάλυψη*, ο συγγραφέας της οποίας παρουσιάζει τον Ιωάννη να προσέρχεται και να προσκυνά ενώπιον του θρόνου του Θεού.³⁹

Στόχος και επιδίωξη κάθε πιστού ήταν ανέκαθεν η απόκτηση του στεφάνου της αφθαρσίας. Ο απόστολος Παύλος στην *Προς Τιμόθεον β'* επιστολή αναφέρει ότι εφόσον ο ίδιος έχει αγωνιστεί δίκαια, αναμένει την απόδοση του στεφάνου της δικαιοσύνης. Η επιθυμία απόκτησης αυτού ακριβώς του στεφάνου ως αναγνώριση του αγώνα τους από τον Θεό έδινε κίνητρο στους χριστιανούς, προκειμένου να αντέξουν άλλοτε το μαρτύριο, στο οποίο υποβάλλονταν, και άλλοτε τους πειρασμούς του καθημερινού βίου. Η ίδια επιθυμία κινητοποιούσε κατά την αρχαιότητα τους αθλητές που προετοιμάζονταν και αγωνίζονταν με μοναδικό στόχο την κατάκτηση του κότινου, του στεφανιού δηλαδή της νίκης, το οποίο θα τους χάριζε αιώνια δόξα.

³⁷ Η προσκύνηση ενώπιον του θρόνου του Θεού μας φέρνει στο μυαλό την ενέργεια προσκύνησης του αυτοκράτορα από τους πιστούς. Η σύνδεση δεν είναι ασφαλώς τυχαία, καθώς ο αυτοκράτορας θεωρούνταν ότι κατείχε το ανώτερο αξίωμα διακυβέρνησης του κράτους. Εφόσον ήταν ένα ιερό πρόσωπο, ήταν απαραίτητη η προσκύνησή του, πριν δοθεί στον πιστό η άδεια να πλησιάσει στον θρόνο του. Παρέμενε μάλιστα καθ' όλη τη διάρκεια γονατισμένος, ενώ ήταν υποχρεωτικό να κοιτά συνεχώς προς τα κάτω και όχι προς τον ίδιο τον αυτοκράτορα. Βλ. σχετικά R. Guiland, *Autour du Livre des Cérémonies de Constantin VII Porphyrogénète. La cérémonie de la προσκύνησις*, *Revue des Études Grecques* 59/60 (1946-1947) 251-259.

³⁸ Βλ. σχετικά A. Recheis, *Engel, Tod und Seelenreise. Das Wirken der Geister beim Heimgang des Menschen in der Lehre der alexandrinisch-kappadokischen Väter* [Temi e Testi 4], Rom 1958; E. V. Maltese, *Gli angeli in terra: sull'immaginario dell'angelo bizantino*, *Materiali e Discussioni per l'analisi dei testi classici* 24 (1990) 111-132; E. V. Maltese, *Dimensioni bizantine. Donne, angeli e demoni nel medioevo greco*, Alessandria 2006, 65-86.

³⁹ *Αποκάλυψις Ιωάννου* 1:17, 4:2-6 και 18:20.

Κριτήριο διάκρισης των σχετικών περιγραφών αποτελεί κατά κύριο λόγο η χρονική στιγμή εμφάνισης των αγγέλων, εφόσον εμφανίστηκαν άλλοτε πριν από τη στιγμή της κοίμησης των μαρτύρων και των αγίων και άλλοτε τη στιγμή ακριβώς της κοίμησής τους. Αναφορικά με την περιγραφή των προθανάτιων εμφανίσεων των αγγέλων διαπιστώνεται ότι ήταν ελάχιστοι οι συγγραφείς, οι οποίοι προέβησαν σε μια ολοκληρωμένη παρουσίασή τους περιγράφοντας τόσο την κάθοδο, όσο και την άνοδο των αγγέλων στον ουρανό, η οποία πραγματοποιούνταν συνήθως με την ψυχή του κάθε αγίου ή μάρτυρα που είχαν ήδη στα χέρια τους. Κάποιοι συγγραφείς επέλεξαν να δηλώσουν απλά την παρουσία των αγγέλων επί γης και πλησίον του κάθε αγίου ή μάρτυρα, όπως έκανε παραδείγματος χάριν ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών στο εγκώμιο του αγίου Υακίνθου. Ο συγγραφέας περιγράφει την παρουσία των αγγέλων πλησίον του μάρτυρα, ο οποίος χαιρόταν μαζί τους, πριν να έρθει η στιγμή να παραδώσει την ψυχή του. Παραλείποντας οποιαδήποτε περιγραφή της ενέργειας μεταφοράς της ψυχής του στον ουρανό, ο συγγραφέας μετέβη απευθείας στη διήγηση της εμφάνισής της ενώπιον του Θεού, τον οποίο προσκύνησε, πριν να λάβει την ανταμοιβή της.⁴⁰ Περιέγραψε επίσης τον τρόπο υποδοχής της ψυχής του αγίου Υακίνθου από τις νοερές δυνάμεις των ουρανών, τους αποστόλους, τους μάρτυρες, τους προφήτες και τους αγίους, οι οποίοι ήταν όλοι παρόντες κατά τη σημαντική αυτή στιγμή.⁴¹ Μία ακόμη αναφορά απαντά στο μαρτύριο των αγίων Ακινδύνου, Πηγάσιου, Αφθόνιου, Ελπιδοφόρου και Ανεμπόδιστου του Συμεών Μεταφραστή, ο οποίος υποστήριξε ότι οι

⁴⁰ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Υακίνθος 229.20 (εκδ. AASS): «οὔτω προσευξάμενος ὁ θεῖος ἀνὴρ, καὶ ἐπὶ πολὺ τοῖς παρεστῶσι τῶν ἱερῶν ἀγγέλων ἱερῶς συνηδόμενος, καὶ νοερῶς κατατερπόμενος εἶτα τριττῇ σφραγίδι τὸ θεοειδὲς πρόσωπον σημειωσάμενος [...] τὴν ἀγίαν αὐτοῖς ὁ ἅγιος παρατίθεται ψυχὴν. Ταύτην μὲν οὖν εὐθὺς ὁ παράδεισος εἶχε τοῦ Θεοῦ, τῷ Βασιλεῖ τῆς δόξης ἀναφθέγκτω χαρᾷ προσιούσαν, καὶ πανευαγῶς αὐτῷ προσκυνούσαν, καὶ τῷ τῆς ἀφθαρσίας στεφάνῳ τῇ δεσποτικῇ καταστεφομένην δεξιᾷ» [BHG 757].

⁴¹ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Υακίνθος 229.20 (εκδ. AASS) [BHG 757].

άγγελοι στέκονταν γύρω από την κάμινο, μέσα στην οποία είχαν ριχτεί οι μάρτυρες, και τους υποδέχονταν ψάλλοντας όλοι μαζί.⁴²

Εξαίρεση αποτέλεσε μόνο το μαρτύριο των εξήκοντα τριών μαρτύρων που παρέδωσαν μαρτυρικά το πνεύμα τους στα Ιεροσόλυμα, επειδή ομολόγησαν την πίστη τους ενώπιον του βασιλιά των Αράβων. Συγγραφέας του αγιολογικού αυτού κειμένου είναι ο μοναχός Συμεών που ασκήτευσε στο Σαραντάριο όρος,⁴³ ο οποίος περιέγραψε την προθανάτια αντίδραση των δυνάμεων του ουρανού στην αναγγελία εκτέλεσης των εξήκοντα τριών μαρτύρων. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι ο Θεός εμφανίστηκε ενώπιον των μαρτύρων με τη συνοδεία αγγέλων με σκοπό να τους πληροφορήσει ότι η βασιλεία των ουρανών είχε ετοιμαστεί για την υποδοχή τους. Η επιλογή μάλιστα του συγγραφέα να παραθέσει τον λόγο του Θεού σε ά πρόσωπο προσέδωσε ζωντάνια στη διήγηση, καθώς παρουσιάζεται ο Θεός να απευθύνει τον λόγο του απευθείας προς τους μάρτυρες. Τα πλήθη των αγγέλων πανηγύριζαν ήδη για τη νίκη των μαρτύρων, τη στιγμή που ο χορός των αποστόλων και των προφητών τους ανέμενε με ανυπομονησία στον ουρανό. Οι μάρτυρες επίσης μαζί με τους ιεράρχες, τους οσίους και όλους τους δίκαιους ένιωθαν ανείπωτη χαρά, καθώς περίμεναν να πραγματοποιηθεί η άνοδος των ψυχών τους στον ουρανό. Ο Θεός, αφού ολοκλήρωσε τον λόγο του προς τους μάρτυρες, ανήλθε στον

⁴² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ακίνδυνος-Πηγάσιος-Αφθόνιος-Ελπιδοφόρος-Ανεμπόδιστος 504.ΚΔ (εκδ. AASS): «Χορὸς δὲ ἀγγέλων περὶ τὴν κάμινον ἔωρᾶτο, τοὺς ἁγίους ὑποδεχόμενος καὶ ὕμνον σὺν αὐτοῖς ἀναμέλπων» [BHG 23].

Ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος προηγήθηκε του Συμεών Μεταφραστή, παρουσίασε τον εαυτό του ως αυτόπτη μάρτυρα των διαδραματιζόμενων γεγονότων, με σκοπό να προσδώσει αληθοφάνεια στα λεγόμενά του. Βλ. Ανώνυμος, Ακίνδυνος-Πηγάσιος-Αφθόνιος-Ελπιδοφόρος-Ανεμπόδιστος 489.24 (εκδ. AASS) [BHG 21 & 22].

⁴³ Η ακριβής χρονολόγηση του αγιολογικού κειμένου δεν κατέστη δυνατή. Οι μοναδικές χρονολογικές ενδείξεις που είναι δυνατό να αντληθούν μέσα από τη μελέτη του αγιολογικού κειμένου είναι ότι οι εξήντα τρεις μάρτυρες παρέδωσαν το πνεύμα τους στα Ιεροσόλυμα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Λέοντος Γ΄ Ισαύρου, όπως επίσης και ότι εμφανίστηκαν μετά τον θάνατό τους στον πατριάρχη Ιεροσολύμων Ιωάννη Ε΄, ο οποίος παρέμεινε στο αξίωμα ως το 735 και η ημερομηνία αυτή μπορεί να θεωρηθεί *terminus post quem* για τη συγγραφή του μαρτυρίου, η οποία τοποθετείται εντέλει κατά τη διάρκεια του 11^{ου} αιώνας.

ουρανό μαζί με τους αγγέλους, όπου υποδέχτηκαν λίγο αργότερα τις αγιασμένες και μακάριες ψυχές των εξήκοντα τριών μαρτύρων.⁴⁴

Ο Μιχαήλ Ψελλός και ο Φιλόθεος Κόκκινος χρησιμοποίησαν επίσης το μοτίβο της εμφάνισης των ψυχοπομπών αγγέλων, καθώς μαρτυρούν την παρουσία τους πλησίον του αγίου Αυξεντίου και του αγίου Σάβα του Νέου αντίστοιχα. Απέφυγαν ωστόσο να περιγράψουν την πορεία μετάβασης της ψυχής τους προς τον ουρανό. Σύμφωνα με τον Ψελλό, η παρουσία των αγγέλων λειτούργησε ευεργετικά για το ηθικό του αγίου Αυξεντίου, όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση του αγίου Υακίνθου, διότι ένιωσε χαρά και ευχαρίστηση για την παρουσία των αγγέλων πλησίον του. Ο άγιος Αυξέντιος παρουσιάζεται λοιπόν να ανακτά τις δυνάμεις του, να αναθαρρεύει και να γεμίζει με χαρά και ζωντάνια λίγο πριν την κοίμησή του.⁴⁵ Ο Ψελλός υποστήριξε μάλιστα ότι η εμφάνιση των θείων δυνάμεων υποκινήθηκε από την ανάγκη μεταφοράς της ψυχής του αγίου στον ουρανό, όπως και έγινε εντέλει, καθώς ο Αυξέντιος παρέδωσε το πνεύμα του στα χέρια τους.

Ο Φιλόθεος Κόκκινος υποστήριξε και αυτός ότι οι άγγελοι ήταν παρόντες κατά τις τελευταίες στιγμές του βίου του αγίου Σάβα του Νέου, ο οποίος βιαζόταν να μεταβεί προς τη μακαρίαν ζωήν της επουράνιας βασιλείας. Η χρήση μάλιστα του επιθέτου *συνήθων* καταδεικνύει το γεγονός ότι οι άγγελοι αποτελούσαν μια οικεία για τον ίδιο παρουσία. Η ψυχή του, η οποία χαρακτηρίζεται ως τίμια και αμόλυντη εγγύηση της αγνότητας του βίου του αγίου, παραδόθηκε στα χέρια του Θεού με τη συμβολή των αγγέλων, οι οποίοι τη μετέφεραν με χαρά και ευχαρίστηση. Η επιλογή του συγγραφέα να απευθύνει τον λόγο του προς τον άγιο Σάβα χρησιμοποιώντας β' πρόσωπο είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, διότι

⁴⁴ Βλ. Συμεών μοναχός, 63 μάρτυρες Ιεροσολύμων 161.28-162.28 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 1218].

⁴⁵ Βλ. Μιχαήλ Ψελλός, Αυξέντιος 93.683-689 (εκδ. Fisher): «ἐπεὶ δὲ καὶ ἤδη ποῦ κατήεσαν αἱ θεῖαι δυνάμεις, ληψόμεναι τὴν ἐκείνου ψυχὴν, ἐγήθησε μὲν ταύτας ἰδὼν, βραχὺ δὲ τι πρὸς τὸ συνειλεγμένον πλῆθος ἐπιστραφεὶς, τὴν γλῶτταν εἰς εὐχὴν ἐκίνησε καὶ παραίνεσιν· εἶτα δὴ καὶ τοῖς νεύμασι συνταττόμενος οἶον καὶ φίλα προσαγορεύων, πρὸς τοὺς ἀπάγοντας αὐθις ἐπιστραφεὶς, τὸ πνεῦμα παρακατέθετο» [BHG 203].

προσδίδει αμεσότητα και ζωντάνια στον λόγο του συγγραφέα, ο οποίος στράφηκε προς τον ίδιο τον άγιο που χαιρόταν πλέον στον ουρανό μαζί με τους αγγέλους.⁴⁶

Υπήρξαν ωστόσο και δύο συγγραφείς, οι οποίοι διαφοροποιήθηκαν από τους προαναφερθέντες, διότι περιέγραψαν λεπτομερώς τον τρόπο, με τον οποίο μεταφέρθηκε η ψυχή των αγίων και των μαρτύρων στον ουρανό. Ο Μιχαήλ Ψελλός, ο οποίος έγραψε για τον ηγούμενο της μονής της Ωραίας Πηγής στον Όλυμπο Νικόλαο, μαρτυρεί την παρουσία αγγέλων πλησίον του, καθώς κλήθηκαν να μεταφέρουν στον ουρανό την ψυχή του. Σύμφωνα λοιπόν με το αγιολογικό κείμενο, αφού παρέδωσε την ψυχή του στα χέρια των αγγέλων, ο άγιος Νικόλαος μετέβη προς τον Θεό⁴⁷ και κατατάχτηκε στις επουράνιες δυνάμεις.⁴⁸ Ο δεύτερος συγγραφέας είναι ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, ο οποίος υποστήριξε ότι η εμφάνιση των αγγέλων υποκινήθηκε από την επιθυμία τους να καλέσουν κοντά τους την αγία Ευφροσύνη, η οποία παρέδωσε την ψυχή της στα χέρια τους. Η επιθυμία της αγίας να μεταβεί προς τον Θεό ήταν μάλιστα τόσο μεγάλη που η

⁴⁶ Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 321.83.23-322.83.35: «Ἐκεῖτο μὲν ὁ μέγας τὰ τελευταῖα πνέων καὶ ὑπὸ τῶν συνήθων ἀγγέλων μεθ' ἡδονῆς τινος ἀπορρήτου πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν ἐπειγόμενος [...] ταῖς χερσὶν τοῦ φιλουμένου δεσπότη διὰ τῶν συνόντων φωτεινῶν ἀγγέλων τὴν τιμίαν καὶ ἄσπιλον παρακαταθήκη, τὴν ἑαυτοῦ δηλαδὴ ψυχὴν, ἡδέως ἄγαν καὶ ἰλαρῶς ἀποδίδωσιν [...] Καὶ νῦν σὺ μὲν ἐν οὐρανοῖς συγχορεύεις ἐκείνοις, τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας θεότητος ἀμέσως καταστραπτόμενος, ἧς τὰς αὐγὰς οὐκ ἀμυδρῶς τὸ πρότερον δέδεξο» [BHG 1606].

Κατὰ παρόμοιο τρόπο περιέγραψε ο Φιλόθεος Κόκκινος τὴν μετάβαση στὸν οὐρανὸ τῆς ψυχῆς τοῦ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Ἰσιδώρου. Υπάρχουν μάλιστα εμφανεῖς λεκτικὲς ομοιότητες μεταξύ τῶν δύο περιγραφῶν. Βλ. σημ. 83.

⁴⁷ Βλ. Μιχαήλ Ψελλός, Νικόλαος Ωραίας Πηγής 67.967-978 (εκδ. Gautier): «[...] περιεστήκεισαν δὲ τοῦτον πληθὺς μοναστῶν, οἶμαι, καὶ ἀγγέλων οἷς ἐξ ἀρχῆς φοροῦμενος ἦν, τῶν μὲν ἀποδυρομένων τὴν ἐκδημίαν καὶ οὐ φερόντων τὴν ἐρημίαν, τῶν δὲ δορυφορούντων καὶ πρὸς τὸ πρῶτον ἀναγόντων φῶς καὶ τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἀγίοις μακαριότητα. [...] τοῖς δὲ δορυφοροῦσι τὴν ψυχὴν παραθέμενος, πρὸς τὸν ποθούμενον ἐξεδήμησε Κύριον, βραχὺ τι τοῦ σώματος καταλιπὼν [...]» [BHG 2313].

⁴⁸ Βλ. Μιχαήλ Ψελλός, Νικόλαος Ωραίας Πηγής 67.980-983 (εκδ. Gautier): «προστίθεται τοῖς ἀγγέλοις ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος, τοῖς τῶν δικαίων πνεύμασιν ὁ ἐπίγειος ἄγγελος, τοῖς ἀποστόλοις ὁ ἀποστολικὸς τὴν ψυχὴν, τοῖς προφήταις ὁ θεοφόρητος, τοῖς μάρτυσιν ὁ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας παραταξάμενος» [BHG 2313].

αναχώρησή της πραγματοποιήθηκε γρήγορα, σαν να είχε βγάλει φτερά, και κατ' αυτόν τον τρόπο πρόφτασε το πλήθος των αγγέλων και ανέτρεξε προς τον Θεό.⁴⁹

Η κίνηση των αγγέλων, η οποία περιγράφηκε από τον Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνα στο εγκώμιό του για τον απόστολο Βαρθολομαίο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εξαίρεση. Και αυτό διότι δόθηκε διάρκεια στην κίνηση των αγγέλων, οι οποίοι παρουσιάζονται να ανεβαίνουν και να κατεβαίνουν στον ουρανό προετοιμάζοντας την άνοδο της ψυχής του Βαρθολομαίου. Ο συγγραφέας χαρακτήρισε μάλιστα ως εντυπωσιακή την άνοδο της ψυχής του στον ουρανό, διότι θα πραγματοποιούνταν με τη συνοδεία αγγέλων. Θέλοντας μάλιστα να προκαλέσει το αίσθημα του εντυπωσιασμού στους πιστούς περιέγραψε την εικόνα του ουρανού κατά τη στιγμή εκείνη, καθώς είχε ανοίξει επάνω ακριβώς από το σημείο, όπου βρισκόταν ο μάρτυρας, με αποτέλεσμα να γίνουν ορατές οι ταξιαρχίες των επουράνιων δυνάμεων, οι οποίες προετοιμάζονταν να υποδεχτούν τον αγαπημένο μαθητή του Χριστού.⁵⁰ Για τον απόστολο Βαρθολομαίο έγραψε επίσης ο διάκονος και χαρτοφύλακας του ναού της Αγίας Σοφίας Προκόπιος, ο οποίος ανέφερε μόνο ότι ο μάρτυρας αποχώρησε με τη συνοδεία των αρχαγγέλων, οι οποίοι τον οδήγησαν προς τον Θεό.⁵¹

Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν οι περιγραφές του θαυμαστού σημείου που εντοπίστηκαν στο μαρτύριο της αγίας Γολινδούχ και στον βίο του αγίου Δανιήλ του Στυλίτη. Ειδοποιός διαφορά των δύο αυτών αγιολογικών κειμένων από τα προηγούμενα είναι το γεγονός ότι οι συγγραφείς τους δεν μαρτυρούν την κάθοδο και την παραμονή των

⁴⁹ Βλ. Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, Ευφροσύνη η Νέα 875.36 (εκδ. AASS): «[...] παρήσαν μὲν οὖν οἱ τῆς ἄνω χοροστασίας πρὸς ἑαυτοὺς τὴν μακαρίαν μετακαλούμενοι [...] χερσὶν ἀγγέλων τὴν μακαρίαν ἐπαφῆκε ψυχὴν. [...] Ἡ μέντοι πρὸς Θεὸν ἐκδημία τῆς μακαρίας πτερὰ λαβοῦσα φθάνει μὲν τὸ πλῆθος καὶ ἐς αὐτὸν βασιλέα ἀνέτρεχε» [BHG 627].

⁵⁰ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Βαρθολομαίος 209 (εκδ. PG): «ἐντεῦθεν ἄγγελοι μὲν οὐρανόθεν ἐπ' αὐτὸν καταβαίνοντες καὶ ἀναβαίνοντες, ὑπερφυστάτην ἀνάβασιν ὡδοποιοῦν. Διηνώκτο δὲ ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν αὐτῷ, καὶ πᾶσαι δὲ τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἱεραρχαί, πρὸς ὑποδοχὴν καὶ δεξίωσιν τῷ φιλιτάτῳ τοῦ Κυρίου παρεσκευάζοντο μαθητῆ» [BHG 231].

⁵¹ Βλ. Προκόπιος διάκονος, Βαρθολομαίος 91.239-240 (εκδ. Μακρής): «ἀπεχώρησεν ἀρχαγγελικαῖς δορυφορίαῖς πρὸς τὸν οἰκεῖον δεσπότην παραπεμπόμενος» [BHG 232c].

αγγέλων επί γης. Μάλιστα παρά το γεγονός ότι ήταν ιδιαίτερα μεγάλη η απόσταση που χώριζε τους αγίους και τους αγγέλους, η παρουσία τους έγινε αντιληπτή τόσο από την αγία Γολινδούχ όσο και από τον άγιο Δανιήλ. Πιο συγκεκριμένα μαρτυρείται ότι η αγία Γολινδούχ αναζήτησε λίγο πριν την κοίμησή της να δει τους χορούς των αγγέλων που βρίσκονταν στον ουρανό, διότι την είχαν συντροφεύσει καθ' όλη τη διάρκεια του μαρτυρίου της. Σύμφωνα με τον πρεσβύτερο Ευστράτιο⁵² που συνέθεσε το μαρτύριο της αγίας Γολινδούχ, η μάρτυρας, η οποία εξέπνευσε κατά τη διάρκεια της μεταφοράς της στον ουρανό από τους αγγέλους, παρέδωσε το πνεύμα της στα χέρια του ίδιου του Θεού.⁵³

Στον βίο του αγίου Δανιήλ του Στυλίτη η αναγγελία της παρουσίας των αγγέλων στον ουρανό πραγματοποιήθηκε από έναν δαιμονισμένο άντρα, ο οποίος κατάφερε να βρεθεί κοντά στον στύλο του αγίου λίγο πριν την κοίμησή του. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, η παρουσία των αγγέλων και των αγίων στον ουρανό έγινε αντιληπτή από τον άντρα αυτό, ο οποίος τους ανήγγειλε ονομαστικά στο παριστάμενο πλήθος. Δεν ήταν ωστόσο ο ίδιος ο άντρας που μιλούσε, αλλά το δαιμόνιο που ζούσε μέσα του, όπως συμβαίνει συνήθως με τους ανθρώπους που έχουν καταληφθεί από δαιμόνια. Θέλοντας λοιπόν να προσδώσει ενδιαφέρον στο κείμενο που συνέθεσε, ο Συμεών παραχώρησε τον λόγο στο ίδιο το δαιμόνιο, το οποίο αναγνώρισε και ονομάτισε τις επουράνιες δυνάμεις που ήταν παρούσες. Έκανε επίσης γνωστή την ακριβή στιγμή κοίμησης του αγίου, η οποία θα συνέβαινε κατά την επόμενη ημέρα.⁵⁴ Ως εκ τούτου ήταν γνωστή πλέον η στιγμή που

⁵² Για την ταυτότητα του συγγραφέα βλ. P. Van Deun, *Eustratii Presbyteri Constantinopolitani De statu animarum post mortem* [CCSG 60], Turnhout 2006, ix-xi.

⁵³ Βλ. Ευστράτιος πρεσβύτερος, Γολινδούχ 172.25.25-173.25.4 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Ἡ δὲ τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὴν ἀγγέλοις ἀγίοις εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τε καὶ λήξεις οὐκ ἀηδῶς ἐναποψύξασα, εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς παρέθετο» [BHG 700].

⁵⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Δανιήλ ο Στυλίτης 90.97-91.97 (εκδ. Delehay): «Περὶ αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἀγίαν αὐτοῦ μετὰστασιν ἀνὴρ τις ὄχλούμενος ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ἀνεβόησεν ἄφνω ἐπὶ παντὸς τοῦ πλήθους, ἐξαγγέλλων τὴν παρουσίαν τῶν ἀγίων τὴν πρὸς τὸν ὄσιον καὶ ἐξονοματίζων ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἔλεγεν ὅτι «Μεγάλῃ ἀγαλλίασὶς ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ τῇ ὥρᾳ ταύτῃ· οἱ γὰρ παραγενόμενοι λαβεῖν τὸν ὄσιον μεθ' ἑαυτῶν ἅγιοι ἄγγελοι καὶ λοιπαὶ τίμια καὶ ἔνδοξαι δυνάμεις προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων μαρτύρων τε καὶ ὁσίων ἐμὲ μαστίζοντες ἐξελαύνωσιν τοῦ σκηνώματος τούτου αὔριον ὥραν τρίτην· ἀποδημοῦντος εἰς οὐρανὸς τοῦ ὁσίου καὶ κατατεθημένου τοῦ ἀγίου αὐτοῦ λειψάνου, ἐξέρχομαι» [BHG 490].

θα επερχόταν το τέλος του· ο συγγραφέας ολοκλήρωσε με αυτόν τον τρόπο τη σχετική περιγραφή, χωρίς δηλαδή να παρουσιάσει τη στιγμή της ανάβασης της ψυχής του αγίου Δανιήλ στον ουρανό, όπου υπήρχε ήδη αγαλλίαση για την άνοδό της.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα επιθανάτια θαυμαστά σημεία εμφάνισης αγγέλων. Η διαφορά μεταξύ προθανάτιων και επιθανάτιων εμφανίσεων είναι ιδιαίτερα λεπτή, καθώς έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων απέφυγαν να περιγράψουν το γεγονός της καθόδου και της παρουσίας των αγγέλων πλησίον των μαρτύρων και των αγίων πριν από την κοίμησή τους· ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό ότι η εμφάνιση των αγγέλων πραγματοποιήθηκε τη στιγμή ακριβώς που οι άγιοι και οι μάρτυρες παρέδιδαν το πνεύμα τους και μετέβαιναν προς τον ουρανό. Μελετώντας τα σχετικά αποσπάσματα διαπιστώνεται λοιπόν ότι κάποιοι συγγραφείς, οι οποίοι περιέγραψαν με ιδιαίτερη συντομία τις εμφανίσεις των αγγέλων, εστίασαν κατά κύριο λόγο την προσοχή τους στην περιγραφή του τρόπου μετάβασης της ψυχής του κάθε μάρτυρα ή αγίου στον ουρανό. Ο πρεσβύτερος Ευστράτιος υποστήριξε ότι ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ευτύχιος παρέδωσε με ευχαρίστηση την ψυχή του στους αγγέλους που τον μετέφεραν στον ουρανό, όπου έγινε δεκτός από τις επουράνιες δυνάμεις.⁵⁵ Ο συγγραφέας δήλωσε μάλιστα ότι τόσο ο ίδιος όσο και όσοι βρίσκονταν κοντά στον άγιο Ευτύχιο κατά τη στιγμή της κοίμησής του, ήταν βέβαιοι για τη μετάβαση της ψυχής του στον ουρανό χάρη σε δύο θαυμαστά σημεία που πραγματοποιήθηκαν.

Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο περιγράφεται το θαυμαστό σημείο σε έναν παλαιότερο ανώνυμο βίο του αγίου. Βλ. Ανώνυμος, Δανιήλ ο Στυλίτης 90.97.25-91.97.10 (εκδ. Delehaye) [BHG 489].

⁵⁵ Βλ. Ευστράτιος πρεσβύτερος, Ευτύχιος Κωνσταντινουπόλεως 84.2633-2637 (εκδ. Laga): «Καὶ τοῖς ἄγουσιν αὐτὸν ἀγγέλοις οὐκ ἀηδῶς ἔναποψύξας, ὑπὸ τῆς οὐρανίας καὶ ἄνω χοροστασίας ὑπεδέχθη σὺν παρρησίᾳ πολλῇ» [BHG 657].

Ο πρεσβύτερος Ευστράτιος, ο οποίος συνέθεσε επίσης το μαρτύριο της αγίας Γολινδούχ, περιέγραψε κατά τον ίδιο τρόπο τη στιγμή της κοίμησης των δύο αγίων. Η ομοιότητα, αν και δεν είναι απόλυτη, είναι εμφανής.

Ευστράτιος, Γολινδούχ: Ἡ δὲ τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὴν ἀγγέλοις ἀγίοις εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τε καὶ λήξεις οὐκ ἀηδῶς ἔναποψύξασα [...]

Ευστράτιος, Ευτύχιος: Καὶ τοῖς ἄγουσιν αὐτὸν ἀγγέλοις οὐκ ἀηδῶς ἔναποψύξας [...]

Η εμφάνιση αγγέλων περιγράφεται επίσης σε εγκώμιο που συνέθεσε ο αρχιεπίσκοπος Κρήτης Ανδρέας για τον άγιο Γεώργιο.⁵⁶ Η χρήση της μετοχής *παραπεμπόμενος* είναι ιδιαίτερα κατατοπιστική για τον τρόπο, με τον οποίο οδηγήθηκε η ψυχή του μάρτυρα στον ουρανό, εφόσον δηλώνει ότι μετέβη με τη συνοδεία των αγγέλων και των μαρτύρων.⁵⁷ Προχώρησε μάλιστα σε αντιθετική παρουσίαση του τρόπου, με τον οποίο εξέλαβαν το θαυμαστό σημείο οι άγγελοι και οι δαίμονες, καθώς σύμφωνα με τον ίδιο οι άγγελοι πανηγύριζαν με χαρά για την άθληση του αγίου και την άνοδο της ψυχής του στον ουρανό, την οποία εξέλαβαν ως το πιο ευχάριστο θαύμα, ενώ την ίδια στιγμή οι δαίμονες θρηνούσαν για την ήττα τους, την οποία εξέλαβαν ως καθολικό όλεθρο, καθώς τους άφησε κάκιστο σημάδι/μώλωπα.

Ο επίσκοπος Άργους Πέτρος χρησιμοποίησε στο εγκώμιο της αγίας Βαρβάρας τη μετοχή *δορυφορουμένην*, η οποία δηλώνει ότι η μετάβαση της ψυχής της μάρτυρος πραγματοποιήθηκε με τη συνοδεία των αγγελικών δυνάμεων. Η ίδια ανήλθε μάλιστα προς τον Θεό, τον οποίο ο συγγραφέας χαρακτηρίζει ως *στεφοδότη*, διότι κρίθηκε άξια να βρεθεί στον ουρανό χάρη στο αίμα της που χύθηκε, τα τραύματα που έφερε στο σώμα της, τους μώλωπες, τις πληγές των πλευρών της, αλλά και τους μαστούς της που είχαν κοπεί.⁵⁸

⁵⁶ Η μαρτυρία αυτή εκτιμάται ως σημαντική, διότι ο συγγραφέας παρουσιάζει ένα γεγονός, το οποίο παρέλειψε η πλειονότητα των συγγραφέων, οι οποίοι αναφέρθηκαν κατά κύριο λόγο στη βοήθεια που προσέφεραν οι άγγελοι στον μάρτυρα κατά τη διάρκεια του βασανισμού του. Επομένως, αν και σύντομη, η αναφορά αυτή αποτελεί τη μοναδική μαρτυρία συμβολής των αγγέλων στη μετάβαση της ψυχής του αγίου Γεωργίου στον ουρανό.

⁵⁷ Βλ. Ανδρέας Κρήτης, Γεώργιος XX.23 (εκδ. AASS): «Ταῦτα εἰπὼν καὶ πολλὰ τούτοις κατάλληλα, τὴν ἐρίτιμον κάραν τῷ ξίφει τμηθεὶς, πρὸς οὐρανὸς ἀνελήλυθεν, χοροῖς ἀγγέλων καὶ μαρτύρων παραπεμπόμενος. Ἦδιστον τοῦτον κατεῖχον θαῦμα τῶν ἀγγέλων αἱ φάλαγγες, καὶ ἐκπλήξει μεγίστη συνέιχοντο πῶς μετὰ σώματος τὸν ἐκείνων ἐξεικονίσαι πρὸς Θεὸν ἐξίσχυσεν ἔρωτα· μέγιστον τέρας οἱ τῶν μαρτύρων ἔβλεπον δῆμοι, καὶ τὸ παράδοξον ἐκπληττόμενοι τῆς ἀθλήσεως, τῷ κατὰ τῶν παλαμναίων τροπέῳ εὐθύμως ἐπανηγύριζον· κάκιστον τοῦτον ὁ τῶν δαιμόνων ἔσμος ἐγνώρισε μώλωπα, καὶ τὸν οἰκεῖον ὀλοφυρόμενοι πάνδημον ὄλεθρον, τῆς ἀνυπερβλήτου καρτερίας τὸν ἀθλητὴν ἐξεπλήττοντο» [BHG 682].

⁵⁸ Η παρουσίαση του Θεού ως κριτή των πράξεων των αγίων και των μαρτύρων αποτελεί συνηθισμένο αγιολογικό τόπο, καθώς τον χρησιμοποίησαν αρκετά οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων. Ο απόστολος Παύλος στην *Προς Τιμόθεον β'* επιστολή παρουσίασε πρώτος τον Θεό ως δίκαιο κριτή των πράξεων των ανθρώπων, στους οποίους παραχωρεί το στεφάνι της δικαιοσύνης, μόνο εφόσον κριθούν άξιοι. Βλ. σχετικά *Προς Τιμόθεον β'* 4:8 «λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι

Όλα αυτά τα δέχτηκε ο Θεός ως ανώτερα από κάθε άλλη θυσία και προσφορά.⁵⁹ Θέλοντας μάλιστα να προκαλέσει τον θαυμασμό του αναγνώστη του, ο συγγραφέας χρησιμοποίησε ένα ακόμη συνηθισμένο αγιολογικό μοτίβο, αυτό της σύγκρισης της μάρτυρος και της προσφοράς της με την προσφορά του ήρωα της Παλαιάς Διαθήκης Άβελ. Σύμφωνα λοιπόν με τον επίσκοπο Πέτρο, η προσφορά της αγίας Βαρβάρας κρίθηκε ανώτερη, διότι ο Θεός εκτίμησε το γεγονός ότι του προσέφερε κάποιο τμήμα από το ίδιο της το σώμα, το οποίο είχε δημιουργήσει ο ίδιος.

Ο αρχιεπίσκοπος Καισαρείας Αρέθας, ο οποίος χαρακτήρισε τον Χριστό ως *άγωνοθέτην*, αλλά και ως *βραβέα*, τοποθέτησε χρονικά την εμφάνιση των αγγέλων κατά τη στιγμή της μαρτυρικής θανάτωσης του τρίτου και τελευταίου μάρτυρα, του αγίου Αβίβου. Προκειμένου μάλιστα να δηλώσει την αμεσότητα της αντίδρασης των αγγέλων, ο Αρέθας ανέφερε ότι η μετάβαση των μαρτύρων προς τον Θεό πραγματοποιήθηκε όσο ακόμη έρεε στο πρόσωπό τους ο ιδρώτας των δοκιμασιών και το αίμα του μαρτυρίου τους, καθώς ο Χριστός επιθυμούσε να τους ανταμείψει για τον αγώνα που έδωσαν εγκαθιστώντας τους στον ουρανό.⁶⁰ Η μαρτυρία του Αρέθα είναι όμως σημαντική και για έναν ακόμη λόγο, ο οποίος είναι ότι παρουσιάζει τον θάνατο των μαρτύρων ως νίκη που σημειώθηκε εναντίον των δυνάμεων του εκδικητικού διαβόλου.

Ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Πλωτίνος παρουσίασε τον Θεό ως κριτή στο εγκώμιο του αγίου Δημητρίου. Χρησιμοποίησε μάλιστα τον χαρακτηρισμό *άγωνοθέτης*, όπως έκανε

ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής, οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ».

⁵⁹ Βλ. Πέτρος Ἄργους, Βαρβάρα 206.15.386-391 (εκδ. Κυριακόπουλος): «Ἡ δὲ γενναία μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Βαρβάρα ἀγγελικαῖς δορυφορουμένη δυνάμεσι πρὸς τὸν αὐτῆς ἄνεισι στεφοδότην τὸ αἷμα προσάγουσα, τὰ τραύματα ἐμφανίζουσα, ὑποδεικνύουσα τοὺς μώλωπας, τὰς τῶν πλευρῶν ξέσεις καὶ αὐτὴν μαστῶν ἐκκοπήν, ἃ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν θυσία καὶ ὀλοκάρπωσιν προσεδέξατο, ὑπὲρ πᾶν ἱερεῖον καὶ προσφορὰν ἠγκαλίσατο καὶ ὑπὲρ Ἄβελ τὰ δῶρα προσήκατο καὶ ἠγάπησε» [BHG 218d].

⁶⁰ Βλ. Αρέθας, Γουρίας-Σαμωνάς-Ἄβιβος 220.VIII.2-6 (εκδ. von Gebhardt-von Dobschütz): «ἐπεὶ καὶ ὡσαύτως ἐνίκησαν ἀρχὰς τοῦ ἀλάστορος δαίμονος, παρῆλθον ἐξουσίας τοῦ κοσμοκράτορος, συνήφθησαν ἀγγέλους, διέβησαν πρὸς τὸν ἀγνοθέτη Χριστὸν ἔτι ῥεόμενοι τῷ τῶν σκαμμάτων ἰδρῶτι, ἔτι τῷ τῆς ἀθλήσεως περισταζόμενοι αἵματι, προτείνει τῇ δεξιᾷ ὁ βραβεὺς ὁ καλὸς τοὺς ἑαυτοῦ ἀθλητὰς ἀναδούμενος, ἐγκατοικίζει ταῖς αἰωνίους μοναῖς» [BHG 740].

προηγουμένως και ο Αρέθας,⁶¹ ενώ παρουσίασε με παρόμοιο τρόπο την αμεσότητα της αντίδρασης των αγγέλων, καθώς ο μάρτυρας μετέβη και αυτός προς τον ουρανό όσο ακόμη έρεε στο πρόσωπό του το αίμα του. Όσον αφορά την περιγραφή του τρόπου μεταφοράς του στον ουρανό, ο Πλωτίνος χρησιμοποίησε την μετοχή *προπεμπόμενος*, η οποία δηλώνει ότι ο μάρτυρας συνοδευόταν από αγγέλους. Στη συνέχεια στάθηκε ενώπιον του Χριστού, για να λάβει το στεφάνι της νίκης, αλλά και την ανταμοιβή που κρίθηκε αντάξια του μαρτυρίου του.⁶²

Ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών στο εγκώμιο του αγίου Προκοπίου χρησιμοποίησε τα ρήματα *χειραγωγείται* και *δορυφορείται*, όπως επίσης και τη μετοχή *οδοποιούμενος*, για να περιγράψει τον τρόπο μετάβασης της ψυχής του αγίου στον ουρανό. Σύμφωνα λοιπόν με το αγιολογικό αυτό κείμενο, ο άγιος Προκόπιος εμφανίστηκε τιμημένος με το στεφάνι της νίκης ενώπιον του Θεού, ο οποίος τον συναρίθμησε μεταξύ των κορυφαίων και πρώτων αγίων του.⁶³ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να γίνει μια παρατήρηση, η οποία σχετίζεται με τη χρήση του ρήματος *ὄρα*, καθώς διαπιστώνουμε ότι ο συγγραφέας αποδίδει την αίσθηση της όρασης στην ψυχή του μάρτυρα, η οποία είδε αμέσως μετά τον αποκεφαλισμό του αγίου Προκοπίου τον ουρανό, ο οποίος άνοιξε για χάρη του. Ο διάκονος Προκόπιος, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο του ίδιου μάρτυρα, χρησιμοποίησε τα

⁶¹ Βλ. σημ. 60.

⁶² Βλ. Πλωτίνος, Δημήτριος 46.7 (εκδ. Ιωάννου): «Ὁ δὲ ἀήττητος καὶ γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης, τῶ τῶν αἱμάτων ἔτι περιρρέομενος λύθρῳ, καὶ ταῖς τῶν ἀγγέλων χορείαις ἀμοιβαδὼν προπεμπόμενος, τῶ πάντων βασιλεῖ Χριστῶ παρέστη, τῆ παντοκρατορικῆ καὶ ζωαρχικῆ δεξιᾷ στεφόμενος καὶ τὰ γέρα τῶν πόνων πρὸς τοῦ ἀγωνοθέτου Θεοῦ ἄξια κομιζόμενος» [BHG 534].

⁶³ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Προκόπιος 192.23-193.23 (εκδ. Halkin): «καὶ οὕτω τὴν ἱερὰν ἀποτμηθεὶς κεφαλὴν ὄρα μὲν εὐθὺς ἀνοιγομένους αὐτῶ τοὺς οὐρανοὺς, ἐν ὑπερφουεστάτῳ δὲ κατέστη φωτί ἐντυγχάνει δὲ παρεμβολαῖς ἀγγέλων θεοῦ καὶ δι' ἀρχαγγέλων χειραγωγείται καὶ διὰ τῶν ἀρχῶν δορυφορείται καὶ διὰ πάσης οὐρανίας δυνάμεως ὀδοποιούμενος καὶ δοξαζόμενος ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἐν ἦχῳ ἑορταζόντων τῶ τῆς δόξης στεφηφόρος παρίσταται βασιλεῖ» [BHG 1580].

ρήματα μεταχωρεῖ-κατασκηνοῖ, αλλά και τη μετοχή προπεμπόμενος, για να περιγράψει τη συμβολή των αγγέλων στη μετάβαση του αγίου Προκοπίου στον ουρανό.⁶⁴

Αναφορές του θαυμαστού σημείου εντοπίστηκαν επίσης στον βίο του αγίου Αβερκίου, του αγίου Χαρίτωνος και του αγίου Ιωαννικίου, όπως επίσης και στο μαρτύριο του αγίου Μηνά και των αγίων Μηνοδώρας, Μητροδώρας και Νυμφοδώρας του Συμεών Μεταφραστή. Στον βίο του αγίου Αβερκίου ο συγγραφέας χρησιμοποίησε τη μετοχή παραπεμπόμενος, για να περιγράψει τη μετάβαση του αγίου στον ουρανό με τη συνοδεία των αγγέλων.⁶⁵ Στο μαρτύριο του αγίου Μηνά ο Συμεών περιορίστηκε να αναφέρει μόνο ότι οι άγγελοι μετέφεραν στον τόπο της μακάριος ανάπαυσης, δηλαδή στον ουρανό, την ψυχή του μάρτυρα,⁶⁶ ενώ στο μαρτύριο των αγίων Μηνοδώρας, Μητροδώρας και Νυμφοδώρας ανέφερε ότι η αγία Μητροδώρα παρέδωσε την ψυχή της στα χέρια των αγγέλων και μετέβη προς τον Χριστό.⁶⁷ Στην περίπτωση του αγίου Χαρίτωνος ο συγγραφέας υποστήριξε ότι ο άγιος παρέδωσε την ψυχή του στα χέρια των αγαθών

⁶⁴ Βλ. Προκόπιος διάκονος, Προκόπιος 75.5.351-353 (εκδ. Halkin): «[...] πληροῖ τὴν εἰς τὸν μόνον Θεὸν ἡμῶν μαρτυρίαν, μεταχωρεῖ πρὸς τὸν στεφοδότην, κατασκηνοῖ ταῖς ἄνω μοναῖς, ἀγγελικαῖς τάξεις αἱ τοῦτον τῆς καρτερίας ἠγήσαντο προπεμπόμενος» [BHG 1582b].

Μία ελαφρώς παραλλαγμένη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά σε μαρτύρια του αγίου Προκοπίου που διασώζονται ως ανώνυμα [BHG 1576-1577d], καθώς μαρτυρείται σε αυτά ότι ακούστηκε φωνή εξ ουρανού, η οποία πληροφόρησε τον άγιο Προκόπιο ότι ο ουρανός ήταν πλέον ανοικτός, όπως επίσης και ότι οι άγγελοι χάρονταν ήδη για αυτόν.

⁶⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αβέρκιος 1248.ΚΘ (εκδ. PG): «[...] ἀπαίρει τε τῶν ἐνταῦθα τῷ πνεύματι, καὶ πρὸς Χριστὸν διαβαίνει, χοροῖς ἀγγέλων ὁ κατ' ἄγγελον ἀλήθως βιώσας παραπεμπόμενος» [BHG 4].

⁶⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνάς 54 (εκδ. Φιριππίδης): «ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν μακαρίαν ληξιν ὑπ' ἀγγέλων ἀνεκομίζετο» [BHG 1250].

Μία διαφορετική εκδοχή του θαυμαστού σημείου παρουσιάζεται από έναν ανώνυμο συγγραφέα, ο οποίος αποσιώπησε τη συμβολή των αγγέλων στη μεταφορά της ψυχής του μάρτυρα και περιορίστηκε να αναφέρει μόνο ότι η τιμία καὶ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ ἀνήλθε στον ουρανό. Βλ. Ανώνυμος, Μηνάς 42.3-4 (εκδ. Krumbacher) [BHG 1254-1254c].

⁶⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνοδώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα 661.Η (εκδ. PG): «Ἐῖτα καὶ τὴν ψυχὴν ταῖς ἀγγέλων χερσὶ πιστεύει καὶ ὅλη πρὸς αὐτὸν ἐκδημεῖ» [BHG 1273].

Η ιδιαιτερότητα της εμφάνισης των αγγέλων έγκειται στο γεγονός ότι συνδέθηκε με μία μόνο εκ των τριών αγίων, την αγία Μητροδώρα, καθώς ο συγγραφέας αποσιώπησε τη συμβολή των αγγέλων στη μεταφορά της ψυχής της αγίας Μηνοδώρας και της αγίας Νυμφοδώρας, οι οποίες μεταφέρθηκαν επίσης κοντά στον Χριστό. Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνοδώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα 660.Ε & 664.Θ (εκδ. PG) [BHG 1273].

αγγέλων που χαίρονταν για αυτόν και μετέβη προς την αιώνια ζωή.⁶⁸ Παρουσία αγγέλων μαρτυρείται όμως και στον βίο του αγίου Ιωαννικίου, στον οποίο αναφέρεται ότι οι άγγελοι προπορεύονταν του ίδιου του αγίου, για να ανοίξουν τις πύλες του Παραδείσου και να επιτρέψουν την είσοδό του στην επουράνια βασιλεία.⁶⁹ Μελετώντας τις περιγραφές του θαυμαστού σημείου στα πέντε προαναφερθέντα αγιολογικά κείμενα διαπιστώνουμε ότι ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησε άλλοτε ρήματα, όπως *διαβαίνει*, *άνεκομίζετο*, *έκδημει*, *μεταβαίνει* και άλλοτε μετοχές *παραπεμπόμενος*, *διαβιβάσαντες*, για να περιγράψει τον τρόπο μετάβασης της ψυχής των αγίων και των μαρτύρων στον ουρανό.

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά στον βίο του αγίου Λαζάρου του Γαλησιώτη του Γρηγορίου Κυπρίου, ο οποίος χρησιμοποίησε το ρήμα *άπέπτη* και τη μετοχή *πομπευομένη* για την περιγραφή της συμβολής των αγγέλων στη μετάβαση της ψυχής του αγίου στον ουρανό.⁷⁰ Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης αναφέρει σε εγκώμιο του αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού ότι η μεταφορά της ψυχής του πραγματοποιήθηκε με λαμπρό τρόπο από τους αγγέλους. Οι ίδιοι μάλιστα την κατέταξαν με σεβασμό μεταξύ των ψυχών των αγίων, καθώς αυτή ήταν η επιθυμία του Θεού, τον οποίο χαρακτήρισε ο Ακροπολίτης, όπως και άλλοι συγγραφείς πριν από αυτόν, ως στεφοδότη και

⁶⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Χαρίτων 917.ΙΕ (εκδ. ΡG): «[...] άφηκε δέ τήν μακαρίαν ψυχή, χαίρουσι χαίρουσαν τοῖς άγαθοῖς αὐτήν παραδοῦς άγγέλοις, χερσὶ τῆς άγίας, ὡσπερ εἰκὸς ἦν, τῷ τάφῳ παραπεμφθεῖς, εἰς τήν ἄληκτον μεταβαίνει ζωήν, ἔνθα άπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός. ἔνθα πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, τοῖς καθαροῖς τήν καρδίαν, ἡ τῆς Θείας Τριάδος ἐμφάνεια γίνεται» [BHG 301].

⁶⁹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιωαννίκιος ο ἐν Ὀλύμπῳ 92.ΝΗ (εκδ. ΡG): «οὔ προεπορεύοντο ἄγγελοι πύλας διανοίγοντας αὐτῷ τὰς τοῦ παραδείσου, καὶ πρὸς τήν ἐκεῖθεν μακαριότητα διαβιβάσαντες καθαρῶς ἐφανισθησόμενον τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου, καὶ άγγελικαῖς συνεσόμενον τάξεσιν» [BHG 937].

Η παρατακτική παράθεση των προτάσεων που περιγράφουν τα καθήκοντα, τα οποία έπρεπε να φέρουν εις πέρας οι άγγελοι, αποσκοπεί να εντείνει την αξία της παρουσίας τους, καθώς ήταν οι εντεταλμένοι βοηθοί του Θεού.

⁷⁰ Βλ. Γρηγόριος Κύπριος, Λάζαρος Γαλησιώτης 606.43 (εκδ. AASS): «ή ψυχή δέ άπέπτη τοῖς ἄνω ὑπ' άγγέλων πομπευομένη, ὅπου ἐκκλησία τῶν πρωτοτόκων, ὅπου ἦχος ἑορταζόντων, ὅπου άγγέλων ταξιαρχία, ἀποστόλων καὶ προφητῶν χοροστασία, μαρτύρων συντάγματα, διδασκάλων συστήματα, άσκητῶν κατάλογος, ὀσίων σύλλογος καὶ τῆς μακαρίας Τριάδος ὕμνος ὁ ἀκατάπαυστος» [BHG 980].

αγωνοθέτη.⁷¹ Για την περιγραφή του τρόπου μετάβασης της ψυχής του αγίου Ιωάννη στον ουρανό ο συγγραφέας χρησιμοποίησε το ρήμα *ἀναφέρουσι* και τη μετοχή *ἀνειληφότες*. Ο αρχιεπίσκοπος Λαρίσης Αντώνιος από την άλλη χρησιμοποίησε στο εγκώμιο του αγίου Κυπριανού που διετέλεσε αρχιεπίσκοπος της περιοχής πριν από τον ίδιο τη μετοχή *πεμφθεῖσι*. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, ο Θεός ανέθεσε στους αγγέλους την αποστολή μεταφοράς της ψυχής του αγίου Κυπριανού στον ουρανό και το γεγονός αυτό προσέφερε στους αγγέλους μεγάλη χαρά.⁷² Τέλος ο μοναχός της μονής των Μαγγάνων Μακάριος υποστήριξε ότι το πνεύμα της αγίας Ύιας, το οποίο παραδόθηκε στα χέρια των αγγέλων, ανήλθε προς τον Θεό⁷³ και βρισκόταν πλέον μαζί με τους αγγέλους και τις δυνάμεις του ουρανού απολαμβάνοντας την παρουσία του πλησίον του Θεού, η οποία ήταν και η μεγαλύτερη επιθυμία της αγίας Ύιας.⁷⁴ Ο συγγραφέας χρησιμοποίησε τον ρηματικό τύπο *ἀνηνέχθη*.

Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν κάποια αγιολογικά κείμενα, των οποίων οι συγγραφείς περιέγραψαν τον διαχωρισμό της ψυχής από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων που συντελέστηκε κατά τη στιγμή της κοίμησής τους. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στο εγκώμιο της αγίας Δροσίδος περιέγραψε με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο τον χωρισμό της ψυχής από το σώμα της, καθώς αναφέρει ότι η σάρκα της παρέμεινε στο εσωτερικό της πυράς, όπου την είχαν ρίξει οι άπιστοι, σαν να είναι κάποιο ένδυμα, ενώ την ίδια στιγμή η ψυχή της

⁷¹ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Δαμασκηνός 881.νθ (εκδ. PG): «Τῶν μακρῶν ἀναλαβεῖν ἐθέλει πόνων Θεὸς καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν λογάσι συγκαταλέξει, καὶ τῶν καρτερῶν ἀγῶνων διαναπαῦσαι, τοῦτο δὲ καὶ ποιεῖ. Τοίνυν καὶ ἐπιτρέπει τοῖς τῶν ἀγῶνων θεαταῖς ἀγγέλοις ἢ ἀγασταῖς, καὶ οἱ λαμπρὰν λαμπρῶς τὴν μακαρίαν ἀνειληφότες τοῦδε ψυχῆ, ἐς οὐρανοὺς ἀναφέρουσι, καὶ ταῖς τῶν ἀγίων ψυχαῖς σεπτῶς ἄγαν συγκατατάσσουσιν» [BHG 885].

⁷² Βλ. Αντώνιος Λαρίσης, Κυπριανός 65.6.221-222 (εκδ. Γουγούλης): «Διὸ καὶ λαμβάνει τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἀποκείμενον ὄντα αὐτῷ παρὰ τῷ ἀθλοθέτῃ Χριστῷ. [...] χαίρουσι θεῖοις ἀγγέλοις ἐπὶ τοῦτο παρὰ Θεοῦ πεμφθεῖσι καθαρωτάτην ψυχὴν παραθεῖς [...]» [BHG 2091].

⁷³ Ο χαρακτηρισμός αυτός συναντάται επίσης στην *Ιακώβου Επιστολή* 1:17.

⁷⁴ Βλ. Μακάριος μοναχός, Ύα 472.49.12-14 (εκδ. Delehaye): «καὶ οὕτω χερσὶν ἀγγέλων τὸ ταύτης θεῖον πνεῦμα πρὸς τὸν πατέρα τῶν φώτων ἀνηνέχθη Θεόν, χοροῖς ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν λοιπῶν δυνάμεων συνεσόμενον, καὶ τοῦ ἀκρότατου ἀπολαύει τῶν ἐφετῶν» [BHG 762].

οδηγήθηκε βιαστικά προς τον Θεό συνοδευόμενη από αγγέλους. Η άνοδός της παρομοιάστηκε μάλιστα με την άνοδο του Λαζάρου,⁷⁵ ο οποίος οδηγήθηκε και αυτός από τους αγγέλους στην αγκαλιά του Αβραάμ.⁷⁶ Αρκετά ενδιαφέρουσα είναι επίσης η περιγραφή της καμίνου, η οποία παρομοιάζεται με ιερό νυφικό κρεβάτι και νυφικό θάλαμο, όπως ακριβώς και ο ουρανός, ο οποίος παρουσιάζεται ως νυφικό δωμάτιο.⁷⁷ Ο ίδιος συγγραφέας περιέγραψε επίσης τον διαχωρισμό της ψυχής από το σώμα της αγίας Πελαγίας, η οποία παρέδωσε μαρτυρικά το πνεύμα της. Εξέφρασε μάλιστα την άποψη ότι η μάρτυρας θα μπορούσε να είχε ζήσει,⁷⁸ αν αυτό δεν αντέβαινε στη θέληση του ίδιου του Χριστού, ο οποίος διέταξε την ψυχή της μάρτυρος να εξέλθει από το σώμα της. Η ψυχή υπάκουσε αμέσως και το σώμα της παρέμεινε στη γη, όπου και τιμήθηκε από τις επουράνιες δυνάμεις που βρέθηκαν κοντά του, καθώς εμφανίστηκαν οι άγγελοι που το φρόντισαν, οι αρχάγγελοι που το τίμησαν, αλλά και ο ίδιος ο Χριστός που ήταν επίσης παρών.⁷⁹

⁷⁵ Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρεται στην παραβολή του πλούσιου και του φτωχού Λαζάρου, την οποία χρησιμοποίησε ο Χριστός και περιλαμβάνεται στο *Κατά Λουκάν* ευαγγέλιο. Βλ. σχετικά *Κατά Λουκάν* 16:19-31.

⁷⁶ Η αναφορά στην αγκαλιά του Αβραάμ μας φέρνει αμέσως στο μυαλό τη φράση *ἐν σκηναῖς δικαίων τάξαι, ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἀναπαύσαι, καὶ μετὰ ἀγίων συναριθμήσαι*, η οποία αποτελεί ευχή της νεκρώσιμου ακολουθίας (*εἰς κεκοιμημένους*). Βλ. σχετικά *Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον*, Ἐκδοσις τῆς Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Ελλάδος, Αθήνα 1988, 199.

⁷⁷ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Δροσίς 689.δ (εκδ. PG): «Καθάπερ γὰρ ἐν τῇ πηγῇ ἰμάτιον ἀποδυσασμένη, καὶ τὸ σῶμα φαιδρύνουσα, οὕτως ἐν ἐκείνῃ τῇ φλογὶ τὴν σάρκα τῆς ἑαυτῆς ἰματίου παντὸς εὐκολώτερον ἀποθεμένη καὶ τὴν ψυχὴν λαμπρύνουσα, πρὸς τὸν νυμφίον ἠπειγέτο δαδουχούντων ἀγγέλων αὐτήν. Εἰ γὰρ τὸν Λάζαρον ἐκεῖνον τὸν ἠλκωμένον ἄγγελοι πρὸς τοὺς κόλπους ἀπήγαγον τοῦ Ἀβραάμ, πολλῶ μᾶλλον αὐτήν δορυφοροῦντες ἀπήεσαν καθάπερ ἕκ τινος ἱεραῦς παστάδος καὶ νυμφικοῦ θαλάμου τῆς καμίνου παραλαβόντες αὐτήν, καὶ πρὸς τὸν ἄνω νυμφῶνα ἀνάγοντες» [BHG 566].

⁷⁸ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Πελαγία 582.γ (εκδ. PG): «Πολλοὶ γοῦν ἐξ ὑψηλοῦ κατενεχθέντος στέγους, οὐδὲν ἔπαθον δεινόν· καὶ ἕτεροι δὲ πάλιν μέλη τινὰ τοῦ σώματος πηρωθέντες, πολὺν μετὰ τὸ πτώμα ἐπέζησαν χρόνον· ἐπὶ δὲ τῆς μακαρίας ἐκείνης, οὐδὲν τούτων ἀφῆκεν ὁ Θεὸς συμβῆναι, ἀλλ' εὐθέως ἐκέλευσεν ἀφεῖναι τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν, ὡς ἀρκούντως ἀγωνισασμένην δεξάμενον, καὶ τὸ πᾶν πληρώσασαν. Οὐ γὰρ τῆς φύσεως τοῦ πτώματος ὁ θάνατος ἦν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προσταγῆς» [BHG 1477].

⁷⁹ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Πελαγία 582.γ (εκδ. PG): «Ἐκεῖτο τοίνυν ἐπ' ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ στενωποῦ τὸ παρθενικὸν ἐκεῖνο καὶ παντὸς χρυσοῦ καθαρώτερον σῶμα· καὶ ἄγγελοι μὲν περιέστελλον, ἀρχάγγελοι δὲ πάντες ἐτίμων καὶ ὁ Χριστὸς παρῆν» [BHG 1477].

Στο μαρτύριο των αγίων Βαλεριανού και Τιβούρτιου ο Συμεών Μεταφραστής παρομοίασε την έξοδο των ψυχών των μαρτύρων με την έξοδο παρθένων από τον θάλαμό τους. Αναφέρει επίσης ότι οι ψυχές έγιναν δεκτές από τους αγγέλους, οι οποίοι τις μετέφεραν αμέσως προς τον ουρανό. Σύμφωνα με τον Συμεών, το θαυμαστό σημείο έγινε ορατό από τον δεσμοφύλακα των μαρτύρων Μάξιμο, ο οποίος ενημέρωσε τους παριστάμενους ότι μπορούσαν να δουν στον ουρανό τους αγγέλους που εμφανίστηκαν κατά τη στιγμή του αποκεφαλισμού των αγίων Βαλεριανού και Τιβούρτιου.⁸⁰ Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος στο εγκώμιό του για τον άγιο Διομήδη τον Νέο περιέγραψε και αυτός τον διαχωρισμό της ψυχής από το σώμα του αγίου. Σύμφωνα λοιπόν με τον συγγραφέα, η αγία και αγνότατη ψυχή του αγίου Διομήδους μεταφέρθηκε από τους αγγέλους προς τον Θεό και τις αιώνιες κατοικίες του ουρανού. Όσον αφορά το σώμα του, το οποίο χαρακτηρίζεται ως αγνό και άψογο, ενταφιάστηκε με τιμές από έντιμους ανθρώπους.⁸¹ Μία ακόμη περιγραφή απαντά στο εγκώμιο του Κωνσταντίνου Ακροπολίτη για τον άγιο Κωνσταντίνο. Ο συγγραφέας, ο οποίος χρησιμοποίησε το ρήμα *παρέπεμπον* κατά την περιγραφή του τρόπου μεταφοράς της ψυχής του αγίου, υποστήριξε ότι η ψυχή του έγινε δεκτή με χαρά από τους αγγέλους που την οδήγησαν προς τον ουρανό και τον Θεό, προς τον οποίο ανυπομονούσε να φτάσει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Όσον αφορά το σώμα του αγίου Κωνσταντίνου, το οποίο χαρακτηρίζεται ως *τίμιον σῶμα* και *μακάριον λείψανον*,

⁸⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κικιλία-Βαλεριανός-Τιβούρτιος 252 (εκδ. Laderchius): «Τότε ὁ Μάξιμος ὀμνύων ἔλεγεν, ὅτι ἐθεασάμην ἀγγέλους Θεοῦ ἐξαστράπτοντας ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ ὥρᾳ, ἐν ἧ ἴσομιλῆσαν τῷ ξίφει, καὶ ἐξιούσας τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐκ τῶν σωμάτων, καθάπερ παρθένους ἀπὸ θαλάμου, ἃς ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῶν ὑποδεξάμενοι οἱ ἄγγελοι ῥοίζῳ τῶν πτερύγων αὐτῶν ἐφέροντο εἰς τοὺς οὐρανοὺς» [BHG 283].

⁸¹ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 339.10.102-104: «καὶ ἡ μὲν ἀγία αὐτοῦ καὶ καθαρῶτατη ψυχή ἀνάγεται ἐντίμως ὑφ' ἀγίων ἀγγέλων πρὸς Θεὸν καὶ τοὺς αἰώνιους θαλάμους ἐν τῷ ἀνεσπέρῳ φωτὶ καὶ τῷ χορῷ τῶν δικαίων, τὸ δὲ ἄμεμπτον αὐτοῦ καὶ ἀκηλίδωτον σῶμα κηδεύεται ἐντίμως ὑπὸ ἐντίμων ἀνδρῶν πρὸς ἑὼ κώμης Λευκομιάδος εἰς τὸ ἄντρον τῆς ἀσκήσεως αὐτοῦ [...]» [BHG 553].

πληροφορούμαστε ότι μεταφέρθηκε από τη Βιθυνία στην βασιλίδα τῶν πόλεων, την Κωνσταντινούπολη.⁸²

Η τελευταία περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου εντοπίστηκε στον βίο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ισιδώρου που συνέθεσε ο Φιλόθεος Κόκκινος. Η ψυχή του αγίου, η οποία ήταν πλήρης φωτός, παραδόθηκε στα χέρια του δεσπότη, δηλαδή του Θεού, με τη βοήθεια των φωτεινών και συνήθων αγγέλων. Ο Φιλόθεος προσέδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην παρουσίαση του τρόπου, με τον οποίο αντιμετωπίστηκε τόσο η ψυχή όσο και το σώμα του αγίου, καθώς αναφέρει ότι τη στιγμή που ενταφιαζόταν στη γη το ιερό και αμόλυντο σώμα του αγίου, στον ουρανό απέδιδαν τιμές στην ψυχή του. Η διαδικασία αυτή ήταν μάλιστα δυσδιάκριτα ορατή, διότι ο Θεός θέλησε να καταδείξει σε όσους βρίσκονταν επί γης ότι ενεργούσε με θαυμαστό τρόπο.⁸³ Αυτή δεν ήταν ωστόσο η μοναδική εμφάνιση που πραγματοποίησαν οι επουράνιες δυνάμεις κατά τη στιγμή της κοίμησης του αγίου Ισιδώρου, καθώς εμφανίστηκαν επίσης ενώπιον ενός γέροντα μοναχού. Σύμφωνα με τον Φιλόθεο Κόκκινο, η μορφή που εμφανίστηκε ενώπιόν του είχε θεϊκή όψη και του υπέδειξε τους αγγέλους, οι οποίοι κατέστησαν τη συνοδεία και την άνοδο της ψυχής του αγίου προς τον ουρανό λαμπρή και γεμάτη φως για τον ίδιο. Ο ηλικιωμένος άντρας προσπάθησε να αντλήσει πληροφορίες σχετικά με το θαυμαστό σημείο που είχε μόλις παρακολουθήσει και για τον λόγο αυτό απηύθυνε τις ερωτήσεις του

⁸² Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Κωνσταντίνος 34 (εκδ. Simonides): «καὶ γοῦν τὴν ἁγίαν τούτου ψυχὴν, χορὸς ἀγγέλων μετ' εὐφημίας παρέπεμπον· τὴν εἰς οὐρανούς στελλομένην, καὶ παρὰ τὸν Δεσπότην φθάσαι ἐπειγομένην· πρὸς ὃν ἐκ πλείονος ἔβλεπε καὶ ὃν διὰ παντὸς ἐφαντάζετο· Τὸ δὲ τίμιον λείψανον, τὸ μακάριον σῶμα, στρατάρχαι, χωράρχαι, καὶ φύλαρχοι καὶ τὸ παρευρεθὲν ἅπαν ἐκεῖ δορυφορικόν, παρὰ τὴν ἐπώνυμον καὶ μεγαλώνυμον τὴν βασιλίδα λέγω τῶν πόλεων, ὕμνοις τε καὶ ψαλμωδίαις μετακομίζουσι, καὶ σεπτῶς τοῖς ἀνακτόροις κατατιθέασιν» [BHG 368].

⁸³ Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 418.73.33-40: «[...] εἰρηνικῶς ὁ τὰ πάντα εἰρηνικός τε καὶ πρᾶος καὶ ψυχὴν τε καὶ γλῶτταν καὶ πᾶν ἦθος ἐπίχαρίς τε καὶ ἥδιστος καὶ ταῖς τοῦ ποθομένου δεσπότητος χερσὶ διὰ τῶν φωτεινῶν καὶ συνήθων ἀγγέλων τὴν πλήρη φωτὸς ψυχὴν παρατίθησι. Καὶ τὸ μὲν ἱερὸν ἐκεῖνο καὶ καθαρῶτατον σῶμα πρὸς τὴν ἐκφορὰν κατὰ φύσιν ἦν καὶ τῶ τῶν ὁμοτίμων ἐδίδοτο δηλαδὴ τάφω, μετὰ τῆς προσηκούσης δορυφορίας τε καὶ πομπῆς ἱερῶς ἐκφερόμενον, τὴν δὲ τῆς ἀοράτου ψυχῆς δόξαν κατὰ φύσιν ἀόρατον πεφυκυῖαν εἰς ἐκεῖνον δόξαν ὁ ἐκεῖνου Θεὸς ἀμυδρῶς παραδειξάει καὶ τοῖς κάτω βουλόμενος τοιόνδε τι θαυμαστῶς ἐνεργεῖ» [BHG 962].

προς τους παρευρισκόμενους· η απάντηση ωστόσο δόθηκε εντέλει από μια φωνή που ακούστηκε εξ ουρανού, η οποία τον ενημέρωσε ότι επρόκειτο για την ψυχή του πατριάρχη Ισιδώρου, η οποία οδηγούνταν με λαμπρό τρόπο προς τον ουρανό από τους αγγέλους, οι οποίοι τη συνόδευαν, τη συντρόφευαν και την ακολουθούσαν από κοντά.⁸⁴

Οραματική θέαση των αγγέλων κατά τη στιγμή της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων αναφέρουν οι συγγραφείς σε τρία ακόμη αγιολογικά κείμενα. Ένα από αυτά είναι το εγκώμιο του αγίου Θεόδωρου του Γραπτού από τον αρχιεπίσκοπο Καισαρείας Θεοφάνη. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η διαταγή απαγόρευσης του ενταφιασμού του σώματος του μάρτυρα που είχε εκδώσει ο εικονομάχος αυτοκράτορας Θεόφιλος αποτέλεσε αιτία απουσίας των πιστών, οι οποίοι σε αντίθετη περίπτωση θα είχαν προσέλθει από τα πέρατα της οικουμένης, με σκοπό να εγκωμιάσουν αυτόν που είχε αριστεύσει κατά τη διάρκεια του βίου του. Εφόσον λοιπόν δεν μπορούσαν να είναι όλοι αυτοί παρόντες, εμφανίστηκαν οι δυνάμεις των αγγέλων και των αγίων, για να συγχαρούν τον άγιο για το γεγονός ότι επρόκειτο να εμφανιστεί ενώπιον του Θεού, ενώ απομακρύνθηκαν μόνο όταν μπόρεσαν να τον υποδεχτούν στον ουρανό.⁸⁵ Μάρτυρας του θαυμαστού σημείου ήταν σύμφωνα με τον Θεοφάνη ένας γέροντας, ο οποίος υποστήριξε ότι άκουσε μια φωνή, της οποίας η πηγή προέλευσης δεν ήταν δυνατό να εξακριβωθεί, να αντηχεί ευχάριστα κατά τη στιγμή της παρουσίας του στο σημείο, όπου βρισκόταν το σώμα του αγίου Θεοδώρου. Η φωνή αυτή, η οποία προήλθε είτε από τους αγγέλους είτε από κάποια άλλη δύναμη του ουρανού, πληροφόρησε τους παριστάμενους ότι μόνο ο Θεός μπορεί να τους φανερώσει αυτό που τους ήταν άγνωστο. Ο Θεοφάνης, ο οποίος φανέρωσε στην αρχή του λόγου την πρόθεσή του να αποκαταστήσει τη φήμη του αγίου Θεοδώρου, η οποία είχε αμαυρωθεί στο πέρασμα του χρόνου και είχε περιέλθει στη λήθη,⁸⁶ θέλησε με τον τρόπο αυτό αφενός να εντυπωσιάσει το ακροατήριό του και αφετέρου να καταδείξει

⁸⁴ Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 418.74.41-419.74.13 [BHG 962].

⁸⁵ Βλ. Θεοφάνης Καισαρείας, Θεόδωρος ο Γραπτός 146.39-147.39 (εκδ. Featherstone) [BHG 1745z].

⁸⁶ Βλ. Θεοφάνης Καισαρείας, Θεόδωρος ο Γραπτός 104.1 (εκδ. Featherstone) [BHG 1745z].

το γεγονός ότι ο Θεός τιμά με κάθε δυνατό τρόπο τους εκλεκτούς του, ακόμη και αν τίθενται εμπόδια από όσους εναντιώνονται στη δύναμή του. Το θαυμαστό αυτό σημείο περιέγραψε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής.⁸⁷

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά στον βίο του αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας Ιωάννη του Ελεήμονος. Ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος υποστήριξε ότι η εμφάνιση των αγγέλων έγινε αντιληπτή από έναν ενάρετο μοναχό ονόματι Σαβίνο, ο οποίος παρατήρησε μέσω μιας οραματικής εμπειρίας που είχε ότι ο άγιος Ιωάννης εξήλθε από το επισκοπείο συνοδευόμενος από μέλη του κλήρου που κρατούσαν στα χέρια τους κεριά και μετέβη προς τον ουρανό. Θέλοντας μάλιστα να προσδώσει ενδιαφέρον στη διήγησή του, ο Λεόντιος παρουσίασε την ψυχή του αγίου ως μια κοπέλα που λάμπει σαν τον ήλιο και φορά στο κεφάλι της στεφάνι από κλαδί ελιάς. Ο Σαβίνος, ο οποίος παρατήρησε όλα όσα διαδραματίστηκαν στον ουρανό βρισκόμενος σε έκσταση, ερμήνευσε αμέσως το θαυμαστό σημείο, καθώς κατάλαβε ότι κατά τη στιγμή εκείνη πραγματοποιήθηκε ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα του αγίου Ιωάννη, αλλά και η μετάστασή της προς τον ουρανό, και για τον λόγο αυτό έσπευσε να σημειώσει τον ακριβή μήνα και την ημέρα εκδήλωσης του θαυμαστού σημείου επιθυμώντας να διασώσει τη σημαντική αυτή πληροφορία για τους μεταγενέστερους.⁸⁸

⁸⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Θεόδωρος ο Γραπτός 681.ΛΔ (εκδ. PG): «Λέγεται γάρ τινα τῶν γερόντων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πολλῶ τῆς εὐσεβείας ζήλω φερόμενον, ὑπεριδεῖν μὲν καὶ βασιλικῆς ἀπειλῆς, ἀφειδῆσαι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἵνα πίσει τῷ τοῦ μακαρίου προπίπτων λειψάνῳ, χάριτος ἐκεῖθεν μετὰσχοι. Ἐπιστὰς οὖν τῷ τόπῳ κατὰ τὸν τῆς ἐκδημίας καιρόν, εἶτ' οὖν πρὸς Θεὸν ἀναλύσεως, καὶ εἷς τῶν ἀδόντων γενόμενος, ἐβεβαίῳ τὸ μετὰ ταῦτα, ὡς εἶη τότε φωνῆς ἄνωθεν ψαλλόντων ἡδίστης καὶ θαυμασίας ἀκούων· εἶτε τις ἀγγελικὴν ἐννοῆσαι ταύτην, εἶτε τινὰ ἄλλην νεύματι Θεοῦ γενομένην, Θεῶ δῆλον ἂν εἶη, καὶ ὅσοις τὰ τοιαῦτα διορᾶν ἄξιον» [BHG 1746].

Ο Συμεών Μεταφραστής παρέθεσε μάλιστα αυτολεξεί ένα τμήμα της εξής φράσης:

Θεοφάνης Καισαρείας, Θεόδωρος ο Γραπτός 147.39 (εκδ. Featherstone): εἶτε τις ἀγγελικὴν ἐννοήσοι ταύτην, εἶτε πως ἄλλως πεποιημένην, Θεῶ μόνον δῆλον τὸ ἡμῖν ἄδηλον [...]

Συμεών Μεταφραστής, Θεόδωρος ο Γραπτός 681.ΛΔ (εκδ. PG): εἶτε τις ἀγγελικὴν ἐννοῆσαι ταύτην, εἶτε τινὰ ἄλλην νεύματι Θεοῦ γενομένην, Θεῶ δῆλον ἂν εἶη, καὶ ὅσοις τὰ τοιαῦτα διορᾶν ἄξιον [...].

⁸⁸ Βλ. Λεόντιος Νεαπόλεως, Ιωάννης ο Ελεήμων 408.LX.3-408.LX.37 (εκδ. Rydén-Festugière) [BHG 886].

Εμφάνιση αγγέλων μαρτυρεί επίσης ο Νικόλαος Κατασκεπηνός στον βίο του αγίου Κυρίλλου του Φιλεώτη. Η παρουσία των επουράνιων μορφών έγινε αντιληπτή από μια ευλαβή και θεοσεβούμενη ηλικιωμένη γυναίκα, ενώπιον της οποίας εμφανίστηκαν μέσω οράματος δύο άγγελοι που περιγράφονται ως λαμπροφορεμένοι άντρες. Οι άγγελοι αυτοί κρατούσαν λοιπόν τον άγιο, προκειμένου να μπορέσουν να τον μεταφέρουν στον ουρανό. Η ίδια γυναίκα υποστήριξε ότι είδε τον ουρανό να ανοίγει, για να εισέλθει ο άγιος και η συνοδεία του, οι οποίοι καλύφθηκαν αμέσως με φως, του οποίου η φύση ήταν αδύνατο να περιγραφεί.⁸⁹ Η επιλογή του συγγραφέα να δώσει τον λόγο στην ίδια την ηλικιωμένη γυναίκα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και για τον λόγο αυτό η διήγηση του θαυμαστού σημείου πραγματοποιείται σε α' πρόσωπο χαρίζοντας παραστατικότητα και ζωντάνια στο αγιολογικό κείμενο του Νικόλαου Κατασκεπηνού.

Ο ρόλος του ψυχοπομπού δεν είναι ωστόσο ο μοναδικός ρόλος που ανατέθηκε στους αγγέλους. Στο εγκώμιο του αγίου Ιουλιανού ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο οποίος χρησιμοποίησε τη μετοχή *ἀναβαίνουσας* για να περιγράψει τον τρόπο μετάβασης της ψυχής του μάρτυρα στον ουρανό, παρουσίασε την αντίδραση των αγγέλων στο θαυμαστό σημείο που πραγματοποιήθηκε και υποστήριξε ότι παρατηρούσαν γεμάτοι θαυμασμό την απελευθέρωση και την άνοδο της ψυχής του.⁹⁰ Συνέκρινε μάλιστα το γεγονός της ανόδου της ψυχής του από τον βυθό της θάλασσας με τη θαυμαστή διάσωση του Δανιήλ από τον λάκκο των λιονταριών που τον είχαν ρίξει.⁹¹ Και αυτό διότι θέλησε να παρομοιάσει τον διάβολο με λιοντάρι, με σκοπό να εξάρει τη δύναμη του εχθρού που αντιμετώπισε και

⁸⁹ Βλ. Νικόλαος Κατασκεπηνός, Κύριλλος Φιλεώτης 261.55.3 (εκδ. Sargologos) [BHG 468].

⁹⁰ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Ιουλιανός 671.γ (εκδ. PG): «Καὶ ἦν ἰδεῖν θαῦμα παράδοξον, οὐκ ἔλαττον ἢ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνον τότε μεθ' ἡμέρας πολλὰς ἀπὸ τοῦ λάκκου τῶν λεόντων ἀναβάντα ἐθαύμασαν ἰδότες οἱ Βαβυλώνιοι, οὕτω καὶ τὴν Ἰουλιανοῦ ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σάκκου καὶ τῶν κυμάτων ἀναβαίνουσας εἰς τὸν οὐρανὸν ἐθαύμασαν ὄρωντες οἱ ἄγγελοι» [BHG 967].

⁹¹ Βλ. Δανιήλ 6:23-26. Η παρομοίωση αυτή συναντάται για πρώτη φορά σε έργο του αποστόλου Παύλου, ο οποίος υποστήριξε στην *Πέτρου Επιστολή* α' 5:8 ότι *ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπή.*

νίκησε με ανδρεία ο άγιος Ιουλιανός. Σε ένα άλλο εγκώμιο, αυτό του αγίου Παταπίου, ο Ανδρέας Κρήτης υποστήριξε ότι ο άγιος ήταν συνόμιλος, συγχορευτής, συγκάθεδρος και συνέκδημος των επουράνιων δυνάμεων και πιο συγκεκριμένα των αγγέλων, των αποστόλων και των αγίων. Μαρτυρεί επίσης ότι ανταμείφθηκε από τον ίδιο τον Θεό για τον βίο του λαμβάνοντας το στεφάνι της νίκης που δεν μαραίνεται ποτέ, αλλά και το δικαίωμα να εγκατασταθεί στον ουρανό.⁹²

Ο Νικόλαος Σιναΐτης, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Ονούφριου, είναι πιο λεπτομερής, καθώς αναφέρει ότι πρώτοι εμφανίστηκαν οι άγγελοι και έπειτα ακολούθησαν όλες οι δυνάμεις του ουρανού, οι οποίες προχώρησαν σε μια σειρά ενεργειών που αποσκοπούσαν στο να τιμηθεί ο άγιος με τον δέοντα τρόπο.⁹³ Στη συνέχεια ο άγιος Ονούφριος εμφανίστηκε χαρούμενος ενώπιον του θρόνου του Θεού, για να παραλάβει από το χέρι του τα λαμπρά *ἔπαθλα*.⁹⁴ Για τον ίδιο άγιο έγραψε επίσης ο Παφνούτιος, ο οποίος πραγματοποίησε μάλιστα τον ενταφιασμό του σώματός του· ο ρόλος

⁹² Βλ. Ανδρέας Κρήτης, Πατάπιος 1232 (εκδ. PG): «Ἐντεῦθεν στέφανον ἐκ Θεοῦ δεξάμενος ἀμαράντινον, εἰς τὰς αἰωνίους σκηνας εἰσοικίζεται, καὶ γίνεται τῶν ἀγγέλων συνόμιλος τῶν ἀποστόλων συγχορευτῆς καὶ συγκάθεδρος, καὶ τῶν ἀγίων συνέκδημος» [BHG 1425].

Κατά τη μελέτη του αγιολογικού αυτού κειμένου διαπιστώσαμε ότι η επιλογή των χαρακτηρισμών, η οποία είναι πολύ ενδιαφέρουσα, παρατέθηκε πριν την αναγγελία της κοίμησης του οσίου, διότι ο συγγραφέας θέλησε να καταστήσει σαφές προς το ακροατήριό του ότι η μεταθανάτια πορεία του Παταπίου είχε προαποφασιστεί από τον Θεό, ο οποίος τον επιβράβευσε μόλις παρέδωσε το πνεύμα του στα χέρια των αγγέλων.

⁹³ Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, οι επουράνιες δυνάμεις ήταν περήφανες για τον άγιο Ονούφριο και για τον λόγο αυτό τον επευφήμησαν για τον τρόπο θανάτου του, τον ύμνησαν ως νικηφόρο και τον στεφάνωσαν. Τον κάλεσαν επίσης να προσέλθει στις ουράνιες σκηνές, όπου υπήρχε ευρυχωρία, αλλά και προς την ανώτερη τρυφή/ευτυχία, για χάρη της οποίας είχε περιφρονήσει κάθε άλλη απόλαυση κατά τη διάρκεια του επίγειου βίου του.

⁹⁴ Βλ. Νικόλαος Σιναΐτης, Ονούφριος 847.19-848.19 (εκδ. Πάσχος): «Ἵμνησαν τοῖνυν τὸν ἰσάγγελον ἄγγελοι· ἐπεκρότησαν τῇ τοῦ ἀθλητοῦ ἐκδημίᾳ πᾶσα ἡ νοερά τε καὶ ὑπερουράνιος δύναμις, οἳ, σῶμα βλέποντες ἀσάρκους καταπαλαῖσαν ἐχθρούς, ἐξεπλήσσαντο· ἐξύμνονουν ὡς νικηφόρον, ἐστεφάνουν, ἐκρότουν, ἠγάλλοντο· ἐκάλουν πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων εὐρυχωρίαν σκηνῶν, δι' ἧς τὴν ἐνταῦθα στεναχωρίαν ἠσπᾶσαντο· ἐκάλουν πρὸς τὴν ἀνωτάτω τρυφήν, δι' ἣνπερ τρυφῆς ἀπάσης ὑπερεφρόνησε· τὴν μέντοι μεγάλην ὄντως ἐκείνην καὶ οὐρανομήκη ψυχὴν ὁ οὐράνιος εἶχε χῶρος, τῷ φρικτῷ τε καὶ δεσποτικῷ θρόνῳ παρισταμένην, καὶ πρὸς τῆς τοῦ ἀγνωθῆτου χειρὸς εὖ οἶδα λαμπρὰ τὰ ἔπαθλα ληψομένην, ἠνίκα δὴ τῶν τοιούτων διανομῶν τε καὶ βραβείων καιρὸς» [BHG 1381]. Βλ. επίσης Νικόλαος Σιναΐτης, Ονούφριος 19.10 (εκδ. Halkin) [BHG 1381a].

αυτός προσέδωσε φυσικά κύρος στη διήγηση του συγγραφέα, η οποία είναι ωστόσο ιδιαίτερα σύντομη, εφόσον ο Παφνούτιος περιορίστηκε να αναφέρει μόνο ότι οι άγγελοι, οι οποίοι ήταν ιδιαίτερα χαρούμενοι κατά τη στιγμή της εκδημίας του αγίου, τον ύμνησαν για την αγνότητα της ψυχής του.⁹⁵ Μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων δεν φαίνεται επομένως να υπάρχει κάποια ομοιότητα ως προς την περιγραφή της κοίμησης του αγίου Ονούφριου.

Ο Μιχαήλ Στουδίτης, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Θεόδωρου του Στουδίτου, αναφέρει στο κείμενό του ότι ο άγιος έλαβε ως ανταμοιβή την κατάταξή του στις τάξεις όσων βρίσκονταν στον ουρανό.⁹⁶ Ο θαυμασμός για τον άγιο Θεόδωρο ήταν τόσο μεγάλος, ώστε κρίθηκε απαραίτητο να παρουσιαστεί ως ισάξιος των δίκαιων, των όσιων, των μαρτύρων, αλλά και των προφητών, οι οποίοι αποτελούσαν αδιαμφισβήτητα μέλη των επουράνιων δυνάμεων.⁹⁷ Ως συγχορευτής των αγγέλων παρουσιάζεται επίσης ο άγιος

⁹⁵ Βλ. Παφνούτιος, Ονούφριος 29.17 (εκδ. AASS): «Παραχρήμα δὲ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων ὑμνούντων τὸν Θεόν, διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· καὶ ἦν χαρὰ μεγάλη τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἀποδημίας» [BHG 1378].

⁹⁶ Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο προστέθηκε στους δίκαιους αυτός που εκδιωκόταν καθ' ὅλη τη διάρκεια του βίου του για τους αγώνες που έδωσε υπέρ της δικαιοσύνης, στους όσιους αυτός που ήταν εραστής και εργάτης της οσιότητας, στους μάρτυρες αυτός που τίμησε τους μάρτυρες, όντας συναθλητής τους και έχοντας πραγματοποιήσει πολλούς άθλους κατά τη διάρκεια του βίου του, στους αποστόλους αυτός που διέτρεξε τον ίδιο δρόμο της πίστης με εκείνους και στους προφήτες αυτός που τιμήθηκε από τον Θεό με το ίδιο χάρισμα.

⁹⁷ Βλ. Μιχαήλ Στουδίτης, Θεόδωρος Στουδίτης 325.ζζ (εκδ. PG) [BHG 1754].

Κατά παρόμοιο τρόπο παρουσιάζεται το θαυμαστό σημείο στον βίο που συνέθεσε ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης, ο οποίος υποστήριξε ότι προστέθηκε ο όσιος στους όσιους, ο ιερέας στους ιερείς, ο μάρτυρας στους μάρτυρες, η μεγάλη φωνή στους κήρυκες και στους ομολογητές αυτός που ήταν λαμπρός κατά τη στιγμή της ομολογίας της πίστης του. Βλ. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Θεόδωρος Στουδίτης 229 (εκδ. PG) [BHG 1755]. Παρόμοια αναφορά απαντά επίσης σε αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος υποστήριξε ότι ο άγιος Θεόδωρος προστέθηκε ως όσιος στους όσιους, ως μάρτυρας στους μάρτυρες, ως πολυάθλος στους αθλητές, ενώ κατατάχθηκε και μεταξύ των κηρύκων ως η μεγάλη φωνή που ακούστηκε ολόγυρα στην οικουμένη, αλλά και μεταξύ των ομολογητών, επειδή με την ομολογία του κατάφερε να βγει νικητής και να λάβει την κλήση μετάβασης στον ουρανό. Η μοναδική διαφορά που εντοπίζεται μεταξύ του αγιολογικού αυτού κειμένου και του κειμένου του Μιχαήλ Στουδίτη, έγκειται στο γεγονός ότι ο ανώνυμος συγγραφέας μαρτυρεί την κάθοδο των αγγέλων επί γης με σκοπό τη λήψη και τη μεταφορά της ψυχής του αγίου στον ουρανό. Βλ. Ανώνυμος, Θεόδωρος Στουδίτης 304.79.1-6 (εκδ. Latyšev) [BHG 1755d].

Σπυρίδων. Ο Συμεών Μεταφραστής αναφέρει με συντομία ότι ο άγιος κρίθηκε άξιος να αποτελέσει μέλος της τάξης αυτής, όπως επίσης και ότι βρισκόταν πλέον κοντά στον Θεό.⁹⁸

Για τον άγιο Σπυρίδωνα έγραψε επίσης ο επίσκοπος Πάφου Θεόδωρος,⁹⁹ ο οποίος χρησιμοποίησε τη μετοχή *συναυλιζόμενος*, για να δηλώσει ότι ο άγιος βρισκόταν πλέον στον ουρανό μαζί με τους αγγέλους. Του απέδωσε μάλιστα και τον ρόλο του αγγελιοφόρου, διότι θα μπορούσε να μεταφέρει πλέον στον Θεό τα αιτήματα όσων προσέρχονταν σε αυτόν με πίστη, αλλά και να παρακαλεί για την προσφορά χαρισμάτων σε όλους όσους κατέφευγαν σε αυτόν.¹⁰⁰ Ο συγγραφέας έγραψε σε ά' πρόσωπο, για να μεταδώσει στους αναγνώστες την αίσθηση της αμεσότητας. Ο ίδιος συγγραφέας χρησιμοποίησε στον βίο του αγίου Νικολάου τις μετοχές *συνών* και *συναγαλλόμενος*, για να περιγράψει την παρουσία του πλησίον των αγγέλων αμέσως μετά τη μετάβασή του στον ουρανό, όπου είχε πλέον την ευκαιρία να απολαμβάνει από κοντά τη λαμπρότητα των αγγέλων και το ακτινοβόλημα της Αγίας Τριάδας.¹⁰¹ Μέλος της τάξης των αγγέλων

⁹⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σπυρίδων Τριμυθούτος 464.ΛΣΤ (εκδ. ΡG): «ἀγγέλοις μὲν ἄξιος συγχορευτῆς γενόμενος, οὐ μὴν οὐδὲ τέλεον ἀφιστάμενος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μάλιστα νῦν προϊστάμενον, ὅτε καὶ πλησιέστερός ἐστι τῷ Θεῷ» [BHG 1648].

⁹⁹ Αμέσως μετά την αναφορά της κοίμησης του αγίου Σπυρίδωνος, ο συγγραφέας ομολογεί ότι η διήγηση του βίου του αγίου δεν αποτέλεσε δικό του πόνημα, αλλά αντιγραφή της διήγησης του μαθητή του αγίου Τριφυλλίου, ο οποίος χειροτονήθηκε στη συνέχεια επίσκοπος της πόλης των Καλλινικησέων. Πληροφορούμαστε επίσης ότι το έργο ήταν γραμμένο σε ιαμβικούς στίχους. Βλ. van den Ven, Σπυρίδων Τριμυθούτος 77.12-16 [BHG 1647].

¹⁰⁰ Βλ. van den Ven, Σπυρίδων Τριμυθούτος 77.5-11: «ὄθεν καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον καταλιπὼν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναλύσας καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς χοροστασίαις συναυλιζόμενος καὶ ἐπὶ τῇ θεῖα γνώσει εὐφραινόμενος καὶ παρρησίας ἠξιωμένος μειζόνως πρεσβεύει ὑπὲρ ἡμῶν, πᾶσιν τοῖς πιστῶς προσερχομένοις αὐτῷ τὰ εἰς ἀγαθὸν αἰτήματα διὰ τοῦ Θεοῦ παρέχων καὶ πᾶσιν τοῖς πρὸς αὐτὸν καταφεύγουσιν τὰ σωτηριώδη χαρίσματα αἰτῶν δωρηθῆναι» [BHG 1647].

¹⁰¹ Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 265.30.1-6: «ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τὸν ἐπὶ κηρον τοῦτον καὶ βραχὺν καταλείπει βίον, διαβαίνει τε πρὸς τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ μακαρίαν ζωὴν, λαμπρότησιν ἀγγέλων συνὼν καὶ συναγαλλόμενος καὶ τὸ τῆς τριάδος φέγγος ὄρων τρανότερόν τε καὶ καθαρότερον» [BHG 1349].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων. Ο ένας εξ αυτών χρησιμοποίησε μάλιστα τις μετοχές *συνευφραινόμενος* και *συγγινόμενος*, για να περιγράψει τη συνύπαρξη του αγίου με τις δυνάμεις των αγγέλων και των πατριαρχών/γενναρχών. Για άλλη μία φορά του αποδόθηκε επίσης ο ρόλος του πρεσβευτή των αιτημάτων όσων κατέφευγαν σε αυτόν με πίστη και πόθο. Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 232.54.22-26 [BHG 1348c]. Στο αγιολογικό κείμενο ενός άλλου ανώνυμου συγγραφέα παρουσιάζεται μια διαφορετική εκδοχή του θαυμαστού σημείου, καθώς μαρτυρείται η κάθοδος των αγγέλων επί γης με σκοπό τη λήψη της ψυχής του αγίου Νικολάου. Πριν μάλιστα ανέλθουν προς τον

και των αγίων ήταν επίσης ο άγιος Αλύπιος ο Στυλίτης. Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος υποστήριξε στον βίο του αγίου ότι ο Αλύπιος βρισκόταν πλέον στον ουρανό μαζί με τους αγγέλους και τους αγίους, όπου διασκέδαζε μαζί τους και γεύονταν τους καρπούς των κόπων του.¹⁰²

Μία μικρή αλλά ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση εντοπίζει κανείς σε ομιλία του Θεόδωρου Μουζάλωνα για τον άγιο Νικήτα τον Νέο, καθώς για πρώτη φορά γίνεται αναφορά σε κάποιον συγκεκριμένο άγιο, ο οποίος ήταν παρών κατά την υποδοχή της ψυχής του μάρτυρα. Ο άγιος αυτός είναι συγκεκριμένα ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης και η σύνδεση που δημιουργείται οφείλεται στο γεγονός ότι το λείψανο του μάρτυρα είχε κατατεθεί στον ναό του αγίου Γρηγορίου. Παρόντες κατά τη σημαντική αυτή στιγμή ήταν όλοι οι μάρτυρες και οι όσιοι, αλλά και ο χορός των ανώτερων και άυλων δυνάμεων, δηλαδή των αγγέλων, ενώ ειδική αναφορά γίνεται στην παρουσία του ίδιου του Θεού. Ο συγγραφέας επέλεξε μάλιστα να συγκρίνει τον άγιο Νικήτα τόσο με τον Αβραάμ όσο και με τον απόστολο Πέτρο, διότι επιθυμούσε να αναδείξει την αξία της ψυχής του μάρτυρα. Ο Μουζάλων συνέκρινε λοιπόν τη θυσία του υιού του Αβραάμ¹⁰³ με τη θυσία του ίδιου του αγίου Νικήτα και τόνισε ιδιαίτερα το γεγονός ότι ο μάρτυρας προσέφερε από μόνος του τον εαυτό του για θυσία, σε αντίθεση με τον Αβραάμ που υπάκουσε σε εντολή του Θεού. Όσον αφορά τη σύγκρισή του με τον απόστολο Πέτρο, ο μάρτυρας τον μιμήθηκε, καθώς βίωσε και ο ίδιος το μαρτύριο της πυράς. Ως προς την καρτερικότητα που επέδειξε, ο συγγραφέας υποστήριξε ότι νίκησε τον Ιώβ, καθώς ο μεν Ιώβ παρέμεινε ανεπηρέαστος

ουρανό με τη ψυχή του, αγκάλιασαν το λείψανο του αγίου και έπειτα μετέβησαν προς τις ουράνιες δυνάμεις του Θεού. Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 331.21.27-31 [BHG 1349c].

¹⁰² Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 435.23.210-436.10.213: «[...] τανῦν δὲ μετὰ τῆς τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἁγίων πάντων χοροστασίας ποιεῖται τὰς διατριβάς ἐσθίων τοὺς καρπούς τῶν πόνων αὐτοῦ [...]» [BHG 66].

¹⁰³ Η αναφορά του Αβραάμ είναι αρκετά συχνή. Βλ. επίσης σημ. 76.

από τη γυναίκα του, ο δε άγιος από την ίδια του τη μητέρα, η οποία τον προέτρεψε να απαρνηθεί τον Χριστό και να επιστρέψει στην οικογένειά του.¹⁰⁴

Η Θεοδώρα Ραούλαινα Καντακουζηνή υποστήριξε ότι ο άγιος Θεοφάνης ο Γραπτός παρέδωσε με ευχαρίστηση την ψυχή του στους αγαπημένους του αγγέλους, καθώς εντάχθηκε *τοῖς ὁσίοις ὁ ἄσκητής, τοῖς μάρτυσιν ὁ πολυάθλος και τοῖς πρωτοθύταις ὁ ἱεράρχης*, ενώ βρισκόταν πλέον στον ουρανό μαζί με την Αγία Τριάδα που χαρακτηρίζεται ως *μακαρία και ζωαρχική*.¹⁰⁵ Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης περιέγραψε και αυτός τη συνύπαρξη των αγίων με τους αγγέλους σε δύο μάλιστα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσε. Το ένα εξ αυτών είναι το εγκώμιο της αγίας Ωραιοζήλης, στο οποίο αναφέρεται ότι η μάρτυρας, η οποία μετέβη αμέσως μετά το τέλος του μαρτυρίου της στον ουρανό, κρίθηκε άξια να βλέπει το φως που δεν δύει ποτέ, αλλά και να χαίρεται μαζί με τους αγγέλους.¹⁰⁶ Το δεύτερο αγιολογικό κείμενο είναι το εγκώμιο του αγίου Εύπλου, ο οποίος παρέδωσε την ψυχή του στους αγγέλους και αυτοί την αγκάλιασαν και την περικύκλωσαν με ευλάβεια. Βρισκόταν μάλιστα μαζί τους στον ουρανό, στεκόταν ενώπιον του δεσποτικού θρόνου, απολάμβανε τη λαμπρότητα που πηγάζει από εκεί και ιερουργούσε στα μυστήρια που τελούνταν από τον Θεό.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Βλ. Θεόδωρος Μουζάλων, Νικήτας ο Νέος 153.66.575-579 (εκδ. Σαμαρά): «Καὶ ὁ πρὶν ποιμὴν τὸν νέον ὑποδέχεται μάρτυρα· καὶ ὑποδέχεται οὐκ ἐν γῆ τὰ λείψανα μόνα, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς τὴν μακαρίαν ψυχὴν, καὶ οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ γε δὴ μαρτύρων πάντων καὶ ὁσίων χοροὶ καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ ἀνωτάτω τῶν ἀύλων χοροστασίαι, πρὸ δὲ πάντων Θεὸς τῶν ἀγαθῶν τὸ ἀκρότατον, πρὸς ὃν κἀκεῖνος πᾶσαν εἶχεν ἀνατεινομένην τὴν ἔφρουν» [BHG 2302].

¹⁰⁵ Βλ. Θεοδώρα Ραούλαινα Παλαιολογίνα, Θεοφάνης-Θεόδωρος οἱ Γραπτοὶ 222.37.29-223.37.3 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «[...] τὴν ποιμνὴν αὐτοῦ πᾶσαν παραθεῖς τῷ Θεῷ ταῖς φίλαις τῶν ἀγίων ἀγγέλων χορείαις ἠδέως τὴν ψυχὴν παρατίθει, καὶ ἄπεισι σὺν αὐτοῖς ὁ τὸν βίον αὐτῶν ἐζηλωκῶς μετὰ σώματος, τοῖς ὁσίοις ὁ ἄσκητής, τοῖς μάρτυσιν ὁ πολυάθλος και τοῖς πρωτοθύταις ὁ ἱεράρχης, τὴν μακαρίαν καὶ ζωαρχικὴν προσκυνήσεως Τριάδα» [BHG 1793].

¹⁰⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ωραιοζήλη 11.8 (εκδ. Halkin): «Ἡ μὲν γὰρ ἐν οὐρανοῖς εὐθὺς γεγυνοῦσα φῶς τὸ ἀνέσπερον κατοπτεῦειν ἠξίωται καὶ ἀγγέλων χοροῖς συνευφραίνεσθαι» [BHG 2180]. Ο συγγραφέας έκρινε ότι ήταν ενδιαφέρον να προβεί σε μια αντιθετική παρουσίαση της τύχης της μάρτυρος και του υπαίτιου της θανάτωσής της και κατ' αυτόν τον τρόπο πληροφορούμαστε ότι ο αυτοκράτορας Δέκιος τιμωρήθηκε με τύφλωση για την επαίσχυντη πράξη του.

¹⁰⁷ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Εύπλος 47.28.385-392 (εκδ. Χαρταβέλλα): «[...] τὴν δὲ ψυχὴν, θεῖοις ἀγγέλοις παρέθετο, οἱ καὶ περισχόντες καὶ εὐλαβῶς ἄγαν περιστοιχίσαντες, ἐτίμων, εὐφήμουν, ἐσκίρων,

Μία ακόμη ψυχή που μεταφέρθηκε στον ουρανό είναι αυτή του οσίου Ιωάννη του Νέου, η οποία απολάμβανε σύμφωνα με τον Θεόδωρο Μετοχίτη τη μύηση των θείων και τη διδασκαλία των ουράνιων δυνάμεων. Βρισκόταν επίσης μαζί με τους συναθλητές και τους συναγωνιστές του αγίου γύρω από τον Θεό.¹⁰⁸ Όσον αφορά την τύχη του σώματός του, το οποίο δηλώνεται ότι ήταν συζευγμένο με την ψυχή του, παρέμεινε στο μοναστήρι του αγίου ως θησαυρός, ο οποίος προσέφερε ευζωία σε όποιον το είχε ανάγκη. Παρουσία πλήθους επουράνιων δυνάμεων αναφέρεται όμως και στο εγκώμιο των αγίων Ευγένιου, Βαλεριανού, Κανίδιου και Ακύλα που συνέθεσε ο Κωνσταντίνος Λουκίτης. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, κατά τη στιγμή της εμφάνισης των τεσσάρων μαρτύρων ενώπιον της Αγίας Τριάδας ήταν παρόντες άγγελοι και αρχάγγελοι, οι οποίοι χαίρονταν μαζί τους. Οι μάρτυρες συναναστρέφονταν επίσης τον Αβραάμ, τον Ισαάκ, τον Ιακώβ και τους δώδεκα πατριάρχες, χαίρονταν μαζί με τους απόστολους και τον χορό των μαρτύρων, ενώ αναπαύονταν μαζί με τους ασκητές και όλους τους αγίους, των οποίων ο βίος προσέφερε ικανοποίηση στον Θεό στο πέρασμα των αιώνων.¹⁰⁹ Για άλλη μία φορά τόσο η παράθεση των σημαντικών αυτών ονομάτων όσο και η αναφορά των δυνάμεων του ουρανού δεν ήταν τυχαία, καθώς ο συγγραφέας επιδίωξε να προκαλέσει τον θαυμασμό του

συνέχαιρον ἀλλήλοις καὶ συνηγάλλοντο, ὃν ἀξιόχρεων εἶδον ἀγωνιστήν· καὶ τοῦ ἀποστάτου μεγακλεᾶ σατὰν νικητήν, λαβόντες ἑαυτοῖς συναριθμίον, καὶ τῆς μακαρίας συνυμνωδὸν φύσεως. Οὕτω καλῶς καὶ ὡς οὐκ ἄλλως ἐχρῆν, ὁ θεῖος Εὐπλος ἠγώνισται. Οὕτω λαμπρῶν τῶν ἄθλων τετύχηκε· καὶ νῦν σύνεστιν ἀγγέλοις, παρίσταται τῷ δεσποτικῷ θρόνῳ, ἀπολαύει τῆς ἐκεῖθεν λαμπρότητος, λειτουργεῖ Θεῷ τὰ ἀπόρρητα· πεπίεσμεθα δ' ὅτι καὶ ἡμῶν ὑπερευτυχάνει, καὶ ἴλεων ἡμῖν τὸν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπόπτην καὶ ἔτασθην τίθησιν» [BHG 630p].

¹⁰⁸ Βλ. Θεόδωρος Μετοχίτης, Ιωάννης ο Νέος 715.17.5-11 (εκδ. Polemis-Kaltsogianni): «λύεται δ' ὅμως καὶ τῶν εἰς προὔπτον ἐχόντων δεσμῶν τῆς φύσεως καὶ τὴν ψυχὴν μὲν ἀπολαμβάνουσι ὡς ἠπεύγετο, ἢ τῶν θείων ἐποπτεία· καὶ τῶν οὐρανίων ἢ διατριβῆ· καὶ τῶν συνάθλων καὶ κοινωνῶν συναγωνιστῶν τῆς ἀρετῆς αἱ χορεῖαι καὶ συναυλαίαι περὶ τὸν κοινὸν δεσπότην· τὸ δὲ καλὸν αὐτῇ καθηγνισμένον σύζυγον σῶμα ταῖς ἐπαινεταῖς ἀγωγαῖς καὶ ὑπηρεσίαις αὐτῇ λείπεται τῇ μονῇ» [BHG 2192].

¹⁰⁹ Βλ. Κωνσταντίνος Λουκίτης, Ευγένιος-Βαλεριανός-Κανίδιος-Ακύλας 162.31.828-164.31.836 (εκδ. Rosenqvist): «[...] οὗτοι μᾶλλον εἰσὶν ἐν εἰρήνῃ, ἀμέσως τῇ τριάδι νῦν παριστάμενοι καὶ ταῖς ἐκεῖθεν ἐλλάμψεσιν ὀλοσχερῶς ἀστραπτόμενοι, μετὰ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων συνεφραινόμενοι, μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ καὶ πατριαρχῶν τῶν δώδεκα συναγελαζόμενοι, μετὰ προφητῶν συναγαλλόμενοι, μετὰ ἀποστόλων καὶ χοροῦ μαρτύρων ἠδόμενοι, μετὰ ἀσκητῶν καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος θεῷ εὐαρεστησάντων ἀγίων ἀναπαυόμενοι» [BHG 609].

ακροατηρίου του, το οποίο καλούνταν να παραδειγματιστεί από τη συμπεριφορά των τεσσάρων μαρτύρων.

Μία ακόμη αναφορά απαντά στο μαρτύριο του αγίου Κοδράτου. Σύμφωνα με τον Γρηγορά, οι τάξεις των δυνάμεων του ουρανού που υποδέχτηκαν τον μάρτυρα ήταν οι ασκητές και οι απόστολοι με κυριότερο τον απόστολο Παύλο. Από τη μια οι ασκητές τον αναγνώρισαν ως άξιο σύντροφό τους και τον κατέστησαν κοινωνό της ευφροσύνης, μέσα στην οποία ζούσαν, σαν να ήταν κάποια απαραίτητη και άξια οφειλή που έπρεπε να του προσφερθεί από μέρους τους και από την άλλη οι απόστολοι, οι οποίοι τον τίμησαν ως τον δεύτερο πιο θερμό κήρυκα του Ευαγγελίου μετά από αυτούς.¹¹⁰ Ο μητροπολίτης Ρόδου Νείλος, ο οποίος έγραψε για την αγία Ματρώνα, υποστήριξε ότι η αγία ενώθηκε με τους αγγέλους που υποδέχτηκαν την ψυχή της ως *συνθιασώτης* και *συνόμιλός* τους. Την ίδια στιγμή ο Χριστός την ανέμενε, για να της παραδώσει την ανταμοιβή της, η οποία ήταν αντάξια της γενναίας στάσης της. Την παρουσίασε επίσης ως πολίτη του ουρανού, νύμφη που ήταν επιλεγμένη από τον Θεό, αλλά και ως μέλος της συνοδείας της Παναγίας.¹¹¹ Σχετική αναφορά απαντά επίσης στον βίο του αγίου Ανδρέα του Ιεροσολυμίτη. Ο Μακάριος Μακρής, ο οποίος χρησιμοποίησε το ρήμα *χωρεί*, για να δηλώσει την αναχώρηση του αγίου για τον ουρανό, υποστήριξε ότι ο άγιος Ανδρέας βρισκόταν πλέον μαζί με τους πολίτες του ουρανού, ότι χόρευε γύρω από τον Θεό μαζί με τους

¹¹⁰ Βλ. Νικηφόρος Γρηγοράς, Κοδράτος 293.13.277-288 (εκδ. Leone): «καὶ προσδέχονται μὲν συγχορευτὴν ἀσκητὰ καὶ κοινωνὸν ποιοῦνται τῆς σφῶν εὐφροσύνης, ὡσπερ ὠφειλὴν τινα ταύτην ἀπαραίτητόν τε καὶ ἀξιόχρεων ἐκτίγγνυντες αὐτῶ· [...] Ἀπόστολοι δέ, καὶ πρό γε πάντων ὁ μέγας κῆρυξ καὶ κορυφαῖος Παῦλος, παρέδρον ποιοῦνται καὶ συνεστιάτορα τῆς κοινῆς εὐωχίας τοῦ καινοῦ καὶ μεγάλου θύματος, ὡς δευτέρον καὶ θερμότερον κήρυκα τοῦ ἐκείνων Εὐαγγελίου ἐπ' ἐκείνοις ἀναφανέντα, καὶ διατρανώσαντα τὴν ἐκείνου φωνήν, καὶ μὴ τὸ καθ' αὐτὸν μόνον προμηθευσάμενον, καταχώσαντα δὲ τὸ τοῦ δεσπότου τάλαντον, παραπλησίως ἐκείνῳ τῶ πονηρῶ καὶ ἀγνώμονι δούλῳ» [BHG 358].

¹¹¹ Βλ. Νείλος Ρόδου, Ματρώνα 115.680-689 (εκδ. Μονιού): «Ταύτην προσήκαντο μὲν εἰς προσθήκην ἑαυτῶν ἢ τῶν ἐν οὐρανοῖς πρωτοτόκων πανήγυρις, ἐδέξαντο δὲ συνθιασῶτιν ἑαυτῶν καὶ συνόμιλον ἄγγελου, καὶ πρὸ τούτων, Χριστός, ὧν ὑπὲρ ἡμῶν ὀμιλῆσαι σαρκὶ καὶ πάθεισιν ἠνῆνατο, μετὰ τῶν ἐντεῦθεν σεσωσμένων ἀνέκαθεν, οὓς μισθὸν κατὰ τὸν Ἡσαΐαν ἔχων, ἀνῆει εἰς οὐρανοὺς, καὶ τὸ κατὰ τὴν γενναίαν ταύτην μέγα τι ἀπενεγκάμενος πρὸς ἀντίδοσιν. Ἦν ἄρα καὶ τῆς οὐρανοῦ σκηνῆς ἐκείνης πολίτιν, καθ' ἣν πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν ἐκεῖνος εἰσῆλθεν, ἐκλεκτὴν οἶα νύμφην προσήκατο» [BHG 1220].

ευλογημένους χορούς των ουράνιων δυνάμεων απολαμβάνοντας το απερίγραπτο κάλλος του και ότι έλαμπε με τη λάμψη της θεότητάς του που ήταν απλησίαστη για τους περισσότερους.¹¹²

Πέραν όμως των αγγέλων σε κάποιες περιπτώσεις ήταν παρούσες και οι δυνάμεις του διαβόλου,¹¹³ οι οποίες αντιδρούσαν κατά τη σημαντική αυτή στιγμή της άφιξης και της υποδοχής της ψυχής του αγίου ή του μάρτυρα. Όπως συνέβη παραδείγματος χάριν κατά τη στιγμή της μετάβασης στον ουρανό της ψυχής του αγίου Στεφάνου του πρωτομάρτυρα. Ο επίσκοπος Αμασείας Αστέριος περιέγραψε την εκ διαμέτρου αντίθετη αντιμετώπιση του γεγονότος της ανάληψης του μάρτυρα από τους αγγέλους και τον διάβολο· οι στρατιές των αγγέλων, οι οποίες ήταν χαρούμενες, θαύμασαν τον μάρτυρα για τον αγώνα που έδωσε και για τον λόγο αυτό τον συνόδευσαν και τον κατέταξαν στην τάξη τους. Αντίθετα, ο διάβολος απομακρύνθηκε με άδεια τα χέρια, διότι βρέθηκε σε αμηχανία εξαιτίας της ήττας του.¹¹⁴ Η αντίδραση των δυνάμεων του κακού περιγράφηκε επίσης στον βίο της αγίας Μελάνης, στον οποίο αναφέρεται ότι οι δυνάμεις του κακού δεν μπόρεσαν να εντοπίσουν σε αυτή κάποιο δικό τους χαρακτηριστικό γνώρισμα και ως εκ τούτου δεν κατάφεραν να την αναστατώσουν. Ο συγγραφέας αναφέρθηκε όμως και στους αγγέλους, οι οποίοι δέχτηκαν τη αγία Μελάνη κοντά τους γεμάτοι χαρά. Ομοίως και οι

¹¹² Βλ. Αργυρίου, Μακάριος Μακρής 139.16.284-289: «Καὶ ἀπολύεται μὲν τοῦ δεσμοῦ τῆς σαρκός, χωρεῖ δὲ ἴλωος πρὸς ὃν ἐπόθει Θεὸν καὶ πρὸς ὃν ἐκ πάντων τοι νέας ὁρῶν ἡλικίας καὶ βίον ἅπαντα καὶ λόγον ἐρρύθμιζε. Καὶ ὁ μὲν σύνεστιν ἤδη τοῖς οὐρανοῦ πολίταις, τὴν μακαρίαν ἐλίττων χορείαν περὶ τὸν πάντων βασιλέα καὶ τοῦ ἀπορρήτου κάλλους αὐτοῦ κατατροφῶν καὶ τῇ ἀπροσίτῳ τῆς θεότητος αἴγλη λαμπόμενος» [BHG 114].

¹¹³ Σύμφωνα με τον Μαρίνη τα δαιμόνια αυτά, τα οποία αποκαλούνται τελώνια, εξέταζαν τη ψυχή που ανερχόταν στον ουρανό, μήπως ανήκε στους ίδιους, για να την αρπάξουν. βλ. Marinis, *Death and Afterlife*, 16. Αναφορά στα τελώνια διαπιστώνει κανείς στην 14^η ομιλία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, η οποία φέρει τον τίτλο *Περὶ ἐξόδου ψυχῆς καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας*. Στην ομιλία αυτή αναφέρεται σχετικά «Κατέχεται οὖν ἡ ψυχὴ ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, διὰ τοῦ ἀέρος παρερχομένη, καὶ ὑψουμένη, εὐρίσκει τε τελώνια φυλάττοντα τὴν ἄνοδον, καὶ κρατοῦντα, καὶ διακωλύοντα τὰς ἀναβαινούσας ψυχάς». Για την έκδοση του κειμένου βλ. PG 77, 1073.40-43.

¹¹⁴ Βλ. Αστέριος Αμασείας, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 171.10.10-12 (εκδ. Datema): «Καὶ στρατιαὶ μὲν τῶν ἀγγέλων εὐφραίνοντο τὸν ἀγῶνα θαυμάζουσαι, καὶ μετὰ πολλῆς δορυφορίας τὸν Στέφανον εἰς τὸν ἴδιον ἀνάγουσαι κλῆρον· ὁ δὲ διάβολος ἀπεστράφη κενός, ἠπορημένος δεινῶς [...]» [BHG 1656].

προφήτες και οι απόστολοι, οι οποίοι τη δέχτηκαν στην τάξη τους, τη στιγμή που οι μάρτυρες τη συνάντησαν γεμάτοι αγαλλίαση.¹¹⁵ Σύμφωνα λοιπόν με τον μοναχό Γερόντιο,¹¹⁶ εφόσον η ψυχή της αγίας Μελάνης κρίθηκε άξια της επουράνιας βασιλείας, απολάμβανε όσα δεν ήταν δυνατό να γίνουν ορατά με το μάτι, αλλά και να ακουστούν με το αυτί, όπως επίσης και όσα δεν ήταν δυνατό να φτάσουν στην καρδιά του ανθρώπου, καθώς ο Θεός τα προόριζε μόνο για όσους θα λάτρευαν τον ίδιο.¹¹⁷

Ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών μαρτυρεί την παρουσία δυνάμεων του κακού στο εγκώμιο του αποστόλου Θαδδαίου. Η παρουσία τους ήταν μάλιστα πολυπληθής, καθώς ήταν παρούσες όλες οι αρχές και οι εξουσίες, οι κυρίαρχοι του σκότους, αλλά και τα πονηρά πνεύματα, τα οποία όμως εξαφανίστηκαν ταχύτατα, όπως εξαφανίζονται τα όνειρα από τη μνήμη μας. Η αντίδρασή τους αυτή αποδόθηκε στην εμφάνιση των ιερών και θείων αγγέλων, οι οποίοι στάθηκαν στις ανοιχτές θύρες του ουρανού μαζί με τους αρχαγγέλους και τα τάγματα των κυριοτήτων, των δυνάμεων, των εξουσιών και των αρχών.¹¹⁸ Αφού λοιπόν ο μάρτυρας πέρασε μπροστά από τους θρόνους των επουράνιων δυνάμεων και των ανώτερων Χερουβείμ και Σεραφείμ, βρέθηκε ενώπιον του θρόνου του Θεού, από τον οποίο και έλαβε την ανταμοιβή του.¹¹⁹ Μία ακόμη περιγραφή της διαφορετικής αντίδρασης των δυνάμεων του καλού και του κακού διαπιστώσαμε στον βίο

¹¹⁵ Βλ. Γερόντιος, Μελάνη 270.70 (εκδ. Gorge): «Διὸ οὐκ ἐτάραξαν αὐτὴν αἱ ἐναντία δυνάμεις, οὐδὲν γὰρ τῶν ἰδίων εὐρεῖν εἰς αὐτὴν ἠδυνήθησαν· χαίροντες δὲ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι αὐτὴν προσεδέξαντο, καὶ γὰρ ἐν σώματι φθαρτῶ τὴν αὐτῶν ἀπάθειαν ἐμιμήσατο. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἅγιοι προφήται καὶ ἀπόστολοι, ὧν τοὺς βίους καὶ τὰς διδασκαλίας ἔργῳ ἐπλήρωσεν, μετὰ πολλῆς εὐφροσύνης αὐτὴν ἐν τῷ ἰδίῳ χορῶ προσελάβοντο· οἱ τε ἅγιοι μάρτυρες, ὧν τὰς μνήμας ἐδόξασεν καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐκουσίως ὑπέμεινεν, συνήντησαν αὐτῇ ἀγαλλιῶμενοι» [BHG 1241].

¹¹⁶ Ο Γερόντιος έζησε κατά τον 5^ο αιώνα και υπήρξε μοναχός σε κάποιο μοναστήρι που είχε ιδρύσει η αγία Μελάνη. Για την ταυτότητα του συγγραφέα βλ. 56-62 της έκδοσης.

¹¹⁷ Η φράση «ἂ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» αποτελεί δάνειο από την επιστολή του αποστόλου Παύλου *Προς Κορινθίους α΄* 2:9.

¹¹⁸ Στη δεύτερη τάξη της χριστιανικής αγγελικής ταξιαρχίας ανήκουν οι κυριότητες, οι δυνάμεις και οι εξουσίες. Ο απόστολος Παύλος τόσο στην επιστολή του *Προς Κολοσσαείς* 1:16, όσο και στην επιστολή *Προς Εφείους α΄* 1:21 αναφέρει μαζί τις τρεις αυτές αγγελικές δυνάμεις.

¹¹⁹ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Θαδδαίος 268 (εκδ. PG) [BHG 1705].

του αγίου Ιωσήφ του Υμνογράφου, τον οποίο συνέθεσε ο διάκονος Ιωάννης.¹²⁰ Η χαρά των αγγέλων ήταν μεγάλη γι' αυτόν που θα ήταν πλέον συμπολίτης και συνθιασώτης τους. Άκρως αντίθετη ήταν όμως η αντίδραση των δαιμόνων, οι οποίοι φοβήθηκαν βλέποντας την ψυχή του αγίου να ανέρχεται στον ουρανό, ενώ όσοι βρίσκονταν ήδη στον αέρα αποτραβήχτηκαν μακριά του. Ο συγγραφέας αναφέρει επίσης ότι τα πονηρά δαιμόνια θρηνούσαν και έκλαιγαν με αναφιλητά, διότι δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν την άνοδο της ψυχής του αγίου στον ουρανό, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τον καθαγιασμό του αέρα. Η επιθυμία μάλιστα του συγγραφέα να προσδώσει εγκυρότητα και ζωντάνια στο κείμενό του, τον οδήγησε στην εκτενή εξιστόρηση της οραματικής εμπειρίας που είχε ένας πιστός κατά τη στιγμή της εκδημίας του αγίου Ιωσήφ. Υποστηρίζει λοιπόν ότι ακούστηκε εξ ουρανού μια φωνή, η οποία κάλεσε έναν πιστό να εξέλθει από την οικία του, προκειμένου να μπορέσει να παρατηρήσει τα παράδοξα και θεία μυστήρια που διαδραματίζονταν στον ουρανό. Με φόβο λοιπόν αλλά και χαρά ο πιστός παρατήρησε ότι ο ουρανός σκίστηκε στα δύο και εξήλθαν κατά ομάδες τα τάγματα των αγίων, τα οποία και παρουσίασε με τη σειρά εμφάνισής τους. Αμέσως μετά εμφανίστηκαν τέσσερις άγγελοι, οι οποίοι περιγράφονται ως φτερωτοί νέοι που κρατούν στα χέρια τους την ψυχή του αγίου, η οποία παρομοιάζεται με κοπέλα που λάμπει.¹²¹ Ο λόγος τους απευθύνθηκε προς τους αγίους, τους οποίους προέτρεψαν να παραλάβουν και να δεχτούν κοντά τους την ψυχή του αγίου Ιωσήφ, διότι μιμήθηκε τον τρόπο ζωής τους καθ' όλη τη διάρκεια του επίγειου βίου του. Η ψυχή του ασπάστηκε έπειτα γεμάτη χαρά όλες τις δυνάμεις του ουρανού, αλλά πριν από όλους τη μητέρα του Θεού που προηγούνταν. Ο πιστός γεμάτος απορία προσπάθησε να πληροφορηθεί την ταυτότητα του αγίου, στον οποίο ανήκε η ψυχή, και έλαβε εντέλει την πολυπόθητη πληροφορία από τους αγγέλους που μετέφεραν την ψυχή του στον ουρανό.¹²²

¹²⁰ Για τον συγγραφέα του αγιολογικού κειμένου βλ. D. Stiernon, *La vie et l'oeuvre de s. Joseph l'hymnographe. A propos d'une publication récente*, *Revue des Études Byzantines* 31 (1973) 248.

¹²¹ Βλ. σημ. 85 και 87.

¹²² Βλ. Ιωάννης διάκονος, Ιωσήφ ο Υμνογράφος 972.ΛΔ-973.ΛΣΤ (εκδ. ΡΓ) [BHG 945-946].

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι ο τρόπος παρουσίασης του θαυμαστού αυτού σημείου από τον διάκονο Ιωάννη είναι αρκετά διαφορετικός, τόσο εξαιτίας της έκτασης της διήγησής του όσο και του τρόπου περιγραφής της ανόδου της ψυχής του αγίου στον ουρανό.

Μία ακόμη αντιθετική παρουσίαση της αντίδρασης των δυνάμεων του καλού και του κακού εντοπίζεται στο μαρτύριο του αγίου Λεοντίου του Κωνσταντίνου Ακροπολίτη. Από τη μία πλευρά βρίσκονταν οι άγγελοι που ένιωθαν χαρά και οι μάρτυρες που ένιωθαν αγαλλίαση, διότι πήραν με το μέρος τους τον αγωνιστή αυτόν, ο οποίος κρίθηκε άξιος να λάβει το στεφάνι της βασιλείας των ουρανών. Από την άλλη πλευρά βρίσκονταν οι δαίμονες, η ανταμοιβή των οποίων δεν ήταν αντίστοιχη, καθώς μαζί με τους δήμιους και τους τυράννους έλαβαν ως ανταμοιβή το αίσθημα της ντροπής, αλλά και την ανυπόφορη για τους ίδιους χλεύη.¹²³

Μία ακόμη αποστολή, την οποία κλήθηκαν να φέρουν εις πέρας οι άγγελοι, είναι αυτή της προστασίας των σωμάτων των αγίων και των μαρτύρων, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις κρίθηκε απαραίτητη η εμφάνισή τους. Σχετικές μαρτυρίες εντοπίσαμε στο μαρτύριο των αγίων Φλώρου και Λαύρου, στο μαρτύριο της αγίας Αικατερίνης, αλλά και των αγίων Ευσταθίου, Θεσπέσιου και Ανατόλιου. Η συγγραφή του μαρτυρίου των αγίων Φλώρου και Λαύρου αποδόθηκε σε κάποιον Αλέξιο, για τον οποίο δεν έχουν διασωθεί περισσότερες πληροφορίες.¹²⁴ Αν και σύντομη, η αφήγηση του θαυμαστού σημείου είναι αρκετά παραστατική, καθώς ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί την ταχύτητα εξέλιξης των γεγονότων χάρη στη χρήση του επιρρήματος *παραχρήμα*, το οποίο δηλώνει την αμεσότητα της αντίδρασης του αγγέλου. Σύμφωνα λοιπόν με το αγιολογικό κείμενο, οι

¹²³ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Λεόντιος-Θεόδουλος-Υπάτιος 467.13 (εκδ. AASS): «ἦν χαρᾶς μὲν ἰδόντες ἐπλήσθησαν ἄγγελοι, χοροὶ τὲ μαρτύρων ἠγαλλιάσαντο καὶ ἐσκίρτησαν, οὕτω γενναίως προσειληφότες ἀγωνιστὴν, καὶ στεφανίτην βασιλείας οὐρανῶν ἄξιον. Οἱ δὲ γε διαφθοροῦντες καὶ τὰς βασάνους ὑποβάλλοντες δαίμονες, αὐτοῖς δημίους καὶ τυράννοις τοῖς σφετέροις ὑπασπισταῖς αἰσχύνῃν τε ὁμοῦ καὶ χλεύῃν ἀνύποιστον ἀπεκέρδαναν» [BHG 987].

¹²⁴ Η συγγραφή του μαρτυρίου μπορεί να τοποθετηθεί με βάση εσωτερικές ενδείξεις του ίδιου του κειμένου κατά τη διάρκεια της βασιλείας του αυτοκράτορα Θεοδοσίου, καθώς κατά την περίοδο εκείνη μαρτυρείται η εύρεση των λειψάνων των τριών μαρτύρων.

άγιοι Φλώρος και Λαύρος παρέδωσαν το πνεύμα τους εν ειρήνη, αλλά αυτό δεν απέτρεψε την κακομεταχείριση των σωμάτων τους, τα οποία ρίχτηκαν σε ένα πηγάδι, προκειμένου να μην είναι δυνατός ο εντοπισμός τους από τους χριστιανούς. Η εμφάνιση του αγγέλου τοποθετείται χρονικά κατά τη στιγμή της ρίψης των σωμάτων τους, τα οποία δέχτηκε στην αγκαλιά του και στη συνέχεια τα εναπόθεσε στον πυθμένα του πηγαδιού. Κατ' αυτόν τον τρόπο προστατεύτηκαν από την πτώση τα σώματα των μαρτύρων, τα οποία παρομοιάζονται με άχυρο λόγω του ότι ήταν ιδιαίτερα ελαφριά. Στη συνέχεια καλύφθηκαν ωστόσο από την άμμο που έριξαν οι Έλληνες, οι οποίοι επιδίωξαν να μείνει κρυφό για πάντα το σημείο ενταφιασμού τους.¹²⁵

Μία ακόμη μαρτυρία διάσωσης λειψάνων απαντά στο μαρτύριο της αγίας Αικατερίνης, για την οποία έγραψαν τόσο ο Αναστάσιος πρωτασηκρήτης όσο και ο Συμεών Μεταφραστής.¹²⁶ Η περιγραφή του θαυμαστού σημείου είναι ιδιαίτερα σύντομη, καθώς οι δύο συγγραφείς περιορίστηκαν να αναφέρουν μόνο τον τόπο μεταφοράς του σώματός της μάρτυρος, ο οποίος ήταν το όρος Σινά. Ο Συμεών χρησιμοποίησε μάλιστα τη μετοχή *περιστεύσαντες*, για να δηλώσει το γεγονός ότι οι άγγελοι προετοίμασαν το τίμιον σώμα της μάρτυρος για την ταφή πριν από τη μεταφορά του.¹²⁷ Ο πρωτασηκρήτης Αναστάσιος από την άλλη υποστήριξε ότι το σώμα της αγίας Αικατερίνης μεταφέρθηκε στο όρος Σινά, διότι ο Θεός δεν ανεχόταν να προκληθεί καμία περαιτέρω φθορά στο ήδη

¹²⁵ Βλ. Αλέξιος, Φλώρος-Λαύρος 43.7.177-179 (εκδ. Halkin): «Καὶ οὕτως ἐρρίφησαν ἐν τῷ φρέατι. Παραχρήμα δὲ ἄγγελος κυρίου κατελθὼν ἐν τῷ φρέατι ἐδέξατο τὰ σώματα τῶν ἁγίων· καὶ κατήλθον ὡσπερ ἄχυρον ἐλαφρόν. Τότε ἐπέρριψαν ἐπάνω αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ψάμμον πολλὴν καὶ κατέχωσαν αὐτά» [BHG 662z].

¹²⁶ Για τον συγγραφέα του αγιολογικού κειμένου βλ. D. Krausmüller, *The encomium of Catherine of Alexandria (BHG 32b) by the Protasecretis Anastasius, a work of Anastasius "The Stammerer"*, *AnBoll* 127 (2009) 309-312.

¹²⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αικατερίνη 301 (εκδ. PG): «καὶ ἄγγελοι τὸ ἐκείνης σῶμα τὸ τίμιον παρ' αὐτὸν τῆς τελειώσεως τὸν καιρὸν περιστεύσαντες, πρὸς τὸ Σινὰ ὄρος προπέμπειν ἐώκεσαν» [BHG 32].

εξαντλημένο σώμα της, το οποίο τιμήθηκε από τους αγγέλους που πραγματοποίησαν τον ενταφιασμό του.¹²⁸

Σύντομη είναι όμως και η περιγραφή του θαυμαστού σημείου που εντοπίστηκε στο μαρτύριο των αγίων Ευσταθίου, Θεσπεσίου και Ανατόλιου, το οποίο συνέθεσε ο μητροπολίτης Σίδης Ιλαρίων. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, η παρουσία των αγγέλων κρίθηκε απαραίτητη για την προστασία των σωμάτων των μαρτύρων και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκαν έχοντας τη μορφή αετών που πετούσαν επάνω από τα σώματά τους.¹²⁹ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η μεταμόρφωση των αγγέλων σε πουλιά δεν ήταν συνηθισμένη και για τον λόγο αυτό προκαλεί εντύπωση η αναφορά αυτή του Ιλαρίωνος.

Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος μαρτυρεί την εμφάνιση αγγέλων στο μαρτύριο των αγίων Μηνά, Ερμογένη και Ευγράφου, προέβαλε ως αιτία της εμφάνισής τους την ανάγκη απόδοσης τιμής στα λείψανα των μαρτύρων, τα οποία οδηγήθηκαν στο Βυζάντιο με εντυπωσιακό τρόπο. Η περιγραφή του θαυμαστού σημείου είναι ιδιαίτερα εκτενής, διότι ο συγγραφέας θέλησε να δώσει έμφαση στην παρουσίαση τόσο του τρόπου διάσωσης της λειψανοθήκης των μαρτύρων όσο και της εμφάνισης των αγγέλων. Σύμφωνα λοιπόν με το αγιολογικό κείμενο, στην αρχή έγινε αντιληπτή η λειψανοθήκη των μαρτύρων, η οποία επέπλεε στη θάλασσα, και στη συνέχεια η παρουσία δύο αντρικών μορφών, οι οποίοι στέκονταν δεξιά και αριστερά της. Η ακριβής ταυτότητα των ουράνιων μορφών εξακριβώθηκε ωστόσο κατά τη στιγμή της άφιξης της λειψανοθήκης στην

¹²⁸ Βλ. Αναστάσιος πρωτασηκρήτης, Αικατερίνη 272.28.4-7 (εκδ. Μεταλληνός): «Οἷ Θεὸς οὐδαμῶς ἀνεχόμενος, κενὴν μὲν τὴν ὑποδεξαμένην δεικνύει σορόν, ἐν δὲ τῷ Σιναίῳ τῷ ὄρει τῇ ἀδήλῳ φορᾷ τὸ σεμνὸν μετατίθει σκῆνος, ἀγγελικῆ τιμήσας κηδεία» [BHG 32b].

Ὅσον αφορά τον αριθμό των αγγέλων που παρέλαβαν το σώμα της αγίας Αικατερίνης, η πληροφορία αντλείται από ένα αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, στο οποίο αναφέρεται ότι οι άγγελοι ήταν τέσσερις. Βλ. Ανώνυμος, Αικατερίνη 23.25 (εκδ. Viteau) [BHG 30].

¹²⁹ Βλ. Ιλαρίων Σίδης, Ευστάθιος-Θεσπέσιος-Ανατόλιος 310.15 (εκδ. Halkin): «Κατῆλθον δὲ ἕξ ἄγγελοι ἐν ὁμοιώματι αἰετῶν καὶ περιπέτοντο ἐπάνω τῶν λειψάνων τῶν ἀγίων ἕως ἂν ἐτάφησαν τὰ σώματα αὐτῶν» [BHG 2139].

Κωνσταντινούπολη, καθώς οι δύο μορφές πλησίασαν και τότε μόνο διαπιστώθηκε ότι επρόκειτο για αγγέλους. Από τη διήγηση του θαυμαστού σημείου προκύπτει ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ των αγγέλων και των πιστών ήταν έντονη, καθώς οι άγγελοι απευθύνθηκαν προς τους παρόντες και τους υπέδειξαν το επιθυμητό σημείο ενταφιασμού των λειψάνων των μαρτύρων επισημαίνοντάς τους ότι η πραγματοποίηση του ενταφιασμού έπρεπε να είναι άμεση, καθώς ήταν απαραίτητο να προστατευτούν τα λείψανα από την αφροσύνη του βασιλιά. Πριν αναχωρήσουν οριστικά, προχώρησαν σε μία ακόμη ανακοίνωση, με την οποία ενημέρωναν τους πιστούς ότι τα λείψανα των μαρτύρων θα έπρεπε να μεταφερθούν εκ νέου σε νέο σημείο σε σύντομο μάλιστα χρονικό διάστημα σύμφωνα με την επιθυμία των μαρτύρων και για τον λόγο αυτό τους υπέδειξαν τις ενέργειες, στις οποίες ήταν απαραίτητο να προβούν κατά τη διαδικασία αυτή.¹³⁰

Ως μία ιδιαίτερη και μοναδική περίπτωση παρουσιάζεται η εμφάνιση των αγγέλων στο μαρτύριο του αγίου Γεωργίου, για τον οποίο έγραψαν τόσο ο Πασικράτης όσο και ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης και ο Γρηγόριος Κύπριος. Η ιδιαιτερότητα της εμφάνισής τους εντοπίζεται αφενός στο γεγονός ότι παρουσιάστηκαν περισσότερες από μία φορές ενώπιον των πιστών και αφετέρου στη φύση της αποστολής που κλήθηκαν να φέρουν εις πέρας, εφόσον έπρεπε να θεραπεύσουν τον μάρτυρα. Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο Θεός επιθυμούσε από τη μια να ολοκληρωθεί το θεϊκό σχέδιο που υπήρχε για τον άγιο Γεώργιο και από την άλλη να προκληθεί στους πιστούς το αίσθημα του εντυπωσιασμού μέσα από την προβολή του μεγαλείου της θεϊκής δύναμης. Κύριο χαρακτηριστικό των περιγραφών αυτών είναι η παραστατικότητα, καθώς οι συγγραφείς επιδίωξαν μέσω αυτής να προκαλέσουν τον θαυμασμό του ακροατηρίου τους. Ο Πασικράτης, ο οποίος ήταν ακόλουθος του μάρτυρα, τοποθέτησε χρονικά την πρώτη εμφάνιση του αγγέλου αμέσως μετά την πρώτη δοκιμασία του αγίου Γεωργίου, όταν και κατήλθε εξ ουρανού με σκοπό να τραβήξει το σώμα του *ἐκ τοῦ βασανιστηρίου*

¹³⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνάς-Ερμογένης-Εύγραφος 416.Μ (εκδ. ΡΓ) [BHG 1271].

ἐκείνου ὄργανου και να το θεραπεύσει, προκειμένου να είναι ο Γεώργιος και πάλι υγιής.¹³¹

Η δεύτερη εμφάνισή του πραγματοποιήθηκε μετά την ολοκλήρωση του νέου μαρτυρίου, στο οποίο υποβλήθηκε ο άγιος Γεώργιος.¹³²

Ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης, ο οποίος παρουσίασε και αυτός το μαρτύριο του αγίου Γεωργίου, ανέφερε ότι ο άγγελος, ο οποίος κατήλθε εξ ουρανού αμέσως μετά την πρώτη μαρτυρική εκτέλεση του μάρτυρα, έσπασε τα δεσμά και τράβηξε το σώμα του γενναίου έξω από το θανατηφόρο ὄργανο του μαρτυρίου του καθιστώντας το σώμα του ξανά σώο και ἄρτιο.¹³³ Η συμβολή του αγγέλου ήταν καθοριστική και κατά τη διάρκεια του δεύτερου μαρτυρίου του, διότι κατάφερε να διατηρήσει αβλαβές το σώμα του αγίου Γεωργίου, το οποίο είχε ριχτεί μέσα σε ασβέστη.¹³⁴ Το σώμα του προστατεύτηκε επίσης κατά τη διάρκεια της τοποθέτησής του επάνω σε χάλκινο πυρακτωμένο κρεβάτι. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι ο συγγραφέας απέφυγε να προσδιορίσει με ακρίβεια την ταυτότητα της θεϊκής δύναμης που τον προστάτεψε, αναφέροντας μόνο *θεία γάρ τις ἐπιφοιτήσασα δύναμις*.¹³⁵ Ο Γρηγόριος Κύπριος, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον άγιο

¹³¹ Βλ. Πασικράτης, Γεώργιος 45.8-13 (εκδ. Krumbacher): «[...] καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐλθὼν ἐξέλυσεν αὐτὸν ἐκ τοῦ βασιανιστηρίου ἐκείνου ὄργανου καὶ ὑγιὲς ἀποκαταστήσας τὸ σῶμα αὐτοῦ ἠσπάσατο αὐτὸν λέγων «Χαῖρε σφόδρα, Γεώργιε, καὶ πίστευε τῷ ἐνδυναμοῦντί σε Χριστῷ καὶ τὸν δρόμον σου τέλεσον· ἰδοὺ γὰρ ἡμεῖς ἀναμένομεν δοθῆναί σοι τὸν στέφανον τῆς τελείας ὁμολογίας»» [BHG 671-672].

¹³² Βλ. Πασικράτης, Γεώργιος 46.15-17 (εκδ. Krumbacher): «ἄγγελος γὰρ Κυρίου συνῆν αὐτῷ τὴν ἐκ τοῦ Χριστοῦ φροντίδα ποιούμενος. ὡς δὲ εἶδον αὐτὸν πάντες ἀνέκραξαν· «Μέγας ὁ θεὸς τῶν Χριστιανῶν»» [BHG 671-672].

¹³³ Βλ. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Γεώργιος 65.16-18 (εκδ. Krumbacher): «ἄγγελος δὲ κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς διέρρηξε τὰ δεσμὰ καὶ τοῦ θανατηφόρου ὄργανου τὸν γενναῖον ἐξείλετο καὶ τὸ σῶμα σῶον καὶ ἄρτιον ἀποκαταστήσας ἠσπάσατο αὐτὸν ἐν ἀγίῳ φιλήματι λέγων [...]» [BHG 674].

¹³⁴ Βλ. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Γεώργιος 67.3-6 (εκδ. Krumbacher): «ἄγγελος γὰρ κυρίου συνῆν αὐτῷ ἀβλαβῆ διαφυλάττων ἐκ τῆς ἀσβέστου· ὡς δὲ πάντες ἐθεάσαντο παρ' ἐλπίδα τὸν ἅγιον ἄσινῃ, ἐκραύγασαν λέγοντες· «Μέγας ὁ θεὸς Γεωργίου καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἕτερος πλὴν αὐτοῦ, ὃς πάσης ἀνάγκης ἐξαπατάζει τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν»» [BHG 674].

¹³⁵ Βλ. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Γεώργιος 71.14-15 (εκδ. Krumbacher): «θεία γάρ τις αὐτῷ ἐπιφοιτήσασα δύναμις τὸ μὲν λάβρον ἐκεῖνο καὶ ἀκάματον πῦρ εἰς δρόσον μετέβαλε, τὰς ἀλύσεις δὲ διαρρήξασα ὑγιῆ τὸν ἀθλητὴν ἀπειργάσατο» [BHG 674].

Γεώργιο, διαφοροποιήθηκε υποστηρίζοντας ότι ο μάρτυρας κοιμήθηκε βαθιά αναμένοντας τον άγγελο να προσέλθει και να θεραπεύσει τις πληγές του σώματός του.¹³⁶

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση του θαυμαστού αυτού σημείου είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι άγγελοι επιτέλεσαν έναν ακόμη ρόλο, αυτόν του τιμωρού. Παρουσίαση ωστόσο των αγγέλων κατ' αυτόν τον τρόπο εντοπίστηκε αποκλειστικά και μόνο σε αγιολογικά κείμενα που παραδίδονται ανώνυμα. Οι περιγραφές αυτές, οι οποίες είναι αρκετά ενδιαφέρουσες, διακρίνονται για το στοιχείο του θαυμαστού και του παράδοξου, το οποίο προέβαλαν ιδιαίτερα οι συγγραφείς τους. Αναφορές του ρόλου αυτού απαντούν σε μαρτύριο της αγίας Αριάδνης,¹³⁷ του αγίου Μηνά,¹³⁸ του αγίου Αλεξάνδρου¹³⁹ και του αγίου Ευσιγνίου.¹⁴⁰ Από τη μελέτη των τεσσάρων αυτών αγιολογικών κειμένων εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο ρόλος του αγγέλου-τιμωρού παρουσιάστηκε κυρίως από συγγραφείς που συνέγραψαν τον βίο αγίων που παρέδωσαν μαρτυρικά το πνεύμα τους κατά τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες.

¹³⁶ Βλ. Γρηγόριος Κύπριος, Γεώργιος 313.ιγ (εκδ. PG) [BHG 683].

Περιγραφές του θαυμαστού αυτού σημείου εντοπίζονται επίσης σε αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων. Σε ένα μάλιστα εξ αυτών αναφέρεται η εμφάνιση των δύο αρχαγγέλων. Αμέσως μετά το πρώτο μαρτύριο του αγίου Γεωργίου εμφανίστηκε σαλπίζοντας ο αρχιστράτηγος Μιχαήλ, προκειμένου να αναγγείλει την εμφάνιση του ίδιου του Θεού, ο οποίος κατήλθε με το άρμα των Χερουβείμ και στάθηκε πλησίον του λάκκου, όπου βρισκόταν το σώμα του μάρτυρα, με σκοπό να του προσφέρει την ίαση. Αμέσως μετά την ανάστασή του, ο Θεός ανήλθε ξανά στον ουρανό συνοδευόμενος από αγγέλους. Κατά τη δεύτερη εμφάνιση του Θεού, η θεϊκή διαταγή απευθύνθηκε προς τον αρχάγγελο Γαβριήλ, ο οποίος κλήθηκε να προσέλθει κοντά στον λέβητα, όπου είχε ριχτεί το σώμα του μάρτυρα, με σκοπό να το παραλάβει. Διευκρινίζεται μάλιστα ότι το σημείο πλημμύρισε με φως, για να μη γίνει ορατή η ανάστασή του. Βλ. Ανώνυμος, Γεώργιος 6.13-22 & 8.1-13 (εκδ. Krumbacher) [BHG 670a].

¹³⁷ Ανώνυμος, Αριάδνη 132.17.30-133.18.11 [BHG 165]. Για την έκδοση του κειμένου βλ. Fr. De'Cavalieri, *I martirii di S. Teodoto e di S. Ariadne* [Studi e Testi 6], Roma 1901, 123-133.

¹³⁸ Ανώνυμος, Μηνάς 147.3.19-21 [BHG 1254m]. Για την έκδοση του κειμένου βλ. H. Delehay, *L'invention de reliques de S. Menas*, *AnBoll* 29 (1910) 146-150.

¹³⁹ Ανώνυμος, Αλέξανδρος-Αντωνίνα 746.11 [BHG 50]. Για την έκδοση του κειμένου βλ. AASS *Maii* I (1680) 744-746.

¹⁴⁰ Ανώνυμος, Ευσιγνίος 227.12 [BHG 639]. Για την έκδοση του κειμένου βλ. P. Devos, *Une recension nouvelle de la passion grecque d'Eusignios*, *AnBoll* 100 (1982) 209-228.

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Μελετώντας τα αγιολογικά κείμενα της βυζαντινής περιόδου διαπιστώσαμε ότι η παρουσία των αγγέλων κατά τη στιγμή της κοίμησης των μαρτύρων και των αγίων ήταν έντονη, καθώς βρέθηκαν στο πλευρό τους επιτελώντας διάφορους ρόλους. Ο κυριότερος ρόλος που τους αποδόθηκε ήταν αυτός που ψυχοπομπού, καθώς κλήθηκαν να μεταφέρουν την ψυχή των αγίων και των μαρτύρων κοντά στον Θεό, για να μπορέσει να λάβει την ανταμοιβή που είχε ορίσει ο Θεός για κάθε μία εξ αυτών. Οι εμφανίσεις που πραγματοποιήθηκαν από τους αγγέλους με αυτόν τον σκοπό είναι δυνατό να διακριθούν σε επιμέρους κατηγορίες, καθώς οι άγγελοι εμφανίστηκαν άλλοτε λίγο πριν την κοίμηση των αγίων και των μαρτύρων και όσο αυτοί ήταν εν ζωή αναμένοντας τη στιγμή που θα παραδώσουν το πνεύμα τους και άλλοτε τη στιγμή της κοίμησής τους, προκειμένου να οδηγήσουν την ψυχή τους στην επουράνια βασιλεία.

Από τη μελέτη των σχετικών αναφορών συμπεραίνεται ότι αρκετοί συγγραφείς απέφυγαν να περιγράψουν λεπτομερώς την πορεία που ακολούθησαν οι άγγελοι κατά τη μεταφορά της ψυχής των αγίων και των μαρτύρων. Η πορεία σχηματοποιείται ως εξής:

κάθοδος των αγγέλων → παραλαβή της ψυχής του αγίου/μάρτυρα → ανάληψη στον ουρανό

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα στάδια της πορείας που επέλεξε να περιγράψει ο κάθε συγγραφέας.

Συγγραφέας	Άγιος	Κάθοδος αγγέλων	Παραλαβή της ψυχής	Ανάληψη στον ουρανό
Ιωάννης ο Χρυσόστομος	Δροσίς	•		
Ιωάννης ο Χρυσόστομος	Πελαγία	•		
Ευστράτιος	Γολινδούχ		•	•
Ευστράτιος	Ευτύχιος			•
Λεόντιος επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου	Ιωάννης ο Ελεήμων		•	•
Ανδρέας Κρήτης	Γεώργιος			•
Θεοφάνης Καισαρείας	Θεόδωρος ο Γραπτός	•		
Πέτρος επίσκοπος Άργους	Βαρβάρα			•
Προκόπιος	Βαρθολομαίος			•
Προκόπιος	Προκόπιος			•
Αρέθας	Γουρίας, Σαμωνάς, Άβιβος			•
Πλωτίνος	Δημήτριος			•
Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Υάκινθος	•	•	•
Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Βαρθολομαίος	•	•	•
Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Προκόπιος	•	•	•
Συμεών Μεταφραστής	Ακίνδυνος, Αφθόνιος, Πηγάσιος, Ελπιδοφόρος, Ανεμόδιστος	•		

Συμεών Μεταφραστής	Δανιήλ ο Στυλίτης			
Συμεών Μεταφραστής	Θεόδωρος ο Γραπτός			
Συμεών Μεταφραστής	Αβέρκιος			•
Συμεών Μεταφραστής	Μηνάς			•
Συμεών Μεταφραστής	Ιωαννίκιος			•
Συμεών Μεταφραστής	Μηνοδώρα, Μητροδώρα, Νυμφοδώρα		•	•
Συμεών Μεταφραστής	Χαρίτων		•	•
Συμεών Μεταφραστής	Βαλεριανός, Τιβούρτιος, Κικιλία	•	•	•
Μιχαήλ Ψελλός	Νικόλαος Ωραίας Πηγής	•	•	•
Νικόλαος Κατασκεπηνός	Κύριλλος ο Φιλεώτης		•	•
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Διομήδης ο Νέος			•
Γρηγόριος Κύπριος	Λάζαρος ο Γαλησιώτης			•
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Κωνσταντίνος		•	•
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Ιωάννης ο Δαμασκηνός		•	•

Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος	Ευφροσύνη	•	•	•
Αντώνιος Λαρίσης	Κυπριανός	•		•
Μακάριος μοναχός μονής Μαγγάνων	Ία		•	•
Φιλόθεος Κόκκινος	Ισίδωρος			•
Φιλόθεος Κόκκινος	Σάβας ο Νέος	•	•	

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνει κανείς ότι η πλειονότητα των συγγραφέων περιέγραψε το γεγονός της εμφάνισης των αγγέλων με πλήρη ελευθερία, χωρίς να νιώθει την ανάγκη να περιγράψει όλα τα στάδια της εμφάνισής τους. Σε σύνολο τριάντα πέντε περιγραφών μόνο έξι περιλαμβάνουν περιγραφή τόσο της καθόδου όσο και της ανόδου των αγγέλων. Παρατηρήσαμε επίσης ότι οι περισσότεροι από τους συγγραφείς ενδιαφέρθηκαν να περιγράψουν κυρίως την άνοδο των αγγέλων και το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο, καθώς μέσω της περιγραφής αυτής παρουσιάζεται ο ρόλος που επιτέλεσαν μεταφέροντας την ψυχή των αγίων και των μαρτύρων στον ουρανό.

Σε σύνολο διακοσίων τριάντα ενός κειμένων που μελετήθηκαν αναφορά εμφάνισης αγγέλου με οποιαδήποτε μορφή και οποιονδήποτε σκοπό εντοπίστηκε σε εξήντα εννέα αγιολογικά κείμενα, εκ των οποίων τα σαράντα παρουσιάζουν τον θάνατο μαρτύρων και τα είκοσι εννέα την κοίμηση αγίων. Εντοπίζονται ωστόσο διαφορές μεταξύ τους, καθώς σε άλλα κείμενα περιγράφεται η παρουσία των αγγέλων πλησίον των αγίων και των μαρτύρων πριν την κοίμησή τους, σε άλλα η εμφάνιση των αγγέλων κατά τη στιγμή της κοίμησής τους, αλλού ο τρόπος, με τον οποίο υποδέχτηκαν την ψυχή των αγίων και των μαρτύρων οι επουράνιες δυνάμεις και αλλού η ταυτόχρονη παρουσία των δυνάμεων του καλού και του κακού. Οι περιγραφές εμφάνισης των αγγέλων πλησίον των αγίων και των μαρτύρων πριν την κοίμησή τους είναι κατά κύριο λόγο σύντομες, διότι οι άγγελοι

μετέφεραν άμεσα τις ψυχές τους στον ουρανό επηρεαζόμενοι από την ανυπομονησία τους να βρεθούν κοντά στον Θεό. Η ταχύτητα μεταφοράς της ψυχής τους στον ουρανό έχει αποτυπωθεί και στα ίδια τα αγιολογικά κείμενα, καθώς οι συγγραφείς έδωσαν έμφαση στην περιγραφή της ανόδου των αγγέλων στον ουρανό με την ψυχή των αγίων και των μαρτύρων. Για την περιγραφή της κίνησής τους ήταν ιδιαίτερα σημαντικός ο ρόλος των μετοχών και των ρημάτων που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς μέσω αυτών οι συγγραφείς προέβαλαν το γεγονός ότι η ψυχή των αγίων και των μαρτύρων δεν ανήλθε στον ουρανό από μόνη της, αλλά συνοδευόμενη από τους αγγέλους.

Παρατηρήθηκε επίσης ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι συγγραφείς υποστήριξαν ότι το θαυμαστό σημείο της εμφάνισης αγγέλων έγινε ορατό από ευσεβείς πιστούς, οι οποίοι διηγήθηκαν στη συνέχεια τα όσα είδαν σε όσους ήταν παρόντες. Η εικονοποιία είναι εν προκειμένω ιδιαίτερα έντονη, όπως συνέβη και κατά την περιγραφή του τρόπου υποδοχής των αγίων και των μαρτύρων από τις τάξεις του ουρανού (δίκαιοι, απόστολοι, προφήτες, κ.α), καθώς η παρουσία του κάθε αγίου ή μάρτυρα έχαιρε της αποδοχής όλων τους. Κυρίως όμως του ίδιου του Θεού, ενώπιον του οποίου εμφανίζονταν αμέσως μετά τη μετάβαση της ψυχής τους στον ουρανό, προκειμένου να λάβουν την ανταμοιβή τους, η οποία ήταν το στεφάνι της νίκης και της αφθαρσίας, αλλά και το δικαίωμα εγκατάστασης στην επουράνια βασιλεία.

Ενδιαφέρουσες είναι επίσης οι περιγραφές εμφάνισης των δυνάμεων του κακού και του διαβόλου πλησίον των αγίων και των μαρτύρων κατά τη στιγμή της μετάβασής τους στον ουρανό. Οι συγγραφείς περιέγραψαν στα αγιολογικά τους κείμενα την ήττα του διαβόλου και των υπηρετών του, οι οποίοι εξαφανίζονταν ντροπισμένοι αμέσως μετά την ήττα τους. Είναι βέβαιο ότι η χρήση του μοτίβου αυτού αποσκοπούσε στην προβολή της ανίκητης δύναμης του Θεού, ο οποίος δεν θα επέτρεπε ποτέ την ήττα των αγίων και των μαρτύρων από τις δυνάμεις του κακού. Όσον αφορά τον ρόλο του προστάτη των σωμάτων των αγίων και των μαρτύρων που κλήθηκαν να φέρουν εις πέρας οι άγγελοι

είναι εξίσου σημαντικός, αλλά και ενδιαφέρων. Η θέληση του Θεού να προστατέψει τα σώματα των μαρτύρων οδήγησε σε άμεση εμφάνιση των αγγέλων, καθώς κρίθηκε απαραίτητη άλλοτε η προστασία τους και η μεταφορά τους σε ασφαλή τόπο, όπως συνέβη στην περίπτωση της αγίας Αικατερίνης και άλλοτε η καθοδήγηση των πιστών για τον τρόπο, με τον οποίο έπρεπε να αντιμετωπίσουν τα λείψανα των μαρτύρων, όπως συνέβη στην περίπτωση των αγίων Μηνά, Ερμογένη και Ευγράφου.

Όσον αφορά τους συγγραφείς, στα έργα των οποίων εντοπίζονται περιγραφές της εμφάνισης των αγγέλων, κατατάσσονται ως εξής με βάση την περίοδο κατά την οποία έγραψαν:

	Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Πριν την κοίμηση των αγίων και των μαρτύρων	Ευστράτιος	Προκόπιος ο διάκονος	Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος
		Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Φιλόθεος Κόκκινος
		Συμεών Μεταφραστής	
		Μιχαήλ Ψελλός	
Κατά τη στιγμή της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων	Ιωάννης ο Χρυσόστομος	Ανδρέας επίσκοπος Κρήτης	Γρηγόριος Κύπριος
	Ευστράτιος	Θεοφάνης Καισαρείας	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
	Λεόντιος επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου	Πέτρος επίσκοπος Άργους	Αντώνιος Λαρίσης
		Προκόπιος ο διάκονος	Μακάριος μοναχός
		Αρέθας	Φιλόθεος Κόκκινος
		Πλωτίνος	
		Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	
		Συμεών Μεταφραστής	
		Νικόλαος Κατασκεπηνός	
		Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Διαφορετική κατηγορία αποτέλεσαν, όπως προαναφέρθηκε, τα αγιολογικά κείμενα, στα οποία περιγράφεται ο τρόπος υποδοχής της ψυχής των αγίων και των μαρτύρων από τις επουράνιες δυνάμεις. Ειδοποιός διαφορά σε σχέση με την προηγούμενη κατηγορία, για την οποία έγινε ήδη λόγος, είναι ότι οι άγγελοι δεν κατήλθαν εξ ουρανού με σκοπό να παραλάβουν την ψυχή του αγίου ή του μάρτυρα, καθώς ανέμεναν την επουράνια άνοδό της με σκοπό να τη συγχαρούν για τον αγώνα που έδωσε. Οι συγγραφείς, οι οποίοι προέβησαν σε περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου είναι οι εξής:

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Παφνούτιος	Ανδρέας επίσκοπος Κρήτης	Θεόδωρος Μουζάλων
Ιωάννης ο Χρυσόστομος	Θεόδωρος Πάφου	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
Αστέριος Αμασειάς	Νικόλαος Σιναΐτης	Θεοδώρα Ραούλαινα Καντακουζηνή
Γερόντιος	Μιχαήλ Στουδίτης	Θεόδωρος Μετοχίτης
	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Κωνσταντίνος Λουκίτης
	Συμεών Μεταφραστής	Νικηφόρος Γρηγοράς
	Ιωάννης ο διάκονος	Νείλος Ρόδου
	Συμεών ο μοναχός	Μακάριος Μακρής
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Η περιγραφή του τρόπου υποδοχής των αγίων και των μαρτύρων στον ουρανό ξεχωρίζει αφενός για την παραστατικότητα της και αφετέρου για την έντονη εικονοποιία που δημιούργησαν οι συγγραφείς στην προσπάθειά τους να βοηθήσουν τον αναγνώστη των αγιολογικών κειμένων να φανταστεί την κατάσταση που δημιουργούνταν στον ουρανό κατά τη στιγμή της άφιξης του αγίου ή του μάρτυρα. Ο συνδυασμός μάλιστα του

θαυμαστού αυτού σημείου με το μοτίβο της παρουσίας της ήττας των δυνάμεων του διαβόλου προσέδωσε ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον στη διήγηση του θαυμαστού σημείου. Ιδιαίτερη προσοχή είναι σημαντικό να δοθεί στους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποίησαν οι συγγραφείς για να περιγράψουν τον κάθε άγιο ή μάρτυρα, ο οποίος παρουσιάζεται ως συγχορευτής, συνόμιλος, συγκάθεδρος, συνέκδημος, πάρεδρος, συνθιασώτης και ισάγγελος των αγγέλων και των υπόλοιπων τάξεων που βρίσκονταν στον ουρανό. Διαπιστώθηκε επίσης ότι οι συγγραφείς της μέσης βυζαντινής περιόδου έδωσαν έμφαση σε λεπτομέρειες, οι οποίες καθιστούν τη διήγησή τους ακόμη πιο ελκυστική. Το παράδειγμά τους ακολούθησαν επίσης οι συγγραφείς της ύστερης βυζαντινής περιόδου, οι οποίοι διαφοροποιήθηκαν ως προς την έκταση των περιγραφών, εφόσον επέλεξαν να είναι πιο σύντομοι.

Πιο περιορισμένη, αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα είναι η παρουσίαση του θαυμαστού σημείου της προστασίας των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων, η οποία εντοπίζεται στα εξής αγιολογικά κείμενα:

Συγγραφέας	Άγιος	Αιτία
Πασικράτης	Γεώργιος	ίαση του μάρτυρα
Αλέξιος	Φλώρος-Λαύρος	προστασία των λειψάνων τους
Αναστάσιος πρωτασηκρήτης	Αικατερίνη	μεταφορά του λειψάνου
Θεόδωρος Δαφνοπάτης	Γεώργιος	ίαση του μάρτυρα
Συμεών Μεταφραστής	Μηνάς-Ερμογένης- Εύγραφος	συνοδεία των λειψάνων & οδηγίες στους πιστούς
Συμεών Μεταφραστής	Αικατερίνη	μεταφορά του λειψάνου
Ιλαρίων Σίδης	Ευστάθιος-Θεσπέσιος- Ανατόλιος	προστασία των λειψάνων τους
Γρηγόριος Κύπριος	Γεώργιος	ίαση του μάρτυρα

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνουμε ότι το θαυμαστό σημείο περιέγραψαν συγγραφείς τόσο της πρώιμης βυζαντινής περιόδου όσο και της μέσης και της ύστερης· ωστόσο, ο περιορισμένος αριθμός εμφάνισης του θαυμαστού σημείου σε αγιολογικά κείμενα της κάθε περιόδου σε συνδυασμό με τις διαφορετικές αφορμές εκδήλωσής του κατέστησαν αδύνατη την περαιτέρω σύγκριση αυτών των θαυμαστών σημείων.

2. Φυσικά και καιρικά φαινόμενα

Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης ... Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν.¹⁴¹ Ο ἀπόστολος Ματθαῖος, ο οποίος περιέγραψε με ιδιαίτερα έντονο τρόπο την αντίδραση της φύσης κατά τη στιγμή της σταύρωσης του Ιησού, μαρτυρεῖ τόσο το σκοτεινιάσμα του ουρανού όσο και την εκδήλωση σεισμοῦ κατά την τραγική εκείνη στιγμή. Η αντίδραση της φύσης δεν συνδέθηκε ωστόσο μόνο με την κοίμηση του Ιησού, καθώς μαρτυρίες εκδήλωσης παρόμοιων επιθανάτιων θαυμαστών σημείων εντοπίστηκαν επίσης σε μαρτύρια και βίους αγίων. Η εκδήλωση των έντονων αυτών φυσικῶν και καιρικῶν φαινομένων μπορεί να ερμηνευτεῖ ἄλλοτε ως οργισμένη αντίδραση των στοιχείων του ουρανοῦ και της γῆς στην αδικία που συντελέστηκε ἐναντίον των ἀθλητῶν του Χριστοῦ, ἄλλοτε ως ἀπόδοση τιμῆς ἀπὸ μέρους τους σε αὐτοὺς που τίμησαν τον Θεό με τη γενναία στάση που ἐπέδειξαν κατά την ὑστατη στιγμή του βίου τους και ἄλλοτε ως θρήνος.

Για τους Βυζαντινούς η εκδήλωση σεισμικῶν δονήσεων και ηφαιστειακῶν εκρήξεων ἦταν ἄμεσα συνδεδεμένη με τον Θεό. Σύμφωνα με τον Croke, ο τρόπος ερμηνείας και αντιμετώπισης του φαινομένου της σεισμικῆς δόνησης ἀπὸ τους Βυζαντινούς ἀντανακλά την μεγάλη επιρροή που ἄσκησαν στη σκέψη τους οι ἀπόψεις της ἀρχαιότητος και η Παλαιὰ Διαθήκη, καθώς οι Βυζαντινοὶ συνέχιζαν να ερμηνεύουν το φαινόμενο ως ἕνα θεϊκό σημάδι, ἀλλὰ και ως ἕναν τρόπο ἐπιβολῆς τιμωρίας στους ἀνθρώπους για τη διαγωγή τους.¹⁴² Το συμπέρασμα αὐτό ἐξάγεται και ἀπὸ την ἀποψη που ἐξέφρασε ο Αγαθίας κατά τον 6^ο αἰῶνα, ὅταν υποστήριξε ὅτι δεν υπήρχε κανένας λόγος περαιτέρω ερμηνείας του φυσικοῦ αὐτοῦ φαινομένου, το οποίο δήλωνε ἀπλά την ἐπιθυμία του Θεοῦ να τιμωρήσει τους ἀνθρώπους, ἐφόσον στη συνείδηση των πιστῶν εἶχε πάρει τη θέση του

¹⁴¹ Κατὰ Ματθαῖον 27:45 & 27:51.

¹⁴² Croke, Earthquakes, 122.

Ποσειδώνα ως κοσμοσειστής.¹⁴³ Την άποψή του είχε εκφράσει νωρίτερα στο έργο *Εκκλησιαστική Ιστορία* και ο Φιλοστόργιος,¹⁴⁴ ο οποίος υποστήριξε ότι οι σεισμοί δεν προκαλούνταν ούτε από την πλημμύρα του νερού, ούτε από τα ρεύματα του αέρα που βρίσκονταν στο εσωτερικό της γης, αλλά από τη θέληση του Θεού να παραδειγματίσει τους αμαρτωλούς, τους οποίους ήθελε να οδηγήσει στη μετάνοια. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος υποστήριξε ότι με την εκδήλωση του φυσικού αυτού φαινομένου επιδιωκόταν η πνευματική αφύπνιση των ανθρώπων, καθώς ο σεισμός θα έδιωχνε μακριά την αμαρτία που κυριαρχούσε στη ζωή τους. Απέδωσε μάλιστα στη φιλανθρωπία του Θεού την επιθυμία του να δονήσει μέσω σεισμού μια πόλη, καθώς αν και η δόνηση θα διαρκούσε λίγο, η ευλάβεια θα έμενε για πάντα.¹⁴⁵ Ιδιαίτερα γνωστό είναι επίσης το κοντάκιο του Ρωμανού του Μελωδού *Εἰς ἕκαστον σεισμὸν καὶ ἔμπρησμόν*, στο οποίο παρουσιάζεται ο Θεός να σείει τη γη τόσο εξαιτίας των αμαρτιών των ανθρώπων όσο και εξαιτίας της πρόθεσής του να τους αφυπνίσει, προκειμένου να αναζητήσουν την αιώνια βασιλεία των ουρανών.¹⁴⁶

Οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων παρουσίασαν την εκδήλωση σεισμικής δόνησης ως έναν τρόπο, με τον οποίο μπορούσε ο Θεός να γνωστοποιήσει στους πιστούς τη θλίψη, αλλά κυρίως την αντίθεσή του στις ενέργειες θανάτωσης των εκλεκτών του. Η εκδήλωσή της συνέβαλε ωστόσο και στην απομάκρυνση των δημίων και του συγκεντρωμένου πλήθους από το σημείο εκτέλεσης των μαρτύρων, προκειμένου να καταστεί εφικτή η διάσωση των λειψάνων τους από τους πιστούς, οι οποίοι είτε ήταν παρόντες κατά τη στιγμή της εκτέλεσης, είτε προσέρχονταν στο σημείο επιθυμώντας να φέρουν εις πέρας τη σημαντική αποστολή που τους ανετίθετο εκ Θεού.

¹⁴³ Croke, *Earthquakes*, 123.

¹⁴⁴ Φιλοστόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 12.10. Για την έκδοση του έργου βλ. J. Bidez, *Philostorgius Kirchengeschichte mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen*, Berlin 1981.

¹⁴⁵ PG 50, 714. Βλ. επίσης, Α. Ν. Κυνηγοπούλου, *Οι σεισμοί στην Πατερική Γραμματεία*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007, 162-167.

¹⁴⁶ Βλ. σχετικά J. Grosdidier de Matons, *Romanos le Mélode Hymnes V* [SC 283], Paris 1981, 455-499.

Περιγραφές εκδήλωσης του φυσικού αυτού φαινομένου απαντούν κατά κύριο λόγο σε αγιολογικά κείμενα, στα οποία παρουσιάζεται ο θάνατος μαρτύρων. Σχετικές αναφορές εντοπίζονται στο μαρτύριο του αγίου Απφιανού, το οποίο συνέθεσε ο επίσκοπος Καισαρείας Ευσέβιος, στο μαρτύριο των αγίων Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά, της αγίας Ευφημίας, αλλά και του αγίου Νικήτα του Γότθου του Συμεών Μεταφραστή. Προκύπτει επομένως ότι η εκδήλωση του θαυμαστού αυτού σημείου περιγράφηκε από έναν συγγραφέα που είναι εκπρόσωπος της πρώιμης βυζαντινής λογοτεχνικής παραγωγής και από έναν της μέσης.

Τα τέσσερα αγιολογικά κείμενα διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη χρονική στιγμή εκδήλωσης της σεισμικής δόνησης, καθώς στο μαρτύριο του αγίου Απφιανού¹⁴⁷ και της αγίας Ευφημίας¹⁴⁸ αναφέρεται ότι ο σεισμός σημειώθηκε αμέσως μετά την εκτέλεσή τους, ενώ στα άλλα δύο αγιολογικά κείμενα αναφέρεται ότι ο σεισμός εκδηλώθηκε, αφού πέρασε ένα χρονικό διάστημα από τη στιγμή της κοίμησης των μαρτύρων, το οποίο ήταν άλλοτε σύντομο και άλλοτε μακρινό. Πιο συγκεκριμένα στο μαρτύριο των αγίων Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά ο συγγραφέας τοποθέτησε την εκδήλωση της σεισμικής δόνησης σε χρονική απόσταση τριών ημερών από τη στιγμή της

¹⁴⁷ Βλ. Ευσέβιος Καισαρείας, Απφιανός-Αιδέσιος 126.12 (εκδ. Delehay): «Ὡς γὰρ κατὰ τὸν τοῦ πελάγους βυθὸν ἔρριπτον τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, λίθοις τοὺς πόδας καταδήσαντες, κλόνος οὐχ ὁ τυχὼν σεισμός τε παραχρῆμα καὶ βρασμὸς αὐτὴν τε τὴν θάλασσαν καὶ τὸ περιέχον ἅπαν διέχει κίνησιν τε μεγίστη τὴν πόλιν ἅπασαν ἐκίνει· ἅμα δὲ τῷ παραδόξῳ τοῦ θείου μάρτυρος τὸ νεκρὸν σῶμα, ὡς οὐ φέρειν αὐτὸ δυναμένη, πρὸ τῶν τῆς πόλεως ἐκβράττει πυλῶν ἢ θάλαττα. Προῦκειτο δὴ θέαμα πονηρὸν πρὸς αὐτοῖς τοῖς προπύλοις τῆς πόλεως ὁ νεκρός, καὶ πολὺς ἦν ἡχῶν τὸ πᾶν ἐπηρωρημένος ἐκ Θεοῦ σεισμός, δεινὴν τοῖς πᾶσιν ἀπειλῶν ὀργὴν» [BHG 161].

¹⁴⁸ Βλ. Halkin, Ευφημία 161.16: «Ἔτι τῆς φωνῆς ἠχουμένης, καὶ σεισμός μέγας ἐδόνει τὴν πόλιν καὶ μάλλον ἢ τὰ κτίσματα τῆς καρδίας τῶν κατοικούντων» [BHG 620].

Μία διαφορετική εκδοχή του θαυμαστού σημείου απαντά σε ανώνυμο αγιολογικό κείμενο, καθώς ο συγγραφέας διαφοροποιήθηκε ως προς τη χρονική στιγμή εκδήλωσης του φαινομένου υποστηρίζοντας ότι η σεισμική δόνηση σημειώθηκε λίγο πριν η μάρτυρας παραδώσει το πνεύμα της στα χέρια του Θεού. Ήταν ωστόσο κοινό το επίθετο μέγας, το οποίο χρησιμοποίησε ο συγγραφέας για να περιγράψει την ένταση του φαινομένου που προκλήθηκε. Βλ. Halkin, Ευφημία 77.17: «Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα [...] Τῆς δὲ φωνῆς γενομένης, σεισμός μέγας ἐγένετο, ὥστε σαλευθῆναι τὸν τόπον καὶ τρομάσαι πάντας, τὴν δὲ ἁγίαν εἰπεῖν· «Ἀπόδος, κύριε, τῷ μιαιοτάτῳ ἀνθυπάτῳ κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ σύνελθε τῇ δούλῃ σου, ὁ θεός». Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἀπέδωκεν τὸ πνεῦμα αὐτῆς» [BHG 619].

θανάτωσης του αγίου Ιωσήφ,¹⁴⁹ σε αντίθεση με τον συγγραφέα του μαρτυρίου του αγίου Νικήτα του Γότθου, ο οποίος τοποθέτησε την εκδήλωση του φαινομένου αρκετό καιρό μετά την κοίμηση του μάρτυρα και πιο συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια τέλεσης μιας διαφορετικής ενέργειας, η οποία ήταν η απόπειρα ανοίγματος της λάρνακάς του.¹⁵⁰ Αν και η πρωτοβουλία εκδήλωσης του φαινομένου αποδιδόταν κατά κύριο λόγο στον Θεό, στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα η πρωτοβουλία πρόκλησής του αποδόθηκε στον ίδιο τον μάρτυρα, ο οποίος θέλησε με τον τρόπο αυτό να εκφράσει την αντίθεσή του στην απόπειρα ανοίγματος της λειψανοθήκης του. Στην τολμηρή αυτή ενέργεια προχώρησε κάποιος πιστός, ο οποίος επιχείρησε να αποσπάσει το χέρι του μάρτυρα από το λείψανό του, αλλά μόλις άγγιξε τον τάφο του εκδηλώθηκε σεισμική δόνηση, ενώ ταυτόχρονα

¹⁴⁹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ακεψιμάς-Ιωσήφ-Αειθαλάς 556.59.42-557.59.3 (εκδ. Delehay): «Τριῶν δὲ διελευσῶν ἡμερῶν καὶ τῆς τετάρτης ἤδη ἐπικαταλαβούσης, σεισμὸς μέγας οἶος καὶ φοβερός γίνεται· εἶθ' οὕτως ἀστραπῶν ὑποφαινομένων βροντῶν τε μεγίστων ἐπικαταρρηγνυμένων αὐταῖς, πῦρ οὐρανόθεν κατενεχθὲν ἀποτεφοῖ μὲν τοὺς φύλακας, τὸν σωρὸν δὲ τῶν λίθων οἶά τινα χοῦν ἐκφορεῖ, τὴν ἐπὶ τῷ μάρτυρι τιμὴν τοῦ Θεοῦ φανεράν πᾶσι καθιστῶντος· τὸ σῶμα δὲ ἀφανὲς γίνεται, εἴτε τοῦ Θεοῦ τοῦτο οἷς οἶδε τρόποις μεταθεῖναι οἰκονομήσαντος, εἴτε ἀνθρωπίνων ἀνελομένων χειρῶν» [BHG 20].

Περιγραφή του φυσικού φαινομένου απαντά επίσης σε παλαιότερο αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, στο οποίο είναι ιδιαίτερα έντονη και παραστατική η περιγραφή των καιρικών φαινομένων που προκλήθηκαν. Χάρη στην περιγραφή, στην οποία προέβη ο άγνωστος σε εμάς συγγραφέας, διαπιστώνεται ότι όσα διαδραματίστηκαν αμέσως μετά το μαρτύριο του αγίου Ιωσήφ, αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα πρόκλησης και ελέγχου των καιρικών φαινομένων από τον ίδιο τον Θεό, καθώς ήταν το μέσο που είχε στη διάθεσή του είτε για να φανερώσει την οργή του, είτε για να εκφράσει κάποια επιθυμία του. Στην περίπτωση των τριών αυτών μαρτύρων προκύπτει ότι πρόθεση του Θεού ήταν να καταληφθούν οι πολίτες από το αίσθημα του φόβου και για τον λόγο αυτό προκάλεσε την εκδήλωση σεισμικής δόνησης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα να αντιληφθούν οι άνθρωποι το κακό, το οποίο διέπραξαν θανατώνοντας τους τρεις μάρτυρες. Το περιγραφόμενο σκηνικό ήταν ιδιαίτερα τρομακτικό, καθώς δηλώνεται ότι ξέσπασε καταιγίδα με φοβερές αστραπές, βροντές, χαλάζι και δυνατούς ανέμους. Η αναφορά εκδήλωσης όλων αυτών των καιρικών και φυσικών φαινομένων αποσκοπούσε στο να καταδείξει ο συγγραφέας το πόσο μεγάλη ήταν η οργή του Θεού και να μπορέσει να δικαιολογήσει στη συνέχεια τη θανάτωση των φυλάκων, οι οποίοι κήκαν ζωντανοί από τις φλόγες φωτιάς που κατήλθαν εξ ουρανού. Η χρήση των επιθέτων φοβερός και σφοδρός δεν είναι τυχαία, καθώς καταφέρνουν να προσδώσουν ένταση στα φαινόμενα που εκδηλώθηκαν. Βλ. Ανώνυμος, Ακεψιμάς-Ιωσήφ-Αειθαλάς 515.59 (εκδ. Delehay) [BHG 15-16]

¹⁵⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος 42.VI-43.VI (εκδ. PG): «Εἶτα σεισμὸς ἐπιγίνεται, καὶ βρονταὶ καταρρῦγγνυνται, καὶ ἀστραπῶν ἐξάλματα συνεχῆ, φόβον ἐμβάλλοντα τοῖς παροῦσιν οὐ φορητόν» [BHG 1340].

έπεσαν βροντές και αστραπές. Η οργή του μάρτυρα δεν διήρκησε ωστόσο για πολύ, καθώς συγχώρησε τον πιστό για την τολμηρή και απερίσκεπτη ενέργειά του.¹⁵¹

Διαφορές εντοπίζονται επίσης ως προς τον τρόπο περιγραφής του φυσικού φαινομένου, καθώς ο Ευσέβιος έγραψε σε πιο λιτό ύφος επιλέγοντας να παραθέσει την εκδήλωση της σεισμικής δόνησης ως μία απλή πληροφορία. Ο Συμεών Μεταφραστής από την άλλη περιέγραψε με πιο παραστατικό τρόπο την εκδήλωση του φυσικού φαινομένου δίνοντας έμφαση στην παρουσίαση της έντασης του σεισμού, αλλά και των καιρικών φαινομένων που τον συνόδευσαν. Στο μαρτύριο της αγίας Ευφημίας και των αγίων Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά ο Συμεών απέδωσε το μέγεθος της σεισμικής δόνησης με τη χρήση των επιθέτων φοβερός και μέγας, το οποίο είναι μάλιστα κοινό και στα δύο αγιολογικά κείμενα. Όσον αφορά τη μαρτυρία ρίψης αστραπών και βροντών τόσο στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα του Γότθου όσο και στο μαρτύριο των αγίων Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά, επιδίωξη του συγγραφέα ήταν η δικαιολόγηση του αισθήματος του τρόμου που προκλήθηκε στους παριστάμενους, αλλά και ο σωφρονισμός των αναγνωστών των αγιολογικών του κειμένων.

Ως σημάδι θεϊκής οργής εκλήφθηκε επίσης η εκδήλωση ηφαιστειακών εκρήξεων. Περιγραφές του φαινομένου απαντούν στο μαρτύριο της αγίας Αγάθης, για την οποία έγραψε ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος και ο Συμεών Μεταφραστής, αλλά και στο μαρτύριο του αγίου Βαρθολομαίου, για τον οποίο έγραψε ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών και ο Θεόδωρος Στουδίτης. Οι τέσσερις αυτοί συγγραφείς, οι οποίοι εκπροσωπούν τη λογοτεχνική παραγωγή της μέσης βυζαντινής περιόδου, περιέγραψαν το θαυμαστό σημείο σε κείμενά τους, σε αντίθεση με τους συγγραφείς της πρώιμης και της ύστερης βυζαντινής περιόδου που δεν έδειξαν κανένα ενδιαφέρον.

¹⁵¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος 42.VI-43.VIII (εκδ. ΡΓ) [ΒΗΓ 1340].

Τα δύο ηφαίστεια, τα οποία μαρτυρείται ότι εξερράγησαν είναι η Αίτνα και το Βουλκάνο,¹⁵² τα οποία σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές συνδέονται αμφότερα με την περιοχή της Σικελίας, καθώς η Αίτνα βρίσκεται στις ανατολικές ακτές της, ενώ το Βουλκάνο είναι ηφαιστειογενές νησί που βρίσκεται κοντά στη Σικελία. Όσον αφορά τη χρονική στιγμή εκδήλωσης του φαινομένου, τοποθετήθηκε και στις δύο περιπτώσεις σε χρονική απόσταση από τη στιγμή της κοίμησης των μαρτύρων και ως εκ τούτου το θαυμαστό σημείο της εκδήλωσης ηφαιστειακής έκρηξης κατατάσσεται στα μεταθανάτια σημεία. Σε αντίθεση με τον πατριάρχη Μεθόδιο ο Συμεών Μεταφραστής προσπάθησε να είναι πιο ακριβής και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι η έκρηξη της Αίτνας σημειώθηκε ένα χρόνο μετά την κοίμηση της αγίας και πιο συγκεκριμένα κατά την ημέρα εορτασμού της μνήμης της.¹⁵³ Ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών επιχείρησε και αυτός να προσδιορίσει τη χρονική στιγμή εκδήλωσης της ηφαιστειακής έκρηξης, την οποία τοποθέτησε σε απόσταση από τη στιγμή της κοίμησης του απόστολου Βαρθολομαίου· το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από το γεγονός ότι η λειψανοθήκη του μάρτυρα έφτασε στο νησί Βουλκάνο, αφού προηγουμένως διέσχισε τα στενά του Ελλησπόντου, το Αιγαίο πέλαγος και την Αδριατική θάλασσα, μία επομένως αρκετά μεγάλη διαδρομή.¹⁵⁴

¹⁵² Ο Ferber μας πληροφορεί ότι το ηφαίστειο του νησιού ήταν ενεργό ήδη από την 4^η χιλιετία π.Χ, καθώς υπάρχει σχετική αναφορά στην *Αινειάδα* του Βιργιλίου (*Αινειάδα* 8.416-423), στην οποία αναφέρεται ότι κάτω από το βουνό αυτό είχαν το εργαστήριό τους οι Κύκλωπες, οι οποίοι εργάζονταν για τον θεό της φωτιάς και των ηφαιστειών, τον Βουλκάνους. Μεταξύ της ρωμαϊκής και της ελληνικής μυθολογίας εντοπίζεται αντιστοιχία, εφόσον ο θεός αυτός θεωρείται αντιστοιχος του Ηφαίστου. Βλ. σχετικά M. Ferber, *A dictionary of literary symbols*, New York 1999, 227.

¹⁵³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αγάθη 1345.ιθ (εκδ. PG): «[...] ὄφθη πληρωθέντος τοῦ ἑνιαυτοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τελειώσεως αὐτῆς, τὸ δὲ ὄρος ἢ Αἴτνη πῦρ ἐξηρεύεζατο, καὶ καθάπερ ποταμὸς μυκώμενος σφόδρα οὕτως κατήρχετο διαλύων τοὺς λίθους ὥσπερ κηρὸν ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, φλέξει καὶ ἀπολέσαι πᾶσαν τὴν τῶν Κατανέων πόλιν. Οἱ οὖν περίξ καὶ πλησίον ὄντες τοῦ ὄρους καίπερ Ἑλληνας ὑπάρχοντες, πρὸς τὸν ναὸν τῆς μάρτυρος ὤρμουν, καὶ ἀφελόμενοι τὸ περικείμενον περιβόλαιον τῆ ἰάρνακι ἔστησαν κατέναντι τοῦ πυρὸς καὶ δὴ τῆ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ εὐθέως καὶ παραχρῆμα ἔστη τὸ θεῖον πῦρ [...]» [BHG 37].

¹⁵⁴ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Βαρθολομαίος 216-217 (εκδ. PG): «Τοὺς γὰρ μεγάλους τοῦ Πόντου ὑποπλεύσας κόλπους ὁ ἀπόστολος, καὶ τὰ στενά τοῦ Ἑλλησπόντου παραδραμὼν βάθη, τὸ Αἰγαῖόν τε καὶ τὸ τοῦ Ἄδριου κατέλαβε πέλαγος» [BHG 229].

Πώς αιτιολογείται ωστόσο η εκδήλωση του θαυμαστού αυτού σημείου; Τόσο ο πατριάρχης Μεθόδιος όσο και ο Συμεών Μεταφραστής παρουσίασαν την έκρηξη της Αίτνας ως σημάδι θεϊκής οργής και επιθυμίας του Θεού να τιμωρήσει τους Έλληνες, οι οποίοι θεωρήθηκαν υπαίτιοι του θανάτου της αγίας Αγάθης και των συντρόφων της. Τα ρεύματα της λάβας, τα οποία ο Συμεών Μεταφραστής παρομοιάζει με το ρεύμα ενός ποταμού, κινήθηκαν με ορμητικό τρόπο προς την πόλη της Κατάνης, η οποία προστατεύτηκε χάρη στην παρέμβαση της ίδιας της μάρτυρος. Ο Μεθόδιος προσπάθησε επίσης να δικαιολογήσει την εκδήλωση του φυσικού φαινομένου υποστηρίζοντας ότι κίνητρο του Θεού ήταν ο σωφρονισμός και η πρόκληση του αισθήματος της μετανοίας στους ασεβείς.¹⁵⁵ Η δύναμη μάλιστα της έκρηξης ήταν τόσο μεγάλη που ενώθηκαν η φωτιά και το νερό, τα οποία σε αντίθετη περίπτωση ήταν φύσει αδύνατο να αναμειχθούν.

Μία εντελώς μοναδική και διακριτή περίπτωση αποτελεί η έκρηξη του ηφαιστείου Βουλκάνο, την οποία περιέγραψε ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η έκρηξη του ηφαιστείου δεν σημειώθηκε για λόγους τιμωρίας των πιστών, αλλά για να εκφραστεί το αίσθημα χαράς που πλημμύρισε το ηφαίστειο, το οποίο

¹⁵⁵ Βλ. Μεθόδιος, Αγάθη 90.30-91.31 (εκδ. Μιονί): «ἴνα δὲ τῷ τοῦ ἀγγέλου ἐγγράφῳ προσημαρτυρήματι – ὁ πρὸς τῇ πλακί ἐναπέγλυψεν – ἔργῳ διαδειχθεῖη ἡ ἀλήθεια, μετ’ ἐνιαυτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ τῶν παροικούντων τὴν πόλιν, ἐπιπαφλάσαντες οἱ μυθικῶς μὲν Ἡφαιστειοὶ κρατῆρες, ἀληθινῶς δὲ πρὸς παιδείαν καὶ μετανοίας ἐγκεντρισμόν, δοθεῖσαι τοῖς πρὸς οἴκοις Αἰτναῖαι φλόγες ἤρχοντο, ὡς φησιν ἡ θεολόγος φωνή:

«Ἄλλος δ’ αὖ ῥόος εἰσὶ πυρὸς φλόγες, εἰ ἐτέον γε,
Αἰτναίων σκοπέλων ἀπερεύγεται ὄλκος ἄπιστος
Πῦρ, ποταμός, τὰ δ’ ἄμικτα μίγει, Χριστοῖο θέλοντος.»

Τοῦτο ἤρχετο οἷα θάλασσα· πῦρ μὲν τῇ ἀφῆ γνωρίζομενον, ὕδωρ δὲ τῇ κυμάνσει φαινόμενον.
Τότε δὴ τῆς οὔσης, καθάπερ αὐτὴ πάλιν ἡ γρήγορος γλῶσσα τὴν παρθένον εἶναι συμβεβούλευκεν·

«Ὡς στεινοῖο πόρου διὰ ρεῖθρον ὀδεῦον,
ῥοιζηδὸν μολύβδου περιηγέος ἐν κενεῶσιν
ὄλκοιο πλήθος, ὅσον χάδε καὶ πρὸς ἄναντες
Δέσμιον ἄλλεται ὧκα βιαζόμενον κατόπισθεν.» [BHG 38].

Τα παραθέματα προέρχονται από ένα θεολογικό ποίημα του Γρηγορίου Ναζιανζηνού και πιο συγκεκριμένα από το δεύτερο ποίημά του με τίτλο Ἰποθῆκαι παρθένους. Βλ. σχετικά PG 37, 626 & 596.

προσωποποιείται και παρουσιάζεται να αντιδρά ως έμψυχο ον, το οποίο διακατέχεται από έντονα συναισθήματα. Προκειμένου μάλιστα να αποκτήσει η διήγηση του φαινομένου ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον, ο συγγραφέας προσέδωσε στο ηφαιστειο την αίσθηση της αντίληψης, η οποία χαρακτηρίζει κατά αποκλειστικότητα τα έμβια όντα, αλλά και την αίσθηση της αντίδρασης, εφόσον υποστήριξε ότι η έκρηξη σημειώθηκε αμέσως μόλις αντιλήφθηκε το Βουλκάνο ότι η λειψανοθήκη του μάρτυρα πλησίαζε στο νησί. Συνέπεια της έκρηξης που σημειώθηκε ήταν η απομάκρυνση του νησιού Βουλκάνου από τη Λίπαρη κατά επτά στάδια: η διαδικασία απομάκρυνσης συντελέστηκε μάλιστα με ιδιαίτερα εύκολο τρόπο και για τον λόγο αυτό παρομοιάζεται με την απομάκρυνση ενός αντικειμένου από το ρεύμα ενός ποταμού.¹⁵⁶ Ο συγγραφέας, ο οποίος παρουσίασε το θαυμαστό αυτό σημείο ως το μεγαλύτερο θαύμα του Θεού, κατάφερε να αποδώσει στο κείμενό του το αίσθημα της έκπληξης και του θαυμασμού που τον πλημμύρισε με την παράθεση επιφωνημάτων και την επανάληψη των λέξεων *θαύμα* και *θαυμάσιος*.¹⁵⁷

Πέραν όμως του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος για τον απόστολο Βαρθολομαίο έγραψε και ο Θεόδωρος Στουδίτης, ο οποίος μαρτυρεί και αυτός ότι ο Βουλκάνος, ο οποίος βρισκόταν πολύ κοντά στο νησί της Λίπαρης, απομακρύνθηκε κατά επτά περίπου στάδια μετά την έκρηξη του ηφαιστείου σαν να παρασύρθηκε από το ρεύμα ενός ποταμού.¹⁵⁸ Ο

¹⁵⁶ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Βαρθολομαίος 216-217 (εκδ. PG): «Νησίδιον γάρ Βουρκάνος όνομαζόμενον, καί πηγὴν ἔχον νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀναβράζουσας, ὡς μόνον τὴν τοῦ ἀποστόλου παρουσίαν ἦσθετο, ἐπειδὴ τῆ ἐγγύτητι τὴν Λιπάραν κατέβλαπτε, θείᾳ δυνάμει εὐθέως ἀποσυρέν, ἐπτὰ σταδίου μακρὰν ὤχετο, τοῦ παρασυρμῶ ὡσπερ ποταμίου ρεύματος μέχρι τῆς σήμερον τὸ θαῦμα ἀνακηρύττοντος» [BHG 229].

¹⁵⁷ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Βαρθολομαίος 216-217 (εκδ. PG): «Ὡς θαυμάσια τὰ ἔργα σου Κύριε! καὶ τίς λόγος ἐξαρκέσει πρὸς ὕμνον τῶν θαυμασίων σου; [...] Θαῦμά τι δὲ θαύμασι συνείπετο μέγιστον, καὶ πολλοῖς ἴσως τῶν ἀμυήτων τῶν θείων τερατουργιῶν ἄπιστον [...] Ὡ παραδόξων θαυμασίων! Ὡ υπερβαλλόντων τερατουργημάτων!» [BHG 229].

¹⁵⁸ Βλ. Θεόδωρος Στουδίτης, Βαρθολομαίος 797.ΣΤ-800.ΣΤ (εκδ. PG): «Ὡ τοῦ θαύματος! ὦ τῆς μεγαουργίας! ἔξορμήσας γὰρ ἐκ τῶν χώρων Ἀρμενίας ἢ λάρναξ σὺν τέτταρσιν μαρτυρικοῖς ἄλλοις ἐφ' ὁμοίαις τοῖς σημειουργίαις ἐκρφείσαις, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς θαλάσσης ἀμφοτέρων ποντοπορησάντων, προηγουμένων τῶν τεττάρων, καὶ οἰονεὶ ὀψικευόντων τῷ Ἀποστόλῳ, ἐκκλινεῖς τὰ ἐπέκεινα Σικελίαν πρὸς τὴν τῆς Λιπάρεως καλουμένην νῆσον, διὰ ἀποκαλύψεως τοῦ τηλικάδε ἐπισκοποῦντος ὄσιωτάτου Ἀγάθωνος ὀρώμεναι. Τίς ἠκουτίσθη τηλικούτον τερατούργημα; τίς ἐδιδάχθη τηλικαύτην θαυματουργία; θαῦμα ἐν θαύματι» [BHG 230].

ίδιος ο συγγραφέας χαρακτήρισε ως θαύμα το πρωτοφανές αυτό φαινόμενο, το οποίο περιέγραψε ωστόσο με ιδιαίτερη συντομία. Οι λεκτικές ομοιότητες μεταξύ των δύο περιγραφών είναι εμφανείς, καθώς και οι δύο συγγραφείς χρησιμοποίησαν τους όρους *τερατούργημα* και *θαύμα* για την περιγραφή του θαυμαστού σημείου. Ο Θεόδωρος Στουδίτης χρησιμοποίησε επιπροσθέτως τους όρους *μεγαλουργία* και *θαυματουργία*, για να προσδώσει μεγαλύτερη έμφαση στο γεγονός. Εντοπίστηκε ωστόσο και μία διαφορά, καθώς ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών απέδωσε την πρωτοβουλία των κινήσεων στο προσωποποιημένο ηφαιστειο, το οποίο παρουσιάζεται να προαισθάνεται την παρουσία της λειψανοθήκης του αποστόλου στο νησί, τη στιγμή που ο Θεόδωρος Στουδίτης απέφυγε να προβεί σε παρόμοιους ισχυρισμούς επιθυμώντας να μην κάνει χρήση τολμηρών σχημάτων λόγου. Εκτιμάται ωστόσο ότι ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών είχε υπόψη του το αγιολογικό κείμενο που είχε συνθέσει ο Θεόδωρος Στουδίτης.¹⁵⁹

Από τη μελέτη των παραπάνω αγιολογικών κειμένων διαπιστώνεται ότι η εκδήλωση τόσο των σεισμικών δονήσεων όσο και των ηφαιστειακών εκρήξεων συνοδεύτηκε σε αρκετές περιπτώσεις από την ταυτόχρονη εκδήλωση καιρικών φαινομένων. Αστραπές, βροντές και καταιγίδες είναι κάποια από τα φαινόμενα που περιγράφηκαν, για να δηλώσουν τη συμμετοχή των καιρικών φαινομένων στο πένθος που ξεσπούσε κάθε φορά για την απώλεια των αγίων και των μαρτύρων. Ένας εκ των Βυζαντινών συγγραφέων, ο οποίος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παρουσίαση των φαινομένων αυτών είναι ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος περιέγραψε σε αρκετά από τα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσε τα καιρικά φαινόμενα που εκδηλώθηκαν. Παραδείγματος χάριν στο μαρτύριο των αγίων Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά μαρτυρεί πέραν της εκδήλωσης σεισμικής δόνησης τη ρίψη αστραπών και βροντών, οι οποίες χαρακτηρίζονται μάλιστα ως

¹⁵⁹ Κατά τη μελέτη των δύο αγιολογικών κειμένων διαπιστώνεται η κατά λέξη παράθεση της εξής φράσης: Θεόδωρος Στουδίτης: [...] ὑπεξέστη σταδίους ἑπτὰ πρὸς πόντον τοῦ παρασυρμοῦ ὡσπερ ποταμίου ρεύματος μέχρι τῆς σήμερον τὸ θαῦμα ἀνακηρύττοντος.

Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών: [...] ἑπτὰ σταδίους μακρὰν ὄχητο, τοῦ παρασυρμοῦ ὡσπερ ποταμίου ρεύματος μέχρι τῆς σήμερον τὸ θαῦμα ἀνακηρύττοντος.

μέγιστες.¹⁶⁰ Τα ίδια φαινόμενα εκδηλώθηκαν επίσης αμέσως μετά τη θανάτωση του αγίου Νικήτα του Γότθου, ενώ στην περίπτωση του αγίου Σώζοντος σημειώθηκε πτώση έντονης νεροποντής, χαλαζιού και βροντής, η οποία προκάλεσε μάλιστα τρομακτικό και φοβερό ήχο. Μία ακόμη έντονη περιγραφή καιρικών φαινομένων απαντά στο μαρτύριο των αγίων Μηνοδώρας, Μητροδώρας και Νυμφοδώρας, καθώς σημειώθηκε ρίψη βροντών και αστραπών, αλλά και ξέσπασμα έντονης καταιγίδας.¹⁶¹ Σφοδρή καταιγίδα ξέσπασε επίσης μετά την κοίμηση του αγίου Στεφάνου του Νέου, η οποία συνοδεύτηκε μάλιστα από μεγάλη ποσότητα χαλαζιού, με αποτέλεσμα να κινδυνεύσουν πολλοί άνθρωποι, ενώ υπέστησαν μεγάλες καταστροφές και οι εύφορες εκτάσεις γης που υπήρχαν στην περιοχή.¹⁶² Το καιρικό αυτό φαινόμενο περιέγραψε και ο Στέφανος ο διάκονος,¹⁶³ ο οποίος χρησιμοποίησε και αυτός το επίθετο *σφοδρός* για την περιγραφή της καταιγίδας που ξέσπασε, ενώ για την περιγραφή της ποσότητας του χαλαζιού επέλεξε τον όρο *κύτος* αντί του όρου *πλήθος* που χρησιμοποίησε ο Συμεών Μεταφραστής.

¹⁶⁰ Βλ. σημ. 149.

¹⁶¹ Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου απαντά σε παλαιότερο αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος μαρτυρεί πέραν των καιρικών φαινομένων που αναφέρθηκαν ήδη την πρόκληση σεισμικής δόνησης. Η παράλειψη περιγραφής του φαινομένου αυτού από τον Συμεών Μεταφραστή προκαλεί φυσικά εντύπωση. Ο ανώνυμος συγγραφέας απέδωσε την πρόκληση των φαινομένων στη θέληση του Θεού να τιμωρήσει όσους ήταν υπαίτιοι της θανάτωσης των μαρτύρων και τα φυσικά και καιρικά φαινόμενα ήταν το όπλο που είχε στη διάθεσή του για να το καταφέρει. Υποστήριξε λοιπόν ότι αποτέλεσμα των έντονων φαινομένων ήταν να προκληθεί *ταραχή του αέρος και πλήθος υδάτων* εξυπηρετώντας το σχέδιο του Θεού, το οποίο ήταν να διασώσει τα σώματα των μαρτύρων σβήνοντας τη φωτιά της καμίνου, προκειμένου να μπορέσουν να διατηρηθούν τα σώματά τους αβλαβή. Βλ. Ανώνυμος, Μηνοδώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα 94.6 (εκδ. Halkin) [BHG 1272z].

¹⁶² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Στέφανος ο Νέος 2766-2785 (εκδ. Iadevaia): «Σφοδράς δὲ τούτῳ καὶ καταιγίδος συνεισπεσούσης πλήθος καταρρήγνυται χαλάζης κατὰ μόνην ταύτην τὴν βασιλίδα, τὸ μέγεθος οὐδὲ πιστευθῆναι ῥαδίας καὶ πολλοῖς κινδύνου καθίσταται πρόξενος. Ταῦτα ὁ τῶν ἀγίων οἶδε τερατουργεῖν Θεός, ἔργω μὲν τοὺς ἀσεβεῖς διελέγχων, διὰ δόξης δὲ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν ποιούμενος» [BHG 1667].

¹⁶³ Βλ. Στέφανος ο διάκονος, Στέφανος ο Νέος 172.73.6-18 (εκδ. Auzezy): «Σφοδράς δὲ καταιγίδος ἀναφυσθηθείσης, συνεξεχύθη κύτος χαλάζης τοσοῦτον ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ μόνον, ὥστε πολλοὺς κινδυνεῦσαι ἐν τῷ ῥαγδαίως ταύτην καταφέρεσθαι, καὶ οὐ μικρῶς λυμῆνασθαι τὰς ἐν τῇ πόλει χλοεράς ἀρούρας. τὸν δὲ καταλειφθέντα εὐσεβῆ λαὸν κλαίειν κρυφιογνώμως, καὶ ἔξιλεοῦσθαι τὸ θεῖον, ἀνάπαυλαν δοθῆναι τοῦ ἀφορήτου κινδύνου, σὺν πιστοτάταις γυναιξίν» [BHG 1666].

Ως αιτία πρόκλησης των καιρικών φαινομένων οι συγγραφείς παρουσιάζουν την ανάγκη διάσωσης των λειψάνων των μαρτύρων, αλλά και την επιθυμία επιβολής τιμωρίας σε όσους θεωρήθηκαν υπαίτιοι του βασανισμού και της θανάτωσής τους. Πιο συγκεκριμένα στο μαρτύριο του αγίου Σώζοντος αναφέρεται ότι η απομάκρυνση των δημίων από το σημείο επέτρεψε να πλησιάσουν σε αυτό χριστιανοί, οι οποίοι έπρεπε να περισυλλέξουν τα μαρτυρικά του λείψανα.¹⁶⁴ Στο μαρτύριο των αγίων Μηνοδώρας, Μητροδώρας και Νυμφοδώρας τα καιρικά φαινόμενα που προκλήθηκαν πρόλαβαν να καταστρέψουν την κάμινο που είχε ήδη αναφθεί, ενώ προκάλεσαν κατά τον συγγραφέα και τον θάνατο του δικαστή και των υπηρετών του. Όσον αφορά τη βίαιη καταιγίδα που ξέσπασε αμέσως μετά, κατάφερε να σβήσει τη φωτιά της καμίνου και έδωσε με τον τρόπο αυτό στους πιστούς την ευκαιρία να παραλάβουν τα σώματα των μαρτύρων, τα οποία ποθούσαν να έχουν στην κατοχή τους, προκειμένου να μπορούν να τα προστατεύουν.¹⁶⁵ Η τιμωρία του θανάτου επιβλήθηκε επίσης στους φύλακες του λειψάνου του αγίου Ιωσήφ, οι οποίοι χτυπήθηκαν από φωτιά που έπεσε εξ ουρανού.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σώζων 637.ζ (εκδ. PG): «Ὡς δὲ καὶ ἡ φλόξ ἐπὶ μέγα ἤρετο ἤδη, βροντὴ ἄνωθεν φρικῶδὲς τι καὶ φοβερὸν ἀπηχίσασα, καὶ πολὺν ὄμβρον καὶ χάλαζαν συγκατενεγκοῦσα, διεσκεδάσε μὲν τοὺς δημίους καὶ ἐκ μέσου πεποίηκεν» [BHG 1644].

Περιγραφή των καιρικών φαινομένων διαπιστώνεται επίσης σε παλαιότερο αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, το οποίο διασώζει το μαρτύριο του αγίου Σώζοντος. Η διαφορά μεταξύ των δύο κειμένων έγκειται κατά κύριο λόγο στα επίθετα που χρησιμοποίησαν οι δύο συγγραφείς, προκειμένου να μπορέσουν να αποτυπώσουν την ένταση των φαινομένων που προκλήθηκαν, καθώς ο ανώνυμος συγγραφέας χρησιμοποίησε το επίθετο μέγας τόσο για τη βροντή όσο και για την καταιγίδα που ακολούθησε, ενώ ο Συμεών Μεταφραστής επέλεξε να μην χρησιμοποιήσει κάποιο επίθετο για τη βροντή επιθυμώντας να δώσει έμφαση στον ήχο που προκλήθηκε από την πτώση της (φρικῶδες και φοβερὸν). Όσον αφορά την καταιγίδα την περιέγραψε ως πολλήν. Βλ. Ανώνυμος, Σώζων 18.8 (εκδ. AASS) [BHG 1643].

¹⁶⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνοδώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα 664.I (εκδ. PG): «Θεὸς δὲ ὁ τῶν ψυχῶν ἔραστής οὐδὲ τῶν σωμάτων ἡμέλει· ἀλλὰ βροντῶν μέντοι χρῆμα καὶ ἀστραπῶν ἀθρόον καταρῥαγεῖσαι προφθάνουσι τὸ τῆς καμίνου πῦρ, καὶ αὐτὸν τὸν δικάζοντα καὶ τὸ ὑπηρετούμενον αὐτῷ πλῆθος, αἰθάλην δεικνούουσι καὶ ἀσβόλην. [...] Ὑετὸς δὲ κατὰ πόδας ῥαγδαῖος ἐπιπεσὼν σβεννύει τὴν κάμινον [...]» [BHG 1273].

¹⁶⁶ Βλ. σημ. 149.

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Από τη μελέτη των παραπάνω αγιολογικών κειμένων διαπιστώνουμε ότι η αντίδραση της φύσης και των στοιχείων του ουρανού στο γεγονός της θανάτωσης των μαρτύρων ήταν ιδιαίτερα έντονη. Τα αγιολογικά κείμενα που μελετήθηκαν είναι έντεκα στον αριθμό και συνδέονται κατά αποκλειστικότητα με αγίους που βασανίστηκαν και παρέδωσαν μαρτυρικά το πνεύμα τους. Οι συγγραφείς φαίνεται ότι έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην περιγραφή των φυσικών και καιρικών αυτών φαινομένων αναδεικνύοντας την έντασή τους μέσω της παραστατικής τους παρουσίασης.

Τα φυσικά και καιρικά φαινόμενα που περιγράφηκαν παρουσιάζονται ως το μέσο που είχε στη διάθεσή του ο Θεός, προκειμένου να μπορέσει να εκδηλώσει την οργή και την αντίθεσή του στις ενέργειες θανάτωσης των εκλεκτών του. Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων διαπιστώνεται επίσης ότι η εκδήλωση των φαινομένων αυτών εξυπηρέτησε συγκεκριμένες σκοπιμότητες, όπως είναι η απομάκρυνση των δημίων και του συγκεντρωμένου πλήθους από το σημείο εκτέλεσης των μαρτύρων, αλλά και η επιβολή τιμωρίας σε όσους κρίθηκαν υπαίτιοι του θανάτου τους. Ο κυριότερος λόγος εκδήλωσής τους φαίνεται ωστόσο ότι ήταν η επιθυμία των στοιχείων της γης και του ουρανού να δηλώσουν τη συμμετοχή τους στον θρήνο και το πένθος που ξεσπούσε κάθε φορά για την απώλεια κάποιου μάρτυρα και κατ' αυτόν τον τρόπο είναι δυνατό να δικαιολογηθεί η έντονη περιγραφή τους σε αγιολογικά κείμενα που παρουσιάζουν το μαρτύριο αγίων.

Τα καιρικά φαινόμενα που εκδηλώθηκαν στην πλειονότητα των περιπτώσεων είναι χαλάζι, αστραπές, βροντές και έντονη βροχόπτωση. Όσον αφορά τα φυσικά φαινόμενα είναι κατά κύριο λόγο ο σεισμός και η έκρηξη των ηφαιστειών, η οποία πραγματοποιήθηκε δύο μόνο φορές, σε αντίθεση με τον σεισμό, ο οποίος περιγράφηκε στο μαρτύριο τεσσάρων διαφορετικών μαρτύρων.

Σεισμός	Έκρηξη ηφαιστείου
Απφιανός & Αιδέσιος	Βαρθολομαίος
Ευφημία	Αγάθη
Ακεψιμάς, Ιωσήφ & Αειθαλάς	
Νικήτας ο Γότθος	

Όσον αφορά τους συγγραφείς που περιέγραψαν τα καιρικά και φυσικά φαινόμενα που εκδηλώθηκαν κατά τη στιγμή της κοίμησης των μαρτύρων, αξίζει να αναφερθεί ότι η πλειονότητα των περιγραφών εντοπίζεται σε ανώνυμα αγιολογικά κείμενα. Όσον αφορά τους συγγραφείς, των οποίων το όνομα μας έχει διασωθεί, κατανέμονται χρονολογικά ως εξής:

	Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Σεισμός	Ευσέβιος Καισαρείας	Συμεών Μεταφραστής	
Έκρηξη ηφαιστείου		Θεόδωρος Στουδίτης	
		Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	
		Μεθόδιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	
		Συμεών Μεταφραστής	
Καιρικά φαινόμενα		Στέφανος ο διάκονος	
		Συμεών Μεταφραστής	

Από τον παραπάνω πίνακα γίνεται αντιληπτό ότι το θαυμαστό σημείο περιγράφηκε κατά κύριο λόγο από συγγραφείς της μέσης βυζαντινής περιόδου, καθώς η πρώιμη περίοδος εκπροσωπήθηκε από έναν μόνο συγγραφέα, ενώ η ύστερη έμεινε δίχως καμία εκπροσώπηση.

Μία ακόμη ενδιαφέρουσα παρατήρηση μπορεί να γίνει αναφορικά με το ρητορικό σχήμα, το οποίο χρησιμοποίησαν κατά κόρον οι συγγραφείς στις περιγραφές των φυσικών και καιρικών φαινομένων. Πρόκειται φυσικά για το ρητορικό σχήμα της προσωποποίησης, με το οποίο οι συγγραφείς επιδίωξαν να δώσουν μια πιο ενδιαφέρουσα διάσταση στην παρουσίαση των διαδραματιζόμενων γεγονότων. Με τον τρόπο αυτό παρουσιάζουν τα στοιχεία της φύσης ως ζωντανούς οργανισμούς που είναι σε θέση να λάβουν πρωτοβουλίες, αλλά και να εκφράσουν τα συναισθήματά τους θρηνώντας για τον θάνατο των μαρτύρων. Διαπιστώνουμε επίσης ότι οι περιγραφές των θαυμαστών σημείων είναι άλλοτε εκτενείς και άλλοτε ιδιαίτερα σύντομες. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων είναι όμως παραστατικές και παρέχουν στον αναγνώστη όλες τις πληροφορίες που του είναι απαραίτητες, για να μπορέσει να συνθέσει στο μυαλό του μια λεπτομερή εικόνα των περιγραφόμενων φαινομένων.

3. Φως, φωτιά και λάμψη στον ουρανό

Η ανάγκη γνωστοποίησης της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων προκάλεσε σε αρκετές περιπτώσεις την εκδήλωση διάφορων θαυμαστών σημείων, τα οποία εμφανίστηκαν κατά κύριο λόγο στον ουρανό, προκειμένου να γίνουν ορατά από όλους. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων εμφανίστηκε λάμψη φωτός, η οποία συνδέθηκε κατά κύριο λόγο με τον χώρο, στον οποίο κοιμήθηκαν οι άγιοι και οι μάρτυρες. Το φως είναι λοιπόν ένα στοιχείο με ιδιαίτερο συμβολισμό για τη χριστιανική θρησκεία, καθώς σύμφωνα με τον Pratsch δηλώνει μαζί με τη λάμψη και το λευκό χρώμα την αγιότητα.¹⁶⁷ Είναι όμως και άμεσα συνδεδεμένο με το πρόσωπο του Ιησού Χριστού, καθώς ο ίδιος δήλωσε «ἐγώ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς».¹⁶⁸ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ εμφάνιση λάμψης φωτός στον τόπο του μαρτυρίου ἢ τῆς κοίμησης ενός αγίου συνδέθηκε με τὴν αναγνώριση τῆς αγιότητάς του, καθώς πρόθεση τοῦ Θεοῦ ἦταν νὰ γνωστοποιήσει τὴ μετάβαση τοῦ μάρτυρα ἢ τοῦ αγίου στον ουρανό, εφόσον αναγνώριζε ἄλλοτε τὸ γεγονός ὅτι θυσιάστηκε γιὰ χάρι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλοτε ὅτι διήγε ἐνάρετη ζωὴ, ἡ ὁποία ἦταν σύμφωνη με τὶς ἐντολές του.

Μαρτυρία ἐμφάνισης λάμψης φωτός στον χώρο, ὅπου κοιμήθηκε κάποιος ἅγιος, ὡς ἐπιθανάτιο σημεῖο τῆς αγιότητάς του ἐντοπίζεται στο μαρτύριο τοῦ αγίου Θεοδότου, το ὁποῖο συνέθεσε κάποιος σύγχρονος τοῦ αγίου συγγραφέας ὀνόματι Νείλος, στον βίο τῆς αγίας Ξένης τοῦ Συμεών Μεταφραστή, ἀλλὰ καὶ στον βίο τοῦ αγίου Λαζάρου τοῦ Γαλησιώτη τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου. Περιγραφή τοῦ ἴδιου θαυμαστοῦ σημείου ὡς μεταθανάτιο ὅμως σημεῖο αγιότητας διαπιστώνεται στο μαρτύριο τοῦ αγίου Σώζοντος καὶ τῶν αγίων Μηνά, Ευγράφου καὶ Ερμογένη τοῦ Συμεών Μεταφραστή, σε ομιλία πρὸς τιμὴν τοῦ αγίου Νικήτα τοῦ Νέου, τὴν ὁποία συνέθεσε ὁ Θεόδωρος Μουζάλων καὶ τέλος στον βίο τοῦ αγίου Αντωνίου τοῦ Νέου τοῦ σακελλίῳνος Βεροίας Κωμανίτζη.

¹⁶⁷ Pratsch, *Hagiographische Topos*, 213.

¹⁶⁸ Κατὰ Ἰωάννην 8:12.

Ο Συμεών Μεταφραστής και ο Γρηγόριος Κύπριος υποστήριξαν ότι η εκδήλωση του θαυμαστού αυτού σημείου υποκινήθηκε από την ανάγκη γνωστοποίησης της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων στους πιστούς, οι οποίοι έπρεπε να σπεύσουν άμεσα στο σημείο θανάτου τους μεριμνώντας για τον ενταφιασμό των λειψάνων τους. Η εμφάνιση της φωτεινής λάμψης συνδέθηκε ωστόσο και με την ανακήρυξη της αγιότητας του κεκοιμημένου αγίου ή μάρτυρα από τον ίδιο τον Θεό και κατά συνέπεια και από τους ευσεβείς χριστιανούς, οι οποίοι υπήρξαν μάρτυρες του θαυμαστού σημείου. Μοναδική περίπτωση αποτελεί το μαρτύριο του αγίου Θεοδότου, διότι σύμφωνα με τον συγγραφέα η εμφάνιση της φωτεινής λάμψης, η οποία αποδόθηκε στη Θεία Πρόνοια και τη φιλανθρωπία του Θεού, συνέβαλε αφενός στην προστασία του σώματος του μάρτυρα από τη φωτιά και αφετέρου στην απομάκρυνση από το σημείο όσων ήταν παρόντες κατά τη στιγμή εκείνη. Η περιγραφή του θαυμαστού σημείου είναι ωστόσο ιδιαίτερα σύντομη, διότι ο συγγραφέας θέλησε να συνεχίσει τη διήγησή του περιγράφοντας τον τρόπο, με τον οποίο διέσωσε το λείψανο του μάρτυρα ο ευσεβής πιστός, στον οποίο ανατέθηκε η σημαντική αυτή αποστολή.

Όσον αφορά τη μορφή της εμφανιζόμενης λάμψης διαπιστώνουμε ότι οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων χρησιμοποίησαν για την περιγραφή του θαυμαστού σημείου κατά κύριο λόγο τη λέξη *φῶς*. Υπάρχουν όμως και δύο συγγραφείς, οι οποίοι διαφοροποιήθηκαν, ο μὲν Γρηγόριος Κύπριος διότι περιέγραψε τη λάμψη που εμφανίστηκε κατά τη στιγμή της κοίμησης του αγίου Λαζάρου ως *ὀλόφωτον νεφέλη* που κάλυψε τον στύλο του αγίου καλώντας όλους τους πιστούς και ειδικά τον μαθητή του αγίου Παύλο να προσέλθουν στο σημείο¹⁶⁹ και ο δε σακκελίων Κωμανίτζης, διότι την

¹⁶⁹ Βλ. Γρηγόριος Κύπριος, Λάζαρος Γαλισιώτης 605.42 (εκδ. AASS): «ἅμα καὶ γὰρ τῷ τὴν θεῖαν ἐκείνην ψυχὴν καὶ ἀγγέλοις αἰδέσιμον ἀποπτᾶναι τοῦ σκῆνους καὶ πρὸς οὐράνια γενέσθαι σκηνώματα νεφέλη καὶ πάλι ὀλόφωτος, ὅποια καὶ κατὰ τὴν γέννησιν, ἀθρόον ἄνωθεν καταπτᾶσαι τὴν ἐκδημίαν ἐδήλου τοῦ μάκαρος καὶ συνεκάλει μὲν τοὺς ἅπαντας ἐπὶ τὸν στύλον τῷ ξένῳ τῆς μαρμαρυγῆς, συνεκάλει δὲ καὶ Γρηγόριον τὸν τοῦ πατρὸς μαθητὴν [...]» [BHG 980].

περιέγραψε ως λυχνία φωτός, η οποία στάθηκε επάνω ακριβώς από το κεφάλι του αγίου Αντωνίου φωτίζοντας ολόκληρο τον χώρο χωρίς να στηρίζεται πουθενά.¹⁷⁰

Ο Νείλος περιέγραψε τη λάμψη ως *φῶς περιαστράπτων*, το οποίο στάθηκε επάνω ακριβώς από την εστία φωτιάς που είχαν ανάψει οι δήμιοι.¹⁷¹ Ο Συμεών Μεταφραστής στο μαρτύριο της αγίας Ξένης την περιέγραψε ως *ἄθροον φῶς*,¹⁷² το οποίο κάλυψε τον οίκο της μάρτυρος καθιστώντας τον λαμπερό· επίσης ως *φῶς λαμπρότατον* στο μαρτύριο του αγίου Σώζοντος,¹⁷³ αλλά και ως *φῶς* που μοιάζει με στήλη φωτός στο μαρτύριο των αγίων Μηνά, Ερμογένη και Ευγράφου.¹⁷⁴ Η τελευταία σχετική αναφορά εντοπίστηκε στον λόγο του Θεόδωρου Μουζάλωνα για τον άγιο Νικήτα τον Νέο, στον οποίο ο συγγραφέας περιέγραψε τη φωτεινή λάμψη ως *φῶς ἄρρητον καὶ θαυμαστόν*, το οποίο έλαμπε για επτά ημέρες και νύκτες στο σημείο ενταφιασμού του αγίου και για τον λόγο αυτό ερμηνεύτηκε

¹⁷⁰ Βλ. Κωμανίτζης, Αντώνιος ο Νέος 164.35 (εκδ. Καλπακίδης): «ὁ δὲ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ γῆς, εὖ μάλα κοσμίως ἐφηπλωμένος· λυχνία δὲ φωτὸς θεοῦ τούτου τῆς κεφαλῆς ὑπερθεν ἀνημμένη, μηδενὶ μηδὸλως ἐπεριδομένη, τὸ ἄντρον ἅπαν καταυγάζουσα, ὃ τὸν ἅγιον εἶχεν ἐνωκισμένον» [BHG 2032].

¹⁷¹ Βλ. Νείλος, Θεόδοτος 80.32-81.32 (εκδ. de'Cavalieri): «ἄψαντες οὖν πυρὰν μεγίστην οἱ δήμιοι, ἔβαλον τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου μάρτυρος περιθέντες ξύλα πολλά. κατ' οἰκονομίαν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας αἰφνίδιον φαίνεται αὐτοῖς ὑπὲρ τὴν πυρὰν φῶς κυκλόθεν περιαστράπτων, ὥστε μὴ τολμᾶν τοὺς ὑποκαίοντας προσεγγίσει. ἔσωθεν οὖν ἔμενον τὸ τίμιον τοῦ μάρτυρος λείψανον ἀβλαβές» [BHG 1782].

¹⁷² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ξένη 175.13 (εκδ. Κουρίλας): «Τῆς εὐχῆς οὖν ἐπὶ πλεῖστον αὐτῇ παρατεινομένης ἄθροον ὁρῶσι φῶς τὸν οἶκον περιλάμπαν φαιδρόν, ἄρρητου τέ τινος αἰσθόμενοι εὐωδίας οὐδενὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρωμάτων εἰκαζομένης, τὰς πύλας εὐθὺς ἀνοίγουσι καὶ συνεισπεσοῦσαι (ὡ θείας οἰκονομίας!), τὴν μακαρίαν ὁρῶσι Ξένην μακαρίως ὑπνώσασαν καὶ τὴν πρὸς ὃν ἐπεπόθησε Χριστὸν στελαιμένην, ἕκτης ὥρας καθ' ἡμέρας Σάββατον ἰσταμένης» [BHG 634].

¹⁷³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σώζων 640.ζ (εκδ. PG): «ἐν τοσοῦτῳ καὶ ἡ νύξ ἐπιγενόμενη τὴν ἐκείνων οὐκ ἐπέκοπτε προθυμίαν, οὐκέτι γὰρ οὐδὲ αὐτὴ νύξ ἦν, ἀλλὰ φῶς λαμπρότατον οἶον αὐτίκα ἐκλάμπαν δηλά τε τὰ μὴ τοῦ λαθεῖν ἄξια ἐποίει, καὶ ἀναιρεῖσθαι τοῖς εὐσεβέσι ῥαδίως αὐτὰ καὶ συλλέγειν παρεῖχεν» [BHG 1644].

Ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος έγραψε πριν από τον Συμεών Μεταφραστή, χρησιμοποίησε το επίθετο *μέγα*, για να περιγράψει την ένταση του φωτός που έλαμψε. Η ένταση γίνεται επίσης αντιληπτή μέσω της παρομοίωσης *ὡς ἐν μεσημβρίᾳ*, η οποία δηλώνει ότι το φως του ήλιου ήταν πολύ δυνατό, όπως ακριβώς συμβαίνει κατά τις μεσημβρινές ώρες, κατά τις οποίες η λάμψη του είναι ιδιαίτερα έντονη. Βλ. Ανώνυμος, Σώζων 18.9 (εκδ. AASS) [BHG 1643].

¹⁷⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνάς-Ερμογένης-Εύγραφος 413.λθ-416.λθ (εκδ. PG): «ὡς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ πέλαγος εἶχον περισκοποῦντας, ἔξαίφνης ὁρῶσι φῶς, οἷα στῦλον ἕξ οὐρανοῦ μέχρις αὐτῆς τῆς θαλάσσης διήκοντα, ἐπὶ τινὸς τε ἀκατίου καθαπερεὶ ὑποστηριζόμενον» [BHG 1271].

ως σημάδι εκ Θεού, εφόσον οι πιστοί γνώριζαν ότι ο Θεός συνήθιζε να δοξάζει όσους δόξασαν τον ίδιο.¹⁷⁵

Πέραν όμως των επιθέτων που χρησιμοποίησαν οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων για την περιγραφή της εμφανιζόμενης λάμψης φωτός, διαπιστώθηκε ότι γίνεται επίσης χρήση συγκεκριμένων σχημάτων λόγου, προκειμένου να αποκτήσει η διήγηση των θαυμαστών σημείων ενδιαφέρον και ζωντάνια. Ενδεικτικό είναι το ρητορικό σχήμα της προσωποποίησης, το οποίο απαντά στον βίο του αγίου Λαζάρου του Γαλησιώτη και στο μαρτύριο του αγίου Σώζοντος. Ο Γρηγόριος Κύπριος προσωποποίησε τη νεφέλη, η οποία κάλεσε τους πιστούς να προσέλθουν στον στύλο του αγίου Λαζάρου. Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος χρησιμοποίησε το ίδιο ρητορικό σχήμα στο μαρτύριο του αγίου Σώζοντος, απέδωσε στο φως την επιθυμία να διευκολύνει το έργο των πιστών, οι οποίοι αναζητούσαν με προθυμία το λείψανο του μάρτυρα. Δόθηκε μάλιστα στο κείμενο η αίσθηση της κίνησης, καθώς ο Συμεών υποστήριξε ότι η φωτεινή λάμψη μετακινήθηκε και στάθηκε επάνω από τον τάφο του μάρτυρα, όπου και παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια του ενταφιασμού του σώματός του, ενώ αμέσως μετά επικράτησε ξανά το σκοτάδι της νύκτας.¹⁷⁶ Ο ίδιος συγγραφέας στο μαρτύριο των αγίων Μηνά, Ευγράφου και Ερμογένη χρησιμοποίησε το ρητορικό σχήμα της υπερβολής, καθώς περιέγραψε την εμφανιζόμενη λάμψη ως στύλο φωτιάς που είχε εξωπραγματικές διαστάσεις, εφόσον εκτεινόταν από τον ουρανό έως τη θάλασσα. Στο μαρτύριο της αγίας Ξένης ο Συμεών εξέφρασε τον θαυμασμό του με την παρενθετική έκφραση *ὦ θείας οἰκονομίας!* και υποστήριξε ότι κατά τη στιγμή της κοίμησης της μάρτυρος ενεργοποιήθηκε η αίσθηση της

¹⁷⁵ Βλ. Θεόδωρος Μουζάλων, Νικήτας ο Νέος 154.69.600-606 (εκδ. Σαμαρά): «Ἐπεὶ γὰρ ταφῆ τὰ μαρτυρικὰ λείψανα παραδίδοται ὄλαι ἐφεξῆς ἑπτὰ παρήλθοσαν ἡμέραι, καὶ νυκτὸς ἐκάστης τῶν ἡμερῶν φῶς ἐπέλαμπε τῷ τάφῳ – ἄρρητόν τι καὶ θαυμαστόν, ὃ χριστιανοὶ μὲν ὀρῶντες οὐκ ἠγνόουν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· ἤδεσαν γὰρ ὡς τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν ἀντιδοξάζει Θεός» [BHG 2302].

¹⁷⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σώζων 640.ζ (εκδ. PG): «Τὸ φῶς γὰρ ἐκεῖνο καὶ πρὸς αὐτὸν ἦλθε τὸν τάφον καὶ τῆ τῶν λειψάνων ταφῆ παρέμεινε πάντων, εἴτα καὶ οἰκείαν πάλιν ἢ νύξ ἀνείλετο φύσιν» [BHG 1644].

όσφρησης των παριστάμενων, οι οποίοι αντιλήφθηκαν την ευωδία που αναδυόταν από τον οίκο της.

Ο Θεόδωρος Μουζάλων, ο οποίος χρησιμοποίησε το ρητορικό σχήμα της σύγκρισης, αντιπαρέβαλε τη λάμψη του εμφανιζόμενου φωτός με την καιόμενη βάτο του Μωυσή, τη στήλη φωτός που βοήθησε τους Ισραηλίτες να διαφύγουν από την Αίγυπτο, αλλά και με το αστέρι που έλαμψε στη Βηθλεέμ, προκειμένου να γίνει γνωστή στους μάγους η γέννηση του Ιησού.¹⁷⁷ Συνέκρινε επίσης τη συμπεριφορά των Μωαμεθανών με αυτή των Ιουδαίων,¹⁷⁸ διότι και οι δύο αμφισβήτησαν το σημείο που πραγματοποιήθηκε ενώπιόν τους.

Μελετώντας τα αγιολογικά κείμενα διαπιστώνουμε ωστόσο ότι το θαυμαστό σημείο της εμφάνισης φωτεινής λάμψης δεν συνδέθηκε μόνο με τον χώρο, αλλά και με το πρόσωπο και το σώμα των αγίων και των μαρτύρων, τα οποία έλαμψαν μετά τον θάνατό τους προκαλώντας τον θαυμασμό των πιστών. Σχετικές αναφορές απαντούν σε βίους του

¹⁷⁷ Βλ. Θεόδωρος Μουζάλων, Νικήτας ο Νέος 155.71.627-633 (εκδ. Σαμαρά): «Τοιούτω Μωυσῆς τερασίῳ πάλαί ποτε ἑώρα καιομένην πυρί, ἀλλ' οὐ κατακαιομένην τὴν βάτον, τύπῳ μυστηρίου μείζονος. Τοῦτο τὸ θαῦμα οὐκ ἔλαττον τοῦ ἐν στύλῳ φωτὸς τὸν Ἰσραὴλ ὀδηγοῦντος καὶ τῆς πικρᾶς δουλείας τῶν Αἰγυπτίων ἐξάγοντος. Τοῦτο τὸν ἐπὶ Βηθλεέμ ἀστέρα κηρύττει, ᾧ ἡ τοῦ ἔμοῦ Χριστοῦ γέννησις κατηγγέλετο ὀδηγοῦντι τοὺς ἐξ Ἀνατολῶν μάγους ἐπὶ τὸ σπήλαιον καὶ τὴν φάτην, τὸν βασιλέα τοῦ παντός προσκυνοῦντας» [BHG 2302].

¹⁷⁸ Βλ. Θεόδωρος Μουζάλων, Νικήτας ο Νέος 154.69.603-610 (εκδ. Σαμαρά): «Πέρσαι δέ –κάκεινοις γὰρ ὁμοίως ἑωρᾶτο τὸ θαῦμα– πῶς μὲν ἐξεπλήττοντο τῇ παραδόξῳ τοῦ φωτὸς θεωρία, πῶς δὲ καὶ διηπίστουν, ἅτε βαθεῖ σκότῳ τῆς ἀγνωσίας συνισχημένοι καὶ μηδὲ εἶδέναι δυναμούμενοι, οἷα Θεὸς ὁ δημιουργὸς δύναται. Τρόπον δὲ τινὰ μιμοῦνται τὴν τῶν θεομάχων Ἰουδαίων συκοφαντίαν· ὡς γὰρ ἐκεῖνοι τὴν ἀληθῆ ἀνάστασιν τοῦ σωτήρος οὐκ ἔφριξαν διαβάλλοντες, ἡνίκα καὶ δώροις ἔπεισαν τοὺς στρατιῶτας ὁμολογεῖν ὡς αὐτῶν κοιμωμένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου σεσύληται [...]» [BHG 2302].

Το θαυμαστό γεγονός, το οποίο αμφισβήτησαν οι Ιουδαίοι, δεν είναι άλλο από το γεγονός της Ανάστασης του Ιησού Χριστού, καθώς υποστήριξαν ότι το σώμα του εκλάπη από τους μαθητές του. Στην περίπτωση μάλιστα του αγίου Νικήτα, ενορχηστρωτής του σχεδίου θεωρήθηκε η μητέρα του, η οποία κατηγορήθηκε ότι προκάλεσε τη λάμψη φώτων στον τάφο του υιού της, με την πρόθεση να δοθεί η εντύπωση εμφάνισης ενός ασυνήθιστου είδους φωτός. Προσπάθησαν μάλιστα να διερευνήσουν το θαυμαστό σημείο παρακολουθώντας τον τάφο του μάρτυρα, χωρίς όμως κανένα αποτέλεσμα και η αδυναμία εξήγησης του θαυμαστού σημείου τους προκάλεσε αμηχανία και μετέτρεψε την απιστία σε πίστη.

αγίου Ιλαρίωνος, τους οποίους συνέθεσαν ο Σωφρόνιος¹⁷⁹ και ο Συμεών Μεταφραστής, στον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου, τον οποίο συνέθεσε ο επίσκοπος Νίκαιας Θεόδωρος, σε βίους της αγίας Ευφροσύνης, τους οποίους συνέθεσαν ο Συμεών Μεταφραστής και ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, αλλά και σε εγκώμιο του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη, το οποίο συνέθεσε ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Περιγράφηκε επίσης στο εγκώμιο του αγίου Προκοπίου, το οποίο συνέθεσε ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, στο μαρτύριο των αγίων Ευσταθίου, Θεοπίστης, Αγαπίου, Θεόπιστου και στο μαρτύριο του αγίου Αναστασίου του Πέρση του Συμεών Μεταφραστή, αλλά και σε βίους της αγίας Θεοδώρας από τη Θεσσαλονίκη, τους οποίους συνέθεσαν ο Ιωάννης Σταυράκιος και ο Νικόλαος Καβάσιλας.

Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των σχετικών περιγραφών είναι η συντομία. Ο επίσκοπος Νίκαιας Θεόδωρος,¹⁸⁰ ο οποίος ήταν μαθητής του επισκόπου Άργους Πέτρου, περιέγραψε με ιδιαίτερα λιτό ύφος τη λάμψη που εμφανίστηκε αιφνιδιαστικά γύρω από το πρόσωπο του θείου άνδρος, το οποίο είχε ακόμη ερυθρή απόχρωση σαν να ήταν ακόμη ζωντανός, ενώ έτρεχε και λεπτός ιδρώτας, παρόλο που ο άγιος Πέτρος είχε παραδώσει το πνεύμα του πριν από κάποιες ώρες.¹⁸¹ Διαπιστώσαμε επίσης ότι ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος χρησιμοποίησε το επίθετο *φαιδρός* για την περιγραφή της λάμψης του προσώπου του αγίου Ιλαρίωνος,¹⁸² επηρεάστηκε από τον τρόπο, με τον οποίο περιέγραψε το

¹⁷⁹ Ο βίος του αγίου Ιλαρίωνος γράφτηκε αρχικά στα λατινικά και μεταφράστηκε στα ελληνικά το έτος 393 από κάποιον μοναχό Σωφρόνιο. Βλ. σχετικά Φ. Δημητρακόπουλος, *Όσιος Ιλαρίων ο μέγας. Με ανέκδοτα αγιολογικά και υμνογραφικά κείμενα*, Αθήνα 2013, 14.

¹⁸⁰ Βλ. σχετικά Πολέμης-Μίνεβα, *Βυζαντινά και Υμνογραφικά κείμενα*, 483.

¹⁸¹ Βλ. Θεόδωρος Νίκαιας, Πέτρος Άργους 499.14 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα): «Καὶ τῆς ἱερᾶς τελετῆς καὶ μυσταγωγίας τελομένης, εἰωθὸς τοῦτο ἐπὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι γίνεσθαι, ἀθρόον φωτὶ τὸ πρόσωπον περιελάμπετο τοῦ θείου ἀνδρὸς καὶ λεπτὸς αὐτῷ περιερεῖτο ἰδρῶς καὶ τὸν χρῶτα εἶχεν ἐρυθραίνόμενον ὡσεὶ ζῶν καὶ ὑπνῶν» [BHG 1504].

¹⁸² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιλαρίων 103.46 (εκδ. Δημητρακόπουλος): «φαιδρὰ δὲ οἶα καὶ ἡ τοῦ προσώπου ἀκτὶς μετὰ τοῦ φυσικοῦ ἄνθους ἐξάλλοιτο» [BHG 755].

θαυμαστό σημείο ο Σωφρόνιος.¹⁸³ Ο μόνος συγγραφέας που διαφοροποιήθηκε είναι ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος,¹⁸⁴ ο οποίος περιέγραψε την εμφανιζόμενη λάμψη ως *ξένην καὶ ὑπερφυῆ αἴγλην φωτὸς*, ως δηλαδή ασυνήθιστη και υπερφυσική. Η έντασή της ήταν μάλιστα ιδιαίτερα έντονη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην μπορούν αφενός οι παριστάμενοι να αντικρίσουν το πρόσωπο της αγίας Ευφροσύνης και αφετέρου να γεμίσει το δωμάτιο, μέσα στο οποίο κείτονταν το σώμα της, με τη λαμπρότητα και την υπεροχή της λάμψης που ακτινοβολούσε το πρόσωπό της. Για την ίδια αγία έγραψε επίσης, όπως προαναφέρθηκε, ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος περιέγραψε το εμφανιζόμενο φως ως θείο θέλοντας με τον τρόπο αυτό να αποδώσει την ευθύνη τέλεσης του θαυμαστού σημείου στον ίδιο τον Θεό.¹⁸⁵

Ιδιαίτερα σύντομη ήταν επίσης η περιγραφή της λάμψης που κάλυψε το σώμα του αγίου Προκοπίου, για τον οποίο έγραψε ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, το σώμα του μάρτυρα αμέσως μετά τον αποκεφαλισμό του τυλίχτηκε με φως, του οποίου η λάμψη ήταν δυνατότερη από οτιδήποτε άλλο.¹⁸⁶ Ο Συμεών Μεταφραστής

¹⁸³ Βλ. Ιερώνυμος/Σωφρόνιος, *Ιλαρίων* 136.46.1-4 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «καὶ ἰδόντες τὸ λείψανον τοῦ μακαρίου ὀλόκληρον, μὴ φθαρὲν ὅλως, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ φαιδρὸν καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ὀλόκληρα, καὶ θείας τινὸς εὐωδίας ἦν τὸ σῶμα αὐτοῦ πεπληρωμένον» [BHG 752].

¹⁸⁴ Βλ. Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Ευφροσύνη η Νέα* 875.36 (εκδ. AASS): «[...] χερσὶν ἀγγέλων τὴν μακαρίαν ἐπαφῆκε ψυχὴν. Ξένη δέ τις αἴγλη φωτὸς καὶ ὑπερφυῆς λαμπηδῶν τῷ προσώπῳ αὐτῆς αἴφνης περιεχέθη καὶ τὸ δωμάτιον ἅπαν τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς περιουσίας τῆς ἐκείθεν ἐκπηδῶσης αἴγλης ἐνεφορήθη, ὡς καὶ πάντας τοὺς συνειλεγμένους ἰδόντας ἐπὶ στόμα πεσεῖν καὶ μηδ' ἀτενίζεῖν τῷ προσώπῳ αὐτῆς δύνασθαι» [BHG 627].

¹⁸⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, *Ευφροσύνη* 312.1Ε (εκδ. PG): «Ὅψὲ δὲ καὶ μόλις αὐτῶν εἶναι τὸν θησαυρὸν, καὶ μετὰ τὴν ταφὴν, λογισάμενοι, τοῖς τῶν πατέρων μνήμασι ταύτην ἐγκατατίθενται, φωτὶ θείῳ τὸ πρόσωπον περιλαμπομένην» [BHG 626].

Για την αγία Ευφροσύνη έγραψε επίσης ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης [BHG 626m], ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο προς τιμήν της, χωρίς να κάνει όμως ουδεμία νύξη για τη λάμψη του προσώπου της. Το ίδιο ακριβώς παρατηρήθηκε και σε έναν ακόμη βίο της αγίας [BHG 625], ο ανώνυμος συγγραφέας του οποίου αποσιώπησε οποιαδήποτε σχετική αναφορά.

¹⁸⁶ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, *Προκόπιος* 192.23-193.24 (εκδ. Halkin): «καὶ οὕτω σταυροῦ τῆ σφραγίδι πᾶν τὸ σῶμα σημειωσάμενος καὶ οὕτω τὴν ἱερὰν ἀποτμηθεὶς κεφαλὴν ὄρᾳ μὲν εὐθὺς ἀνοιγομένους αὐτῷ τοὺς οὐρανοὺς, ἐν ὑπερφαστάτῳ δὲ κατέστη φωτὶ ἐντυγχάνει δὲ παρεμβολαῖς ἀγγέλων θεοῦ καὶ δι' ἀρχαγγέλων χειραγωγεῖται καὶ διὰ τῶν ἀρχῶν δορυφορεῖται· καὶ διὰ πάσης οὐρανίας δυνάμεως ὁδοποιούμενος καὶ δοξαζόμενος ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἐν ἤχῳ ἑορταζόντων τῷ τῆς δόξης στεφηφόρος παρίσταται βασιλεῖ» [BHG 1580].

περιέγραψε το θαυμαστό σημείο στο μαρτύριο των αγίων Ευσταθίου, Θεοπίστης, Αγαπίου και Θεόπιστου, αλλά και στο μαρτύριο του αγίου Αναστασίου του Πέρση. Στο μαρτύριο των τεσσάρων αγίων εξαιρείται από τον συγγραφέα η λευκότητα και η λαμπρότητα των σωμάτων τους, η οποία συγκρίνεται με την προ του θανάτου τους κατάσταση. Η εικόνα τους ήταν μάλιστα τόσο εντυπωσιακή που προκάλεσε τον θαυμασμό των παρευρισκόμενων, οι οποίοι «Μέγας ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν, ἀνεβόησαν· εἷς οὗτος Θεὸς ἀληθινός· Θεὸς ἰσχυρός, παντοδύναμος, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ πυρός τῆρῶν ἀβλαβῆ τὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ σώματα».¹⁸⁷ Στο μαρτύριο του αγίου Αναστασίου του Πέρση η παρουσίαση του θαυμαστού σημείου ανατέθηκε από τον συγγραφέα σε έναν πιστό, ο οποίος υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της λάμψης του σώματος του μάρτυρα, καθώς έτυχε να διέρχεται από το σημείο της εκτέλεσής του την επόμενη ημέρα. Παρατήρησε λοιπόν τη λάμψη, η οποία θεώρησε ότι πήγαζε από κάποιο αστέρι, το οποίο είχε αγγίξει τη γη, και πλησίασε για να μπορέσει να δει καλύτερα τι ακριβώς είχε συμβεί. Μόλις πλησίασε όμως διαπίστωσε ότι αντί για αστέρι υπήρχε στο σημείο το σώμα του αγίου Αναστασίου, το οποίο ήταν ξαπλωμένο στη γη και έλαμπε. Το φως, το οποίο εκπεμπόταν, περιγράφεται ως ήδύ και διαφανές, ως δηλαδή ευχάριστο στη θέαση, πλήρως ορατό και καταφανές σε όλους.¹⁸⁸

Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν οι περιγραφές του θαυμαστού σημείου από τον Νεόφυτο τον Έγκλειστο, τον Ιωάννη Σταυράκιο και τον Νικόλαο Καβάσιλα, διότι η

¹⁸⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ευστάθιος-Θεοπίστη-Αγάπιος-Θεόπιστος 111.22.2-3 (εκδ. van Hooff): «πυρός μὲν οὐδ' ὄτιοῦν ἵχνος αὐτοῖς ἐμφαινόμενον, λευκότητι δὲ μᾶλλον ἢ τὸ πρότερον ἀπολάμποντα» [BHG 642]. Σχετική αναφορά απαντά επίσης σε αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα. Η λαμπρότητα των σωμάτων των μαρτύρων παρουσιάζεται μέσω μιας ιδιαίτερα τολμηρής σύγκρισης, καθώς ο συγγραφέας τονίζει ότι τα σώματά τους ήταν πιο λαμπρά και από το ίδιο το χιόνι. Βλ. Ανώνυμος, Ευστάθιος-Θεοπίστη-Αγάπιος-Θεόπιστος 135.22 (εκδ. AASS) [BHG 641].

¹⁸⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αναστάσιος ο Πέρσης 355.27.7-15 (εκδ. Flusin): «Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐσπέρας ἐκ τῆς κατασκοπῆς εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανιών, ἐδόκουν ἀστέρα τινὰ τῆς γῆς ψαύοντα βλέπειν, ἡδύ τι καὶ διαφανές ἀπαστράπτοντα· καὶ τὸ καινὸν τοῖνον καταπλαγείς τοῦ θεάματος, ὅπως οὐ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἦν ἀστέρας, ἀλλὰ χθαμαλὰ καὶ πρόσγεια λάμπων, πορεύομαι τί ποτ' ἂν εἶη τὸ φανὲν ἐκεῖνο μαθεῖν. ὡς δὲ ἤδη πλησίον ἐγενόμην τοῦ τόπου, ἀστέρα μὲν ἐκείνον οὐκ εἶχον ὄραν, μόνον δὲ τὸ τοῦ μοναχοῦ σῶμα κείμενον ἐπὶ ἐδάφους. Ταῦτα τῶν στρατιωτῶν ἐν διηγῆσει καὶ θαύματι ποιουμένων, τινὲς τῶν ἐν τῇ φυλακῇ Χριστιανῶν αἰχμαλώτων, τὴν Περσῶν ἡσκημένοι γλῶσσαν, ἧ τότε κάκεῖνοι πρὸς ἀλλήλους ἐχρῶντο, τῶν λεγομένων συνίεσαν [...]» [BHG 85].

σχετική πληροφορία αντλείται αποκλειστικά και μόνο από τις μετοχές και τα επίθετα που χρησιμοποίησαν. Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος χρησιμοποίησε τη μετοχή *φαιδρυνόμενον*, για να περιγράψει τη λάμψη που εξέπεμπε το λείψανο του αγίου Θεοσεβίου. Παρουσίασε μάλιστα το θαυμαστό σημείο μέσω μιας πολύ ενδιαφέρουσας παρομοίωσης, χάρη στην οποία πληροφορούμαστε ότι το πρόσωπο του αγίου διατηρούνταν λαμπρό σαν πρωινό και αμάραντο άνθος.¹⁸⁹ Όσον αφορά το λείψανο της αγίας Θεοδώρας από τη Θεσσαλονίκη, ο Ιωάννης Σταυράκιος περιέγραψε το σώμα της ως φωτεινό και ευχάριστο κάτοπτρο της λαμπρότητας του πνεύματος που είχε οικήσει μέσα του.¹⁹⁰ Ο Νικόλαος Καβάσιλας χρησιμοποίησε και αυτός το επίθετο *φωτειδής*, προκειμένου να δηλώσει τη φωτεινότητα του σώματός της.¹⁹¹ Υποστήριξε μάλιστα ότι η αγία Θεοδώρα βρισκόταν στον ουρανό μαζί με *τῷ καθαροτάτῳ καὶ ἀκραιφνεστάτῳ καὶ τρισηλίῳ φωτί*.¹⁹² Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η περίπτωση της αγίας Θεοδώρας διαφοροποιήθηκε ως προς τη χρονική στιγμή εμφάνισης της λάμψης, καθώς εμφανίστηκε κατά τη στιγμή της μετάβασης της ψυχής της αγίας στον ουρανό.

Επουράνια σημεία

Περιγραφές εμφάνισης επουράνιων σημείων εντοπίστηκαν κατά κύριο λόγο σε αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν ο Συμεών Μεταφραστής, ο Μιχαήλ Σύγκελλος και ο

¹⁸⁹ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 279.37.486-488: «καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ σπήλαιῳ εὗρον τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου κείμενον καὶ εὐωδιάζον καὶ ὡς ἄνθος πρωϊνόν καὶ ἀμάραντον οὕτω φαιδρυνόμενον» [BHG 1796].

¹⁹⁰ Βλ. Ιωάννης Σταυράκιος, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη 63.22.13-15 (εκδ. Kurtz): «ἔκειτο τοίνυν τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα, φωτειδὲς καὶ τερπνὸν κάτοπτρον ἄντικρυς, τὴν τοῦ ἔνδοθεν οἰκίσαντος πνεύματος ὑπερφαῖνον λαμπρότητα» [BHG 1740].

¹⁹¹ Βλ. Νικόλαος Καβάσιλας, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη 769.1θ (εκδ. PG): «Καὶ τοίνυν ἐν βαθυτάτῳ καὶ μάλα πίονι γήρᾳ καταλύειν τὸν βίον, καὶ νῦν ἔστιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῷ καθαροτάτῳ καὶ ἀκραιφνεστάτῳ καὶ τρισηλίῳ συνοῦσα φωτί, καὶ ταῖς ἐκεῖθεν ἀκτίσιν ὅλη γενομένη φωτειδής, ἐναργεῖς ἀποδείξεις ἐκφαίνει ταυτησὶ τῆς μακαριότητος, τὸ σῶμα τὸ θεῖον μύρων ἀναδεικνῦσα πηγὴν» [BHG 1741].

¹⁹² Οι τρεις αυτοί χαρακτηρισμοί, οι οποίοι αποδίδονται στον Χριστό, δηλώνουν την καθαρότητα και την αγνότητα του σώματός του. Όσον αφορά το επίθετο *τρισηλίος* που χρησιμοποιήθηκε δηλώνει αυτόν που αποτελείται από τρεις ήλιους και με το επίθετο αυτό γίνεται σαφής αναφορά στην Αγία Τριάδα, μέλος της οποίας είναι και ο Χριστός.

Κωνσταντίνος Ακροπολίτης. Ο Μιχαήλ Σύγκελλος περιέγραψε την εμφάνιση αστεριών στο αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε για τους σαράντα δύο μάρτυρες που παρέδωσαν το πνεύμα τους στο Αμόριο. Η εκδήλωση του θαυμαστού σημείου συνέβαλε καθοριστικά στην εύρεση των λειψάνων τους, τα οποία παρέμειναν για κάποιες ημέρες μέσα στα νερά του ποταμού Τίγρη. Πρόκειται επομένως για ένα μεταθανάτιο σημείο ανάδειξης της αγιότητας των σαράντα δύο μαρτύρων. Σύμφωνα μάλιστα με το αγιολογικό κείμενο εμφανίστηκε ένα λαμπρό αστέρι επάνω από το σώμα του κάθε μάρτυρα. Η λάμψη των αστεριών ήταν ισότιμη και διατηρήθηκε στο σημείο, όπου συγκεντρώθηκαν τα σώματά τους, για τρεις ολόκληρες νύκτες, ώσπου έγινε εντέλει ορατή από τον ηγούμενο του μοναστηριού που υπήρχε στην περιοχή, ο οποίος έσπευσε άμεσα στο σημείο.¹⁹³ Ο Μιχαήλ Σύγκελλος εξέφρασε την έκπληξη και τον θαυμασμό του με τη φράση *ὡ τῆς θείας ἐκείνης καὶ παραδόξου θαυματοποιίας*.

Ο Συμεών Μεταφραστής περιέγραψε την εμφάνιση αστεριών στο μαρτύριο των αγίων Πρόβου, Τάραχου και Ανδρονίκου, του αγίου Νικήτα του Γότθου, αλλά και στον βίο του αγίου Δανιήλ του Στυλίτη και της αγίας Ξένης. Οι περιγραφές και των τεσσάρων θαυμαστών σημείων είναι αρκετά ενδιαφέρουσες. Στον βίο του αγίου Δανιήλ και της

¹⁹³ Βλ. Μιχαήλ Σύγκελλος, 42 μάρτυρες Αμορίου 35.26-28 (εκδ. Vasilievskij-Nikitin): «ἐν γὰρ τῷ φέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ποταμοῦ τὰ ἅγια ἐκεῖνα λείψανα ἔβλεπον καθύπερθεν ἑνὸς ἐκάστου αὐτῶν ἀστέρα λαμπαδοῦχον ἰσοτίμῳ φωτὶ τὸ ὑποκείμενον καταυγάζοντα» [BHG 1213].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος συνέκρινε τη λάμψη του αστεριού με τη λάμψη του ηλίου, την οποία ξεπέρασε μάλιστα σε ένταση, διότι ήταν απαραίτητο να γίνει άμεσα ορατό το θαυμαστό σημείο από τον ηγούμενο του μοναστηριού. Βλ. Ανώνυμος, 42 μάρτυρες Αμορίου 21.17-19 (εκδ. Vasilievskij-P. Nikitin) [BHG 1212]. Συγκρίνοντας τις δύο περιγραφές διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς διαφοροποιήθηκαν μεταξύ τους σε σημαντικό βαθμό, εφόσον ο Μιχαήλ Σύγκελλος μαρτυρεί την εμφάνιση αστεριών, ενώ ο ανώνυμος συγγραφέας την εμφάνιση λάμψης φωτός.

Μαρτυρία εμφάνισης της λάμψης φωτός απαντά όμως σε ένα άλλο αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος διαφοροποιήθηκε και τοποθέτησε τη χρονική στιγμή εκδήλωσης του θαυμαστού σημείου αμέσως μετά τη θανάτωση των μαρτύρων και πριν από τη ρίψη των σωμάτων τους στον ποταμό Τίγρη. Υπήρξε μάλιστα κατά τον ίδιο σημάδι ότι είχε πραγματοποιηθεί η εκτέλεση των σαράντα δύο μαρτύρων. Πληροφορούμαστε λοιπόν ότι η λάμψη φωτός κατήλθε εξ ουρανού και πλημμύρισε τον τόπο σαν να είχε εμφανιστεί η νεφέλη που φέρνει το φως. Βλ. Ανώνυμος, 42 μάρτυρες Αμορίου 50.12-15 (εκδ. Vasilievskij-P. Nikitin) [BHG 1209-1210].

αγίας Ξένης το θαυμαστό σημείο παρουσιάζεται ως επιθανάτιο, ενώ στο μαρτύριο των αγίων Πρόβου, Τάραχου και Ανδρονίκου και του αγίου Νικήτα του Γότθου ως μεταθανάτιο. Πιο συγκεκριμένα, στον βίο του αγίου Δανιήλ αναφέρεται ότι εμφανίστηκαν τρεις σταυροί από αστέρια, οι οποίοι στάθηκαν επάνω ακριβώς από το λείψανο του αγίου,¹⁹⁴ ενώ στον βίο της αγίας Ξένης αναφέρεται ότι εμφανίστηκε ένας κύκλος, ο οποίος αποτελούνταν από αστέρια, ενώ στο κέντρο υπήρχε ένας σταυρός.¹⁹⁵ Ο συγγραφέας υποστήριξε και στις δύο περιπτώσεις ότι το θαυμαστό σημείο έγινε ορατό παρά την έντονη λάμψη του ηλίου, ο οποίος δέσποζε στον ουρανό, χωρίς όμως να αποτελεί εμπόδιο για τους πιστούς, οι οποίοι μπορούσαν να παρατηρήσουν τα αστέρια.¹⁹⁶ Όσον αφορά συγκεκριμένα το θαυμαστό σημείο που εκδηλώθηκε μετά την κοίμηση της αγίας Ξένης, η μορφή του κύκλου αποτελεί ένα είδος συμβολισμού του στεφανιού που επρόκειτο να της αποδοθεί κατά τη στιγμή της εμφάνισής της στον ουρανό.

Στο μαρτύριο των αγίων Πρόβου, Τάραχου και Ανδρονίκου,¹⁹⁷ αλλά και στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα του Γότθου οι συγγραφείς μαρτυρούν την εμφάνιση ενός μόνο

¹⁹⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Δανιήλ ο Στυλίτης 147.55.6-11 (εκδ. Delehaye): «Τρεῖς γὰρ δι' ἀστέρων σταυροὺς ἡμέρας οὐσης τοῦ ἡλίου λαμπρότατον ἀπολάμποντος σὺν πολλῶ τῷ κάλλει καὶ ἀνθηρᾷ τῇ αὐγῇ φανῆναι λέγεται, καὶ τούτοις ἐπάνω τῆς τιμίας ἐκείνης στήναι σοροῦ, ἀλλὰ δὴ καὶ περιστερὰς ἵπτασθαι λευκοτάτας, τὴν αἰεὶ συνοῦσαν αὐτῶ χάριν δηλοῦσας τοῦ Πνεύματος» [BHG 490].

¹⁹⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ξένη 175.13 (εκδ. Κουρίλας): «ἤδη γὰρ ἀπολιπούσης αὐτὴν τῆς ψυχῆς μεσοῦσης ἡμέρας, αἰθρίας τε οὐσης καὶ τοῦ ἡλίου φαιδρότατα λάμποντος στέφανος οἶος ἐν τῷ οὐρανῷ διαφαίνεται, δι' ἀστέρων τὸν κύκλον περιγραφόμενος, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ στεφάνου σταυρὸς καθωρᾶτο, λαμπροῖς ἀστράσι καὶ οὗτος χρηματιζόμενος. Τοῦ θαύματος οὖν οὕτως ἅπασι γενομένου καταφανοῦς, ὁ ἐπίσκοπος Παῦλος ἔτι περὶ τὴν Λευκὴν κώμην διάγων καὶ τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα ὀφθαλμοῖς ἰδίῳ παραλαμβάνων θείῳ Πνεύματι κινηθεὶς, ἢ κυρία Ξένη, πρὸς τοὺς συνειλεγμένους ἔφη, κεκοίμηται καὶ ταύτης ἄρα τὸ σημεῖον τοῦ στεφάνου τοῦτο καὶ τοῦ σταυροῦ» [BHG 634].

Το επουράνιο σημείο παρουσίασε πριν από τον Συμεών Μεταφραστή ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος περιέγραψε την επουράνια εμφάνιση του στεφανιού, το οποίο έγινε ορατό από όλους, παρόλο που η εμφάνισή του πραγματοποιήθηκε μεσοῦσης της ημέρας. Στη θέασή του συνέβαλε σημαντικά και το γεγονός ότι ο ουρανός ήταν ανέφελος. Βλ. Ανώνυμος, Ξένη 114.16.29-32 (εκδ. Nissen) [BHG 633].

¹⁹⁶ Η ένταση της λάμψης του ηλίου δηλώνεται με την παράθεση του υπερθετικού βαθμού των επιθέτων.

¹⁹⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Πρόβος-Τάραχος-Ανδρόνικος 1080.IB (εκδ. PG): «καὶ τῶν ὁσίων σωμάτων ἀναμῖξ τοῖς ἄλλοις κειμένων καὶ ἀγνοουμένων διὰ τὸ σκότος, ἀστὴρ φανότατος ἐξ οὐρανοῦ πρόσγεια λάμπων, καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τῶν σωμάτων ἰστάμενος, τὸν γνωρισμὸν διεφώτιζεν, ἐκεῖνον τάχα τὸν ἀστέρα μιμούμενος, τὸν ἐπὶ τῇ κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γεννήσει τοὺς Μάγους ἐκ Περσίδος μετακαλέσαντά τε καὶ ὀδηγήσαντά» [BHG 1575].

αστεριού, αποστολή του οποίου ήταν να συμβάλει στην εύρεση των λειψάνων των μαρτύρων, η οποία είχε καταστεί δυσχερής εξαιτίας διαφόρων παραγόντων. Και στις δύο περιπτώσεις αναφέρεται μάλιστα ότι η εμφάνιση του αστεριού διήρκεσε αρκετά, καθώς παρέμεινε στο σημείο μέχρι να κατορθώσουν οι πιστοί να φέρουν εις πέρας την αποστολή τους. Για την περιγραφή της μορφής του χρησιμοποιήθηκε στο μαρτύριο των τριών μαρτύρων το επίθετο *φανότατος*, τη στιγμή που στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα περιγράφηκε ως *μία οὐρανία τις καὶ ἀσώματος δύναμις*.¹⁹⁸ Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η αναφορά του αστεριού της Γέννησης, το οποίο λειτούργησε ως πρότυπο για το αστέρι που εμφανίστηκε στο σημείο εγκατάλειψης των σωμάτων των αγίων Πρόβου, Τάραχου και Ανδρονίκου.

Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης μαρτυρεί την εμφάνιση αστεριών στον λόγο που συνέθεσε για τον άγιο Ιωάννη τον Ελεήμονα τον Νέο. Η ανάγκη ίασης μιας νεαρής κοπέλας αποτέλεσε αφορμή για την αναζήτηση του λειψάνου του αγίου Ιωάννη. Το ακριβές σημείο υποδείχθηκε σε έναν ευσεβή πιστό με τη βοήθεια ενός αστεριού, το οποίο στάθηκε επάνω ακριβώς από το σώμα του αγίου Ιωάννη υποδεικνύοντας ότι *οὗτος ὄν ζητεῖς, ἄνθρωπε*. Ο συγγραφέας, αφού εξέφρασε την έκπληξη και τον θαυμασμό του (*Ἄλλ' ὦ Θεοῦ τεραστίων*), προχώρησε στην περιγραφή του τρόπου, με τον οποίο εμφανίστηκε το αστέρι. Η ένταση της λάμψης του παρουσιάζεται μέσω του ρητορικού σχήματος της σύγκρισης, καθώς δηλώνεται ότι το αστέρι ήταν πιο λαμπρό από οποιοδήποτε άλλο

Ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος προηγήθηκε του Συμεών Μεταφραστή, παρουσίασε μια ελαφρώς παραλλαγμένη εκδοχή των γεγονότων, καθώς υποστήριξε ότι το αστέρι εμφανίστηκε και δεύτερη φορά, με σκοπό να υποδείξει στους πιστούς το σημείο, όπου έπρεπε να ενταφιάσουν τα σώματα των μαρτύρων. Βλ. Ανώνυμος, Πρόβος-Τάραχος-Ανδρόνικος 583.45-584.45 (εκδ. AASS) [BHG 1574]. Η επιλογή των επιθέτων *λαμπαδοῦχον* και *ἀγιώτατον* είναι αρκετά ενδιαφέρουσα.

¹⁹⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος 709.E (εκδ. PG): «Δύναμις γὰρ οὐρανία τις καὶ ἀσώματος, ἀστέρος ὑπελθοῦσα μορφήν, τοῦ χρηστοῦ προηγεῖτο Μαρριανοῦ μάλα σαφῶς καὶ γνωρίμως· καὶ οὐκ ἀπέση τοῦτο ποιῶν ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος ἀστήρ, ἕως ὑπέδειξε τὸ ποθούμενον» [BHG 1340].

Περιγραφή των ίδιων γεγονότων απαντά επίσης σε παλαιότερο μαρτύριο ανώνυμου συγγραφέα. Βλ. Ανώνυμος, Νικήτας ο Γότθος 212.6 (εκδ. Delehaye) [BHG 1339].

αστέρι.¹⁹⁹ Η συνέχεια παρουσιάζεται ως ακόμη πιο εντυπωσιακή, καθώς ο ήλιος άπλωσε τις ακτίνες του και γέμισε τα πάντα με φως κατά την είσοδο του λειψάνου στην πόλη της Νίκαιας.²⁰⁰

Η εκδήλωση ενός διαφορετικού φαινομένου, αυτού της έκλειψης του ηλίου, περιγράφηκε σε μαρτύριο του αγίου Στεφάνου του Νέου και σε εγκώμιο της αγίας Ίας. Η λεπτομέρεια που διαφοροποιεί τις δύο αυτές περιγραφές μεταξύ τους είναι το γεγονός ότι στην περίπτωση του αγίου Στεφάνου υπαίτιος της έκλειψης ήταν ο Θεός, σε αντίθεση με την περίπτωση της αγίας Ίας, όπου η πρωτοβουλία αποδόθηκε στον ίδιο τον ήλιο, ο οποίος προσωποποιείται και παρουσιάζεται να αντιδρά με αυτόν τον τρόπο βλέποντας τα γεγονότα που εκτυλίσσονταν επί γης. Πιο συγκεκριμένα, στο μαρτύριο του αγίου Στεφάνου του Νέου, ο οποίος μαρτύρησε επί αυτοκρατορίας Κωνσταντίνου του Κοπρώνυμου μετά από ισχυρό χτύπημα που δέχτηκε στο πίσω μέρος του κεφαλιού του από οπαδό του εικονομάχου αυτοκράτορα, αναφέρεται ότι αν και οι ακτίνες του ηλίου έλαμπαν έως την τρίτη ώρα της ημέρας, δημιουργήθηκε ξαφνικά στο ανατολικό άκρο της Κωνσταντινούπολης πυρώδες νέφος, το οποίο εξαπλώθηκε ως τα σύνορα της πόλης μαυρίζοντας ολόκληρο τον ουρανό και ήταν αδύνατο για τους ανθρώπους να αντιληφθούν εάν ήταν ακόμη ημέρα ή νύκτα. Ξέσπασε επίσης σφοδρή καταιγίδα, η οποία συνοδεύτηκε από μεγάλη ποσότητα χαλαζιού, με αποτέλεσμα να κινδυνεύσουν πολλοί άνθρωποι, ενώ υπέστησαν μεγάλες φθορές και οι εύφορες εκτάσεις γης. Η οργή του Θεού ήταν μεγάλη, αλλά παρόλα αυτά δόθηκε στον ευσεβή λαό η ευκαιρία να τον εξευμενίσει

¹⁹⁹ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος 46.3.38-41 (εκδ. Polemis): «Ἄλλ' ὦ Θεοῦ τεραστίων, ἀστὴρ ὑπὲρ ἀστέρα στίλβων, δίκην ἀστραπῆς διαυγάζων ἄνωθεν ὡσπερ ἀπορρυεὶς τῷ σώματι ἐπεστήριξε, μόνον οὐ δακτύλῳ δεικνὺς ὡς «οὗτος ὄν ζητεῖς, ἄνθρωπε» [BHG 889n (934c*)].

²⁰⁰ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος 47.4.11-13 (εκδ. Polemis): «Ὡς δὲ ὑπὲρ τὸν ἕῳν ὁ ἥλιος ὀρίζοντα γένοιτο καὶ διαπλώσας τὰς ἀκτῖνας ἔπλησε τὰ πάντα φωτὸς καὶ κατηύγασε καὶ αἱ πύλαι ἀνακληθεῖσαι παντὶ τῷ βουλομένῳ τὴν εἴσοδον ξυνεχώρησαν [...]» [BHG 889n (934c*)].

και να απαλλαγεί από τον κίνδυνο που ελλόχευε.²⁰¹ Η επιλογή της λέξης κύτος²⁰² για τον προσδιορισμό της ποσότητας χαλαζιού που έπεσε πλήττοντας την Κωνσταντινούπολη είναι ενδιαφέρουσα. Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος περιέγραψε με τον ίδιο τρόπο τα καιρικά φαινόμενα που προκλήθηκαν κατά τη στιγμή του μαρτυρίου του αγίου Στεφάνου, φαίνεται ότι γνώριζε το έργο του διακόνου Στεφάνου, το οποίο και ακολούθησε πιστά.²⁰³

Στο μαρτύριο της αγίας Ίας, όπως προαναφέρθηκε, η πρωτοβουλία εκδήλωσης του φαινομένου αποδόθηκε στον ίδιο τον ήλιο, ο οποίος βλέποντας από ψηλά τη μαρτυρική και θεία σφαγή της μάρτυρος, έσβησε τη λάμψη των ακτίνων του για αρκετές ώρες περιβάλλοντας τα πάντα με σκοτάδι.²⁰⁴ Η προσωποποίηση ενός στοιχείου της φύσης δεν προκαλεί εντύπωση, καθώς οι συγγραφείς έδειχναν συχνά προτίμηση σε αυτό το σχήμα λόγου, το οποίο προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα στο κείμενό τους.

²⁰¹ Βλ. Στέφανος ο διάκονος, Στέφανος ο Νέος 172.73.6-18 (εκδ. Auzezy): «'Εν τῷ γὰρ τὸν ἅγιον σύρεσθαι τῷ πικρῷ ἐκείνῳ καὶ ἀνηλεεῖ θανάτῳ, τοῦ ἀέρος ἀπὸ ἕωθεν εὐκρασίαν πᾶσαν εὐδίως ἔχοντος καὶ τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας φρυκτωροῦντος ἕως ὥρας τρίτη, ἄφνω νέφος τι πυρῶδες ἐγεννήθη περὶ τὸ ἕζον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους ἐξ οὐπερ ὁ ἅγιος ὄρμητο, εἶτα περὶ τὰ ἄκρα τῆς πόλεως φθάσαν συμμελανοῦται παντὶ τῷ ἀέρι. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἡμέραν, καὶ οὐχ ἡμέραν, καὶ σκότος καὶ οὐχὶ νύκτα. Σφοδρᾶς δὲ καταιγίδος ἀναφουσηθείσης, συνεξεχύθη κύτος χαλάζης τοσοῦτον ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ μόνον, ὥστε πολλοὺς κινδυνεῦσαι ἐν τῷ ῥαγδαίῳ ταύτην καταφέρεσθαι, καὶ οὐ μικρῶς λυμήνασθαι τὰς ἐν τῇ πόλει χλοεράς ἀρούρας. τὸν δὲ καταλειφθέντα εὐσεβῆ λαὸν κλαίειν κρυφιογνώμως, καὶ ἐξιλεοῦσθαι τὸ θεῖον, ἀνάπαυλαν δοθῆναι τοῦ ἀφορήτου κινδύνου, σὺν πιστοτάταις γυναιξίν» [BHG 1666].

²⁰² Βλ. σημ. 163.

²⁰³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Στέφανος ο Νέος 2766-2785 (εκδ. Iadevaia): «Κατ' αὐτὴν γὰρ τὴν ἡμέραν ἐν ἧ τὸν ἅγιον οἱ –κατὰ τὸ θεῖον φάναι ῥητὸν– ἐπελθόντες ἄνδρες αἱμάτων, ὡς κριὸν ἀνεῖλον ἐπίσημον, αἰθρίας οὐσης καὶ τοῦ ἀέρος ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσι πυρσευομένου, ἄφνω περὶ τὴν τρίτην ὥραν, κατὰ τὸ ἕζον μέρος τῆς βασιλίδος, πυρῶδες ἐπιφανὲν νέφος πρὸς τῇ κορυφῇ τοῦ ὄρους, ἔνθα τοὺς ἀσκητικούς ἀγῶνες ὁ γεννάδας οὗτος διήνυεν, εἶτα περὶ τὰ τοῦ ἄστεος ἄκρα διαδραμὸν ὄλον ζοφοῦται καὶ συμμελαίνει δεινῶς τὸν ἀέρα, καὶ ἦν ἰδεῖν ἡμέραν καὶ οὐχ ἡμέραν, προφητικῶς εἰπεῖν, καὶ σκότος καὶ οὐχὶ νύκτα. Σφοδρᾶς δὲ τούτῳ καὶ καταιγίδος συνεισπεσοῦσης πλῆθος καταρρήγνυται χαλάζης κατὰ μόνην ταύτην τὴν βασιλίδα, τὸ μέγεθος οὐδὲ πιστευθῆναι ῥαδίας καὶ πολλοῖς κινδύνου καθίσταται πρόξενος. Ταῦτα ὁ τῶν ἁγίων οἶδε τερατουργεῖν θεός, ἔργῳ μὲν τοὺς ἀσεβεῖς διελέγχων, διὰ δόξης δὲ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν ποιούμενος» [BHG 1667].

²⁰⁴ Βλ. Μακάριος μοναχός, Ία 472.50.19-21 (εκδ. Delehay): «'Ο δέ γε ἥλιος ἄνωθεν ὡπερ ἐπιστυγνάσας τῇ μαρτυρικῇ καὶ θείᾳ σφαγῇ ἐφ' ἱκαναῖς ταῖς ὥραις τὰς ἰδίας ἀκτίνας ἀπέκρυσσε καὶ ἔτι γε μὴν ἐπαύξων τὴν στυγνότητα ζόφον περιβάλετο» [BHG 762].

Πύρινα θαυμαστά σημεία

Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι οι περιγραφές εκδήλωσης πύρινων σημείων κατά τη στιγμή της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων. Σχετικές μαρτυρίες διασώθηκαν σε εγκώμιο της αγίας Ιουλίττης του Βασιλείου Καισαρείας, στον βίο του αγίου Ιωαννίκιου του έν Όλύμπω, για τον οποίο έγραψαν τόσο ο μοναχός Σάβας όσο και ο Συμεών Μεταφραστής, στον βίο του αγίου Κορνηλίου και του Θεόδωρου Τήρωνος του Συμεών Μεταφραστή και τέλος σε εγκώμιο του αγίου Μαξίμου του Ομολογητή, το οποίο συνέθεσε ο μοναχός της μονής Στουδίου Μιχαήλ Εξαβουλίτης Στουδίτης.

Στα αγιολογικά κείμενα που γράφτηκαν για την αγία Ιουλίττα, τον άγιο Κορνήλιο και τον άγιο Θεόδωρο περιγράφεται η εμφάνιση φλεγόμενης βάτου στο σημείο της κοίμησής τους. Ο Βασίλειος Καισαρείας περιέγραψε την πυρά σαν έναν φωτεινό θάλαμο, ο οποίος κύκλωσε το σώμα της αγίας Ιουλίττης, χωρίς όμως να το αγγίξει και κατ' αυτόν τον τρόπο διατηρήθηκε *άκέραιον*, τη στιγμή που η ψυχή της αγίας έπαιρνε τη θέση που της άρμοζε στον ουρανό.²⁰⁵ Ο Συμεών Μεταφραστής περιέγραψε ως *μεγίστην* τη φλεγόμενη βάτο που εμφανίστηκε κατά τη στιγμή της κοίμησης του αγίου Κορνηλίου με την επιδίωξη να προστατεύσει το σώμα του.²⁰⁶ Μνημονεύεται μάλιστα το όνομα του Μωυσή, το οποίο είχε ταυτιστεί στη συνείδηση των πιστών με την εμφάνιση φλεγόμενης και μη καιόμενης βάτου αποτελώντας την πιο γνωστή και πιο αναγνωρίσιμη μορφή

²⁰⁵ Βλ. Βασίλειος Καισαρείας, Ιουλίττα 241.2 (εκδ. PG): «Ταῦτα εἰποῦσα, πρὸς τὴν πυρὰν ἤλατο. ἡ δὲ περισχοῦσα τῆς ἀγίας τὸ σῶμα, ὡσπερ τις θάλαμος φωτεινός, τὴν μὲν ψυχὴν ἐπὶ τὴν οὐράνιον χῶρα, καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτῇ λῆξιν ἀνέπεμψε, τὸ δὲ τίμιον σῶμα ἀκέραιον διεσώσατο τοῖς προσήκουσιν. ὅπερ ἐν τῷ καλλίστῳ προτεμνίσματι τῆς πόλεως κείμενον ἀγιάζει μὲν τὸν τόπον, ἀγιάζει δὲ τοὺς εἰς αὐτὸν συνιόντας» [BHG 972].

²⁰⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 1305.IB (εκδ. PG): «Βάτον δὲ ἡ γῆ εὐθέως ἀνέδωκεν μεγίστην καὶ τὴν σορὸν κύκλω περιεσκέπασεν, ὡς μηδένα τοῦ λοιποῦ εἶδέναι, μηδὲ ὅτι σορὸν ἔνδον εἶη, πλὴν μόνων τῶν μετὰ Δημητρίου τότε διακονησαμένων πρὸς τὴν ταφὴν. Οἱ δὲ τῇ βάτῳ φοιτῶντες ἐκάστοτε ἱερά τε ἄσματα ἤδον καὶ θυμαμάτων μεστὸν καὶ εὐωδίας τὸν ἐπ' αὐτῇ ἀέρα ἐδείκνυν· τὰ θαύματα μέντοι συχνὸν ἐκεῖθεν ἐπήγαζεν χρόνον, ὡς δοκεῖν τοῖς πολλοῖς ὄσους ἔνδον ὁ μαθητὴς ἐλάνθανε κείμενος, θεῖον τι καὶ νῦν τὴν βάτον αἰνίττεσθαι, ὡσπερ δὴ καὶ ἐπὶ Μωυσέως ἐγένετο πρότερον» [BHG 371].

ανθρώπου που είχε έρθει κατά το παρελθόν αντιμέτωπος με το παράδοξο αυτό φαινόμενο. Το εντυπωσιακό γεγονός προκάλεσε, όπως είναι φυσικό, τον θαυμασμό των παρόντων, οι οποίοι ήταν αδύνατον πλέον να δουν το σώμα του αγίου, το οποίο παρέμεινε κρυμμένο μέσα στη φλεγόμενη βάτο μέχρι τη στιγμή που ήρθε το πλήρωμα του χρόνου για τον εντοπισμό του σύμφωνα με την επιθυμία του ίδιου του αγίου.

Κατά παρόμοιο τρόπο αντέδρασε η φωτιά και στην περίπτωση του αγίου Θεοδώρου του Τήρωνος. Ο Συμεών υποστήριξε ότι η φωτιά δημιούργησε γύρω από το σώμα του μάρτυρα χωρίς να το αγγίζει καθόλου μια καμάρα, η οποία το προστάτεψε και εκείνη ακριβώς τη στιγμή ο άγιος παρέδωσε το πνεύμα του, ενώ η ψυχή του ανήλθε προς τον ουρανό σαν αστραπή.²⁰⁷ Ο συγγραφέας τονίζει μάλιστα ότι, παρόλο που το σώμα του μάρτυρα βρισκόταν μέσα στη φωτιά, δεν αναδυόταν μυρωδιά καμένης σάρκας, αλλά μυρωδιά ψημένου ψωμιού, ενώ έγινε αντιληπτή και μια γενικότερη ευωδία που κυριαρχούσε στον χώρο. Ο ίδιος συγγραφέας χαρακτήρισε το διαδραματιζόμενο γεγονός ως θαύμα, ενώ οι αυτόπτες μάρτυρες παρουσιάζονται ως ανυπόμονοι να αφηγηθούν όλα όσα διαδραματίστηκαν μπροστά στα μάτια τους. Μελετώντας την περιγραφή του θαυμαστού σημείου στα τρία αγιολογικά κείμενα, για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω, διαπιστώνεται ότι η φλεγόμενη βάτος περιγράφηκε με διαφορετικό τρόπο στο καθένα εξ αυτών, καθώς στην προσπάθειά τους να δώσουν μορφή στο πύρινο σημείο που εκδηλώθηκε ο Βασίλειος επέλεξε τη λέξη *θάλαμος*, ενώ ο Συμεών Μεταφραστής τη λέξη *καμάρα*.

Για τον άγιο Ιωαννίκιο που ασκήτευσε στο όρος Όλυμπος της Βιθυνίας έγραψαν τόσο ο μοναχός Σάβας όσο και ο Συμεών Μεταφραστής. Σύμφωνα με την περιγραφή του

²⁰⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Θεόδωρος ο Τήρων 134.8-135.8 (εκδ. Delehay): «καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὴν εὐχὴν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. Μεγάλῃ δὲ ἐκλαμψάσης φλογός, θαῦμα εἶδομεν, οἷς ἐδόθη ἰδεῖν, οἱ καὶ ἐτηρήθημεν εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γινόμενα. Τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ἐποίησεν ὥσπερ ὀθόνην πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένην καὶ περιετείχισεν τὸ σῶμα τοῦ ἀγίου. καὶ ἦν μὲν οὐχ ὡς σὰρξ καιόμενον, ἀλλ' ὡς ἄρτος ὀπτώμενος. καὶ γὰρ εὐωδίας ἀντελαβόμεθα καὶ τέλος εἶπεν τὸ ἀμήν, καὶ ὡς ἐρευγόμενος ἀφῆκεν τὴν ψυχὴν, καὶ ὡς ἀστραπὴν εἶδομεν ἀναλαμβανομένην ἐν τοῖς οὐρανοῖς» [BHG 1761].

μοναχού Σάβα, κατά τη στιγμή της κοίμησης του αγίου Ιωαννικίου εμφανίστηκε στον Όλυμπο και συγκεκριμένα στην περιοχή, όπου βρισκόταν το σώμα του, στύλος φωτιάς, ο οποίος ξεκινούσε από τη γη και άγγιζε τον ουρανό σαν να έχει φτερά. Τα επίθετα και οι μετοχές που χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή του στύλου είναι *πύρινον, άνυψούμενον, έπαιρόμενον, ύπόπτερον και άπτόμενον* και συνέβαλαν σημαντικά στο να γίνει αντιληπτή η μορφή του στύλου.²⁰⁸ Ο συγγραφέας δεν παρέλειψε να εκφράσει τη δική του προσωπική άποψη σχετικά με τον σκοπό εμφάνισης του πύρινου στύλου και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι ο Θεός επιδίωξε μέσω αυτού να αναγνωριστεί από όλους όσους υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες του θαυμαστού σημείου η αγιότητα του Ιωαννικίου, καθώς πίστεψαν ότι κατά τη στιγμή εκείνη πραγματοποιήθηκε η μετάβαση της ψυχής του στον ουρανό. Ο Συμεών Μεταφραστής από την άλλη δημιούργησε πιο έντονη εικονοποιία, καθώς παρουσίασε τους αγγέλους να προπορεύονται του αγίου, με σκοπό να ανοίξουν τις πύλες του παραδείσου.²⁰⁹ Υπογράμμισε επίσης ότι ο στύλος φωτιάς λειτούργησε ως σημείο γνωστοποίησης της ανόδου της ψυχής του αγίου Ιωαννικίου στον ουρανό.²¹⁰

Ο μοναχός της μονής Στουδίου Μιχαήλ Εξαβουλίτης Στουδίτης, ο οποίος συνέθεσε το εγκώμιο του αγίου Μαξίμου του Ομολογητή, μαρτυρεί τη συνεχή εμφάνιση τριών λαμπρών πυρσών κατά τη διάρκεια της νύκτας στο σημείο ενταφιασμού του αγίου και συγκεκριμένα μία ώρα μετά τα μεσάνυκτα. Η λάμψη των πυρσών περιγράφεται ως *θαυμαστή*, ενώ ως ακόμη πιο θαυμαστή παρουσιάζεται η έκπληξη όλων όσων υπήρξαν

²⁰⁸ Βλ. Σάβας μοναχός, Ιωαννίκιος ο έν Όλύμπω 170.54.18-24 (εκδ. Μαυρουλίδης): «ΐδοσαν γάρ έκειθεν έν αύτῆ τῆ ήμέρα καί ώρα αύτοῦ τῆς κοιμήσεως, ώς κατ' αύτò τò Όλύμπιον ὄρος καί τὴν ύψηλὴν τῆς ήσυχίας τοῦ μακαρίου περιοχὴν πύρινον στύλον ἀπὸ τῆς γῆς άνυψούμενον καί έπαιρόμενον καθάπερ ύπόπτερον εἰς τὸ ύψος καί αύτῶν τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἀπτόμενον. Οἱ ἀκριβωσάμενοι τὴν ήμέραν καί ώραν εὔρον ἀληθῶς ὅτι τοῦ πατρὸς ἦν ή ἀπὸ γῆς πρὸς τὰ οὐράνια ἄνοδος καί πρὸς τὸν Θεὸν ὃν έπόθησε εἶσοδος» [BHG 935].

²⁰⁹ Βλ. σημ. 69.

²¹⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιωαννίκιος ο έν Όλύμπω 92.νη (εκδ. ΡG): «Καί πῶς γάρ οὐκ έμελλεν ΐωαννίκιος τοιούτοις καί μετὰ θάνατον ένδοξασθῆναι, οὔ τὴν έκδημίαν στύλος πυρὸς τοῖς έν τῷ κατ' Όλυμπον ὄρει έδήλου, οὔ προεπορεύοντο ἄγγελοι πύλας διανοίγοντες αύτῷ τὰς τοῦ παραδείσου, καί πρὸς τὴν έκειθεν μακαριότητα διαβιβάσαντες καθαρώς έμφανισθῶσόμενον τῷ προσώπῳ Κυρίου καί ἄγγελικαῖς συνεσόμενον τάξεσιν; » [BHG 937].

μάρτυρες της πλουσιότατης χάρις που προσέφερε ο μεγαλόδωρος Θεός στον θεράποντά του.²¹¹ Αν και σύντομη, η περιγραφή αυτή κατορθώνει να μεταδώσει στον αναγνώστη την έκπληξη του συγγραφέα για το περιγραφόμενο θαυμαστό σημείο, το οποίο ωστόσο διαφοροποιείται από τα προηγούμενα ως προς τη στιγμή εκδήλωσής του, εφόσον είναι μεταθανάτιο.

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Το θαυμαστό σημείο της εμφάνισης λάμψης φωτός συνδέθηκε εξίσου με τους αγίους και τους μάρτυρες. Κάθε περιγραφή διατηρεί μάλιστα τη μοναδικότητά της, καθώς μικρές λεπτομέρειες διαφοροποιούν τη μία περιγραφή από την άλλη. Στην πλειονότητα των παρουσιαζόμενων κειμένων αναφέρεται μάλιστα ο στόχος που εξυπηρετήθηκε από την εκδήλωσή τους. Οι συγγραφείς που περιέγραψαν τα θαυμαστά αυτά σημεία στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν, είναι οι εξής:

	Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Χώρος	Νείλος μοναχός	Μιχαήλ Σύγκελλος	Γρηγόριος Κύπριος
		Συμεών Μεταφραστής	Θεόδωρος Μουζάλων
			Κωμανίτζης ο σακκελίων
Σώμα	Ιερώνυμος/Σωφρόνιος	Θεόδωρος Νίκαιας	Ιωάννης Σταυράκιος
		Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Νικόλαος Καβάσιλας
		Συμεών Μεταφραστής	Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος
		Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

²¹¹ Βλ. Μιχαήλ Εξαβουλίτης Στουδίτης, Μάξιμος ο Ομολογητής 108.Μ (εκδ. ΡΓ): «Ἐν ᾧ δὲ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ σῶμα ἑναπετέθη, τρεῖς διαφανεῖς πυρσοὶ κατὰ μίαν τῶν νυκτῶν ἔκτοτε τῷ μνήματι ἑναυγάζουσι θαυμαστὴν μὲν τὴν αἴγλην ἑναφιέντες, θαυμαστοτέραν δ', ὡς εἰκός, τοῖς ὀρώσι τὴν ἔκπληξιν ἐμποιοῦντες, καὶ τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ περὶ τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα πλουσιωτάτην χάριν ἐμφαίνοντες» [BHG 1234].

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι οι συγγραφείς της μέσης και της ύστερης βυζαντινής περιόδου περιέγραψαν τα θαυμαστά αυτά σημεία σε μαρτύρια και βίους αγίων, των οποίων η κοίμηση συνδέθηκε με την εμφάνιση λάμψης φωτός. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις οι συγγραφείς ήταν σύγχρονοι των αγίων και των μαρτύρων, των οποίων τον βίο συνέγραψαν, όπως παραδείγματος χάριν ο επίσκοπος Νίκαιας Θεόδωρος, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου και ο Θεόδωρος Μουζάλων, ο οποίος συνέθεσε λόγο προς τιμήν του αγίου Νικήτα του Νέου.

Οι συγγραφείς συνήθιζαν τα περιγράφουν το θαυμαστό σημείο της εμφάνισης λάμψης με συντομία, αλλά και σε συνδυασμό με κάποια άλλα, προκειμένου να είναι η διήγησή τους αρκετά ενδιαφέρουσα. Χρησιμοποιήθηκε επίσης σε αρκετές περιπτώσεις το ρητορικό σχήμα της σύγκρισης. Μεγάλη είναι επίσης η ποικιλία των επιθέτων και των μετοχών που παρατέθηκαν· *λαμπαδοῦχον, λαμπρότατον, μέγα, ἄρρητον, θαυμαστόν* είναι κάποια από αυτά που χρησιμοποιήθηκαν, για να περιγράψουν τη λάμψη φωτός που κάλυψε τον χώρο της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων, ενώ για την περιγραφή της λάμψης που κάλυψε το σώμα τους χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα επίθετα *φαιδρόν, θεῖον και ὑπερφάεστατον*. Όσον αφορά την πορεία εξέλιξης της περιγραφής του θαυμαστού σημείου στο πέρασμα των αιώνων συμπεραίνεται ότι οι συγγραφείς της ύστερης βυζαντινής περιόδου προχώρησαν σε εκτενέστερες περιγραφές του, τις οποίες εμπλούτισαν με σχήματα λόγου, τα οποία προσέδωσαν γλαφυρότητα στις περιγραφές τους. Ένας μάλιστα εκ των συγγραφέων ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης διαφοροποιήθηκε τοποθετώντας τη σχετική περιγραφή στην αρχή του αγιολογικού κειμένου και όχι στο τέλος, όπως συνηθιζόταν από την πλειονότητα των προκατόχων του.

Οι αναφορές εμφάνισης επουράνιων και πύρινων σημείων στο σημείο κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων είναι σαφώς πιο περιορισμένες, καθώς εντοπίζονται εννέα

αναφορές εκδήλωσης επουράνιων και έξι αναφορές εκδήλωσης πύρινων σημείων.²¹² Η συγγραφική δραστηριότητα της πρώιμης βυζαντινής περιόδου εκπροσωπήθηκε από τον Βασίλειο Καισαρείας, της μέσης βυζαντινής περιόδου από τον μοναχό Σάβα, τον διάκονο Στέφανο, τον Συμεών Μεταφραστή και τον Μιχαήλ Εξαβουλίτη Στουδίτη και της ύστερης από τον Γρηγόριο Κύπριο και τον μοναχό Μακάριο. Μία τελευταία παρατήρηση είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί σχετικά με τη σύνδεση των αστεριών που εμφανίστηκαν κατά τη στιγμή της κοίμησης των αγίων με το αστέρι της Γέννησης, το οποίο παρουσιάζεται ως πρότυπο και αντικείμενο μίμησής τους. Σχετικές αναφορές εντοπίστηκαν στο μαρτύριο των αγίων Πρόβου, Τάραχου και Ανδρονίκου, στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα του Γότθου, αλλά και στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα του Νέου.

²¹² Η παρουσία των τριών θαυμαστών σημείων σε αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων που μελετήθηκαν έχει ως εξής: το μοτίβο της εμφάνισης επουράνιων σημείων απαντά σε οκτώ αγιολογικά κείμενα, το μοτίβο εκδήλωσης φωτιάς σε τρία, ενώ το μοτίβο εμφάνισης λάμψης φωτός σε είκοσι ένα αγιολογικά κείμενα.

4. Ροή υγρών στοιχείων από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων

Ένα ακόμη θαυμαστό σημείο, το οποίο εκδηλώθηκε άλλοτε αμέσως μετά την κοίμηση των αγίων και των μαρτύρων και άλλοτε μετά από καιρό, είναι η ροή γάλακτος ή μύρου από το σώμα τους. Η ροή αίματος δεν προκαλεί φυσικά εντύπωση, καθώς αποτελεί φυσικό επακόλουθο του βασανισμού των σωμάτων των μαρτύρων από τους διώκτες της χριστιανικής πίστης. Σε κάποιες περιπτώσεις ωστόσο η ροή του συνδέθηκε με την τέλεση θαυμαστών σημείων, τα οποία πραγματοποιήθηκαν αμέσως μετά τον θάνατο των μαρτύρων. Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι οι αναφορές ροής αίματος από το λείψανο ενός αγίου ή ενός μάρτυρα αρκετό καιρό μετά την κοίμησή του.

Περιγραφή ροής αίματος απαντά στη διήγηση της ηγουμένης Σεργίας για την αγία Ολυμπιάδα, αλλά και σε αγιολογικά κείμενα που γράφτηκαν για την αγία Ευφημία από τον επίσκοπο Τίου Κωνσταντίνο, τον Θεόδωρο Βέστη και τον Μακάριο Μακρή. Επίσης στον βίο του πατριάρχη Ιεροσολύμων Λεοντίου, τον οποίο συνέθεσε ο μοναχός Θεοδόσιος Γουδέλης, στο μαρτύριο του αγίου Κοδράτου του Νικηφόρου Γρηγορά και στο μαρτύριο της αγίας Ίας του Μακάριου μοναχού. Κριτήριο διάκρισης αποτέλεσε κατά κύριο λόγο ο τρόπος θανάτου των αγίων και των μαρτύρων, καθώς μόνο δύο εξ αυτών, η αγία Ολυμπιάδα και ο άγιος Λεόντιος, τελείωσαν τη ζωή τους με φυσικό θάνατο. Η χρονική στιγμή πραγματοποίησης του θαυμαστού σημείου αποτελεί επίσης σημαντικό κριτήριο διάκρισης των προαναφερθέντων αγιολογικών κειμένων, καθώς ο Νικηφόρος Γρηγοράς και ο μοναχός Μακάριος τοποθέτησαν τη χρονική στιγμή τέλεσής τους κατά τη στιγμή του θανάτου των μαρτύρων, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους συγγραφείς, οι οποίοι την τοποθέτησαν αρκετό καιρό μετά την κοίμησή τους.

Πιο συγκεκριμένα ο Νικηφόρος Γρηγοράς υποστήριξε ότι το θαυμαστό σημείο πραγματοποιήθηκε αμέσως μετά την εκτέλεση του αγίου Κοδράτου, όταν και ανέβλυσε πηγή ύδατος από την πέτρα, πάνω στην οποία στάλαξε το αίμα του μάρτυρα αποτελώντας

πηγή ίασης έως την εποχή του ίδιου του συγγραφέα.²¹³ Παρόμοια αναφορά απαντά επίσης στο μαρτύριο της αγίας Ίας, το οποίο συνέθεσε ο μοναχός της μονής των Μαγγάνων Μακάριος. Αμέσως μετά την εκτέλεση της μάρτυρος παρατηρήθηκε ότι το αίμα που έρευσε από το σώμα της πότισε τη γη, η οποία ως εκ θαύματος το απορρόφησε σαν σφουγγάρι. Ο συγγραφέας, ο οποίος χαρακτήρισε το αίμα της αγίας Ίας ως θεϊον, ανέφερε ότι το συμβάν προκάλεσε τρόμο και ταραχή σε όλους όσους ήταν παρόντες κατά τη στιγμή της εκτέλεσής της.²¹⁴

Στην περίπτωση της αγίας Ολυμπιάδος η ροή του αίματος έγινε αντιληπτή μετά από μια επιδρομή των Περσών, η οποία πραγματοποιήθηκε στην περιοχή των Βρόχθων μετά από αρκετά χρόνια και είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή της μονής του αγίου Θωμά, στην οποία ήταν ενταφιασμένο το λείψανο της αγίας. Η ηγουμένη Σεργία, η οποία εκτός από αυτόπτης μάρτυρας του θαυμαστού σημείου, ήταν επίσης συγγραφέας του βίου της αγίας, αναφέρει ότι μετέβη αμέσως στη μονή, διότι επιθυμούσε να διασώσει το λείψανο, το οποίο βρέθηκε να επιπλέει μέσα σε νερό, το οποίο ήταν γεμάτο με αίμα. Το παράδοξο αυτό γεγονός προκάλεσε τον θαυμασμό της ηγουμένης και την παρακίνησε να δοξάσει τον φιλόανθρωπο Θεό, διότι προσέφερε τη χάρη του στους εκλεκτούς του ακόμη και μετά την κοίμησή τους.²¹⁵ Η ροή αίματος, όπως προκύπτει, εκλήφθηκε ως ένδειξη ζωτικότητας

²¹³ Βλ. Νικηφόρος Γρηγοράς, Κοδράτος 290.9.178-181 (εκδ. Leone): «Ἡ δὲ τὸ καταρρεῦσαν ἐκεῖθεν αἷμα δεξαμένη πέτρα, πηγὴν ὕδατος ἐκ τοῦ παραρήμα ἀντιδοῦσα, διατελεῖ καὶ ἐς δεῦρο νοσημάτων παντοίων ἰάσεις συναπορρέουσα» [BHG 358].

²¹⁴ Βλ. Μακάριος μοναχός, Ία 472.50.17-19 (εκδ. Delehaye): «Ὑπερφύῃ δέ τινα καὶ θαύματος ἄξια ἐκμηθείσης τῆς ἱερᾶς παρηκολούθησε κεφαλῆς· τὸ καταρρεῦσαν θεῖον αἷμα ἐκ τῆς πληγῆς ἤρδευσε μὲν τὴν γῆν καὶ ὥσπερ σπόγγον διέθηκε· τοὺς γὰρ παρόντας καὶ ὄρωντας τρόμος εἶλε καὶ συνεκλόνησεν» [BHG 762].

²¹⁵ Βλ. Σεργία, Ολυμπιάδα 46.5.16-27 (εκδ. Delehaye): «Μαθοῦσα ἐγὼ ἡ ἁμαρτωλὸς καὶ ἀναξία Σεργία, ὡς ὅτιπερ ἐξ ἁμαρτιῶν ἐκάη τὸ εἰρημένον μοναστήριον τοῦ ἀγίου Θωμᾶ, ἐν πολλῇ ἀθυμίᾳ γενομένη μετὰ πολλῆς σπουδῆς περάσασα συνῆξα τὰ ἅγια αὐτῆς λείψανα, ἐκ τῶν ὑδάτων πεπληρωμένα, τὰ δὲ ὕδατα, ἔνθα περιέπλεον, πληροφορήθητε, αἱμάτων ἦσαν πεπληρωμένα, ὥστε καὶ καταπλαγῆναί με καὶ δοξάσαι τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν τὸν παρέχοντα χάριν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ καὶ θαυματουργοῦντα δι' αὐτῶν ἐν ζωῇ καὶ μετὰ τὴν κοίμησιν αὐτῶν, τὸν καὶ δοξάζοντα τοὺς δοξάζοντας ἡμῶν, ὡς ἡ θεία γραφὴ λέγει, ὥστε καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ μακαρίᾳ πληρωθῆναι τὸν τριακοστὸν τρίτον ψαλμὸν τὸν λέγοντα διὰ τοῦ ἀγίου καὶ προφήτου καὶ ὕμνωδοῦ Δαβὶδ ὅτι· Φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν· ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται» [BHG 1376].

του λειψάνου, αλλά και ως επιβεβαίωση του 33^{ου} Ψαλμού του Δαβίδ,²¹⁶ σύμφωνα με τον οποίο ο Θεός προστατεύει τα λείψανα των εκλεκτών του, προκειμένου να μην υποστούν καμία απολύτως φθορά.

Αυτή δεν υπήρξε ωστόσο η μοναδική αναφορά ροής αίματος από το λείψανο της αγίας Ολυμπιάδος, καθώς ο συγγραφέας υποστήριξε ότι έρευσε αίμα και κατά τη διάρκεια της τελετής απομυρίσματος που πραγματοποίησε κάποιος ιερέας με το όνομα Ιωάννης. Το αίμα που έρευσε ήταν μάλιστα τόσο πολύ που γέμισαν τα χέρια του ιερέα, ο οποίος έσπευσε αμέσως να αλείψει με αυτό το πρόσωπό του παρακινημένος από την πίστη του, αλλά και από την επιθυμία του να αγιαστεί. Με αίμα καλύφθηκαν επίσης τα σάβανα, στο εσωτερικό των οποίων είχαν τοποθετήσει τα λείψανα της αγίας, για να προστατευτούν, όπως επίσης και τα χέρια και το πρόσωπο του πιστού που έλαβε από τον ιερέα τα άγια και πάνσεπτα λείψανά της. Το παράδοξο αυτό θέαμα προκάλεσε αισθήματα φόβου, τρόμου και έκπληξης στους παριστάμενους, οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι δεν υπήρξαν ποτέ ξανά μάρτυρες ενός τόσο παράδοξου θαύματος.²¹⁷ Η αξία της μαρτυρίας της ηγουμένης Σεργίας είναι επομένως σημαντική, διότι αποτελεί το μοναδικό διασωθέν αγιολογικό κείμενο, στο οποίο περιγράφεται το θαυμαστό αυτό σημείο, εφόσον ο ανώνυμος συγγραφέας του βίου της αποσιώπησε οποιαδήποτε σχετική αναφορά και το γεγονός αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο βίος αυτός συντέθηκε κατά πάσα πιθανότητα πριν από τον 7^ο αιώνα και συγκεκριμένα πριν ανέλθει στον θρόνο του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ο

²¹⁶ Ψαλμός 33:21 «φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν· ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται».

²¹⁷ Βλ. Σεργία, Ολυμπιάδα 47.7.19-48.7.3 (εκδ. Delehaye): «Ἄλλ' ὡς ἦλθεν ὁ εἰρημένος παπᾶς Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος τοῦ ἀπομυρίσαι τὰ ἅγια αὐτῆς λείψανα εἰς τὴν σίτλαν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, παρόντων καὶ τῶν προειρημένων κυρίων καὶ τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν καὶ ἡμῶν ὄλων τῶν ἁμαρτωλῶν μοναστριῶν, ἐπὶ πάντων ἀνέβλυσαν αἵματα τοσαῦτα τὰ ἅγια αὐτῆς λείψανα, ὥστε καὶ τὰς χεῖρας τοῦ αὐτοῦ παπᾶ Ἰωάννου γεμισθῆναι· ἀλλὰ καὶ πρὸς πίστιν καὶ ἀγιασμὸν προσψαύσας τὰς χεῖρας αὐτοῦ τῆ ἑαυτοῦ ὄψει, καὶ αὐτὴ ἐπληρώθη αἱμάτων· λοιπὸν δὲ καὶ τὰ σάβανα ἐγεμίσθησαν, ἔνθα καὶ ἐνετυλίχθησαν τὰ ἅγια αὐτῆς λείψανα. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς τῶν παρισταμένων εὐλαβεστάτων κληρικῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀπομυρίσει δεξαμένου τὰ αὐτὰ ἅγια καὶ πάνσεπτα λείψανα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ παπᾶ Ἰωάννου, ἐκ τῆς ὑπερβολῆς τῶν τιμίων αἱμάτων καὶ αὐτοῦ αἱ χεῖρες πλήρεις αἵματος γεγόνασιν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ» [BHG 1376].

Σέργιος, επί πατριαρχίας του οποίου πραγματοποιήθηκε η ανακομιδή του λειψάνου της αγίας Ολυμπιάδος στην Κωνσταντινούπολη.

Ροή αίματος μαρτυρείται επίσης στο αγιολογικό κείμενο, στο οποίο περιγράφεται η διαδικασία ανακομιδής του λειψάνου της αγίας Ευφημίας από τη Χαλκηδόνα στην Κωνσταντινούπολη, η οποία πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 796. Συγγραφέας του κειμένου είναι ο επίσκοπος Τίου Κωνσταντίνος, ο οποίος αναφέρει ότι επί αυτοκρατορίας Ηρακλείου οι Πέρσες πραγματοποίησαν επίθεση εναντίον της Χαλκηδόνας, στην οποία φυλασσόταν το λείψανο της μάρτυρος. Οι Πέρσες προσπάθησαν χωρίς επιτυχία να το καταστρέψουν υποκινούμενοι από το αίσθημα του φθόνου που τους προκάλεσε ο διάβολος, αλλά η φωτιά δεν κατάφερε να αγγίξει τα οστά της αγίας Ευφημίας· πετάχτηκε μόνο ένα κομμάτι τους από το εσωτερικό της λειψανοθήκης σαν σφαίρα επιτρέποντας την πρόσβαση σε αυτή. Μέσα από την οπή που δημιουργήθηκε οι πιστοί είχαν την ευκαιρία να διαπιστώσουν ότι από το λείψανο της μάρτυρος έρευσε αίμα, παρόλο που ήταν από καιρό νεκρή, το οποίο προσέφερε ίαση στους πιστούς που έσπευσαν στο σημείο. Ο συγγραφέας χαρακτήρισε το αίμα που έρευσε ως ευώδες και υποστήριξε ότι χορηγήθηκε στους αρρώστους σαν μύρο, το οποίο τους προσέφερε ο ίδιος ο Θεός.²¹⁸ Η μαρτυρία μεταθανάτιας ροής αίματος από το λείψανο της αγίας Ευφημίας αποσκοπούσε στο να προκαλέσει τον θαυμασμό του αναγνώστη, ο οποίος καλούνταν να θαυμάσει τη δύναμη του Θεού.²¹⁹

Για το ίδιο θαυμαστό σημείο έγραψαν επίσης ο Θεόδωρος Βέστης και ο Μακάριος Μακρής. Ο Θεόδωρος ανέφερε ότι από το άσπιλο και θαυματουργό σκήνωμα της αγίας Ευφημίας, το οποίο χαρακτηρίζεται επίσης ως μαρτυρικό και αμόλυντο, έρεε αίμα με

²¹⁸ Βλ. Halkin, Ευφημία 88.4: «αἷμα γὰρ ἐκ τοῦ τιμίου αὐτῆς λειψάνου εὐωδίας πεπληρωμένον ἐξήρχετο· ὅπερ ὡς μύρον θεοχορήγητον τοῖς νοσοῦσιν ἐδίδοτο· καὶ ἦν τοῖς μὲν πιστοῖς θαῦμα φοβερὸν καὶ σεβάσιμον, τοῖς δὲ ἀπίστοις καὶ ἑτερόφροσιν ἦττα καὶ αἰσχύνη καὶ ὄνειδος» [BHG 621].

²¹⁹ Ο επίσκοπος Τίου Κωνσταντίνος χρησιμοποίησε ένα συνηθισμένο αγιολογικό μοτίβο, αυτό της παρουσίας της επίθεσης των εχθρών ως αποτέλεσμα της επιρροής του διαβόλου, ο οποίος παρουσιάζεται να ηττάται για μία ακόμη φορά. Για τον πειρασμό του διαβόλου και των δαιμόνων βλ. Pratsch, *Hagiographische Topos*, 160-165.

τρόπο μάλιστα που γινόταν αντιληπτός από τους πιστούς. Σύμφωνα με το κείμενο, το αίμα της μάρτυρος, το οποίο έρεε από το λείψανό της σαν ποτάμι, κυλούσε προς αυτό με απόρρητο τρόπο μέσω θείων και ουράνιων σταγόνων, για να προσφερθεί στη συνέχεια στους θεοσεβείς πιστούς μέσω του ιερού και μαρτυρικού σώματός της. Έχοντας πλέον αμφιβολίες για την ανθρώπινη φύση της μάρτυρος, ο Μακάριος Μακρής αναρωτήθηκε πώς θα ήταν πρόπον να αποκαλούν την αγία, εφόσον το θαύμα, το οποίο πραγματοποιήθηκε, ήταν απόδειξη του ότι όσα συνέβησαν ξεπερνούσαν τη φύση του ανθρώπου. Πέραν τούτου εξέφρασε την άποψη ότι το σώμα της αγίας Ευφημίας δεν ήταν νεκρό, διότι το διαφύλαττε η ίδια σαν να είναι ζωντανή και να αναπνέει το πανάγιο πνεύμα της και για τον λόγο αυτό ανέβλυσαν ρυάκια αίματος από το σώμα της.²²⁰ Χρησιμοποίησε μάλιστα λέξεις, όπως *ποταμηδόν εκχύσεις, όχετους, άκενώτων πηγών και ρύακας*, διότι επιθυμούσε να περιγράψει τη μεγάλη ροή αίματος που παρατηρήθηκε από το λείψανό της.

Ο Μακάριος Μακρής μαρτυρεί και αυτός τη ροή αίματος από το λείψανο της αγίας Ευφημίας. Αναφορικά με τη χρονική στιγμή πραγματοποίησης του θαυμαστού σημείου, μας πληροφορεί ότι συνέβη κατά τη διάρκεια της ανακομιδής του λειψάνου της στην Κωνσταντινούπολη, όπως επίσης και ότι αποτέλεσε εξαιρετική ευκαιρία για τους πιστούς για να καθαρθούν με το αίμα που έρευσε από το σώμα της. Ήταν επομένως επιλογή του ίδιου του συγγραφέα να συνδέσει τη σύντομη αυτή διήγηση με το μοτίβο της ίασης, εφόσον μαρτυρείται ότι η ποσότητα του αίματος που έρεε από το σώμα της αρκούσε για να θεραπεύσει κάθε είδους ασθένεια, να διώξει τα δαιμόνια, αλλά και να εξαγνίσει τις ψυχές των πιστών από τις αμαρτίες που είχαν διαπράξει.²²¹

²²⁰ Βλ. Halkin, Ευφημία 133.12 [BHG 624].

²²¹ Βλ. Αργυρίου, Μακάριος Μακρής 125.6.129-135: «οὔ δὴ καὶ πανδημεὶ πάντες συνέρρεον πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν διὰ τῶν ἀπορρεόντων ἁγίων αὐτῆς αἱμάτων ἀπολουόμενοι καὶ ἴασιν ἄμισθον κομιζόμενοι· ἤρκει γὰρ ἀντὶ πάντων φαρμάκων τὸ πηγάζον ἐκ τῆς μακαρίας θεῖον αἶμα τὰ ποικίλα πάντων ἐξιᾶσθαι νοσήματα καὶ δαίμονας ἐκδιώκειν καὶ ψυχὰς ἐξ ἁμαρτημάτων καθαίρειν καὶ ἀντὶ πάντων τοῖς μετὰ πίστεως προσφοιτῶσι καὶ δεομένοις γίνεσθαι» [BHG 622].

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίζεται στον βίο του πατριάρχη Ιεροσολύμων Λεοντίου, τον οποίο συνέθεσε ο μοναχός Θεοδόσιος Γουδέλης. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, οι πιστοί προσήλθαν στο σημείο ενταφιασμού του σώματος του πατριάρχη τέσσερις ημέρες μετά την κοίμησή του με την πρόθεση να φροντίσουν και να περιποιηθούν το λείψανό του. Είχαν λοιπόν την ευκαιρία να παρατηρήσουν με τα ίδια τους τα μάτια τη ροή αίματος από το σώμα του. Αναφέρεται μάλιστα ότι το αίμα ήταν σαν να είχε τρέξει από κάποιο σημείο της σάρκας του που είχε πληγωθεί πρόσφατα. Το θαυμαστό σημείο έγινε εύκολα αντιληπτό από τους πιστούς, καθώς το αίμα στάλαξε επάνω στις μαρμάρινες πλάκες που είχαν τοποθετηθεί κάτω από το σώμα του αγίου και άστραφτε σε τέσσερα σημεία χάρη στη λευκότητα των μαρμάρων που είχαν τοποθετηθεί. Στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει το θαυμαστό σημείο ο συγγραφέας παρομοίασε τη ροή αίματος με πλημμύρα, καθώς η ποσότητα του αίματος υπήρξε πολύ μεγάλη.²²² Ιδιαίτερη προσοχή είναι σημαντικό να δοθεί στη σύνδεση που δημιουργήθηκε μεταξύ του θαυμαστού αυτού σημείου και αυτού που πραγματοποίησε η αγία Ευφημία, καθώς ο συγγραφέας κατέδειξε ότι η φήμη του θαύματος της μάρτυρος διασώθηκε στο πέρασμα των αιώνων. Ο συγγραφέας προέβη σε αυτή την αναφορά επιθυμώντας να υποστηρίξει την άποψή του σχετικά με την αιτία τέλεσης του θαυμαστού σημείου, η οποία αποδόθηκε στην επιθυμία του αγίου Λεοντίου να προσφέρει στη γενιά του έναν τρόπο ίασης, όπως είχε κάνει παλαιότερα και η αγία Ευφημία, η οποία προσέφερε την ίαση στη δική της γενιά.²²³

²²² Βλ. Θεοδόσιος Γουδέλης, Λεόντιος Ιεροσολύμων 154.103.4-156.103.14 (εκδ. Tsougarakis): «Τεταρταῖοι δὲ τῆ σορῶ προσεγγίσαντες, οὐκ ὀδμὴν δυσώδη ἀλλὰ πάσης μυρεψικῆς ἡδῖω χάριτος εὖρον ἀπόζουσιν· τὸ δὲ φρίκης πληροῦν καὶ εἰς νοῦν με τοῦτο λαμβάνοντα, αἷμα νεαρὸν καὶ οἶον ἀπὸ σαρκὸς νεωστὶ πληγείσης καταρρεῦσαν τοῦ ἁγίου ἐθεάσαντο σώματος. Κάτωθεν γὰρ τῆς σοροῦ ἐν ταῖς ὑπεστρωμέναις τῶ ἐδάφει μαρμάριναις πλαξίν ἔκειτο ἐξαστράπτων πρὸς τῆ τῶν μαρμάρων λευκότητι ἐν μερίσι τέσσαρσι, καὶ πάντως οὐκ ἂν καὶ εἰς τοῦδαφος κατέρρευσεν, εἰμὴ κατὰ πλημμύραν ὄλην ἐξερρῆη τοῦ σώματος, ὅτι καὶ ἡ ξυλίνη σορὸς ἐν ἧ κατέκειτο, τὸ καινότερον, ἐφ' ἑτέρα ξυλίνῃ σορῶ ἐνσεσορίαστο, καὶ ἐκ καινῶν καὶ δυσσήπτων ξύλων πεπονημένοι αὐτίκα ἀμφοτέραι» [BHG 985].

²²³ Βλ. Θεοδόσιος Γουδέλης, Λεόντιος Ιεροσολύμων 156.104.1-10 (εκδ. Tsougarakis) [BHG 985].

Όσον αφορά τη ροή του γάλακτος ή του μύρου από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων, η επιλογή των δύο αυτών υγρών δεν είναι τυχαία, καθώς φέρουν έναν ιδιαίτερο συμβολισμό για τη χριστιανική θρησκεία. Η ροή τους εκλήφθηκε μάλιστα ως σημείο αγιότητας αυτών που είχαν μόλις παραδώσει το πνεύμα τους είτε μαρτυρικά είτε εν ειρήνη. Ο Θεός θέλησε λοιπόν σε κάποιες περιπτώσεις να δοξάσει άμεσα τους αγίους και τους μάρτυρες και για τον λόγο αυτό προχώρησε στην τέλεση των δύο αυτών θαυμαστών σημείων, τα οποία αποκάλυπταν στους πιστούς ότι ο αποθανών συγκαταλεγόταν πλέον μεταξύ των εκλεκτών του επουράνιου κλήρου του.

Γάλα

Το γάλα συμβολίζει την πνευματική θρέψη και την αθανασία.²²⁴ Οι απόψεις των Βυζαντινών για το γάλα ήταν άμεσα επηρεασμένες από τις απόψεις και τις θεωρίες των αρχαίων φιλοσόφων, η επιρροή των οποίων αντανακλάται στις θεωρίες που διατύπωσαν σε επιστολές τους τόσο ο Μιχαήλ Ψελλός όσο και ο Μιχαήλ Ιταλικός. Σύμφωνα με την Αγγελίδα και τον Αναγνωστάκη, ο Μιχαήλ Ιταλικός υποστήριξε σε επιστολή του την ανωτερότητα του τυριού και κατ' επέκταση του γάλακτος έναντι του χοιρινού λαρδιού, διότι το γάλα βρισκόταν στον ουρανό σε αντίθεση με τον χοίρο που βρισκόταν στη γη. Ο Ιταλικός υποστήριξε ότι «η φωτεινή γαλακτώδης ζώνη του ουρανού αντιστοιχούσε στους επίγειους μαστούς, όπου το γήινο αίμα μετουσιωνόταν σε λευκό γάλα» καταδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό το γεγονός ότι οι απόψεις του συμβάδιζαν με αυτές του Μιχαήλ Ψελλού, ο οποίος επιθυμούσε να αναδείξει τη ζωτική σημασία του γάλακτος και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι «αρχικό συστατικό του είναι το αίμα που δημιουργείται στο ήπαρ και κατευθύνεται έπειτα μέσα από την κοίλη φλέβα είτε προς το αιδόιο, από όπου

²²⁴ Για τη σημασία του γάλακτος βλ. σχετικά: U. Becker, *The Continuum Encyclopedia of Symbols*, New York-London 2000, 198. Επίσης Στ. Μπουσές, *Benedic, Domine, et has tuas creaturas, fontis, mellis et lactis... Το μέλι και το γάλα στη χριστιανική λατρεία*, στο: *Η ιστορία του ελληνικού γάλακτος και των προϊόντων του*, 10^ο Τριήμερο εργασίας Ξάνθη, 7-9 Οκτωβρίου 2005, Αθήνα 2008, 239-248.

ρέει κατά τα έμμηνα, είτε προς τους μαστούς. Κατά την εγκυμοσύνη το αίμα των μαστών μετατρέπεται σταδιακά σε γάλα, ενώ το υπόλοιπο αίμα κατευθύνεται προς τη μήτρα ως τροφή του εμβρύου, ενώ διευκολύνει και την έξοδό του από το σώμα».²²⁵ Οι δύο μελετητές υποστήριζαν επίσης ότι το αίμα και το γάλα είναι τα δύο υγρά που πλαισιώνουν τις πρώτες στιγμές της ανθρώπινης ζωής και εννοούν φυσικά τη γέννηση και τον θηλασμό. Ο Χαραλαμπίδης μας πληροφορεί ότι κατά τη διάρκεια των πρωτοχριστιανικών αιώνων οι πιστοί συνήθιζαν να προσφέρουν γάλα, όταν βαπτίζοταν χριστιανός ένας νέος, καθώς το γεγονός αυτό συμβόλιζε την πνευματική αναγέννησή τους.²²⁶ Η ιδιαίτερη σημασία του γάλακτος και του θηλασμού αναπαρίσταται επίσης στην εικόνα της Παναγίας της γαλακτοτροφούσας, η οποία τρέφει με το γάλα της τον νεογέννητο Ιησού και κατ' αυτόν τον τρόπο δηλώνεται ότι ακόμη και ο Υιός του Θεού, όταν ενανθρωπίστηκε, είχε ανάγκη να τραφεί με το γάλα της μητέρας του μετά τη γέννησή του.

Η ιδιαιτερότητα του θαυμαστού σημείου της ροής γάλακτος από το σώμα των αγίων έγκειται στο γεγονός ότι συνδέθηκε σχεδόν κατά αποκλειστικότητα με αγίους, οι οποίοι μαρτύρησαν κυρίως διά αποκεφαλισμού. Σχετικές αναφορές εντοπίζονται στο μαρτύριο του αγίου Ευψυχίου του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος, αλλά και στο μαρτύριο του αγίου Βονιφατίου, του αγίου Παντελεήμονος και της αγίας Αικατερίνης του Συμεών Μεταφραστή.

Η χρονική στιγμή τέλεσης του θαυμαστού σημείου τοποθετείται στην πλειονότητα των περιπτώσεων κατά τη στιγμή της εκτέλεσης των μαρτύρων. Στο μαρτύριο του αγίου Ευψυχίου και του αγίου Βονιφατίου αναφέρεται ότι η ροή του γάλακτος συνοδεύτηκε από τη ροή ενός ακόμη υγρού, τα οποία έρευσαν ταυτόχρονα από την τομή που προκλήθηκε στο σώμα των μαρτύρων. Στην περίπτωση του αγίου Ευψυχίου το δεύτερο υγρό ήταν

²²⁵ Χρ. Αγγελίδη, Η. Αναγνωστάκης, Η βυζαντινή θεώρηση του κύκλου του γάλακτος (10^{ος}-12^{ος} αιώνας), στο: *Η ιστορία του ελληνικού γάλακτος και των προϊόντων του*, 10^ο Τριήμερο εργασίας Ξάνθη, 7-9 Οκτωβρίου 2005, Αθήνα 2008, 201. Όσον αφορά την επιστολή του Μιχαήλ Ιταλικού που αναφέρεται είναι η 42^η. Για την έκδοσή της βλ. Ρ. Gautier, *Michel Italikos. Lettres et discours*, Paris 1972, 237-238.

²²⁶ Χαραλαμπίδης, *Αποκεφαλισμός*, 79.

νερό,²²⁷ ενώ στην περίπτωση του αγίου Βονιφατίου αίμα.²²⁸ Ο Συμεών Μεταφραστής αιτιολόγησε μάλιστα τη ροή των δύο υγρών αναφέροντας ότι η ροή του αίματος οφείλεται στην ανθρώπινη φύση του μάρτυρα, ενώ η ροή του γάλακτος στην ευσέβεια της πίστης του. Στο μαρτύριο του αγίου Παντελεήμονος²²⁹ και της αγίας Αικατερίνης²³⁰ μαρτυρείται η ροή μόνο γάλακτος.

Οι περιγραφές του θαυμαστού σημείου διακρίνονται για τη συντομία, αλλά και τη λακωνική διάθεση των συγγραφέων, κάποιιοι εκ των οποίων αποσιώπησαν οποιαδήποτε αναφορά, η οποία θα μπορούσε να είναι σχετική με την επίδραση που άσκησε το θαυμαστό σημείο στη ψυχολογία του παριστάμενου πλήθους. Εξαίρεση αποτέλεσε μόνο το μαρτύριο

²²⁷ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Ευψύχιος 203.7 (εκδ. Halkin): «Τμηθέντος δὲ τοῦ αὐτοῦ, ἐξῆλθεν ὕδωρ καὶ γάλα. Καὶ ἐλθόντες ἄνδρες εὐλαβεῖς ἦσαν τὸ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα» [BHG 2130].

²²⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Βονιφάτιος 253.1 (εκδ. PG): «Ταῦτα ἠῤῥατο, καὶ τὴν εὐχὴν τὸ ξίφος εὐθὺς διεδέχετο, καὶ τὴν σεπτὴν ἐτέμετο κεφαλὴν. Θαυματουργεῖ δέ τι κάνταῦθα Θεός, καὶ αἷμα ὁμοῦ καὶ γάλα τῆς τομῆς ῥύηται ποιεῖ, ὡς τὸ μὲν τῆς φύσεως εἶναι, τὸ δὲ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Καὶ οὕτω τὸ θαῦμα μέγα φανὲν εἰς ἔκπληξιν, μεῖζον ἂν εἰς ὠφέλειαν, ἄνδρας τῶν ἀπίστων πεντήκοντα καὶ πεντακοσίους τῷ Χριστῷ πείσαν ἀκολουθεῖν, καὶ τὴν εἰδωλικὴν πλάνην μυσαχθέντας ἀπολιπεῖν» [BHG 281-282].

²²⁹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Παντελεήμων 477 (εκδ. PG): «καὶ πάλιν θαύματα θαύμασιν ἀκολουθεῖ, δοξάζοντος τοῦ δεδοξασμένου τὸν δι' ἐκεῖνον ταῦτα προηρημένον παθεῖν. Γάλα γὰρ ἀντὶ αἵματος εὐθὺς ἐρρῦη, καὶ τὸ τῆς ἐλαίας φυτὸν ᾧ προσεδέθη ἅπαν τῷ καρπῷ βρῖθον ἐδείκνυτο» [BHG 1414].

Ἡ τέλεση τοῦ θαυμαστοῦ αὐτοῦ σημείου περιγράφηκε ἐπίσης σε αἰσιολογικὸ κείμενο ἀνώνυμου συγγραφέα που προηγήθηκε τοῦ Συμεών. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ σχετικοῦ ἀποσπάσματος διαπιστώνεται ὅτι ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας θέλησε ἀφενὸς νὰ προσδώσει ἔμφαση στὴν τέλεση τοῦ θαυμαστοῦ σημείου με τὴ διπλὴ ἐπανάληψη τῆς φράσης ἀντὶ αἵματος γάλα ἐρρῦη καὶ αφετέρου νὰ παρουσιάσει τὴν ἐπιρροή που ἄσκησε στὸ παριστάμενο πλῆθος, μέρος τοῦ ὁποῦ δόξασε τὸν Θεὸ καὶ μεταστράφηκε στὴ χριστιανικὴ πίστη. Βλ. Ἀνώνυμος, Παντελεήμων 53.28 (εκδ. Latyšev) [BHG 1412z].

²³⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αἰκατερίνη 301 (εκδ. PG): «Καὶ τούτων εἰς τὸ ξίφος ἀνατεινόμενος τὴν μακαρίαν αὐτῆς κεφαλὴν ἀποτέμνει ἐπὶ εἰκάδι τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς ἄγοντος. Θαυματουργεῖ δέ τι κάνταῦθα ὁ Θεός, τὴν αὐτοῦ τιμῶν μάρτυρα, καὶ τὰς ἐκείνης ἄγων εἰς πέρας εὐχὰς γάλα τε γὰρ εἶδον οἱ παρόντες ῥυὲν ἀντὶ αἵματος, καὶ ἄγγελοι τὸ ἐκείνης σῶμα τὸ τίμιον παρ' αὐτὸν τῆς τελειώσεως καιρὸν περιστείλαντες, πρὸς τὸ Σινᾶ ὄρος προπέμπειν ἐώκεσαν» [BHG 32].

Περιγραφή τοῦ ἰδίου θαυμαστοῦ σημείου διαπιστώνεται ἐπίσης σε παλαιότερα μαρτύρια ἀνώνυμων συγγραφέων, στα ὁποῖα γίνεται ὡστόσο ἐπιγραμματικὴ διήγησή του.

Ἀνώνυμος, Αἰκατερίνη 23.25 (εκδ. Viteau): «καὶ εὐθέως ἀντὶ τοῦ αἵματος γάλα ἔρευσεν ἐπὶ τῆς γῆς» [BHG 30]

Ἀνώνυμος, Αἰκατερίνη 38.25 (εκδ. Viteau): «καὶ εὐθέως ἀντὶ τοῦ αἵματος γάλα ἀπερρῦη ἐπὶ τῆς γῆς» [BHG 30a]

Ἀνώνυμος, Αἰκατερίνη 65.25 (εκδ. Viteau): «Ἦς ἀποτμηθείσης εἶδον οἱ παρόντες ἐκεῖ θέαμα φοβερόν. γάλα ῥυὲν ἀντὶ αἵματος» [BHG 31]

του αγίου Βονιφατίου, στο οποίο αναφέρεται ότι η ροή γάλακτος επηρέασε το παριστάμενο πλήθος, καθώς μεταστράφηκαν στον χριστιανισμό πεντακόσιοι πενήντα εθνικοί, οι οποίοι θέλησαν να απαλλαγούν από την πλάνη των ειδώλων. Για τον λόγο αυτό μάλιστα ο συγγραφέας χαρακτήρισε το περιγραφόμενο σημείο ως μέγα δηλώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον θαυμασμό του. Η τέλεσή του παρουσιάστηκε μάλιστα ως πράξη απόδοσης τιμής και δόξας προς τον μάρτυρα από μέρους του Θεού για όσα μαρτύρια υπέστη.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κατά τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων εντοπίστηκαν δύο ακόμη αγιολογικά κείμενα, τα οποία περιγράφουν κατά διαφορετικό τρόπο τη ροή γάλακτος από το σώμα των μαρτύρων. Πρόκειται για ένα μαρτύριο του αποστόλου Παύλου και ένα μαρτύριο της αγίας Χριστίνης, τα οποία αποδίδονται αμφότερα σε ανώνυμους συγγραφείς. Στο μεν πρώτο αναφέρεται ότι ο απόστολος Παύλος έφτυσε γάλα στον χιτώνα του στρατιώτη που τον εκτέλεσε αμέσως μόλις δέχτηκε το χτύπημα του αποκεφαλισμού. Το απροσδόκητο συμβάν προκάλεσε, όπως είναι φυσικό, τον θαυμασμό τόσο του ίδιου του στρατιώτη όσο και των παριστάμενων, οι οποίοι δόξασαν τον Θεό.²³¹ Το ανώνυμο μαρτύριο της αγίας Χριστίνης συνιστά μια ιδιαίτερη περίπτωση, διότι διαφοροποιείται αισθητά από όλα τα αγιολογικά κείμενα που παρουσιάστηκαν παραπάνω, αφενός επειδή η ροή γάλακτος προκλήθηκε από την αποκοπή των μαστών της και όχι της κάρας της και αφετέρου επειδή ο θάνατός της δεν αποδόθηκε στο χτύπημα που δέχτηκε στους μαστούς, αλλά στα χτυπήματα των κονταριών που πλήγωσαν το σώμα της αμέσως μετά. Η μάρτυρας είχε προβλέψει ωστόσο τη ροή γάλακτος από τους μαστούς της πριν ακόμη δεχτεί το χτύπημα και για τον λόγο

²³¹ βλ. Ανώνυμος, Παύλος 306-308 (εκδ. Vouaux): «[...] προέτεινεν τὸν τράχηλον μηκέτι λαλήσας. ὡς δὲ ἀπετίναξεν αὐτοῦ ὁ σπεκουλάτωρ τὴν κεφαλὴν, γάλα ἐπύτισεν εἰς τοὺς χιτῶνας τοῦ στρατιώτου. Ὁ δὲ στρατιώτης καὶ πάντες οἱ παρεστῶτες ἰδόντες ἐθαύμασαν καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὸν δόντα Παύλῳ δόξαν τοιαύτην καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Καίσαρι τὰ γεγονότα» [BHG 1451-1452].

Παρόλο που γράφτηκαν πολυάριθμα αγιολογικά κείμενα για τον βίο και το μαρτύριο του αποστόλου Παύλου, δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου σε κανένα άλλο αγιολογικό κείμενο.

αυτό ο συγγραφέας παρουσίασε το θαυμαστό σημείο ως απόδειξη της δύναμης του Θεού, στον οποίο πίστευε η ίδια.²³²

Μύρο

Το μύρο αναγνωρίστηκε και αυτό ως ένα πολύτιμο σύμβολο της χριστιανικής θρησκείας, διότι συνδέεται με δύο από τις σημαντικότερες στιγμές του επίγειου βίου του Ιησού Χριστού, όντας ένα από τα τρία δώρα που του προσέφεραν οι μάγοι μετά τη γέννησή του,²³³ αλλά και το υγρό, με το οποίο άλειψαν το σώμα του οι μυροφόρες γυναίκες, οι οποίες προσήλθαν στον τάφο του με την επιθυμία να το περιποιηθούν.²³⁴ Τα γεγονότα αυτά συνέβαλαν στο να αποκτήσει το μύρο ιδιαίτερη αξία, η οποία διατηρείται αναλλοίωτη μέχρι και σήμερα, εφόσον το μύρο χρησιμοποιείται σε αρκετές τελετές της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως είναι το μυστήριο του χρίσματος ή η ανακομιδή ιερών λειψάνων.

Πέραν όμως από τη σύνδεση που δημιουργήθηκε μεταξύ του υγρού αυτού και του Ιησού, η διαπίστωση ροής του από το σώμα κάποιων αγίων ή μαρτύρων αμέσως μετά την κοίμησή τους ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την αξία του. Η σύνδεσή του με τον θάνατο είναι μάλιστα ιδιαίτερη, καθώς αναφέρεται, σύμφωνα με την ιουδαϊκή παράδοση, ως το υγρό που χρησιμοποιούσαν οι πιστοί για την επάλειψη των σωμάτων των νεκρών κατά τη διαδικασία ενταφιασμού τους. Η αξία του ωστόσο υπερτονίστηκε χάρη στη σύνδεση που δημιουργήθηκε μεταξύ του μύρου και του σώματος των αγίων και των μαρτύρων, από το οποίο έρευσε με θαυματουργό τρόπο προσφέροντας την ίαση σε όσους το είχαν ανάγκη ή ταλαιπωρούνταν από ασθένειες επί μακρόν. Το θαυμαστό αυτό σημείο

²³² βλ. Ανώνυμος, Χριστίνα 326.28 (εκδ. Norsa): «Ὁ δὲ ἄρχων λέγει· ἀρκεῖ σοι, Χριστίνα. καὶ προσέταξεν κοπήναι τοὺς μασθοὺς τῆς ἀγίας. ἡ δὲ ἀγία εἶπεν· ὦ ἄπιστε καὶ ἀνόητε, τοὺς μασθοὺς μου κοπήναι ἐκέλευσας· βλέπε τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ μου, ὅτι ἀντὶ αἵματος γάλα ἐξέρχεται» [BHG 302].

²³³ *Κατὰ Ματθαῖον* 2:11. Σύμφωνα με τον Ευαγγελιστή Ματθαίο οι τρεις μάγοι προσέφεραν στον νεογέννητο Ιησού χρυσό, λιβάνι και σμύρναν, δηλαδή μύρο.

²³⁴ *Κατὰ Λουκάν* 23:56. Στο *Κατὰ Ιωάννην* ευαγγέλιο αναφέρεται ότι ο Νικόδημος έφερε μύρο, για να ενταφιαστεί το σώμα του Ιησού Χριστού σύμφωνα με την εβραϊκή παράδοση. Βλ. *Κατὰ Ιωάννην* 19:39.

περιγράφηκε εκτεταμένα, καθώς μαρτυρίες ροής του απαντούν σε αρκετά μαρτύρια και βίους αγίων. Σύμφωνα με τον Pratsch,²³⁵ η ροή του ερμηνευόταν ως σημάδι αγιότητας, ενώ χρησιμοποιούνταν και ως φάρμακο, το οποίο ήταν ιδιαίτερα πολύτιμο, εφόσον προσέφερε την ίαση.

Αναφορές ροής μύρου από το λείψανο κάποιου αγίου ή μάρτυρα εντοπίστηκαν στο εγκώμιο του αγίου Θεράποντος του Ανδρέα Κρήτης, στον βίο του αγίου Πέτρου του Αθωνίτη του Νικόλαου Σιναΐτη, αλλά και στον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου, τον οποίο συνέθεσε ο επίσκοπος Νίκαιας Θεόδωρος. Επίσης στο μαρτύριο των αγίων Ναζαρίου, Προτάσιου, Γερβάσιου και Κέλσου, στον βίο του αγίου Αλεξίου του ανθρώπου του Θεού και στον βίο του αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος του Συμεών Μεταφραστή. Για τη ροή μύρου από το σώμα του αγίου Νικολάου έγραψε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, αλλά και ο Μιχαήλ Στουδίτης. Ο πρεσβύτερος της αγίας Σοφίας Νικηφόρος μαρτυρεί τη ροή μύρου στον βίο του αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού, ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος στον βίο του αγίου Φιλόθεου του Οψικιανού, ο Γρηγόριος Κύπριος στον βίο του επισκόπου Μαδύτου Ευθυμίου, ο Ιωάννης Σταυράκιος στον βίο της αγίας Θεοδώρας, για την οποία έγραψε επίσης ο Νικόλαος Καβάσιλας, και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης στο εγκώμιο του επισκόπου Αδραμυτίου Αθανασίου και στο εγκώμιο του αγίου Βαρβάρου. Ο πιο γνωστός μυροβλύτης άγιος είναι ωστόσο ο άγιος Δημήτριος, για τον οποίο έγραψε πληθώρα συγγραφέων· Νεόφυτος ο Έγκλειστος, Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης Σταυράκιος, Θεόδωρος Μετοχίτης, Γρηγόριος Παλαμάς, Νικηφόρος Γρηγοράς, Φιλόθεος Κόκκινος και Δημήτριος Χρυσολωράς είναι ορισμένοι από τους συγγραφείς που περιέγραψαν τη ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Δημητρίου.

Στην πλειονότητα των προαναφερθέντων αγιολογικών κειμένων η ροή μύρου παρουσιάζεται ως ένα μεταθανάτιο θαυμαστό σημείο, το οποίο ισχυροποίησε την

²³⁵ Pratsch, *Hagiographische Topos*, 223.

παρουσίαση της αγιότητας των εκλεκτών του Θεού. Έμφαση δόθηκε επίσης στην περιγραφή του τρόπου, με τον οποίο έρευσε το μύρο από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων. Χρησιμοποιήθηκαν λέξεις όπως *κρουνηδόν*, *άφθόνως* και *ποταμηδόν* με την επιδίωξη να γίνει αντιληπτή από τον αναγνώστη η μεγάλη ποσότητα μύρου που έρευσε από το λείψανό τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Ανδρέας Κρήτης χρησιμοποίησε τα επιρρήματα *πλείστον* και *κρουνηδόν*, τα οποία δηλώνουν την πολύ μεγάλη και άφθονη ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Θεράποντος, η οποία έγινε αντιληπτή από τους πιστούς κατά τη διάρκεια της μεταφοράς του λειψάνου του στην Κωνσταντινούπολη.²³⁶ Ο μητροπολίτης Νίκαιας Θεόδωρος χρησιμοποίησε στον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου το ρητορικό σχήμα της παρομοίωσης, καθώς παρέβαλε τη ροή μύρου με τη ροή του νερού από μια πηγή.²³⁷ Στο μαρτύριο των αγίων Ναζαρίου, Προτάσιου, Γερβάσιου και Κέλσου,²³⁸ αλλά και στον βίο του αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος,²³⁹ ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησε το επίρρημα *άφθόνως* και το επίθετο *δαψιλῆ*, για να περιγράψει τη ροή του μύρου που έτρεχε σε αφθονία. Μία ακόμη σχετική περιγραφή απαντά στον βίο του αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού, τον οποίο συνέθεσε ο πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας Νικηφόρος, ο οποίος χρησιμοποίησε το επίρρημα *ποταμηδόν*, για να δηλώνει ότι το μύρο έρεε από το

²³⁶ Βλ. Ανδρέας Κρήτης, Θεράπων 125.9.5-9 (εκδ. Deubner): «οἱ δὲ συνδράμοντες ὡς τὸ εἰκὸς ἴδον θέαμα τῶν ὀρωμένων ἀπάντων θεϊότερον μύρον γὰρ ὅτι πλείστον ἐκ τῶν λειψάνων κρουνηδόν ἀναβλύσαν εὐωδίας πηγὴν τὸ τῆς ὀλκάδος ἄντλος ἀνέδειξεν, ὡς τινὰς κατελθεῖν καὶ τοῦ μύρου κάτωθεν ἐν ὑελίνοις σκεύεσιν ἀνιμήσασθαι» [BHG 1798].

Ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον άγιο Θεράποντα, χρησιμοποίησε τη μετοχή *ὑπερεκβλύσαν*, για να δηλώσει ότι το μύρο έρεε σε αφθονία από το λείψανο του μάρτυρα. Βλ. Ανώνυμος, Θεράπων 124.31-36 (εκδ. Deubner) [BHG 1797].

²³⁷ Βλ. Θεόδωρος Νίκαιας, Πέτρος Άργους 499.14.16-18 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα): «Ὁ καὶ διαδήλους εὐθὺς ἐδείκνυ τὰς ἐνεργείας, μῦρα προχέον ὡς ἐκ πηγῆς καὶ δαίμονας ἀπελαῦνον καὶ νόσους παντοίας ἰώμενον καὶ ὑποφαῖνον τὴν ἐκεῖθεν ἐκδεχομένην ἀιδιότητα» [BHG 1504].

²³⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ναζάριος-Προτάσιος-Γερβάσιος-Κέλσος 908.1Α (εκδ. PG): «καὶ τούτῳ τὰ ἱερά λείψανα τῶν μαρτύρων ὡς θησαυροὺς κατατίθησιν ὑπὲρ χιλιάδας, ὁ θεῖος ἂν εἶπε Δαυίδ, χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου» [BHG 1324].

²³⁹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιωάννης ο Ελεήμων 964.Π (εκδ. PG): «ὁ τοῦ ἐλέους, φημί, ἐπώνυμος Ἰωάννης, εὐδόκησε τοῦ θεοῦ αὐτοῦ λειψάνου μύρα δαψιλῆ βλύσαι, εὐωδίαν ἰάσεων ἀποπέμποντα» [BHG 888].

λείψανο του αγίου σαν χείμαρρος.²⁴⁰ Ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης επέλεξε το ρήμα *έπλημμύρει*, προκειμένου να δηλώσει ότι η ροή του μύρου από το σώμα του αγίου Φιλόθεου του Οψικιανού ήταν μεγάλη σαν πλημμύρα.²⁴¹ Η ροή του υπήρξε μάλιστα ακόμη μεγαλύτερη αμέσως μετά τη μετάθεση του λειψάνου του σε νέο σημείο και το γεγονός αυτό προκάλεσε την έκπληξη ακόμη και του ίδιου του συγγραφέα.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι όμως και το επίθετο που επέλεξε ο Ιωάννης Σταυράκιος, ο οποίος περιέγραψε τη ροή του μύρου από το λείψανο της αγίας Θεοδώρας από τη Θεσσαλονίκη. Το επίθετο *πολύκρουνα* αποτυπώνει με επιτυχία την αφθονία ροής μύρου, το οποίο σύμφωνα με τον Σταυράκιο έρεε από πολλούς κρουνούς που πήγαζαν από τη λειψανοθήκη της αγίας, η οποία παρομοιάζεται με πηγή. Η ροή του περιγράφηκε μάλιστα ως κρατήρας χαράς που προσφέρθηκε στους ευσεβείς για την ωφέλειά τους, καθώς αποτέλεσε αιτία τέλεσης θαυμάτων, τα οποία ήταν μάλιστα συνεχή.²⁴² Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, ο οποίος χρησιμοποίησε το επίρρημα *δαψιλῶς*, περιέγραψε την αφθονία ροής μύρου τόσο από το λείψανο του επισκόπου Αδραμυτίου Αθανασίου²⁴³ όσο και από το λείψανο του αγίου Βαρβάρου. Στο εγκώμιο μάλιστα του αγίου Βαρβάρου χρησιμοποίησε και το επίρρημα *ποταμηδόν*, το οποίο επιτείνει τον θαυμασμό του αναγνώστη για το

²⁴⁰ Βλ. Νικηφόρος, Ανδρέας ο Σαλός 888.σμδ (εκδ. PG): «τὴν πολυτελῆ τοῦ μύρου εὐωδίαν καὶ θυμιαμάτων ἐκείνων, τῶν ἡδυνῶν καὶ ἀσυγκρίτων, καὶ πάντα νοῦν ὑπερβαιόντων κατοσφρανεῖσα, σπουδῆ ἀνασταῖσα, καὶ φῶτα αἰτησαμένη, καὶ ἐξακολουθήσασα τὴν εὐωδία τὸν τόπον ἐπέστη· εὔρε δὲ τὸν Μακάριον τέλει τοῦ βίου χρησάμενον, καὶ τὴν θεϊκὴν ἐκείνην εὐωδίαν πολλῶ μείζον ἀναδιδομένην, καὶ μύρων ἔκβλυσιν παραδόξως ἐκ τοῦ λειψάνου ἐξερχομένην ποταμηδόν» [BHG 117].

²⁴¹ Βλ. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Φιλόθεος Οψικιανός 151.67-71 (εκδ. Tafel): «Ἐγὼ δὲ θαυμάζω, καὶ ὅτι μετατεθεὶς ἐπλημμύρει τοῖς μύροις εἰς πλεόν, ἤπερ πρότερον, δεικνὺς ἐντεῦθεν τοῖς φιλοθέοις, οἷον ἢ πρὸ τοὺς ἀγίους τοῦ θεοῦ τιμή, καὶ ὅπως δι' αὐτῆς ἐπαύξεται ἡμῖν ἐκ Θεοῦ ἀγαθὰ» [BHG 1535].

²⁴² βλ. Ιωάννης Σταυράκιος, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη 63.22 (εκδ. Kurtz): «ἰδρῶς δ' ἐξέρρει τούτου εὐώδης καὶ μυστικός καὶ χαρᾶς ἐδείκνυ κρατῆρα καθαπερεὶ τὸ θεῖον ἤδη μύρον κεραυνύντα τοῖς εὐσεβέσιν ἀρχόμενον. ἐντεῦθέν μοι τὰ τῶν θαυματουργιῶν πολύκρουνα ρεύματα, ἐντεῦθεν ὅλα χεῦματα θαυμάτων ὡς ἐκ πηγῆς ἀναπιδύει τῆς λάρνακος, οὕτω γὰρ τὸ τίμιον ἐκεῖνο σῶμα τῆς μηροβλυτίδος ἐκεκῆδευτο, καὶ θαυματουργίαι συνεχεῖς ἐκεῖθεν ἀπέβλυζον» [BHG 1740].

²⁴³ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Αθανάσιος Αδραμυτίου 145.8.5-7 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «μύρον τῆς τοῦ σώματος θήκης, ὡς ἐξ ἀκροτόμου πάλαι πέτρας ὕδωρ, δαψιλῶς ἀναδίδωσι καὶ τὴν παρ' αὐτῶ τιμὴν τοῦ μάκαρος φανεράν δι' αὐτοῦ τίθησι» [BHG 192].

θαυμαστό σημείο.²⁴⁴ Ὅσον αφορά το εγκώμιο του αγίου Αθανασίου διαπιστώνεται ότι ο συγγραφέας συνέδεσε την τέλεσή του με τον Μωυσή και το θαύμα που αυτός επιτέλεσε,²⁴⁵ όταν προκάλεσε με τη βοήθεια του Θεού τη ροή νερού από έναν βράχο. Στην περίπτωση μάλιστα του Μωυσή το θαύμα που έγινε δήλωνε την επιλογή του ίδιου ως εκλεκτού του Θεού, για να οδηγήσει τους Ισραηλίτες στην έξοδο από την Αίγυπτο, ενώ στην περίπτωση του αγίου Αθανασίου ήταν απόδειξη της κοίμησής του.

Ὅσον αφορά τους τρόπους περιγραφής της ροής μύρου από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων, διαπιστώνουμε ότι οι συγγραφείς περιέγραψαν το σημείο με ποικίλους τρόπους, προκειμένου να προκαλέσουν στον αναγνώστη το αίσθημα του θαυμασμού. Ο Ανδρέας Κρήτης ισχυρίστηκε ότι η ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Θεράποντος ήταν το πιο εξαιρετικό θέαμα σε σύγκριση με όλα όσα μπορούσαν να γίνουν ορατά.²⁴⁶ Ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, ο οποίος προσωποποίησε το μύρο, το ταύτισε με τον ίδιο τον άγιο Νικόλαο και για τον λόγο αυτό το παρουσίασε ως *τὸ εὐῶδες καὶ πολῦτιμον μύρον* της περιοχής των Μύρων, αλλά και ως πολυτελές και γνήσιο νάρδο που προσφερόταν σε όλους τους πιστούς.²⁴⁷ Για τον ίδιο άγιο έγραψε επίσης ο Μιχαήλ Στουδίτης,²⁴⁸ ο οποίος περιέγραψε το μύρο ως ένα ευωδιαστό υγρό που είναι αφενός κατάλληλο να αποτρέψει κάθε εχθρική και θανατηφόρα δύναμη και αφετέρου ικανό να προσφέρει την ίαση που σώζει και κρατά σε απόσταση τις συμφορές.²⁴⁹ Ο πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας

²⁴⁴ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Βάρβαρος 418.13.21-24 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Τὸ δὲ μεῖζον, καὶ μύρον τὸ ἀπ' ἐκείνου τῶν τῆς γῆς λαγόνων δαψιλῶς ἀναδίδοται καὶ νάει ποταμηδόν· τὸ δὲ μέγιστον καὶ θαυμασιώτερον, καὶ ἰάσεις παντοίων ἐκτελεῖ νοσημάτων χριόμενων ἢ ὄπωσοῦν μεταλαμβανόμενον» [BHG 220].

²⁴⁵ Ἐξοδος 17:6.

²⁴⁶ Βλ. Ανδρέας Κρήτης, Θεράπων 125.9.5-6 (εκδ. Deubner): «οἱ δὲ συνδράμοντες ὡς τὸ εἰκὸς ἴδον θέαμα τῶν ὀρωμένων ἀπάντων θειότερον» [BHG 1798].

²⁴⁷ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Νικόλαος Μύρων 157.12 (εκδ. Halkin): «ὦ τὸ εὐῶδες καὶ πολῦτιμον τῶν Μύρων μύρον, μᾶλλον δὲ τῶν πιστῶν ἀπάντων νάρδος πιστικὴ καὶ πολυτελής» [BHG 1364d].

²⁴⁸ G. Anrich, *Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche. Texte und Untersuchungen II*, Leipzig-Berlin 1917, 264-268.

²⁴⁹ Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 134.41: «ἔβλυσεν εὐθὺς μύρον ἠδύπνοον, ἀποτρόπαιον μὲν πάσης ὑπάρχον ἐναντίας καὶ φθοροποιῦ δυνάμεως, ποριστικὸν δὲ σωστικῆς καὶ ἀλεξικάκου ἰάσεως, εἰς δόξαν τοῦ δοξάσαντος αὐτὸν Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν» [BHG 1348].

Νικηφόρος, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού, χαρακτήρισε την ανάβλυση του μύρου ως ένα παράδοξο θέαμα, το οποίο προκάλεσε τον θαυμασμό του ίδιου. Ο Γρηγόριος Κύπριος στον βίο του επισκόπου Μαδύτου Ευθυμίου υποστήριξε ότι το μύρο λειτουργεί με ποικίλους τρόπους, ως από μηχανής θεός, βοηθός, σωτήρας ή ιατρός.²⁵⁰

Υπήρξαν ωστόσο και κάποιοι συγγραφείς, όπως παραδείγματος χάριν ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, οι οποίοι επιδίωξαν να προβάλουν τη σύνδεση του μύρου με την τέλεση θαυμάτων ίασης. Το ίδιο έκανε και ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος στο μαρτύριο των αγίων Ναζαρίου, Προτάσιου, Γερβάσιου και Κέλσου παρουσίασε τις πηγές μύρου ως σωτήριες για το σώμα, αλλά και ως καθαρτήριο για τις ψυχές των πιστών.²⁵¹ Ο ίδιος συγγραφέας παρουσίασε μάλιστα το μύρο ως ένα εξαγνιστικό φάρμακο, το οποίο είχε τη δύναμη να κρατά μακριά τις συμφορές.²⁵² Παρόμοια ήταν επίσης η περιγραφή του

Η ίδια ακριβώς αναφορά απαντά σε προμεταφραστικό βίο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος περιορίστηκε να προσθέσει την εξής φράση: [...] μέχρι τής σήμερον ἀννάως ὡσπερ ἕκ τινος πηγῆς ἀναβλυστά[νον . . .] [...]. Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 232.55.26-33 [BHG 1348c]. Μία ακόμη αναφορά απαντά σε ακέφαλο βίο του αγίου, ο ανώνυμος συγγραφέας του οποίου υποστήριξε ότι η ροή του μύρου πραγματοποιήθηκε αμέσως μετά τον ενταφιασμό του λειψάνου του. Η ροή και η ανάβλυση του μύρου μαρτυρείται ότι ήταν αδιάκοπη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποτρέπεται η εμφάνιση κάθε είδους ασθένειας, εφόσον λειτουργούσε ως ένα είδος φάρμακο, το οποίο προσέφερε κάθαρση από κάθε είδους πάθηση. Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 269.3.12-17 [BHG 1348b].

²⁵⁰ Βλ. Γρηγόριος Κύπριος, Ευθύμιος Μαδύτων 417.κ-418.κ (εκδ. Αντωνιάδης): «Καὶ τηνικαῦτα τὸ ἐκ τῆς λάρνακος Εὐθυμίου μῦρον Θεὸς ἄντικρυς τῶν ἀπὸ μηχανῆς καταφαίνεται, βοηθὸς ἐκείνῳ, ῥύστης, ἰατρός, τὰ πάντα γινόμενον» [BHG 654].

²⁵¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ναζάριος-Προτάσιος-Γερβάσιος-Κέλσος 908.1Α (εκδ. ΡΓ): «Τὰ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μύρων ἀφθόνως ἀναδιδούσι πηγὰς οὐ σώματι μόνον σωτηρίου, ἀλλὰ καὶ ψυχαῖς τῶν ἀρνομένων καθαρτηρίου [...]» [BHG 1324].

²⁵² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού 199 (εκδ. Massmann): «ἢ καὶ παραχρῆμα, μύρον ἀνέκλυσι νόσων παντοίων καθάρσιον καὶ ἀλεξίκακον φάρμακον» [BHG 54].

Η ροή μύρου περιγράφηκε επίσης σε τρεις βίους ανώνυμων συγγραφέων στον πρώτο εξ αυτών αναφέρεται ότι την έβδομη ημέρα από τον ενταφιασμό του σώματος του αγίου πραγματοποιήθηκε ενώπιον όλων ανάβλυση μύρου από τη λειψανοθήκη του και το θαυμαστό σημείο έγινε αμέσως αντιληπτό από όλους. Αναφέρεται επίσης ότι όλοι όσοι κατάφεραν να λάβουν κάποια ποσότητα από το μύρο που έρευσε, μπόρεσαν να απαλλαγούν από τα πάθη που τους βασάνιζαν. Βλ. Ανώνυμος, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού 154 (εκδ. Rösler) [BHG 52]. Στο δεύτερο αγιολογικό κείμενο αναφέρεται ότι το μύρο που έρευσε, ήταν ευωδιαστό και ευχάριστο στην όσφρηση, ενώ όσοι κατάφεραν να λάβουν κάποια ποσότητά του, απόλαυσαν την ενδυνάμωση που προσέφερε. Βλ. Ανώνυμος, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού 208 (εκδ. Massmann) [BHG 53].

θαυμαστού σημείου στον βίο του αγίου Αλεξίου, καθώς ο Συμεών υποστήριξε ότι το μύρο προσέφερε κάθαρση από κάθε είδους ασθένεια, αλλά και ότι λειτουργούσε ως φάρμακο που διώχνει μακριά όλες τις συμφορές. Ως ιδιαίτερη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η περιγραφή του υγρού αυτού στον βίο του αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος. Σύμφωνα με τον Συμεών, από το μύρο που έρευσε ανέβλυζε ευωδία ίασεων· η αναφορά αυτή, αν και οξύμωρη, πληροφορεί τον αναγνώστη του αγιολογικού κειμένου για την πραγματοποίηση θαυμάτων ίασης. Στον βίο του αγίου Νικολάου ο συγγραφέας χαρακτήρισε τη ροή του μύρου ως νόσων ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν ἴαμα θέλοντας να καταδείξει με τον τρόπο αυτό ότι τιμήθηκε τόσο η ψυχή του αγίου, η οποία μετέβη προς τη μακάρια ζωή, όσο και το τίμιον σώμα του, το οποίο παρέμεινε στη γη και τιμήθηκε με τον τρόπο αυτό.²⁵³ Σύντομη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά όμως και σε εγκώμιο του αγίου, το οποίο συνέθεσε ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος, ο οποίος περιορίστηκε να αναφέρει μόνο ότι ο μυροφόρος τάφος του αγίου Νικολάου ήταν πηγὴν ἰαμάτων για τον λαό που πενθούσε για την απώλειά του.²⁵⁴

Πριν από τον Συμεών Μεταφραστή και τον Νεόφυτο τον Έγκλειστο έγραψε ο Νικόλαος Σιναΐτης, ο οποίος υποστήριξε ότι συνέπεια της ροής μύρου από το λείψανο του αγίου Πέτρου του Αθωνίτη ήταν η ίαση δαιμονισμένων, οι οποίοι έγιναν ξανά υγιείς στο μυαλό, τυφλών που είδαν ξανά, αναπήρων που στάθηκαν ξανά όρθιοι και γενικά όλων

Στο τρίτο αγιολογικό κείμενο αναφέρεται ότι η ροή του μύρου προκλήθηκε αμέσως μετά την κατάθεση του σώματος του αγίου στη λειψανοθήκη που είχε κατασκευαστεί για χάρη του. Το μύρο, το οποίο χαρακτηρίζεται ως ευωδέστατο (επιλέχτηκε ο υπερθετικός βαθμός του επιθέτου), ήταν ἴαμα για όσους αλείφτηκαν με αυτό και μέσο κατάλληλο να αποτρέψει κάθε νόσο και ασθένεια. Βλ. Ανώνυμος, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού 16.11 (εκδ. Halkin) [BHG 56d]. Διαπιστώνεται επομένως ότι μεταξύ όλων των προαναφερθέντων αγιολογικών κειμένων δεν υπήρξε κάποια σημαντική διαφοροποίηση, καθώς η ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Αλεξίου παρουσιάζεται με τον ίδιο τρόπο.

²⁵³ Βλ. Anrich, Νικόλαος Μύρων 265.30.6-7: «τὸ δὲ τούτου σῶμα τὸ τίμιον, χερσὶν ὄσαις ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου παντὸς καὶ λαμπροφιλία τιμώμενον, τῷ ἐν Μύροις ἐναπετέθη ναῶ, μύρον καὶ εἰς τόδε χρόνον προχέον, νόσων ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν ἴαμα» [BHG 1349].

²⁵⁴ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 476.50.598-599: «ὄρφανίας δὲ πένθος ἀπολιπὼν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένῳ λαῶ καὶ πηγὴν ἰαμάτων τὸν μυροφόρον τάφον αὐτοῦ» [BHG 1364].

των αρρώστων που μπόρεσαν να βρουν την ίαση που τόσο πολύ επιθυμούσαν.²⁵⁵ Ο μητροπολίτης Νίκαιας Θεόδωρος παρουσίασε και αυτός το μύρο ως μέσο απομάκρυνσης των δαιμόνων, αλλά και ως μέσο θεραπείας κάθε είδους ασθένειας στον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου φανερώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την αιωνιότητα που πηγάζει από το υγρό αυτό.²⁵⁶

Μία ακόμη αναφορά απαντά στον βίο της αγίας Θεοδώρας, την οποία ο Σταυράκιος χαρακτηρίζει *μυροβλύτιδα*,²⁵⁷ διότι η λειψανοθήκη της λειτούργησε ως πηγή θαυμάτων. Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης μαρτυρεί την τέλεση θαυμάτων ίασης τόσο στο εγκώμιο του επισκόπου Αδραμυτίου Αθανασίου όσο και στο εγκώμιο του αγίου Βαρβάρου. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η ίαση των πιστών μετά από την επάλειψή τους με το μύρο εκλήφθηκε ως σημείο εξ ουρανού, εφόσον θεραπεύτηκαν ανίατα νοσήματα, σταθεροποιήθηκε η κατάσταση κάποιων πιστών που έπασχαν από φοβερά και αθεράπευτα νοσήματα, ενώ ανέκτησαν τις δυνάμεις τους και όσοι υπέφεραν από κάποια ασθένεια. Όσον αφορά τη ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Βαρβάρου παρουσιάζεται ως το μεγαλύτερο και το πιο θαυμάσιο σημείο που πραγματοποιήθηκε. Ο Ακροπολίτης αναφέρει λοιπόν ότι το

²⁵⁵ Βλ. Νικόλαος Σιναΐτης, Πέτρος ο Αθωνίτης 36.2 (εκδ. Lake): «μύρου γὰρ εὐωδεδεστάτου πλήρες γενόμενον παρ' αὐτίκα τὸ λείψανον, ἦν ἰδεῖν τῇ τούτου προσψάσει δαιμονιῶντας σωφρονοῦντας, τυφλοὺς ὄρωντας, λεπροὺς καθαιρομένους, κυλλοὺς ἀνορθωμένους, χωλοὺς ἄρτια βαδίζοντας, καὶ ἀπαξαπλῶς πάσης πάντας ἀσθενείας ἀπηλλαγμένους» [BHG 1505].

²⁵⁶ Βλ. Θεόδωρος Νίκαιας, Πέτρος Άργους 499.14.16-18 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα): «Ὁ καὶ διαδήλους εὐθὺς ἐδείκνυ τὰς ἐνεργείας, μῦρα προχέον ὡς ἐκ πηγῆς καὶ δαίμονας ἀπελαῦνον καὶ νόσους παντοίας ἰώμενον καὶ ὑποφαῖνον τὴν ἐκεῖθεν ἐκδεχομένην ἀιδιότητα» [BHG 1504].

²⁵⁷ Βλ. Ιωάννης Σταυράκιος, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη 52.2.1-2 (εκδ. Kurtz): « [...] ὁ λόγος τῇ μυροβλύτιδι [...]» [BHG 1740].

Για την αγία Θεοδώρα έγραψε επίσης ο Νικόλαος Καβάσιλας, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο προς τιμήν της. Στο αγιολογικό αυτό κείμενο εντοπίζεται λοιπόν μία μόνο και ιδιαίτερα σύντομη αναφορά στο μύρο που, όπως αναφέρεται, έρευνσε από το σώμα της αγίας, το οποίο παρουσιάζεται ως πηγή. Βλ. Νικόλαος Καβάσιλας, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκη 769.1θ (εκδ. PG): «ἐναργεῖς ἀποδείξεις ἐκφαίνει ταυτησὶ τῆς μακαριότητος, τὸ σῶμα τὸ θεῖον μύρων ἀναδεικνῦσα πηγὴν» [BHG 1741]. Την ίδια στιγμή προκαλεί εντύπωση η παράλειψη οποιασδήποτε σχετικής αναφοράς στον βίο που συνέθεσε ο κληρικός Γρηγόριος, ο οποίος ήταν σύγχρονος της αγίας και ήρθε σε επαφή τόσο με ανθρώπους που γνώριζαν την ίδια όσο και με ανθρώπους που βρήκαν την ίαση μέσω των θαυμάτων που πραγματοποιούνταν στο σημείο ενταφιασμού της.

μύρο που έρευσε από το σώμα του μάρτυρα μπορούσε να θεραπεύσει κάθε είδους ασθένεια, από την οποία υπέφερε ο πιστός που χριζόταν με αυτό ή το λάμβανε/γευόταν κατά κάποιο τρόπο. Πλήθος κόσμος συνέρρεε στο σημείο ενταφιασμού του σώματός του ζητώντας απαλλαγή από κάθε είδους ασθένεια, ενώ οι πιο ένθερμοι τολμούσαν να αντλήσουν μύρο με τα χέρια τους, παρασυρμένοι καθώς ήταν από το πάθος και την επιθυμία τους να το μεταφέρουν στην οικία τους, για να το έχουν στην κατοχή τους σε αφθονία ως φάρμακο για τις συμφορές και τις ανάγκες τους.

Πλήθος αναφορών απαντούν επίσης σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία περιγράφουν τη ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Δημητρίου. Η αναφορά του θαυμαστού αυτού σημείου σε μεγάλο αριθμό αγιολογικών κειμένων κατέστησε απαραίτητο τον διαχωρισμό τους από τα υπόλοιπα αγιολογικά κείμενα, προκειμένου να μελετηθεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο η περιγραφή της ροής του από το λείψανο του μάρτυρα, ο οποίος στη συνείδηση των πιστών έχει ταυτιστεί με την τέλεση του θαυμαστού αυτού σημείου.

Ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Νικήτας, υπό το όνομα του οποίου διασώζεται μια συλλογή θαυμάτων του αγίου Δημητρίου, υποστήριξε ότι από το λείψανο του μάρτυρα πήγαζαν *άενοι ποταμοί* μύρων που χαρίζουν την ίαση.²⁵⁸ Η αναφορά αυτή απαντά συγκεκριμένα στη διήγηση πραγματοποίησης ενός θαυμαστού σημείου, το οποίο σχετίζεται με την αίτηση μεταφοράς των λειψάνων του αγίου Δημητρίου που διατύπωσε ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός.²⁵⁹ Οι απεσταλμένοι του αυτοκράτορα αναφέρεται ότι επιχείρησαν να πλησιάσουν κοντά στη λάρνακα του μάρτυρα, αλλά ήρθαν αντιμέτωποι

²⁵⁸ Βλ. Νικήτας Θεσσαλονίκης, Δημήτριος 350.23.30-35 (εκδ. Σιγάλας): «Τῷ ἀοιδίμῳ τοίνυν τούτῳ βασιλεῖ ἀκουσθέντι ὡς μαρτυρικῶν λειψάνων περιουσία πλουτίζεται ἢ τῶν Θεσσαλονικέων καὶ καθ' ἡμᾶς, κελεύει τῷ τηνικαῦτα ἱεραρχοῦντι ταύτης μέρος τι τῶν λειψάνων τοῦ χριστοφόρου μάρτυρος Δημητρίου εἰς ἀγιασμὸν αὐτῷ ἐπαποστεῖλαι ψυχῆς, ἀφ' ὧν καὶ οἱ τῶν ἱαματοφόρων μύρων ἄενοι ποταμοὶ πηγάζουσιν» [BHG 531m].

²⁵⁹ Η αντίδραση του αγίου Δημητρίου στο αίτημα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού λειτούργησε ως παράδειγμα και για τους επόμενους αυτοκράτορες που διατύπωσαν ανάλογα αιτήματα απόσπασης ή μεταφοράς των λειψάνων του. Ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος, ο οποίος διατύπωσε παρόμοιο αίτημα, έλαβε ως απάντηση από τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Ευσέβιο την υπενθύμιση του τρόπου αντίδρασης του μάρτυρα στο αίτημα που είχε διατυπώσει προηγουμένως ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός.

με την αντίδρασή του, καθώς ο άγιος Δημήτριος πραγματοποίησε θαυμαστό σημείο με σκοπό την απομάκρυνσή τους. Ο επίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος χρησιμοποίησε σε εγκώμιο του μάρτυρα αφενός το επίθετο *ἀειβρύτου*, για να δηλώσει τη διαρκή ροή μύρου από το λείψανό του και αφετέρου το επίθετο *μαρτυρικοῦ*, το οποίο δηλώνει τον τρόπο, με τον οποίο προκλήθηκε η ροή του μύρου από το σώμα του.²⁶⁰ Εξέφρασε μάλιστα την άποψη ότι η ροή του μύρου ήταν η ανταμοιβή που προσέφερε ο Θεός στον άγιο Δημήτριο για τη μαρτυρική θανάτωσή του.²⁶¹ Το γεγονός μάλιστα ότι το θείο σώμα του μάρτυρα, το οποίο παρέμενε κρυμμένο μέσα σε λειψανοθήκη, μπορούσε να διατηρηθεί αδιάβροχο, ήταν ακόμη πιο θαυμαστό. Σχετικά με τον τάφο του υποστήριξε ότι διατηρούνταν συνεχώς γεμάτος με μύρο δίνοντας τη δυνατότητα στους πιστούς να αντλήσουν κάποια ποσότητά του, αν επιθυμούσαν να το έχουν ως ανάμνηση. Ενδιαφέρουσα ήταν επίσης η επιλογή του συγγραφέα να παρομοιάσει τον τάφο του μάρτυρα με ποταμό. Υποστήριξε μάλιστα ότι ο άγιος Δημήτριος αύξησε τη ροή του μύρου, διότι εμπιστευόταν στους πιστούς αυτό που ήταν ακόμη πιο εξαίσιο, το αίμα δηλαδή της άθλησής του, το οποίο ενωνόταν με το μύρο και προσέφερε καλό στον καλό και πλούτο στις ψυχές των πιστών, οι οποίοι καλούνταν να γίνουν ακόμη πιο πλούσιοι συναισθηματικά.²⁶² Ο επίσκοπος Ευστάθιος συνέδεσε μάλιστα τον άγιο Δημήτριο με τον άγιο Νικόλαο λόγω του ότι έρευσε μύρο από το σώμα και των δύο αγίων.

Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος χαρακτηρίζει τη λειψανοθήκη του μάρτυρα ως *θεόβρυτον* και την παρουσιάζει ως *πηγήν ὕδατος ζῶντος*, διότι η ροή του μύρου ήταν συνεχής και

²⁶⁰ Βλ. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος 169.10.65-69 (εκδ. Tafel): «Αὐτίκα καὶ ἡ τοῦ ἀειβρύτου μαρτυρικοῦ μύρου πρόχυσις μυρίαν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπηγάγετο καὶ πρὸς ἀπάντων τὴν ἔκκληξιν, καὶ θησαυροὺς νοημάτων ἐξεῦρον οἱ ῥητορεύσαντες, τοῖς φιλακροάμασι τεχνηέντως αὐτὸ διασκευσάμενοι» [BHG 539].

²⁶¹ Βλ. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος 170.12.18-22 (εκδ. Tafel): «Καὶ φέρεται μὲν λόγος πρεσβυτικός, καθιστῶν τὴν τοῦ ἀπορουμένου δεσμοῦ λύσιν εἰς τὸ καθαρὸν τοῦ βίου καὶ εἰς τὸν ἔλεον, οἷς ἐνευδοκιμῶν φάσιν ὑπερλίαν ὁ ἀθλητὴς ἔλαχε θεόθεν εἰς γέρας τὴν τοῦ μύρου ἔκβλυσιν» [BHG 539].

²⁶² Βλ. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος 171.16.32-56 (εκδ. Tafel) [BHG 539].

ανεξάντλητη.²⁶³ Αναφέρεται μάλιστα εν είδει σχολίου ότι ήταν πιο εύκολο να μειωθεί η ποσότητα του νερού που υπήρχε σε μια οποιαδήποτε πηγή παρά αυτή η συγκεκριμένη πηγή μύρου, καθώς αυτός ήταν ένας από τους τρόπους που χρησιμοποιούσε ο Θεός, για να δοξάσει αυτούς που τον δόξασαν.²⁶⁴ Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης²⁶⁵ από την άλλη περιέγραψε τον τρόπο, με τον οποίο διαπίστωσαν οι πιστοί ότι έρεε μύρο από το λείψανο του μάρτυρα, διότι επιθυμούσε να διαψεύσει τους ισχυρισμούς κάποιων δύσπιστων περί κατασκευής του. Αναφέρει λοιπόν ότι υπήρξε κάποιος πιστός με το όνομα Βιτάλιος, ο οποίος θέλησε να διερευνήσει τι ακριβώς συνέβαινε με το μύρο που ανέβλυζε άφθονο από το λείψανο του αγίου Δημητρίου. Σύμφωνα λοιπόν με τον συγγραφέα, η απάντηση στο μυστήριο αυτό δόθηκε μέσω μιας ονειρικής διήγησης, καθώς ο εν λόγω πιστός μεταφέρθηκε στον ναό του μάρτυρα, όπου η ουράνια δύναμη που τον συνόδευε είχε την ευκαιρία να τον παρουσιάσει στον επίτροπο του λειψάνου. Ο Βιτάλιος κατάφερε λοιπόν να φτάσει στο εσωτερικό του τάφου και εκεί του δόθηκε η ευκαιρία να παρατηρήσει την ακριβή κατάσταση διατήρησης του λειψάνου του αγίου Δημητρίου. Το μύρο, το οποίο έγινε επίσης αντικείμενο παρατήρησής του, περιγράφεται ως ευωδιαστό και ωφέλιμο έλαιο που ανέβλυζε σε άφθονη ποσότητα, έβρεχε τα πάντα και μεταφερόταν εντέλει προς κάποιο δοχείο, από το οποίο μπορούσαν να χριστούν οι πιστοί.²⁶⁶ Η περιγραφή του ονείρου ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του μύρου ως το πλέον θαυμαστό και καθαρό υγρό που υπήρχε. Διαπιστώνεται επομένως ότι ο Ακροπολίτης συνέδεσε το ονειρικό στοιχείο με την πραγματικότητα επιθυμώντας να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη του, ο

²⁶³ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 324.18.194-195 [BHG 547].

²⁶⁴ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 322.14.153-323.14.157 [BHG 547].

²⁶⁵ Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης μαρτυρεί μάλιστα στο αγιολογικό του κείμενο ότι δέχτηκε και ο ίδιος την ευεργετική θεραπεία του μύρου που ανέβλυζε από τον τάφο του αγίου Δημητρίου, καθώς χάρη σε αυτό ανέκτησε ξανά την όρασή του. Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Δημήτριος 205 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 540-542].

²⁶⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Δημήτριος 193.39.9-194.40.3 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 540-542].

οποίος αντλεί μέσα από αυτή την ονειρική διήγηση σημαντικές πληροφορίες για το μύρο που έρεε από το λείψανο του αγίου Δημητρίου.

Το ίδιο θαυμαστό σημείο περιέγραψε όμως και ο Ιωάννης Σταυράκιος, ο οποίος συνέθεσε λόγο για τα θαύματα του αγίου Δημητρίου. Σύμφωνα με τη διήγησή του, ο Βιτάλιος εισήλθε στο εσωτερικό του ναού μαζί με έναν νεωκόρο και κατευθύνθηκε προς το μέρος εκείνο, όπου βρισκόταν η λειψανοθήκη του μάρτυρα, την οποία και μετακίνησαν μαζί με επτά ακόμη μαρμάρινες πλάκες που υπήρχαν από επάνω της. Έπειτα έσκαψαν, ώσπου αντίκρυσαν ανέλπιστα μια διάφανη σαρκοφάγο, η οποία ήταν καλυμμένη με λευκό μάρμαρο. Μέσα στη σαρκοφάγο υπήρχε το σώμα του αγίου Δημητρίου, το οποίο ακτινοβολούσε και έμοιαζε με κάποιον που ζει, κοιμάται, χαμογελά και έχει χαρούμενη όψη. Παρατήρησαν επίσης ότι υπήρχαν χιλιάδες πυκνές οπές στο σώμα του από τον τράχηλο έως και τη μέση και από αυτές έρεε μύρο σαν να το φυσούσε από κάτω σφοδρός αέρας, για να δίνεται η εντύπωση ότι οι άνθρωποι θα κατακλυστούν από τα ρεύματα του μύρου που θα ξεπηδούσαν ορμητικά. Ο Βιτάλιος, αφού θαύμασε όσα ήταν ορατά, προσκύνησε και αγκάλιασε το σώμα του αγίου Δημητρίου, ενώ κατάφερε να γεμίσει με μύρο και ένα πήλινο φιαλίδιο, ένα κουτρούβιο, και έπειτα αποχώρησαν, αφού κάλυψαν ξανά τη λειψανοθήκη με το χώμα που είχαν απομακρύνει προηγουμένως. Μόλις ξύπνησε ο Βιτάλιος διαπίστωσε ότι κρατούσε στα χέρια του το μύρο του αγίου Δημητρίου, ότι ήταν βρεγμένος ολόκληρος με μύρο και γεμάτος από την ευωδία του και το γεγονός αυτό τον πλημμύρισε με ανάμεικτα συναισθήματα χαράς και τρόμου.²⁶⁷ Η διήγηση του Σταυρακίου ξεχωρίζει για την παραστατικότητα της και την πυκνή παράθεση λεπτομερειών, οι οποίες χαρίζουν γλαφυρότητα στην περιγραφή του θαυμαστού σημείου. Συγκρίνοντας μάλιστα τη διήγηση του συγγραφέα αυτού με τη διήγηση του Ακροπολίτη διαπιστώνουμε ότι ο Σταυράκιος προχώρησε σε μια πιο αναλυτική διήγηση του θαυμαστού σημείου δίνοντας έμφαση σε λεπτομέρειες και αυτό ανέδειξε το κείμενό του.

²⁶⁷ Βλ. Ιωάννης Σταυράκιος, Δημήτριος 353 (εκδ. Ιωακείμ Ιβηρίτης) [BHG 532].

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης είναι ένας ακόμη συγγραφέας, ο οποίος παρουσίασε τη ροή του μύρου σε ομιλία που συνέθεσε προς τιμήν του αγίου Δημητρίου. Περιέγραψε μάλιστα τον μάρτυρα ως ένα πέλαγος ευεργεσίας που δεν μπορεί να αδειάσει ποτέ, διότι ρέει σε αυτό το μύρο που προέρχεται από τα μαρτυρικά τραύματα του σώματός του. Χαρακτήρισε επίσης το μύρο ως κοινό φάρμακο όλων των ασθενειών και ακατάβλητο ιατρείο, το οποίο είναι ανέξοδο και εύκολο στη διαχείρισή του, καθώς προσφέρει τόνωση, χαρά και ευεργεσία μέχρι και στα οστά του ανθρώπου, τη στιγμή που η εξαιρετική του οσμή υπερέχει όλων των αρωμάτων της γης. Αναφέρει επίσης ότι το σώμα του αγίου Δημητρίου αποτελεί μια ανεξάντλητη πηγή μύρου που δεν στερεύει ποτέ, δεν μειώνεται, ούτε υποχωρεί, ούτε κρύβεται, αφού η ποσότητά του είναι επαρκής για όλο τον κόσμο καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου αποτελώντας αέναη πηγή ίασης. Ο Μετοχίτης παρουσίασε επίσης τον μάρτυρα ως πηγή ενός ποταμού, η οποία προσφέρει στους πιστούς κάθαρση από κάθε αμαρτία, πληγή και ασθένεια.²⁶⁸ Η περιγραφή του θαυμαστού σημείου, η οποία είναι ιδιαίτερα εκτενής, δηλώνει την έντονη επιθυμία του συγγραφέα να εξυμνήσει τον μάρτυρα ως δωρητή μύρου· για τον λόγο αυτό χρησιμοποίησε λοιπόν πλήθος επιθέτων και χαρακτηρισμών, τα οποία αποσκοπούν αφενός στο να αναγνωριστεί η αξία του πολύτιμου αυτού υγρού και αφετέρου στο να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του ακροατηρίου του συγγραφέα.

Ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Γρηγόριος ο Παλαμάς αναφέρει ότι ο μάρτυρας επιβραβεύτηκε για την υπομονή που επέδειξε κατά τη διάρκεια του μαρτυρίου του με τη μετατροπή του σώματός του σε πηγή μύρου, το οποίο διευκρινίζεται ότι έρευσε αμέσως μόλις στέρεψε το σώμα του από το αίμα.²⁶⁹ Τον εγκωμιάζει μάλιστα, διότι προσέφερε στους πιστούς την αγάπη του μέσω του υγρού αυτού, το οποίο ανέβλυζε προς ωφέλεια της σωματικής τους ευεξίας. Την ίδια στιγμή υποστήριξε ότι ο μάρτυρας συνέβαλε

²⁶⁸ Βλ. Θεόδωρος Μετοχίτης, Δημήτριος 145.27-146.46 (εκδ. Polemis-Kaltsogianni) [BHG 547g].

²⁶⁹ Βλ. Γρηγόριος Παλαμάς, Δημήτριος 185.17 (εκδ. Χρήστου) [BHG 546].

καθοριστικά στο να εκδιωχθεί η ασέβεια μακριά από την πόλη της Θεσσαλονίκης, η οποία αναδείχτηκε σε πόλη του Θεού ή καλύτερα σε ένα δεύτερο παράδεισο, μέσα στον οποίο έρεε μύρο, για να υπάρξει η χάρη των ιαμάτων.²⁷⁰ Ο Παλαμάς ανέδειξε τη σημασία του θαυμαστού σημείου χρησιμοποιώντας ενδιαφέρουσες παρομοιώσεις, όπως είναι η παρουσίαση του τραυματισμένου πλευρού του μάρτυρα ως φιάλης, η οποία δεν μπορεί να συγκρατήσει πλέον μέσα της το μύρο· το σώμα του παρουσιάστηκε επίσης ως βρύση που δεν στερεύει ποτέ, παρόλο που τρέχει διαρκώς.²⁷¹ Η παρομοίωση αυτή χρησιμοποιήθηκε μία ακόμη φορά, όταν ο συγγραφέας παρομοίασε το σώμα του αγίου Δημητρίου με κήπο αρετών και χαρίτων, από τον οποίο πήγαζε τόσο το μύρο, όσο και τα ιάματα, τα οποία προσφέρονταν στους πιστούς· διευκρινίζεται ότι ως βρύσες νοούνται οι πληγές του σώματός του, καθώς από αυτές έρεε το μύρο.²⁷²

Ο Νικηφόρος Γρηγοράς, ο οποίος περιέγραψε και αυτός τη ροή του μύρου, υποστήριξε ότι ξεχύθηκε ποταμός ευωδίας και μύρου από τον βαθύ πυθμένα του πηγαδιού που είχε ριχτεί το σώμα του αγίου Δημητρίου, ο οποίος απλώθηκε σε ολόκληρη την οικουμένη. Συνέκρινε μάλιστα τον «ποταμό» αυτό με τον μεγάλο ωκεανό, για τον οποίο έγραφαν όλα τα βιβλία. Τα ρεύματα λοιπόν του μύρου, τα οποία έρεαν σαν ευθείες γραμμές, ξεκινούσαν από ένα κεντρικό σημείο και ακολουθούσαν τα ίχνη εκείνων που τα αποζητούσαν σε κάθε πόλη και σε κάθε σπίτι ξεχωριστά. Πότιζαν τη γη ολόκληρη και τη θάλασσα και τα νησιά και τη στεριά χωρίς να μπορεί ο χρόνος να τα σταματήσει, οι φθινοπωρινές καταιγίδες να τα παρασύρουν, οι καλοκαιρινές ζέστες να τα μαράνουν, οι χειμερινές παγωνιές να τα περιορίσουν, οι ραδιουργίες και τα χέρια των ιερόσυλων να τα αδειάζουν.²⁷³

²⁷⁰ Βλ. Γρηγόριος Παλαμάς, Δημήτριος 186.18 (εκδ. Χρήστου) [BHG 546].

²⁷¹ Βλ. Γρηγόριος Παλαμάς, Δημήτριος 186.19 (εκδ. Χρήστου) [BHG 546].

²⁷² Βλ. Γρηγόριος Παλαμάς, Δημήτριος 187.19 (εκδ. Χρήστου) [BHG 546].

²⁷³ Βλ. Νικηφόρος Γρηγοράς, Δημήτριος 92.10.360-93.10.371 (εκδ. Λαούρδας) [BHG 547f].

Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος υπήρξε πιο σύντομος και πιο λιτός και αυτό τον διαχώρισε από τους υπόλοιπους συγγραφείς, καθώς περιορίστηκε να αναφέρει μόνο ότι το σώμα του μάρτυρα παρέμεινε στη γη ως αθάνατο μερίδιο κληρονομιάς, ανεκτίμητος θησαυρός και περιουσία που δεν είναι δυνατό να δαπανηθεί ποτέ. Υποστήριξε επίσης ότι το λείψανο του μάρτυρα διέθετε μεγάλη δύναμη, αλλά και πηγές μύρου, μέσα στις οποίες κατοικούσε η χάρη και η ασυνήθιστη ενέργεια του θείου πνεύματός του.²⁷⁴ Ο Νικόλαος Καβάσιλας από την άλλη ανέφερε ότι αυτό που ήταν πριν αίμα, ήταν τώρα μύρο που έρεε από τις πληγές του σώματος του αγίου Δημητρίου. Παρόλο που ο συγγραφέας επιχείρησε να συνδέσει το μύρο με το αίμα, τόνισε ότι ο Θεός δεν μετέβαλε το αίμα του μάρτυρα, εφόσον έτρεξε εξαρχής μύρο, το οποίο διατηρήθηκε ίδιο στη σύνθεσή του μέχρι την εποχή του ίδιου.²⁷⁵

Ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ισίδωρος Γλαβάς υποστήριξε ότι ο άγιος Δημήτριος έκρυψε κάτω από τη γη το λαμπρό του σώμα, το οποίο παρομοιάζεται με χρυσάφι, και το γεγονός αυτό επέτρεψε να χαρακτηριστεί ως χρυσό το χρώμα και ως πολύτιμο το μέταλλο που το σκέπασε. Παρουσίασε μάλιστα ως πηγή, από όπου ανέβλυζε μύρο, το σώμα του, το οποίο φανερώθηκε στους πιστούς μέσα από το βαθύ εκείνο πηγάδι των *ιερώων μύρων* που βρισκόταν. Η τέλεση του θαυμαστού αυτού σημείου είχε ως αποτέλεσμα να συρρέουν στο σημείο χριστιανοί από όλη την υφήλιο, οι οποίοι επιθυμούσαν να γευτούν το μύρο που έρεε από το σώμα του μάρτυρα. Παρομοιάζονται μάλιστα με ελάφια που διψούν λόγω της μεγάλης τους επιθυμίας για το μύρο. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η επιλογή του συγγραφέα να συγκρίνει την πηγή του μύρου με το νερό στην κολυμβήθρα της Βηθεσδά, το οποίο ανακινούσε ένας άγγελος²⁷⁶ σε αντίθεση λοιπόν με το θαυμαστό σημείο που τελούνταν στην πηγή της Βηθεσδά, ο άγγελος ανακινούσε συνεχώς το μύρο αυτού του πηγαδιού, του τάφου δηλαδή του μάρτυρα, για να μπορέσουν οι πιστοί να ανακτήσουν

²⁷⁴ Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 58.19.37-42 [BHG 547d].

²⁷⁵ Βλ. Νικόλαος Καβάσιλας, Δημήτριος 114.44 (εκδ. Ιωάννου) [BHG 543].

²⁷⁶ Κατά Ιωάννην 5:2-4.

ξανά τη σωματική τους υγεία, αλλά και να αποβάλουν την κακή ψυχολογική τους κατάσταση.²⁷⁷

Ο Δημήτριος Χρυσολωράς, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον άγιο Δημήτριο, περιέγραψε το σώμα του ως μια νέα πηγή που δημιουργήθηκε για να ρέει από αυτή μύρο και όχι αίμα. Η ροή του θαυματουργού υγρού παρομοιάζεται αφενός με το ρεύμα ενός ποταμού, από τον οποίο αναδυόταν ευωδία, αλλά και με ωκεανό, ο οποίος διέθετε κύματα μύρου και όχι νερού. Η διάκριση αυτή είναι εφικτή λόγω της διαφοράς πυκνότητας των δύο υγρών· το μύρο δεν είναι νερό, όπως επισημαίνει και ο ίδιος ο Χρυσολωράς, διότι η πυκνότητά του είναι μεγαλύτερη από αυτή του νερού, ούτε μοιάζει με κανένα από τα στοιχεία που βρίσκονται ήδη επάνω ή γύρω από τη γη, εφόσον κανένα δεν είναι πιο υγρό ή πιο ξηρό από αυτή την ίδια την πηγή του μύρου. Υπερέχει επίσης από όλα τα μυρωδικά, όχι μόνο σε σύγκριση με αυτά που κατασκευάζονται, αλλά και σε σύγκριση με όσα έχει ήδη δημιουργήσει ή δημιουργεί στη φύση ο Θεός. Ο συγγραφέας εξέφρασε επίσης την άποψη ότι ο Θεός προσέφερε στους πιστούς το μύρο ως προίκα, η οποία θεωρούνταν ανταμοιβή του μάρτυρα για τον αγώνα του και όχι προσφορά χάρις προς τον ίδιο. Στη συνέχεια του λόγου ο Χρυσολωράς περιέγραψε τον τρόπο, με τον οποίο λάμβαναν οι πιστοί το μύρο από τον τάφο του μάρτυρα, ενώ δεν παρέλειψε να διευκρινίσει ότι η λήψη του ήταν αδύνατη από οποιονδήποτε αιρετικό ή ενάντιο στον Θεό που βλασφημούσε.²⁷⁸

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Οι μαρτυρίες ροής υγρών στοιχείων από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες λόγω της ποικιλίας των υγρών που αναφέρεται ότι έρευσαν από το σώμα τους. Στην πλειονότητα των αγιολογικών κειμένων εντοπίζονται περιγραφές ροής μύρου.

²⁷⁷ Βλ. Ισίδωρος Γλαβάς, Δημήτριος 22 (εκδ. Λαούρδας) [BHG 547n].

²⁷⁸ Βλ. Δημήτριος Χρυσολωράς, Δημήτριος 349.8.238-350.8.282 (εκδ. Λαούρδας) [BHG 545].

	Συγγραφέας	Άγιος
Μύρο	Ανδρέας Κρήτης	Θεράπων
	Νικόλαος Σιναΐτης	Πέτρος ο Αθωνίτης
	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Νικόλαος Μύρων
	Μιχαήλ Στουδίτης	Νικόλαος Μύρων
	Θεόδωρος Νίκαιας	Πέτρος επίσκοπος Άργους
	Συμεών Μεταφραστής	Ναζάριος, Προτάσιος, Γεβράσιος & Κέλσος
	Συμεών Μεταφραστής	Νικόλαος Μύρων
	Συμεών Μεταφραστής	Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού
	Συμεών Μεταφραστής	Ιωάννης ο Ελεήμων
	Νικηφόρος πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας	Ανδρέας ο διά Χριστόν Σαλός
	Νικήτας Θεσσαλονίκης	Δημήτριος
	Ευστάθιος Θεσσαλονίκης	Δημήτριος
	Ευστάθιος Θεσσαλονίκης	Φιλόθεος Οψικιανός
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Δημήτριος
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Νικόλαος Μύρων
	Γρηγόριος Κύπριος	Ευθύμιος Μαδύτων
	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Δημήτριος
	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Βάρβαρος
	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Αθανάσιος Αδραμυτίου
	Ιωάννης Σταυράκιος	Θεοδώρα Θεσσαλονίκης
	Ιωάννης Σταυράκιος	Δημήτριος
	Θεόδωρος Μετοχίτης	Δημήτριος
	Γρηγόριος Παλαμάς	Δημήτριος
	Νικηφόρος Γρηγοράς	Δημήτριος
	Φιλόθεος Κόκκινος	Δημήτριος
	Νικόλαος Καβάσιλας	Δημήτριος
	Νικόλαος Καβάσιλας	Θεοδώρα Θεσσαλονίκης
	Ισίδωρος Γλαβάς	Δημήτριος
Δημήτριος Χρυσολωράς	Δημήτριος	

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι τόσο ο Συμεών Μεταφραστής όσο και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης περιέγραψαν το θαυμαστό σημείο σε περισσότερα από δύο αγιολογικά κείμενα δείχνοντας ενδιαφέρον για την περιγραφή της ροής του μύρου από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων. Μεταξύ των συγγραφέων αναγνωρίζονται σημαντικοί εκπρόσωποι τόσο της μέσης όσο και της ύστερης Βυζαντινής περιόδου.²⁷⁹

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
	Ανδρέας Κρήτης	Γρηγόριος Κύπριος
	Νικόλαος Σιναΐτης	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Ιωάννης Σταυράκιος
	Μιχαήλ Στουδίτης	Θεόδωρος Μετοχίτης
	Θεόδωρος Νίκαιας	Γρηγόριος Παλαμάς
	Συμεών Μεταφραστής	Νικηφόρος Γρηγοράς
	Νικηφόρος πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας	Φιλόθεος Κόκκινος
	Νικήτας Θεσσαλονίκης	Νικόλαος Καβάσιλας
	Ευστάθιος Θεσσαλονίκης	Ισίδωρος Γλαβάς
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Δημήτριος Χρυσολωράς

Η πλειονότητα των συγγραφέων της ύστερης βυζαντινής περιόδου ενδιαφέρθηκαν συγκεκριμένα για το μαρτύριο του αγίου Δημητρίου, ο οποίος αναγνωρίζεται ως ένας από τους πιο γνωστούς μυροβλύτες αγίους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οι δέκα συγγραφείς που παρουσιάσαμε έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στα ρητορικά

²⁷⁹ Περιγραφή του μοτίβου διαπιστώνεται επίσης σε είκοσι αγιολογικά κείμενα, τα οποία διασώθηκαν ως ανώνυμου συγγραφέα.

σχήματα λόγου που χρησιμοποίησαν, διότι θέλησαν να προκαλέσουν τον θαυμασμό και τον εντυπωσιασμό του ακροατηρίου τους. Οι συγγραφείς της ύστερης βυζαντινής περιόδου, οι οποίοι προέβησαν σε εκτενείς περιγραφές της ροής μύρου από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων, ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα για το θαυμαστό αυτό σημείο, το οποίο και ανέδειξαν.

Όσον αφορά το ίδιο το μοτίβο είναι δυνατό να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις. Η σύνδεση της ροής του μύρου με τη ροή ενός ποταμού είναι αρκετά συνηθισμένη, καθώς κατ' αυτόν τον τρόπο αρέσκονταν οι συγγραφείς να δηλώνουν τη μεγάλη ποσότητα μύρου που έρεε και κυρίως την ιδιότητά του να μην στερεύει ποτέ. Πλούσια είναι επίσης η ποικιλία των επιθέτων και των επιρρημάτων που χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή της ροής του *κρουνηδόν*, *ποταμηδόν* και *αείρυτον* είναι κάποια από αυτά. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε όμως και το ρητορικό σχήμα της παρομοίωσης, το οποίο χρησιμοποίησαν οι συγγραφείς με την επιδίωξη να αποκτήσει παραστατικότητα η διήγησή τους. Διαπιστώνεται μάλιστα ότι αρκετοί εξ αυτών συνέδεσαν το θαυμαστό σημείο της ροής μύρου με άλλα θαυμαστά σημεία που πραγματοποιήθηκαν αποσκοπώντας στο να προσδώσουν ενδιαφέρον στη διήγησή τους. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων συνδυάστηκε η παρουσίαση του θαυμαστού αυτού σημείου με αυτό της ίασης των ασθενούντων, διότι το μύρο αντιμετωπιζόταν ως ένα θαυματουργό φάρμακο, το οποίο είχε τη δύναμη να θεραπεύσει κάθε είδους ασθένεια.

Όσον αφορά το θαυμαστό σημείο της ροής γάλακτος από το σώμα των μαρτύρων, πρόκειται για ένα ιδιότυπο μοτίβο, το οποίο συνδέθηκε αποκλειστικά με αγίους, οι οποίοι υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο κυρίως διά αποκεφαλισμού, εφόσον μαρτυρείται κατά κύριο λόγο ροή γάλακτος από το σημείο τομής της κάρας τους.

	Συγγραφέας	Άγιος	Συνδυασμός υγρών
Γάλα	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Ευψύχιος	νερό & γάλα
	Συμεών Μεταφραστής	Βονιφάτιος	αίμα & γάλα
	Συμεών Μεταφραστής	Αικατερίνη	-
	Συμεών Μεταφραστής	Παντελεήμων	-

Δύο μόνο συγγραφείς περιέγραψαν τη ροή γάλακτος από το σώμα των μαρτύρων και αυτοί είναι ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών και ο Συμεών Μεταφραστής, οι οποίοι υπήρξαν μάλιστα αμφότεροι εκπρόσωποι της λογοτεχνικής παραγωγής της μέσης βυζαντινής περιόδου.²⁸⁰ Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα και των τεσσάρων περιγραφών είναι η συντομία παρουσίασης του θαυμαστού σημείου, αλλά και η φειδώ που επέδειξαν στην παράθεση λεπτομερειών.

	Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Αίμα		Σεργία	Νικηφόρος Γρηγοράς
		Κωνσταντίνος Τίου	Μακάριος Μαγγάνων
		Θεόδωρος Βέστης	Μακάριος Μακρής
		Θεοδόσιος Γουδέλης	

Το θαυμαστό σημείο της ροής αίματος περιγράφηκε σε επτά αγιολογικά κείμενα, εκ των οποίων τα τρία συνδέονται με τον βίο της αγίας Ευφημίας. Οι συγγραφείς υπήρξαν κατά κύριο λόγο εκπρόσωποι της αγιολογικής παραγωγής της μέσης και της ύστερης βυζαντινής περιόδου. Επιδίωξη των συγγραφέων ήταν για άλλη μία φορά η πρόκληση

²⁸⁰ Το ίδιο θαυμαστό σημείο απαντά επίσης σε μαρτύριο ανώνυμου συγγραφέα της αγίας Σεβαστιανής [BHG 1619], του αγίου Βίκτωρος [BHG 1864], της αγίας Ελικωνίδος [BHG 742], της αγίας Ακυλίνας [BHG 163] και της αγίας Χριστίνης [BHG 302]. Η ροή γάλακτος από το σώμα της αγίας Χριστίνης συνιστά, όπως προαναφέρθηκε, μία ιδιαίτερη περίπτωση, διότι το γάλα έρευσε από τους μαστούς της και όχι από τον αυχένα της, όπως συνηθιζόταν.

του αισθήματος του εντυπωσιασμού και του θαυμασμού των πιστών και για τον λόγο αυτό περιέγραψαν με έντονα παραστατικό τρόπο το θαυμαστό σημείο, προκειμένου να βοηθήσουν τον αναγνώστη τους να σχηματίσει στο μυαλό του την εικόνα όλων όσων διάβαζε ή άκουγε. Οι συγγραφείς έκριναν ότι ήταν ενδιαφέρον να σχολιαστεί επίσης η επίδραση που άσκησε η πραγματοποίηση του θαυμαστού αυτού σημείου στο παριστάμενο πλήθος, το οποίο καταλαμβάνόταν από το αίσθημα του θαυμασμού, της έκπληξης, αλλά και του τρόμου.

Ένα ακόμη υγρό, το οποίο έρευσε από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων είναι το νερό, το οποίο έρευσε άλλοτε σε συνδυασμό με το αίμα ή το γάλα και άλλοτε μόνο του. Οι σχετικές μαρτυρίες ροής νερού εντοπίστηκαν ωστόσο κατά αποκλειστικότητα σε ανώνυμα αγιολογικά κείμενα.²⁸¹

²⁸¹ Σε μαρτύριο του αγίου Ερμεία αναφέρεται ότι έρευσε αίμα μαζί με νερό, ενώ σε μαρτύριο του αγίου Γεωργίου νερό μαζί με γάλα. Βλ. σχετικά AASS Maii VII (1688) 419.9 [BHG 744] και K. Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung* [Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften XXV.3], München 1911, 30 [BHG 679]. Ροή μόνο νερού αναφέρεται σε μαρτύριο του αγίου Καρτερίου, αλλά και σε βίο του επισκόπου Άσσου Γρηγορίου. Βλ. σχετικά I. Compennass, *Acta S. Carterii Cappadocis I*, Bonn 1902, 20 [BHG 296] και Δ. Ζ. Σοφριανός, Ο άγιος Γρηγόριος επίσκοπος Άσσου (β' μισό του ΙΒ' αιώνα) και τα αγιολογικά του κείμενα (κριτική έκδοση), *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 7 (2004) 317.251-252 [BHG 710a].

5. Ανάδυση ευωδίας από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων

Η ανάδυση ευωδίας από το λείψανο ενός αγίου ή ενός μάρτυρα, σύμφωνα με τον Pratsch,²⁸² εκλαμβάνονταν ως σημάδι αγιότητας. Η φύση της ευωδίας αυτής περιγράφεται μάλιστα ως ξεχωριστή και ιδιαίτερη, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις συνδέθηκε με το μύρο και την ευωδία που αυτό ανέδιδε. Μέσα από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς προέβαιναν άλλοτε σε περιγραφή του ίδιου του μύρου²⁸³ και άλλοτε υπονοούσαν τη ροή του κάνοντας αναφορά στην ευωδία που αναδυόταν από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων.

Οι αναφορές που εντοπίστηκαν στα αγιολογικά κείμενα που μελετήθηκαν είναι πολλές και ποικίλες, καθώς μαρτυρίες ανάδυσης ευωδίας μύρου διαπιστώσαμε στον βίο του αγίου Θεράποντος του αρχιεπισκόπου Κρήτης Ανδρέα, στο μαρτύριο του αγίου Βασιλέως, για τον οποίο έγραψαν ο επίσκοπος Αμασειάς Αστέριος και ο πρεσβύτερος Νικομήδειας Ιωάννης, σε βίους του αγίου Συμεών του Στυλίτη, τους οποίους έγραψαν ο μαθητής του Αντώνιος και ο μοναχός Μελέτιος, αλλά και στον βίο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αντώνιου Καυλέα από τον φιλόσοφο και ρήτορα Νικηφόρο. Επίσης στο μαρτύριο του αγίου Μερκουρίου του Συμεών Μεταφραστή, στον βίο του αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού που έγραψε ο πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας Νικηφόρος, στον βίο του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου του Νικήτα Στηθάτου, αλλά και στο μαρτύριο της αγίας Σωτερίδος του Παμφίλου. Για τον άγιο Χριστόδουλο έγραψαν ο μητροπολίτης Ρόδου Ιωάννης και ο πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος, ενώ για τον άγιο Μάξιμο τον Καυσοκαλυβίτη ο Νήφων Καυσοκαλυβίτης.

Η χρονική στιγμή, κατά την οποία γινόταν αντιληπτή η ανάδυση της ευωδίας, μπορεί να αποτελέσει για μία ακόμη φορά κριτήριο διάκρισης των σχετικών περιγραφών. Στον

²⁸² Pratsch, *Hagiographische Topos*, 219.

²⁸³ Βλ. το 4^ο κεφάλαιο της εργασίας αυτής, όπου καταγράφηκαν και παρουσιάστηκαν όλες οι μαρτυρίες ροής μύρου από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων.

βίο του αγίου Συμεών του Στυλίτη το θαυμαστό σημείο αναγνωρίζεται ως προθανάτιο, διότι η ευωδία του μύρου αναδύθηκε από το σώμα του πριν ακόμη παραδώσει το πνεύμα του στα χέρια του Θεού που θέλησε να τον τιμήσει με αυτόν τον θαυμαστό τρόπο.²⁸⁴ Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο οποίος είναι ο μαθητής του αγίου Αντώνιος,²⁸⁵ ο ίδιος έφτασε πρώτος στο σημείο, όπου κείτονταν το σώμα του αγίου Συμεών, με αποτέλεσμα να αντιληφθεί πριν από όλους την ευωδία του μύρου που αναδύονταν από τα ιμάτιά του προσφέροντας ευφροσύνη. Η ευωδία ήταν μάλιστα τόσο έντονη που μεταφέρθηκε και στα ρούχα του συγγραφέα μόλις αυτός ήρθε σε επαφή με το σώμα του αγίου. Για τον άγιο Συμεών έγραψε επίσης ο μοναχός Μελέτιος, ο οποίος διαφοροποιήθηκε παρουσιάζοντας το θαυμαστό σημείο ως επιθανάτιο, καθώς σύμφωνα με τον ίδιο η ευωδία του μύρου, η οποία ήταν ιδιαίτερα έντονη, εξαπλώθηκε κατά τη στιγμή της κοίμησης του αγίου προς όλα τα μέρη γνωστοποιώντας στον λαό την κοίμησή του.

Στο μαρτύριο του αγίου Μερκούριου το θαυμαστό σημείο περιγράφηκε επίσης ως επιθανάτιο. Η ευωδία του μύρου έγινε αντιληπτή σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή κατά τη στιγμή της κοίμησης του μάρτυρα μαζί με την ευωδία των θυμιαμάτων που αναδύθηκε από το σώμα του.²⁸⁶ Η αναφορά αυτή, η οποία είναι ιδιαίτερα σύντομη και γράφτηκε σε λιτό ύφος, αξιολογείται ως σημαντική, διότι αποτελεί ένδειξη για τη ροή μύρου από το σώμα του μάρτυρα. Ο πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας Νικηφόρος, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού, υποστήριξε ότι η ευωδία που

²⁸⁴ Βλ. Αντώνιος, Συμεών ο Στυλίτης 66.28 (εκδ. Lietzmann): «καὶ ἐν ὅλῳ τῷ σώματί μου καὶ ἐν τοῖς ἱματίοις αὐτοῦ ἦν ὁσμή μύρου, ὥστε εὐφρανθῆναι ἀπὸ τῆς εὐωδίας ἐκείνης» [BHG 1682-1683e].

²⁸⁵ Βλ. Μελέτιος, Συμεών ο Στυλίτης 264.18 (εκδ. Clausen): «Τότε γοῦν ἡ εὐωδία τοῦ μύρου αὐτοῦ τοῖς τόποις ἐκείνοις ἐξήπλωτο· καὶ ἔγνω πᾶς ὁ λαὸς ὅτι ἐκοιμήθη ὁ ὄσιος· καὶ δὴ φανερόν ἐγένετο τῷ ἐπισκόπῳ Ἀντιόχειας, καὶ ἦκει ταχύτατα μετὰ καὶ ἐτέρων πιστῶν· καὶ ἀνέρχονται ἐν τῷ κίονι, καὶ εὔρον τὸ τοῦ ὄσιου σώμα εὐώδες κείμενον» [BHG 1688].

²⁸⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μερκούριος 258.13.24-27 (εκδ. Delehaye): «ἡ γῆ δέ, ἔνθα τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο διὰ Χριστοῦ αἷμα κατέρρει, πᾶσα καθηγιάζετο τὸ σῶμά τε τοῦ μάρτυρος ὥσπερ χιῶν ὄλον διέφαινε καὶ εὐωδίας οἱ παρόντες μύρων τε καὶ θυμιαμάτων ἠσθάνοντο» [BHG 1276].

Ἡ ἴδια περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε παλαιότερο ανώνυμο συγγραφέα μαρτύριο που γράφτηκε για τον άγιο Μερκούριο. Βλ. Ανώνυμος, Μερκούριος 242.13.26-28 (εκδ. Delehaye) [BHG 1274].

αναδύθηκε από το σώμα του αγίου αμέσως μετά την κοίμησή του συνέβαλε καθοριστικά στην εύρεση του λειψάνου από μια φτωχή ευσεβή γυναίκα που ζούσε κοντά στο σημείο, όπου βρισκόταν το σώμα του.²⁸⁷

Ως μεταθανάτιο παρουσιάζεται το θαυμαστό σημείο στο εγκώμιο του αρχιεπισκόπου Κρήτης Ανδρέα για τον άγιο Θεράποντα, εφόσον η ανάδυση της ευωδίας έγινε αντιληπτή κατά τη διάρκεια της μεταφοράς του λειψάνου του στην Κωνσταντινούπολη. Ο συγγραφέας χαρακτήρισε την ανάβλυση του μύρου ως παράδοξον πράγμα, διότι η ευωδία του, η οποία έγινε αντιληπτή πρώτη, οδήγησε στην αναζήτηση της πηγής από όλους όσους την οσφράνθηκαν πλέοντας πίσω και πλάι από το πλοίο.²⁸⁸ Στην περίπτωση του αγίου Βασιλέως το θαυμαστό σημείο περιγράφηκε από τον επίσκοπο Αμασειάς Αστέριο, ο οποίος υποστήριξε ότι η ευωδία έγινε αντιληπτή από τους πιστούς αμέσως μετά την ανέλκυση του σώματος του μάρτυρα από τον βυθό της θάλασσας.²⁸⁹ Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίστηκε στον βίο του αγίου Βασιλέως που συνέθεσε ο πρεσβύτερος Νικομήδειας Ιωάννης, ο οποίος μαρτυρεί την προστασία του λειψάνου τόσο από το πέρασμα του χρόνου όσο και από την επίδραση του νερού, μέσα στο οποίο είχε ριφθεί αμέσως μετά την εκτέλεσή του. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, οι πιστοί αντιλήφθηκαν αμέσως ότι από το σώμα του μάρτυρα αναδύονταν ευωδία και όχι δυσωδία

²⁸⁷ Βλ. Νικηφόρος, Ανδρέας ο Σαλός 888.σμδ (εκδ. PG): «εὔρε δὲ τὸν Μακάριον τέλει τοῦ βίου χρησάμενον, καὶ τὴν θεϊκὴν ἐκείνην εὐωδιάν πολλῶ μείζον ἀναδιδομένην, καὶ μύρων ἔκβλυσιν παραδόξως ἐκ τοῦ λειψάνου ἐξερχομένην ποταμηδόν» [BHG 117].

²⁸⁸ βλ. Ανδρέας Κρήτης, Θεράπων 125.9.5-9 (εκδ. Deubner): «οἱ δὲ συνδράμοντες ὡς τὸ εἰκὸς ἴδον θέαμα τῶν ὀρωμένων ἀπάντων θεϊότερον· μύρον γὰρ ὅτι πλεῖστον ἐκ τῶν λειψάνων κρουνηδὸν ἀναβλύσαν εὐωδίας πηγὴν τὸ τῆς ὀλκάδος ἄντλος ἀνέδειξεν, ὡς τινὰς κατελθεῖν καὶ τοῦ μύρου κάτωθεν ἐν ὑελίνοις σκευεῖσιν ἀνιμῆσασθαι» [BHG 1798].

²⁸⁹ Βλ. Αστέριος Αμασειάς, Βασιλεύς L.18.B (εκδ. AASS): «εὐωδία δὲ ἄφατος τὰ πάντα ἐπλήρου, πολὺ εὐωδέστερα μύρων πολυτίμων καὶ ἀρωμάτων, καὶ πάντων ἄλλων εὐωδῶν ὅσα χώρα Ἰνδικὴ καὶ ἡ εὐδαίμων Ἀραβία φέρει» [BHG 240].

και το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη γενικότερη κατάσταση διατήρησης του σώματός του τους προκάλεσε το αίσθημα της χαράς.²⁹⁰

Ο φιλόσοφος και ρήτορας Νικηφόρος υποστήριξε στον βίο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αντώνιου Καυλέα ότι το θαυμαστό σημείο έγινε αντιληπτό από τους πιστούς μετά από οκτώ ημέρες, όταν και μπόρεσαν να οσφρανθούν την ευωδία του μύρου που αναδυόταν από τη λειψανοθήκη, μέσα στην οποία φυλασσόταν το λείψανο του πατριάρχη.²⁹¹ Ως εκ τούτου η πραγματοποίηση του θαυμαστού σημείου παρουσιάζεται ως ένας τρόπος απόδοσης τιμής στον κεκοιμημένο άγιο από τον ίδιο τον Θεό, ο οποίος αναγνώρισε την αρετή του, η οποία διατηρούνταν αθάνατη. Για τον ίδιο άγιο έγραψε επίσης ο Νικηφόρος Γρηγοράς, ο οποίος περιέγραψε επίσης την ανάδυση ευωδίας από το λείψανο του αγίου Αντωνίου.²⁹²

Στην περίπτωση του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου η χρονική στιγμή πραγματοποίησης του θαυμαστού σημείου τοποθετείται κατά τη διάρκεια της ανακομιδής του λειψάνου του· αυτόπτης μάρτυρας της τελετής αυτής ήταν μάλιστα ο ίδιος ο Νικήτας Στηθάτος, ο οποίος ήταν μαθητής του αγίου. Κατά τη στιγμή εκείνη διαπιστώθηκε λοιπόν ότι τα ρούχα του αγίου ανέδιδαν μια ευωδιαστή μυρωδιά, η οποία προσέφερε ευθυμία και αγαλλίαση ψυχής σε όσους τα άγγιζαν, καθώς ανέδιδαν την ευωδία του ασυνήθιστου και θαυμαστού μύρου που γέμιζε με *εύφροσύνη* και *άγαλλίασιν* τις καρδιές και το πνεύμα όσων τα άγγιζαν.²⁹³ Αναφορά ανάδυσης ευωδίας απαντά και στον βίο του αγίου Χριστοφόρου

²⁹⁰ Βλ. Ιωάννης Νικομηδείας, Βασιλεύς XLV.19 (εκδ. AASS): « [...] οὐδαμῶς βλάβην ἢ ὄγκον τῷ χρόνῳ καὶ τοῖς ὕδασιν, ὡς πάντα πέφυκεν, φέρον, δυσωδίας τε πάσης ἀπέχον, εὐωδίας τε μᾶλλον ἀντελάμβανον [...] οὕτως ἦν προκείμενος, μύρων τε πολλῶν ἀποδιδοὺς εὐοσμίαν» [BHG 239].

²⁹¹ Βλ. Νικηφόρος φιλόσοφος, Αντώνιος Καυλέας 425.17 (εκδ. Leone): «Τῆς δὲ θήκης τοῦ ἀρχιερέως τῇ μετὰ τὴν ὄσιαν ὀγδόῃ, ἐπέπερ μὴ καλῶς ἔχειν ἐδόκει, μετασκευαζομένης ἐπὶ τὸ σεμνότερον, μύρου τις εὐωδία τοῦ πανιέρου σκήνους, ξένη καὶ διαλλάττουσα, τῶν παρόντων ἐπλήρου τὴν αἴσθησιν, ἀφθέγκτως τιμῶσα τὸν κείμενον καὶ τὴν πρὸς θεὸν οἰκείωσιν ἀναγράφουσα» [BHG 139].

²⁹² Βλ. Νικηφόρος Γρηγοράς, Αντώνιος Καυλέας 49.728-50.748 (εκδ. Leone) [BHG 139b].

²⁹³ Βλ. Νικήτας Στηθάτος, Συμεών ο Νέος Θεολόγος 188.130.13-20 (εκδ. Hausherr): «οὕτω καὶ τῶν ἱματίων τούτου ἢ εὐώδης ὁδμὴ εὐφροσύνην ἐδίδου καὶ ψυχῆς ἀγαλλίασιν τοῖς ἀπτομένοις αὐτῶν, μύρου τινὸς ξένου καὶ παραδόξου εὐωδίαν ἀποπεμπόντων· καὶ εἰκότως διαδοθείσης γὰρ ἐν αὐτοῖς τῆς ἔνδοθεν κατοικησάσης ἐν αὐτῷ τοῦ Πνεύματος χάριτος, τῶν ἐγγιζόντων αὐτῷ μετὰ πίστεως εὐφροσύνης καὶ

του μητροπολίτη Ρόδου Ιωάννη, ο οποίος επισημαίνει ότι η ευωδία έγινε αισθητή αμέσως μετά την κλοπή και μεταφορά του λειψάνου του αγίου σε νέο τόπο.²⁹⁴ Για τον ίδιο άγιο έγραψε επίσης ο πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο προς τιμήν της ανακομιδής του λειψάνου του. Προχώρησε μάλιστα σε μια πιο γενικευμένη παρουσίαση του θαυμαστού σημείου, διότι δεν επιθυμούσε να ταυτίσει την αναδυόμενη ευωδία με αυτή του μύρου και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι ανέβλυσε από τη λειψανοθήκη του αγίου ασύγκριτη ευωδία, η οποία πλημμύρισε τον ναό, στο εσωτερικό του οποίου είχε κατατεθεί. Όσον αφορά την περιγραφή της αναδυόμενης ευωδίας ο Αθανάσιος χρησιμοποίησε τον χαρακτηρισμό αρωματική.²⁹⁵

Μία ακόμη αναφορά απαντά στον βίο του αγίου Μαξίμου του Καυσοκαλυβίτη, τον οποίο συνέθεσε κατά τον 14^ο αιώνα ο Νήφων Καυσοκαλυβίτης. Η διήγηση του Νήφωτος είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, διότι σε αυτήν περιγράφεται λεπτομερώς μια ενέργεια, στην οποία προέβη ο ίδιος, όταν επτά έτη μετά την κοίμηση του αγίου με τη συνέργεια του μοναχού Γερασίμου επιχείρησε να εισέλθει στο σημείο ενταφιασμού του σώματός του παρακινημένος από την επιθυμία του να καθαγιαστεί από το λείψανο του αγίου Μαξίμου. Την πρώτη φορά που επιχείρησαν να ανοίξουν τον τάφο δεν κατάφεραν να εντοπίσουν τίποτα στο εσωτερικό του. Ήταν ωστόσο έντονη η μυρωδιά του μύρου και αυτό αποτέλεσε κίνητρο για τους ίδιους, ώστε να προσπαθήσουν ξανά, καθώς σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο άνοιξαν και κατά την επόμενη ημέρα τον τάφο του αγίου. Κατά τη δεύτερη απόπειρά τους κατάφεραν να εντοπίσουν το λείψανο του αγίου Μαξίμου, τμήμα του οποίου χρησιμοποίησαν για να αγιαστούν πραγματοποιώντας τελετή απομυρίσματος.

ἀγαλλιάσεως ἀπὸ τῆς ἐκπεπομένης ἐξ αὐτῶν εὐωδίας ἐπλήρου τὰς καρδίας ὁμοῦ καὶ τὰ πνεύματα» [BHG 1692].

²⁹⁴ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο ἐν Πάτμῳ 131.ΙΖ: «καὶ νῦν ἄρτιόν τε καὶ σῶον πρὸς τῷ τοῦ Ἀποστόλου νεῶ, θαυμάτων πηγὰς ἀναβλύζει, καὶ ὡς ὁσμῆς μύρου οἱ πιστῶς ἀπτόμενοι ἐπαισθάνονται, καὶ τῇ ἀφῆι μόνη καθαγιαζονται, καὶ τῆς τῶν σωμάτων λώβης ἐλευθεροῦνται» [BHG 303].

²⁹⁵ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο ἐν Πάτμῳ 157.ΚΗ: «πάσης ἀρωματικῆς εὐωδίας μᾶλλον ἀσυγκρίτως κατευωδιάζον τὸν περιέχοντα. Ναὶ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν λάρνακα τῷ οἰκείῳ ναῶ κατατίθεται, καὶ τοῦτον εὐωδίας ἀφάτου πληροῖ» [BHG 304].

Ο συγγραφέας μας πληροφορεί επίσης ότι οι δύο πιστοί ήπιαν από το υγρό που δημιουργήθηκε κατά την τελετή αυτή. Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι ο συγγραφέας υπονόησε τη ροή μύρου από το λείψανο του αγίου Μαξίμου και δεν τη δήλωσε με απόλυτη σαφήνεια.²⁹⁶

Αναφορικά με τον τρόπο περιγραφής της αναδυόμενης ευωδίας προκύπτει ότι κάποιοι από τους συγγραφείς χρησιμοποίησαν ενδιαφέροντες χαρακτηρισμούς. Ο πρεσβύτερος Νικομήδειας Ιωάννης χρησιμοποίησε τον όρο *εὐοσμίαν*, για να περιγράψει την ευωδία που αναδύοταν από το σώμα του αγίου Βασιλέως. Ο επίσκοπος Αμασειάς Αστέριος υποστήριξε ότι η φύση της αναδυόμενης ευωδίας ήταν δύσκολο να περιγραφεί, διότι ήταν πιο ευώδης από όλα τα πολύτιμα μύρα, τα αρώματα και όλα τα ευώδη υγρά, τα οποία προέρχονταν από την Ινδία και την Ευδαίμονα Αραβία. Ως *ξένη και διαλλάττουσα*, ως δηλαδή ασυνήθιστη και διαφορετική, περιέγραψε την ευωδία που αναδύθηκε από το σώμα του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αντώνιου Καυλέα ο ρήτορας Νικηφόρος.

Ο Νικήτας Στηθάτος υποστήριξε ότι τα ιμάτια του αγίου Συμεών ανέδιδαν μια αρωματική ευωδία που προσέφερε ευθυμία και αγαλλίαση ψυχής σε όσους τα άγγιζαν. Η φύση της ευωδίας ήταν μάλιστα ιδιαίτερη και για τον λόγο αυτό ο συγγραφέας χρησιμοποίησε τον χαρακτηρισμό *ξένη*, όπως έκανε και ο Νικηφόρος, για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω.²⁹⁷ Η δύναμή της ήταν μάλιστα τόσο δυνατή που παραλληλίζεται με τη δύναμη των θαυμάτων που πραγματοποιήσαν οι Απόστολοι. Ο μητροπολίτης Ρόδου

²⁹⁶ Βλ. Νήφων Κουσοκαλυβίτης, Μάξιμος Κουσοκαλυβίτης 400.13 (εκδ. Greenfield-Talbot): «Καὶ τῷ πρωτῷ ἐλθόντες καὶ ἐξορύξαντες εὖρον τὸ τίμιον αὐτοῦ λείψανον καὶ ἐπλήσθησαν εὐωδίας, ὡσπερ ἀρωμάτων πολλῶν τε καὶ θυμιαμάτων. Καὶ λαβόντες μερίδα ἀπὸ τοῦ ἀγίου αὐτοῦ λειψάνου, ἐποίησαν ἀπομύρισμα καὶ ἠγιάσθησαν καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ. Αὐθις δὲ ἔθηκαν τὴν μερίδα τοῦ ἀγίου λειψάνου ἐν τῷ τόπῳ ἔνθα ἔλαβον αὐτήν· καὶ τὸν τάφον κατασφαλίσαντες ἀνεχώρησαν» [BHG 1236z].

²⁹⁷ Βλ. Νικήτας Στηθάτος, Συμεών ο Νέος Θεολόγος 188.130.13-20 (εκδ. Hausherr): «ὥσπερ γὰρ καὶ αἱ σκιαὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ θαύματα ξενοτρόπως ἐποιοῦν, οὕτω καὶ τῶν ἱματίων τοῦτου ἡ εὐώδης ὁδμὴ εὐφροσύνην ἐδίδου καὶ ψυχῆς ἀγαλλίασιν τοῖς ἀπτομένοις αὐτῶν, μύρου τινὸς ξένου καὶ παραδόξου εὐωδίας ἀποπεμπόντων· καὶ εἰκότως διαδοθείσης γὰρ ἐν αὐτοῖς τῆς ἔνδοθεν κατοικησάσης ἐν αὐτῷ τοῦ Πνεύματος χάριτος, τῶν ἐγγιζόντων αὐτῷ μετὰ πίστεως εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιᾶσεως ἀπὸ τῆς ἐκπεπομένης ἐξ αὐτῶν εὐωδίας ἐπλήρου τὰς καρδίας ὁμοῦ καὶ τὰ πνεύματα» [BHG 1692].

Ιωάννης, ο οποίος έγραψε για τον ίδιο άγιο σε πιο λιτό ύφος, χρησιμοποίησε τον όρο *ὁσμὴ* αντί για τον πιο συνηθισμένο όρο *εὐωδία*.

Σε κάποια άλλα αγιολογικά κείμενα διαπιστώνεται, όπως έχει ήδη αναφερθεί στην αρχή του κεφαλαίου αυτού, ότι οι συγγραφείς προχώρησαν σε μια πιο γενικευμένη περιγραφή της αναδυόμενης ευωδίας, καθώς η φύση της δεν ήταν δυνατό να συνδεθεί με το μύρο. Περιγραφή της ευωδίας κατ' αυτόν τον τρόπο απαντά σε αγιολογικά έργα που συνέθεσαν ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Σωφρόνιος και ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Ιωάννης ο Ελεήμων. Το θαυμαστό σημείο περιέγραψαν επίσης αρκετοί συγγραφείς, οι οποίοι υπήρξαν εκπρόσωποι της λογοτεχνικής παραγωγής της μέσης βυζαντινής περιόδου, όπως είναι ο αρχιεπίσκοπος Κρήτης Ανδρέας, ο επίσκοπος Τίου Κωνσταντίνος, ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης, ο Συμεών Μεταφραστής, ο Μιχαήλ Ψελλός, ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος, ο πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος, ο Νικόλαος Κατασκεπηνός και ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Η βυζαντινή λογοτεχνική παραγωγή της ύστερης βυζαντινής περιόδου εκπροσωπείται από τον πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκινο, τον μοναχό Μακάριο και τον Μακάριο Μακρή.

Οι συγγραφείς αυτοί έδωσαν έμφαση άλλοτε στην περιγραφή της έντασης της ευωδίας που αναδύθηκε και άλλοτε στην περιγραφή των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στο εγκώμιο του επισκόπου Αντιοχείας Ευσταθίου παρουσίασε την ένταση της αναδυόμενης ευωδίας μέσω του ρητορικού σχήματος της υπερβολής, καθώς υποστήριξε ότι η ευωδία έγινε αντιληπτή ακόμη και από ανθρώπους που ζούσαν μακριά από τη Θράκη, όπου βρισκόταν ενταφιασμένο το σώμα του αγίου Ευσταθίου. Διαπιστώνεται επομένως ότι τόσο η απόσταση όσο και ο χρόνος που πέρασε δεν αποτέλεσαν δυσμενή παράγοντα για την εξάπλωση της ευωδίας, η οποία αναδύταν σε αφθονία και γινόταν όλο και πιο δυνατή με το πέρασμα της κάθε ημέρας.²⁹⁸

²⁹⁸ Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Ευστάθιος Αντιοχείας 601 (εκδ. PG): «Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦ μάρτυρος κεῖται ἐν Θράκῃ, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐν Θράκῃ διατρίβοντες, ἀλλὰ πολὺ τῆς χώρας ἐκείνης ἀφεστηκότες ἀντιλαμβάνεσθε τῆς εὐωδίας ἐκ τοσούτου διαστήματος καὶ διὰ τοῦτο συνεληλύθατε, καὶ οὐ διεκώλυσε τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος,

Ο αρχιεπίσκοπος Κρήτης Ανδρέας περιέγραψε την ένταση της ευωδίας που αναδυόταν από το λείψανο του αγίου Θεράποντος, καθώς η δύναμή της ήταν τόσο ισχυρή που μπόρεσε να νικήσει την ορμητικότητα του αέρα και να εξαπλωθεί τόσο προς τα εμπρός όσο και προς τα πλάγια μέρη του πλοίου που μετέφερε το λείψανο του αγίου στην Κωνσταντινούπολη πραγματοποιώντας ακόμη και κύκλο γύρω από αυτό. Περιέγραψε μάλιστα την ευωδία χρησιμοποιώντας τον όρο *ἀτμός*, αλλά και την έκφραση *τὸ τῆς ὁσμῆς εὐῶδες* αντί για τη λέξη *εὐωδία* που χρησιμοποιούνταν κατά κόρον.²⁹⁹ Μία ακόμη σύντομη περιγραφή απαντά στο μαρτύριο του αγίου Ανδρέα του ἐν τῇ Κρίσει. Ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησε κατά την περιγραφή της έντασης της εκπεμπόμενης ευωδίας το επίθετο *πολύς*. Η συμβολή της ήταν μάλιστα καθοριστική, διότι συνέβαλε στον εντοπισμό του λειψάνου του μάρτυρα, το οποίο είχε ριφθεί αμέσως μετά την εκτέλεσή του σε τόπο, όπου πετάγονταν συνήθως τα σώματα των κακούργων και παρέμενε εκεί για αρκετό καιρό. Το γεγονός ωστόσο ότι ο συγγραφέας δεν κατέδειξε με απόλυτη βεβαιότητα τον παράγοντα που συνέβαλε καθοριστικά στην εύρεση του λειψάνου του μάρτυρα δημιουργεί μια αβεβαιότητα.³⁰⁰

οὐκ ἔσβεσε τοῦ χρόνου τὸ πλῆθος [...] ἀλλ' ἀνθεὶ καὶ αὖξεται καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ οὔτε χρόνου μαραίνει τὸ πλῆθος αὐτὴν, οὐχ ὁδοῦ διατειχίζει μῆκος» [BHG 644].

²⁹⁹ Βλ. Ανδρέας Κρήτης, Θεράπων 124.8.8-16 (εκδ. Deubner): «τῆς γὰρ νηὸς ἐκ πρύμνης ἐλαυνομένης τῷ πνεύματι καὶ τῆς ὀθόνης ὄλω τῷ κόλπῳ χωρούσης τὸν ἄνεμον (ἦν δὲ ἀπηλιώτης ἐξ οὐρίας πνέων ὁ ἄνεμος) αἴφνης ἀτμός ἐξεδόθη παρὰ τῆς θήκης τοῦ μάρτυρος, κρείττονα ἢ κατ' αἴσθησιν φέρων ἐνέργειαν, ὥστε νικᾶν καὶ τοῦ ἀνέμου τὸ σύντονον. ἦλθε γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ τὰ πρόσω τὸ τῆς ὁσμῆς εὐῶδες, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ πλάγια πανταχοῦ καὶ κύκλῳ διέδραμεν, ὡς καὶ τοὺς ἀπὸ σημείων τριῶν ὄπισθεν καὶ κατὰ πλευρὰν ὑποπλέοντας ἐμπλησθῆναι τῆς εὐωδίας τοῦ μάρτυρος» [BHG 1798].

Σύντομη αναφορά απαντά επίσης σε ανώνυμου συγγραφέα αγιολογικό κείμενο, στο οποίο παρατέθηκε ο χαρακτηρισμός *ἄφατος* δηλώνοντας το πόσο δύσκολο ήταν να περιγραφεί η φύση της εκπεμπόμενης ευωδίας. Βλ. Ανώνυμος, Θεράπων 124.26-31 (εκδ. Deubner) [BHG 1797].

³⁰⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ανδρέας ο ἐν τῇ Κρίσει 148.16 (εκδ. AASS): «Καὶ δὴ καὶ τοῖς χερσὶ τὴν γῆν ἀνορύττοντες, καὶ ὅλως περὶ τὴν αὐτοῦ φανέρωσιν ἐπειγόμενοι, σωμάτων ἐντυγχάνουσι σωρεῖα καὶ τοὺς ἄλλους παραδραμόντες, ὡς τοῦ θαύματος, αὐτίκα τὸν καλοῦντα τούτους ἐπέγνωσαν, καὶ τὸ τοῦ μάρτυρος ἀνείλοντο σῶμα, τῇ ἐφιπταμένη αὐτῷ χάριτι, τάχα δὲ καὶ τῇ πολλῇ εὐωδίᾳ, πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ἄνδρας ἀφανῶς ἐφελκόμενον· ἀλλὰ τὸ μὲν εὐθύς τοῦ προσήκοντος ἀπέλαυσε κόσμου, καὶ χερσὶ ποθοῦσαις ἐν ἱερῷ τόπῳ ἱερῶς κατετίθετο» [BHG 112].

Ο Μιχαήλ Ψελλός, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Συμεών του Μεταφραστή, υποστήριξε ότι η ευωδία που αναδυόταν από το σώμα του αγίου ήταν τόσο έντονη, ώστε γέμισαν τα πάντα με τη μυρωδιά αυτή που διατηρήθηκε αναλλοίωτη για πολλές ημέρες και συγκεκριμένα μέχρι τον ενταφιασμό του σώματός του. Δεν διήρκησε όμως για πάντα, όπως θα ήταν εφικτό, διότι κάποιοι τόλμησαν να καταθέσουν το σώμα ενός ακόμη άντρα στο σημείο, όπου ήταν ενταφιασμένο το σώμα του αγίου Συμεών, και κατ' αυτόν τον τρόπο προκάλεσαν την αντίδρασή του σε αυτή την παράνομη, όπως την χαρακτηρίζει ο συγγραφέας, ενέργεια. Σύμφωνα με τον Ψελλό, το θαύμα αυτό, το οποίο επιτέλεσε ο καλύτερος και πιο εκλεκτός όλων των ανδρών, αποτέλεσε απόδειξη της αγνότητας και της αγιότητας του ίδιου του Συμεών Μεταφραστή.³⁰¹

Ιδιαίτερη περίπτωση συνιστά το μαρτύριο του αγίου Ιανουαρίου, διότι δεν κατέστη δυνατό να χρονολογηθεί με ακρίβεια. Αν λάβουμε ωστόσο υπόψιν μας το σημείωμα που βρίσκεται στην αρχή του αγιολογικού κειμένου, διαπιστώνουμε ότι η συγγραφή του κειμένου αποδίδεται σε κάποιον μοναχό Εμμανουήλ, ο οποίος έγραψε κατά το όγδοο έτος της βασιλείας του Θεοδώριχου.³⁰² Η δυνατότητα παρατήρησης του σώματος του μάρτυρα από τους πιστούς τοποθετείται χρονικά κατά τη διάρκεια της παραμονής του Αυγούστου Κωνσταντίνου στο αξίωμα του υπάτου, πριν δηλαδή από την ανάρρησή του στο αξίωμα του αυτοκράτορα, καθώς τότε επιχείρησαν οι κάτοικοι της Νεάπολης να μεταφέρουν το σώμα του μάρτυρα στην πόλη τους. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, αμέσως μόλις

³⁰¹ Βλ. Μιχαήλ Ψελλός, Συμεών Μεταφραστής 287.376-288.385 (εκδ. Fisher): «Καὶ ἐτεθνήκει μὲν οὕτως· εὐωδίας δὲ αὐτίκα πάντα ἐγεγόνει μεστὰ, καὶ οὐκ εὐθὺς μόνο, οὐδὲ ἕως τρίτην ἡμέραν, ἀλλὰ εἰς πολλοστήν ἀπ' ἐκείνης, ἕως δὴ μόνος τῷ τάφῳ ἐτεθησαύριστο. Καὶ ἦν ἄν μέχρι παντὸς ἀρωματίζουσα ἡ σορός, εἰ μὴ τινες τοσοῦτον παρηνομῆκασιν, ὥστε καὶ ἕτερον παρ' αὐτῷ κατατεθῆναι σωματίον. Ὅμοῦ τε γὰρ κάκεῖνο συμπεπτῶκει τῷ μεγάλῳ ἀνδρὶ, καὶ ἡ τῆς εὐωδίας ἕστη πηγὴ. Τοῦτο μὲν δὴ σοὶ τὸ θαῦμα, κάλλιστέ μοι πάντων ἀνδρῶν καὶ ἔλλογιμότατε, εἰς περιουσίαν ἐστὶν ἀποδείξεως τῆς σῆς καθαρότητος καὶ ἀγιότητος» [BHG 1675].

³⁰² Του αγιολογικού κειμένου προτάσσεται σημείωμα στα λατινικά, το οποίο αναφέρει ότι συγγραφέας του μαρτυρίου ήταν κάποιος μοναχός Εμμανουήλ, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του μάρτυρα κατά το όγδοο έτος της βασιλείας του Θεοδώριχου του Μέγα, ο οποίος βασιλεύσε στην Ιταλία από το 493 έως το 526. Άρα αν το αγιολογικό κείμενο συνεγράφη κατά το όγδοο έτος της βασιλείας του πρόκειται για το έτος 501.

έσκαψαν οι πιστοί στο σημείο ενταφιασμού του αγίου Ιανουαρίου, έγινε αισθητή η ευωδία που αναδύοταν από το λείψανό του.³⁰³ Η έντασή της ήταν μάλιστα ιδιαίτερα έντονη, όπως γίνεται αντιληπτό από το επίθετο *μεγάλη* που προσδιορίζει τον όρο *εὐωδία*.

Διαπιστώνουμε επομένως ότι η πλειονότητα των συγγραφέων παρουσίασε τα χαρακτηριστικά της αναδύμενης ευωδίας χρησιμοποιώντας διάφορους επιθετικούς προσδιορισμούς, όπως έκανε παραδείγματος χάριν ο Σωφρόνιος, ο οποίος περιέγραψε την ευωδία που αναδύθηκε από το σώμα του αγίου Ιλαρίωνος σε λιτό ύφος χρησιμοποιώντας το επίθετο *θεία*.³⁰⁴ Παρατηρήθηκε μάλιστα ότι στη *versio samia* του βίου ο Ιερώνυμος χρησιμοποίησε τον όρο *εὐοσμία* για την περιγραφή της ευωδίας που αναδύθηκε από το σώμα του αγίου Ιλαρίωνος, η οποία ήταν αυθεντική και έμοιαζε αρκετά με τη μυρωδιά του μύρου.³⁰⁵ Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον ίδιο άγιο, χρησιμοποίησε το επίθετο *ήδίστην* για την περιγραφή της ευωδίας.³⁰⁶

Στον βίο του επισκόπου Αμαθούντος Τύχωνος ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Ιωάννης ο Ελεήμων χαρακτήρισε την ευωδία ως *άνεκκλήτων*, αδύνατο δηλαδή να περιγραφεί με λόγια, και *θεία*, διότι παρείχε ίαση διαφόρων νοσημάτων. Αυτός ήταν μάλιστα ο τρόπος που χρησιμοποίησε το Άγιο Πνεύμα, για να δοξάσει όλους όσους κρίθηκαν άξιοι να αναδίδουν την ευωδία αυτή, αλλά και για να διανέμει στους εκλεκτούς του Θεού τα χαρίσματα όλων των δυνάμεων.³⁰⁷ Ο επίσκοπος Τίου Κωνσταντίνος μαρτυρεί την

³⁰³ Βλ. Εμμανουήλ μοναχός, Ιανουάριος 246 (εκδ. Bibliotheca Casinensis II): «ὕπερ τοῦ τῆς ταφῆς τόπου τελέσαντος τὰ μυστήρια θεία, ἐσκάφη τὸ σῶμα Ἰανουαρίου. ἕκαστος τότε ὑμνοῦντες ἐβόησαν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὄψει καὶ εὐωδίᾳ μεγάλῃ, καὶ πολλοὶ ὑγίησαν» [BHG 774].

³⁰⁴ Βλ. Ιερώνυμος/Σωφρόνιος, Ιλαρίων 136.46 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «καὶ ἰδόντες τοῦ μακαρίου ὀλόκληρον, μὴ φθαρὲν ὄλως, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ φαιδρὸν καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ὀλόκληρα, καὶ θείας τινὸς εὐωδίας ἦν τὸ σῶμα αὐτοῦ πεπληρωμένον» [BHG 752].

³⁰⁵ Βλ. Ιερώνυμος/Σωφρόνιος, Ιλαρίων 332.46 (εκδ. Strout): «καὶ παντὸς τοῦ σώματος, ὡσανεὶ ἔτι ἔζη, ἀκεραίου καὶ τοσαύτας εὐοσμίας ἀποπεμπομένου ὥστε μύροις ἠλειμμένον νομίζεσθαι» [BHG 751z].

³⁰⁶ Παρόμοιος χαρακτηρισμός απαντά επίσης σε προμεταφραστικό βίο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος χαρακτήρισε την ευωδία ως *θαυμαστήν*. Βλ. Ανώνυμος, Ιλαρίων 71 (εκδ. Δημητρακόπουλος) [BHG 754].

³⁰⁷ Βλ. Ιωάννης Ελεήμων, Τύχων 138.25.13-139.25.18 (εκδ. Usener): «οὕτω δὲ καὶ παντὸς αὐτοῦ τοῦ πασῶν ἀρετῶν ἐνδιαίτηματος σώματος εὐωδία τις ἀνεκκλήτος ἔβλυε διαφόρων νοσημάτων ἰάματα, ὡς πᾶσαν παρουσίαν ἀγίου δοξάζεσθαι πνεύματος τοῦ πάντας τοὺς ἄξιους εὐωδίᾳ θείᾳ μυρίζοντος καὶ καλῶς αὐτοῖς διανεμόντος δυνάμεων πασῶν τὰ χαρίσματα» [BHG 1859].

ανάδυση ευωδίας από το αίμα που έρεε από το λείψανο της αγίας Ευφημίας. Παρομοίασε μάλιστα την αναδυόμενη ευωδία με αυτή του μύρου, το οποίο χορηγούνταν από τον ίδιο τον Θεό.³⁰⁸ Η αξία της μαρτυρίας αυτής κρίνεται ως σημαντική, διότι ο επίσκοπος Κωνσταντίνος κατέθεσε την προσωπική του εμπειρία αναφέροντας ότι αισθάνθηκε και ο ίδιος την ευωδία που αναδύοταν από τη λειψανοθήκη της μάρτυρος, όταν τόλμησε να τοποθετήσει το χέρι του στο εσωτερικό της λειψανοθήκης μέσω της οπής που είχε δημιουργηθεί, προκειμένου να μπορέσει να λάβει τη χάρη της.³⁰⁹

Ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης και ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησαν το επίθετο *ἄρρητος*, ο μὲν πρώτος στον βίο του αγίου Θεοδώρου του Στουδίτου και ο δεύτερος στον βίο της αγίας Ξένης. Σύμφωνα με τον Θεόδωρο Δαφνοπάτη, η μυστηριώδης/ιερή ευωδία αναδύθηκε δεκαοκτώ χρόνια μετά την κοίμηση του αγίου και πιο συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της ανακομιδής του λειψάνου του από τη νήσο Πρίγκηπο στην Κωνσταντινούπολη.³¹⁰ Ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησε το ίδιο επίθετο, για να περιγράψει την ευωδία που αναδύθηκε από το σώμα της αγίας Ξένης, καθώς οι πιστοί διαπίστωσαν ότι η ευωδία αυτή δεν έμοιαζε με κανένα από τα αρώματα που υπήρχαν επί γης.³¹¹ Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η αναφορά που απαντά στο μαρτύριο της αγίας

³⁰⁸ Βλ. Halkin, Ευφημία 88.4: «αἷμα γὰρ ἐκ τοῦ τιμίου αὐτῆς λειψάνου εὐωδίας πεπληρωμένον ἐξήρχετο ὅπερ ὡς μύρον θεοχορήγητον τοῖς νοσοῦσιν ἐδίδοτο· καὶ ἦν τοῖς μὲν πιστοῖς θαῦμα φοβερὸν καὶ σεβάσιμον, τοῖς δὲ ἀπίστοις καὶ ἑτερόφροσιν ἦττα καὶ αἰσχύνη καὶ ὄνειδος» [BHG 621].

³⁰⁹ Βλ. Halkin, Ευφημία 87.3: «Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ λάρνακι μικρὰ ὑπῆρχεν ὀπή, ἣτις καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐστίν, φέρειν δυναμένη ἔνδον, ὡσεὶ μέγεθος χεῖρ ἀνθρώπου· ἐν ἧὶ κἀγὼ ὁ ἀνάξιός ποτε τὴν χεῖρα τετολμηκῶς εἰσήγαγον, καὶ τοῦ γλωσσοκόμου ἀψάμενος ἠσθόμην τῆς εὐωδίας καὶ τῆς χάριτος ἀντελαβόμεν» [BHG 621].

³¹⁰ Βλ. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Θεόδωρος Στουδίτης 232.CXXXI (εκδ. PG): «[...] καὶ ὅλον σῶον εὐρόντες καὶ ἄρτιον, ἄρρητου εὐωδίας πληρούμενον [...]» [BHG 1755].

³¹¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ξένη 175.13 (εκδ. Κουρίλας): «Τῆς εὐχῆς οὖν ἐπὶ πλεῖστον αὐτῆς παρατεινομένης ἀθρόον ὀρῶσι φῶς τὸν οἶκον περιλάμπαν φαιδρόν, ἄρρητου τέ τινος αἰσθανόμεναι εὐωδίας οὐδενὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρωμάτων εἰκαζομένης, τὰς πύλας εὐθὺς ἀνοίγουσιν, καὶ συνεισπεσοῦσαι (ὡ θείας οἰκονομίας!), τὴν μακαρίαν ὀρῶσι Ξένην μακαρίως ὑπνώσασαν καὶ τὴν πρὸς ὄν ἐπεπόθησε Χριστὸν στειλαμένην, ἕκτης ὥρας καθ' ἡμέρας Σάββατον ἰσταμένης» [BHG 634].

Σύντομη αναφορά απαντά επίσης σε μαρτύριο ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος χρησιμοποίησε τη λέξη *πλήθος* επιθυμώντας να δώσει έμφαση στην ένταση της ευωδίας που αναδύθηκε. Βλ. Ανώνυμος, Ξένη 114.15 (εκδ. Nissen) [BHG 633].

Χαριτίνης, διότι ο αναγνώστης καλείται να αντιληφθεί την ανάδυση ευωδίας από το σώμα της μάρτυρος από μία μόνο λέξη, τη μετοχή *μυρίσας*. Σύμφωνα με τον εν λόγω βίο, η ευωδία έγινε αντιληπτή από τον άντρα που αναζήτησε το σώμα της, το οποίο είχε διασωθεί προηγουμένως με θαυματουργό τρόπο από τον βυθό της θάλασσας. Για την περιγραφή της ευωδίας ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησε το επίρρημα *λαμπρῶς*, το οποίο δηλώνει ότι η ευωδία αναδύοταν από το σώμα της μάρτυρος με έκδηλο τρόπο.³¹² Η μετοχή *μυρίσας* απαντά επίσης στο εγκώμιο του αγίου Δαβίδ του ἐν Θεσσαλονίκη, το οποίο συνέθεσε ο Μακάριος Μακρής. Η σχετική περιγραφή είναι και αυτή ιδιαίτερα σύντομη, καθώς για άλλη μία φορά η ανάδυση της ευωδίας δηλώνεται μόνο μέσω της μετοχής *μυρίσας*.³¹³

Ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος, ο οποίος συνέθεσε το εγκώμιο του αγίου Φιλόθεου του Οψικιανού, παρομοίασε τη γη με λειψανοθήκη που περιείχε στο εσωτερικό της αρώματα και θυμιάματα, εφόσον παρέμενε κρυμμένο στο βάθος της το σώμα του αγίου, το οποίο ανέδιδε ευωδία και άρωμα.³¹⁴ Κατά παρόμοιο τρόπο περιέγραψε το θαυμαστό σημείο και ο πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος, ο οποίος αναφέρθηκε συγκεκριμένα στη λάρνακα, μέσα στην οποία είχε τοποθετηθεί το σώμα του αγίου Χριστοδούλου. Η ευωδία που αναδύοταν από το σώμα του αγίου ήταν ασύγκριτα καλύτερη από κάθε άλλη αρωματική ευωδία και την ίδια στιγμή τόσο δυνατή που

³¹² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Χαριτίνη 26.6 (εκδ. AASS): «καί τις ἀνήρ, ὁ Κλαύδιος ὄνομα ἐπιεικῆς τὸν τρόπον καὶ μέτριος, ὃς καὶ τὴν μάρτυρα ἐκ πρώτης τριχὸς ἀνεθρέψατο, πιστῶς ἀνελόμενος, λαμπρῶς τὲ μυρίσας καὶ περιστείλας λαμπρότερον ἐν τινι τιμίῳ τόπῳ κατέθετο, τάφον αὐτὴν σχεδιάσας» [BHG 300].

³¹³ Βλ. Αργυρίου, Μακάριος Μακρής 99.21.509: «[...] προσκυνήσας καὶ μυρίσας [...]» [BHG 493m].

Κατά τον ίδιο τρόπο περιγράφηκε το θαυμαστό σημείο σε ανώνυμο βίο του αγίου Δαβίδ, στον οποίο αναφέρεται ότι η ανάδυση της ευωδίας από το λείψανο του αγίου έγινε αντιληπτή από τον αρχιεπίσκοπο Σέργιο. Βλ. Ανώνυμος, Δαβίδ 14.20.24-25 (εκδ. Rose) [BHG 493].

³¹⁴ Βλ. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Φιλόθεος Οψικιανός 151.20.22-29 (εκδ. Tafel): «ἡ γῆ [...] ἀρκουμένη τῷ καθεκτῷ σώματι οὐκ ἀχραιοῦντι τὴν μητέραν δυσώδεσιν ἀποφοραῖς καὶ σηπεδόνας δριμύτησιν, ἀλλ' εὐωδιάζοντι καὶ μυροῦντι, ὡς εἰ καὶ ἀρωμάτων καὶ θυμιαμάτων ἦν θήκη. ἵνα οὗ ζῶντος αἰ εὐχαὶ εἰς θεὸν κατευθύνοντο ὡς θυμίαμα, ἐκείνου καὶ τὸ σῶμα καθὰ καὶ θυτήριον, ταῦτὸν δ' εἰπεῖν, θυμιατήριον ὀδμηρῶς πεπλησμένον εἶη, ὅποια χαίρειν οἶδε Θεός» [BHG 1535].

πλημμύρισε αμέσως τον ναό, μέσα στον οποίο είχε κατατεθεί το λείψανό του.³¹⁵ Ο συγγραφέας χαρακτήρισε την ευωδία ως *ἄφατον*, αδύνατον δηλαδή να περιγραφεί, διότι επιθυμούσε με τον τρόπο αυτό να δηλώσει τη σύνδεσή της με τον Θεό.

Ο Νικόλαος Κατασκεπηνός, ο οποίος συνέγραψε τον βίο του αγίου Κυρίλλου του Φιλεώτη, κάνει λόγο για άνοιγμα του τάφου του αγίου από τον ίδιο έντεκα χρόνια μετά την κοίμησή του. Χάρη στην ενέργειά του αυτή ο συγγραφέας είχε την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι η κάρα του αγίου ανέδιδε θεία ευωδία και το γεγονός αυτό αποτέλεσε κίνητρο για τον ίδιο, ώστε να τη μεταφέρει στον ιερό χώρο της μονής, όπου μπορούσαν να την προσκυνούν πλέον οι πιστοί.³¹⁶ Η επιλογή του Κατασκεπηνού να παρουσιάσει τον εαυτό του ως μάρτυρα του θαυμαστού σημείου και πρωτεργάτη της ενέργειας μεταφοράς της κάρας του αγίου είναι σημαντική, διότι προσέδωσε αληθοφάνεια στο κείμενό του. Διαπιστώνεται επίσης ότι για άλλη μία φορά χρησιμοποιήθηκε το επίθετο *θεῖος* για την περιγραφή της ευωδίας. Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος, ο οποίος συνέθεσε το εγκώμιο του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη, χρησιμοποίησε το ρητορικό σχήμα της παρομοίωσης, διότι επιθυμούσε να παρουσιάσει το λείψανο ως άνθος πρωινό και αμάραντο, το οποίο ανέδιδε ευωδία και έλαμπε, προκειμένου να γίνει αντιληπτή από τους γονείς του Θεοσεβίου η αγιότητά του.³¹⁷

³¹⁵ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο ἐν Πάτμῳ 157.ΚΗ: «ὁ δὲ γὰρ κάλλιστος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὃν τῷ μεγάλῳ τῆς οἰκίας ὑπεκστῆναι φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ἄγγος τι τῶν καθαρῶν ὑφελόμενος καὶ τῇ λάρνακι ὑποθεῖς, εἴ τι που κατέρρει τοῦ μακαρίου λειψάνου θησαυρίζων ἦν ἑαυτῷ, πάσης ἀρωματικῆς εὐωδίας μᾶλλον ἀσυγκρίτως κατευωδιάζον τὸν περιέχοντα. Ναὶ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν λάρνακα τῷ οἰκείῳ ναῷ κατατίθεται, καὶ τοῦτον εὐωδίας ἀφάτου πληροῖ» [BHG 304].

³¹⁶ Βλ. Νικόλαος Κατασκεπηνός, Κύριλλος Φιλεώτης 262.55.4 (εκδ. Sargologos): «Μετὰ τὴν παρέλευσιν ἐνιαυτῶν ἕνδεκα τῆς πρὸς Χριστὸν μεταστάσεως [...] καὶ ὑπὸ τοῦ πόθου ἐπιποθῶν τι τῶν αὐτοῦ θεάσασθαι ἐτόλμησα ἀνοῖξαι τὸν τάφον αὐτοῦ. καὶ εὐρῶν σὺν Θεῷ τὴν ἀγίαν αὐτοῦ κάραν μεστὴν εὐωδίας θείας, ἄρας αὐτὴν καὶ εἰς θήκην βαλὼν προῦθηκα ἐν τῷ τεμένει τῆς μονῆς ἐπ' ὄψεσι πάντων εἰς ῥῶσιν ψυχῆς καὶ σώματος τῶν μετὰ πίστεως κατασπαζομένων αὐτῆς [...]» [BHG 468].

³¹⁷ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 279.37.486-488: «καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ σπηλαίῳ εὗρον τὸ λείψανον τοῦ ἀγίου κείμενον καὶ εὐωδιάζον καὶ ὡς ἄνθος πρωῖνὸν καὶ ἀμάραντον οὕτω φαιδρυνόμενον» [BHG 1796].

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά στο εγκώμιο του αγίου Νικοδήμου του Νέου, το οποίο συνέθεσε ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του αγίου βρέθηκαν στο σημείο ενταφιασμού του ευσεβείς πιστοί, οι οποίοι αν και αντιλήφθηκαν αμέσως την ευωδία που αναδυόταν, βρέθηκαν σε αμηχανία, διότι δεν μπορούσαν να δώσουν κάποια εξήγηση στο μυστήριο αυτό. Η παρουσία τους στο σημείο δεν ήταν ωστόσο τυχαία, καθώς υποκινήθηκε από τον ίδιο τον Θεό, ο οποίος επιθυμούσε να εντοπιστεί το λείψανο του αγίου Νικοδήμου. Η ευωδία έγινε αντιληπτή και από άλλους πολλούς, οι οποίοι διέρχονταν από την οδό εκείνη, και το μυστήριο τους παρακίνησε να ερευνήσουν την περιοχή αναζητώντας την πηγή της ευωδίας, η οποία εντοπίστηκε άμεσα, καθώς βρέθηκε το τίμιο σκῆνος του αγίου.³¹⁸ Ο συγγραφέας έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσίαση του ρόλου του Θεού, διότι ήταν αυτός που συνέβαλε καθοριστικά στην εύρεση του λειψάνου του αγίου με την πρόθεση να προκαλέσει τον σεβασμό και τον θαυμασμό των πιστών για τον άγιο Νικόδημο. Ο μοναχός της μονής των Μαγγάνων Μακάριος, ο οποίος συνέθεσε το εγκώμιο της αγίας Ίας, περιέγραψε με ιδιαίτερη συντομία την ευωδία που αναδυόταν από το λείψανό της αγίας αναφέροντας μόνο ότι ο αέρας γέμισε με την ασυνήθιστη και θαυμαστή ευωδία του λειψάνου της.³¹⁹

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Η εκπομπή ευωδίας από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων μετά την κοίμησή τους αποτελεί ένα σημαντικό και συγχρόνως ενδιαφέρον θαυμαστό σημείο, το οποίο

³¹⁸ Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 89.7.8-14: «Χρόνων δὲ οὐ πολλῶν παρωχηκότων, τινὲς οὐκ ὀλίγοι τῶν τῆς πόλεως τῷ χώρῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ τὸ θεῖον ἐκρύπτετο τοῦ ὀσίου δέμας, κατὰ τινὰ χρεῖαν –Θεοῦ δὲ τοῦτο πάντως ἦν- ἐπιφοιτῶσι, καὶ εὐωδίας ἐκεῖθεν ἠσθέντες, ἐθαύμαζον μὲν ὡς εἰκός, οὐκ ἠδύναντο δὲ τὸ μυστήριον ἐκμαθεῖν. Πλείστοις δὲ τὴν ὁδὸν ταύτην διερχομένοις, πᾶσιν ἀπλῶς ἢ προτέρα εὐωδία ἐπεφοίτα» [BHG 2307].

³¹⁹ Βλ. Μακάριος μοναχός, Ία 472.50.19 (εκδ. Delehay): «οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὁ ἀήρ εὐωδίας ἐπληρώθη ξένης καὶ θαυμαστῆς» [BHG 762].

περιγράφηκε με σκοπό να εξυπηρετηθούν τόσο πρακτικοί όσο και πνευματικοί σκοποί. Η ανάδυση ευωδίας συνέβαλε αφενός στον εντοπισμό των λειψάνων των αγίων και μαρτύρων και αφετέρου στην αναγνώρισή τους, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις είχαν ριφθεί μεταξύ άλλων νεκρών σωμάτων. Στην πλειονότητα όμως των περιπτώσεων επιδίωξη του Θεού ήταν να δηλώσει και να αναγνωρίσει την αγιότητα των εκλεκτών του που αποτελούσαν πλέον μέλη του επουράνιου κλήρου του. Όσον αφορά το κίνητρο περιγραφής της αναδυόμενης ευωδίας από τους συγγραφείς διαπιστώνουμε ότι θέλησαν να προκαλέσουν τον εντυπωσιασμό του ακροατηρίου τους και σε αυτό συνέβαλε καθοριστικά η χρήση επιθέτων, τα οποία ενίσχυσαν σε σημαντικό βαθμό τον θαυμασμό των πιστών για τα περιγραφόμενα σημεία. Παρατηρήθηκε επίσης ότι κάποιοι συγγραφείς παρουσίασαν τον εαυτό τους ως μάρτυρα της χάρις των αγίων και των μαρτύρων υποστηρίζοντας ότι ήταν παρόντες κατά τη στιγμή της ανάδυσης της ευωδίας από το σώμα τους· αυτός ο τρόπος παρουσίασης του θαυμαστού σημείου προσέθεσε, όπως είναι φυσικό, αληθοφάνεια στη διήγησή τους.

Οι συγγραφείς που συνέδεσαν την αναδυόμενη ευωδία με το μύρο είναι οι εξής:

Συγγραφέας	Άγιος
Αστέριος Αμασειάς	Βασιλεύς
Ιωάννης Νικομηδείας	Βασιλεύς
Αντώνιος	Συμεών ο Στυλίτης
Μελέτιος	Συμεών ο Στυλίτης
Ανδρέας Κρήτης	Θεράπων
Νικηφόρος ο φιλόσοφος	Αντώνιος Καυλέας
Νικηφόρος πρεσβύτερος Αγίας Σοφίας	Ανδρέας ο διά Χριστόν Σαλός
Συμεών Μεταφραστής	Μερκούριος
Νικήτας Στηθάτος	Συμεών ο Νέος Θεολόγος
Ιωάννης μητροπολίτης Ρόδου	Χριστόδουλος
Νήφων Κausοκαλυβίτης	Μάξιμος ο Κausοκαλυβίτης

Διαφορετική κατηγορία αποτελούν, όπως προαναφέρθηκε, οι συγγραφείς που προέβησαν σε πιο γενικευμένες περιγραφές της ευωδίας που αναδύθηκε από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων.³²⁰ Σχετικές αναφορές απαντούν, όπως διαπιστώνουμε, σε αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν οι συγγραφείς:

Συγγραφέας	Άγιος
Ιωάννης ο Χρυσόστομος	Ευστάθιος Αντιοχείας
Εμμανουήλ ο μοναχός	Ιανουάριος
Ιερώνυμος/ Σωφρόνιος	Ιλαρίων
Ιωάννης ο Ελεήμων	Τύχων επίσκοπος Αμαθούντος
Ανδρέας Κρήτης	Θεράπων
Κωνσταντίνος επίσκοπος Τίου	Ευφημία
Θεόδωρος Δαφνοπάτης	Θεόδωρος Στουδίτης
Συμεών Μεταφραστής	Ξένη
Συμεών Μεταφραστής	Χαριτίνη
Συμεών Μεταφραστής	Ιλαρίων
Συμεών Μεταφραστής	Ανδρέας εν τῇ Κρίσει
Μιχαήλ Ψελλός	Συμεών Μεταφραστής
Ευστάθιος Θεσσαλονίκης	Φιλόθεος Οψικιανός
Αθανάσιος Αντιοχείας	Χριστόδουλος
Νικόλαος Κατασκεπηνός	Κύριλλος Φιλεώτης
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Θεοσέβιος Αρσινοΐτης
Φιλόθεος Κόκκινος	Νικόδημος ο Νέος
Μακάριος μοναχός Μαγγάνων	Ία
Μακάριος Μακρής	Δαβίδ

³²⁰ Εντοπίστηκαν επίσης είκοσι τέσσερις περιγραφές του θαυμαστού σημείου σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία παραδίδονται χωρίς όνομα συγγραφέα.

Η διάκριση των συγγραφέων με βάση την περίοδο, κατά την οποία έγραψαν, διαμορφώνεται ως εξής:

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Ιωάννης ο Χρυσόστομος	Ανδρέας Κρήτης	Φιλόθεος Κόκκινος
Αστέριος Αμασείας	Κωνσταντίνος Τίου	Μακάριος Μαγγάνων
Ιερώνυμος/Σωφρόνιος	Νικηφόρος ο φιλόσοφος	Νήφων Καυσοκαλυβίτης
Ιωάννης Νικομηδείας	Θεόδωρος Δαφνοπάτης	Μακάριος Μακρής
Αντώνιος	Νικηφόρος πρεσβύτερος Αγίας Σοφίας	
Μελέτιος	Συμεών Μεταφραστής	
Εμμανουήλ ο μοναχός	Μιχαήλ Ψελλός	
Ιωάννης ο Ελεήμων	Νικήτας Στηθάτος	
	Ευστάθιος Θεσσαλονίκης	
	Αθανάσιος Αντιοχείας	
	Νικόλαος Κατασκεπηνός	
	Ιωάννης Ρόδου	
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Από τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι συγγραφείς της μέσης Βυζαντινής περιόδου ήταν αυτοί που περιέγραψαν κατά κύριο λόγο το θαυμαστό σημείο της ανάδυσης ευωδίας από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν. Προτίμησαν μάλιστα να είναι πιο αφηγηματικοί και για τον λόγο αυτό παρέθεταν αρκετές λεπτομέρειες κατά τη διήγηση του θαυμαστού σημείου. Σε αυτό συνέβαλε σημαντικά το γεγονός ότι κατά την περίοδο αυτή έγραψαν συγγραφείς, οι οποίοι υπήρξαν μάρτυρες των αφηγούμενων γεγονότων και αυτό τους επέτρεψε να είναι πιο περιγραφικοί.

Διαπιστώθηκε επίσης ότι σε αρκετά αγιολογικά κείμενα πραγματοποιήθηκε συνδυαστική παρουσίαση του θαυμαστού σημείου με άλλα μοτίβα, αλλά και εκτεταμένη χρήση επιθέτων, στην προσπάθεια των συγγραφέων να αποτυπώσουν την ένταση και τη φύση της αναδυόμενης ευωδίας. Κατά την πρώιμη και την ύστερη βυζαντινή περίοδο οι συγγραφείς διαφοροποιήθηκαν επιλέγοντας να προβούν σε πιο σύντομες περιγραφές των θαυμαστών σημείων, οι οποίες χαρακτηρίζονται κατά κύριο λόγο από έλλειψη παράθεσης λεπτομερειών.

6. Προστασία των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων

Οι παράγοντες που απείλησαν να βλάψουν την ακεραιότητα των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων στο πέρασμα του χρόνου ήταν πολλοί και διάφοροι. Η απειλή των φυσικών παραγόντων, όπως είναι το νερό και ο χρόνος, ήταν ιδιαίτερα σημαντική, ενώ εξίσου επικίνδυνη ήταν η καταστροφική διάθεση των εχθρών της χριστιανικής πίστης, οι οποίοι στο πέρασμα των αιώνων πραγματοποίησαν επιθέσεις κάθε είδους εναντίον των λειψάνων, τα οποία όμως βρίσκονταν συνεχώς υπό θεϊκή προστασία. Οι συγγραφείς διαπιστώνεται λοιπόν ότι έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην περιγραφή των θαυμαστών αυτών σημείων εκφράζοντας αισθήματα θαυμασμού και κατάπληξης, τα οποία πλημμύρισαν ακόμη και αυτούς τους ίδιους.

Ο θάνατος διά πυράς ήταν ένας από τους πιο διαδεδομένους τρόπους εκτέλεσης των μαρτύρων κατά τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες. Οι εχθροί των χριστιανών χρησιμοποίησαν όμως τη φωτιά και ως μέσο καταστροφής και εξαφάνισης των σωμάτων των μαρτύρων αμέσως μετά την εκτέλεσή τους. Η προσπάθεια καταστροφής τους δεν ήταν ωστόσο επιτυχής σε όλες τις περιπτώσεις, καθώς παρενέβη ο ίδιος ο Θεός, ο οποίος διατήρησε την ακεραιότητα των λειψάνων τους. Σχετικές περιγραφές απαντούν σε αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν ο Χαιρόμενος, ο μοναχός Αλέξανδρος, ο Συμεών Μεταφραστής και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης.

Από τη μελέτη των σχετικών αποσπασμάτων διαπιστώνουμε ότι το θαυμαστό σημείο εκδηλώθηκε κατά κύριο λόγο κατά τη στιγμή της θανάτωσης των μαρτύρων και για τον λόγο αυτό αναγνωρίζεται ως επιθανάτιο. Στο μαρτύριο του αγίου Νίκωνος και των μαθητών του ο Χαιρόμενος δήλωσε τη διατήρηση της ακεραιότητας των σωμάτων των μαρτύρων με το επίθετο *σῶος*. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο οποίος παρουσιάζει τον εαυτό του ως σύντροφο των μαθητών του αγίου Νίκωνος, τα σώματα των μαρτύρων, αν και ήρθαν αντιμέτωπα με τη φωτιά, διατηρήθηκαν ακέραια, χωρίς να υποστούν καμία

απολύτως φθορά.³²¹ Το ίδιο ακριβώς συνέβη και με το λείψανο του απόστολου Βαρνάβα, το οποίο προστατεύτηκε από τη φωτιά, μέσα στην οποία το έριξαν οι διώκτες του. Ο μοναχός Αλέξανδρος,³²² ο οποίος συνέθεσε το εν λόγω αγιολογικό κείμενο, απέδωσε τη διάσωση του λειψάνου του αποστόλου στην πρόνοια του Θεού και χρησιμοποίησε το επίθετο *ἀκέραιος* για να περιγράψει την κατάσταση διατήρησης του σώματός του.³²³

Ο Συμεών Μεταφραστής στο μαρτύριο του αγίου Νικήτα του Γότθου επέλεξε να χρησιμοποιήσει το ρητορικό σχήμα της σύγκρισης για την περιγραφή της εικόνας του σώματός του. Αναφέρεται λοιπόν ότι στο σώμα του μάρτυρα, το οποίο διατηρήθηκε ολόκληρο, υπήρχαν μόνο κάποια ίχνη, τα οποία, αν και δεν ήταν ιδιαίτερα ευκρινή, φανέρωναν ότι το σώμα του μάρτυρα ενώθηκε με τη φωτιά.³²⁴ Ένα διαφορετικό επίθετο

³²¹ Βλ. Χαιρόμενος, Νίκων *18.26 (εκδ. AASS): «Τὰ δὲ σώματα αὐτῶν εὐρέθησαν σῶα, μὴ ὑπομείναντα βλάβην ὑπὸ τοῦ πυρός, εἰ μὴ μόνον κεκαρατομημένα ὑπῆρχον» [BHG 1369].

Η σχετική αναφορά παρατέθηκε στο τέλος του αγιολογικού κειμένου και για τον λόγο αυτό εκτιμάται ότι προτεραιότητα του συγγραφέα ήταν η περιγραφή του μαρτυρίου του αγίου Νίκωνος και όχι των μαθητών του. Ως εκ τούτου αμέσως μετά την αναφορά περισυλλογής του λειψάνου του αγίου Νίκωνος παρατέθηκε ως μία απλή πληροφορία η διαπίστωση διατήρησης της σωματικής ακεραιότητας των λειψάνων των μαθητών του.

³²² Ο μοναχός Αλέξανδρος ασκήτευσε στα μέσα του 6^{ου} αιώνα στην Κύπρο και συγκεκριμένα στο μοναστήρι του απόστολου Βαρνάβα.

³²³ Βλ. Αλέξανδρος Κύπριος, Βαρνάβας 106.541-545 (εκδ. Van Deun): «καὶ ἄψαντες πυρὰν μεγάλην, ἔρριψαν ἐκεῖ τὸν μακάριον, πρὸς τὸ μὴ δὲ λείψανον αὐτοῦ εὐρεθῆναι. Προνοία δὲ Θεοῦ ἀκέραιον ἔμεινε τὸ σῶμα τοῦ Ἀποστόλου καὶ οὐδὲν αὐτὸ ἔβλαψε ἢ πυρὰ» [BHG 226].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης στο απόκρυφο κείμενο *Πράξεις Βαρνάβα* που αποδίδεται στον ευαγγελιστή Μάρκο, ο οποίος συνδεόταν με δεσμούς συγγένειας με τον απόστολο Βαρνάβα, όντας ανιψιός του, ενώ υπήρξε και συνοδοιπόρος του σε κάποια από τα ταξίδια που πραγματοποίησε με σκοπό τη διάδοση του χριστιανισμού. Ο συγγραφέας αυτού λοιπόν του κειμένου διαφοροποιήθηκε υποστηρίζοντας ότι το σώμα του μάρτυρα κάηκε και έγινε σκόνη, την οποία περισυνέλεξαν μέσα σε σεντόνι οι στρατιώτες με σκοπό να τη σκορπίσουν στο πέλαγος. Ο Μάρκος όμως μαζί με δύο ακόμη συντρόφους του κατάφεραν να κλέψουν το κιβώτιο, μέσα στο οποίο είχε τοποθετηθεί η τέφρα του αποστόλου, και να το μεταφέρουν στην περιοχή που κατοικούσαν παλιότερα οι Ιεβουσαίοι. Βλ. Μάρκος, Βαρνάβας 429.48 (εκδ. AASS): «Εὐρῶν δὲ καιρὸν τῆς νυκτὸς ἐγὼ Ἰωάννης, ὁ καὶ μετονομασθεὶς Μάρκος, καὶ τοῦτο μετὰ Τίμωνος καὶ Ῥώδωνος βαστάσαι δυνηθεὶς, ἦλθομεν ἐν τόπῳ τινί, καὶ εὐρόντες σπήλαιον, κατηγάγομεν αὐτὸν ἐκεῖ, ἔνθα τὸ ἔθνος τὸ Ἰεβουσαίων τὸ πρὶν κατώκει ἀποκεκρυμμένον δὲ τόπον εὐρόντες ἐν αὐτῷ, ἀπεθέμεθα, ἅμα τοῖς μαθήμασιν οἷς παρέλαβεν παρὰ Ματθαίου» [BHG 225]. Διαπιστώνεται επομένως ότι τα δύο αγιολογικά κείμενα διαφοροποιήθηκαν μεταξύ τους σε σημαντικό βαθμό σχετικά με τη διάσωση ή μη του λειψάνου του απόστολου Βαρνάβα από τη φωτιά.

³²⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος 709.E (εκδ. PG): «Τὸ δὲ ἦν, οὐ λείψανόν τι καὶ μέρος, ἀλλὰ σῶμα ὁλόκληρον τῆς μακαρίας ὄντως ψυχῆς μετὰ τῶν ἄλλων, κρεῖττον φανὲν καὶ πυρὸς, ὡσπερ ἄρα καὶ

χρησιμοποίησε ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης στο εγκώμιό του για τους αγίους Ανίκητο και Φώτιο. Το επίθετο αυτό είναι το *άσινής*, το οποίο περιγράφει την κατάσταση διατήρησης των σωμάτων των δύο μαρτύρων. Σύμφωνα λοιπόν με τον Ακροπολίτη, παρόλο που τα σώματα των μαρτύρων παρέμειναν στο εσωτερικό της καμίνου για τρεις ολόκληρες ημέρες, διατηρήθηκαν αβλαβή και *σῶα*, καθώς δεν κάηκε ούτε μια τρίχα από τα μαλλιά της κεφαλής ή της γενειάδας τους. Ο Ακροπολίτης προσπάθησε μάλιστα να αιτιολογήσει την τέλεση του θαυμαστού σημείου αποδίδοντάς το στη θέληση του Θεού να δοξάσει όσους δόξασαν τον ίδιο, αλλά και να τους προσφέρει την ανταμοιβή που τους άξιζε για τους σωματικούς πόνους που υπέφεραν.³²⁵ Κατά παρόμοιο τρόπο περιέγραψε το θαυμαστό σημείο και ο Νείλος, ο συγγραφέας του μαρτυρίου του αγίου Θεοδότου, ο οποίος υποστήριξε ότι η προστασία του λειψάνου του μάρτυρα αποδόθηκε στον ίδιο τον Θεό, διότι πραγματοποιήθηκε με εντυπωσιακό τρόπο, εφόσον εμφανίστηκε λάμψη

κλήσις ἠβούλετο, πλὴν ὅσον ἔχνη τινὰ σώζειν, καὶ οὐδὲ ταῦτα σαφῆ, ἀλλ' ὥστε δῆλον εἶναι, ὅτι πυρὶ προσωμίλησεν» [BHG 1340].

Το ίδιο θαυμαστό σημείο περιγράφηκε σε παλαιότερο ανώνυμο μαρτύριο του αγίου Νικήτα, στο οποίο αναφέρεται ότι η φωτιά δεν τόλμησε να αγγίξει το σώμα του, το οποίο διατηρήθηκε ακέραιο χάρη στη δύναμη του Θεού. Ο συγγραφέας έκρινε σκόπιμο να διασαφηνίσει ότι δεν υπήρξε ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, τα οποία γνώριζε χάρη στην παράδοση που είχε δημιουργηθεί και διασωθεί έως και την εποχή του ως πατρική κληρονομιά, η οποία διαφυλασσόταν, ώστε να προσφερθεί σε όλους ως κοινή κληρονομιά. Αρκετά ενδιαφέρονσα είναι η παρομοίωση του σώματος του μάρτυρα με άρτο. Ο συγγραφέας θέλησε μάλλον να υπονοήσει ότι αναδυόταν μυρωδιά ψωμιού από το σώμα του μάρτυρα, το οποίο, παρόλο που ρίχτηκε στη φωτιά, δεν κάηκε καθόλου. Βλ. Ανώνυμος, Νικήτας ο Γότθος 212.6.23-213.6.4 (εκδ. Delehay) [BHG 1339].

³²⁵ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Φώτιος-Ανίκητος 399.20.217-223 (εκδ. Kalatzi): «Θεὸς δ' ὑπὲρ οὗ τούτους τοσοῦτους ἄθλους διήνυσαν, τὰ βραβεῖα τῶν πόνων ἀποδοῦναι βουλόμενος, μετέστησε μὲν τὰς τούτων ψυχὰς εἰς τὰς οὐρανίους σκηνάς, τὰ δὲ σώματα σφῶν ἀσινῆ διετήρησεν· ὡς γὰρ οἱ ἐμβαλόντες τῇ καμίνῳ μετὰ τρεῖς ἡμέρας καθέντες ἀγκύρας τὰ σώματα ἀνιμήσαντο, πάντη γε σῶα ἀνήγαγον, μηδὲ τρίχα λυμνημένον τοῦ πυρὸς τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ πώγωνος. Οὕτω δοξάζειν οἶδε Θεὸς τούτους αὐτὸν δοξάζοντας» [BHG 1544f].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε ανώνυμου συγγραφέα μαρτύριο των αγίων Φωτίου και Ανίκητου, στο οποίο αναφέρεται για άλλη μία φορά ότι τα σώματά τους διατηρήθηκαν ακέραια, χωρίς να έχουν υποστεί καμία απολύτως φθορά, εφόσον η φωτιά δεν κατάφερε να βλάψει ούτε μία τρίχα τους. Βλ. Ανώνυμος, Φώτιος-Ανίκητος 112.26.1-7 (εκδ. Latyšev) [BHG 1542-1543]. Η μοναδική διαφορά που εντοπίζεται μεταξύ των δύο αυτών αγιολογικών κειμένων είναι ο ακριβής προσδιορισμός του χρονικού διαστήματος που παρέμειναν τα σώματα των δύο μαρτύρων στην πυρά, εφόσον ο ανώνυμος συγγραφέας αναφέρει τρεις ώρες και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης τρεις ημέρες.

φωτός, η οποία κύκλωσε την πυρά, μέσα στην οποία είχε ριφθεί το σώμα του μάρτυρα, με σκοπό να εμποδίσει αυτούς που προκάλεσαν την ανάφλεξη της να πλησιάσουν.³²⁶ Όσον αφορά τον προσδιορισμό που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας για την περιγραφή του σώματος του μάρτυρα, αυτός είναι το επίθετο *άβλαβής*.

Ιδιάζουσα περίπτωση αποτελεί το μαρτύριο του αγίου Αθηνογέννη, καθώς διασώζονται δύο διαφορετικές εκδοχές του τρόπου θανάτωσής του. Ως συγγραφέας ενός εκ των δύο αγιολογικών κειμένων παρουσιάζεται κάποιος Ανύσιος, για τον οποίο δεν έχουν διασωθεί περισσότερες πληροφορίες.³²⁷ Ο Ανύσιος υποστήριξε λοιπόν ότι ο θάνατος του μάρτυρα επήλθε διά πυράς. Η δεύτερη μαρτυρία προέρχεται από το μαρτύριο κάποιου ανώνυμου συγγραφέα, ο οποίος αναφέρει ότι ο Αθηνογέννης μαρτύρησε διά ξίφους.³²⁸ Στο παρόν κεφάλαιο αντικείμενο μελέτης θα αποτελέσει λοιπόν η εκδοχή θανάτου που παρουσίασε ο Ανύσιος, ο οποίος υποστήριξε ότι κατά τη στιγμή της εύρεσης του λειψάνου του μάρτυρα οι πιστοί διαπίστωσαν ότι το σώμα του διατηρούνταν *ἄσκυλτο*, χωρίς δηλαδή να έχει υποστεί καμία απολύτως φθορά από τη φωτιά και η εικόνα αυτή κατέκλυσε με αισθήματα χαράς όλους τους παριστάμενους.³²⁹ Παρόλο που η αναφορά είναι σύντομη, η χρήση του επιθέτου *ἄσκυλτος* συμβάλλει ουσιαστικά στο να γίνει αντιληπτή η ακριβής κατάσταση διατήρησης του σώματος του αγίου Αθηνογέννη.

³²⁶ Βλ. Νείλος, Θεόδοτος 80.32.35-81.32.2 (εκδ. de'Cavalieri): «κατ' οἰκονομίαν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας αἰφνίδιον φαίνεται αὐτοῖς ὑπὲρ τὴν πυρὰν φῶς κυκλόθεν περιαστράπτον, ὥστε μὴ τολμᾶν τοὺς ὑποκαίοντας προσεγγίσει. ἔσωθεν οὖν ἔμενον τὸ τίμιον τοῦ μάρτυρος λείψανον ἀβλαβές» [BHG 1782]. Πηγή πληροφόρησης για τον βίο του μάρτυρα αποτέλεσε επίσης ένα ανώνυμο αγιολογικό κείμενο [BHG 1782a], στο οποίο παρουσιάζεται μία διαφορετική εκδοχή των γεγονότων, εφόσον ο συγγραφέας αποσιώπησε οποιαδήποτε αναφορά περί καύσης του σώματος του μάρτυρα. Αφού περιέγραψε την εκτέλεση του αγίου Θεοδότου, υποστήριξε ότι το σώμα του περισυνελέχθη αμέσως από έναν ευσεβή πιστό, ο οποίος το μετέφερε στον τόπο που του είχε υποδείξει ο ίδιος ο άγιος Θεόδοτος.

³²⁷ Ο Ανύσιος αναφέρει στον πρόλογο του έργου ότι αντέγραψε το κείμενο αυτό, το οποίο βρήκε γραμμένο σε ένα παλαιότατο βιβλίο, επειδή θεώρησε ότι ήταν πρόπον να διασωθεί.

³²⁸ Βλ. Ανώνυμος, Αθηνογέννης Πηδαχθός 102.10 (εκδ. Maraval) [BHG 197].

³²⁹ Βλ. Ανύσιος, Αθηνογέννης Πηδαχθός 80.39 (εκδ. Maraval): «Καὶ συστείλαντες τὸ ἅγιον σῶμα ἄσκυλτον μετὰ χαρᾶς μεγάλης ἐκ τοῦ πυρός, ἔθηκαν αὐτὸ ἐν τῷ ὀχήματι» [BHG 197b].

Ένας διαφορετικός παράγοντας φθοράς, με τον οποίο τέθηκαν αντιμέτωπα τα λείψανα των μαρτύρων, είναι το νερό. Παρουσιάζεται μάλιστα ως το στοιχείο της φύσης, το οποίο προσπάθησε να διασώσει τα λείψανα των μαρτύρων επιχειρώντας να περιορίσει τη δική του ορμητική και καταστροφική δύναμη. Το θαυμαστό αυτό σημείο είναι μάλιστα άμεσα συνδεδεμένο με το ρητορικό σχήμα της προσωποποίησης, καθώς οι συγγραφείς απέδωσαν στο νερό ανθρώπινες ιδιότητες, όπως είναι η λογική και τα συναισθήματα. Το θαυμαστό αυτό σημείο περιέγραψε ο Μιχαήλ Σύγκελλος, ο Ιγνάτιος διάκονος και ο Συμεών Μεταφραστής. Αν και ο αριθμός των σχετικών περιγραφών είναι περιορισμένος, η μελέτη των σχετικών αποσπασμάτων δεν στερείται ενδιαφέροντος.

Στο μαρτύριο των σαράντα δύο μαρτύρων του Αμορίου ο Μιχαήλ Σύγκελλος απέδωσε την πρωτοβουλία των κινήσεων στον ποταμό Τίγρη, ο οποίος προσπάθησε να δημιουργήσει στο εσωτερικό του έναν ελικοειδή κόλπο, προκειμένου να μπορέσει να διασώσει τα σώματα των μαρτύρων. Ως ακόμη πιο εντυπωσιακή παρουσιάζεται η ενέργεια του ποταμού να προσαρτήσει την κάρρα του κάθε μάρτυρα στο σώμα, από το οποίο είχε προηγουμένως αποκοπεί. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η ενέργεια αυτή πρέπει να αποδοθεί στη Θεία Πρόνοια, η οποία διέταξε τη διάσωση των σωμάτων των μαρτύρων, τα οποία οδηγήθηκαν από το ρεύμα του ποταμού προς μία όχθη, όπου υπήρχε μοναστήρι ενάρετων ανδρών.³³⁰

³³⁰ Βλ. Μιχαήλ Σύγκελλος, 42 μάρτυρες Αμορίου 35.18-23 (εκδ. Vasilievskij-Nikitin): «ὁ δὲ Τίγρης τὰ ἅγια σώματα προσηκόμενος τῶν μαρτύρων, ὡσπερ ἐξ ἐπιτάγματος τῆς προνοίας εἰλιγοειδῆ τινα κόλπον ποιήσας καὶ ταῦτα ἐντὸς τούτου συναθροίσας προσῆψεν ἐκάστῳ σώματι τὴν ἰδίαν κεφαλὴν, καὶ οὕτως εἰς βάθος χωρήσας ὡς τῆς θείας ἐκείνης θαυματοποιίας συρρεύσας κατήγαγεν ἅπαντα ὁμοῦ ἐπὶ τινα τόπον τῆς ὄχθης, καθ' ὃν ἴδρυτο μοναστήριον εὐαγῶν ἀνδρῶν» [BHG 1213].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε ανώνυμου συγγραφέα αγιολογικό κείμενο. Βλ. Ανώνυμος, 42 μάρτυρες Αμορίου 21.13-19 (εκδ. Vasilievskij-Nikitin) [BHG 1212]. Ωστόσο σε ένα άλλο αγιολογικό κείμενο, το οποίο παραδίδεται επίσης ανώνυμο, δίνεται μια εντελώς διαφορετική εκδοχή των γεγονότων. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό, η εύρεση των σωμάτων των μαρτύρων πραγματοποιήθηκε από ευσεβείς πιστούς και όχι από τους μοναχούς κάποιου μοναστηριού. Ενδιαφέρουσα είναι η παρομοίωση των σωμάτων των μαρτύρων με πλοία και μικρές βάρκες, εφόσον μπόρεσαν να επιπλεύσουν στην επιφάνεια του ποταμού. Βλ. Ανώνυμος, 42 μάρτυρες Αμορίου 52.12-54.2 (εκδ. Vasilievskij-Nikitin) [BHG 1209-1210]. Παρατέθηκε μάλιστα ο 21^{ος} στίχος του 33^{ου} Ψαλμού, ελαφρώς όμως παραλλαγμένος, καθώς αναφέρεται «φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὁστᾶ τῶν δικαίων, ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται». Παρατέθηκε όμως και μία ακόμη

Παρόμοια αναφορά απαντά επίσης στο μαρτύριο των αγίων Ερμούλου και Στρατόνικου του Συμεών Μεταφραστή. Ο ποταμός που δέχτηκε τα σώματα των δύο μαρτύρων είναι ο ποταμός Ίστρος, ο οποίος τα κράτησε για τρεις ημέρες, μέχρι δηλαδή να καθαγιαστεί και στη συνέχεια τα παρέδωσε στους πιστούς, διότι δεν άντεχε, σύμφωνα με τον συγγραφέα, να κρύψει στο εσωτερικό του τον θησαυρό αυτόν, ούτε να προκαλέσει στους χριστιανούς μία τόσο σοβαρή απώλεια.³³¹ Στο μαρτύριο της αγίας Χαριτίνης ο Συμεών Μεταφραστής παραχώρησε την πρωτοβουλία προστασίας του λειψάνου της μάρτυρος στον Θεό, αλλά ενεργό ρόλο διαδραμάτισε και η ίδια η θάλασσα, η οποία διαφύλαξε για τρεις ημέρες το σώμα της μάρτυρος στο βάθος των υδάτων της χωρίς να του προκαλέσει ουδεμία φθορά. Εντέλει το σώμα της παραδόθηκε θεραπευμένο στη στεριά κάποιας γειτονικής περιοχής, όπου εντοπίστηκε από τον Κλαύδιο, ο οποίος ανήκε στον στενό κύκλο της μάρτυρος.³³²

φράση «τίμιος ὁ θάνατος τῶν ἀγίων αὐτοῦ, ὁ δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν πονηρός», η οποία προήλθε από τον συνδυασμό των στίχων δύο διαφορετικών ψαλμών, οι οποίοι είναι ο 33^{ος} και ο 115^{ος}. Βλ. σχετικά Ψαλμός 33:22 «θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός, καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον πλημμελήσουσι» & Ψαλμός 115:6 «τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ». Μία ακόμη αναφορά, σύντομη αυτή τη φορά, εντοπίζεται σε ανώνυμο μαρτύριο των σαράντα δύο μαρτύρων, ο συγγραφέας του οποίου αναφέρει ότι ο ποταμός κράτησε στην επιφάνειά του τα σώματα των μαρτύρων περιφρουρώνοντας, τιμώντας και φανερώνοντάς τα ως υπερασπιστές της πίστης. Βλ. Ανώνυμος, 42 μάρτυρες Αμορίου 161.9 (εκδ. Halkin) [BHG 1214c].

³³¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ερμούλος-Στρατόνικος 565.IB (εκδ. PG): «Δεξάμενος μέντοι τὰ σώματα τῶν ἀγίων ὁ ποταμὸς, καὶ ὅσον ἔδει τὸ ρεῖθρον ἀγιασθεῖς, χερσὶ πιστῶν ἐκδίδωσι πάλι ταῦτα, καθάπερ, οἶμαι, θησαυρὸν τοιοῦτον παρ' ἑαυτῶ κρύπτειν οὐκ ἐνεγκῶν, καὶ τηλικούτον ζημιῶσαι Χριστιανούς ἀγαθὸν τῆς πρώτης ἀγαθότητος οὐκ ἀνασχομένης» [BHG 745].

Σύντομες περιγραφές απαντούν επίσης σε μαρτύρια ανώνυμων συγγραφέων. Στο παλαιότερο σωζόμενο εξ αυτών αναφέρεται ότι το όνομα του ποταμού που δέχτηκε τα σώματα των μαρτύρων ήταν Δανούβιος, ενώ σε ένα άλλο το όνομα του ποταμού αναφέρεται ως Ίστρος. Πρόκειται φυσικά για τον ίδιο ποταμό, ο οποίος είναι ο ποταμός Δούναβης. Βλ. Ανώνυμος, Ερμούλος-Στρατόνικος 19.10.2 (εκδ. Halkin) [BHG 744z] & Ανώνυμος, Ερμούλος-Στρατόνικος 39.10 (εκδ. Halkin) [BHG 744y]. Για άλλη μία φορά το υγρό στοιχείο παρουσιάζεται να έχει συνείδηση και επίγνωση της κατάστασης και για τον λόγο αυτό να μην επιθυμεί να κρατήσει στο εσωτερικό του για πολύ καιρό τα σώματα των μαρτύρων, τα οποία χαρακτηρίζονται ως πολύτιμοι μαργαρίτες. Τυχόν αντίθετη ενέργεια θα εκλαμβανόταν ως απόπειρα συγκάλυψης της παρουσίας αυτών που έπρεπε να λάμπουν φωτεινά στον ουρανό αντί να βρίσκονται στο βάθος των υδάτων του ποταμού.

³³² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Χαριτίνη 26.6 (εκδ. AASS): «ἀλλ' οὐδὲν τούτῳ σοῦ, Χαριτίνη, ὁ τοὺς αὐτὸν δοξάζοντας ἀντιδοξάζων Θεὸς ἐπελάθετο, ἀλλὰ καὶ νῦν, ὡς ἔθος, μεγαλεῖα ποιῶν ἐπεδείκνυτο, καὶ τρεῖς μὲν ὅλας ἡμέρας τὴν νεκρὰν εἶχε ἢ θάλασσα, καλῶς ἐκείνη φυλάξασα καὶ μηδὲν ὅλως λυμνημένη, ἀλλὰ

Διαφορετική περίπτωση αποτέλεσε το αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε ο Ιγνάτιος διάκονος για τον επίσκοπο Αμάστριδος Γεώργιο.³³³ Σε αντίθεση με τα αγιολογικά κείμενα που παρουσιάστηκαν παραπάνω, στο εν λόγω αγιολογικό κείμενο ο συγγραφέας αφηγείται τον βίο ενός αγίου που τελείωσε τη ζωή του με φυσικό θάνατο και όχι μαρτυρικά. Σημαντική διαφοροποίηση αποτελεί επίσης το γεγονός ότι το θαυμαστό σημείο εκδηλώθηκε μετά τον θάνατο του αγίου, καθώς η σφοδρότατη καταιγίδα μαρτυρείται ότι ξέσπασε λίγο καιρό μετά την κοίμησή του. Αποτέλεσμα της έντονης καταιγίδας ήταν η πρόκληση πλημμύρας και η εισροή υδάτων στο εσωτερικό του ναού, όπου φυλασσόταν η λειψανοθήκη του αγίου. Παρόλο που η δύναμη του νερού ήταν μεγάλη, η λειψανοθήκη προστατεύτηκε χωρίς να εισέλθει καθόλου νερό στο εσωτερικό της. Ο συγγραφέας, ο οποίος χρησιμοποίησε δύο ενδιαφέρουσες παρομοιώσεις, συνέκρινε την κίνηση του νερού με την Ερυθρά θάλασσα που σκίστηκε στα δύο, αλλά και με τον Ιορδάνη ποταμό, το ρεύμα του οποίου αναχαιτίστηκε προς τα πίσω μετά από παρέμβαση του Θεού.³³⁴

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα λείψανα των μαρτύρων δεν αντιμετώπισαν μόνο τη φωτιά και το νερό, αλλά και διάφορους άλλους παράγοντες φθοράς, καθώς δέχτηκαν επιθέσεις κάθε είδους στο πέρασμα των αιώνων. Περιγραφή ενός τέτοιου θαυμαστού σημείου εντοπίζεται στο μαρτύριο του αγίου Λογγίνου του

τὸ τὸν κοινὸν δεσπότην θεραπεῦσαν σῶμα καὶ αὐτὴ πάντως καταιδεσθεῖσα τῇ γείτονι χέρσῳ προσφιλῶς παραδίδωσι» [BHG 300].

Κατά τον ίδιο τρόπο περιέγραψε το θαυμαστό σημείο ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος απέδωσε τη διάσωση του λειψάνου της αγίας Χαριτίνης στη Θεία Πρόνοια, η οποία παρενέβη οδηγώντας το λείψανό της στη στεριά. Βλ. Ανώνυμος, Χαριτίνη 14.7 (εκδ. Delehaye) [BHG 299z]. Η μοναδική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο περιγραφών εντοπίζεται στο όνομα του άνδρα που παρέλαβε το σώμα της μάρτυρος, καθώς ο Συμεών Μεταφραστής παραδίδει το όνομα Κλαύδιος, ενώ ο ανώνυμος συγγραφέας το όνομα Κλαυδιανός.

³³³ Σύμφωνα με τους Πολέμη-Μίνεβα, το έργο συντάχθηκε κατά πάσα πιθανότητα μετά την οριστική αποκατάσταση των εικόνων το 843. Βλ. σχετικά Πολέμη-Μίνεβα, *Βυζαντινά και Υμνογραφικά κείμενα*, 319.

³³⁴ Βλ. Ιγνάτιος διάκονος, Γεώργιος Αμάστριδος 353.41.11-16 (εκδ. Πολέμη-Μίνεβα): «Τοῦ γὰρ ναοῦ πλημμυροῦντος, οὐδαμῶς τῷ τάφῳ τὸ ὕδωρ προσεπέλασεν, ἀλλ' ὁ τὴν Ἐρυθρὰν σχίσας καὶ τὸν Ἰορδάνην ἀνακόψας, αὐτὸς καὶ τῆνικαῦτα διὰ τὸν αὐτοῦ ἑτεροαὐτοῦργησεν θεράποντα, καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν ὑγρὰν καὶ εὐόλισθον φύσιν εἰς ἀντιτυπίαν μεταχθεῖσαν, ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ τάφου διεστῶσαν οἰονεῖ τειχίον τι πάγιον καὶ ἀκίνητον, ὡς μηδὲ μικρὰν ἐμποιῆσαι τῷ τάφῳ νοτίδα» [BHG 668].

πρεσβύτερου Ιεροσολύμων Ησυχίου, αλλά και του Συμεών Μεταφραστή, σε εγκώμιο του απόστολου Βαρθολομαίου του Θεόδωρου Στουδίτη, σε ομιλία του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος για τον ίδιο άγιο, αλλά και στο εγκώμιο του αγίου Θεόδωρου του Συκεώτη που συνέθεσε ο μοναχός και σκευοφύλαξ του ναού των Βλαχερνών Νικηφόρος. Επίσης στον βίο του αγίου Γεωργίου Αμάστριδος του διακόνου Ιγνατίου, σε αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν ο επίσκοπος Τίου Κωνσταντίνος, ο Θεόδωρος Βέστης και ο Μακάριος Μακρής για την αγία Ευφημία και τέλος στο μαρτύριο των δεκαπέντε μαρτύρων της Τιβεριούπολης του επισκόπου Αχρίδος Θεοφυλάκτου.

Οι επιθέσεις σημειώθηκαν άλλοτε εναντίον του ίδιου του λειψάνου των μαρτύρων και άλλοτε εναντίον της λειψανοθήκης τους. Ο πρεσβύτερος Ιεροσολύμων Ησύχιος περιέγραψε την κάρα του αγίου Λογγίνου ως θησαυρό που διατηρήθηκε ανέπαφος και αβλαβής παρά την επαίσχυντη συμπεριφορά των απίστων. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η κάρα του μάρτυρα ρίχτηκε έξω από τα τείχη της πόλης με διαταγή του Πόντιου Πιλάτου, αλλά προστατεύτηκε, επειδή με πρόνοια Θεού έπεσε επάνω σε έναν σωρό κοπριάς. Ο Ησύχιος χρησιμοποίησε πληθώρα επιθέτων, όπως *τιμίαν, φοβεράν, έπέραστον* και *θαυμαζομένην* για να περιγράψει την κάρα του μάρτυρα, η οποία χαρακτηρίζεται επίσης ως *πολύτιμος μαργαρίτης* του Χριστού.³³⁵ Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος περιέγραψε το ίδιο θαυμαστό σημείο, χαρακτήρισε την κάρα του μάρτυρα ως *μαρτυρικήν* και *τιμίαν*.³³⁶ Μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων δεν υφίσταται ωστόσο κάποια διαφοροποίηση, καθώς οι συγγραφείς παρουσίασαν τη διάσωση της κάρας του μάρτυρα με τον ίδιο

³³⁵ Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 834.11.8-15 (εκδ. Aubineau): «Τότε ριφῆναι τὴν τιμίαν τῷ Θεῷ καὶ φοβερὰν τοῖς δαίμοσι, τοῖς δὲ ἀγγέλοις ἐπέραστον καὶ στοιχείοις θαυμαζομένην κεφαλὴν τοῦ ἀγίου Λογγίνου προστάττει ὁ Πιλάτος ἔξω πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως. Ἐκεῖτο τοῖνυν πρὸ τῆς πύλης ὡσπερ τις θησαυρὸς ἄσυλος· κόπρου δὲ πλείστης οὔσης ἐκέϊσε, ἀβλαβὴς διεφυλάχθη ὁ πολύτιμος τοῦ Χριστοῦ μαργαρίτης, καὶ τάφος αὐτῷ τέως μᾶλλον δὲ κιβωτὸς ἢ κόπρος ἦν, μακροθυμοῦντος τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ ἐν τούτῳ οἰκονομίας χάριν» [BHG 988].

³³⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Λογγίνος 40.Η (εκδ. PG): «Τὴν μαρτυρικήν ἐκείνην Λογγίνου κεφαλὴν εἰς πίστωσιν ἀκριβῆ λαβόντες αὐτίκα οἱ ἀνελόντες ὅτι Λογγίνος τέθνηκε, κομίζουσι τῷ Πιλάτῳ, εἰδότες ὅτι μηδενὶ ἄλλο δωρήματι τοσοῦτον, ὡς ἐκείνῳ, τῷ αὐτῷ χαριούνται: [...] οὗ δὴ καὶ ὡς αὐτοῖς φίλον γενομένου προστάττει καὶ αὐθις Πιλάτος, καὶ πρὸ τῆς πύλης ἀτίμως ἢ τιμία κεφαλὴ τῆς πόλεως ἔρριπτο» [BHG 989].

ακριβώς τρόπο. Περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίζεται επίσης στο μαρτύριο των δεκαπέντε μαρτύρων που παρέδωσαν το πνεύμα τους στην Τιβεριούπολη του επισκόπου Αχρίδος Θεοφυλάκτου. Στην περίπτωση του αγίου Λογγίνου η εχθρική μανία των απίστων επικεντρώθηκε στην κέρα του, ενώ στην περίπτωση των δεκαπέντε μαρτύρων της Τιβεριούπολης στα άνω άκρα ενός εκ των δεκαπέντε μαρτύρων, τα οποία πετάχτηκαν στα σκυλιά. Προστατεύτηκαν όμως χάρη στην παρέμβαση του Θεού και εντέλει το δεξί χέρι του μάρτυρα περισυνελέχθηκε από μια γυναίκα, η οποία αγνοούσε τι ακριβώς ήταν αυτό που είχε πέσει κοντά στα πόδια της, εφόσον ήταν τυφλή εκ γενετής· παρόλα αυτά το περιμάζεψε και το μετέφερε στο σπίτι της, όπου άρχισε να το φιλά, να το αγκαλιάζει και να το ακουμπά στα μάτια της, ώσπου εντελώς απροσδόκητα θεραπεύτηκε και απέκτησε ξανά την όρασή της.³³⁷ Κατά παρόμοιο τρόπο θεραπεύτηκε επίσης η ευσεβής γυναίκα που εντόπισε το λείψανο του αγίου Λογγίνου, η οποία ήταν επίσης τυφλή. Η σύνδεση του θαυμαστού σημείου με το μοτίβο της ίασης προσέδωσε ενδιαφέρον στη παρουσίασή του, καθώς καταφέρνει να μεταδώσει στον αναγνώστη την έκπληξη και τον θαυμασμό του ίδιου του συγγραφέα, ο οποίος αναφώνησε *ὦ τῶν μεγάλων σου θαυμασίων, σῶτερ Χριστέ*.

Μία ακόμη επίθεση περιγράφηκε στο εγκώμιο του αγίου Θεοδώρου του Συκεώτη, το οποίο συνέθεσε ο μοναχός και σκευοφύλακας του ναού των Βλαχερνών Νικηφόρος.³³⁸ Η εχθρική ενέργεια υποκινήθηκε από τον αυτοκράτορα και φανατικό πολέμιο των εικόνων Κωνσταντίνο Ε΄ τον Κοπρώνυμο, ο οποίος στράφηκε εναντίον της Εκκλησίας *τὴν ἐκκλησίαν Χριστοῦ ποικίλοις τρόποις πολιορκῶν*³³⁹ αλλά και του ίδιου του λειψάνου, καθώς

³³⁷ Βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδος, 15 μάρτυρες Τιβεριούπολης 132.24.29-134.24.56 (εκδ. Κιαπίδου) [BHG 1199].

³³⁸ Για πληροφορίες σχετικά με τον συγγραφέα και το έργο του βλ. D. Krausmüller, *Metaphrasis after the second iconoclasm: Nicephorus Skeuophylax and his encomia of Theophanes Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749) and George the Martyr (BHG 682)*, *Symbolae Osloenses* 78 (2010) 45-70.

³³⁹ Βλ. Νικηφόρος σκευοφύλαξ, Θεόδωρος Συκεώτης 270.49.13-14 (εκδ. Kirch): «Ἦν μὲν τοῖς βασιλείοις θώκοις συγχωρήσει θεῖα ὁ Κοπρώνυμος ἐνιδρυθεὶς βασιλεύς, τὴν ἐκκλησίαν Χριστοῦ ποικίλοις τρόποις πολιορκῶν» [BHG 1749].

Βίο του αγίου συνέθεσε επίσης ο μαθητής του και ηγούμενος της μονῆς Συκεῶν Γεώργιος [BHG 1748]· αν και το ακριβές έτος συγγραφῆς του έργου δεν είναι γνωστό, το γεγονός ότι ο συγγραφέας υπήρξε μαθητής του αγίου Θεοδώρου επιτρέπει την κατάταξή του στο κοντινό χρονολογικό πλαίσιο. Το έργο εκτιμάται ότι

παρέδωσε στην πυρά τον ναό, όπου φυλασσόταν το λείψανο του αγίου Θεοδώρου. Ο Θεός μερίμνησε ωστόσο για την προστασία του τρισόλβιου και νικηφόρου σώματος του αγίου, το οποίο μεταφέρθηκε σε υπόγεια θέση φύλαξης και κατ' αυτόν τον τρόπο παρέμεινε ανεπηρέαστο από τη λύσσα που είχε καταλάβει τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο.³⁴⁰ Η μαρτυρία εμφάνισης δαιμονίων δεν είναι τυχαία, καθώς ο Νικηφόρος θέλησε με τον τρόπο αυτό να δικαιολογήσει την ακραία αντίδραση του αυτοκράτορα. Η αναφορά αυτή αποσκοπεί στο να καταδειχθεί επίσης η νίκη του Θεού εναντίον του διαβόλου και των βοηθών του, οι οποίοι δεν ήταν δυνατό να αντιταχθούν στη δύναμη του Θεού.

Περιγραφή επίθεσης απαντά και στον βίο του αγίου Γεωργίου Αμάστριδος, τον οποίο συνέθεσε ο διάκονος Ιγνάτιος.³⁴¹ Ο συγγραφέας περιέγραψε διεξοδικά στο τέλος του αγιολογικού κειμένου τη βεβήλωση που υπέστη ο τάφος του αγίου κατά τη διάρκεια της επίθεσης που εξαπέλυσαν οι Ρώσοι εναντίον της πατρίδας του.³⁴² Σύμφωνα με τον Ιγνάτιο, αιτία ανοίγματος του τάφου του αγίου ήταν η πεποίθηση των βαρβάρων ότι στο εσωτερικό του υπήρχε κρυμμένος κάποιος θησαυρός, τον οποίο ήθελαν να πάρουν στην κατοχή τους. Αντ' αυτού όμως ήρθαν αντιμέτωποι με την τιμωρία που τους επέβαλε ο

γράφτηκε καιρό πριν τη βασιλεία του Κωνσταντίνου Ε΄ Κοπρώνυμου και κατ' αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται η παράλειψη οποιασδήποτε αναφοράς στην προσπάθεια του αυτοκράτορα να καταστρέψει το λείψανο του αγίου Θεοδώρου. Μη αναφορά του θαυμαστού σημείου διαπιστώνεται επίσης σε δύο αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων που διασώθηκαν και συνδέονται άμεσα με τον βίο του αγίου Θεοδώρου [BHG 1749b & BHG 1749c].

³⁴⁰ Βλ. Νικηφόρος σκευοφύλαξ, Θεόδωρος Συκεώτης 270.49.25-29 (εκδ. Kirch): «'Αλλ' οὐκ ἡμέλει Θεὸς τοῦ οἰκείου θεράποντος οὐδ' ὄρμαϊς δαιμονίων ἔκδοτον παρεδίδου τὸν ἐκείνων ὀλοθρευτήν. Χερσὶ δὲ θεοφιλῶν πρὸς ὑπόγειον φυλακὴν παραπεμπάμενος ἀμέτοχον τῆς τοῦ Κοπρωνύμου διετήρησε λύσεως» [BHG 1749].

³⁴¹ Το λείψανο του αγίου προστατεύτηκε επίσης από τη δύναμη του νερού, με το οποίο βρέθηκε αντιμέτωπο. Βλ. σημ. 334.

³⁴² Οι απόψεις που εκφράστηκαν σχετικά με την επίθεση των Ρώσων ήταν πολλές και ποικίλες, καθώς ο Vasilievskij τη χρονολόγησε πριν το 842, ο μαθητής του Vasiliev το 941 συνδέοντάς τη με την επίθεση που πραγματοποίησε εναντίον του Βυζαντίου ο βασιλιάς του Κιέβου Igor, ενώ ο Μαρκόπουλος υποστήριξε ότι η περιγραφή της ρωσικής επίθεσης αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη από λόγιο συγγραφέα, ο οποίος ανήκε στον κύκλο του Φωτίου. V. Vasilievskij, *Zitie sv. Georgija Amastridskago* [Trudy 3], St. Petersburg 1915), 1-71; A. A. Vasiliev, *The Russian attack on Constantinople in 860*, Massachusetts 1946, 83-89; A. Markopoulos, *La Vie de saint George d'Amastris et Photius*, JÖB 28 (1979), 79-82.

Θεός για την προσβλητική ενέργειά τους, καθώς παρέλυσαν τα άνω και κάτω άκρα τους. Οι βάρβαροι ένιωθαν ότι είχαν δεθεί με αόρατα δεσμά και κατ' αυτόν τον τρόπο παρέμειναν ακίνητοι, άξιοι συμπόνοιας αλλά και γεμάτοι με το αίσθημα του τρόμου και του φόβου, διότι δεν μπορούσαν να κάνουν ή να πουν οτιδήποτε. Ο τρομοκρατημένος ηγεμόνας των Ρώσων έκρινε ότι ήταν σκόπιμο να υπακούσει στις υποδείξεις που του έγιναν και προχώρησε σε ενέργειες που εξευμένισαν την οργή του Θεού.³⁴³ Η διήγηση του θαυμαστού σημείου διακρίνεται για τη μεγάλη της έκταση, τη λεπτομερή παράθεση πληροφοριών, αλλά και τη ζωντάνια του κειμένου, στην οποία συμβάλλει σημαντικά η παράθεση του διαλόγου που διαμείφτηκε μεταξύ του ηγεμόνος των Ρώσων και ενός εκ των αιχμαλώτων.

Ο Θεόδωρος Στουδίτης, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο του απόστολου Βαρθολομαίου, μαρτυρεί την εκδήλωση επίθεσης εναντίον της λειψανοθήκης και όχι του λειψάνου του αποστόλου. Η επαίσχυντη αυτή ενέργεια εκδηλώθηκε αμέσως μετά τη μαρτυρική θανάτωση του Βαρθολομαίου και κίνητρο αποτέλεσε η επιθυμία των απίστων να καταστήσουν αδύνατη για τους πιστούς τη λήψη οποιασδήποτε ευεργεσίας από το λείψανο του αγίου. Όπως όμως σωστά σχολιάζει ο συγγραφέας, αν και το γεγονός αυτό αποτέλεσε για κάποιους σημαντική απώλεια, για κάποιους άλλους υπήρξε σημάδι σωτηρίας,³⁴⁴ καθώς η λειψανοθήκη του απόστολου Βαρθολομαίου μετέβη από την περιοχή της Αρμενίας προς τη Σικελία και πιο συγκεκριμένα προς τη νήσο Λίπαρη διαπλέοντας τη θάλασσα και προπορευόμενη τεσσάρων ακόμη λειψανοθηκών, οι οποίες

³⁴³ Βλ. Ιγνάτιος Διάκονος, Γεώργιος Αμάστριδος 354.44.20-25 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα): «Εἰς γὰρ τὸ ἱερὸν τῶν βαρβάρων εἰσελθόντων καὶ τὸν τάφον θεασαμένων, θησαυρὸν εἶναι τὸν ὄντως θησαυρὸν ὑπετόπασαν, καὶ δὴ τοῦτον ἀνορύξαι ὀρμήσαντες, παρειμένοι ὤφθησαν χεῖρας, παρειμένοι πόδας, καὶ δεσμοῖς ἀοράτοις πεδηθέντες ἔμειναν ὅλως ἀκίνητοι, ἐλεεινοί, θάμβους καὶ δέους μεστοί, οὐδὲν ἄλλο δυνάμενοι ἢ φθέγγεσθαι» [BHG 668].

³⁴⁴ Βλ. Θεόδωρος Στουδίτης, Βαρθολομαῖος 797.ΣΤ (εκδ. ΡG): «μαίνονται κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου σώματος θυρομαχοῦσι κατὰ τῆς ἱαματουργοῦντος λάρνακος [...] ῥίπτουσι κατὰ πόντον, ὡς ἂν μὴ εἴη τις ὁ πρὸς αὐτοῦ εὐεργετησόμενος» [BHG 230].

είχαν αντιμετωπιστεί με τον ίδιο ακριβώς εχθρικό τρόπο.³⁴⁵ Η τέλεση του θαυμαστού αυτού σημείου προκάλεσε, όπως είναι φυσικό, την έκπληξη του συγγραφέα, ο οποίος παρέβαλε μεταξύ των λόγων του επιφωνήματα, όπως ὡ τοῦ θαύματος! ὡ τῆς μεγαλοουργίας!, επιθυμώντας να εκφράσει με αυτά τα αισθήματα που τον είχαν κατακλύσει. Προέβη μάλιστα σε μια ιδιαίτερα τολμηρή σύνδεση του γεγονότος της διατήρησης της λειψανοθήκης του μάρτυρα στην επιφάνεια του νερού με το θαύμα που έκανε ο Χριστός, όταν επέτρεψε στον απόστολο Πέτρο να περπατήσει επάνω στο νερό,³⁴⁶ καθώς μέσα από τη σύνδεση των δύο αυτών θαυμαστών σημείων επιδίωξε να προβάλει το μεγαλείο της θεϊκής δύναμης, την οποία καλούνταν να θαυμάσουν οι πιστοί.³⁴⁷

Για τον απόστολο Βαρθολομαίο έγραψε επίσης ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, ο οποίος συνέθεσε ομιλία για την ανακομιδή του λειψάνου του αποστόλου. Δεν δίστασε μάλιστα να χαρακτηρίσει ως βοηθούς του διαβόλου τους υπεύθυνους της επίθεσης. Όσον αφορά την περιγραφή της πορείας που ακολούθησαν οι τέσσερις λειψανοθήκες μέχρι να φτάσουν στη Λίπαρη ήταν ιδιαίτερα λεπτομερής.³⁴⁸ Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη που εκφράστηκε σχετικά με την αιτία υποκίνησης της επίθεσης που σημειώθηκε εναντίον της λειψανοθήκης του αποστόλου Βαρθολομαίου, καθώς μαρτυρείται ότι χάρη στην ενέργεια αυτή αγιάστηκε η θάλασσα και έλαβαν ευλογία όλες οι περιοχές, από τις οποίες πέρασαν

³⁴⁵ Βλ. Θεόδωρος Στουδίτης, Βαρθολομαίος 797.ΣΤ-800.ΣΤ (εκδ. ΡΓ): «ἐξορμήσας γὰρ ἐκ τῶν χωρῶν Ἀρμενίας ἢ λάρναξ σὺν τέσσαρσιν μαρτυρικοῖς ἄλλοις ἐφ' ὁμοίαις ταῖς σημειουργίαις ἐκτριφείσαις, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς θαλάσσης ἀμφοτέρων ποντοπορησάντων, προηγουμένων τῶν τεττάρων, καὶ οἰονεὶ ὀψικευόντων τῷ Ἀποστόλῳ, ἐκκλινεῖς τὰ ἐπέκεινα Σικελίας πρὸς τὴν τῆς Λιπάρεως καλουμένην νῆσον» [BHG 230].

³⁴⁶ Κατὰ Ματθαῖον 14:28-29.

³⁴⁷ Βλ. Θεόδωρος Στουδίτης, Βαρθολομαίος 797.ΣΤ (εκδ. ΡΓ): «κανταῦθα τὴν ὑγρὰν βατὴν τῇ λάρνακι παρεσκεύασεν· καὶ ὁ Πέτρος ὁ μέγας περιπατῶν ἐν τῇ θαλάσῃ καλοῦντος πρὸς αὐτὸν Χριστοῦ ἐφάνη τοῦτο ὁ θεῖος Βαρθολομαῖος ὧδε τῇ λειψανοφόρῳ λάρνακι πεζεύων κατὰ κυμάτων δέδεικται» [BHG 230].

³⁴⁸ Οι τέσσερις λειψανοθήκες ανήκαν στους μάρτυρες Παππιανό, Λουκιανό, Γρηγόριο και Ακάκιο. Η λειψανοθήκη του Παππιανού μετέβη στην πόλη της Σικελίας Ἄμυλλα, του Λουκιανού στη Μεσσήνη, του Γρηγορίου στη πόλη της Καλαβρίας Κολύμνη και του Ακακίου στην πόλη Ασκάλους.

οι πέντε λειψανοθήκες.³⁴⁹ Συγκρίνοντας τις περιγραφές των δύο συγγραφέων γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών προέβη σε μια πιο λεπτομερή και πιο παραστατική διήγηση του θαυμαστού σημείου, στην οποία κυριαρχεί κατά κύριο λόγο το στοιχείο του παράδοξου, το οποίο προκάλεσε τον εντυπωσιασμό τόσο του ίδιου του συγγραφέα όσο και των αναγνωστών του κειμένου του.

Περιγραφή επίθεσης διαβάζουμε επίσης στο μαρτύριο της αγίας Ευφημίας του Μακαρίου Μακρή. Ως υποκινητές της παρουσιάζονται οι Πέρσες, οι οποίοι επιχείρησαν επί βασιλείας Χοσρόη και αυτοκρατορίας Ηρακλείου να καταστρέψουν τη λειψανοθήκη της μάρτυρος. Η σορός της προστατεύτηκε ωστόσο από την καταστροφική δύναμη της πυράς αφενός χάρη στη δροσιά που προκάλεσε ο Θεός με παρέμβασή του και αφετέρου χάρη στη βάτο που κύκλωσε το σώμα της. Ο Μακάριος δεν παρέλειψε κατά την περιγραφή της μη καιόμενης βάτου να αναφέρει το όνομα του Μωυσή, ο οποίος έχει ταυτιστεί στη συνείδηση των χριστιανών με την εκδήλωση του παράδοξου αυτού φαινομένου. Ο συγγραφέας εξέφρασε επίσης την άποψη ότι η επίθεση σημειώθηκε μετά από επιρροή του διαβόλου, όπως ακριβώς υποστήριξε και ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών στο αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε για τον απόστολο Βαρθολομαίο.³⁵⁰ Αναφορά στην επίθεση αυτή πραγματοποίησαν πριν από τον Μακάριο Μακρή, τόσο ο επίσκοπος Τίου Κωνσταντίνος, όσο και ο Θεόδωρος Βέστης, οι οποίοι περιέγραψαν αμφότεροι την επίθεση που δέχτηκε η λειψανοθήκη της αγίας Ευφημίας από τους εχθρούς της πίστης. Ο επίσκοπος Κωνσταντίνος παρουσίασε μάλιστα και αυτός ως αιτία της επίθεσης τον φθόνο, τον οποίο

³⁴⁹ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Βαρθολομαίος 216 (εκδ. PG): «Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν, ἵνα καὶ ἡ τοσαύτη θάλασσα ἦν διήλθον, ἀγιασθῆ δι' αὐτῶν· καὶ οἱ τόποι καθ' οὓς ἡ θεία χάρις αὐτοὺς διεμέρισεν, εὐλογηθῶσι» [BHG 229].

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά σε απόκρυφο αγιολογικό κείμενο, από το οποίο πληροφορούμαστε το όνομα του βασιλιά που έδωσε τη διαταγή να ριφθεί στη θάλασσα η λειψανοθήκη του μάρτυρα, το οποίο ήταν Αστρήγης. Βλ. Ανώνυμος, Βαρθολομαίος 259 (εκδ. von Tischendorf) [BHG 227].

³⁵⁰ Βλ. Αργυρίου, Μακάριος Μακρής 124.5.103-121 [BHG 622].

ένιωσαν οι Πέρσες, οι οποίοι υποκινήθηκαν από τον διάβολο.³⁵¹ Ο Θεόδωρος από την άλλη πλευρά προχώρησε σε μια πιο ενδιαφέρουσα περιγραφή του θαυμαστού σημείου παρουσιάζοντάς το ως θαύμα, το οποίο ξεπερνά τον νου του ανθρώπου.³⁵²

Χρόνος

Η επίδραση του χρόνου αποτελεί μια εντελώς διαφορετική περίπτωση μελέτης, καθώς δεν προϋποθέτει την εκδήλωση επιθετικής ενέργειας εναντίον των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων. Ακόμη και σήμερα ο χρόνος και το πέρασμά του αποτελούν τον σημαντικότερο παράγοντα φθοράς ενός νεκρού σώματος, καθώς η επίδρασή του δεν είναι δυνατό να ανασταλεί με οποιονδήποτε τρόπο. Ωστόσο εξαίρεση στον κανόνα φαίνεται ότι αποτέλεσαν τα σώματα κάποιων αγίων και μαρτύρων, τα οποία διατηρήθηκαν ακέραια και ανεπηρέαστα από το πέρασμα του χρόνου ακόμη και αιώνες μετά την κοίμησή τους. Οι συγγραφείς επιδίωξαν να καταδείξουν το γεγονός ότι ο χρόνος υπήρξε σύμμαχος και όχι εχθρός του σώματος των αγίων και των μαρτύρων και για τον λόγο αυτό περιέγραψαν την κατάσταση διατήρησης των σωμάτων τους μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Σχετικές περιγραφές απαντούν σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία συνέθεσαν ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης, ο Μιχαήλ Στουδίτης, ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης και ο Συμεών Μεταφραστής. Επίσης, σε κείμενο του πρεσβύτερου Κωνσταντινούπολεως Ησυχίου, του μοναχού του μοναστηριού του Παναγίου στην Κωνσταντινούπολη Αθανασίου, του

³⁵¹ Βλ. Halkin, Ευφημία 87.3: «Ὅτε τὸ τίμιον αὐτῆς καὶ θαυματουργὸν λείψανον ἐν Χαλκηδόνι ὑπῆρχεν, τῶν ἀθέων Περσῶν τὸν ἐκεῖσε χῶρον καταλαβόντων ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, φθόνῳ τοῦ παρ' αὐτῶν θεραπευομένου διαβόλου κινηθέντες, πλῆθος φρυγάνων καὶ ξύλων περὶ τὴν λάρνακα συνάξαντες καῦσαι τοῦτον σὺν τῷ ἐν αὐτῷ σεβασμῷ λειψάνῳ ᾤήθησαν· ἀλλ' οὐδὲν ἴσχυσεν ἡ βάρβαρος αὐτῶν καὶ δαιμονιώδης ἐπίνοια, τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ γεγραμμένον φυλάσσοιτος πάντα τὰ ὄσα τῶν δι' αὐτὸν ἀθλησάντων» [BHG 621].

³⁵² Βλ. Halkin, Ευφημία 132.12-133.12: «Ὡς δὲ τῆς μάρτυρος ἐνέτυχον σορῶ, ἅτε ἀντίδοξοι καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς διαχλευάζοντες σέβασμα, διὰ τινος εὐαναφλέκτου ὕλης πυρπολεῖν τὴν σορὸν ἐπεχείρουν· ἀλλ' αὐτὴ μὲν ἄκαυστος τῆς κειμένης δυνάμει διεφυλάττετο, τμήμα δὲ βραχὺ τῆς σοροῦ διασπασθὲν καὶ μακρὰν ἀποπηδήσαν ὀπὴν ἐδείκνυ αὐτόματον, ἐξ ἧς αὐτίκα αἶμα ζῶν ἐναπέρρει ὡς ἐκ ζωτικοῦ καὶ ἐμψύχου προερχόμενον σώματος» [BHG 624].

μοναχού Συμεών, του αρχιεπισκόπου Αχρίδος Θεοφυλάκτου, του Κωνσταντίνου Ακροπολίτη και τέλος του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεου Κόκκινου.

Ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης υποστήριξε στον βίο του αγίου Σάβα του Ηγιασμένου ότι είχε την ευκαιρία να διαπιστώσει ιδίως όμμασι την ακριβή κατάσταση διατήρησης του λειψάνου του αγίου, εφόσον ήταν παρών κατά τη διαδικασία ανοίγματος της λειψανοθήκης του. Η κατάσταση διατήρησης του λειψάνου περιγράφηκε με τη διπλή επανάληψη των επιθέτων *σῶον* και *ἀδιάλυτον*, τα οποία δηλώνουν ότι το σώμα του αγίου διατηρούνταν ακέραιο και αδιάλυτο παρά το πέρασμα του χρόνου. Ο συγγραφέας δεν παρέλειψε να εκφράσει τον θαυμασμό του για το γεγονός αυτό, το οποίο αιτιολόγησε ως επιθυμία του Θεού να δοξάσει τον άγιο Σάβα παρέχοντάς του το δώρο της αθανασίας.³⁵³

Ο Μιχαήλ Στουδίτης χρησιμοποίησε και αυτός το επίθετο *ἀδιάλυτον* κατά την περιγραφή του λειψάνου του ηγούμενου της μονής Στουδίου Θεοδώρου.³⁵⁴ Παρέθεσε επίσης το επίθετο *ἀσινές*, το οποίο δηλώνει ότι το σώμα του αγίου διατηρούνταν αβλαβές. Αιτία διατήρησης της ακεραιότητας του λειψάνου θεωρείται η παρουσία του Αγίου Πνεύματος, καθώς εκδιώχτηκε μακριά ο θάνατος που επενεργεί καταστρεπτικά στο

³⁵³ Βλ. Κύριλλος Σκυθοπολίτης, Σάβας ο Ηγιασμένος 184.11-19 (εκδ. Schwartz): «ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ σῶον καὶ ἀδιάλυτον μέχρι τῆς σήμερον πεφύλακται. τοῦτο γὰρ ἐγὼ αὐταῖς ὄψεσιν ἔθεασάμην ἐπὶ τῆς παρελθούσης δεκάτης ἰνδικτιῶνος. Τῆς γὰρ τιμίας θήκης ἀνοιχθείσης πρὸς τὸ κατατεθῆναι τοῦ μακαρίου Κασσιανοῦ τὸ λείψανον κατέβη προσκυνῆσαι τοῦ θεοῦ πρεσβύτου τὸ σῶμα καὶ εὖρον αὐτὸ σῶον καὶ ἀδιάλυτον πεφυλαγμένον καὶ θαυμάσας ἐδόξασα τὸν θεὸν τὸν δοξάσαντα τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ τῆ ἀφθαρσίᾳ τιμήσαντα αὐτὸν πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ καθολικῆς» [BHG 1608].

Βίο του αγίου συνέθεσε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής [BHG 1609], χωρίς να προβεί ωστόσο σε οποιαδήποτε αναφορά σχετικά με την κατάσταση διατήρησης του λειψάνου του αγίου Σάβα, παρόλο που μνημονεύτηκε προς το τέλος του αγιολογικού κειμένου το όνομα του Κασσιανού, για χάρη του οποίου επιχειρήθηκε το άνοιγμα της λειψανοθήκης του αγίου· η σημαντική αυτή διαφοροποίηση μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Σκυθοπολίτης δεν αποτέλεσε πηγή πληροφόρησης του Συμεών Μεταφραστή, ο οποίος φαίνεται ότι αγνοεί ή παραλείπει συνειδητά την πληροφορία αυτή.

³⁵⁴ Η ακριβής χρονολογία συγγραφής του αγιολογικού κειμένου δεν έχει διασωθεί· ωστόσο με τη βοήθεια εσωτερικών ενδείξεων είναι δυνατό να τοποθετηθεί στα χρόνια που ακολούθησαν την ανακομιδή των λειψάνων τόσο του ίδιου του αγίου όσο και του αδελφού του Ιωσήφ, η οποία πραγματοποιήθηκε αμέσως μετά την οριστική αποκατάσταση της Ορθοδοξίας το 844.

δέρμα.³⁵⁵ Από τον τρόπο περιγραφής του σώματος του αγίου γίνεται αντιληπτό ότι ο συγγραφέας επιδίωξε να προβάλλει το θαυμαστό σημείο ως νίκη του Θεού έναντι του θανάτου και της φθοράς που αυτός επιφέρει με σκοπό να εντυπωσιάσει τον αναγνώστη του. Στο αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε για τον ίδιο άγιο ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης,³⁵⁶ γίνεται χρήση των επιθέτων *σῶον* και *ἄρτιον*, τα οποία δηλώνουν και αυτά τη διατήρηση της σωματικής ακεραιότητας του αγίου Θεοδώρου.³⁵⁷

Ένας ακόμη συγγραφέας, ο οποίος παρουσίασε το θαυμαστό αυτό σημείο ως μεταθανάτιο είναι ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος περιέγραψε την κατάσταση διατήρησης των λειψάνων τόσο των δέκα μαρτύρων που παρέδωσαν το πνεύμα τους στη Γόρτυνα της Κρήτης όσο και του αγίου Ιλαρίωνος. Η περιγραφή των λειψάνων των δέκα μαρτύρων είναι αρκετά εντυπωσιακή, διότι σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο τα σώματά τους έμοιαζαν σαν να είναι ζωντανά και ίσως σε καλύτερη κατάσταση από ότι ήταν πριν από τον θάνατό τους, ενώ αναδυόταν και μια οσμή υγρασίας, η οποία έμοιαζε με τη μυρωδιά της πρωινής δροσιάς.³⁵⁸ Σχετική αναφορά απαντά επίσης σε ένα σύντομο

³⁵⁵ Βλ. Μιχαήλ Στουδίτης, Θεόδωρος Στουδίτης 328.ΞΗ (εκδ. PG): «ἐν ὀκτῶ πρὸς δέκα ἔτεσιν τῇ αὐτῇ παραφουλαχθὲν νήσῳ, καὶ συντηρηθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ κατεσκηνωκότος ἀγίου Πνεύματος ἀσινὲς καὶ ἀδιάλυτον, καὶ οὕτως ὡς μηδὲ τῆς δορᾶς αὐτοῦ καθάψασθαι τὴν φθοροποιὸν ἐνέργειαν» [BHG 1754].

³⁵⁶ Η συγγραφή του αγιολογικού κειμένου αποδίδεται στον Θεόδωρο Δαφνοπάτη χωρίς μεγάλη βεβαιότητα.

³⁵⁷ Βλ. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, Θεόδωρος Στουδίτης 232.CXXXI (εκδ. PG): «[...] καὶ ὄλον σῶον εὐρόντες καὶ ἄρτιον, ἀρρήτου εὐωδίας πληρούμενον [...]» [BHG 1755].

Οι ίδιοι περίπου χαρακτηρισμοί απαντούν και σε αγιολογικό κείμενο, το οποίο παραδίδεται ως ανώνυμο. Η περιγραφή του συγγραφέα αυτού είναι πιο λεπτομερής, καθώς το σώμα του αγίου περιγράφεται ως ακέραιο και τέλεια διατηρημένο, εφόσον διατηρούσε απαραβίαστη τη συνεκτικότητα και την οργάνωση των μελών του σώματός του. Λίγο παρακάτω αναφέρεται επίσης ότι η εικόνα του λειψάνου του διατηρούνταν λαμπερή, ωραία και ευχάριστη. Βλ. Ανώνυμος, Θεόδωρος Στουδίτης 58.12 (εκδ. van de Vorst) [BHG 1756t].

³⁵⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, 10 μάρτυρες ἐν Κρήτῃ 573.Η (εκδ. PG): «[...] καὶ τὴν ἐπικειμένην ἀφελὼν τοῖς λειψάνοις γῆν, εὐρίσκει ταῦτα, Χριστὲ βασιλεῦ, ζῶσιν ἐοικότα καὶ φθορᾶς κρείττονα καθάπερ ἐνούσης ἔτι πνοῆς νοτίδος τε αὐτοῖς οἶα δὴ δρόσου ἐπικαθημένης ἐωθινῆς» [BHG 1197].

Πριν από τον Συμεών Μεταφραστή έγραψε για τους δέκα μάρτυρες ο Ανδρέας Κρήτης [BHG 1197d], το έργο του οποίου, όπως υποστήριξε ο Λαούρδας, είχε υπόψη του ο Συμεών Μεταφραστής. Ωστόσο ο Ανδρέας απέφυγε να κάνει στο κείμενό του οποιαδήποτε αναφορά σχετικά με την κατάσταση διατήρησης των σωμάτων των μαρτύρων και η λεπτομέρεια αυτή μπορεί να εκληφθεί ως ένδειξη διαφοροποίησης του Συμεών από το παλαιότερο αγιολογικό κείμενο. Βλ. σχετικά Β. Λαούρδας, Ανδρέου αρχιεπισκόπου Κρήτης του Ιεροσολυμίτου, Εγκώμιον εις τους αγίους δέκα και καλλίνικους μάρτυρες, *Κρητικά Χρονικά* 3 (1949) 86-87.

μαρτύριο των δέκα μαρτύρων, το οποίο αποδίδεται στον πρεσβύτερο Ησύχιο.³⁵⁹ Παρόλο που η αναφορά αυτή είναι πιο λιτή και πιο σύντομη συγκριτικά με τις υπόλοιπες είναι σημαντική, διότι προσφέρει μια κατατοπιστική εικόνα της κατάστασης διατήρησης των λειψάνων των δέκα μαρτύρων χάρη στον επιθετικό προσδιορισμό *άλώβητα* που χρησιμοποιήθηκε.³⁶⁰

Όσον αφορά τον βίο του αγίου Ιλαρίωνος, ο Συμεών Μεταφραστής χρησιμοποίησε το επίθετο *όλόκληρον*, το οποίο αναφέρεται τόσο στο σώμα του αγίου όσο και στα ενδύματά του, τα οποία χαρακτηρίζονται επιπλέον ως *ύγιη*, δηλαδή *ακέραια/άθικτα*.³⁶¹ Το ίδιο επίθετο είχε χρησιμοποιήσει προηγουμένως και ο Ιερώνυμος, ο οποίος συνέθεσε βίο του ίδιου αγίου.³⁶² Διαπιστώνεται επομένως ότι δεν είναι δυνατό να εντοπιστεί κάποια σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών αγιολογικών κειμένων, καθώς η εικόνα του σώματος του αγίου Ιλαρίωνος περιγράφεται κατά τον ίδιο τρόπο· ιδιαίτερα υψηλός είναι επίσης ο βαθμός ομοιότητας μεταξύ της περιγραφής που εντοπίστηκε στα δύο αυτά

Στον αρχικό βίο των μαρτύρων, ο οποίος παραδίδεται χωρίς όνομα, γίνεται επίσης περιγραφή της κατάστασης διατήρησης των λειψάνων, τα οποία βρέθηκαν να διατηρούνται *άθικτα*, καθαρά και προστατευμένα μέσα σε νερό σύμφωνα με την εντολή που έδωσε ο ίδιος ο Θεός. Βλ. Ανώνυμος, 10 μάρτυρες Κρήτης 399.12.3-5 (εκδ. de'Cavalieri) [BHG 1196].

³⁵⁹ Ο Ψαλιδάκης, ο οποίος μελέτησε και εξέδωσε το μαρτύριο αυτό, αναφέρει ότι πρόκειται για μία παραλλαγή του αρχικού βίου, η οποία σώζεται σε χφ. του 14^{ου} αιώνας της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Νάπολης. Τονίζει μάλιστα ότι το κείμενο είναι «κατά πολύ παλαιότερον». Βλ. σχετικά Ε. Ψαλιδάκης, *Ανέκδοτον μαρτύριον των εν Κρήτη αγίων δέκα μαρτύρων*, *Κρητικά Χρονικά* 2 (1948) 569.

³⁶⁰ Βλ. Ησύχιος πρεσβύτερος Κωνσταντινουπόλεως, 10 μάρτυρες εν Κρήτη 573.130-133 (εκδ. Ψαλιδάκης): «Εἶτα ἐπάρας αὐτόθι καὶ τὴν ἐπικειμένην τοῖς ἀγίοις δέκα μάρτυσι γῆν ἀνορύξας, εὐρίσκει ὡς ἐν δρόσῳ τὰ σώματα τῶν ἀγίων κείμενα ἀλώβητα μένοντα προστάξει Θεοῦ» [BHG 1197b].

³⁶¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, *Ιλαρίων* 103.46 (εκδ. Δημητρακόπουλος): «Τοῦτο δὲ τῇ Παλαιστίνῃ ἀθρόον πάσῃ διαδοθέν, οἱ δὲ αὐτίκα συνέρρεον, οἷα τὸν Ἰλαρίωνα ἔτι περιόντα ὀψόμενοι, ἔχαιρον δὲ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅπως ὁλόκληρον μὲν αὐτῷ εἶη τὸ σῶμα καὶ ἡδίστην τινὰ εὐωδίαν ὅλον ἐκπέμπων, ὁλόκληρα δὲ ἀκριβῶς καὶ ὑγιῆ τὰ ἐνδύματα, φαιδρὰ δὲ οἷα καὶ ἡ τοῦ προσώπου ἀκτὶς μετὰ τοῦ φυσικοῦ ἄνθους ἐξάλλοιτο» [BHG 755].

³⁶² Βλ. *Ιερώνυμος/Σωφρόνιος*, *Ιλαρίων* 135.46-136.46 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ ἐμήνυσαν εἰς τὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης καὶ εἰς τὴν χώραν, καὶ συνήχθησαν πάντες τῶν τὲ ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων ἀναρίθμητα πλήθη, καὶ ἰδόντες τὸ λείψανον τοῦ μακαρίου ὁλόκληρον, μὴ φθαρὲν ὅλως, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ φαιδρὸν καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ὁλόκληρα, καὶ θείας τινὸς εὐωδίας ἦν τὸ σῶμα αὐτοῦ πεπληρωμένον» [BHG 752].

αγιολογικά κείμενα και σε έναν ανώνυμο βίο του αγίου.³⁶³ Σε κάθε περίπτωση η περιγραφή της εικόνας του σώματος του αγίου Ιλαρίωνος από τους δύο συγγραφείς κατέδειξε το μεγαλείο της δύναμης του Θεού και απόδειξη αυτής ήταν η διατήρηση της ακεραιότητας του σώματος και η λάμψη του προσώπου του αγίου.

Ο μοναχός της Μονής του Παναγίου στην Κωνσταντινούπολη Αθανάσιος³⁶⁴ περιέγραψε την εικόνα του σώματος του αγίου Αθανασίου του Αθωνίτη, όπως ήταν αμέσως μετά τον θάνατό του, ο οποίος επήλθε μετά από ένα ατύχημα που είχε ο άγιος στη μονή του. Ο Αθανάσιος υποστήριξε ότι το σώμα του αγίου διατηρήθηκε αβλαβές και αναλλοίωτο, χωρίς να έχει πρηστεί ή να έχει μελανιάσει, παρόλο που παρέμεινε άταφο για τρεις ημέρες. Τόνισε μάλιστα ότι η εικόνα του σώματός του δεν ήταν δυνατό να προκαλέσει το αίσθημα της αηδίας στους παρευρισκόμενους.³⁶⁵ Κατά τη στιγμή λοιπόν της ανάσυρσης του σώματος του αγίου από τα συντρίμια του ναού οι παριστάμενοι είχαν την ευκαιρία να παρατηρήσουν το σώμα του, το οποίο διατηρούνταν ακέραιο, εφόσον δεν είχε αποκοπεί κάποιο μέλος του.³⁶⁶

Κατά παρόμοιο τρόπο περιέγραψε το θαυμαστό σημείο της διατήρησης της ακεραιότητας του σώματος του αγίου Ευδόκιμου ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης. Η διαταγή ανοίγματος του τάφου του αγίου προήλθε από την ίδια του τη μητέρα και

³⁶³ Βλ. Ανώνυμος, Ιλαρίων 71 (εκδ. Δημητρακόπουλος) [BHG 754].

³⁶⁴ Οι απόψεις που διατυπώθηκαν είναι πολλές και ποικίλες, καθώς ο Lemerle υποστήριξε ότι συγγραφέας του βίου ήταν κάποιος Λαυριώτης μοναχός ονόματι Αθανάσιος, ο οποίος ασκήτευσε στο Άγιο Όρος κατά την πρώτη δεκαετία του 11^{ου} αιώνας, ενώ ο Leroy υποστήριξε ότι ο βίος του αγίου γράφτηκε στην Κωνσταντινούπολη και συγκεκριμένα στο μοναστήρι του Παναγίου από κάποιον μοναχό Αθανάσιο, ο οποίος ήταν μαθητής του διαδόχου του αγίου Αθανασίου, Αντωνίου. Την εκδοχή του Leroy ασπάστηκε τόσο ο Mossay, όσο και ο Noret. Βλ. σχετικά P. Lemerle, *La vie ancienne de saint Athanase l'Athonite composée au début du XIe siècle par Athanase de Lavra*, στο: *Millénaire du Mont Athos 963-1963. Études et Mélanges I*, Chevetogne 1963, 61-63; J. Leroy, *Les deux vies de Saint Athanase l'Athonite*, *AnBoll* 82 (1964) 411-428; J. Mossay, *À propos des Actes de Lavra. Notes sur les deux vies de saint Athanase l'Athonite*, *AnBoll* 91 (1973) 124; J. Noret, *Vitae duae antiquae S. Athanasii Athonitae* [Coprus Christianorum 9], Leuven 1982, cviii-cxxix.

³⁶⁵ Βλ. Αθανάσιος, Αθανάσιος Αθωνίτης 114.237.11-16 (εκδ. Noret): «τί δαί, ὅτι προκείμενος ἄταφος ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις ἀναλλοίωτος ἦν, οὐκ ὄγκον, οὐ μελανίαν, οὐκ ἀηδίαν φέρων, ἐκείνων ἐξ αὐτῆς ἤδη διωδηκόντων ὡς μὴ δὲ μορφήν σφζειν ἀνθρωπείαν, ὡς λόγος, καίτοι τῆς τῶν σφζομένων ἄλλως μερίδος ὄντων, καὶ συνεκδήμων ἐκείνων, καὶ θυμάτων λογισθέντων ἐπιταφίων;» [BHG 187].

³⁶⁶ Βλ. Αθανάσιος, Αθανάσιος Αθωνίτης 113.235.7-10 (εκδ. Noret) [BHG 187].

αποτέλεσε μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για την παρατήρηση του σώματός του, το οποίο έδινε την εντύπωση ότι ο άγιος Ευδόκιμος κοιμόταν και όχι ότι είχε παραδώσει ήδη το πνεύμα του. Σύμφωνα με τον Ακροπολίτη, η αρμονία των μελών του σώματός του δεν είχε διαλυθεί, η σάρκα του δεν είχε υποστεί φθορά, δεν είχε μελανιάσει και δεν είχε ρεύσει κάποιο υγρό από το σώμα του. Αναφέρεται επίσης ότι παρόλο που είχε περάσει αρκετός καιρός, το σώμα του διατηρούνταν προστατευμένο/ακέραιο σαν να ήταν πρόσφατη η στιγμή της κοίμησής του. Η αντίδραση του συγγραφέα κατά την περιγραφή του λειψάνου είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, καθώς παραθέτει το εξής σχόλιο: *εὕγε σου τῶν ἀμοιβῶν αἷς ἀνταμείβῃ τοὺς εὐαρεστοῦντας σοι, Κύριε!*, με το οποίο συγχαίρει τον Θεό, διότι εντυπωσιάστηκε από τη διάθεση που επέδειξε να ανταμείψει όσους τον τίμησαν και τον ευχαρίστησαν.³⁶⁷ Χρησιμοποίησε επίσης έναν στίχο από το βιβλίο *Σοφία Σολομώντος*, ο οποίος παρατέθηκε ελαφρώς παραλλαγμένος, καθώς ο αρχικός στίχος είναι *Δίκαιος δὲ ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, ἐν ἀναπαύσει ἔσται*.³⁶⁸ Για τον άγιο Ευδόκιμο έγραψε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος προσδιόρισε με περισσότερη ακρίβεια το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο επιχειρήθηκε το άνοιγμα του τάφου του, καθώς υποστήριξε ότι η ενέργεια αυτή πραγματοποιήθηκε δεκαοκτώ μήνες μετά την κοίμηση του αγίου Ευδοκίμου. Αναφορικά με την κατάσταση διατήρησης του σώματός του ανέφερε ότι δεν υπήρξε διάλυση, ούτε καταστροφή της αρμονίας του, ούτε φθορά της σάρκας, αλλά ούτε και μελάνιασμα. Δεν ήταν επίσης εξασθενημένο, φθαρμένο ή λιωμένο, εφόσον διατηρούνταν σαν καινούριο ή καλύτερα σαν να είχε παραδώσει πρόσφατα την ψυχή του άγιος Ευδόκιμος. Ήταν επίσης ευδιάκριτη μια μικρή ευλυγισία των μελών του, η ερυθρότητα στα μάγουλά του, η

³⁶⁷ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ευδόκιμος 35.26.638-647 (εκδ. Taxidis): «Ἡ δε εὕρῖσκει ὡσπερ ὑπνώττοντα - εὕγε σου τῶν ἀμοιβῶν αἷς ἀνταμείβῃ τοὺς εὐαρεστοῦντας σοι, Κύριε! - οὐ γὰρ ὅτι τὰ τῆς ἀρμονίας οὐ διαλέλυτο, ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἐν ἐνεώρατο, τῶν ὅσα τοῖς νεκροῖς εὐθὺς εἴωθεν ἐπιγίνεσθαι· οὐ τῆξῖς σαρκός, οὐ μελανία χρωτός, οὐχ' ὑπόρροιά τις τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἀνυσθέντος ἐνιαυτοῦ μετὰ τὴν ἀνάλυσιν, καὶ μεσοῦντος ἤδη τοῦ δευτέρου, ὡς ἂν τις καθεύδων ἐδόκει, εἰ δὲ καὶ νέκυς, ἀλλὰ πάνυ γε πρόσφατος. Ἄλλ' εἶχε, μὲν οὕτω, καὶ ὡς περιῶν διέμενε σῶς καὶ τὸ τοῦ προφήτου διαβεβαιῶν προῦκειτο, ὡς "ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι δίκαιος, οὐκ ὄλλυται"» [BHG 606].

³⁶⁸ *Σοφία Σολομώντος* 4:7.

λαμπρότητα των χειλιών, αλλά και η αναπνοή που έβγαινε από το στόμα του. Από την παραπάνω περιγραφή γίνεται αντιληπτό ότι ο συγγραφέας προσπάθησε να δημιουργήσει την εντύπωση ότι ο άγιος Ευδόκιμος κοιμόταν και ότι δεν είχε πεθάνει. Αντικείμενο σχολιασμού υπήρξαν ακόμη και οι χιτώνες, με τους οποίους ήταν ενδεδυμένος, όπως επίσης και το στρώμα του, το οποίο διατηρούνταν αβλαβές και χωρίς να έχει ξεθωριάσει, παρότι είχε περάσει αρκετός καιρός από την κοίμηση του αγίου. Η παρουσίαση του θαυμαστού σημείου ολοκληρώνεται με τη μαρτυρία ανάδυσης ευωδίας από το λείψανο του, η οποία προσέφερε στους παριστάμενους χάρη και ευχαρίστηση σαν να είχαν ανοίξει έναν κήπο και όχι έναν τάφο.³⁶⁹ Η ύπαρξη κοινών λέξεων-δανείων μεταξύ των δύο κειμένων αποτελεί απόδειξη του γεγονότος ότι ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης είχε υπόψιν του το κείμενο του Συμεών και κατ' αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται ο μεγάλος βαθμός ομοιότητας μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων.

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά, όπως διαπιστώσαμε, στο μαρτύριο των εξήκοντα τριών μαρτύρων που παρέδωσαν μαρτυρικά το πνεύμα τους στα Ιεροσόλυμα. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι τα λείψανα των μαρτύρων διατηρήθηκαν για αρκετές ημέρες αβλαβή στο σημείο εκτέλεσής τους, διότι ήταν απύσχα η επίδραση της ανθρώπινης φύσης. Χρησιμοποίησε μάλιστα δύο επίθετα, τα οποία δεν παρατέθηκαν από κανέναν άλλο συγγραφέα, και είναι τα εξής: *ἀπήμονα* και *ἀμέτοχα*, τα οποία δηλώνουν ότι τα σώματα των μαρτύρων διατηρήθηκαν αβλαβή, επειδή δεν επηρεάστηκαν στο ελάχιστο από τη διαδικασία φθοράς του ανθρώπινου σώματος. Το θαυμαστό γεγονός αποδόθηκε ασφαλώς στη δύναμη του Θεού, ο οποίος διαφύλαξε τα σώματα των μαρτύρων τόσο από

³⁶⁹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ευδόκιμος, 18.6-33 (εκδ. Loparev): «Ὅκτῳ παρήλθον ἐπὶ δέκα μῆνες μετὰ τὸν θάνατον, καὶ ὁ νεκρὸς ἡμερῶν τοσοῦτων σύμβολον εἶχεν οὐδέν· οὐ ῥύσιν σώματος, οὐ λύσιν ἁρμονίας, οὐ σαρκῶν τήξιν, οὐ μελανίαν, οὐχ ἕωλόν τι καὶ μεμαρασμένον καὶ τακερόν, ἀλλὰ νεαρὸς ὄλος ἔθεατο, καθάπερ πρόσφατον ἀπολιπούσης αὐτὸν τῆς ψυχῆς, μικροῦ καὶ ἐδόκει εἶναι τὰ μέλη μετὰ κινήματος τὰς παρειὰς μετὰ τοῦ ἐρεύθους τὰ χεῖλη μετὰ τοῦ ἄνθους, τὸ στόμα μετὰ τοῦ ἄσθματος. ὑπείληφας ἂν οὐδὲ θανόντα ὄλως ὄρᾶν, ἀλλ' ὑπνοῦντα μᾶλλον ἢ πρὸς ἑαυτὸν νεύσαντα καὶ σπουδαιότερόν τι σκοπούμενον, καὶ αὐτοὶ οἱ χιτῶνες, αὐτὰ τὰ στρώματα οὕτως ἀπαθῆ τε καὶ ἀθιγῆ καὶ μηδὲν ἐξίτηλον ὅσον ἄρα τὸ ἀπὸ τῆς ταφῆς ἔχοντα, ἀλλ' ὥσπερ ἄρτι βληθέντα ἐν κιβωτίῳ καὶ οὕτως εἶ φυλασσόμενα» [BHG 607].

τα σαρκοβόρα ζώα και τα πτηνά που караδοκούσαν όσο και από τη σήψη και τη διάλυση που αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα της ανθρώπινης ασθένειας και αδυναμίας.³⁷⁰

Ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Θεοφύλακτος περιέγραψε στο μαρτύριο των δεκαπέντε μαρτύρων της Τιβεριούπολης τα σώματά τους ως *άνύβριστα* και *άλώβητα*, ως δηλαδή ευπρεπή και ακέραια, παρότι διατηρήθηκαν άταφα για αρκετές ημέρες. Ως αιτία τέλεσης του θαυμαστού σημείου παρουσιάζεται η δύναμη του ίδιου του Θεού που είχε θέσει υπό την προστασία του τα σώματα των μαρτύρων, αλλά και του παναγίου Πνεύματος που μεριμνά για όλα.³⁷¹ Μία ακόμη αναφορά απαντά στον βίο του αγίου Νικοδήμου του Νέου. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος υποστήριξε ότι το θείο και πολύτιμο λείψανο του αγίου Νικοδήμου διατηρήθηκε ακέραιο, άρτιο και ολόκληρο, ενώ τόνισε επίσης ότι δεν εντοπίστηκε σε κανένα σημείο του σώματός του ένδειξη φθοράς.³⁷² Ο Φιλόθεος παρέθεσε και αυτός χωρίο από τον 33^ο Ψαλμό θεωρώντας ότι το θαυμαστό σημείο αποτέλεσε τρανή απόδειξη του γεγονότος ότι ο Θεός προστατεύει τα οστά των αγίων και των μαρτύρων.³⁷³

Εξαφάνιση του λειψάνου κάποιου αγίου ή μάρτυρα με πρόνοια Θεού

Ο Θεός, ο οποίος ήταν συνεχώς παρών στη ζωή των μαρτύρων και των αγίων ακόμη και μετά τον θάνατό τους, χρειάστηκε να παρέμβει σε κάποιες περιπτώσεις, προκειμένου να

³⁷⁰ Βλ. Συμεών μοναχός, 63 μάρτυρες Ιεροσολύμων 163.30.1-7 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «ἄ δὴ καὶ τῶ τόπῳ ἐφ' ἱκανὸν ἐτηρήθησαν χρόνον ἀπήμονα καὶ τῆς σωματικῆς ἀμέτοχα φύσεως. Ὡς δὲ ὁ πάντα ὀρῶν καὶ πάντα διατηρῶν ἀκοίμητος τοῦ Θεοῦ περιέσωζε καὶ διεφύλαττε ὀφθαλμὸς ἀπὸ στομάτων τῶν σαρκοβόρων θηρίων καὶ τῶν πτηνῶν ἄψαυστα καὶ ἀνέπαφα, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς σῆψιν τινα καὶ διάλυσιν, ἃ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθένειας καὶ εὐτελείας ἐστὶ τὰ γνωρίσματα, τῶ χρόνῳ ὑποσυρέντα καὶ ὑπολισθήσαντα» [BHG 1218].

³⁷¹ Βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδος, 15 μάρτυρες Τιβεριούπολης 134.25 (εκδ. Κιαπίδου): «Διειτηροῦντο μὲν τῇ παντοκρατορικῇ θεῖα δεξιᾷ τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος, καὶ τῇ ἐπισκιάσει τοῦ παντουργοῦ καὶ παναγίου Πνεύματος, ἀνύβριστα καὶ ἀλώβητα» [BHG 1199].

³⁷² Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 89.7.15-90.7.19: «Καὶ δὴ ὄρυγμα τούτῳ εὐθὺς ποιησάμενοι, εὐρίσκουσιν ἐν αὐτῷ, ὧ τοῦ θαύματος, τὸ θεῖον καὶ πάντιμον σκῆνος τοῦ τρισμάκαρος, σῶον, ἄρτιον, ὄλον, μηδεμίαν δῆπουθεν καταφθορὰν ὑποστάν· «φυλάσσει καὶ γὰρ Κύριος ὄντως τὰ ὀστᾶ τῶν ὀσίων αὐτοῦ, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντηρήσεται ποτε»» [BHG 2307].

³⁷³ Ψαλμός 33:21.

εξαφανίσει τα λείψανά τους, τα οποία βρέθηκαν σε κίνδυνο. Λεπτομέρεια που χαρακτηρίζει αυτές ειδικά τις περιπτώσεις μελέτης είναι ότι τα λείψανα των αγίων και των μαρτύρων δεν βρίσκονταν σε κίνδυνο κατά τη στιγμή της θεικής παρέμβασης. Ο αριθμός των σχετικών περιγραφών δεν είναι μεγάλος, καθώς συνδέονται με πέντε μόνο αγίους και μάρτυρες.

Το στοιχείο που κυριαρχεί στις περιγραφές των θαυμαστών αυτών σημείων είναι αυτό του παράδοξου, καθώς οι συγγραφείς δεν μπόρεσαν να ερμηνεύσουν με λογικό τρόπο την πραγματοποίησή τους και για τον λόγο αυτό τα απέδωσαν στη θέληση του Θεού να δοξάσει τους αγίους και τους μάρτυρες. Ο Αμπελιανός, ο οποίος ήταν διδάσκαλος της αγίας Ειρήνης και συγγραφέας του μαρτυρίου της, μαρτυρεί την εξαφάνιση του σώματός της από το εσωτερικό της λειψανοθήκης, μέσα στην οποία είχε ξαπλώσει τέσσερις ημέρες πριν ζητώντας από τον ίδιο και από έξι ακόμη άντρες που τον συνόδευαν να τη σφραγίσουν.³⁷⁴ Ο Αμπελιανός, ο οποίος προσήλθε πρώτος στο σημείο μετά την παρέλευση των τεσσάρων ημερών, βρήκε το καπάκι της λειψανοθήκης να κείτεται στη γη και το σώμα της μάρτυρος να λείπει από το εσωτερικό της. Καθώς ήταν βέβαιος ότι το σώμα της αγίας το είχε λάβει ο ίδιος ο Θεός, έτρεξε αμέσως προς την πόλη, προκειμένου να κάνει γνωστή την είδηση, η οποία προκάλεσε το αίσθημα του φόβου σε όλους όσους προσήλθαν έκπληκτοι στο σημείο.³⁷⁵ Συμπεραίνεται λοιπόν ότι πρόθεση του συγγραφέα ήταν ο εντυπωσιασμός του αναγνώστη, ο οποίος πληροφορείται κατ' αυτόν τον τρόπο την εξαφάνιση του λειψάνου της αγίας Ειρήνης.

Ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος αναφέρθηκε την εξαφάνιση του λειψάνου του αγίου Συμεών του Σαλού, το οποίο κατέστη αδύνατο να εντοπιστεί από τους πιστούς

³⁷⁴ Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο η αγία Ειρήνη μαρτύρησε μετά από χτύπημα δόρατος που δέχτηκε στο σώμα της από τον βασιλιά της Περσίας Σαπώρ Β΄. Ο θάνατός της δεν ήταν ωστόσο οριστικός, εφόσον αναστήθηκε από έναν άγγελο δεκατέσσερις ημέρες αργότερα.

³⁷⁵ Βλ. Αμπελιανός, Ειρήνη 147.1014-1017 (εκδ. Wirth): «μετά δὲ τὰς τέσσαρας ἡμέρας πορευθεὶς πρῶτος Ἀμπελιανὸς εἰς τὸν τόπον ἐθεάσατο ἡρμένον τὸ πόμα τῆς λάρνακος, τὴν δὲ μακαρίαν μὴ οὔσαν ἐν αὐτῇ, πλὴν ἔγνω ὅτι ὁ Κύριος αὐτὴν ἀνελάβετο» [BHG 953].

που προσήλθαν στο σημείο ενταφιασμού του με σκοπό να το παραλάβουν και να το μεταφέρουν σε νέο σημείο. Η πρωτοβουλία μεταφοράς του αποδίδεται για άλλη μία φορά στον ίδιο τον Θεό, ο οποίος προχώρησε στην ενέργεια αυτή με την επιθυμία να δοξάσει τον άγιο Συμεών. Με την περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου ο συγγραφέας θέλησε να αναδείξει το γεγονός ότι οι πιστοί αντιμετώπισαν το λείψανο του αγίου με τρόπο που δεν ήταν αντάξιος της χάρις του, εφόσον πραγματοποίησαν τον ενταφιασμό του χωρίς προηγουμένως να το περιποιηθούν κατά το πρέπον. Την απρέπεια αυτή τόνισαν μάλιστα και οι άγγελοι που εμφανίστηκαν στον ουρανό, χωρίς όμως να γίνουν ορατοί, λέγοντας «μακάριος εἶ, Σαλέ, ὅτι μὴ ἔχων ἀνθρώπους ψάλλοντάς σοι ἔχεις οὐρανίας δυνάμεις ἐν ὕμνοις τιμώνσας σε».³⁷⁶

Μία ακόμη περιγραφή εξαφάνισης λειψάνου απαντά στον βίο του αγίου Στεφάνου του Νέου, για τον οποίο έγραψε τόσο ο διάκονος του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Στέφανος όσο και ο Συμεών Μεταφραστής. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο του Στεφάνου, το λείψανο του μάρτυρα διασώθηκε αμέσως μετά τον θάνατό του από τον ηγούμενο Θεόδωρο, ο οποίος προσήλθε στη μονή του αγίου Δίου. Προκειμένου μάλιστα να το προστατέψει, το ενταφίασε στη μονή του αγίου Στεφάνου του πρωτομάρτυρα, αφού πρώτα το τοποθέτησε μέσα σε μια μικρή λειψανοθήκη. Για αρκετά χρόνια το σημείο ενταφιασμού παρέμεινε κρυφό, μέχρι που ένας νεαρός άντρας, του οποίου το όνομα δεν αναφέρεται, κατήγγειλε στον εικονομάχο αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ε΄ τον Κοπρώνυμο τον νέο ηγούμενο της μονής Αυξεντίου, ο οποίος κατηγορήθηκε ότι προσκυνούσε τις εικόνες και αποκαλούσε τον ίδιο νέο Ιουλιανό. Οι ίδιες κατηγορίες διατυπώθηκαν επίσης εναντίον του ηγούμενου Θεόδωρου, ο οποίος βρισκόταν ήδη εξόριστος στην Σικελία. Ο κατήγορος είχε μάλιστα μαζί του τη μικρή λειψανοθήκη, την οποία είχε κλέψει

³⁷⁶ Βλ. Λεόντιος Νεαπόλεως, Συμεών ο Σαλός 102.23-27 (εκδ. Rydén-Festugière): «ἤκουσεν οὖν τοῦτο καὶ ὁ κύρις Ἰωάννης ὁ διάκονος καὶ ἦλθεν δρομαίως μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐτάφη, βουλόμενος ἀνελέσθαι τὸ τίμιον αὐτοῦ λείψανον ἐπὶ τὸ ἐντίμως αὐτὸ κηδεῦσαι. ὡς οὖν ἤνοιξαν τὸν τάφον, οὐχ εὔρον αὐτόν. μετέθηκε γὰρ αὐτὸν δοξάσας ὁ κύριος» [BHG 1677].

προηγουμένως από το σημείο, όπου ήταν κρυφά ενταφιασμένη. Ο αυτοκράτορας διέταξε τον προδότη να φυλάξει με επιμέλεια τη μικρή λειψανοθήκη, διότι σκόπευε να την εμφανίσει ως τεκμήριο ενοχής των κατηγορούμενων κατά τη στιγμή της ανάκρισής τους· ωστόσο η λειψανοθήκη εξαφανίστηκε απροσδόκητα και δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί μέχρι και τον χρόνο συγγραφής του αγιολογικού κειμένου, με αποτέλεσμα να αθωωθούν και οι δύο κατηγορούμενοι λόγω έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων.³⁷⁷ Το ίδιο θαυμαστό σημείο παρουσίασε και ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος δεν διαφοροποιήθηκε από τον διάκονο Στέφανο.³⁷⁸ Με την περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου ο συγγραφέας επιδίωξε να προβάλλει την εικόνα του Θεού προστάτη, ο οποίος μεριμνά για την προστασία των κατηγορούμενων.

Ο πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας Νικηφόρος διηγήθηκε τον εντοπισμό του λειψάνου του αγίου Ανδρέα του διά Χριστόν Σαλού, όπως τον άκουσε από μια φτωχή και ευσεβή γυναίκα που έφτασε στο σημείο ακολουθώντας την ευωδία που αναδύοταν από το σώμα του. Γεμάτη έκπληξη έτρεξε αμέσως να μεταφέρει την είδηση και σε άλλους πιστούς της περιοχής, επικαλούμενη ως μάρτυρα το ίδιο τον Θεό, διότι επιθυμούσε να προσδώσει αληθοφάνεια στα λόγια της. Οι πιστοί έτρεξαν αμέσως στο σημείο, αλλά δεν κατάφεραν να εντοπίσουν το λείψανο του αγίου Ανδρέα, το οποίο εξαφανίστηκε μετά από ενέργεια του Θεού, καθώς ο ίδιος γνώριζε εκ των προτέρων ότι το λείψανο του αγίου επρόκειτο να αποτελέσει αντικείμενο διαμάχης μεταξύ των πιστών. Είχε διατηρηθεί ωστόσο στο σημείο η ευωδία του μύρου και των θυμιαμάτων, η οποία προκάλεσε τον εντυπωσιασμό όσων προσήλθαν στο σημείο.³⁷⁹ Η σύνδεση της εξαφάνισης του λειψάνου με το θαυμαστό σημείο της ανάδυσης ευωδίας δεν είναι τυχαία, καθώς ο συγγραφέας επιδίωξε με τον

³⁷⁷ Βλ. Στέφανος ο διάκονος, Στέφανος ο Νέος 173.75-174.75 (εκδ. Auzéry) [BHG 1666].

³⁷⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Στέφανος ο Νέος 181.2787-183.2844 (εκδ. Iadevaia) [BHG 1667].

³⁷⁹ Βλ. Νικηφόρος, Ανδρέας ο Σαλός 888.ΣΜΔ (εκδ. PG): «Καὶ δὴ πολλῶν συνδεδραμηκότων, ὡς δὲ πλησίον ἐγένοντο, οὐκέτι τινὰ ἐωράκασιν, εἰ μὴ ὑπὸ τῆς εὐοσμίας τοῦ μύρου καὶ τῶν θυμιαμάτων κατεπλήττοντο λίαν, οὐδαμῶς εὐρεῖν δυνηθέντες τοῦ ἁγίου τὸ λείψανον. Μετέθηκε γὰρ αὐτὸ ὁ Κύριος, κρίμασιν ἰδίους οἷς ἐκεῖνος ἐπίσταται, ὁ καὶ τὰ ἀπόκρυφα αὐτοῦ κατορθώματα ἐπιστάμενος» [BHG 117].

τρόπο αυτό να ενισχύσει τον λόγο της γυναίκας ενώπιον των υπόλοιπων πιστών, διότι σε αντίθετη περίπτωση θα αμφισβητούνταν η τέλεση του θαυμαστού σημείου.

Περιγραφή διάσωσης λειψάνου μετά από παρέμβαση του ίδιου του Θεού απαντά επίσης στον βίο της αγίας Θεοκτίστης του μάγιστρου Νικήτα. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, η εύρεση του σώματος της αγίας πραγματοποιήθηκε από έναν διερχόμενο κυνηγό, ο οποίος τόλμησε να αποσπάσει το χέρι της λίγο πριν από τον ενταφιασμό του λειψάνου της επιθυμώντας να το πάρει μαζί του. Απόρροια της ενέργειας αυτής ήταν η παρεμπόδιση του απόπλου του ίδιου και των συντρόφων του μέχρι τη στιγμή που επανατοποθετήθηκε το χέρι κοντά στο σώμα της αγίας, οπότε και ο αποκλεισμός τους άρθηκε αμέσως. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού ο κυνηγός διηγήθηκε το συμβάν στους συνταξιδιώτες του προκαλώντας τη δυσπιστία τους και για τον λόγο αυτό επέστρεψαν στην Πάρο με την επιθυμία να εξακριβώσουν την αληθοφάνεια των ισχυρισμών του κυνηγού. Παρόλο που προσήλθαν στο σημείο τρέμοντας, κατάφεραν να αντλήσουν θάρρος από την πίστη τους και πλησίασαν στο σημείο, όπου είχε αποτυπωθεί το σχήμα του σώματος της αγίας Θεοκτίστης, το οποίο στο μεταξύ είχε εξαφανιστεί και το γεγονός αυτό προκάλεσε αισθήματα κατάπληξης αλλά και τρόμου στους παρισταμένους, οι οποίοι αναζήτησαν το λείψανό της σε δάση και άλση, χωρίς όμως να καταφέρουν να το εντοπίσουν.³⁸⁰ Ο συγγραφέας επιδίωξε μέσω της εκτενούς διήγησης του μεταθανάτιου θαυμαστού σημείου να προκαλέσει τον θαυμασμό του ακροατηρίου του για τη δύναμη του Θεού, η οποία παρουσιάζεται να υπερβαίνει τα όρια της ανθρώπινης λογικής. Το ίδιο γεγονός διηγήθηκε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος προχώρησε σε μια πιο παραστατική περιγραφή του θαυμαστού σημείου,³⁸¹ χωρίς όμως να υπάρχουν διακριτές διαφορές μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων.

³⁸⁰ Βλ. Νικήτας μάγιστρος, Θεοκτίστη 14.21-16.23 (εκδ. Ιωάννου) [BHG 1723-1724].

³⁸¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Θεοκτίστη 34.17-36.18 (εκδ. Ιωάννου) [BHG 1725-1726].

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων που παρουσιάστηκαν παραπάνω προκύπτει ότι τα λείψανα των αγίων και των μαρτύρων βρέθηκαν αντιμέτωπα με πολλούς και διάφορους παράγοντες φθοράς. Απειλή για την ακεραία διατήρησή τους ήταν αφενός η φωτιά και αφετέρου οι επιθέσεις που σημειώθηκαν εναντίον τους στο πέρασμα των αιώνων από τους εχθρούς της πίστης, οι οποίοι θέλησαν να καταστρέψουν με μανία τα λείψανα των αγίων και των μαρτύρων. Ο Θεός απέτρεψε ωστόσο κάθε κίνδυνο που παρουσιάστηκε προστατεύοντας και διατηρώντας την ακεραιότητα των σωμάτων τους. Οι συγγραφείς συνήθιζαν να εξαίρουν στις περιγραφές τους το μεγαλείο της θεϊκής δύναμης, αλλά και την υπεροχή που επέδειξε ο Θεός έναντι των στοιχείων της φύσης που ο ίδιος δημιούργησε. Ενδιαφέρουσες είναι επίσης οι μαρτυρίες εξαφάνισης των λειψάνων κάποιων αγίων και μαρτύρων με πρόνοια Θεού.

Η κατανομή των περιγραφών που εντοπίστηκαν διαμορφώνεται ως εξής:

Παράγοντας φθοράς	Συνολικός αριθμός
χρόνος	13
επιθέσεις από εχθρούς	10
φωτιά	6
νερό	4

Αναφορικά με τους συγγραφείς που περιέγραψαν στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν τα θαυμαστά σημεία διάσωσης των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων, μελετήθηκαν οι εξής:

	Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Φωτιά	Χαιρόμενος	Συμεών Μεταφραστής	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
	Νείλος ο μοναχός		
	Ανύσιος		
	Αλέξανδρος ο μοναχός		
Νερό		Μιχαήλ Σύγκελλος	
		Ιγνάτιος ο διάκονος	
		Συμεών Μεταφραστής	
Επιθέσεις	Ησύχιος	Θεόδωρος Στουδίτης	Μακάριος Μακρής
		Ιγνάτιος ο διάκονος	
		Νικηφόρος μοναχός ναού των Βλαχερνών	
		Κωνσταντίνος επίσκοπος Τίου	
		Θεόδωρος Βέστης	
		Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	
		Συμεών Μεταφραστής	
		Θεοφύλακτος Αχρίδος	
Χρόνος	Ιερώνυμος/Σωφρόνιος	Μιχαήλ Στουδίτης	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
	Κύριλλος Σκυθοπολίτης	Θεόδωρος Δαφνοπάτης	Φιλόθεος Κόκκινος

		Συμεών Μεταφραστής	
		Αθανάσιος ο μοναχός	
		Συμεών ο μοναχός	
		Θεοφύλακτος Αχρίδος	

Από τον παραπάνω πίνακα γίνεται αντιληπτό ότι η πλειονότητα των συγγραφέων εκπροσώπησε τη λογοτεχνική παραγωγή της μέσης Βυζαντινής περιόδου.³⁸² Όσον αφορά το θαυμαστό σημείο της εξαφάνισης των λειψάνων με πρόνοια Θεού, περιγραφή του εντοπίστηκε στα αγιολογικά κείμενα των παρακάτω συγγραφέων:

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Αμπελιανός	Στέφανος ο διάκονος	
Λεόντιος επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου	Νικήτας ο μάγιστρος	
	Νικηφόρος πρεσβύτερος της Αγίας Σοφίας	
	Συμεών Μεταφραστής	

Από τον παραπάνω πίνακα γίνεται αντιληπτό ότι οι συγγραφείς της ύστερης βυζαντινής περιόδου δεν καταπιάστηκαν καθόλου με την περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου στα κείμενα που συνέθεσαν. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τους συγγραφείς της μέσης

³⁸² Ο αριθμός των ανώνυμων συγγραφέων που καταπιάστηκαν με την περιγραφή των θαυμαστών αυτών σημείων είναι αρκετά μεγάλος, καθώς διαπιστώνεται ότι το θαυμαστό σημείο της προστασίας των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων από το πέρασμα του χρόνου περιγράφηκε σε δέκα αγιολογικά κείμενα, της προστασίας τους από τη φωτιά σε οκτώ, από το νερό σε δεκατέσσερα και σε εννέα το θαυμαστό σημείο της προστασίας τους από επιθέσεις που σημειώθηκαν εναντίον τους.

βυζαντινής περιόδου, καθώς ενδιαφέρθηκαν σε μεγάλο βαθμό για την περιγραφή του. Αναφορικά με την εξέλιξη του μοτίβου στο πέρασμα των αιώνων δεν είναι δυνατό να εξαχθεί ένα ασφαλές συμπέρασμα, διότι οι σχετικές περιγραφές σε αγιολογικά κείμενα της πρώιμης και της ύστερης περιόδου είναι περιορισμένες. Μία ακόμη ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί σχετικά με την παρουσίαση του θαυμαστού σημείου της προστασίας των λειψάνων από το πέρασμα του χρόνου, καθώς παρατηρήθηκε ότι από τον 11^ο αιώνα και μετά οι συγγραφείς παρέθεταν λεπτομέρειες, οι οποίες συνδέονταν με την περιγραφή της εικόνας του σώματος των αγίων και των μαρτύρων, αλλά και την ακριβή κατάσταση διατήρησης των λειψάνων τους.

Κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα του συνόλου των περιγραφών που μελετήθηκαν είναι η προσπάθεια των συγγραφέων να εντυπωσιάσουν τον αναγνώστη τους με τα θαυμαστά γεγονότα που μαρτυρούν ότι συνέβησαν μετά την κοίμηση των αγίων και των μαρτύρων. Οι συγγραφείς διηγήθηκαν με ενδιαφέροντα τρόπο τα θαυμαστά αυτά σημεία, διότι επιθυμούσαν να προκαλέσουν το ακροατήριό τους να συνθέσει στο μυαλό του εικόνες των γεγονότων αυτών. Στόχος των περιγραφών ήταν να παρουσιάσουν επίσης το μεγαλείο της δύναμης του Θεού, ο οποίος επιβλήθηκε τόσο στα στοιχεία της φύσης όσο και στους ίδιους τους ανθρώπους, οι οποίοι τόλμησαν να στραφούν με εχθρότητα εναντίον των εκλεκτών του.

Όσον αφορά τον τρόπο παρουσίασης του θαυμαστού σημείου διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν εκτεταμένα το ρητορικό σχήμα της παρομοίωσης, καθώς επιδίωξαν μέσω αυτού να προσδώσουν ζωντάνια και παραστατικότητα στον λόγο τους. Παρατηρήθηκε επίσης ότι η ποικιλία των επιθέτων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την περιγραφή της εικόνας του σώματος των αγίων και των μαρτύρων, το οποίο έγινε ορατό είτε αμέσως μετά τον θάνατό τους, είτε μετά από αρκετά χρόνια, είναι αρκετά μεγάλη. Επίθετα όπως *ἀδιάλυτον*, *σῶον* και *ἄρτιον* χρησιμοποιήθηκαν περισσότερες από μία φορές. Παρατηρήθηκε επίσης ότι ήταν αρκετά συχνή η παράθεση του 21^{ου} στίχου του 33^{ου} Ψαλμού

φυλάσσει καὶ γὰρ Κύριος ὄντως τὰ ὀσᾶ τῶν ὀσίων αὐτοῦ, καὶ ἔν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται ποτε, ο οποίος παρατέθηκε ἄλλοτε αὐτούσιος καὶ ἄλλοτε ελαφρῶς παραλλαγμένος σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης του ισχυρισμοῦ ὅτι ὁ Θεός προστατεύει τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν αγίων.

Μία ἀκόμη παρατήρηση που εἶναι σημαντικό να γίνει ἀφορὰ τὸν τρόπο παρουσίας τῶν θαυμαστῶν αὐτῶν σημείων. Οἱ συγγραφεῖς προέβησαν σε συνδυαστικὴ παρουσίασή τους με ἄλλα μοτίβα, για να προκαλέσουν τὸν εντυπωσιασμό του ἀναγνώστη τους. Τέλος ἐπισημαίνεται ὅτι σε κάποιες περιπτώσεις οἱ συγγραφεῖς συνέδεσαν τὸν τρόπο, με τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπίστηκαν τὰ λείψανα κάποιων αγίων καὶ κάποιων μαρτύρων με τὸν διάβολο καὶ τὰ δαιμόνια, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται να υποκινοῦν ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν λειψάνων τους.

7. Όνειρα & Οράματα

Ένα ακόμη θαυμαστό σημείο, το οποίο περιγράφηκε εκτεταμένα στα αγιολογικά κείμενα της βυζαντινής περιόδου, είναι αυτό της εμφάνισης αγγέλων μέσω ονείρων ή οραμάτων ενώπιον των πιστών με την πρόθεση να τους υποδείξουν ενέργειες, στις οποίες ήταν απαραίτητο να προβούν άμεσα. Η Constantinou υποστήριξε σχετικά με τη σκοπιμότητα θέασης των ονείρων και των οραμάτων ότι ήταν ένα μέσο επικοινωνίας που είχαν στη διάθεσή τους ο Θεός, οι άγιοι και οι μάρτυρες, για να μεταφέρουν στους ανθρώπους τις επιθυμίες τους, να τους καθοδηγούν, αλλά και να δίνουν λύση στα προβλήματά τους.³⁸³ Η εμφάνισή τους πραγματοποιούνταν πάντοτε κατά τη στιγμή που θεωρούσαν οι ίδιοι ότι ήταν η κατάλληλη, προκειμένου να εξυπηρετηθεί μια συγκεκριμένη αναγκαιότητα, η οποία θα διευκόλυνε την εξέλιξη των διαδραματιζόμενων γεγονότων. Την άποψή του πάνω στο ζήτημα εξέφρασε επίσης ο Oberhelman, ο οποίος χαρακτήρισε τα όνειρα και τα οράματα ως όργανα της αποκάλυψης του Θεού,³⁸⁴ αλλά και ο Dagron, ο οποίος υποστήριξε ότι «το όνειρο όταν προέρχεται από ουράνιες δυνάμεις ή από αγίους διαμεσολαβητές, δεν αποτελεί παρά μια σωματική και ψυχική κατάσταση, μέσα στην οποία ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να ανοιχθεί σε έναν νέο τρόπο επικοινωνίας».³⁸⁵

Τα όνειρα και η ερμηνεία τους απασχόλησαν τον άνθρωπο ήδη από την αρχαιότητα, καθώς ερμηνεύονταν ως τρόπος παρέμβασης των θεών και των απόκρυφων δυνάμεων στη ζωή των ανθρώπων.³⁸⁶ Ο Dodds, ο οποίος μελέτησε και παρουσίασε τις απόψεις των αρχαίων Ελλήνων για τα όνειρα και τα οράματα, ανάγει την αρχή των ονείρων στα ομηρικά έπη, ενώ υποστήριξε ότι η πίστη των ανθρώπων σε αυτά ήταν τόσο μεγάλη που

³⁸³ St. Constantinou, *Healing Dreams in early Byzantine miracle collections*, στο: S. M. Oberhelman, *Dreams, Healing, and Medicine in Greece: From Antiquity to the Present*, Farnham 2013, 21.

³⁸⁴ Oberhelman, *Oneirocriticon of Achmet*, 41.

³⁸⁵ G. Dagron, *From the Divine to the Personal: The dream and its interpretation according to Byzantine sources* (μτφρ. Ε. Τσελέντη), *Αρχαιολογία & Τέχνες* 79 (2001) 12.

³⁸⁶ Β. Κόκκορη, *Έαν ἴδῃ ὁ βασιλεύς... βασιλικά όνειρα στο Ονειροκριτικόν του Αχμέτ*, *Βυζαντιακά* 28 (2009) 197.

τα αντιμετώπιζαν ως ένα “αντικειμενικό γεγονός”.³⁸⁷ Ως όνειρος λογιζόταν λοιπόν η ονειρική μορφή που εμφανιζόταν πλησίον του κρεβατιού ενός άντρα ή μιας γυναίκας που κοιμόταν, μετέφερε το μήνυμά της και έπειτα εξαφανιζόταν με τον ίδιο τρόπο που εισήλθε στον χώρο.³⁸⁸

Η Εκκλησία μην μπορώντας να απορρίψει εντελώς τη θέαση και την απόπειρα ερμηνείας των ονείρων, τα αντιμετώπισε εξ αρχής με σκεπτικισμό και επιφύλαξη. Στα χρόνια μάλιστα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, σύμφωνα με τον Καλόφωνο, «έγινε απόπειρα ένταξης, προσαρμογής και ενσωμάτωσης της ονειρικής θεωρίας και πρακτικής του ύστερου παγανισμού στη νέα χριστιανική κοινωνία, διαδικασία που χαρακτηρίζεται από συνέχειες και επαναλήψεις, αλλά και από ασυνέχειες, εντάσεις και λεπτές διαφοροποιήσεις». ³⁸⁹ Ο Oberhelman υποστήριξε ότι η εκκλησία επέδειξε ευνοϊκή στάση απέναντι στα όνειρα, διότι αφενός αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος μιας λαοφιλούς κουλτούρας που δεν μπορούσε να απορριφθεί, αφετέρου διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στη Βίβλο και επιπλέον γιατί απέκρουσαν τον δυϊσμό ψυχής/σώματος που υποστήριζε η αίρεση του γνωστικισμού.³⁹⁰

Ποια είναι όμως η διαφορά μεταξύ των ονείρων και των οραμάτων; Η ειδοποιός διαφορά εντοπίζεται στην κατάσταση, στην οποία βρίσκεται ο άνθρωπος κατά τη στιγμή της θέασής τους, καθώς για το όνειρο απαιτείται ο άνθρωπος να βρίσκεται σε κατάσταση ύπνου, ενώ για το όραμα να είναι ξυπνητός, έχοντας μάλιστα σε πλήρη λειτουργία τόσο τις αισθήσεις όσο και τα συναισθήματά του. Πρόκειται επομένως για δύο εντελώς

³⁸⁷ Ο όρος προήλθε από το έργο *Der Traumglaube bei Homer* του J. Hundt, ο οποίος χρησιμοποίησε επίσης τον όρο *Innerträume* που δηλώνει τα όνειρα, τα οποία είναι καθαρά ονειρικές εμπειρίες και προέρχονται από διάφορες αιτίες, ακόμη και εξωτερικές. Βλ. επίσης Dodds, *Έλληνες και Παράλογο*, 112, σημ. 8.

³⁸⁸ Dodds, *Έλληνες και Παράλογο*, 99. βλ. επίσης Η. Ταξίδης, *Όνειρα, οράματα και προφητικές διηγήσεις στα ιστορικά έργα της ύστερης βυζαντινής εποχής*, Αθήνα 2012; Chr. Angelidi - G. T. Calofonos, *Dreaming in Byzantium and beyond*, Farnham 2014.

³⁸⁹ Γ. Καλόφωνος, Το όνειρο στο Βυζάντιο, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 79 (2001) 6.

³⁹⁰ Oberhelman, *Oneirocriticon of Achmet*, 53. Βλ. επίσης G. Dragon, *Rêver de dieu et parler de soi: Le rêve et son interpretation d'après les sources byzantines*, στο: T. Gregory, *I sogni nel medioevo, seminario internazionale Roma, 2-4 ottobre 1983*, Roma 1985, 37-55.

διαφορετικά φαινόμενα. Ο Αρτεμίδωρος Δαλδιανός, ο οποίος υπήρξε φημισμένος ονειροκριτικός της αρχαιότητας, συνέθεσε «το μόνο πλήρες κείμενο ερμηνείας των ονείρων που διασώζεται από την αρχαιότητα και χρονολογείται στον 2^ο αιώνα μ.Χ»,³⁹¹ στο οποίο διέκρινε τα όνειρα σε δύο κατηγορίες: τα ενύπνια και τους ονείρους.³⁹² Προχώρησε μάλιστα και σε μια επιμέρους διάκριση των ονείρων, αναγνωρίζοντας την ύπαρξη θεωρηματικών και αλληγορικών ονείρων.³⁹³ Μία ακόμη σημαντική κατηγορία ονείρων είναι τα θεόπεμπτα όνειρα, κατά τη θέαση των οποίων εμφανιζόταν στον άνθρωπο που βρισκόταν σε κατάσταση ύπνου, μια ονειρική μορφή, η οποία προσπαθούσε να τον συμβουλευτεί ή να τον προειδοποιήσει για κάτι που επρόκειτο να συμβεί. Η κατηγορία μάλιστα των θεόπεπτων ονείρων είναι δυνατό να ταυτιστεί με τους χρηματισμούς, εφόσον και στις δύο περιπτώσεις εμφανίζεται μια «σεβάσμια προσωπικότητα», στην πλειονότητα των περιπτώσεων κάποιος θεός, ο οποίος μεταφέρει στον ονειρευόμενο ως μήνυμα αυτό που πρόκειται να συμβεί στο μέλλον.³⁹⁴ Το είδος αυτό των ονείρων συναντάται και στην βυζαντινή αγιολογία, καθώς εντοπίστηκαν περιγραφές ονείρων, κατά τη θέαση των οποίων εμφανίστηκαν άγιοι, μάρτυρες, άγγελοι

³⁹¹ Μ. Χρυσανθόπουλος, *Το όνειρο στη λογοτεχνία. Αρτεμίδωρος και Φρόνυτ*, Αθήνα 2005, 32. Για την έκδοση των Ονειροκριτικών βλ. R. A. Pack, *Artemidori Daldiani Onirocriticon Libri V*, Leipzig 1963. Σχετικά με τα Ονειροκριτικά βλ. Μ. Μαυρουδή, *Αρτεμίδωρου Ονειροκριτικά*, Αθήνα 2002, όπως επίσης και τα εξής: Α. Η. Μ. Kessels, Ancient system of dream classification, *Mnemosyne* 22.4 (1969) 389-424; S. R. F. Price, *The Future of Dreams. From Freud to Artemidorus, Past and Present* 113 (1986) 3-37; Β. Κάλφας, Διάγνωση και πρόγνωση. Ο Αρτεμίδωρος και η αρχαία ερμηνευτική των ονείρων, στο: *Ώψις ενύπνιου. Η χρήση των ονείρων στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα*, Ηράκλειο 1993, 247.

³⁹² Με τον όρο ενύπνια δηλώνονται τα όνειρα, τα οποία προέρχονται από την έντονη επιθυμία ή τη στέρηση, ενώ οι όνειροι, σύμφωνα με τον Αρτεμίδωρο, συμβάλλουν στην πρόβλεψη των μελλούμενων και η ερμηνεία τους έχει αξία σε αντίθεση με τα ενύπνια.

³⁹³ Ο Αρτεμίδωρος προέβη στο έργο του σε παράθεση αρκετών τρόπων κατάταξης των αλληγορικών κυρίως ονείρων. Βλ. σχετικά: Μ. Χρυσανθόπουλος, *Το όνειρο στη λογοτεχνία*, 49-52.

³⁹⁴ Ταξίδης, *Όνειρα, οράματα*, 53-54. Βλ. επίσης Γ. Καλόφωνος, *Το ιστορικό όνειρο στο τέλος της αρχαιότητας. Η Χρονογραφία του Μαλάλα και τα Ανέκδοτα του Προκοπίου*, στο: Δ. Ι. Κυρτάτας, *Ώψις ενύπνιου. Η χρήση των ονείρων στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα*, Ηράκλειο 1993, 291.

Ο Dodds περιέγραψε τους χρηματισμούς ως «εμφάνιση του πατέρα του ονειρευόμενου ή κάποιας άλλης σεβαστής και εντυπωσιακής προσωπικότητας, όπως είναι ένας ιερέας ή ένας Θεός, ο οποίος αποκαλύπτει στον ύπνο, χωρίς κάποιο συμβολισμό, αυτό που πρόκειται ή δεν πρόκειται να συμβεί, αυτό που πρέπει ή δεν πρέπει να γίνει». βλ. Dodds, *Έλληνες και Παράλογο*, 101.

ή ο ίδιος ο Θεός, με την πρόθεση να αποκαλύψουν στους πιστούς τι επρόκειτο ή έπρεπε να συμβεί στη συνέχεια.

Όνειρα

Στα βυζαντινά αγιολογικά κείμενα εντοπίζονται περιγραφές ονείρων, των οποίων η θέαση υποκινήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την ανάγκη εύρεσης των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων.³⁹⁵ Στην πλειονότητα των περιπτώσεων εμφανίστηκε ο ίδιος ο άγιος, ο οποίος επιθυμούσε να εντοπιστεί το λείψανό του, και για τον λόγο αυτό μεθόδευε την εύρεσή του αναθέτοντας το καθήκον αυτό σε κάποιον πιστό, ο οποίος ήταν το όργανο, το οποίο έπρεπε να φέρει εις πέρας την αποστολή που του είχε ανατεθεί. Τα όνειρα αυτού του είδους ανήκουν κατά κύριο λόγο στην κατηγορία των χρηματισμών, εφόσον μαρτυρείται ότι ο άνθρωπος βρισκόταν σε κατάσταση ύπνου κατά τη στιγμή της θέασης της ουράνιας μορφής, η οποία του αποκάλυπτε αυτό που έπρεπε να συμβεί, προκειμένου να ικανοποιηθεί η επιθυμία της. Σχετικές αναφορές εντοπίστηκαν σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία συνέθεσαν ο πρεσβύτερος Ιεροσολύμων Ησύχιος, ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, ο Συμεών Μεταφραστής, αλλά και ο μοναχός Συμεών. Ο πρεσβύτερος Νικομηδείας Ιωάννης και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης διαφοροποιήθηκαν, διότι στο έργο του Ιωάννη μαρτυρείται η εμφάνιση αγγέλου, ενώ στο έργο του Ακροπολίτη η εμφάνιση μιας απροσδιορίστου ταυτότητας μορφής, όπως ακριβώς συνέβη και στον βίο του οσίου Λουκά του Στειριώτη του Συμεών Μεταφραστή.

Η εμφάνιση των μαρτύρων και των αγίων τοποθετείται συνήθως σε μια χρονική απόσταση από τη στιγμή της κοίμησής τους. Όπως συνέβη παραδείγματος χάριν στην περίπτωση του αγίου Λογγίνου, για τον οποίο έγραψε ο πρεσβύτερος Ιεροσολύμων Ησύχιος.³⁹⁶ Η σημαντική αποστολή εύρεσης της κάρας του μάρτυρα ανατέθηκε σε μια

³⁹⁵ P. Maraval, *Songes et visions comme mode d'invention des reliques*, *Augustinianum* 29 (1989) 583-599.

³⁹⁶ Ο Ησύχιος, ο οποίος συνέθεσε το μαρτύριο του αγίου Λογγίνου αιώνες μετά τον θάνατό του, ομολογεί στον επίλογο του κειμένου ότι κατάφερε να εντοπίσει το μαρτύριο του αγίου *έν σχεδαρίω* στη βιβλιοθήκη

ευσεβή χήρα, η οποία πριν από τη θέαση του ονείρου θρηνούσε για τον απροσδόκητο χαμό του υιού της και παρακαλούσε τον Θεό να τη σπλαχνιστεί και να αποκαταστήσει το φως των ματιών της. Μόλις αποκοιμήθηκε αποκαμωμένη από τη μεγάλη θλίψη και το πένθος της που ήταν απαρηγόρητο, εμφανίστηκε ενώπιόν της μέσω ονείρου ο άγιος Λογγίνος, ο οποίος της αποκάλυψε την ταυτότητά του και της ανέθεσε την αποστολή που έπρεπε να φέρει εις πέρας.³⁹⁷ Προκειμένου μάλιστα να ισχυροποιήσει ακόμη περισσότερο το κίνητρο της γυναίκας, ο Λογγίνος όρισε ως ανταμοιβή για την προσπάθειά της αφενός την αποκατάσταση της όρασής της και αφετέρου την εμφάνιση του υιού της, ο οποίος θα στεκόταν ζωντανός και με δόξα δίπλα της.³⁹⁸ Η εμφάνιση του μάρτυρα γέμισε με επιμονή αυτή που ήταν ανδρεία και πιστή και έσπευσε αμέσως να υλοποιήσει το θεϊκό σχέδιο, το οποίο έφερε εις πέρας εντοπίζοντας την κára του μάρτυρα. Μόλις την άγγιξε, έγινε πράξη η υπόσχεση του αγίου Λογγίνου και αποκαταστάθηκε η όρασή της, προκειμένου να διευκολυνθεί κατά τη διαδικασία περιποίησης της κάρας, την οποία είχε μαζί της. Η επιτυχής ολοκλήρωση της αποστολής γέμισε με ικανοποίηση τον άγιο Λογγίνο, ο οποίος εμφανίστηκε πάλι ενώπιον της κατά τη διάρκεια της επόμενης νύκτας έχοντας στο

του ναού της Αναστάσεως. Δήλωσε επίσης ότι ο εντοπισμός του αγιολογικού κειμένου δεν ήταν ένα τυχαίο συμβάν, αλλά επετεύχθη μετά από κοπιαστική έρευνα του ίδιου. Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 842.16.1-844.16.6 (εκδ. Aubineau) [BHG 988].

³⁹⁷ Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 836.13.3-838.13.11 (εκδ. Aubineau): «Ὡς δὲ ἦν ἐν πολλῇ θλίψει καὶ ἀπαραμύθητῳ πένθει, φαίνεται αὐτῇ καθ' ὕπνον ὁ μακάριος Λογγίνος καὶ πάντα αὐτῇ τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγήσατο· «Ἐγὼ εἰμί, λέγων, Λογγίνος ὁ ἐκατόνταρχος, ὁ ὁμολογήσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ υἱός ἐστιν οὗτος· ὅθεν ἀποκαλύπτω σοι, ὅτι Πιλάτος κατ' ἑμοῦ ψευδῆ δημηγορήσας ἐρεθίζει τὸν Καίσαρα, καὶ ἀποτέμνει μου τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐνταῦθα κομίζει, καὶ ρίπτει ἔξω τῆς πόλεως, Ἰουδαίων δὲ παῖδες χρημάτων ὠνῆ καὶ τοῦτο συνεφώνησαν. Κόπρος τοίνυν πλείστη αὐτῇ σεσώρευται, ὥστε σοι ἔδει φυλαχθῆναι τὸν κληρὸν τοῦτον πρὸς ἰατρείαν» [BHG 988].

³⁹⁸ Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 838.13.11-14 (εκδ. Aubineau): «ἅμα γὰρ αὐτὴν ἀνακαλύψεις, τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀπολήψει, εἴθ' οὕτως παραστήσω σοι καὶ τὸν παῖδα ζῶντα μετὰ δόξης, ὅτι σου τὸ πένθος οὐ μετρίως παρακαλέσει» [BHG 988].

Στον ίδιο συγγραφέα αποδίδεται και ένα δεύτερο αγιολογικό κείμενο, στο οποίο παρουσιάζεται ωστόσο μία διαφορετική εκδοχή του ίδιου θαυμαστού σημείου. Μαρτυρείται λοιπόν στο κείμενο αυτό ότι μεταξύ των δύο εμφανίσεων του αγίου Λογγίνου παρεμβλήθηκε η εμφάνιση ενός αγγέλου, ο οποίος παρουσιάστηκε πλησίον της Χριστῆς με την πρόθεση να την παρηγορήσει, να την πληροφορήσει για την ακριβή αιτία της κοίμησης του υιού της, αλλά και για να της υποδείξει τις ενέργειες, στις οποίες έπρεπε να προβεί στη συνέχεια. Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 898.27.6-898.28.3 (εκδ. Aubineau) [BHG 990].

πλευρό του τον νεκρό υιό της, με σκοπό να της δώσει περαιτέρω οδηγίες, καθώς έπρεπε καθ' υπόδειξη του ίδιου να τοποθετήσει την κέρα του στην ίδια λειψανοθήκη με το σώμα του υιού της και να τη μεταφέρει έπειτα στην πατρίδα του, τη Σανδιάλη.³⁹⁹ Το ίδιο θαυμαστό σημείο περιέγραψε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής.⁴⁰⁰

Η έννοια της ανταμοιβής με μια ευρύτερη σημασία συναντάται επίσης στο μαρτύριο των αγίων Ναζαρίου, Προτάσιου, Γερβάσιου και Κέλσου του Συμεών Μεταφραστή. Η εμφάνιση των τεσσάρων μαρτύρων πραγματοποιήθηκε λίγο καιρό μετά τον ενταφιασμό των σωμάτων τους, ο οποίος συντελέστηκε με μυστικό τρόπο από κάποιους πιστούς. Εκλεκτός των μαρτύρων ήταν ένας ευσεβής πιστός, ο οποίος ανήκε στον κύκλο των στενών συντρόφων τους.⁴⁰¹ Ο συγγραφέας υποστήριξε ότι η αίσθηση της παρουσίας των μαρτύρων ξύπνησε αμέσως τον πιστό που έσπευσε να οργανώσει αμέσως τη διαδικασία μεταφοράς των λειψάνων τους, τα οποία ενταφιάστηκαν επιμελώς στο σπίτι του και παρέμειναν εκεί έως και τον χρόνο βασιλείας του αυτοκράτορα Θεοδοσίου. Εμφάνιση μέσω ονείρου πραγματοποίησε επίσης ο άγιος Λουκιανός. Η εύρεση του λειψάνου ανατέθηκε για άλλη μία φορά σε άνθρωπο του στενού κύκλου του αγίου και πιο συγκεκριμένα στον μαθητή του Γλυκέριο, στον οποίο εμφανίστηκε ο ίδιος δεκαπέντε

³⁹⁹ Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 838.14.10-840.14.25 (εκδ. Aubineau): «Πάλιν δὲ τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῇ ὁ μακάριος Λογγίνος ἔχων τὸν αὐτῆς υἱὸν παρὰ τὴν ἑαυτοῦ πλευρὰν, λαμπρὸν καὶ μειδιῶντα καὶ ὡσπερ νυμφίου στολὴν ἔχοντα, λέγει» [BHG 988].

Στο δεύτερο αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε ο Ησύχιος μαρτυρείται ότι ο άγιος Λογγίνος εμφανίστηκε ενώπιον της ευσεβούς γυναίκας, της Χρηστής, μέσω οράματος με σκοπό να την επιπλήξει για τον τρόπο που μίλησε για τον ίδιο. Την έπιασε μάλιστα από το χέρι και την τράβηξε έξω από την οικία της, για να μπορέσει να της δείξει τον υιό της, ο οποίος προπορευόταν μάλιστα του ίδιου του Θεού. Η Χρηστή μετάνιωσε για τα λόγια της και τότε η μορφή του μάρτυρα εξαφανίστηκε. Βλ. Ησύχιος Ιεροσολύμων, Λογγίνος 900.29.1-17 (εκδ. Aubineau) [BHG 990].

⁴⁰⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Λογγίνος 41.I-IA (εκδ. PG) [BHG 989].

Μικρή απόκλιση εντοπίζεται στη γραφή του ονόματος της πατρίδας του μάρτυρα, όπου και μεταφέρθηκε το σώμα μαζί με την κέρα του, καθώς στο μαρτύριο του Ησύχιου αναφέρεται ως *Σανδράλη*, ενώ στο μαρτύριο του Συμεών ως *Σανδιάλη*.

⁴⁰¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ναζάριος-Προτάσιος-Γερβάσιος-Κέλσος 905.θ (εκδ. PG): «Ὀλίγω δὲ ὕστερον οἱ θεῖοι μάρτυρες ὄναρ τινὶ τῶν φιλομαρτύρων ἐπιστάντες τὴν τῶν σωμάτων ἀνάληψιν ἐγγυώμενοι ἅγιον τούτῳ καὶ φιλανθρώπων ψυχῶν ἴδιον οὐχ ἵνα αὐτοὶ δοξασθῶσι, πῶς γαρ; οἷ γε διὰ τὴν ἐκείθε μακαριότητα πάσης τῆς ἐνταῦθα δόξης ὑπεριδόντες, ἀλλ' ἵνα τῇ εὐρέσει τοὺς φιλευσεβεῖς ὠφελήσωσιν» [BHG 1324].

ημέρες μετά την κοίμησή του. Η αποστολή φάνηκε μάλιστα τόσο σημαντική στον Γλυκέριο που ο ύπνος του έμοιαζε πληκτικός και για τον λόγο αυτό έσπευσε να ενημερώσει τους συντρόφους του για το μήνυμα που του μεταφέρθηκε.⁴⁰²

Σε αντίθεση με τα προαναφερθέντα αγιολογικά κείμενα, η εμφάνιση του αγίου Αυτονόμου τοποθετήθηκε σε χρονική απόσταση από τη στιγμή της κοίμησής του, καθώς σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή⁴⁰³ εμφανίστηκε ενώπιον των πιστών μετά από εξήντα χρόνια. Πρόθεση του μάρτυρα ήταν να υποδείξει στον Ιωάννη που υπηρετούσε στον Βυζαντινό στρατό ως εξκουβίτωρας, το ακριβές σημείο, όπου ήταν ενταφιασμένο το σώμα του.⁴⁰⁴ Η απόπειρα ερμηνείας του ονείρου από τον Ιωάννη δεν ήταν ωστόσο επιτυχής, διότι δεν μπόρεσε να αντιληφθεί το βαθύτερο νόημα του μηνύματος που του μεταφέρθηκε και για τον λόγο αυτό ο άγιος Αυτόνομος πραγματοποίησε και δεύτερη εμφάνιση ενώπιόν του, προκειμένου να του αποκαλύψει αφενός την ταυτότητά του και αφετέρου το γεγονός ότι κάτω ακριβώς από το σημείο, όπου είχε τοποθετήσει τη σκηνή του, ήταν ενταφιασμένο το λείψανό του.⁴⁰⁵ Ο στρατιώτης δεν θέλησε να κρατήσει κρυφό

⁴⁰² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Λουκιανός 198.17.3-12 (εκδ. Bidez): «Ἐν τούτῳ δὲ τῆς πεντεκαδεκάτης ἡμέρας ἐπερχομένης ὄναρ ἐπιφανεῖς ὁ μάρτυς Γλυκερίῳ τινὶ τῶν γνησίων αὐτοῦ φοιτητῶν. ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας πρὸς τὴν Νικομήδειαν ἠπείρου τὸ τηνικαῦτα τὴν διατριβὴν ποιουμένῳ, ἔφη πρὸς αὐτόν· «αὐτίκα ἔωθεν ἀναστὰς ὧ οὗτος, εἰς τόδε τὸ χωρίον ἄπιθι» (τῆς ἡϊόνος δηλώσας οἱ βαδιστέον ἦν αὐτῷ) «ἐντεύξομαι γάρ σοι» ἔφη «ἐκεῖ παραγενομένῳ». ὁ δὲ ἐπειδὴ τάχιστα αὐτὸν ἐκ τοῦ λίαν ἐναργοῦς καὶ πληκτικοῦ τῶν δειχθέντων ὁ ὕπνος ἀνήκεν καὶ προῦφαινε ἡὼς ἤδη χαραττομένη, ἀναστὰς καὶ πλείστους τῶν ὁμοσπονδούντων συγκαλεσάμενος εἰς τὸ δηλωθὲν χωρίον ἐφοῖτα μετ' αὐτῶν» [BHG 997].

⁴⁰³ Ο συγγραφέας ολοκλήρωσε το συγγραφόμενο μαρτύριο πληροφορώντας το αναγνωστικό του κοινό σχετικά με την αφορμή ενασχόλησής του με τον βίο του συγκεκριμένου μάρτυρα που είχε ζήσει αιώνες πριν από τον ίδιο. Αφορμή υπήρξε το γεγονός ότι ο συγγραφέας βρέθηκε στον τάφο του αγίου Αυτονόμου, όπου είχε την ευκαιρία να παρατηρήσει το σκηνώματά του, το οποίο δεν είχε υποστεί καμία απολύτως φθορά παρά το πέρασμα του χρόνου και η διαπίστωση αυτή, όπως είναι φυσικό, προκάλεσε τον εντυπωσιασμό του. Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αυτόνομος 19.7 (εκδ. AASS) [BHG 198].

⁴⁰⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αυτόνομος 18.6 (εκδ. AASS): «καὶ ὄρα δι' ὄνειρου τὸν μάρτυρα προτρεπόμενον ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ περιέτυχε τὸν λαγῶν θηράσας, σκηνὴν πρὸς οἴκησιν πῆξασθαι, κακεῖσε διαμένειν ἐνγειτόνων αὐτῷ» [BHG 198].

⁴⁰⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αυτόνομος 18.6 (εκδ. AASS): «Τοῦ δὲ θᾶπτον τὸ διατεταγμένον ἀνύσαντος, μετὰ τινὰς χρόνους ἐμφανέστερον ὁ ἱερομάρτυς ἐφίσταται, καὶ ὅστις εἶη διδάσκει, καὶ ὅτι τῆς σκηνῆς αὐτοῦ κάτωθεν τὸ ἱερόν αὐτοῦ τεθησαύριται λείψανον» [BHG 198].

το θεϊκό μήνυμα και για τον λόγο αυτό ενημέρωσε αμέσως τον αυτοκράτορα Αναστάσιο, ο οποίος διέταξε να ανεγερθεί στο σημείο εκείνο παρεκκλήσι προς τιμήν του μάρτυρα.

Στην περίπτωση του αγίου Κορνηλίου η εμφάνιση του αγίου υποκινήθηκε από το αίσθημα παραπόνου που τον κατέκλεισε αφενός εξαιτίας της εικόνας του τάφου του, ο οποίος είχε παραμεληθεί από τους πιστούς και αφετέρου εξαιτίας της παντελούς απουσίας επισκέψεώς του από τους πιστούς.⁴⁰⁶ Για τον λόγο αυτό εμφανίστηκε στον επίσκοπο Τρωάδος Σιλουανό με την πρόθεση να του εκφράσει το παράπονό του. Αναγκάστηκε μάλιστα να προβεί και σε δεύτερη εμφάνιση μέσω ονείρου κατά τη διάρκεια της επόμενης νύκτας, διότι ο επίσκοπος δεν κατάφερε να αντιληφθεί πλήρως το νόημα του μηνύματος που του μετέφερε.⁴⁰⁷ Αποκαλύπτεται επομένως ότι σκοπός της εμφάνισης του αγίου Κορνηλίου ήταν αφενός η εύρεση του λειψάνου του και αφετέρου η διατύπωση αιτήματος ανοικοδόμησης ναού προς τιμήν του, σε σημείο μάλιστα που όρισε ο ίδιος, όπως ακριβώς έκανε αναφορικά και με το σχήμα του ναού και με τους οικοδόμους που κλήθηκαν να τον ανεγείρουν. Ο Σιλουανός αποκάλυψε λοιπόν προς το συγκεντρωμένο

⁴⁰⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 1305.ιγ (εκδ. PG): «Εἶτα Σιλουανῶ τινι ἀσπαζομένῳ τε ἀρετῆν ἀνδρὶ καὶ θεοφιλεῖ, ὃς τῆ Τρωάδι ἐπεσκόπει, γενομένῳ ποτὲ κατὰ τὴν Σκεψαίων πόλιν, ὁ θεὸς ὄναρ Κορνήλιος ἐπιστὰς Πολύν, ἔλεγεν, χρόνον ἐνταῦθα οἰκῶ, καὶ οὐδεὶς ἐπεσκέψατο με, πλὴν μόνων τῶν ὑπ' ἐμοῦ βαπτισθέντων» [BHG 371].

⁴⁰⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 1305.ιγ (εκδ. PG): «[...] φοιτήσας αὐτῷ πάλιν ὁ ἅγιος εἰς τὴν ἐπιούσαν νύκτα· Ἐγὼ εἰμὶ Κορνήλιος ὁ ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἔστι δέ μοι καὶ οἶκος πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν τῇ βιάτῳ· ἀλλὰ σὺ εὐκτῆριον ἕτερον παρὰ τῷ τοῦ Δημητρίου τόπῳ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ οἰκοδόμησον· καλεῖται δὲ Πανδοχεῖον ὁ τόπος, ἔνθα καὶ πολλὰ τῶν ἤδη τελειωθέντων ἀγίων ἀδελφῶν κατάκεινται σώματα» [BHG 371].

Μία ακόμη περιγραφή της εμφάνισης του μάρτυρα απαντά σε αγνώστου συγγραφέα αγιολογικό κείμενο, στο οποίο αναφέρεται ότι ο επίσκοπος υπάκουσε αμέσως στο αίτημα του αγίου και ο ισχυρισμός αυτός διαφοροποιεί το κείμενο αυτό από το κείμενο του Συμεών Μεταφραστή. Ωστόσο το αίτημα που εκφράστηκε ήταν κοινό, καθώς αναφέρεται και στα δύο αγιολογικά κείμενα ότι ο άγιος ζήτησε να παραγματοποιηθεί μεταφορά του λειψάνου του και να ανεγερθεί ναός προς τιμήν του. Βλ. Ανώνυμος, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 36.5-37.5 (εκδ. Halkin) [BHG 370z]. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο συγγραφέας του ανώνυμου αγιολογικού κειμένου διαφοροποιήθηκε και ως προς το όνομα του επισκόπου, τον οποίο κατονόμασε ως Σιλβανό.

πλήθος ότι ο άγιος τον ενημέρωσε μέσω ονείρου για το σημείο, όπου ήταν κρυμμένος ο μέγας θησαυρός και έπειτα τους κάλεσε να καταπιαστούν άμεσα με την εύρεσή του.⁴⁰⁸

Ενοχλημένοι από την κατάσταση διατήρησης του σημείου ενταφιασμού του ήταν και ο άγιος Στέφανος ο πρωτομάρτυρας, όπως αναφέρει ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών σε εγκωμιαστικό λόγο που συνέθεσε για την έλευση του λειψάνου του μάρτυρα στην Κωνσταντινούπολη.⁴⁰⁹ Το τέλος των πρωτοχριστιανικών διωγμών αποτέλεσε μια εξαιρετη αφορμή για τον μάρτυρα, προκειμένου να αποκαλύψει στους πιστούς το ακριβές σημείο, όπου ήταν ενταφιασμένο το λείψάνό του, καθώς ο τόπος εκείνος ήταν πλέον ακατάλληλος για τη χάρη του, εφόσον είχε υποστεί φθορές και είχε παραμεληθεί στο πέρασμα του χρόνου. Μάρτυρας της εμφάνισής του που πραγματοποιήθηκε μάλιστα τρεις φορές, ήταν ένας ηλικιωμένος πρεσβύτερος ονόματι Λουκιλλιανός.⁴¹⁰ Ο άγιος Στέφανος, ο οποίος χρειάστηκε να αποκαλύψει στον Λουκιλλιανό την ταυτότητά του,⁴¹¹ εμφανίστηκε μέσω ονείρου⁴¹² κατά τη διάρκεια της νύκτας και κάλεσε τον πιστό να

⁴⁰⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 1308.ιδ (εκδ. PG) [BHG 371].

⁴⁰⁹ Ο Ιωάννης Αρτόπουλος υποστήριξε ότι ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών έγραψε τον λόγο αυτό με την πρόθεση να τον εκφωνήσει ο ίδιος, όπως και έγινε εντέλει, στον ναό του αγίου Στεφάνου που υπήρχε στην πόλη Δάδυβρα, όπου φυλασσόταν μέρος των λειψάνων του. Αναφορικά με την πόλη Δάδυβρα είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι οι μελετητές του βίου του αγίου Στεφάνου προσπάθησαν μέσα από ενδείξεις του κειμένου να εντοπίσουν την πόλη, όπου εκφωνήθηκε ο λόγος αυτός, με την πλειονότητα των μελετητών να συμφωνεί ότι η πόλη αυτή είναι η Κωνσταντινούπολη. Τον ισχυρισμό αυτό αναιρέσε ωστόσο ο Ιωάννης Αρτόπουλος. Βλ. σχετικά Ι. Γ. Αρτόπουλος, Συμβολή στη μελέτη για τον Νικήτα τον Παφλαγόνα, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 16 (2009) 114

⁴¹⁰ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 58.4.30-59.4.2 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Χρόνων οὖν πλείστων μετὰ τὴν αὐτῶν κοίμησιν παρῳχηκότων, καὶ πολλῶν μὲν ἤδη τοῖς ἀθλητικοῖς ἀγῶσι τετελειωμένων, τῶν κατὰ τῆς πίστεως δὲ παυσασμένων διωγμῶν [...] Ὁ δὲ τρόπος τῆς τοῦ λειψάνου φανερώσεως οὗτος. Ἦν ἄνθρωπος κατὰ τὴν κωμὴν οἰκῶν ἐκείνην, ἐν ᾗ ὁ πολῦτιμος οὗτος κατεκέκρυπτο θησαυρός, πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν, πρεσβύτερος τὸ ἀξίωμα, τὸ εἶδος αἰδέσιμος, τὸν βίον αἰδεσιμώτερος καὶ σεμνότερος, τοῦνομα Λουκιλλιανός. Τούτῳ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρίς ὁ θεῖος πρῶταθλος ἐπιφανεῖς ἑαυτὸν καταδηλοῖ» [BHG 1651].

⁴¹¹ Ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών περιέγραψε εκτενώς τη μορφή του αγίου Στεφάνου, η ταυτότητα του οποίου αποκαλύφθηκε χάρη σε ερώτηση που του έθεσε ο Λουκιλλιανός. Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 59.4.14-20 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 1651].

⁴¹² Διήγηση του ίδιου θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε εγκώμιο του αγίου Στεφάνου, το οποίο συνέθεσε ο επίσκοπος Σελευκείας Βασίλειος. Κατά τη μελέτη του μαρτυρίου διαπιστώθηκε ότι δεν δηλώνεται με σαφήνεια ο τρόπος, με τον οποίο εμφανίστηκε ο μάρτυρας στους πιστούς, αν εμφανίστηκε δηλαδή μέσω ονείρου ή οράματος. Ωστόσο η παράθεση του όρου *ὄπτασία* λίγο παρακάτω μπορεί να ισχυροποιήσει την

μεταβεί άμεσα στην Ιερουσαλήμ, όπου έπρεπε αρχικά να συναντήσει τον επίσκοπο της πόλης και έπειτα να μεταβεί στον τάφο, τον οποίο έπρεπε να ανοίξει, προκειμένου να γίνει γνωστή σε όλους η άθληση του αγίου Στεφάνου και των άλλων τριών μαρτύρων, των οποίων τα σώματα παρέμεναν και αυτά κρυμμένα στο εσωτερικό του.⁴¹³ Ο Λουκιλλιανός δεν έφερε ωστόσο εις πέρας αμέσως την αποστολή που του ανατέθηκε, διότι ζήτησε να υπάρξει δεύτερη και τρίτη εμφάνιση του μάρτυρα, προκειμένου να πειστεί, και προκάλεσε κατ' αυτόν τον τρόπο την οργή του αγίου Στεφάνου.⁴¹⁴ Όσον

άποψη περί εμφάνισής του μέσω οράματος. Χρησιμοποιήθηκε επίσης το ρήμα *οπτάνεται*, το οποίο δηλώνει την εμφάνιση κάποιου μέσω οράματος, αλλά το συμπέρασμα αυτό κρίνεται ως μη ασφαλές, εφόσον ο ρηματικός τύπος μπορεί να δηλώνει επίσης έναν γενικευμένο τρόπο παρουσίασης του μάρτυρα ενώπιον όλων όσων έκρινε ότι ήταν σημαντικό να εμφανιστεί. Βλ. Βασίλειος Σελευκείας, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 469 (εκδ. PG) [BHG 1652-1653]. Διαπιστώθηκε επίσης ότι σε αντίθεση με τον Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνα, ο Βασίλειος προέβη σε μια ιδιαίτερα σύντομη και γενικευμένη διήγηση των γεγονότων αποσιωπώντας σημαντικές λεπτομέρειες, όπως είναι το όνομα του πιστού, ενώπιον του οποίου εμφανίστηκε ο άγιος Στέφανος, αλλά και η περιγραφή του σημείου που θα πραγματοποιούνταν, προκειμένου να διευκολυνθεί ο πιστός κατά τη διαδικασία αναγνώρισης της λειψανοθήκης του αγίου Στεφάνου, εφόσον στο ίδιο σημείο υπήρχαν τρεις ακόμη λειψανοθήκες, οι οποίες ανήκαν σε άλλους μάρτυρες. Ως εκ τούτου είναι σχεδόν απίθανο να ήταν το έργο αυτό πηγή πληροφόρησης του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνα.

⁴¹³ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 59.4.23-29 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Τίς εἶ, κύριε;» τὸν δὲ «Ἐγὼ εἰμὶ Στέφανος» εἶπεν, «ὁ πρῶτος τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀναδησάμενος· ἀλλ' ἄνελθε τὸ τάχος εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς πόλεως πρὸς ἡμᾶς παράγγειλον κατελθεῖν καὶ τὸν τάφον ἀνοῖξαι καὶ εὐωδιάσαι καὶ τὴν ἡμῶν ἄθλησιν ἀνακηρῦξαι, ὅπως δοξασθῆ ἄλλιν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν καὶ σπλαγχνισθεὶς ἴλεως γένηται ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ λαοῦ· ἠχρεῖωσθαι γὰρ τὸν τόπον καὶ παρημελῆσθαι, ἔνθα τὰ ἡμέτερα σώματα κατάκειται». Τὸν δὲ πάλιν ὄναρ ἀνθυπενεγκεῖν καὶ «Τίνες οὗτοι, κύριε, οἱ σὺν τῷ ὑμετέρῳ λειψάνῳ κατατεθειμένοι;» ἀκοῦσαι δὲ παραχρῆμα παρ' αὐτοῦ· «Γαμαλιήλ», φησὶν «ἔστιν ὁ τὸν μέγαν ἀναθρέψας Παῦλον, καὶ Ἀβελβοῦς ὁ τούτου υἱός, καὶ Νικόδημος ὁ ἀνεψιός» [BHG 1651].

⁴¹⁴ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 61.6.7-11 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Τοῖνυν τῇ μετ' αὐτὴν Παρασκευῇ, κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς νυκτὸς ὥραν, ὁμοίῳ τῷ σχήματι πάλιν, ὁ ἅγιος ἐπιστάς, «Ἴνα τί», φησὶν «ἡμέλησας καὶ οὐκ ἀνήλθες ἐξηγήσασθαι τῷ ἐπισκόπῳ τὰ ἐντεταλμένα σοι;» [BHG 1651].

Στην περίπτωση του αγίου Στεφάνου είναι πολλά τα αγιολογικά κείμενα, τα οποία συνδέθηκαν με τον βίο και το μαρτύριό του και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να είναι ποικίλες και οι εκδοχές που εντοπίστηκαν αναφορικά με τον τρόπο εμφάνισης του μάρτυρα. Η ύπαρξη ενός ακόμη μαρτυρίου, το οποίο διασώζεται ως ανώνυμο, καθιστά ακόμη δυσκολότερη την εξαγωγή ενός ασφαλούς συμπεράσματος, καθώς σε αυτό το κείμενο υποστηρίζεται ότι αντί του μάρτυρα εμφανίστηκε η μορφή του Γαμαλιήλ, ο οποίος ανέλαβε να μεταφέρει στον πιστό το θεϊκό μήνυμα. Ο λόγος του Γαμαλιήλ είναι ιδιαίτερα εκτενής, αφενός διότι γνωστοποίησε στον πιστό λεπτομέρειες σχετικά με τη διαδικασία που ακολούθησε ο ίδιος κατά τον ενταφιασμό του σώματος του μάρτυρα και αφετέρου διότι του αποκάλυψε τα σημεία που έπρεπε να αναζητήσει στην προσπάθεια αναγνώρισης της λειψανοθήκης του αγίου Στεφάνου. Η ποικιλία των παραλλαγών που εντοπίστηκαν σχετικά με την ταυτότητα της εμφανιζόμενης μορφής μπορεί να εκληφθεί

αφορά τον τρόπο διήγησης του θαυμαστού σημείου δίνεται η εντύπωση ότι ο άγιος Στέφανος ήταν συνεχώς παρών κατά την πορεία αναζήτησης του λειψάνου προβαίνοντας σε εμφανίσεις κυρίως κατά τη διάρκεια της νύκτας, προκειμένου να δώσει συμβουλές στον Λουκιλλιανό, ο οποίος κατάφερε εντέλει να φέρει εις πέρας την αποστολή του. Η διήγηση του πρώτου ονείρου είναι αρκετά εκτενής, ενώ το ρητορικό τέχνασμα του διαλόγου μεταξύ του Λουκιλλιανού και του μάρτυρα της προσέδωσε ζωντάνια και δραματικότητα. Η παράθεση επίσης πολλών λεπτομερειών κατά τη διήγηση του ονείρου αποδίδεται στη θέληση του συγγραφέα να αποτρέψει κάθε διάθεση αμφισβήτησης από το ακροατήριό του.

Μία ακόμη μαρτυρία θέασης ονείρου απαντά, όπως διαπιστώσαμε, στο μαρτύριο των εξήκοντα τριών μαρτύρων που θανατώθηκαν βάνουσα κατά τη διάρκεια επίθεσης Αράβων στην πόλη της Ιερουσαλήμ. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, η εμφάνιση των μαρτύρων τοποθετείται χρονικά κοντά στη στιγμή της κοίμησής τους και πραγματοποιήθηκε ενώπιον του πατριάρχη Ιεροσολύμων Ιωάννη Ε΄. Ο μοναχός Συμεών υποστήριξε ότι αίτημα των μαρτύρων ήταν η περισυλλογή των λειψάνων τους και η μεταφορά τους στον τόπο που θα υποδείκνυαν στον πατριάρχη, ο οποίος έπρεπε επιπλέον να ανεγείρει στο σημείο εκείνο ναό προς τιμήν τους. Ο πατριάρχης, ο οποίος ξύπνησε αμέσως, προσπάθησε να φέρει εις πέρας την αποστολή που του ανατέθηκε μεταφέροντας τα σώματα των εξήκοντα τριών μαρτύρων στον τόπο που του υπέδειξαν, ο οποίος μετατράπηκε σε σημείο τέλεσης θαυμάτων.⁴¹⁵

ως ένδειξη σύγχυσης αναφορικά με τον ακριβή τρόπο εύρεσης του λειψάνου του μάρτυρα. Βλ. Ανώνυμος, Στέφανος ο πρωτομάρτυρας 32.4.8-15 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 1649].

⁴¹⁵ Βλ. Συμεών μοναχός, 63 μάρτυρες Ιεροσολύμων 162.30-163.31 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «οἱ δὴ καὶ μετ' ὀλίγον καιρὸν ὀπτάνονται τῷ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας προεστῶτι Ἰωάννῃ ἐκείνῳ, ἀνδρὶ θεοφιλεῖ τὴν εὐσέβειαν, τῷ καὶ τὰ τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν ἀναλαβομένῳ διὰ ταχυγράφων ὑπομνήματα ᾧ καὶ ἐπιτάττουσι τὰ θεῖα τούτων σώματα ἐκεῖθεν ἐλέσθαι καὶ ἐν τῷ ὑποσημασθέντι τούτῳ ἐναποθέσθαι τόπῳ, ἐν ᾧ ἴδρυται πλησίον τούτου καὶ ναὸς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, ἐκτὸς τῆς λαμπρᾶς τῶν Ἱεροσολύμων πόλεως. Ὅς καὶ διυπνισθεὶς κατὰ τὸ φανέν αὐτῷ καθ' ὕπνου ἐποίει, καὶ πρὸς ὃν ἐπετόθησαν τόπον, ἐν τούτῳ παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου ἀρχιεπισκόπου ἐνσοριάζονται» [BHG 1218].

Τα όνειρα που περιγράφονται στον βίο του επισκόπου Αμασείας Βασιλέως, στον βίο του οσίου Λουκά του Στειριώτη, αλλά και σε ομιλία που γράφτηκε για τον άγιο Ιωάννη Ελεήμονα τον Νέο διαφοροποιούνται από τα όνειρα που περιγράφηκαν προηγουμένως, διότι διαπιστώνεται ότι οι εμφανιζόμενες μορφές ήταν διαφορετικές από αυτές των ίδιων των αγίων και των μαρτύρων. Ο πρεσβύτερος Νικομηδείας Ιωάννης⁴¹⁶ αναφέρει στον βίο του επισκόπου Αμασείας Βασιλέως ότι αντί του μάρτυρα εμφανίστηκε ένας άγγελος, ο οποίος μετέφερε στους πιστούς το θεϊκό μήνυμα. Η εμφάνισή του, η οποία υποκινήθηκε από την ανάγκη εύρεσης του λειψάνου του μάρτυρα, πραγματοποιήθηκε μέσω ονείρου κατά τη διάρκεια της νύκτας,⁴¹⁷ προκειμένου να πληροφορηθεί ο Ελπιδοφόρος, ο οποίος αποτελούσε μέλος του στενού κύκλου των μαθητών του ότι έπρεπε να αναζητήσει το σώμα του.⁴¹⁸ Αφού σκέφτηκε πολύ προσεκτικά την εντολή που του δόθηκε, μετέβη στη

⁴¹⁶ Ο ίδιος ο συγγραφέας κατονόμασε τον άνθρωπο που του παρείχε όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τη συγγραφή του αγιολογικού κειμένου και υπέδειξε τον Ελπιδοφόρο, ο οποίος παρουσιάζεται ως ο πιστός που πραγματοποίησε την ανακομιδή του λειψάνου του μάρτυρα. Βλ. Ιωάννης Νικομηδείας, Βασιλεύς XLV.20 (εκδ. AASS) [BHG 239]. Σύμφωνα λοιπόν με το αγιολογικό αυτό κείμενο, ο Ιωάννης είχε την ευκαιρία να συναντήσει τον Ελπιδοφόρο από κοντά μετά την ολοκλήρωση της διακονίας του, όταν και μετέβη στην Νικομήδεια. βλ. Ιωάννης Νικομηδείας, Βασιλεύς XLV.23 (εκδ. AASS) [BHG 239].

⁴¹⁷ Για τον ίδιο μάρτυρα έγραψε επίσης ο επίσκοπος Αμασείας Αστέριος, ο οποίος υπονόησε ότι ο άγγελος παρουσιάστηκε στον πιστό μέσω οράματος και όχι μέσω ονείρου. Ενδεικτική είναι η χρήση του όρου *όπτασιαν*, ο οποίος υποδηλώνει ως τρόπο εμφάνισης του αγγέλου το όραμα. Βλ. Αστέριος Αμασείας, Βασιλεύς L.17 (εκδ. AASS): «Εὐθὺς γὰρ κατ' αὐτὴν τὴν ἔχομένην νύκτα, τρισσῶς ἐπιφανείς θεῖος ἄγγελος τῶ πιστότατῶ Ἐλπιδοφόρῳ ἀπεθέσπισεν, ὁ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς Βασιλεὺς εἰς Σινώπην παραγίνεται, κακεῖσε ὑμᾶς περιμένει. Ὁ δὲ τοῖς κληρικοῖς μετὰ θάμβους τὴν ὄπτασιαν ἐξηγήσατο» [BHG 240]. Εφόσον το χρονικό κενό μεταξύ των δύο συγγραφέων και του μάρτυρα ήταν τόσο μικρό, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο Αστέριος είχε την ευκαιρία να αντλήσει πληροφορίες σχετικά με το μαρτύριο του αγίου Βασιλέως από έγκυρες πηγές, ίσως και από αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων του βίου του και για τον λόγο αυτό ανακύπτουν ερωτηματικά ως προς τον ακριβή τρόπο, με τον οποίο εμφανίστηκε ο άγγελος. Μία ακόμη διαφοροποίηση διαπιστώνεται ως προς την παρουσία του Παρθενίου, ο οποίος σύμφωνα με τη διήγηση του Αστερίου είδε επίσης μέσω οράματος όσα είδε ο Ελπιδοφόρος σε όνειρο, διαλύοντας με τον τρόπο αυτό κάθε αμφιβολία που μπορεί να υπήρξε σχετικά με τη γνησιότητα του ονείρου. Βλ. Αστέριος Αμασείας, Βασιλεύς L.17 (εκδ. AASS): «οἱ καὶ ἀκούσαντες ἀνέπνευσαν καὶ τῆς πολλῆς ἀθυμίας ἀπηλλάγησαν, ἐπεὶ καὶ ὁ Παρθένιος τὰ παραπλήσια καθ' ὕπαρ εἶδεν» [BHG 240].

⁴¹⁸ Βλ. Ιωάννης Νικομηδείας, Βασιλεύς XLIV.16 (εκδ. AASS): «Ἐκεῖνη δὲ τῇ νυκτὶ θειοτάτη τις αὐτῶ γίνεται ἀγγέλου ἐπιστασία, τρίς ἐπὶ τὸ αὐτὸ οὕτω πῶς ἐγκελευομένου, ὁ ἐπίσκοπος Βασιλεὺς εἰς Σινώπην παραγίνεται, κακεῖσε ὑμᾶς περιμένει· ἐγερθεὶς οὖν, λάβε τοὺς διακόνους αὐτοῦ, καὶ ἐμβὰς εἰς πλοῖον, ἐλθὲ πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ τὸ τριχῆ κατὰ τ' αὐτόν διαναστὰς καὶ διαλογιζόμενος πρόσταξιν, διηγήσατο τοῖς κληρικοῖς, ἐρώμενος, εἰ τὰ ἀληθῆ Σινώπη τόπος αὐτοῖς ἢ χώρα πού ποτε ἤκουσαι» [BHG 239].

Σινώπη, όπου εμφανίστηκε για άλλη μία φορά ενώπιον του ο άγγελος με σκοπό να του υποδείξει το ακριβές σημείο εύρεσης του λειψάνου.⁴¹⁹ Πραγματοποιήθηκε μάλιστα και θαυμαστό σημείο, κατά το οποίο έγινε ορατός ο άγιος Βασιλεύς να στέκεται εν μέσω πλήθους στρατιωτών. Ο άγγελος, αφού έδειξε προς το μέρος του μάρτυρα, κάλεσε τον Ελπιδοφόρο να προσέλθει ξανά στο σημείο, για να παραλάβει το σώμα του και αυτός χαρούμενος καθώς ήταν, δεν συνέχισε τον ύπνο του, αλλά έσπευσε να ανακοινώσει στη συνοδεία του το νέο μήνυμα που του μετέφερε ο άγγελος. Η επιχείρηση ανέλκυσης του λειψάνου στέφθηκε εντέλει με επιτυχία και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στην Αμάσεια, όπου και ενταφιάστηκε κρυφά υπό τον φόβο του ηγεμόνα.⁴²⁰ Ο συγγραφέας θέλοντας να προσδώσει αμεσότητα και ζωντάνια στο κείμενό του παρέθεσε σε β' πρόσωπο τα μηνύματα που μετέφερε ο άγγελος στον πιστό, ενώ σε α' πρόσωπο μιλά τόσο ο ίδιος ο Ελπιδοφόρος όσο και ένας από τους ακόλουθούς του.

Στον βίο του οσίου Λουκά του Στειριώτη η εμφάνιση της επουράνιας μορφής τοποθετείται σε χρονική απόσταση έξι μηνών από την κοίμηση του αγίου, ενώ αναφορικά με την ταυτότητα του πιστού που είδε το θεϊόν όνειρο πληροφορούμαστε ότι ήταν ένας μοναχός, ο οποίος έτυχε να διέρχεται από το σημείο, όπου ήταν ενταφιασμένο το σώμα του αγίου Λουκά. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, το όνειρο, για το περιεχόμενο του οποίου δεν δίνεται καμία απολύτως πληροφορία, ερμηνεύτηκε ως σημάδι επιθυμίας του Θεού να παραμείνει ο μοναχός στην περιοχή, προκειμένου να μπορεί να λειτουργεί στο ναό του οσίου. Αναφέρεται μάλιστα ότι ο μοναχός οδηγήθηκε προς το κελί του οσίου Λουκά σαν να τον τραβούσε προς τα εκεί ένα θεϊκό χέρι και είχε την ευκαιρία να παρατηρήσει ότι η λειψανοθήκη του οσίου στεκόταν εκεί έχοντας στερηθεί οποιαδήποτε

⁴¹⁹ Βλ. Ιωάννης Νικομηδείας, Βασιλεύς XLIV.17 (εκδ. AASS): «Ἐν γοῦν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ὁ κατ' ἀρχὰς τῷ Ἐλπιδοφόρῳ φανείς, ἐπιστὰς αὐτῷ ἔφη· Ἐπὶ τὸ δεξιὸν τῆς πόλεως κόλπον χαλάσατε ἀμφίβληστρον καὶ ὄν ἐφίεσθε εὐρήσετε μαργαρίτην. Καὶ ἐξαίφνης ὑπεδείκνυεν αὐτῷ τὸν τε τόπον, καὶ τινὰ τεκμήρια, καὶ οἶκον διάφωτον, τὸν τε ἅγιον καθήμενον ἐν αὐτῷ μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, καὶ φησίν, Ἴδου ὄραξ αὐτόν, πρῶτας ἐλθῶν, λάβε αὐτόν» [BHG 239].

⁴²⁰ Βλ. Ιωάννης Νικομηδείας, Βασιλεύς XLV.20 (εκδ. AASS) [BHG 239].

φροντίδα, χωρίς ομορφιά και χωρίς καμία περιποίηση. Το γεγονός αυτό τον κινητοποίησε και καταπιάστηκε αμέσως με τη φροντίδα τόσο της λειψανοθήκης όσο και του τόπου τριγύρω, τον οποίο μετέτρεψε σε άβατο, προκειμένου να είναι αδύνατο για τους πιστούς να αγγίξουν τη λειψανοθήκη.⁴²¹ Διαπιστώνεται λοιπόν ότι πρόθεση του συγγραφέα δεν ήταν η παρουσίαση του ονείρου, αλλά του τρόπου που αυτό συνέβαλε στον εντοπισμό και την περιποίηση της λειψανοθήκης του οσίου Λουκά, εφόσον ο ίδιος ήταν απογοητευμένος από την παντελή απουσία ενδιαφέροντος για αυτόν από μέρους των πιστών.

Για τον άγιο Ιωάννη τον Ελεήμονα τον Νέο έγραψε ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, ο οποίος απέφυγε να προσδιορίσει την ακριβή ταυτότητα της εμφανιζόμενης μορφής. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, ο πιστός μετέβη στη Νίκαια, όπως του υποδείχθηκε, και συγκεκριμένα σε μια κρύπτη νεκρών, όπου παρατήρησε ότι τα σώματα κάποιων εξ αυτών είχαν διατηρηθεί ακέραια, σε αντίθεση με κάποια άλλα, τα οποία είχαν υποστεί φθορά από το πέρασμα του χρόνου. Η παρουσία στο σημείο πολλών νεκρών σωμάτων δεν διευκόλυνε την προσπάθεια αναγνώρισης του σώματος του αγίου Ιωάννη, η οποία πραγματοποιήθηκε εντέλει με τη συμβολή ενός αστεριού.⁴²² Η επιλογή επομένως του Ακροπολίτη να προβεί σε μια τόσο σύντομη και γενικευμένη περιγραφή του θαυμαστού σημείου σε συνδυασμό με την παράλειψη αναφοράς σημαντικών λεπτομερειών, όπως είναι ο ακριβής προσδιορισμός της ταυτότητας της εμφανιζόμενης μορφής, μας οδηγεί

⁴²¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Λουκάς ο Στειριώτης 110.66.6-21 (εκδ. Connor): «τούτω κοιμωμένω θεϊός τι ἐφίσταται ὄνειρος, ὃν καὶ ἀπαγγείλας τοῖς ἐγχωρίοις ἤκουσε παρ' αὐτῶν· «Ἐνταῦθα χρῆναί σε τὴν πορείαν στήσαι λεγόντων· καὶ γὰρ τῷ Θεῷ βούλημα, φασί, τῷ θείῳ σε καὶ νέω διαλειουργῆσαι Λουκᾶ καὶ πρὸς τοῦτό σε τὴν ὁδὸν ταύτην στείλασθαι παρεσκεύασεν». Ὁ δὲ μηδὲν ὅλως ἐπιδοιάσας ὡσπερ ὑπὸ τινος θείας χειρὸς ἐλκόμενος πρὸς τὸ τοῦ ἀγίου ποδηγεῖται κελλίον, ἔνθα παραστάς καὶ τὸ ἐπιτερπὲς οἶον τοῦ τόπου καὶ πρὸς ἡσυχίαν ἡρμωσμένον καταμαθὼν καὶ λίαν ἡσθεὶς, τὸ λοιπὸν οἰκεῖν ἐκεῖσε τῷ θεῷ καθυπέσχετο» [BHG 994].

⁴²² Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος 46.3.19-46.4.5 (εκδ. Polemis): «Ἐπιφαίνεταιί τις νύκτωρ αὐτῷ, [...] Καὶ ὃς εὐθὺς ἐξ ὕπνου γενόμενος, τὰς τὲ κυπαρίττους ἐζήτησε καὶ ζητήσας εὔρε καὶ εὐρών τὸ κατ' ἐπίσκηψιν κιβώτιον ἔτεκνήνατο· καὶ δὴ συμπαραλαβὼν τὴν παῖδα παρὰ γε τὸν δηλωθέντα τόπον ἐπέστη» [BHG 889n (934c*)].

στο συμπέρασμα ότι το ενδιαφέρον του συγγραφέα επικεντρώθηκε κυρίως στην παρουσίαση του γεγονότος της εύρεσης και της περιγραφής της κατάστασης διατήρησης του λειψάνου του αγίου και όχι στην περιγραφή της εμφάνισης της θεϊκής μορφής.

Μία ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν το μαρτύριο του επισκόπου Αντιοχείας Ιγνατίου, το μαρτύριο της αγίας Ευγενίας, το μαρτύριο του αγίου Ουάρου και ο βίος της αγίας Θεοδώρας από την Αλεξάνδρεια. Ειδοποιός διαφορά των τεσσάρων αυτών περιγραφών είναι η σκοπιμότητα θέασης του ονείρου, καθώς δεν ζητήθηκε η εύρεση ή η ανακομιδή των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων. Στην περίπτωση του αγίου Ιγνατίου και της αγίας Ευγενίας κίνητρο για την εμφάνισή τους υπήρξε η προσωπική τους επιθυμία να προσφέρουν παρηγοριά στους οικείους τους, οι οποίοι θρηνούσαν για την απώλειά τους. Και τα δύο αγιολογικά κείμενα παραδίδονται με το όνομα του Συμεών Μεταφραστή, ο οποίος μας πληροφορεί ότι ο άγιος Ιγνάτιος εμφανίστηκε μέσω ονείρου σε μέλη του κύκλου του που βρίσκονταν στη Ρώμη, οι οποίοι δεν επιδέχονταν καμία παρηγοριά τόσο εξαιτίας της απώλειας του ίδιου του μάρτυρος όσο και εξαιτίας του γεγονότος ότι το λείψανό του ενταφιάστηκε στην Αντιόχεια. Η αγία Ευγενία από την άλλη εμφανίστηκε μέσω ονείρου στη μητέρα της, την οποία επιθυμούσε να παρηγορήσει, επειδή δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει με ηρεμία τον χωρισμό μητέρας-κόρης.

Η προβολή της ευαίσθητης και συναισθηματικής πλευράς των δύο μαρτύρων αποτελεί επιλογή του συγγραφέα, διότι θέλησε να προβάλλει τον ψυχολογικό κλονισμό που υπέστησαν οι ίδιοι εξαιτίας της συναισθηματικής κατάστασης των οικείων τους. Ο Ιγνάτιος ενδιαφέρθηκε συγκεκριμένα για αυτούς που είχαν κριθεί άξιοι από παλιά να είναι μέλη της συντροφιάς του και για τον λόγο αυτό θέλησε να απαλύνει τον πόνο τους και να σβήσει την αγριότητα της οδύνης τους.⁴²³ Η αγία Ευγενία από την άλλη

⁴²³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιγνάτιος Αντιοχείας 1284.IZ (εκδ. PG): «Λέγεται γοῦν, ὅτι μετὰ τὴν μαρτυρικὴν τοῦ ἀνδρὸς τελείωσιν, πενθούντων τὴν ἐκείνου στέρησιν τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ πιστῶν καὶ οὐδὲν ὄλως τῆς οδύνης παραμύθιον δεχομένων, ὕμνοις τε σχολαζόντων ἐπιταφίοις καὶ παννυχίσις, αὐτὸς ὄναρ ἐπιφαινόμενος καὶ οἶονεὶ περιβάλλων αὐτοὺς καὶ περιπτυσσόμενος, ὅσοι δηλαδὴ καὶ ἀξίους ἑαυτοῦς

ενδιαφέρθηκε για τη μητέρα της που βρισκόταν σε κάκιστη ψυχολογική κατάσταση και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκε ενώπιόν της μέσω ονείρου λαμπρά στολισμένη και συνοδευόμενη από χαρούμενες παρθένας, προκειμένου να γίνει αντιληπτό από τη μητέρα της ότι καμία βασίλισσα δεν ήταν δυνατό να συγκριθεί με τη μάρτυρα, η οποία αποτελούσε πλέον μέλος του βασιλείου του Θεού. Πέραν τούτου, η μητέρα της αγίας Ευγενίας ενημερώθηκε ότι πλησίαζε η στιγμή που θα πήγαινε και η ίδια κοντά στην ίδια και τον πατέρα της, ο οποίος είχε μεταβεί ήδη στην επουράνια βασιλεία. Λίγο πριν εξαφανιστεί η μορφή της αγίας, παρακάλεσε τη μητέρα της να διαφυλάξει την πίστη των αδερφών της, ώστε να αποτελέσει όλη η οικογένεια ένα καλὸν δῶρον για τον Θεό.⁴²⁴ Μέρος του ονείρου αποτέλεσε και η θέαση αγγέλων, των οποίων η εμφάνιση αποτέλεσε σημάδι χαράς και σεβασμού. Πρόθεση του Συμεών πέραν της πρόκλησης του αισθήματος του θαυμασμού στους αναγνώστες των αγιολογικών του κειμένων ήταν η ενίσχυση της θετικής εικόνας που είχαν οι πιστοί για τους αγίους και τους μάρτυρες, καθώς προβάλλεται το ενδιαφέρον και η φροντίδα που επέδειξαν για αυτούς. Τους μετέφερε επίσης με έμμεσο τρόπο το μήνυμα ότι έπρεπε να αγωνίζονται διαρκώς για τη σωτηρία της ψυχής τους. Μία ακόμη παρατήρηση που μπορεί να γίνει σχετικά με την περιγραφή του θαυμαστού σημείου στο μαρτύριο του αγίου Ιγνατίου, αφορά τη συντομία διήγησης του ονείρου, καθώς ο συγγραφέας απέφυγε να αναφερθεί στο περιεχόμενό του και περιορίστηκε να περιγράψει μόνο την επίδραση που άσκησε η εμφάνιση του μάρτυρα στην ψυχολογία των πιστών.

Άκρως επιθετική ήταν από την άλλη η αντίδραση του αγίου Ουάρου, ο οποίος στράφηκε εναντίον της ευσεβούς γυναίκας που πραγματοποίησε τον ενταφιασμό του

πρότερον τῆς ἐκείνου κατέστησαν συνουσίας, ὁμαλὲς αὐτοῖς καὶ πραότερον ἐποίει τὸ πένθος, καὶ τῆς ὀδύνης τὸ ἄγριον ἀπεσβέννυ» [BHG 815].

⁴²⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ευγενία 649.ΛΖ-650.ΛΖ (εκδ. PG): «Δισσοῖς γὰρ τοῖς πάθει μεριζομένοις αὐτῇ τῆς μητρός, καὶ τῷ μὲν διὰ Χριστὸν τυθῆναι χαιρούσης, ἀλγούσης δὲ τῷ θυγατρὸς διαζυγῆναι τοιαύτης, καὶ τὸν χωρισμὸν ἤκιστα πράως ὑπομενούσης, ὄναρ ἢ μάρτυς αὐτῇ ἐφίσταται οὕτω μὲν ἐστολισμένη λαμπρῶς ὡς μηδὲ προσβάλλειν αὐτῇ τὸν ὀφθαλμὸν ἰκανῶς ἔχειν, τοιαύταις δὲ παρθένοις προπεμπομένη φαιδραῖς, ὡς μηδὲ μίαν αὐτῇ τῶν βασιλίδων παραβεβλησθαι δύναται» [BHG 608].

λειψάνου του.⁴²⁵ Με πρωτοβουλία μάλιστα της γυναίκας αυτής, της οποίας το όνομα ήταν Κλεοπάτρα, ανεγέρθηκε στο σημείο εύρεσης του λειψάνου ναός, στο εσωτερικό του οποίου κατατέθηκε με επίσημο τρόπο το λείψανο του μάρτυρα αμέσως μετά την ολοκλήρωση των εργασιών ανοικοδόμησης. Ωστόσο κατά τη διάρκεια της νύκτας πέθανε εντελώς απροσδόκητα ο γιος της Κλεοπάτρας και το γεγονός αυτό προκάλεσε τον θρήνο της. Εφτασε μάλιστα στο σημείο να κατηγορήσει τον άγιο Ουάρο για αθέτηση της συμφωνίας που είχαν συνάψει μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, η αντίδρασή της ήταν αρκετά έντονη, όπως και τα λόγια που απηύθυνε εναντίον του μάρτυρα. Για δύο ολόκληρες ημέρες θρηνούσε έχοντας στην αγκαλιά της τον υιό της, μέχρι που αποκαμωμένη αποκοιμήθηκε και τότε εμφανίστηκε ενώπιόν της ο μάρτυρας, ο οποίος κρατούσε και αυτός στη δική του αγκαλιά τον υιό της Κλεοπάτρας. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τον άγιο Ουάρο οργισμένο με τη Κλεοπάτρα, την οποία αφενός επέπληξε για την κατηγορία που απηύθυνε εναντίον του, εφόσον τον κατηγορήσε ως υπαίτιο του θανάτου του παιδιού της και αφετέρου της δικαιολόγησε την πράξη του ως προσφορά ανταμοιβής για τις ενέργειες, στις οποίες προέβη η ίδια για χάρη του. Παρόλα αυτά ο μάρτυρας κάλεσε το παιδί να επιστρέψει κοντά στη μητέρα του, προκειμένου να την παρηγορήσει, αλλά το αίτημά αυτό βρήκε αντίθετο το ίδιο το παιδί, το οποίο αντέδρασε στην πρόταση του μάρτυρα, διότι επιθυμούσε να παραμείνει κοντά στον ίδιο. Η Κλεοπάτρα τους παρακάλεσε να πάρουν κοντά τους και την ίδια, αλλά ο Ουάρος απέρριψε το αίτημά της και την ενημέρωσε ότι δεν είχε έρθει ακόμη η στιγμή να παραδώσει η ίδια το πνεύμα της.⁴²⁶ Μόλις ολοκληρώθηκε το όνειρο, η Κλεοπάτρα ξύπνησε και μετέφερε το σώμα του υιού της κοντά στον τάφο του μάρτυρα.

⁴²⁵ Η ευσεβής Κλεοπάτρα, η οποία ήταν παρούσα κατά τη στιγμή του θανάτου του μάρτυρα, κατάφερε να πάρει κρυφά το σώμα του, το οποίο και μετέφερε με τη βοήθεια του υιού της στην Παλαιστίνη, όπου και το ενταφίασε.

⁴²⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ουάρος-Κλεοπάτρα 1156.ιγ-1157.ιε (εκδ. PG) [BHG 1863].

Περιγραφή του ίδιου θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε ανώνυμου συγγραφέα μαρτύριο του αγίου Ουάρου. Κατά τη μελέτη του σχετικού αποσπάσματος διαπιστώθηκε ότι ένα χάσμα του κειμένου αποκρύπτει την πληροφορία που δηλώνει τον ακριβή τρόπο εμφάνισης του μάρτυρα ενώπιον της Κλεοπάτρας

Μία ακόμη αναφορά του εν λόγω θαυμαστού σημείου απαντά στον βίο της αγίας Θεοδώρας από την Αλεξάνδρεια. Η εμφάνιση μέσω ονείρου της αγίας τοποθετείται χρονικά κατά την ημέρα της κοίμησής της και ο εκλεκτός πιστός ενώπιον του οποίου εμφανίστηκε ήταν ο ηγούμενος του ανδρικού κοινοβίου, στο οποίο επέλεξε να ασκητεύσει η αγία Θεοδώρα μετά την μεταμφίεσή της σε άνδρα. Ο ηγούμενος μεταφέρθηκε λοιπόν από δύο θεϊκές μορφές στον ουρανό, όπου συνάντησε τα τάγματα των αγγέλων. Ακριβώς μπροστά από τον ηγούμενο ήταν τοποθετημένη μια κλίνη, η οποία επιτηρούνταν από έναν άγγελο. Η εικόνα προκάλεσε το ενδιαφέρον του ηγούμενου, ο οποίος απευθύνθηκε προς τους δύο άντρες που τον συνόδευαν με την επιδίωξη να αντλήσει πληροφορίες σχετικά με την ταυτότητα του αγίου, για τον οποίον προοριζόταν η κλίνη, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Αμέσως μετά εμφανίστηκαν τα τάγματα όλων των αγγελικών δυνάμεων, τα οποία παρατάχθηκαν γύρω από μια γυναικεία φιγούρα, η οποία πλησίασε και κάθισε στην κλίνη. Τη στιγμή εκείνη αποκαλύφθηκε στον ηγούμενο ότι η γυναίκα που έβλεπε μπροστά του ήταν η Θεοδώρα που είχε κατηγορηθεί ψευδώς ότι βίασε μια γυναίκα και της οποίας το παιδί ανέθρεψε με πολλές δυσκολίες για επτά έτη υπομένοντας καρτερικά τον χλευασμό και τη δυσφήμιση, με αποτέλεσμα να κριθεί άξια για την αιώνια βασιλεία. Το όνειρο ολοκληρώθηκε τη στιγμή εκείνη και ο ηγούμενος μεταφέρθηκε πίσω στο μοναστήρι, όπου διηγήθηκε στους υπόλοιπους μοναχούς όλα όσα συνέβησαν κλαίγοντας πικρά για την αμαρτία, στην οποία είχαν

δημιουργώντας μια σχετική ασάφεια, η οποία όμως έγινε προσπάθεια να επιλυθεί μέσα από την ανάγνωση του υπόλοιπου κειμένου και για τον λόγο αυτό είναι διαφωτιστική η χρήση του ρήματος *επιφαίνεται*, καθώς χάρη σε αυτό εκτιμάται ότι η εμφάνιση του μάρτυρα πραγματοποιήθηκε μέσω οράματος. Ο ανώνυμος συγγραφέας διαφοροποιήθηκε επίσης ως προς το περιεχόμενο των λόγων του μάρτυρα, εφόσον υποστήριξε ότι ο Ούαρος δικαιολόγησε την ενέργειά του να πάρει κοντά του τον υιό της Κλεοπάτρας αφενός ως απόφαση του Θεού, ο οποίος επιθυμούσε να κατατάξει τον υιό της στην *ἔνδοξον στρατιάν* του και αφετέρου ως υλοποίηση της δέσμευσης του ιδίου στην παράκληση που απηύθυνε η μητέρα ζητώντας να συμπεριληφθεί ο υιός της στον κατάλογο των εκλεκτών του Θεού. Βλ. Ανώνυμος, Ούαρος-Κλεοπάτρα 434.17-435.17 (εκδ. AASS) [BHG 1862]. Επομένως εκτιμάται ότι το αγιολογικό αυτό κείμενο, εφόσον προηγήθηκε χρονολογικά, δεν ήταν άμεση πηγή πληροφόρησης του Συμεών Μεταφραστή, ο οποίος σε κάθε περίπτωση διαφοροποιήθηκε. Διαπιστώθηκε επίσης ότι η διήγηση του ανώνυμου συγγραφέα είναι πιο εκτενής και πιο λεπτομερής σε σύγκριση με αυτή του Συμεών Μεταφραστή.

υποπέσει.⁴²⁷ Ήταν ανάγκη να ενημερωθεί όμως και ο σύζυγος της αγίας και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκε ένας άγγελος ενώπιον του ηγούμενου της μονής, προκειμένου να του υποδείξει ότι έπρεπε να διατάξει έναν από τους μοναχούς να σπεύσει έφιππος προς την πόλη, για να μεταφέρει όσο το δυνατόν πιο σύντομα τον σύζυγο της αγίας στο μοναστήρι. Ωστόσο, ο ίδιος ήταν ήδη καθ' οδόν, καθώς είχε ενημερωθεί για την ανάγκη άμεσης κινητοποίησής του από μια άλλη θεϊκή μορφή που είχε εμφανιστεί ενώπιόν του.⁴²⁸ Ο σύζυγος αναφέρεται μάλιστα πως δήλωσε ότι βιάζεται να βρεθεί κοντά της, διότι δεν είχε δει τη Θεοδώρα για πάρα πολύ καιρό και κατ' αυτόν τον τρόπο ο συγγραφέας προσπάθησε να προβάλλει την ανθρώπινη πλευρά της αγίας Θεοδώρας. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι ο συγγραφέας αφηγήθηκε το θαυμαστό σημείο εκτενώς, αλλά και με παραστατικότητα και ζωντάνια και το γεγονός αυτό παρακινεί τον αναγνώστη να οραματιστεί το περιγραφόμενο σκηνικό, το οποίο καταδεικνύει με λαμπρό τρόπο τη δύναμη του Θεού.

Όνειρα επιθυμίας

Τα όνειρα είναι δυνατό να διακριθούν σε δύο επιμέρους κατηγορίες, οι οποίες είναι τα όνειρα επιθυμιών και τα όνειρα άγχους. Το όνειρο επιθυμίας εκφράζει μια επιθυμία του ονειρευόμενου που σχετίζεται είτε με το παρόν είτε με το παρελθόν. Στην αγιολογία ο τύπος των ονείρων αυτών παρουσιάζει την επιθυμία του αγίου ή του μάρτυρα που εμφανίζεται στο όνειρο και όχι του ονειρευόμενου, ενώ η επιθυμία σχετίζεται κατά κύριο λόγο με το παρόν και όχι με το παρελθόν. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις οι άγιοι και

⁴²⁷ Βλ. Συμμένων Μεταφραστής, Θεοδώρα 688.ΙΗ (εκδ. PG) [BHG 1730].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε ανώνυμο συγγραφέα βίο της αγίας Θεοδώρας. Μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει ταύτιση ως προς τη περιγραφή του ονείρου, καθώς εντοπίζονται διαφορές, με σημαντικότερη όλων ότι ο άγνωστος σε εμάς συγγραφέας παρουσίασε το όνειρο ως όραμα. Βλ. Ανώνυμος, Θεοδώρα 42 (εκδ. Wessely) [BHG 1727].

⁴²⁸ Βλ. Συμμένων Μεταφραστής, Θεοδώρα 688.Κ-689.Κ (εκδ. PG): «Ἐπεὶ δὲ ἔδει πάντως μηδὲ τὸν ἄνδρα τῆς ὀσίας ἀπολειφθῆναι, καθαρὸν εἰς τέλος τὸν πρὸς τὸν αὐτὸν φυλάξαντα πόθον. Ἄγγελος τῷ προεστῶτι τῆς μονῆς παραστάς, κελεύει πρὸς τὴν πόλιν τινὰ τῶν μοναχῶν ἔφιππον ἐκπέμψαι, ἐπιτρέψαι τε οἱ τὸν πρῶτως αὐτῷ ὑπαντήσοντα τῷ ἵππῳ τούτου ἐπιβιβάσαι, καὶ οὕτως ὡς τάχιστα ἀγαγεῖν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ κακεῖνον θεία τις πρὸς τοῦτο παρώτρυνεν ἐπιφάνεια καὶ αὐτόκλητος ἦει πρὸς τὴν μονήν» [BHG 1730].

οι μάρτυρες θέλησαν να εναντιωθούν σε αποφάσεις που πήραν οι πιστοί σχετικά με την τύχη των λειψάνων τους και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκαν ενώπιόν τους μέσω ονείρου, προκειμένου να μπορέσουν να εκφράσουν τη δική τους προσωπική επιθυμία, η οποία και επικρατούσε στο τέλος. Συμπεραίνεται επομένως ότι οι άγιοι και οι μάρτυρες εμφανίζονταν μέσω ονείρων κάθε φορά που η επιθυμία τους συγκρούταν με την επιθυμία των πιστών. Σχετικές αναφορές εντοπίζονται στο μαρτύριο του αγίου Τρύφωνος, στον βίο του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη και στον βίο της αγίας Θεοδώρας από την Θεσσαλονίκη, τον οποίο συνέθεσε ο κληρικός Γρηγόριος.

Ο Συμεών Μεταφραστής αναφέρει στο μαρτύριο του αγίου Τρύφωνος ότι η επιθυμία του μάρτυρα ήρθε σε σύγκρουση με την επιθυμία κάποιων ευσεβών χριστιανών, οι οποίοι έσπευσαν στο σημείο θανάτωσής του αμέσως μετά την κοίμησή του με την επιθυμία να παραλάβουν το σώμα του, το οποίο επρόκειτο να το ενταφιάσουν στην πόλη τους, για να έχουν την προστασία του πολύτιμου αυτού θησαυρού. Ο μάρτυρας ωστόσο επιθυμούσε να ενταφιαστεί το σώμα του στη γενέτειρα πόλη του, την Λάμψακο,⁴²⁹ και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκε μέσω ονείρου στους πιστούς που περιποιήθηκαν το σώμα του, προκειμένου να τους υποδείξει το επιθυμητό σημείο ενταφιασμού.⁴³⁰ Οι πιστοί σεβάστηκαν φυσικά την επιθυμία και το αίτημα του μάρτυρα και μετέφεραν το σώμα του στο σημείο της επιλογής του. Αναφορικά με τη διήγηση του ονείρου παρατηρείται ότι είναι ιδιαίτερα σύντομη και ότι ολοκληρώνεται κάπως απότομα, καθώς δεν αναφέρεται λεπτομερώς τι ακριβώς συνέβη αμέσως μετά την εμφάνιση του μάρτυρα.

Μία ακόμη περιγραφή ονείρου απαντά στον βίο του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη του Νεόφυτου του Εγκλείστου. Κίνητρο για την εμφάνιση του αγίου υπήρξε η επιθυμία

⁴²⁹ Στο αγιολογικό κείμενο αναφέρεται η πόλη της Λαμψάκου ως *Κάμψαδος*.

⁴³⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Τρύφων 348.16 (εκδ. AASS): «Οί δὲ κατὰ Νίκαιαν συνδραμόντες ἀδελφοί σινδόσι τε καθααῖς καὶ ποικίλοις ἀρώμασι τὸ τίμιον ἐκεῖνο λείψανον ἐξωσιωσάμενοι, ἐβούλοντο μὲν καὶ τῇ ἑαυτῶν πόλει θησαυρὸν ὡσπερ καὶ φυλακτήριον αὐτὸ καταθέσθαι. Ἐπιστὰς δὲ ὄναρ ὁ ἅγιος ἀπείργει τοῦ ἐνθυμήματος, εἰς τὴν αὐτοῦ κώμην Κάμψαδον μετακομίσεις εἰπὼν· ὅπερ δὴ πιστῶς πεποιήκασιν» [BHG 1857].

του να αποτρέψει κάθε απόπειρα μεταφοράς του σώματός του από το σημείο, όπου είχε πεθάνει και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκε μέσω ονείρου στον πατέρα του, από τον οποίο ζήτησε να αποτρέψει τη μεταφορά του, διότι επιθυμούσε να ενταφιαστεί στον τόπο, όπου είχε παραδώσει το πνεύμα του. Την ίδια στιγμή εξέφρασε την επιθυμία να ανεγερθεί στο σημείο ενταφιασμού του παρεκκλήσι, το οποίο θα ήταν αφιερωμένο στο όνομά του, για να τιμάται η μνήμη του. Ο πατέρας, αφού ικανοποίησε και τις δύο επιθυμίες του υιού του, αποχώρησε από το σημείο με τη συνοδεία του.⁴³¹

Ο κληρικός Γρηγόριος,⁴³² ο οποίος περιέγραψε τη διαδικασία ανακομιδής του λειψάνου της αγίας Θεοδώρας από τη Θεσσαλονίκη, υποστήριξε ότι η αγία εμφανίστηκε μέσω ονείρου τόσο στις μοναχές που ασκήτευσαν μαζί της όσο και στην ίδια της την κόρη εκφράζοντας το παράπονό της σχετικά με τον τρόπο, με τον οποίο είχε πραγματοποιηθεί η κηδεία της, ενώ ζήτησε επιπλέον να προβούν άμεσα σε ανακομιδή του λειψάνου της σε νέο σημείο. Καμία όμως από τις γυναίκες αυτές δεν έδωσε τη δέουσα προσοχή στο θαυμαστό σημείο που πραγματοποιήθηκε και το γεγονός αυτό εξανάγκασε την αγία σε κατ' επανάληψη εμφανίσεις, αλλά και στην τέλεση ενός εντυπωσιακού σημείου⁴³³ δέκα μήνες μετά την κοίμησή της, το οποίο δεν μπόρεσε κανένας από τους παρόντες να αγνοήσει.⁴³⁴ Η διήγηση του Γρηγορίου επιδίωξε να προβάλλει τη δύναμη των αγίων και των μαρτύρων, οι οποίοι, όπως προκύπτει, είχαν τον τρόπο να δείξουν στους πιστούς ποια ακριβώς ήταν η επιθυμία τους. Η περιγραφή της εμφάνισης της αγίας Θεοδώρας, η οποία

⁴³¹ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 279.37.492-499: «μείναντες δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, διὰ τὸ τὴν ἐσπέραν ἤδη κατειληφέναι, φαίνεται τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ κατ' ὄναρ τῷ πατρὶ αὐτοῦ καὶ φησι πρὸς αὐτόν· «Μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ κήδευσόν μου τὸ σῶμα καὶ εὐκτῆριον οἶκον εἰς δόξαν Θεοῦ ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐξέγειρόν μοι». Καὶ ἐγένετο οὕτως, καθὼς ἐχρημάτισεν ὁ πανόσιος οὗτος, καὶ ἐκηδεύθη ἐπὶ τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, καὶ ἐδομήθη καὶ οἶκος ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» [BHG 1796].

⁴³² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον συγγραφέα και τη χρονολογία συγγραφής του κειμένου βλ. Σ. Πασχαλίδης, *Ο βίος της οσιομυροβλύτιδος Θεοδώρας της ἐν Θεσσαλονίκῃ. Διήγηση περὶ της μεταθέσεως του τιμίου λειψάνου της οσίας Θεοδώρας* [Κέντρο Αγιολογικῶν Μελετῶν 1], Θεσσαλονίκη 1991, 41-51.

⁴³³ Το σημείο που πραγματοποιήθηκε ήταν το σπάσιμο των μαρμάρινων πλακών του τάφου της αγίας Θεοδώρας. Μαρτυρείται μάλιστα ότι εκδηλώθηκε τρεις φορές προκαλώντας τον εντυπωσιασμό ὄσων ήταν κατὰ τη στιγμή εκείνη παρόντες στον τάφο της αγίας Θεοδώρας.

⁴³⁴ Βλ. Γρηγόριος κληρικός, Θεοδώρα ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ 192.2 (εκδ. Πασχαλίδης) [BHG 1739].

τέθηκε μάλιστα στην αρχή του κειμένου, είναι λεπτομερής και παραστατική, καθώς παρέχει στον αναγνώστη όλες τις απαραίτητες πληροφορίες.

Οράματα

Κατά τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων εντοπίστηκαν πέραν των ονείρων περιγραφές οραμάτων. Ο Dodds όρισε ως όραμα την «καθαρή προεκπλήρωση ενός μελλοντικού γεγονότος»,⁴³⁵ ενώ υποστήριξε επίσης ότι «τα οράματα έχουν την ίδια αρχή και ψυχολογική δομή με τα όνειρα, και, όπως και τα όνειρα, τείνουν να αντανakλούν παραδοσιακά πολιτισμικά πρότυπα».⁴³⁶ Όπως προαναφέρθηκε, ειδοποιός διαφορά μεταξύ των ονείρων και των οραμάτων είναι η κατάσταση, στην οποία βρίσκεται ο άνθρωπος κατά τη θέασή τους, καθώς απαραίτητη προϋπόθεση για τη θέαση ενός οράματος είναι να είναι ο άνθρωπος ξυπνητός έχοντας σε πλήρη λειτουργία τόσο τις αισθήσεις όσο και τα συναισθήματά του.

Το μοτίβο της εμφάνισης ενός αγίου ή ενός μάρτυρα ενώπιον κάποιου πιστού μέσω οράματος,⁴³⁷ προκειμένου να διατυπώσει το αίτημά του για εύρεση ή ανακομιδή των λειψάνων του, είναι αρκετά συχνό στα βυζαντινά αγιολογικά κείμενα. Σχετικές αναφορές απαντούν σε αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν οι επίσκοποι Αμασειάς Αστέριος και Σελευκείας Βασίλειος, αλλά και ο Αλέξανδρος, ο οποίος συνέθεσε το εγκώμιο του αποστόλου Βαρνάβα. Το θαυμαστό σημείο περιέγραψαν επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, κάποιος Νικόλαος, ο οποίος συνέθεσε το μαρτύριο του αγίου Νικολάου του ἐν Βουναίνῃ και ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος. Όσον αφορά τους επισκόπους Αμασειάς

⁴³⁵ Dodds, *Έλληνες και Παράλογο*, 101.

⁴³⁶ Dodds, *Έλληνες και Παράλογο*, 108.

Ο Dodds έδωσε έναν ακόμη ορισμό των οραμάτων, τα οποία παρουσίασε ως «επιφάνεια ενός Θεού ή άκουσμα μιας θείας φωνής που διατάζει ή απαγορεύει την εκτέλεση ορισμένων πράξεων».

⁴³⁷ Μέσω οράματος εμφανίστηκαν επίσης οι επουράνιες δυνάμεις που κλήθηκαν να παρουσιαστούν ενώπιον των αγίων και των μαρτύρων πριν αυτοί να παραδώσουν το πνεύμα τους. Σχετικά στοιχεία αναφέρθηκαν ήδη στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, στο οποίο καταγράφηκαν και παρουσιάστηκαν οι εμφανίσεις των αγγέλων ενώπιον των αγίων και των μαρτύρων με σκοπό τη μεταφορά της ψυχής τους στον ουρανό. Οι εμφανίσεις αυτές κατατάσσονται στο είδος των προθανάτιων οραμάτων.

Αστέριο⁴³⁸ και Σελευκείας Βασίλειο,⁴³⁹ οι οποίοι συνέθεσαν εγκώμια για τον άγιο Βασιλέα και για τον πρωτομάρτυρα Στέφανο αντίστοιχα έχει γίνει ήδη λόγος παραπάνω, καθώς οι συγγραφείς αυτοί διαφοροποιήθηκαν από άλλους κατά την περιγραφή της εμφάνισης των αγίων και των μαρτύρων.

Κοινό συνδυαστικό στοιχείο των περιγραφών που εντοπίστηκαν στο εγκώμιο του αποστόλου Βαρνάβα, στο μαρτύριο του αγίου Σεβαστιανού και στο εγκώμιο της αγίας Μαρίας της Μαγδαληνής είναι το γεγονός ότι ενώπιον των πιστών εμφανίστηκαν οι ίδιοι οι άγιοι και οι μάρτυρες και όχι κάποια άλλη ουράνια μορφή. Ο Αλέξανδρος, ο οποίος ασκήτευσε στη μονή του αποστόλου Βαρνάβα στην Κύπρο, προχώρησε σε μια εκτενή και λεπτομερή περιγραφή των εμφανίσεων που πραγματοποίησε ο απόστολος στο εγκώμιο που συνέθεσε προς τιμήν του. Η εμφάνιση του Βαρνάβα μέσω οράματος τοποθετήθηκε μάλιστα σε χρονική απόσταση από τη στιγμή της κοίμησής του, καθώς συνέβη κατά τον 5^ο αιώνα, όταν και εμφανίστηκε ενώπιον του επισκόπου Σαλαμίνας Ανθέμιου επιθυμώντας να πραγματοποιηθεί ο εντοπισμός του λειψάνου του. Μαρτυρείται μάλιστα ότι ο απόστολος Βαρνάβας εμφανίστηκε δύο ακόμη φορές κατά τη διάρκεια των επόμενων ημερών,⁴⁴⁰ πριν αποκαλύψει στον Ανθέμιο τόσο την ταυτότητα όσο και το ακριβές σημείο, όπου ήταν ενταφιασμένο το σώμα του.⁴⁴¹ Ο Ανθέμιος μετέβη στο σημείο που του υπέδειξε ο απόστολος με τη συνοδεία του κλήρου και του ευσεβούς λαού και κατάφερε εντέλει να

⁴³⁸ Βλ. σημ. 417.

⁴³⁹ Βλ. σημ. 412.

⁴⁴⁰ Βλ. Αλέξανδρος Κύπριος, Βαρνάβας 114.710-717 (εκδ. Van Deun): «νύκτωρ ἐφίσταται τις αὐτῶ, καθεύδοντι ἐν ἰδιάζοντι τόπῳ, θεείκελον ἔχων τὸ πρόσωπον καὶ φωτὸς μαρμαρυγᾶς ἀπαστράπτων, στολὴν ἐκ φωτὸς ἱεροπρεπῶς ἀναβεβλημένος, καὶ φήσι πρὸς αὐτὸν. “Τι οὕτω λελύπησαι, Ἐπίσκοπε; καὶ τίς ἡ περὶ σε αὕτη ῥαθυμία, καὶ ἵνα τί συνέπεσέ σου τὸ πρόσωπον; οὐδὲν πείση δεινὸν ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων”. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπέστη ἀπ’ αὐτοῦ» [BHG 226].

⁴⁴¹ Βλ. Αλέξανδρος Κύπριος, Βαρνάβας 115.740-116.752 (εκδ. Van Deun): ««Σὺ γὰρ τίς εἶ, κύριέ μου, ὁ ταῦτα λαλῶν παρ’ ἐμοί;» Ὁ δέ· «Ἐγὼ εἰμί» φησι «Βαρνάβας ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀφορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ἀποστολὴν ἔθνῶν μετὰ Παύλου τοῦ ἀποστόλου, τοῦ σκευοῦς τῆς ἐκλογῆς καὶ τοῦτο σοι ἐστὶ τὸ σημεῖον· πορεύου» φησὶν «ἔξω τῆς πόλεως κατὰ δυσμᾶς ἀπὸ σταδίων πέντε εἰς τὸν τόπον τὸν λεγόμενον τῆς ὑγείας –δι’ ἐμοῦ γὰρ ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὰ θαύματα ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ- καὶ ὄρυζον ἐπὶ τὴν κερατέαν καὶ εὐρήσεις σπῆλαιον καὶ λάρνακα ἐν αὐτῷ· ἐκεῖ μου τὸ πᾶν σῶμα ἀπόκειται καὶ εὐαγγέλιον ἰδιόχειρον, ὃ ἐξέλαβον ἀπὸ Ματθαίου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ» [BHG 226].

εντοπίσει το όρυγμα, μέσα στο οποίο είχε ενταφιαστεί το λείψανο του μάρτυρα. Αμέσως προσκύνησαν και αποχώρησαν χωρίς να προβούν σε οποιαδήποτε ενέργεια μεταφοράς του λειψάνου. Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει να δοθεί στην επιλογή του συγγραφέα να παρουσιάσει τον διάλογο που διαμείφθηκε μεταξύ του επισκόπου και του αποστόλου κατά τις στιγμές των εμφανίσεών του. Αν και οι διάλογοι είναι φανταστικοί, η χρήση του ρητορικού αυτού τεχνάσματος προσέθεσε ενδιαφέρον στην παρουσίαση του θαυμαστού σημείου.

Ο άγιος Σεβαστιανός εμφανίστηκε ενώπιον της Λουκίνης,⁴⁴² η οποία παρουσιάζεται ως μια ευσεβής γυναίκα που ανήκε στην άρχουσα τάξη. Αίτημα του μάρτυρα ήταν, σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, ο εντοπισμός του σώματός του και εν συνεχεία ο ενταφιασμός του στην *Κρύπτη*, σε μυστικό δηλαδή σημείο, στο οποίο ήταν ενταφιασμένοι οι απόστολοι.⁴⁴³ Η ευσεβής γυναίκα κατάφερε να φέρει αμέσως εις πέρας την αποστολή της και ενταφίασε το σώμα του μάρτυρα στο σημείο που της υπέδειξε με επιμέλεια και τάξη. Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει μια παρατήρηση σχετικά με την αναγνώριση της ταυτότητας του μάρτυρα από τη Λουκίνη, καθώς κατά τη μελέτη του σχετικού αποσπάσματος ανακύπτει ως το ερώτημα το αν και κατά πόσον η Λουκίνη κατάφερε πράγματι να αντιληφθεί την ταυτότητα του μάρτυρα ή ακολούθησε απλά τις οδηγίες που της δόθηκαν, καθώς ο μάρτυρας δεν αποκάλυψε κανένα στοιχείο της ταυτότητάς του κατά τη στιγμή της εμφάνισής του.

Μία ακόμη αναφορά απαντά στο εγκώμιο της αγίας Μαρίας της Μαγδαληνής του Νικηφόρου Κάλλιστου Ξανθόπουλου. Επιθυμία της αγίας ήταν η ανακομιδή του λειψάνου της και κατάλληλος για να φέρει εις πέρας την αποστολή αυτή κρίθηκε ο αυτοκράτορας Λέων Στ' ο Σοφός, ο οποίος μετέφερε το λείψανό της στην Κωνσταντινούπολη με τη

⁴⁴² Ο Συμεών Μεταφραστής τοποθέτησε τη χρονική στιγμή θέασης του οράματος σε κοντινή απόσταση από την κοίμηση του αγίου Σεβαστιανού.

⁴⁴³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σεβαστιανός 287.25 (εκδ. Lequeux): «Ὁ δὲ μακάριος οὗτος νυκτὸς γυναικί τινι τῶν ἐπισήμων καὶ εὐσεβῶν (Λουκίνη τὸ ὄνομα) ἐπιφανείς, λέγει αὐτῇ· Πορεύθητι κατὰ τόνδε τὸν τόπον, καὶ λαβοῦσα τὸ σῶμα μου, θάψον τῇ Κρυπτῇ λεγομένῃ παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων» [BHG 1620].

βοήθεια του αδερφού του Αλέξανδρου. Ο ενταφιασμός του πραγματοποιήθηκε μάλιστα με σεμνό και ευλαβικό τρόπο στο αριστερό τμήμα του ναού που είχε ανεγερθεί προς τιμήν του φίλου του Χριστού Λαζάρου.⁴⁴⁴ Ο συγγραφέας ενδιαφέρθηκε να καταστήσει σαφές προς όλους ότι η αγία Μαρία εμφανίστηκε ενώπιον του Λέοντα μέσω οράματος και το πέτυχε αυτό με τη χρήση του ρητορικού σχήματος της παρενθέσεως, καθώς αναφέρει *ὑπαρ οὐκ ὄναρ*, προκειμένου να γίνει απόλυτα κατανοητή η διαφορά.

Εξαίρεση αποτελεί μόνο το μαρτύριο του αγίου Νικολάου του ἐν Βουναίνῃ,⁴⁴⁵ διότι εδώ αντί του ίδιου του αγίου εμφανίστηκε ο Θεός. Ο Νικόλαος, ο οποίος συνέθεσε το αγιολογικό αυτό κείμενο,⁴⁴⁶ μας πληροφορεί ότι μέλημα του Θεού ήταν η εύρεση του λειψάνου του μάρτυρα και για τον λόγο αυτό εμφανίστηκε ενώπιον του δούκα της Θεσσαλονίκης Ευφημιανού, ο οποίος βρέθηκε στο σημείο αναζητώντας έναν τρόπο ίασης της λέπρας, από την οποία είχε μολυνθεί με πρόνοια Θεού. Πριν παρακαλέσει τον άγιο

⁴⁴⁴ Βλ. Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Μαρία η Μαγδαληνή* 573.κζ (εκδ. ΡG): «Χιλιοστοῦ δ' ἐξ ἐκείνου σχεδὸν παραρρυνέντος ἐνιαυτοῦ, Λέων ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἀοίδιμος, ᾧ πατὴρ μὲν ὁ ἐκ Μακεδόνων Βασίλειος, Σοφὸς δὲ οἱ αὐτῷ τὸ ἐπώνυμον, ἐμφανεία θεία τῆς μακαρίας (ὑπαρ οὐκ ὄναρ) τὸ ταύτης τίμιον λείψανον ἐκεῖθεν μετακομισάμενος, καὶ σὺν τῷ ἀδελφῷ Ἀλεξάνδρῳ τοῖς ὄμοις μετέωρον θέμενος, ἐν τῷ κατὰ τὴν Βύζαντος ἀνεγερθέντι παρ' αὐτοῦ νεῷ τῷ τετραήμερῳ καὶ φίλῳ Χριστοῦ Λαζάρῳ ἐς ἀριστερὰ εἰσιόντι, ἔνθα τὰ ἄρρητα τελεῖν ἔθος, σεμνῶς καὶ εὐλαβῶς κατατίθησιν, ἀργύρῳ πᾶσαν τὴν θήκην διαλαβῶν» [BHG 1162].

⁴⁴⁵ Ο άγιος Νικόλαος ο ἐν Βουναίνῃ μαρτύρησε διὰ αποκεφαλισμοῦ κατὰ τον 10^ο αἰῶνα μετὰ ἀπὸ ἐπίθεση Ἀράβων στην ευρύτερη περιοχή της Λάρισας. Βλ. σχετικά: Δ. Ζ. Σοφιανός, *Άγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ. Ἀνέκδοτα αγιολογικά κείμενα, ιστορικές ειδήσεις περί της μεσαιωνικής Θεσσαλίας (I αἰών)*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1972, 13-14.

⁴⁴⁶ Βίο του μάρτυρα συνέθεσε επίσης ο Αχαϊκός, για τον οποίο δεν διασώζονται πολλές πληροφορίες. Το αγιολογικό αυτό κείμενο αποτελεί διασκευή του αρχικού βίου που συνέθεσε ο Νικόλαος και η συγγραφή του τοποθετείται από τον Σοφιανό στον 11^ο αἰῶνα. Μεταξύ των δύο περιγραφών είναι δυνατό να εντοπιστούν διαφορές κυριότερη όλων είναι η αναφορά ότι ενώπιον του Ευφημιανού εμφανίστηκε ο ίδιος ο άγιος και όχι ο Θεός. Ο Νικόλαος αμέσως μετά αποκάλυψε την ταυτότητά του, προκειμένου να γνωρίζει ο Ευφημιανός σε ποιον άγιο ανήκε το λείψανο που έπρεπε να αναζητήσει. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η διαπίστωση ότι στην διήγηση του Αχαϊκού εντοπίζεται περιγραφή ενός ακόμη οράματος, το οποίο προηγήθηκε του παραπάνω αναφερθέντος, καθώς μαρτυρείται ότι εμφανίστηκε μέσω οράματος στον Ευφημιανό ο άγιος Δημήτριος, ο οποίος του υπέδειξε ότι έπρεπε να αναζητήσει την ίαση έξω από την πόλη της Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα στη Θεσσαλία. Ωστόσο η αναφορά ότι ο Ευφημιανός σηκώθηκε από τον ύπνο αμέσως μετά τη θέαση του οράματος προκαλεί σύγχυση για τη φύση της εμφάνισης του αγίου Δημητρίου. Συμπεραίνεται λοιπόν ότι ο Αχαϊκός διαφοροποιήθηκε αισθητά από το πρότυπό του, παρόλο που ο βίος του αποτελεί διασκευή του βίου που συνέθεσε ο Νικόλαος. Βλ. Αχαϊκός, Νικόλαος ο ἐν Βουναίνῃ 464.7.19-21 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα) [BHG 2309].

Νικόλαο, μετέβη αρχικά στη Θεσσαλονίκη προστρέχοντας στη χάρη του αγίου Δημητρίου, ο οποίος όμως αρνήθηκε να του προσφέρει την ίαση. Στη συνέχεια μετέβη στη Θεσσαλία, προκειμένου να ζητήσει χάρη από τον άγιο Αχίλλειο, ο οποίος του αρνήθηκε επίσης την ίαση, διότι ήταν θέλημα Θεού να του προσφέρει την ίαση ο άγιος Νικόλαος. Ο Θεός του υπέδειξε λοιπόν μέσω οράματος ότι έπρεπε να μεταβεί άμεσα στο όρος Βούναινα, όπου και θα εντόπιζε το λείψανο του μάρτυρα, εφόσον ακολουθούσε τα σημεία που θα του υποδείκνυε. Του επισήμανε μάλιστα ότι έπρεπε να οικοδομήσει ναό προς τιμήν του αγίου Νικολάου στο σημείο εύρεσης του λειψάνου, όπως επίσης και ότι θα απαλλασσόταν από τη λέπρα, εφόσον λουζόταν τρεις φορές στην πηγή που υπήρχε στο σημείο.⁴⁴⁷ Ο Ευφημιανός ανέγειρε αμέσως μετά την ίαση του τον ναό που του υπέδειξε ο Θεός και στο εσωτερικό του τοποθέτησε το λείψανο του αγίου Νικολάου. Ο συγγραφέας κατάφερε συνεπώς να συνδέσει με ιδιαίτερα επιτυχημένο τρόπο το θαυμαστό σημείο της θέασης οράματος με το μοτίβο της ίασης του πιστού, ο οποίος παρουσιάζεται να αναζητεί εναγωνίως έναν τρόπο θεραπείας του σώματός του. Η διήγηση, η οποία είναι λεπτομερής και παραστατική, κατάφερε να μεταδώσει επιτυχώς στον αναγνώστη τα αισθήματα που κατέκλυσαν τον ήρωα.

Κίνητρο για την εμφάνιση των αγίων και των μαρτύρων μέσω οράματος υπήρξε επίσης η ανάγκη αναγνώρισης της αγιότητάς τους, καθώς και η κατάταξή τους στα μέλη του επουράνιου κλήρου. Συγγραφείς που περιέγραψαν τέτοια οράματα είναι η Θωμαΐς, η οποία συνέθεσε το μαρτύριο της αγίας Φεβρωνίας, ο Στέφανος Σαβαΐτης, ο οποίος συνέθεσε το μαρτύριο των είκοσι αγίων που μαρτύρησαν στη μονή του αγίου Σάβα, ο Συμεών Μεταφραστής, με το όνομα του οποίου παραδίδεται το μαρτύριο του αγίου

⁴⁴⁷ Βλ. Νικόλαος, Νικόλαος ο έν Βουναΐνη 28.12-29.12 (εκδ. Kaldellis-Polemis): «Καί δη άδολεσχοῦντι, ό έν Τριάδι Θεός, ό πάντας δι' άμετρον έλεος οικτείρων, ό τοΐς οικείοις σπλάγχνοις έπικαμπτόμενος τοΐς είς αυτόν πεποιθόσιν, ύπαρ, οὐκ όναρ φανείς τῷ δουκι «ότι τάχος τὸ όρος τῆς Βουναΐνης καταλαβών και περιεργότερον άνερευνήσας, εύρήσεις γάρ,» φησί, «μέσον ύλης δασυτάτης ύψίκομον δρῦν, έξωθεν δέ αὐτῆς πηγὴν διειδῆ, μέσον δέ δρυὸς τὸ πολύαθλον σῶμα τοῦ έμοῦ μάρτυρος Νικολάου. Καθάρας οὖν τὴν τῆς ύλης δασύτητα, ναδν τῷ μάρτυρι οίκοδόμησον και τρίς τοῦ πηγαίου ύδατος είς όνομα Πατρός, Υίου και αγίου Πνεύματος λουσάμενος έση ύγιής» [BHG 2308].

Βονιφατίου, ο Νικόλαος Κατασκεπηνός, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Κυρίλλου του Φιλεώτη, αλλά και ο Φιλόθεος Κόκκινος που έγραψε εγκώμιο για τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά.

Η μαρτυρία της Θωμαΐδος είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι η ίδια ήταν παρούσα κατά τη διάρκεια του βασανισμού της αγίας Φεβρωνίας και το γεγονός αυτό προσδίδει εγκυρότητα στο κείμενό της, στο οποίο αναφέρεται ότι η εμφάνιση της μάρτυρος πραγματοποιήθηκε μέσω οράματος ενώπιον των αδερφών της που είχαν συγκεντρωθεί στο μοναστήρι κατά την ημέρα του εορτασμού της μνήμης της. Επέλεξε μάλιστα να σταθεί στο σημείο, όπου συνήθιζε να στέκεται όσο καιρό ήταν εν ζωή και παρέμεινε εκεί μέχρι τη στιγμή της ανάγνωσης της τρίτης ευχής.⁴⁴⁸ Η εμφάνισή της προκάλεσε, όπως είναι φυσικό, έντονο φόβο στις μοναχές· όχι όμως και στην ηγουμένη Βρυνή, η οποία έσπευσε να την αγκαλιάσει, αλλά η μορφή της μάρτυρος εξαφανίστηκε αμέσως.⁴⁴⁹ Όσον αφορά τον τρόπο περιγραφής του θαυμαστού σημείου διαπιστώνεται ότι ο συγγραφέας, ο οποίος έγραψε σε λιτό ύφος, κατάφερε να αναδείξει τα συναισθήματα που κατέκλυσαν τις μοναχές που ήταν παρούσες κατά τη στιγμή εκείνη. Η παράθεση επίσης κάποιων λεπτομερειών λειτουργεί ως ένα είδος σκηνοθετικής παρουσίασης του θαυμαστού σημείου και αυτό προσδίδει ενδιαφέρον στη διήγηση της Θωμαΐδος.

⁴⁴⁸ Ως τρίτη ευχή εννοείται η ευχή του Μεγάλου Βασιλείου, η οποία διαβάζεται κατά τη διάρκεια της ακολουθίας του μεσονυκτικού. Για την τρίτη ευχή και γενικά την ακολουθία του μεσονυκτικού βλ. Γ. Χρυσστόμου, Π. Λέκκου, Οι ακολουθίες του απόδειπνου και του μεσονυκτικού, στο: *Οι ακολουθίες του Νυχθημέρου. Πρακτικά ΙΕ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων*, Αποστολική Διακονία της Ελλάδος, Αθήνα 2015, 77-120. Για την έκδοση της ακολουθίας βλ. *Ωρολόγιον το Μέγα. Περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῶ ἀκολουθίαν κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ εὐαγῶν μοναστηρίων*, Έκδοσις της Αποστολικῆς Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2005.

⁴⁴⁹ Βλ. Θωμαΐς, Φεβρωνία 29.38 (εκδ. AASS): «Ἐν γὰρ τῷ καιρῷ τοῦ μεσονυκτίου ὅτ' ἂν τὰς προσευχὰς ἐπιτελοῦσιν, ἐπιφαίνεται ἡ ἀγία Φεβρωνία ἰσταμένη εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς τόπον ἕως τρίτης εὐχῆς, ὡς μέγαν φόβον γίνεσθαι ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ· οὐδεὶς μὲν τοι τολμᾷ ἄψασθαι αὐτῆς, ἢ ἐπερωτῆσαί τι. Ἐν γὰρ τῷ πρώτῳ ἐπιφανείσῃ αὐτῆς, πᾶσαι μὲν αἱ ἀδελφαὶ ἐφοβήθησαν φόβῳ· ἢ δὲ Βρυνὴ ἀνεβόησε λέγουσα, ἰδοὺ τὸ τέκνον μου Φεβρωνία, καὶ προσδραμοῦσα περιπτύξασθαι αὐτήν, εὐθέως ἀφανὴς ἐγένετο. Οὐκ ἔτι οὖν τις τολμᾷ ἢ προσελθεῖν αὐτῇ ἄψασθαι αὐτῆς ἄλλ' ἢ μόνον ὅταν φανῇ, δακρῶν γίνεται πλημμύρα, ἅμα δὲ καὶ χαρὰ μεγάλη ἐπὶ πάντας διὰ τὴν γενομένην ὀπτασίαν» [BHG 659].

Όσον αφορά την περίπτωση των είκοσι μαρτύρων που παρέδωσαν το πνεύμα τους στην μονή του αγίου Σάβα, μάρτυρας της εμφάνισης ενός εκ των μαρτύρων ήταν ο ηλικιωμένος Σέργιος, ο οποίος θέλησε να πλησιάσει στη μονή, για να δει από κοντά πόσοι και ποιοι ακριβώς ήταν οι μοναχοί που είχαν δολοφονηθεί. Σύμφωνα με τον Στέφανο Σαβαΐτη, ο Σέργιος είδε ξαφνικά μπροστά του τη μορφή του μοναχού Κοσμά, ο οποίος βγήκε από μια σπηλιά έχοντας λαμπρή φυσική κατάσταση και κινήθηκε προς το ιερό του ναού· τη στιγμή εκείνη στράφηκε μάλιστα προς τον Σέργιο ζητώντας του να προσευχηθεί για χάρη του.⁴⁵⁰ Ο πιστός κινήθηκε αμέσως προς το εσωτερικό του ναού ερευνώντας και ψηλαφίζοντας τα πρόσωπα των μαρτύρων, ώσπου εντόπισε το σώμα του Κοσμά να κείται άψυχο. Το γεγονός ότι τον είχε συναντήσει λίγο νωρίτερα του προκάλεσε σύγχυση και για τον λόγο αυτό έτρεξε προς τα έξω ελπίζοντας να εντοπίσει τη μορφή που είχε δει προηγουμένως. Τη στιγμή όμως εκείνη συνειδητοποίησε ότι η μορφή που είχε δει ήταν μια *όπτασία* που είχε σκοπό να τον ενημερώσει για τη μαρτυρική θανάτωση των μοναχών, αλλά και για την αναγνώρισή τους ως μελών του επουράνιου κλήρου.⁴⁵¹ Προκειμένου μάλιστα να μην αμφισβητηθεί καθόλου η εμφάνιση του μάρτυρα, ο συγγραφέας υποστήριξε ότι η μορφή του αγίου Κοσμά έγινε ορατή και από τον αδερφό του Σέργιου που τον συνόδευε.

Στο μαρτύριο του αγίου Βονιφατίου που περιλαμβάνεται στο Μηνολόγιο του Συμεών Μεταφραστή περιγράφεται η εμφάνιση ενός αγγέλου αντί του ίδιου του μάρτυρα, ο οποίος παρουσιάστηκε ενώπιον της Αγλαΐας που ήταν η κυρία του Βονιφατίου όσο αυτός ήταν εν

⁴⁵⁰ Βλ. Στέφανος Σαβαΐτης, 20 μάρτυρες μονής Σάβα 34.44.31-35.44.8 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Μετὰ δὲ τὴν τῶν ἀσεβῶν ἀναχώρησιν γέρων τις τῶν πατέρων ἡσυχαστῆς καὶ πολλοὺς χρόνους ἐν ταῖς ἐρήμοις τῷ Θεῷ εὐαρεστήσας, Σέργιος τῷ ὀνόματι, πενθῶν καὶ ὀδυρόμενος ἐπὶ πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσι τούτοις ἀνιαροῖς, οὐχ ἠκιστα διὰ τὴν τελευταίαν τῶν μακαρίων ἄψας λαμπάδα εἰς τὴν θεόκτιστον εἰσηλθεν ἐκκλησίαν, βουλόμενος ἐνδότατον χωρῆσαι <καὶ θεάσασθαι> τίνες ἂν καὶ πόσοι εἴεν οἱ κοιμηθέντες πατέρες, καὶ ὄρᾳ τὸν ἀββᾶν Κοσμᾶν τοῦτον, ὃν καὶ ὁ ἀδελφὸς τεθέαται. ἐξιώντα ἀπὸ τοῦ ἄντρου ἐν τοιοῦτῳ λαμπρῷ καταστήματι· καὶ βαλλόντων ἀλλήλοις μετάνοιαν συνήθως, ὁ ἀββᾶς Κοσμᾶς προσανεχώρησεν εἰς τὸ ἱερατεῖον τοῦτον εἰπὼν τὸν λόγον «Εὗξαι ὑπὲρ ἐμοῦ»» [BHG 1200].

⁴⁵¹ Βλ. Στέφανος Σαβαΐτης, 20 μάρτυρες μονής Σάβα 35.44.8-35.44.16 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 1200].

ζωή. Ο άγγελος, αφού κατήλθε εξ ουρανού, προέτρεψε την Αγλαΐα να δεχτεί ως κύριό της αυτόν που ήταν πριν δούλος της, καθώς ήταν πλέον αδελφός και συλλειτουργός των αγγέλων. Την πληροφόρησε επίσης ότι ο μάρτυρας θα λειτουργούσε πλέον ως σωτήρας της ψυχής και φύλακας της ζωής της, αν η ίδια επέλεγε να μετανοήσει. Η Αγλαΐα, αφού άκουσε το μήνυμα του αγγέλου, περιποιήθηκε το σώμα του αγίου Βονιφατίου κυριευμένη από τρόμο και έκτισε ναό προς τιμήν του.⁴⁵²

Ο Νικόλαος Κατασκεπηνός περιέγραψε στον βίο του αγίου Κυρίλλου του Φιλεώτη την εμφάνιση του ίδιου του αγίου, η οποία πραγματοποιήθηκε μάλιστα με εντυπωσιακό τρόπο. Μάρτυρας της εμφάνισής του ήταν μια ηλικιωμένη ευσεβής γυναίκα, η οποία ομολόγησε ότι είδε μέσω οράματος δύο λαμπροφορεμένους άντρες, οι οποίοι κρατούσαν εκ δεξιών και εξ αριστερών τον άγιο Κύριλλο, τον οποίο ανέβασαν στον ουρανό ψάλλοντας. Η θέαση των αγγελικών μορφών ήταν ωστόσο σύντομης διάρκειας, διότι καλύφτηκαν με φως μόλις έφτασαν στο ύψος του ουρανού, ο οποίος άνοιξε, για να εισέλθει ο άγιος Κύριλλος. Κατά την περιγραφή του οράματος ο συγγραφέας έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην παράθεση λεπτομερειών που σχετίζονται με την εμφάνιση των αγγέλων, καθώς αναφέρεται αφενός ότι το πρόσωπό τους δεν ήταν ορατό και αφετέρου ότι το άκουσμα της φωνής τους προσέφερε απερίγραπτη και άφατη ηδονή.⁴⁵³

⁴⁵² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Βονιφάτιος 256.IB (εκδ. PG): «Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τὴν οἴκαδε ἐπορεύοντο, καὶ ὄψις θεῖα τῇ Ἀγλαΐδι ἐπιφοιτᾷ, ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ λέγων, Δέξαι τὸν ποτε μὲν δοῦλον ὑπάρχοντα σόν, νῦν δὲ ἡμέτερον ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργόν. Δέξαι τὸν πρὶν μὲν οἰκέτην, νυνὶ δὲ σου Δεσπότην· καὶ τίμησον εὐλαβῶς οἷα δὴ τῆς μὲν ψυχῆς σωτῆρα, φύλακα δὲ τῆς ζωῆς» [BHG 281-282].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε ανώνυμου συγγραφέα μαρτύριο του αγίου Βονιφατίου, χωρίς όμως να εντοπίζεται κάποια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο περιγραφών του θαυμαστού σημείου. Βλ. Ανώνυμος, Βονιφάτιος 331.16-332.16 (εκδ. Ruinart) [BHG 279-280].

⁴⁵³ Βλ. Νικόλαος Κατασκεπηνός, Κύριλλος Φιλεώτης 261.55.3 (εκδ. Sargologos): «Ἦν δέ τις γραῦς εὐλαβῆς καὶ φοβουμένη τὸν Θεόν, πολλὴν δὲ πίστιν κεκτημένη εἰς τὸν ὄσιον, ἢ καὶ διαβεβαιουμένη ἔλεγε πρὸς τινὰς τῶν ἀπιστιᾶν νοσοῦντων· Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀναξία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, πλὴν εἶδον ὕπαρ οὐκ ὄναρ ἄνδρας δύο λαμπροφοροῦντας, ὧν τὰς ὄψεις οὐκ ἠδυνάμην ἰδεῖν, κατέχοντας τὸν ἀββᾶν Κύριλλον ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων ψάλλοντας τό· «Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ». [...] Ὡς δὲ ἀνήλθον εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ, ὡς μικρόν με ὄραῖν αὐτούς, ὄρω καὶ ἰδοῦ ἠνοιχθῆ ὁ οὐρανὸς καὶ ἐκαλύφθη ὁ γέρων μετὰ τῶν σὺν αὐτῶ ὑπὸ ἀρρήτου φωτός. Ἡ δὲ στολὴ αὐτοῦ ἦν λευκὴ ὡσεὶ χιῶν. Ἐγὼ δὲ ἡ ἀθλία μὴ δυναμένην ἰδεῖν τὸ φῶς ἐκεῖνο θορυβηθεῖσα ἤλθον εἰς ἑμαυτήν» [BHG 468].

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά στο εγκώμιο του αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου του Παλαμά, το οποίο συνέθεσε ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος. Κίνητρο για την εμφάνιση του αγίου υπήρξε η αμφισβήτηση της αγιότητάς του από τους αντιπάλους του, οι οποίοι ήταν οπαδοί του Βαρλαάμ και του Ακίνδυνου. Οι ασεβείς σύμφωνα με το εγκώμιο είχαν την ευκαιρία να δουν τον άγιο να παρουσιάζεται ενώπιον του Χριστού με τη συνοδεία αγγέλων και *ισόθεων* αντρών, αλλά και να δοξάζεται στις νεφέλες μαζί με εκείνους που τον μετέφεραν από τη γη στον ουρανό. Αρκετά ενδιαφέρουσα είναι η παρομοίωση του αγίου με ήλιο που λάμπει έντονα.⁴⁵⁴

Μία ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν οι περιγραφές οραμάτων που εντοπίστηκαν στον βίο του αγίου Ονουφρίου, στον βίο του αγίου Συμεών του Σαλού, στο μαρτύριο της αγίας Παρασκευής και σε εγκώμιο του αγίου Μωκίου. Η ιδιαιτερότητα των τεσσάρων αυτών περιγραφών έγκειται στο γεγονός ότι η εμφάνιση των αγγέλων δεν έγινε άμεσα αντιληπτή από τους πιστούς, οι οποίοι αντιλήφθηκαν την παρουσία τους μόνο διά μέσου της ακοής. Η χρονική στιγμή εμφάνισης των αγγέλων τοποθετείται αμέσως μετά την κοίμηση των μαρτύρων και των αγίων. Ο Παφνούτιος, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Ονουφρίου μαρτυρεί το άκουσμα της φωνής των αγγέλων κατά την ώρα της εκδημίας του, καθώς τη στιγμή εκείνη οι άγγελοι υμνούσαν τον Θεό χαρούμενοι για την

⁴⁵⁴ Σύμφωνα με τον Φιλόθεο Κόκκينو η αντίδραση του Θεού λειτούργησε ως επιβεβαίωση δύο ρήσεων: *τότε και γάρ οι δίκαιοι λάμπουσιν ως ο ήλιος εν τη βασιλεία του πατρὸς αὐτῶν* (Κατά Ματθαίον 13:43) και *οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ* (Προς Θεσσαλονικεῖς α΄ 4:17), σύμφωνα με τις οποίες θα βρίσκονται πάντοτε στο πλευρό του Θεού όσοι κρίνονται άξιοι της επουράνιας βασιλείας, όπως ακριβώς συνέβη και με τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά.

Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 589.135.34-42: «Εἰ δ' οὖν, ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὸν μέγαν τουτονὶ σὺν ἀγγέλοις τε καὶ ἰσοθέοις ἀνδράσι Χριστῶ συνανιστάμενον καὶ συνδοξαζόμενον ἐν νεφέλαις τε σὺν ἐκείνοις μετάρσιον ἐκ γῆς ἀρπαζόμενον εἰς ἀέρα, κατὰ τὸν μακάριον εἰπεῖν Παῦλον, πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου ἀπάντησιν, ὡς ἥλιον τε σὺν ἐκείνοις τῇ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου κοινωνία τε καὶ θεώσει, κατὰ τὸν αὐτοῦ φημί τοῦ μεγάλου ἡλίου λόγον, ὑπερφυῶς λάμποντα, «τότε καὶ γάρ», φησίν, «οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν» «οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ» ἐσόμενον» [BHG 718].

αγνότητα της ψυχής του αγίου.⁴⁵⁵ Σημαντική λεπτομέρεια, η οποία προσδίδει ενδιαφέρον και αξιοπιστία στη διήγηση, αποτελεί η μαρτυρία του συγγραφέα ότι άκουσε ο ίδιος τη φωνή των αγγέλων και το συμπέρασμα αυτό εξάγεται φυσικά από το γεγονός ότι ο Παφνούτιος αφηγείται το θαυμαστό σημείο σε α' πρόσωπο.

Παρόμοια αναφορά απαντά επίσης στον βίο του αγίου Συμεών του Σαλού, τον οποίο συνέθεσε ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος. Στην περίπτωση του αγίου Συμεών διαπιστώνεται ότι η εμφάνιση των αγγέλων υποκινήθηκε από μια συγκεκριμένη σκοπιμότητα, η οποία ήταν η επιθυμία επίπληξης των πιστών για τον τρόπο, με τον οποίο αντιμετώπισαν το σώμα του αγίου. Δεν έγινε ωστόσο άμεσα ορατή, καθώς ακούστηκε μόνο ο ύμνος που έψαλαν οι άγγελοι τιμώντας τον άγιο Συμεών. Προκειμένου μάλιστα να μην αμφισβητηθεί η επουράνια προέλευση του ήχου, ο συγγραφέας ανέφερε ότι αφενός οι άγγελοι τραγούδησαν τον ύμνο με τρόπο που δεν ήταν δυνατό να τον τραγουδήσουν οι άνθρωποι και αφετέρου ότι η ανθρωπότητα δεν θα μπορούσε ποτέ να συγκεντρώσει ένα τόσο μεγάλο πλήθος, όπως συνέβη με τους αγγέλους, οι οποίοι εμφανίστηκαν με σκοπό να δοξάσουν τον άγιο Συμεών. Ο ύμνος, ο οποίος ψαλλόταν προς τιμήν του, είναι ο εξής: «μακάριος εἶ, Σαλέ, ὅτι μὴ ἔχων ἀνθρώπους ψάλλοντάς σοι ἔχεις οὐρανίας δυνάμεις ἐν ὕμνοις τιμώνσας σε» και αποσκοπούσε στη στηλίτευση της συμπεριφοράς των πιστών απέναντι στον άγιο.⁴⁵⁶

Η παρουσία των αγγέλων έγινε αντιληπτή, αλλά μη ορατή, και στην περίπτωση της αγίας Παρασκευής. Ο επίσκοπος Εύβοιας Ιωάννης,⁴⁵⁷ ο οποίος συνέθεσε ένα εκ των

⁴⁵⁵ Βλ. Παφνούτιος, Ονούφριος 29.17 (εκδ. AASS): «Παραχρήμα δὲ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων ὑμνούντων τὸν Θεόν, διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· καὶ ἦν χαρὰ μεγάλη τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἀποδημίας» [BHG 1378].

⁴⁵⁶ Βλ. Λεόντιος Νεαπόλεως, Συμεών ο Σαλός 102.15-21 (εκδ. Rydén-Festugière): «οἱ τοῦτον βασιάζοντες καὶ ἐξερχόμενοι θάψαι αὐτόν, ἀκούει ὁ εἰρημένος ἀπὸ Ἑβραίων ψαλμωδίας, οἷον μέλος οὐ δύναται ψάλλαι χεῖλη ἀνθρώπων, καὶ πλῆθος, ὅσον οὐ δύναται συνάξει πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης. ἐκπλαγείς οὖν ἐκεῖνος τὸν στίχον καὶ τὸ πλῆθος παρακύπτει καὶ θεωρεῖ τὸν ὅσιον προκομιζόμενον ὑπὸ τῶν δύο καὶ μόνον τῶν βασιάζοντων τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα. τότε εἶπεν ἐκεῖνος ὁ τοῦ μέλους τοῦ ἀοράτου ἀκούσας «μακάριος εἶ, Σαλέ, ὅτι μὴ ἔχων ἀνθρώπους ψάλλοντάς σοι ἔχεις οὐρανίας δυνάμεις ἐν ὕμνοις τιμώνσας σε»» [BHG 1677].

⁴⁵⁷ Για την ταυτότητα του συγγραφέα βλ. F. Dölger, Johannes von Euböia, *AnBoll* 68 (1950) 5-26.

πολλών σωζόμενων μαρτυριών της μάρτυρος, υποστήριξε εν συντομία ότι η φωνή των αγγέλων ακούστηκε εξ ουρανού αμέσως μετά τον αποκεφαλισμό της αγίας Παρασκευής, διότι την κάλεσαν να λάβει τη θέση που είχαν ετοιμάσει για την ίδια στον Παράδεισο.⁴⁵⁸ Η επίδραση του ακούσματος της φωνής τους στο συγκεντρωμένο πλήθος δεν σχολιάζεται ωστόσο από τον συγγραφέα και το γεγονός αυτό μας εκπλήσσει, εφόσον γίνεται λόγος για ένα τόσο παράδοξο και εντυπωσιακό σημείο.

Η τελευταία σχετική αναφορά εντοπίστηκε στο εγκώμιο του αγίου Μωκίου του Μιχαήλ Συγκέλλου. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, η φωνή που ακούστηκε εξ ουρανού αμέσως μετά την εκτέλεση του μάρτυρα, είχε ως σκοπό να πληροφορήσει τους πιστούς ότι το μαρτύριο του αγίου Μωκίου είχε ευχαριστήσει τον Θεό, ο οποίος κάλεσε τον μάρτυρα να εισέλθει στην επουράνια βασιλεία.⁴⁵⁹

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι εντοπίσαμε τέσσερις ακόμη περιγραφές οραμάτων, οι οποίες δεν κατέστη δυνατό να παρουσιαστούν μαζί με τις προαναφερθείσες, διότι είναι διαφορετική η αιτία που υποκίνησε την εμφάνιση των ουράνιων μορφών. Πιο συγκεκριμένα στο μαρτύριο των αγίων Σεργίου και Βάκχου του Συμεών Μεταφραστή αναφέρεται ότι ο άγιος Βάκχος εμφανίστηκε μέσω οράματος ενώπιον του αγίου Σεργίου,

⁴⁵⁸ Βλ. Ιωάννης Ευβοίας, Παρασκευή 237.10 (εκδ. Halkin): «Καὶ φωνὴ ἤκουστο πᾶσι τότε· «Χαῖρε, Παρασκευή, ὅτι ἠτοίμασταί σοι τόπος ἐν Παραδείσῳ· εὐφραίνου ὅτι εἴληφας τὴν μετὰ ἀγγέλων διαγωγὴν· καὶ ὅσα ἂν ἤτησας γένοιτό σοι»» [BHG 1420p].

⁴⁵⁹ Βλ. Μιχαήλ Σύγκελλος, Μώκιος 187.16.4-9 (εκδ. Delehaye): «Ἄμα δὲ τῷ στεφθῆναι τὸν μάρτυρα τοιάδε φωνὴ οὐρανόθεν κατήλθε εὖ τὴν αὐτοῦ σφραγίζουσα καὶ οἷον ἐπιβεβαιούσα θεάρεστον μαρτυρίαν· «Χαίροις, καλλίνικε ἀθλητὰ Μώκιε ἐνίκησας τὸν τύραννον καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ κατεπάτησας· θαρρῶν εἰσελθε ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν καὶ εὐφραίνου μετὰ τῶν πατέρων σου· ἔκαμες ἐν τῷ κόσμῳ, ἀναπαύου ἐν τοῖς οὐρανοῖς» [BHG 1298h].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίστηκε επίσης σε αγιολογικό κείμενο, το οποίο παραδίδεται ανώνυμα. Βλ. Ανώνυμος, Μώκιος 175.10.13-15 (εκδ. Delehaye) [BHG 1298c]. Συγκρίνοντας τα δύο κείμενα μεταξύ τους διαπιστώνουμε ότι και οι δύο συγγραφείς παρέλειψαν να αναφερθούν στον αντίκτυπο που είχε το άκουσμα της φράσης αυτής στο ακροατήριο που ήταν παρόν κατά τη στιγμή της εκτέλεσης του αγίου Μωκίου. Όσον αφορά το μήνυμα που μεταφέρθηκε στους πιστούς διαπιστώσαμε ότι δεν υπήρξε και σε αυτή την περίπτωση καμία εμφανής ταύτιση, με εξαίρεση την εισαγωγική φράση *Χαίροις καλλίνικε ἀθλητὰ Μώκιε*, η οποία είναι κοινή και στα δύο αγιολογικά κείμενα.

διότι δεν επιθυμούσε να τον βλέπει θλιμμένο. Σκοπός επομένως της εμφάνισής του ήταν η ψυχολογική ενίσχυση του αγίου Σεργίου, με τον οποίο συζήτησε, προκειμένου να τον ενθαρρύνει, να διώξει μακριά τη θλίψη που τον έπνιγε και να τον οπλίσει με γενναιότητα, ώστε να αντιμετωπίσει τα βασανιστήρια, με τα οποία θα ερχόταν αντιμέτωπος.⁴⁶⁰ Η περιγραφή του οράματος αυτού, αν και δεν είναι εκτενής, καθιστά φανερή την πρόθεση του συγγραφέα να ικανοποιήσει μια συγκεκριμένη σκοπιμότητα, αυτή της παρουσίας της ευαίσθητης πλευράς των αγίων και των μαρτύρων, οι οποίοι νοιάζονται και μεριμνούν για τα αγαπημένα τους πρόσωπα.

Το ίδιο κίνητρο, η προσφορά δηλαδή παρηγοριάς προς κάποιον οικείο, υποκίνησε επίσης την εμφάνιση μιας θεϊκής μορφής ενώπιον του επισκόπου Αραβισσού Αδέλφιου, ο οποίος λυπόταν και θρηνούσε για την κοίμηση του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου. Αναρωτιόταν μάλιστα αν ο άγιος είχε συμπεριληφθεί στον χορό των διδασκάλων και των αρχιερέων. Η αναφορά αυτή απαντά σε εγκώμιο του αγίου, το οποίο συνέθεσε ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, ο Θεός θέλησε να δώσει μια απάντηση στην απορία αυτή του πιστού και για τον λόγο αυτό ανέθεσε σε έναν άγγελο να τον μεταφέρει σε έναν φωτεινό τόπο, όπου βρισκόταν συγκεντρωμένο πλήθος αρχιερέων· όχι όμως και ο μέγας Ιωάννης και η διαπίστωση αυτή προκάλεσε ακόμη μεγαλύτερη θλίψη στον επίσκοπο. Λίγο αργότερα ο ίδιος πιστός ρωτήθηκε από κάποιον, ο οποίος του συστήθηκε ως θυρωρός του ουρανού, σχετικά με το ποια ήταν η αιτία της λύπης του και έλαβε ως απάντηση την πληροφορία ότι ο άγιος Ιωάννης δεν βρισκόταν μεταξύ των αρχιερέων, διότι βρισκόταν στο σημείο, όπου ήταν τοποθετημένος ο δεσποτικός θρόνος. Με αυτόν τον εντυπωσιακό τρόπο λύθηκε επομένως η απορία του Αδέλφιου, ο οποίος

⁴⁶⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σέργιος-Βάκχος 1024.1ε (εκδ. PG): «Ὁ σύναθλος δὲ Σέργιος ἀπολειφθεὶς λύπη τε διὰ τὸν χωρισμὸν καὶ ἡδονῇ πάλιν διὰ τὰ προσδοκώμενα ἐμερίζετο. Ἄλλ' οὐ περιεΐδεν αὐτὸν τῷ χωρισμῷ κάμνοντα ὁ γλυκὺς ἑταῖρος καὶ ἐραστής· ἀλλὰ φαιδρᾶ τῇ ὄψει ὁ θεῖος Βάκχος καὶ συνήθει τῷ τῆς στρατιᾶς σχήματι νυκτὸς ἐπιφανεὶς καὶ διαλεχθεὶς τῷ φίλῳ καὶ θάρσους ἐμπλήσας, τὸ σκυθρωπὸν τε τῆς ἀθυμίας διέλυσε, καὶ ἀσφαλέστερον ἅμα καὶ γενναιότερον πρὸς τὰς μέλλουσας τιμωρίας διέθηκεν» [BHG 1625].

δόξασε τον Θεό και διέδωσε την πληροφορία που έλαβε.⁴⁶¹ Όσον αφορά την επιλογή του συγγραφέα να παρουσιάσει την αναγνώριση της αγιότητας του Ιωάννη με αυτόν τον παραστατικό τρόπο, εκτιμάται ότι αφενός προσέδωσε ζωντάνια στον λόγο του και αφετέρου ότι κέντρισε το ενδιαφέρον των αναγνωστών του.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι επίσης η περιγραφή της οραματικής εμπειρίας που βίωσε ο Νικήτας Στηθάτος, ο οποίος συνέθεσε τον βίο του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου. Ο συγγραφέας, ο οποίος υπήρξε μάρτυρας της μετά θάνατον εμφάνισης του αγίου Συμεών, διευκρινίζει ότι η εμφάνιση αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω οράματος, εφόσον τονίζει *ὁ καθ' ὕπαρ καὶ οὐ καθ' ὕπνου τοῦτο ἰδών*. Ενώπιον του Νικήτα εμφανίστηκε λοιπόν στην αρχή μια μορφή, η οποία του υπέδειξε ότι έπρεπε να την ακολουθήσει, διότι τον καλούσε κοντά του ο ίδιος ο άγιος, τον οποίο είχε να δει από τη στιγμή της κοίμησής του. Ο Στηθάτος υπάκουσε και οδηγήθηκε γεμάτος χαρά και προθυμία προς ένα βασιλικό και λαμπρότατο οίκημα, το οποίο ήταν γνωστό ως *κουβούκλειον*. Ο άντρας που τον συνόδευε άνοιξε τις θύρες και αμέσως έγινε ορατός ο άγιος, ο οποίος αναπαύοταν σε μια πολύ ακριβή και ψηλή κλίνη, ξαπλωμένος καθώς ήταν σαν κάποιος ένδοξος βασιλιάς. Μόλις είδε τον Νικήτα του χαμογέλασε και του ένευσε να πλησιάσει κοντά, κίνηση στην οποία ανταποκρίθηκε αμέσως ο μαθητής τρέχοντας και γονατίζοντας μπροστά του γεμάτος ντροπή και ευλάβεια για την τιμή που δέχθηκε. Στη συνέχεια ο άγιος σηκώθηκε από την κλίνη και πλησίασε τον Νικήτα, τον οποίο αγκάλιασε και φίλησε στο πρόσωπο λέγοντάς του *Ἀνέπαυσάς με, τέκνον μου ποθεινὸν καὶ φιλούμενον*.⁴⁶² Το αίσθημα της χαράς που πλημμύρισε τον Νικήτα ήταν σύμφωνα με τον ίδιο απόδειξη του γεγονότος ότι η εμφάνιση του αγίου δεν πραγματοποιήθηκε μέσω ενυπνίου, αλλά μέσω ενός οράματος.⁴⁶³ Αναφορικά με τον τρόπο διήγησης του θαυμαστού σημείου διαπιστώνεται ότι ο συγγραφέας ήταν ιδιαίτερα παραστατικός, διότι θέλησε να περιγράψει λεπτομερώς την

⁴⁶¹ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 403.33.336-404.34.354 [BHG 881].

⁴⁶² Βλ. Νικήτας Στηθάτος, Συμεών ο Νέος Θεολόγος 200.136.18-200.137.28 (εκδ. Hausherr) [BHG 1692].

⁴⁶³ Βλ. Νικήτας Στηθάτος, Συμεών ο Νέος Θεολόγος 200.138.1-202.138.4 (εκδ. Hausherr) [BHG 1692].

εικόνα, την οποία οραματίστηκε ο ίδιος επιθυμώντας να εντυπωσιάσει τον αναγνώστη του.

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά σε ομιλία που συνέθεσε ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης για τον άγιο Ιωάννη τον Ελεήμονα τον Νέο. Πρόθεση του αγίου ήταν η αποκάλυψη της ταυτότητάς του, καθώς διατυπώθηκε σχετικό αίτημα από έναν ευσεβή ιερέα, ο οποίος προσήλθε στον ναό, όπου είχε κατατεθεί το λείψανο του αγίου ζητώντας να αποκαλυφθεί η ταυτότητα αυτού, στον οποίο ανήκε το θαυματουργό λείψανο. Το αίτημά του έγινε αποδεκτό και ο Ιωάννης εμφανίστηκε ενώπιόν του κατά τη διάρκεια της νύκτας και αφού προηγουμένως τον είχε καλέσει με θαυμαστό σημείο στο εσωτερικό του ναού. Η μορφή του αγίου, η οποία περιγράφεται ως γεραρά και αιδέσιμος, προκάλεσε ταραχή στον ιερέα, ο οποίος άκουσε τον άγιο Ιωάννη να του εξιστορεί τον βίο του και να του αποκαλύπτει εντέλει την ταυτότητά του με την πρόθεση να γίνει γνωστή η ιστορία του.⁴⁶⁴ Διαπιστώνουμε επομένως ότι ο Ακροπολίτης εξιστόρησε τον βίο του αγίου έχοντας προκαλέσει εκ των προτέρων το ενδιαφέρον του αναγνώστη του, προκειμένου να αποφευχθεί μια απλή διήγηση των γεγονότων.

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων διαπιστώνεται ότι οι μάρτυρες και οι άγιοι εμφανίστηκαν ενώπιον των πιστών τόσο μέσω ονείρων όσο και μέσω οραμάτων, διότι επιθυμούσαν να τους εκφράσουν αφενός τις επιθυμίες τους και αφετέρου να τους υπαγορεύσουν ορισμένες ενέργειες, στις οποίες ήταν απαραίτητο να προχωρήσουν. Οι Βυζαντινοί συγγραφείς προσέγγισαν ωστόσο το θαυμαστό αυτό σημείο υπό ένα εντελώς διαφορετικό πρίσμα, χωρίς δηλαδή να δεχτούν την επιρροή της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Η σκοπιμότητα εμφάνισης των αγίων και των μαρτύρων εξυπηρετούσε κατά κύριο λόγο το παρόν και λιγότερο το μέλλον, ενώ δεν σχετιζόταν καθόλου με το

⁴⁶⁴ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος 51.9.23-52.10.51 (εκδ. Polemis) [BHG 889n (934c*)].

παρελθόν. Το όνειρο δεν σχετιζόταν επίσης καθόλου με τον ονειρευόμενο, ο οποίος ήταν απλά το όργανο που έπρεπε να φέρει εις πέρας το θεϊκό σχέδιο ή να εκπληρώσει την επιθυμία του αγίου ή του μάρτυρα. Πρωταγωνιστής παρέμενε ο ίδιος ο άγιος, ο οποίος εξέφραζε την επιθυμία του ή αυτό που ήταν πρόπον να συμβεί μετά τον θάνατό του. Οι κυριότεροι λόγοι εμφάνισης των αγίων και των μαρτύρων μέσω ονείρου ή οράματος, όπως προκύπτει, είναι:

- α. η εύρεση ή ανακομιδή των λειψάνων τους
- β. η αποτροπή μεταφοράς των λειψάνων τους
- γ. ο ορισμός του σημείου ενταφιασμού ή η εύρεση του τάφου τους
- δ. η διατύπωση αιτήματος περί ανέγερσης ναού προς τιμήν τους
- ε. η γνωστοποίηση του θανάτου ή της κατάταξής τους μεταξύ των αγίων και των μαρτύρων
- στ. η προσφορά παρηγοριάς
- ζ. η επίπληξη των πιστών
- θ. η υπόδειξη του τρόπου, με τον οποίο έπρεπε να ενταφιαστεί το λείψανό τους

Οι περιγραφές των ονείρων και των οραμάτων διαπιστώνεται ότι ήταν συνήθως πλήρως εναρμονισμένες με την υπόλοιπη διήγηση του μαρτυρίου ή του βίου ενός αγίου, καθώς αποτελούσαν ένα ακόμη βασικό στοιχείο, το οποίο έπρεπε να παρουσιάσει ο συγγραφέας αναφορικά με τα όσα συνέβησαν μετά τον θάνατο των αγίων και των μαρτύρων. Ως εκ τούτου δεν διαπιστώνεται οποιαδήποτε διαφοροποίηση ως προς το ύφος ή τον τρόπο διήγησης του θαυμαστού σημείου, με εξαίρεση μόνο το αίσθημα του εντυπωσιασμού που επιδίωξαν να προκαλέσουν οι συγγραφείς στον αναγνώστη μέσα από την παραδοξότητα και τη μοναδικότητα των γεγονότων που περιέγραψαν. Όσον αφορά την έκταση των περιγραφών υπάρχει ποικιλία, καθώς άλλοτε ήταν σύντομες και άλλοτε ιδιαίτερα εκτενείς. Οι συγγραφείς δεν προκύπτει ότι αντιμετώπισαν το θαυμαστό σημείο με

διαφορετικό τρόπο, καθώς μοναδική επιδίωξή τους φαίνεται ότι ήταν η παρουσίαση των επιθανάτιων ή μεταθανάτιων θαυμαστών σημείων που εκδηλώθηκαν.

Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει να δοθεί στο γεγονός ότι οι συγγραφείς των βυζαντινών αγιολογικών κειμένων δεν ήταν πάντοτε ακριβείς κατά την περιγραφή του τρόπου εμφάνισης των μαρτύρων και των αγίων και αυτό αποτέλεσε εμπόδιο σε κάποιες περιπτώσεις για τον αναγνώστη, διότι δεν μπορούσε να είναι σίγουρος για το αν η εμφάνιση των αγίων και των μαρτύρων πραγματοποιήθηκε μέσω ονείρου ή μέσω οράματος. Σε περιορισμένο αριθμό περιγραφών εντοπίζεται η αναφορά εν είδει σχολίου της φράσης *ἔπαρ οὐκ ὄναρ*, η οποία αφενός αποσαφηνίζει το γεγονός ότι η εμφάνιση των αγίων και των μαρτύρων πραγματοποιήθηκε μέσω οράματος και όχι μέσω ονείρου και αφετέρου προσδίδει έμφαση στην περιγραφή του τρόπου εμφάνισής τους. Στην πλειονότητα ωστόσο των περιπτώσεων συνδυάζονται τα χαρακτηριστικά των ονείρων με τα χαρακτηριστικά των οραμάτων καθιστώντας αδύνατη την εξαγωγή κάποιου ασφαλούς συμπεράσματος.

Αρκετά ενδιαφέρουσα είναι επίσης η διαπίστωση ότι οι συγγραφείς επιδίωξαν να προσδώσουν αμεσότητα και ζωντάνια στον λόγο των αγίων και των μαρτύρων παρουσιάζοντας τις εντολές-οδηγίες που απηύθυναν προς τους εντεταλμένους πιστούς σε α' πρόσωπο, όταν μιλούσαν για τον εαυτό τους και σε β' πρόσωπο, όταν απευθύνονταν στους πιστούς. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις οι συγγραφείς παρέθεσαν τον λόγο, τον οποίο υποτίθεται ότι εκφώνησαν οι άγιοι και οι μάρτυρες κατά τη στιγμή της εμφάνισής τους ενώπιον των πιστών. Άλλη μία παρατήρηση που είναι δυνατό να γίνει αφορά τη σύνδεση του θαυμαστού σημείου της θέασης ονείρου ή οράματος με το μοτίβο της προσφοράς ανταμοιβής προς τον εκλεκτό πιστό ενισχύοντας την άποψη ότι πρόκειται για έναν συνηθισμένο αγιολογικό τόπο, στον οποίο έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση οι συγγραφείς. Διαπιστώθηκε επίσης ότι συνήθιζαν να παρουσιάζουν τον ύπνο ως ένα

σημαντικό εμπόδιο, το οποίο τους κρατούσε μακριά από την αποστολή που έπρεπε να φέρουν εις πέρας.

Οι Βυζαντινοί συγγραφείς εκτιμάται ότι έδειξαν μία ιδιαίτερη προτίμηση στην περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου, καθώς αποδελτιώσαμε τριάντα επτά σχετικές αναφορές, εκ των οποίων οι δεκαοκτώ σχετίζονται με όνειρα και οι δεκαεννέα με οράματα. Οι περιγραφές των ονείρων μπορούν να κατηγοριοποιηθούν περαιτέρω, καθώς δεκαπέντε εξ αυτών ανήκουν στην κατηγορία των θεόπεπτων ονείρων-χρηματισμών και τρία στην κατηγορία των ονείρων επιθυμίας. Η απόκλιση μεταξύ των δύο κατηγοριών είναι ομολογουμένως μεγάλη, αλλά δικαιολογείται από τη σκοπιμότητα εμφάνισης των μαρτύρων και των αγίων, η οποία υποκινήθηκε κατά κύριο λόγο από τη θέληση των ίδιων και του Θεού να γίνει είτε εντοπισμός είτε ανακομιδή των λειψάνων τους. Τα όνειρα επιθυμίας, απαλλαγμένα από τις συνδηλώσεις της αρχαιότητας, συνέβαλαν στο να εκφραστεί με έντονο και ενδιαφέροντα τρόπο η επιθυμία των αγίων και των μαρτύρων σε περιπτώσεις που η επιθυμία τους ερχόταν σε σύγκρουση με τις πράξεις των πιστών, οι οποίοι έπρεπε με κάθε τρόπο να πειθαρχήσουν στη θέληση των αγίων και των μαρτύρων.

Αναφορικά με τους συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων, στα έργα των οποίων εντοπίστηκαν περιγραφές ονείρων ή οραμάτων, προκύπτει ότι ήταν πολλοί αυτοί που έγραψαν για αυτά. Ξεχωρίζει ιδιαίτερα η συγγραφική δραστηριότητα του Συμεών Μεταφραστή, καθώς εντοπίστηκαν περιγραφές ονείρων και οραμάτων σε αρκετά από τα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσε. Πέραν του Συμεών Μεταφραστή, οι υπόλοιποι συγγραφείς φαίνεται ότι αποτέλεσαν μεμονωμένες περιπτώσεις, καθώς σχετικές περιγραφές εντοπίστηκαν στην πλειονότητα των περιπτώσεων σε ένα μόνο κείμενό τους,

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Θωμαΐς	Στέφανος Σαβαΐτης	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
Αστέριος Αμασειάς	Ιωάννης Ευβοίας	Νικηφόρος Κάλλιτος Ξανθόπουλος
Ιωάννης Νικομηδείας	Μιχαήλ Σύγκελλος	Φιλόθεος Κόκκινος
Ησύχιος Ιεροσολύμων	Γρηγόριος ο κληρικός	
Βασίλειος Σελευκείας	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	
Λεόντιος επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου	Συμεών Μεταφραστής	
Αλέξανδρος ο Κύπριος	Συμεών ο μοναχός	
	Νικόλαος	
	Νικήτας Στηθάτος	
	Νικόλαος Κατασκεπηνός	
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, το θαυμαστό σημείο περιέγραψαν κυρίως συγγραφείς της μέσης βυζαντινής περιόδου και ακολούθησαν οι συγγραφείς της πρώιμης, εφόσον το εν λόγω θαυμαστό σημείο περιγράφηκε σε τρία μόνο αγιολογικά κείμενα συγγραφέων της ύστερης βυζαντινής περιόδου. Συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν επίσης αναφορικά με την ταυτότητα των εμφανιζόμενων μορφών, οι οποίες στο σύνολό τους ανήκουν στις επουράνιες δυνάμεις. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων εμφανίστηκαν μέσω ονείρου ή οράματος οι ίδιοι οι άγιοι και οι μάρτυρες. Σε έξι περιπτώσεις εμφανίστηκαν άγγελοι, σε έξι επίσης περιπτώσεις ακούστηκε φωνή εξ ουρανού, σε δύο περιπτώσεις εμφανίστηκε απροσδιόριστη μορφή και σε μία μόνο περίπτωση εμφανίστηκε ο ίδιος ο Θεός.

Τέλος, αναφορικά με τον σκοπό εμφάνισης των αγίων και των μαρτύρων διαπιστώνεται ότι πραγματοποιήθηκαν δεκαοκτώ εμφανίσεις με αίτημα την εύρεση των λειψάνων και εννέα τη γνωστοποίηση της κατάταξής τους μεταξύ των μελών του επουράνιου κλήρου. Τέσσερις εμφανίσεις πραγματοποιήθηκαν επίσης με σκοπό την προσφορά παρηγοριάς, δύο με σκοπό την αποκάλυψη της ταυτότητας των αγίων και των μαρτύρων και την αποκατάσταση της φήμης τους και μία με σκοπό την επίπληξη ενός πιστού. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις διατυπώθηκαν από τους αγίους και τους μάρτυρες περισσότερα του ενός αιτήματα, τα οποία έπρεπε να υλοποιηθούν άμεσα από τους πιστούς. Στον πίνακα που ακολουθεί έχουν καταγραφεί όλες οι εμφανίσεις που πραγματοποίησαν οι άγιοι και οι μάρτυρες μέσω ονείρων και οραμάτων, αλλά και ο λόγος ή το κίνητρο που οδήγησε στην εμφάνισή τους.

Συγκεντρωτικός πίνακας ονείρων & οραμάτων

Όνειρα				
Συγγραφέας	Άγιος	Εμφανιζόμενη μορφή	Αίτημα αγίου	Είδος ονείρου
Ιωάννης Νικομηδείας	Βασιλεύς	άγγελος	εύρεση λειψάνου	θεόπεμπτο χρηματισμός
Ησύχιος Ιεροσολύμων	Λογγίνος	Λογγίνος	εύρεση κάρας	χρηματισμός
Γρηγόριος ο κληρικός	Θεοδώρα από τη Θεσσαλονίκη	Θεοδώρα από τη Θεσσαλονίκη	ανακομιδή λειψάνου	επιθυμίας
Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Στέφανος ο πρωτομάρτυρας	Στέφανος ο πρωτομάρτυρας	εύρεση & ανακομιδή λειψάνου	χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Λογγίνος	Λογγίνος	εύρεση κάρας	χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Ναζάριος, Προτάσιος, Γερβάσιος, Κέλσος	Ναζάριος, Προτάσιος, Γερβάσιος, Κέλσος	εύρεση & ανακομιδή λειψάνου	χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Λουκιανός	Λουκιανός	εύρεση λειψάνου	χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Αυτόνομος	Αυτόνομος	εύρεση λειψάνου	χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Λουκάς ο Στειριώτης	απροσδιόριστη μορφή	εύρεση λειψάνου	θεόπεμπτο χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Κορνήλιος	Κορνήλιος	α. εύρεση λειψάνου β. ανέγερση ναού	χρηματισμός
Συμεών Μεταφραστής	Ιγνάτιος Αντιοχείας	Ιγνάτιος Αντιοχείας	προσφορά παρηγοριάς	θεόπεμπτο
Συμεών Μεταφραστής	Ευγενία	Ευγενία	προσφορά παρηγοριάς	θεόπεμπτο
Συμεών Μεταφραστής	Ούαρος & Κλεοπάτρα	Ούαρος	επίπληξη πιστού	θεόπεμπτο
Συμεών Μεταφραστής	Θεοδώρα η Αλεξανδρινή	πλήθος ουράνιων δυνάμεων & η ίδια η αγία	αποκάλυψη της ταυτότητάς της & αποκατάσταση του κύρους της	θεόπεμπτο

Συμεών Μεταφραστής	Τρύφων	Τρύφων	ορισμός σημείου ενταφιασμού	επιθυμίας
Συμεών ο μοναχός	63 μάρτυρες της Ιερουσαλήμ	63 μάρτυρες της Ιερουσαλήμ	εύρεση λειψάνου	χρηματισμός
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Θεοσέβιος Αρσινοΐτης	Θεοσέβιος ο Αρσινοΐτης	α. αποτροπή μεταφοράς του λειψάνου β. ανέγερση ναού	επιθυμίας
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Ιωάννης Ελεήμων ο Νέος	απροσδιόριστη μορφή	εύρεση λειψάνου	θεόπεμπτο χρηματισμός

Οράματα					
Συγγραφέας	Άγιος	Εμφανιζόμενη μορφή	Αίτημα/Σκοπός	Είδος οράματος	Είδος οράματος
Θωμαΐς	Φεβρωνία	Φεβρωνία	γνωστοποίηση της κατάταξης της αγίας στον επουράνιο κλήρο	οπτικό	θεόπεμπτο
Αστέριος Αμασεΐας	Βασιλεύς	άγγελος	εύρεση λειψάνου	οπτικό	θεόπεμπτο χρηματισμός
Βασίλειος Σελευκείας	Στέφανος ο πρωτομάρτυρας	Στέφανος ο πρωτομάρτυρας	ανακομιδή λειψάνου	οπτικό	χρηματισμός
Παφνούτιος	Ονούφριος	φωνή εξ ουρανού	γνωστοποίηση της κατάταξης του αγίου στον επουράνιο κλήρο	ακουστικό	χρηματισμός
Λεόντιος επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου	Συμεών ο Σαλός	φωνή εξ ουρανού	γνωστοποίηση της κατάταξης του αγίου στον επουράνιο κλήρο	ακουστικό	χρηματισμός
Αλέξανδρος ο Κύπριος	Βαρνάβας	Βαρνάβας	εύρεση λειψάνου	οπτικό	χρηματισμός
Στέφανος Σαβαΐτης	20 μάρτυρες μονής του αγίου Σάβα	ένας εκ των 20 μοναχών	γνωστοποίηση της κατάταξης των μαρτύρων στον επουράνιο κλήρο	οπτικό	θεόπεμπτο
Ιωάννης Εύβοιας	Παρασκευή	φωνή εξ ουρανού	γνωστοποίηση της κατάταξης της μάρτυρος στον επουράνιο κλήρο	ακουστικό	θεόπεμπτο
Μιχαήλ ο Σύγκελλος	Μώκιος	φωνή εξ ουρανού	γνωστοποίηση της κατάταξης του μάρτυρα στον επουράνιο κλήρο	ακουστικό	θεόπεμπτο
Συμεών Μεταφραστής	Σεβαστιανός	Σεβαστιανός	εύρεση λειψάνου	οπτικό	χρηματισμός

Συμεών Μεταφραστής	Βονιφάτιος	άγγελος	γνωστοποίηση της κατάταξης του μάρτυρα στον επουράνιο κλήρο	οπτικό	θεόπεμπτο
Συμεών Μεταφραστής	Σέργιος & Βάκχος	Βάκχος	προσφορά παρηγοριάς	οπτικό	θεόπεμπτο
Νικόλαος	Νικόλαος ο έν Βουναίνη	Θεός	εύρεση λειψάνου	οπτικό	θεόπεμπτο χρηματισμός
Νικήτας Στηθάτος	Συμεών ο Νέος Θεολόγος	Συμεών ο Νέος Θεολόγος	απόδοση τιμής στον συγγραφέα	οπτικό	θεόπεμπτο
Νικόλαος Κατασκεπηνός	Κύριλλος ο Φιλεώτης	Κύριλλος ο Φιλεώτης	γνωστοποίηση της κατάταξης του αγίου στον επουράνιο κλήρο	οπτικό	θεόπεμπτο
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Ιωάννης ο Χρυσόστομος	άγγελοι	προσφορά παρηγοριάς	οπτικό	θεόπεμπτο
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος	Ιωάννης ο Ελεήμων ο Νέος	αποκάλυψη της ταυτότητας του αγίου	οπτικό	θεόπεμπτο
Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος	Μαρία η Μαγδαληνή	Μαρία η Μαγδαληνή	ανακομιδή λειψάνου	οπτικό	χρηματισμός
Φιλόθεος Κόκκινος	Γρηγόριος ο Παλαμάς	ο ίδιος ο άγιος & άγγελοι	γνωστοποίηση της κατάταξης του αγίου στον επουράνιο κλήρο	οπτικό	θεόπεμπτο

8. Απόπειρες μεταφοράς ή κλοπής των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων

Οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων επέλεξαν συχνά να παρουσιάσουν τα λείψανα των αγίων και των μαρτύρων ως έναν πολύτιμο θησαυρό, τον οποίο επιθυμούσαν όλοι ανεξαιρέτως να έχουν στην κατοχή τους. Η τιμητική λατρεία των λειψάνων ξεκίνησε από πολύ νωρίς, καθώς οι απαρχές της ανάγονται πίσω στην εποχή των διωγμών. Η επιθετική μανία των Ρωμαίων αυτοκρατόρων έθεσε σε κίνδυνο σε αρκετές περιπτώσεις την ακεραιότητα των λειψάνων, τα οποία διασώθηκαν εντέλει χάρη στη Θεία Πρόνοια, αλλά και την αυτοθυσία και επιμονή των πιστών, οι οποίοι, εφόσον ήρθαν σε επαφή με τα λείψανα των μαρτύρων και των αγίων, εξοικειώθηκαν με την ιδέα της κατοχής τους και επιθυμούσαν να τα διαφυλάσσουν, προκειμένου να μπορούν να τους αποδίδουν τιμές και να επωφελούνται από τη χάρη τους.

Συνέπεια της νέας αυτής νοοτροπίας που δημιουργήθηκε ήταν η εξάπλωση της λατρείας των λειψάνων των μαρτύρων και των αγίων, τμήμα των οποίων επιδίωκαν να αποκτήσουν οι πιστοί με κάθε κόστος άλλοτε σε συλλογικό και άλλοτε σε ατομικό επίπεδο. Τα λείψανα βρίσκονταν συνήθως είτε στην περιοχή που είχε επιλέξει ο ίδιος ο άγιος ή ο μάρτυρας να παραδώσει το πνεύμα του, είτε μεταφέρονταν στο σημείο επιλογής τους μετά από υπόδειξη των ίδιων. Η επιθυμία τους ωστόσο δεν γινόταν πάντοτε σεβαστή από τους πιστούς, οι οποίοι με δική τους πρωτοβουλία επιχείρησαν σε κάποιες περιπτώσεις να ανοίξουν τις λειψανοθήκες κάποιων εξ αυτών υποκινημένοι άλλοτε από την επιθυμία τους να αποσπάσουν τμήμα των λειψάνων, προκειμένου να το μεταφέρουν σε άλλη περιοχή, και άλλοτε για να λάβουν την ευλογία των αγίων και των μαρτύρων. Ενέργειες αυτού του είδους, οι οποίες προήλθαν από την πρωτοβουλία κάποιων πιστών, αντιμετωπίστηκαν εχθρικά από

τους αγίους και τους μάρτυρες, διότι οι ίδιοι δεν θέλησαν πάντοτε να σταθούν αρωγοί στην προσπάθειά τους, την οποία παρεμπόδισαν με εμφατικό τρόπο. Η μοναχή Θωμαΐς στον βίο της αγίας Φεβρωνίας, οι αρχιεπίσκοποι Θεσσαλονίκης Ιωάννης Α΄ και Νικήτας σε συλλογές θαυμάτων του αγίου Δημητρίου, ο μάγιστρος Νικήτας στον βίο της αγίας Θεοκτίστης, ο Συμεών Μεταφραστής στο μαρτύριο του επισκόπου Ρώμης Κλήμη, ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος στο εγκώμιο του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη, ο μητροπολίτης Ρόδου Ιωάννης, αλλά και πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος, οι οποίοι έγραψαν για τον άγιο Χριστόδουλο, μαρτυρούν την αρνητική στάση των αγίων και των μαρτύρων στη μεταφορά των λειψάνων τους.

Υπήρξαν ωστόσο και περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι άγιοι και οι μάρτυρες ήταν θετικά διακείμενοι στη μεταφορά των λειψάνων τους. Βασική προϋπόθεση ήταν φυσικά η θέληση των ίδιων να μεταφερθεί το λείψανό τους σε νέα περιοχή. Θετική στάση φαίνεται ότι τήρησε ο άγιος Σάβας ο Ηγιασμένος, για τον οποίο έγραψε ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης, ο άγιος Κορνήλιος, για τον οποίο έγραψε ο Συμεών Μεταφραστής, ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιος, εγκώμιο του οποίου συνέθεσε ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος, αλλά και η αγία Ματρώνα, το εγκώμιο της οποίας παραδίδεται με το όνομα του μητροπολίτη Ρόδου Νείλου.

Μελετώντας τα αγιολογικά κείμενα, στα οποία περιγράφηκε η αρνητική στάση των αγίων και των μαρτύρων, διαπιστώσαμε ότι η αγία Φεβρωνία και η αγία Θεοκτίστη τιμώρησαν τους απείθαρχους πιστούς που εναντιώθηκαν στην επιθυμία τους. Πιο συγκεκριμένα η μοναχή Θωμαΐς παρουσίασε την τιμωρία που επέβαλε η αγία Φεβρωνία στην ηγουμένη του μοναστηριού που ενταφιάστηκε το σώμα της, όταν επιχείρησε έξι χρόνια μετά την κοίμησή της να ανοίξει τη λειψανοθήκη της, προκειμένου να αποσπάσει τμήμα του άνω άκρου της. Η τιμωρία που επιβλήθηκε στην ηγουμένη Βρυέννη ήταν παράλυση του χεριού της, αλλά δεν διήρκεσε πολύ, διότι η μάρτυρας θεράπευσε το χέρι της ηγουμένης, ενώ επέτρεψε να αφαιρεθεί και ένα από

τα δόντια της, τα οποία ήταν τοποθετημένα επάνω στο στήθος της, ώστε να δοθεί στους πιστούς.⁴⁶⁵ Στον βίο της αγίας Θεοκτίστης μαρτυρείται ότι η τιμωρία επιβλήθηκε σε διερχόμενο κυνηγό, ο οποίος επιχείρησε να αποσπάσει το χέρι της αγίας. Για τον λόγο αυτό η αγία Θεοκτίστη παρεμπόδισε τον απόπλου του ίδιου και των συντρόφων του στέλνοντας σαφές μήνυμα προς τον κυνηγό σχετικά με το τι έπρεπε να κάνει. Ο κυνηγός, ο οποίος θέλησε να κατευνάσει τον θυμό της, επανατοποθέτησε κρυφά από όλους το χέρι κοντά στο σώμα της και ο αποκλεισμός τους άρθηκε αμέσως.⁴⁶⁶

Η μαρτυρία της Θωμαΐδος ως αυτόπτους μάρτυρα του θαυμαστού σημείου είναι εξαιρετικά πολύτιμη. Ο Νικήτας από την άλλη επέλεξε να δώσει τον λόγο στον ίδιο τον κυνηγό, ο οποίος διηγήθηκε σε πρώτο πρόσωπο την ενέργεια, στην οποία προέβη. Το παράδειγμά του ακολούθησε και ο Συμεών Μεταφραστής,⁴⁶⁷ ο οποίος παρουσίασε το θαυμαστό σημείο κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Οι εκτενείς περιγραφές των θαυμαστών σημείων αποσκοπούσαν στον εντυπωσιασμό του αναγνώστη, ο οποίος

⁴⁶⁵ Βλ. Θωμαΐς, Φεβρωνία 30.41 (εκδ. AASS): «Μετὰ πολλοῦ οὖν φόβου ἐκτείνασα τὰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ἀψαμένη τῆς ἀγίας χειρὸς αὐτῆς ταύτην τῷ Ἐπισκόπῳ παράσχειν βουλόμενη, ἐκρατήθη ἡ χεὶρ αὐτῆς κάτω, καὶ ἀπενεκρώθη. Ἡ δὲ Βρυένη δακρύσασα εἶπεν· Δέομαί σου, τέκνον μου Φεβρωνία μὴ ὀργισθῆς τῇ Μητρί σου, μνήσθητι τῶν μόχθων μου, καὶ μὴ παραδειγματίσης τὸ γῆράς μου. Ἄνεθείσης δὲ τῆς χειρὸς αὐτῆς, πάλιν ἐκτείσασα αὐτήν, παρεβάλει μετὰ δακρύων λέγουσα, Παράσχου ἡμῖν εὐλογία, μὴ λυπήσης με Κυρία· Καὶ λαβοῦσα ἓνα τῶν ὀδόντων αὐτῆς τῶν ὄντων ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῆς ἐπέδωκεν τῷ Ἐπισκόπῳ, καὶ εὐθέως ἠσφαλίσατο τὸ γλωσσόκομον» [BHG 659].

⁴⁶⁶ Βλ. Νικήτας μάγιστρος, Θεοκτίστη 14.21-15.23 (εκδ. Ιωάννου): «Τὴν γὰρ ταύτης ἀποτεμόμενος χεῖρα καὶ λινῷ περιειλήσας ὑφάσματι κατῆλθον εἰς τὴν ναῦν. [...] Φόβος οὖν ἔλαβεν ἅπαντας καὶ δέος καὶ ἀλλήλους περισκοποῦντες σύντρομοι τὴν αἰτίαν ἐζητοῦμεν τοῦ πράγματος, διερευνώμενοι καὶ ἀνακρίνοντες, μήπου τι τῶν ἀνηκέστων ἡμῖν πεπραγμάτευται, δι' ὅπερ εἰργόμεθα. Ὡς δὲ ἄλλος ἄλλο διαπορούμενος ἔλεγε, συνεῖς ἐγὼ τὸ τολμηθέν, λαθὼν ἅπαντας ἀνῆλθον εἰς τὸν ναὸν καὶ θέμενος τὴν χεῖρα πρὸς τῷ τῆς ἀγίας σώματι, κατῆλθον εἰς τὸ πλοιάριον. [...] Ὡς δὲ ἐξήλθομεν ἐπὶ πολὺ, πτηνὴ τις ἦν ἡ σκάφη λοιπὸν τῆς ὀθόνης, πληρουμένης τοῦ πνεύματος, καὶ ἀκώλυτος ἡ ὁδὸς καὶ εὐθεῖα» [BHG 1723-1724].

⁴⁶⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Θεοκτίστη 34.16-34.17 (εκδ. Ιωάννου): «Τὴν γὰρ αὐτῆς ἀποτεμόμενος χεῖρα καὶ ὀθὼν περιειλήσας, κατέρχομαι εἰς τὴν ναῦν. [...] Δέος οὖν ἔλαβε πάντας, καὶ εἰς ἀλλήλους ὠρῶμεν τὴν αἰτίαν τοῦ πράγματος οὐκ ἔχοντες συμβαλεῖν. Ὅψι δέ μοι τὸ τῆς θείας χειρὸς ἐπὶ νοῦν ἔλθόν, καὶ διανοηθεῖς, μήποτε τοῦτο εἶη, ὃ ἀνθέλκει τὴν ναῦν, λαβὼν ταύτην καὶ λαθὼν ἀνῆλθον εἰς τὸν ναόν· καὶ παραθεῖς αὐτήν τῷ λοιπῷ σώματι, κατῆλθον εἰς τὸ πλοῖον καὶ εὐθύς ἐλυόμεθα [...] Ὡς γὰρ τοῖς ἐταίροις πλεῖν διακελευσάμην, ἤλατο θάττον ἡ ναῦς, καὶ πτηνὴ τις εἶναι παραδόξως ἐδόκει τῆς ὀθόνης ὑποπιπλαμένης» [BHG 1725-1726].

καλούνταν στην μεν περίπτωση της αγίας Φεβρωνίας να κατανοήσει ότι οποιαδήποτε ενέργεια αντέβαινε στη θέληση της μάρτυρος ήταν καταδικασμένη να αποτύχει, στη δε περίπτωση της αγίας Θεοκτίστης να θαυμάσει το μέγεθος της θειικής δύναμης που επιβλήθηκε στα στοιχεία της φύσης.

Ένας ακόμη άγιος, ο οποίος αντέδρασε με τρόπο παρόμοιο με αυτόν της αγίας Θεοκτίστης, ήταν ο άγιος Χριστόδουλος, καθώς στον βίο του, τον οποίο συνέθεσε ο μητροπολίτης Ρόδου Ιωάννης, αναφέρεται ότι ο άγιος απέτρεψε τον απόπλου του καραβιού, στο οποίο επέβαινε ο Λατίνος που έκοψε και πήρε κρυφά μέρος του λειψάνου και συγκεκριμένα ένα από τα δάκτυλα του δεξιού του χεριού προκαλώντας με την πράξη του αυτή την αντίδραση του αγίου. Προκλήθηκαν λοιπόν δυνατοί άνεμοι, οι οποίοι έπνεαν με αντίθετη φορά και κατάφεραν να καθηλώσουν το καράβι στην περιοχή. Ο Λατίνος μπόρεσε ωστόσο να ερμηνεύσει σωστά το θαυμαστό σημείο και επανατοποθέτησε άμεσα το δάκτυλο του αγίου κοντά στο λείψανό του.⁴⁶⁸ Η παρομοίωσή του μάλιστα με τον Ιωνά, ο οποίος είχε βρεθεί και αυτός εν μέσω θαλασσοταραχής,⁴⁶⁹ είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Ο μοναχός Θεοδόσιος Γουδέλης, ο οποίος περιέγραψε και αυτός το ίδιο θαυμαστό σημείο, προχώρησε σε μια πιο εκτενή διήγηση παραθέτοντας πληροφορίες, οι οποίες ήταν αδύνατο να μην τραβήξουν την προσοχή του αναγνώστη του. Μία τέτοιου είδους πληροφορία είναι η αποκάλυψη της ταυτότητας του Λατίνου που επιθυμούσε να αποσπάσει τμήμα του λειψάνου του αγίου Χριστοδούλου. Πρόκειται φυσικά για τον βασιλιά των Γάλλων Φίλιππο Αύγουστο τον

⁴⁶⁸ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο έν Πάτμω 132.Κ: «Ἄλλοτε δέ τις τήν γλῶτταν Λατίνος, ἀπιὼν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπὶ προσκυνήσει τοῦ ζωοφόρου Τάφου, καὶ προσοκείλας τῇ νήσῳ, ἄνεισιν εἰς τὸν νεῶν προσευζόμενος, καὶ τὸν ἅγιον κατασπαζόμενος ἀποτέμνει μέρος τι τοῦ δακτύλου τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς, καὶ ὡς ὄλβον τοῦτο περιεῖπε πολῦτιμον. Ἄλλ' ἐπὶ μικρὸν χρόνον ἐξ ἀντιπνοίας πνευμάτων τῆς θαλάσσης ἀθρόως οὕτως ἀγριουμένης, ὁ ὑφελόμενος ἤσχαλλε καὶ ὡσπερ ὁ τῷ κύτει καταποθεὶς Ἰωνᾶς, αὐτὸς ὡμολόγει τῆς ζάλης εἶναι ὁ αἴτιος, οὕτω δὴ καὶ ὁ τὴν ὑφαίρεσιν ποιησάμενος, λαβὼν ταῖν χεροῖν τὸ τοῦ δακτύλου τεμάχιον προσετίθει φανερώς τῷ ἐνδέοντι, καὶ τῷ πράγματι εὐθὺς ἐπηκολούθει ἢ εὐπλοια» [BHG 303].

⁴⁶⁹ *Ιωνάς* 1:4-15.

Β', ο οποίος ζήτησε πριν από την αναχώρησή του να του παραχωρηθεί μέρος του λειψάνου και ο ίδιος σε ένδειξη ευγνωμοσύνης θα προέβαινε στην προσφορά μιας γενναιόδωρης δωρεάς προς το μοναστήρι. Η πρότασή του απορρίφθηκε αμέσως από τους μοναχούς, αλλά η άρνηση αυτή δεν έγινε αποδεκτή από τον ίδιο και για τον λόγο αυτό ανέθεσε σε έναν στρατιώτη να αποσπάσει μέρος του λειψάνου προβάλλοντας ως πρόσχημα την επιθυμία του να προσκυνήσει. Ο εντεταλμένος στρατιώτης έφερε εις πέρας την αποστολή που του ανέθεσαν και κατάφερε να αποσπάσει μέρος από την επιδερμίδα του δακτύλου του αγίου, το οποίο εν συνεχεία παρέδωσε στον βασιλιά Φίλιππο. Η κακόβουλη αυτή ενέργεια δεν έμεινε ωστόσο ατιμώρητη από τον Θεό, ο οποίος τρομοκράτησε τον Φίλιππο και τη συνοδεία του και τους εξανάγκασε να επιστρέψουν άμεσα το κλεμμένο τμήμα του λειψάνου πίσω στο μοναστήρι ζητώντας συγχώρεση για την ενέργειά τους αυτή.⁴⁷⁰

Η στάση του αγίου Κλήμη και του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη, αν και ήταν αρνητική, δεν εκφράστηκε με τον ίδιο έντονο και επίπονο για τους πιστούς τρόπο, εφόσον επέλεξαν και οι δύο να μεταφέρουν την επιθυμία τους στους πιστούς μέσω ενός ονείρου. Ο Συμεών Μεταφραστής αναφέρει στο μαρτύριο του επισκόπου Ρώμης Κλήμη ότι ο μάρτυρας δεν επιθυμούσε να μετακινηθεί το σώμα του από τον βυθό της θάλασσας και για τον λόγο αυτό αποκάλυψε στους μαθητές του Κορνήλιο και Φοίβο

⁴⁷⁰ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο εν Πάτμω 204.ΜΑ-205.ΜΑ: «'Αλλ' οὐκ ἔμελλε σιωπᾶν ἡ δίκη ἐπὶ τῷ κλέμματι, οὐδὲ ὁ πάντων Κύριος μὴ ἀπιδεῖν εἰς ἐκδικίαν τοῦ οἰκείου θεράποντος. Ἐνθεν τοι καὶ περὶ φυλακὴν δευτέραν τῆς νυκτός, ὅτε ἐσχάτως τῷ λυσιμελεῖ ὕπνω οἱ ἄνθρωποι κάτοχοι, νηνεμίας οὔσης βαθυτάτης, τὸ καινότατον, καὶ ἡρεμούσης τῆς θαλάττης, ἢ μᾶλλον ὑπνωττούσης βαθύτατα, ἐν τῷ λιμένει κλόνος ἐπεισπίπτει καὶ στρόβιλος καὶ ἐσχάτως ἐκταράττει τὰς ναῦς, ὡς καὶ τὸν ὕπνον λυθῆναι τοῖς βαρῦ, ὡς εἴρηται, ὑπνώττουσι, καὶ κινδυνεύειν εἰς ἔκστασιν φρενῶν τραπῆναι αὐτούς, [...] καὶ τὸ ἀποσυληθέν, πάντων ὀρώντων, ἐπιθεῖναι τῷ μορίῳ, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ἀφήρητο, καὶ ἰκετεῦσαι τὸν ὄσιον μὴ χολᾶν ἡμῖν, ἐκ πόθου καὶ οὐκ ἐκ περιφρονήσεως εἰς αὐτὸν ἀμαρτήκασι. [...] Ἐνώπιον δὲ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν συναποσταλέντων τῷ ἀμαρτήσαντι τῆς θήκης διανοιγείσης τοῦ λειψάνου τοῦ μάκαρος καὶ τοῦ ἀποσυληθέντος τεμαχίου μικροῦ τῷ δακτύλῳ, ἀφ' οὗ καὶ ἀφήρητο, μᾶλλον δὲ ἀποκέκλεπτο, προστεθειμένου, τὰ πάντα ἡρέμουν εὐθύς, ἢ μαινομένη νηνεμία, ὁ λιμὴν, αἱ νῆες, αἱ καρδίαι τῶν πεπονθότων, τοῦ ῥηγὸς τοῦ τὸ κλέμμα τῷ ποιησαμένῳ προστεταχότος, καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς τοιαῦδε κλοπῆς καὶ οὕτω δυσανύστου ἢ παντελῶς ἀτελέστου κατατολμήσαντος» [BHG 305].

ότι αφενός δεν συναινούσε στη μεταφορά του λειψάνου του και αφετέρου ότι θα υποχωρούσε το νερό κάθε χρόνο κατά την ημέρα εορτασμού της μνήμης του και για επτά ημέρες, ώστε να είναι εφικτό για τους πιστούς να προσκυνούν το λείψανό του.⁴⁷¹ Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό στη διήγηση κυριαρχεί το στοιχείο του εξωπραγματικού και του παράδοξου, τα οποία κεντρίζουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος, ο οποίος έγραψε για τον άγιο Θεοσέβιο τον Αρσινοΐτη, προέβαλε την άρνηση του αγίου να μετακινηθεί από το σημείο, όπου είχε τελειώσει τη ζωή του με φυσικό θάνατο. Μαρτυρείται μάλιστα ότι εμφανίστηκε στον πατέρα του κατά τη διάρκεια της νύκτας μέσω ενός ονείρου, προκειμένου να του εκφράσει την επιθυμία του να ενταφιαστεί μέσα στο σπήλαιο που είχε βρεθεί το σώμα του.⁴⁷² Το αίτημά του έγινε φυσικά αποδεκτό από τον πατέρα του, ο οποίος αποχώρησε από το σημείο, αφού προηγουμένως οικοδόμησε ναό προς τιμήν του υιού του. Ως προς

⁴⁷¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κλήμης Ρώμης 114.CLXXIII (εκδ. Dressel): «Ἄλλ' ἀπεκαλύφθη Κορνηλίῳ καὶ Φοίβῳ, ὥστε μὴ τὸ λείψανον ἐκεῖθεν μετακινήσαι, καλῶς ἐν τῷ βυθῷ κείμενον· καὶ ὅτι καθ' ἑκάστην ἐνιαυτοῦ περιτροπὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ μάρτυρος τελειώσεως, ὑποχωρήσει παρ' ὅλας ἐπτὰ ἡμέρας τοῖς προσιοῦσιν ἢ θάλασσα, πεζῇ καὶ βάδην αὐτοῖς μέχρι τοῦ λειψάνου τὴν ἀροδὸν ἐπιτρέπουσα» [BHG 345-347].

Πριν να πραγματοποιηθεί η εμφάνιση αυτή του μάρτυρα, η έντονη επιθυμία των πιστών να δουν από κοντά το λείψανό του οδήγησε στην τέλεση θαυμαστού σημείου, καθώς ο Θεός εισάκουσε το αίτημά τους και προκάλεσε την υποχώρηση του νερού για περισσότερο από είκοσι στάδια επιτρέποντας στο πλήθος των πιστών να εισέλθει στον βυθό της θάλασσας, προκειμένου να βρεθεί κοντά στον μάρτυρα. Το ίδιο θαυμαστό σημείο περιέγραψε σε έργο του και ο επίσκοπος Χερσώνος Εφραίμ, ο οποίος παρουσίασε την υποχώρηση της θάλασσας ως ένα φυσιολογικό και αναμενόμενο γεγονός, το οποίο δεν του προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση. Η προσοχή του στράφηκε κατά κύριο λόγο στην περιγραφή της εικόνας του σώματος του μάρτυρα και για τον λόγο αυτό αποσιώπησε οποιαδήποτε αναφορά, η οποία θα μπορούσε να είναι σχετική με τη μη αποδοχή μετακίνησης του σώματος από τον ίδιο τον άγιο Κλήμη. Βλ. Εφραίμ Χερσώνος, Κλήμης Ρώμης (εκδ. PG) 640.XI [BHG 351]. Μία ακόμη περιγραφή απαντά σε αγιολογικό κείμενο που παραδίδεται ως ανώνυμο. βλ. Ανώνυμος, Κλήμης Ρώμης (εκδ. Dressel) 230.CLXXI [BHG 342-344].

⁴⁷² Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 279.37.488-499: «καὶ τούτου περιπτυσάμενοι καὶ τοῖς δάκρυσιν περιβρέξαντες καὶ «μνήσθητι ἡμῶν» ἐπειπόντες «δοῦλε τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ἀγίᾳ κοιμήσει σου», ἠθέλησαν μὲν ἄραι αὐτὸ πρὸς τὴν κώμην αὐτοῦ καὶ φιλοφρόνως κηδεῦσαι, οὐκ ἠδυνήθησαν δὲ μείναντες δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, διὰ τὸ τὴν ἐσπέραν ἤδη κατελιηφέναι, φαίνεται τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ κατ' ὄναρ τῷ πατρὶ αὐτοῦ καὶ φησι πρὸς αὐτόν· «Μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ κήδευσόν μου τὸ σῶμα καὶ εὐκτήριον οἶκον εἰς δόξαν Θεοῦ ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐξέγειρόν μοι». Καὶ ἐγένετο οὕτως, καθὼς ἐχημάτισεν ὁ πανόσιος οὗτος, καὶ ἐκηδεύθη ἐπὶ τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, καὶ ἐδομήθη καὶ οἶκος ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» [BHG 1796].

τον τρόπο αφήγησης του θαυμαστού σημείου διαπιστώνεται ότι ο συγγραφέας υπήρξε ιδιαίτερα σύντομος, καθώς περιορίστηκε στην παράθεση μόνο των απαραίτητων πληροφοριών.

Αρνητικός στη μετακίνηση του λειψάνου του ήταν επίσης και ο άγιος Δημήτριος. Σχετικές μαρτυρίες απαντούν σε δύο συλλογές θαυμάτων του μάρτυρα, τις οποίες συνέθεσαν οι αρχιεπίσκοποι Θεσσαλονίκης Ιωάννης ο Α΄ και Νικήτας. Η ιδιαιτερότητα του θαυμαστού αυτού σημείου έγκειται στον τρόπο αφήγησής του, καθώς οι συγγραφείς παρουσιάζουν τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Θεοδόσιο να αφηγείται μέσω μιας επιστολής του τον τρόπο, με τον οποίο αντέδρασε ο μάρτυρας σε μία παλαιότερη απόπειρα απόσπασης τμήματος του λειψάνου του που επιχειρήθηκε μετά από αίτηση του αυτοκράτορα Ιουστινιανού. Η αρνητική στάση του μάρτυρα, η οποία στη συνείδηση των πιστών διατηρήθηκε अपαράλλακτη στο πέρασμα των αιώνων, λειτούργησε αποτρεπτικά για κάθε νέα απόπειρα. Πληροφορούμαστε λοιπόν από την επιστολή που έστειλαν στον αυτοκράτορα Μαυρίκιο οι αρχιερείς, οι οποίοι θέλησαν να ικανοποιήσουν το αίτημα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού, ότι άνοιξαν ένα όρυγμα στο εσωτερικό του ναού του αγίου Δημητρίου και πιο συγκεκριμένα στο σημείο που πίστευαν ότι βρίσκεται το λείψάνο του και επιχειρήσαν να εισέλθουν, αλλά ως εκ θαύματος τη στιγμή εκείνη είδαν να έρχεται προς το μέρος τους φωτιά, η οποία τους ακινητοποίησε. Ο συγγραφέας μαρτυρεί μάλιστα ότι ακούστηκε και μια φωνή, η οποία τους διέταξε να μην προχωρήσουν περισσότερο. Έντρομοι καθώς ήταν, θέλησαν να τραπούν σε φυγή, αλλά πριν γίνει αυτό έσκυψαν και μάζεψαν λίγο χώμα, το οποίο θα λειτουργούσε ως απόδειξη του εγχειρήματός τους, καθώς ανέδιδε ευωδία, αλλά και την οσμή της φωτιάς. Σύμφωνα μάλιστα με τον Ιωάννη, ο αρχιεπίσκοπος Ευσέβιος χαρακτήρισε ως ανόητη και επικίνδυνη οποιαδήποτε παρόμοια ενέργεια θα διενεργούνταν στο μέλλον.⁴⁷³ Ο αρχιεπίσκοπος Νικήτας, ο οποίος αφηγήθηκε και ο

⁴⁷³ Βλ. Ιωάννης Θεσσαλονίκης, Δημήτριος 240-244 (εκδ. Χρήστου) [BHG 504].

ίδιος το θαυμαστό αυτό σημείο,⁴⁷⁴ προχώρησε σε μια πιο εκτενή και λεπτομερή παρουσίασή του. Υποστήριξε μάλιστα ότι ο αρχιερέας και η συνοδεία του προσέγγισαν το λείψανο του μάρτυρα, σε αντίθεση με τον Ιωάννη, ο οποίος δεν αναφέρεται καθόλου στο λείψανο του αγίου Δημητρίου. Αναφορικά με την εντολή που διατύπωσε η φωνή που ακούστηκε από το εσωτερικό του τάφου υπάρχει απόλυτη ταύτιση μεταξύ των δύο συγγραφέων, καθώς και οι δύο γράφουν ότι φώναξε *παύσασθε περαιτέρω πειράζοντες*.

Εκ διαμέτρου αντίθετη φαίνεται ότι ήταν η στάση του αγίου Κορνηλίου του εκατόνταρχου και του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γενναδίου του Α΄, οι οποίοι διέκειντο θετικά στη μετακομιδή του λειψάνου τους, όπως μαρτυρείται στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν ο Συμεών Μεταφραστής και ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Κοινό συνδεδειγμένο στοιχείο των δύο αυτών θαυμαστών σημείων είναι η θέληση του αγίου Κορνηλίου και του αγίου Γενναδίου να ορίσουν οι ίδιοι το ακριβές σημείο ενταφιασμού του λειψάνου τους και για τον λόγο αυτό ανέλαβαν την πρωτοβουλία των κινήσεων. Η διαδικασία μεταφοράς του λειψάνου του αγίου Κορνηλίου ξεκίνησε αμέσως μετά την ολοκλήρωση του ναού που ανεγέρθηκε προς τιμήν του, αλλά διακόπηκε απότομα, όταν οι πιστοί είδαν τη λειψανοθήκη του μάρτυρα να κινείται από μόνη της. Αφού κατάφερε να εισέλθει στο εσωτερικό του ναού από τη δεξιά πλαϊνή πύλη, στάθηκε κοντά στην αγία τράπεζα, από όπου ήταν αδύνατο να μετακινηθεί παρά τις έντονες προσπάθειες των πιστών, οι οποίοι αντιλήφθηκαν σύντομα ότι ο άγιος Κορνήλιος επιθυμούσε να κατατεθεί το λείψανό του σε εκείνο ακριβώς το σημείο.⁴⁷⁵ Το περιγραφόμενο σημείο προκάλεσε τον

⁴⁷⁴ Βλ. Νικήτας Θεσσαλονίκης, Δημήτριος 350.23-352.24 (εκδ. Σιγάλας) [BHG 531m].

⁴⁷⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 1308.ΙΣΤ-1309.ΙΖ (εκδ. ΡΓ): «καὶ ὁμοῦ πάντες αὐτῶ τὸν ὕμνον συνῆδον καὶ λιτανεύοντες ἐξήεσαν· εἶτα καὶ ἡ σορὸς (ὧ τῶν μεγάλων σου, Δέσποτα, θαυμασιῶν!) οἶά τις ἔμψυχος εἶπετο καὶ αὐτή, μηδενὸς ὑποκινουῦντος μηδὲ ἀπομένου τὸ παράπαν αὐτῆς, μηδὲ θίγοντος [...] Καὶ ἡ λιτὴ πάλιν ἐπὶ τὸν ναὸν ἐχώρει καὶ ἡ σορὸς εἶπετο. Ἐπεὶ δὲ ὡς τὸν ναὸν ἀφίκοντο, οἱ μὲν ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἔστησαν, ὀρῶντες ὅποι τε ἡ σορὸς προβήσεται καὶ ποῖ στήσεται. Ἡ δὲ

θαυμασμό ακόμη και του ίδιου του συγγραφέα, ο οποίος παρουσιάζεται να αναφωνεί *ὦ τῶν μεγάλων σου, Δέσποτα, θαυμασίων!*.

Κατά παρόμοιο τρόπο αντέδρασε επίσης ο πατριάρχης Γεννάδιος, ο οποίος σύμφωνα με τον Νεόφυτο τον Έγκλειστο προκάλεσε ο ίδιος το αίσθημα της κούρασης και της ατονίας στους πιστούς που μετέφεραν τη λειψανοθήκη του μόλις έφτασαν στο σημείο, όπου ανεγειρόταν ναός προς τιμήν του, διότι επιθυμούσε να την εναποθέσουν σε εκείνο ακριβώς το σημείο. Όταν επιχείρησαν να τη σηκώσουν ξανά, δεν τα κατάφεραν, διότι η λειψανοθήκη στεκόταν ακλόνητη στο σημείο σαν να είχε βγάλει ρίζες στη γη. Οι παρόντες, οι οποίοι αντιλήφθηκαν αμέσως ποια ήταν η επιθυμία του αγίου, ανήγειραν στο σημείο εκείνο τον τάφο του, ο οποίος μετατράπηκε σε πηγή ίασης όσων πιστών προσέρχονταν σε αυτόν.⁴⁷⁶ Το αίσθημα της κούρασης και της ατονίας που κατέβαλε τους πιστούς ήταν επομένως το «όπλο» που είχε στη διάθεσή του ο άγιος Γεννάδιος, προκειμένου να επιβάλει στους πιστούς τη δική του επιθυμία. Δίνεται μάλιστα η αίσθηση ότι ο άγιος ήταν παρών καθ' όλη την πορεία μεταφοράς του λειψάνου έχοντας τον πλήρη έλεγχο, εφόσον προκάλεσε το αίσθημα της κούρασης στους πιστούς που μετέφεραν τη λειψανοθήκη του τη στιγμή ακριβώς που βρίσκονταν στο σημείο που επιθυμούσε ο ίδιος.

Θετική στάση επέδειξαν επίσης ο άγιος Σάβας ο Ηγιασμένος και η αγία Ματρώνα, οι οποίοι επέτρεψαν το άνοιγμα της λειψανοθήκης τους χωρίς να προβούν σε καμία περαιτέρω ενέργεια, όπως συνέβη στην περίπτωση των δύο προαναφερθέντων αγίων,

διὰ μέσων αὐτῶν καὶ τῆς πλαγίας πύλης ἐλθοῦσα τῆς δεξιᾶς, ἔστη πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ μηχανῆς ἀπάσης γενομένης, ὥστε αὐτὴν εἶσω τοῦ θυσιαστηρίου μετενεγκεῖν» [BHG 371].

Το θαυμαστό σημείο περιγράφηκε επίσης σε ανώνυμο αγιολογικό κείμενο, στο οποίο παρουσιάζεται επιπλέον η απόπειρα απόσπασης μέρους του λειψάνου του αγίου Κορνηλίου, η οποία αποσιωπήθηκε για άγνωστο λόγο από τον Συμεών Μεταφραστή. Βλ. Ανώνυμος, Κορνήλιος ο Εκατόνταρχος 38.7-39.7 (εκδ. Halkin) [BHG 370z].

⁴⁷⁶ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 416.24.225-234: «Φθάσαντες δὲ τὸν τόπο, ἔνθα νῦν ὁ αὐτοῦ ἴδρυται νεώς, ἄχθος καὶ ἀτονία ἤψατο τοῖς τὸ κιβώτιον φέρουσιν, καὶ καθῆκαν αὐτὸ ἐν τῇ γῆ ἀναπαύσεως χάριν· ἄραι δὲ αὐτὸ ἐξ ἐκείνου τοῦ τόπου ἴσχυσαν οὐδαμῶς, ἀλλ' ὥσπερ ρίζας βαθείας καταπήξαν ἦν ἀμετάθετον» [BHG 667].

οι οποίοι θέλησαν να ορίσουν οι ίδιοι το ακριβές σημείο ενταφιασμού τους. Για τον άγιο Σάβα έγραψε ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης,⁴⁷⁷ ο οποίος μαρτυρεί το άνοιγμα της λειψανοθήκης του αγίου Σάβα λίγους μόλις μήνες μετά την κοίμησή του. Η ενέργεια αυτή υποκινήθηκε από την επιθυμία των πιστών να τοποθετήσουν στο εσωτερικό της λειψανοθήκης το λείψανο του αγίου Κασσιανού. Εκτιμάται ωστόσο ότι κύριο μέλημα του συγγραφέα ήταν η παρουσίαση της κατάστασης διατήρησης του λειψάνου του αγίου Σάβα και όχι η παρουσίαση αυτής καθαυτής της ενέργειας των πιστών.⁴⁷⁸ Ως εκ τούτου αντλείται με έμμεσο τρόπο η πληροφορία ότι ο άγιος Σάβας επέτρεψε το άνοιγμα της λειψανοθήκης του. Ο Σκυθοπολίτης, αν και εντυπωσιάστηκε από την εικόνα του σώματος του αγίου, διέκοψε απότομα τη διήγησή του αποσιωπώντας το τι συνέβη αμέσως μετά, καθώς και το ποια ήταν εντέλει η τύχη του λειψάνου του αγίου Κασσιανού. Εξίσου σύντομη και λιτή είναι επίσης η περιγραφή της στάσης της αγίας Ματρώνας, η οποία επέτρεψε, σύμφωνα με τον μητροπολίτη Ρόδου Νείλο, το άνοιγμα της λειψανοθήκης της, το οποίο πραγματοποιήθηκε εξαιτίας της επιθυμίας των πιστών να έχουν στην κατοχή τους τα θεία λείψανα των αγίων, τα οποία χαρακτηρίζονται ως θησαυρός.⁴⁷⁹

Στην πλειονότητα ωστόσο των περιπτώσεων φαίνεται ότι οι άγιοι και οι μάρτυρες μετέβαλαν τη στάση τους και η αλλαγή αυτή υπήρξε αποτέλεσμα ποικίλων παραγόντων, όπως είναι η χρονική στιγμή ή ο τρόπος, με τον οποίο επιχειρήθηκε να πραγματοποιηθεί η μετακομιδή των λειψάνων τους. Στην περίπτωση του αγίου

⁴⁷⁷ Βίο του αγίου συνέθεσε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος αποσιώπησε όμως οποιαδήποτε αναφορά σχετική με το άνοιγμα της λειψανοθήκης του αγίου.

⁴⁷⁸ Βλ. Κύριλλος Σκυθοπολίτης, Σάβας ο Ηγιασμένος 184.14-19 (εκδ. Schwartz): «Τῆς γὰρ τιμίας θήκης ἀνοιχθείσης πρὸς τὸ κατατεθῆναι τοῦ μακαρίου Κασσιανοῦ τὸ λείψανον κατέβην προσκυνῆσαι τοῦ θεοῦ πρεσβύτου τὸ σῶμα καὶ εὖρον αὐτὸ σῶον καὶ ἀδιάλυτον πεφυλαγμένον καὶ θαυμάσας ἐδόξασα τὸν θεὸν τὸν δοξάσαντα τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ τῇ ἀφθαρσίᾳ τιμήσαντα αὐτὸν πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ καθολικῆς. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἀγίου λειψάνου» [BHG 1608].

⁴⁷⁹ Βλ. Νείλος Ρόδου, Ματρώννα 114.672-673 (εκδ. Μονιού): «Καίτοι ὄχουτο μὲν ὁ θησαυρὸς καὶ ὁ περὶ τὰ θεῖα τῶν ἀνθρώπων λείψανα πόθος καὶ τοῦτον δὲ ἀπεσύλησεν [...]» [BHG 1220].

Θεράποντος παράγοντας επηρεασμού της αντίδρασης του αγίου ήταν η χρονική στιγμή, κατά την οποία επιχείρησαν οι πιστοί να μεταφέρουν τα λείψανά του, καθώς ο άγιος έκρινε ότι δεν είχε έρθει ακόμη το πλήρωμα του χρόνου. Τη στιγμή όμως που επρόκειτο να δεχτεί το νησί της Κύπρου νέα επίθεση από τους Αγαρηνούς, ο άγιος μετέβαλε τη στάση του και επέτρεψε να μεταφερθούν τα λείψανά του σε νέο σημείο. Ήταν επομένως επιλογή του ίδιου του αγίου να συνδέσει τη μεταφορά των λειψάνων του με τη διάσωση ή μη του νησιού της Κύπρου. Για τον λόγο αυτό η παρεμπόδιση της πρώτης απόπειρας μεταφοράς τους δεν είναι δυνατό να ερμηνευτεί ως εναντίωση του αγίου σε οποιαδήποτε απόπειρα μεταφοράς των λειψάνων του, αλλά ως αναμονή της κατάλληλης ευκαιρίας, η οποία δόθηκε κατά τη δεύτερη και καταστροφική επίθεση που δέχτηκε η Κύπρος.⁴⁸⁰ Ο συγγραφέας συνέδεσε μάλιστα την αναγγελία της άμεσης μεταφοράς των λειψάνων του αγίου με την εντολή που έλαβε ο Ιωσήφ, ο οποίος κλήθηκε αμέσως μετά τη γέννηση του Ιησού να απομακρύνει τον ίδιο και την Παναγία από τη Βηθλεέμ.⁴⁸¹

Ο άγιος Σέργιος, ο οποίος μαρτύρησε μαζί με τον άγιο Βάκχο επί αυτοκρατορίας Μαξιμιανού, παρεμπόδισε επίσης την πρώτη απόπειρα μεταφοράς του λειψάνου του, διότι δεν συναίνεσε στον τρόπο, με τον οποίο επιχείρησαν οι πιστοί να μεταφέρουν το λείψανό του. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, υπήρξε μια μικρή ομάδα πιστών, η οποία επιθυμούσε να μεταφέρει το λείψανο του μάρτυρα στην πατρίδα της και για τον λόγο αυτό προσήλθαν κάποια μέλη της με κρυφό τρόπο στο σημείο ενταφιασμού του λειψάνου του μάρτυρα. Ο άγιος Σέργιος δε συναίνεσε ωστόσο στην κατ' αυτόν τον

⁴⁸⁰ Βλ. Ανδρέας Κρήτης, Θεράπων 124.7 (εκδ. Deubner): «καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐκέϊσε τῶν Ἑλλήνων Ἀγαρηνῶν κάθοδον μένειν ἐκέλευεν [οὐδὲν βλαβησομένους ἐκ τῆς ἐφόδου τῶν ἀλαστόρων καὶ μαιφόνων ἐχθρῶν], οὕτω δὴ καὶ γέγονεν, καὶ μείναντες αὐτοῦ διεσώθησαν· ὡς δὲ τὸ δεύτερον εἰς τὴν Κύπρον ὁ τῶν ἀθῆων στόλος ἀνήγετο καὶ αὐθις τὴν ἐρώτησιν οἱ πιστοὶ πρὸς τὸν ἅγιον ἐποιήσαντο, σὺν τάχει τότε μεταίρειν ἐπέτρεπεν [ὡς ὅλης τῆς νήσου παραδοθησομένης τοῖς παλαμναίοις Ἀγαρηνοῖς] συναίρειν τε αὐτοῦ καὶ τὰ πάνσεπτα ταῦτα ὅσα, ὡς ὁ Ἰωσήφ τὸ πάλαι παρεκελεύετο πρὸς τελείαν τῶν ἀνασωζομένων βεβαίωσιν» [BHG 1798].

⁴⁸¹ Κατὰ Ματθαῖον 2:13.

τρόπο μεταφορά του λειψάνου, διότι επιθυμούσε να είναι κοινός θησαυρός για όλους τους χριστιανούς, χωρίς να ανήκει σε μια συγκεκριμένη περιοχή για τον λόγο αυτό προέβη στην τέλεση ενός θαυμαστού σημείου, το οποίο αποσκοπούσε στο να γνωστοποιήσει στους κατοίκους της περιοχής την παρουσία των πιστών αυτών. Οι στρατιώτες, οι οποίοι παρενέβησαν αμέσως, ματαίωσαν το σχέδιο κλοπής του λειψάνου,⁴⁸² το οποίο μεταφέρθηκε με κάθε επισημότητα στην πόλη των Ροσαφών αμέσως μετά την ολοκλήρωση του ναού που ανεγέρθηκε προς τιμήν του, εφόσον ο μάρτυρας συναίνεσε στην πραγματοποίηση της μετακομιδής αυτής. Συμπεραίνεται επομένως ότι βασική προϋπόθεση για την πραγματοποίηση ή μη της μεταφοράς του λειψάνου του αγίου Σεργίου ήταν η στάση του ίδιου του μάρτυρα, η οποία δεν ήταν απόλυτη, εφόσον επέτρεψε στο τέλος να πραγματοποιηθεί η μετάθεση του λειψάνου του στον ναό που ανεγέρθηκε προς τιμήν του μέσα στο κάστρο των Ροσαφών.

Εντελώς ξεχωριστή είναι η περίπτωση του αγίου Νικήτα του Γότθου, διότι πραγματοποιήθηκαν αρκετές απόπειρες μεταφοράς των λειψάνων του, στις οποίες ο μάρτυρας αντέδρασε άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά επηρεαζόμενος κατά κύριο λόγο από το ποιος ήταν αυτός που επιχειρούσε κάθε φορά να μεταφέρει το λείψανό του. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, η πρώτη απόπειρα μεταφοράς του

⁴⁸² Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σέργιος-Βάκχος 1029.κ (εκδ. PG): «Ὁ δὲ, εἴτε μὴ θέλων ἑαυτὸν ζημιῶσαι τὴν πόλιν, εἴτε μὴ ἀνασχόμενος τὸν κοινὸν θησαυρὸν ἴδιον γενέσθαι τινός, φλόγα μεγάλην ποιεῖται τῆς κλοπῆς μηνυτήν· καὶ πῦρ ἀναφθὲν ἐκεῖθεν, ἄθροον δημοσιεύει τὸν δόλον, καὶ τὴν ζημίαν εὐθὺς παραδείκνυσιν. Οἱ ἐν τῇ Ῥοσαφῶν τοίνυν, πολεμίων ἐπιδημίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι ὑπολαβόντες, ἔνοπλοι πάντες ἐκ τοῦ αἰφνιδίου τῷ τοῦ μάρτυρος ἐφίστανται τάφῳ. Καὶ μαθόντες ὅπερ ἦν, τὴν ὑφαίρεσιν τε διεκώλυον καὶ οὐκέτι οὐδὲ ἐπιμεῖναι τῷ τόπῳ τοὺς ἀπὸ Σουρῶν ἠνεῖχοντο» [BHG 1625].

Σύντομη αναφορά απαντά επίσης σε ανώνυμο μαρτύριο των αγίων Σεργίου και Βάκχου, το οποίο διακρίνεται για την παραστατική διήγηση των διαδραματιζόμενων γεγονότων. Ο συγγραφέας περιέγραψε ως έντονη και δυναμική την αντίδραση του αγίου Σεργίου, ο οποίος ικέτευσε τον Θεό να αποτρέψει τη μεταφορά του λειψάνου του, αλλά και να ενημερώσει τους κατοίκους της περιοχής των Ροσαφών για την απόπειρα κλοπής του. Μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων διαπιστώνουμε μια σημαντική διαφορά, καθώς ο Συμεών Μεταφραστής αναφέρει ότι στον νέο ναό που ανεγέρθηκε από τους πιστούς, μεταφέρθηκε τόσο το λείψανο του αγίου Σεργίου όσο και του αγίου Βάκχου, τα οποία ενταφιάστηκαν μαζί στο εσωτερικό του· η αναφορά αυτή έρχεται σε αντίθεση με το ανώνυμο αγιολογικό κείμενο, στο οποίο μαρτυρείται η μετάθεση μόνο του λειψάνου του αγίου Σεργίου. Βλ. Ανώνυμος, Σέργιος-Βάκχος 394.29-395.30 (εκδ. van den Gheyn) [BHG 1624].

λειψάνου πραγματοποιήθηκε μετά τη θανάτωση του αγίου Νικήτα, καθώς το σώμα του είχε εγκαταλειφθεί στο σημείο εκτέλεσης, από όπου κατάφερε να το παραλάβει ο ευσεβής χριστιανός Μαρριανός. Το λείψανο, το οποίο ενταφιάστηκε στην οικία του Μαρριανού, διατηρήθηκε στο σημείο μέχρι τη στιγμή που ανεγέρθηκε ναός προς τιμήν του μάρτυρα και τότε μεταφέρθηκε εκ νέου. Η στάση του μάρτυρα, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως άκρως θετική, επηρεάστηκε σε σημαντικό βαθμό από τη θέληση του ίδιου να διασώσει το λείψανό του με οποιοδήποτε κόστος. Ο συγγραφέας επιχείρησε λοιπόν να καταδείξει στο ακροατήριό του τα συναισθήματα που κατέκλυσαν τον άγιο Νικήτα κατά τη σημαντική εκείνη στιγμή και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι τον πλημμύρισε το αίσθημα της ευγνωμοσύνης, το οποίο αποτελούσε απόδειξη για την οξυδέρκεια, αλλά και τη γενναιοδωρία των μαρτύρων απέναντι σε όσους πάλεψαν για αυτούς μετά τον θάνατό τους επιχειρώντας να διασώσουν τα λείψανά τους.⁴⁸³ Δεν ήταν όμως το ίδιο θετικά διακείμενος και κατά την επόμενη απόπειρα μεταφοράς του λειψάνου που επιχείρησε ο επίσκοπος Αυξέντιος, ο οποίος θέλησε να αποσπάσει ένα μικρό κομμάτι του, διότι επιθυμούσε να το έχει στην κατοχή του. Το εγχείρημά του απέτυχε, διότι η ενέργεια αυτή αντέβαινε στη θέληση του ίδιου του μάρτυρα και για τον λόγο αυτό η προσπάθειά του απέβη άκαρπη. Ο Συμεών Μεταφραστής προχώρησε μάλιστα σε μια αναλυτική εξιστόρηση του θαυμαστού σημείου, διότι επιθυμούσε να πληροφορήσει τον αναγνώστη του για τις ακριβείς συνθήκες κάτω από τις οποίες απέτυχε ο Αυξέντιος. Αφηγείται λοιπόν ότι κατά την απόπειρα ανοίγματος της λειψανοθήκης ήταν παρών κάποιος πιστός, ο οποίος επιχείρησε να αποσπάσει το χέρι του μάρτυρα. Τη στιγμή όμως που άγγιξε τον τάφο του αγίου Νικήτα, παρέλυσε το

⁴⁸³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος 709.Ε-ΣΤ (εκδ. ΡΓ): «Τοῦτο τοίνυν τὸ ἱερὸν σῶμα θήκη ἐνθεῖς, καὶ μαρτυρικαῖς, ὡσπερ ἔδει, τιμῶν ἱερολογίαις, εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα μετακομίζει. [...] Χρόνῳ δὲ ὕστερον καὶ ναὸς τῷ μάρτυρι ἀνεγείρεται, καὶ αὐτὸς τὸ τίμιον ὑποδέχεται σῶμα [...] Ὅμως ἢ τὸν ἀθλητὴν πρῶτως οἰκία ξενοδοχῆσασα τῆς ἀγίας ἐκείνης χειρὸς πλουτεῖ τὸν ἀντίχειρα καὶ ταύτην ἰδιάζουσιν χάριν τῷ φίλῳ Μαρριανῷ Νικήτας ὁ καλὸς δίδωσι, καὶ φιλίας ἐκεῖνος νόμους καὶ ξενίας τιμῶν ὅπερ οὐδενί τινι ἄλλῳ ποιῆσαι παραχωρεῖ, καὶ τούτῳ τάχα τὸν φίλον δοξάζων» [BHG 1340].

χέρι του, με αποτέλεσμα να καταληφθεί από τρόμο τόσο ο ίδιος όσο και οι παριστάμενοι, οι οποίοι τρομοκρατήθηκαν επιπροσθέτως από την αντίδραση της φύσης, καθώς ξέσπασε σεισμός, ενώ έπεφταν συνεχώς και βροντές και αστραπές. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η τιμωρία του πιστού δεν διήρκεσε πολύ, καθώς ο Αυξέντιος έφερε το χέρι του πιστού κοντά στο λείψανο του αγίου Νικήτα, με σκοπό να ζητήσει συγχώρεση για την τολμηρή και απερίσκεπτη ενέργειά του, την οποία ο μάρτυρας συγχώρησε και για τον λόγο αυτό τον θεράπευσε αμέσως δίνοντάς του την ευκαιρία να γίνει κήρυκας της θαυματουργής ίασης που βίωσε.⁴⁸⁴ Συνεπώς ο Συμεών περιέγραψε εκτενώς τον τρόπο, με τον οποίο αντέδρασε ο μάρτυρας στις απόπειρες μεταφοράς του τιμίου σώματός του, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην παράθεση λεπτομερειών.

Παρόμοια αναφορά εντοπίσαμε επίσης στο εγκώμιο του αγίου Δαβίδ του έν Θεσσαλονίκη που συνέθεσε ο Μακάριος Μακρής, ο οποίος μαρτυρεί ότι εκατόν πενήντα χρόνια μετά την κοίμηση του αγίου ο ηγούμενος της μονής των Απροΐτων

⁴⁸⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Νικήτας ο Γότθος 712.ΣΤ-Η (εκδ. PG): «ἐπεὶ οὖν καὶ λαμβάνειν ἐχρῆν μέρος τοῦ σώματος, καὶ ἡ χεὶρ ἤπτετο τοῦ τὸν τάφον ὀρείζαντος, (ἐνταῦθα μοι προσεκτέον τὸν νοῦν) λαμβάνει μὲν γὰρ οὐδέν, γίνεται δὲ παραχρῆμα ξηρά, καὶ δέος εὐθύς καὶ τρόμος εἶχε τὸν τολμητὴν. Εἶτα σεισμός ἐπιγίνεται, καὶ βρονταὶ καταρρύννυνται, καὶ ἀστραπῶν ἐξάλματα συνεχῆ, φόβον ἐμβάλλοντα τοῖς παροῦσιν οὐ φορητόν. Ἄπερ ὁ ἱερός Αυξέντιος θεασάμενος (ἦν γὰρ καὶ θεῶν μηνυμάτων οὐκ ἀμαθής), τὴν μὲν ξηρανθεῖσαν χεῖρα τοῦ παθόντος προσάγει τοῖς λειψάνοις, οὐχ ὡς αὐθις τὲ ληψομένην, ἀλλ' ὡς αἰτησομένην μᾶλλον ἀφθέγκτως συγγνώμης ὑπὲρ τῆς τόλμης, καὶ τευξομένην τῆς θεραπείας» [BHG 1340].

Η άθληση του μάρτυρα περιγράφηκε επίσης σε ανώνυμο μαρτύριο, του οποίου η χρονολογία συγγραφής παραμένει άγνωστη. Μεταξύ των δύο περιγραφών διαπιστώνουμε διαφορές, καθώς ο ανώνυμος συγγραφέας υποστήριξε ότι το δάκτυλο του μάρτυρα παρέμεινε στην οικία του Μαρριανού χάρη σε πρωτοβουλία των ίδιων των πιστών, οι οποίοι θέλησαν να διατηρήσουν στην κατοχή τους τον αντίχειρά του. Ο άγιος Νικήτας, ο οποίος δεν αντέδρασε στην πρωτοβουλία αυτή, επέτρεψε στους πιστούς να κρατήσουν το τμήμα αυτό του λειψάνου του. Διαπιστώνουμε επίσης ότι ο ανώνυμος συγγραφέας επιχείρησε να προσδιορίσει την ακριβή ταυτότητα του πιστού που προσπάθησε να αγγίξει το σώμα του μάρτυρα και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι ήταν ένας εκ των τεχνιτών που είχαν επιφορτιστεί με το άνοιγμα του τάφου. Βλ. Ανώνυμος, Νικήτας ο Γότθος 214.8.14-215.8.14 (εκδ. Delehaye) [BHG 1339]. Ο συγγραφέας του αγιολογικού αυτού κειμένου επιχείρησε να προβεί σε μία πιο λεπτομερή διήγηση των γεγονότων, εν αντιθέσει με τον Συμεών Μεταφραστή, ο οποίος αποσιώπησε τις πληροφορίες αυτές με την επιθυμία να τα παρουσιάσει με πιο γενικευμένο τρόπο.

Δημήτριος θέλησε να λάβει μέρος των λειψάνων του, αλλά ήρθε αντιμέτωπος με τον ίδιο τον άγιο Δαβίδ, ο οποίος εναντιώθηκε στην επιθυμία του αυτή. Η αντίθεση του αγίου εκφράστηκε με την εκδήλωση έντονων καιρικών φαινομένων, αλλά και με το ράγισμα της πλάκας του τάφου του· τα γεγονότα αυτά, όπως είναι φυσικό, προκάλεσαν δέος και αναστάτωση στους άντρες που επιχείρησαν να ανοίξουν τον τάφο, με αποτέλεσμα να αναγκαστούν να απομακρυνθούν. Όσον αφορά τον ίδιο τον Δημήτριο αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την προσπάθεια, όχι όμως και ο μαθητής και διάδοχός του,⁴⁸⁵ ο οποίος τόλμησε να κατέλθει ο ίδιος στον τάφο του αγίου, όπου είχε την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι το λείψανο διατηρούνταν *σῶον δὲ καὶ φθορᾶς ἀπάσης ἀνώτερον*, όπως ακριβώς και οι τρίχες του και τα υφάσματα που περιέβαλλαν το σώμα του. Αφού θαύμασε την εικόνα του σώματος του αγίου, προσκύνησε και έλαβε λίγες τρίχες από τη γενειάδα και το κεφάλι του, τόσες ώστε να μην μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι χάθηκε η ευλάβεια του σώματός του. Στη συνέχεια φρόντισε να διατηρηθεί το λείψανο του αγίου αθέατο, ώστε να είναι ακατόρθωτο για τις επόμενες γενεές να πλησιάσουν κοντά του.⁴⁸⁶ Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι για άλλη μία φορά η αντίδραση ενός ακόμη αγίου διαφοροποιήθηκε στο πέρασμα του χρόνου, διότι βρέθηκε σε άμεση συνάρτηση με το ποιος προσπάθησε να αποσπάσει τμήμα των λειψάνων του, όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση του αγίου Νικήτα του Γότθου. Όσον αφορά τον

⁴⁸⁵ Παραλείπεται η αναφορά του ονόματος του μαθητή του Δημητρίου.

⁴⁸⁶ Βλ. Αργυρίου, Μακάριος Μακρής 99.21.491-512 [BHG 493m].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίσαμε επίσης σε ανώνυμο αγιολογικό κείμενο, ο συγγραφέας του οποίου συνέβαλε σημαντικά στη διαλεύκανση του μυστηρίου που δημιουργήθηκε γύρω από την ταυτότητα του ανθρώπου που κατήλθε στον τάφο του αγίου Δαβίδ. Δίνεται λοιπόν η πληροφορία ότι το καθήκον αυτό ανέλαβε ο διάδοχος του Δημήτριου στην ηγουμενία της μονής των Απροΐτων, ο οποίος επιλέχθηκε εκ Θεού λόγω του ενάρτετου βίου που διήγε να ανέλθει στον θρόνο της μητρόπολης Θεσσαλονίκης. Το πρόσωπο αυτό είναι ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Σέργιος, ο οποίος προσήλθε στο σημείο, όπου ανοίχτηκε το όρυγμα, μόλις πληροφορήθηκε ότι ο άγιος ανταποκρίθηκε θετικά στο αίτημά του επιτρέποντας το άνοιγμα του τάφου και κατήλθε στο εσωτερικό του καταφέροντας να αντιληφθεί την ευωδία που αναδιδόταν. Είχε επίσης την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι το σώμα του αγίου διατηρούνταν σῶο και ακέραιο, αλλά δεν τόλμησε να αποσπάσει τμήμα του, παρά μόνο μερικές τρίχες από τη γενειάδα και το κεφάλι του αγίου *πρὸς πίστιν καὶ σωτηρίαν πολλῶν ψυχῶν* κατά τον ανώνυμο συγγραφέα. Βλ. Ανώνυμος, Δαβίδ 14.21-15.21 (εκδ. Rose) [BHG 493]

τρόπο περιγραφής του θαυμαστού σημείου ο Μακάριος Μακρής το περιέγραψε δίνοντας έμφαση σε λεπτομέρειες, οι οποίες σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τον τρόπο, με τον οποίο αντέδρασε η φύση, αλλά και για την κατάσταση διατήρησης του σώματος του μάρτυρα.

Ο άγιος Μάξιμος ο Καυσοκαλυβίτης μετέβαλε επίσης τη γνώμη του, όπως πληροφορούμαστε από τον Νήφωνα Καυσοκαλυβίτη που συνέθεσε τον βίο του αγίου. Η απόπειρα προσκύνησης του λειψάνου πραγματοποιήθηκε μάλιστα από τον ίδιο τον συγγραφέα, ο οποίος επιχείρησε να ανοίξει τον τάφο του αγίου επτά έτη μετά την κοίμησή του παρακινημένος από την επιθυμία του να αγιαστεί από το λείψανό του αγίου Μαξίμου.⁴⁸⁷ Ο μοναχός Νήφων υποστήριξε λοιπόν ότι κατά την πρώτη απόπειρα ανοίγματος του τάφου δεν κατάφεραν να εντοπίσουν τίποτα στο εσωτερικό του. Υπήρχε ωστόσο έντονη η μυρωδιά του μύρου και αυτό αποτέλεσε κίνητρο για τον ίδιο και τον μοναχό Γεράσιμο που ήταν συνεργός του, ώστε να προσπαθήσουν ξανά, καθώς σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο άνοιξαν και κατά την επόμενη μέρα τον τάφο του αγίου. Κατά τη δεύτερη λοιπόν απόπειρά τους κατάφεραν να εντοπίσουν το λείψανο του αγίου Μαξίμου και χρησιμοποίησαν τμήμα αυτού για να αγιαστούν, να πιουν και να αλειφτούν με μύρο. Στη συνέχεια επανατοποθέτησαν στο σημείο που έπρεπε το τμήμα του λειψάνου που είχαν αποσπάσει και απομακρύνθηκαν, αφού σφράγισαν τον τάφο.⁴⁸⁸ Ο Νήφων, ο οποίος ήταν μαθητής του Μαξίμου, βρισκόταν αρκετά κοντά στον

⁴⁸⁷ Βλ. Νήφων Καυσοκαλυβίτης, Μάξιμος Καυσοκαλυβίτης 398.13 (εκδ. Greenfield-Talbot): «Καὶ πληρουμένων ἐτῶν ἑπτὰ καὶ μηνῶν εἴ μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ὁσίου, ἐσυνεβουλευσάντο δύο μοναχοί, Νήφων καὶ Γεράσιμος, τοῦ ἀνοίξαι τὸν τάφον καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀγιασθῆναι λειψάνων» [BHG 1236z].

⁴⁸⁸ Βλ. Νήφων Καυσοκαλυβίτης, Μάξιμος Καυσοκαλυβίτης 398.13-400.13 (εκδ. Greenfield-Talbot): «Ἐλθόντες οὖν οἱ ῥηθέντες μοναχοὶ ἐν μιᾷ ἐσπέρᾳ ὤρυξαν· καὶ οὐδὲν εὔρον ἐκ τῶν ἁγίων λειψάνων αὐτοῦ, μόνον ὠσφράνθησαν ἀπὸ τῆς κόνεως, ὡς ὁσμήν μύρου εὐωδεστάτου. Καὶ τῷ πρῶτῳ ἐλθόντες καὶ ἐξορύξαντες εὔρον τὸ τίμιον αὐτοῦ λείψανον καὶ ἐπλήσθησαν εὐωδίας, ὡσπερ ἀρωμάτων πολλῶν τε καὶ θυμιαμάτων. Καὶ λαβόντες μερίδα ἀπὸ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ λειψάνου, ἐποίησαν ἀπομύρισμα καὶ ἡγιάσθησαν καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ. Αὐθις δὲ ἔθηκαν τὴν μερίδα τοῦ ἁγίου λειψάνου ἐν τῷ τόπῳ, ἔνθα ἔλαβον αὐτήν· καὶ τὸν τάφον κατασφαλίσαντες ἀνεχώρησαν» [BHG 1236z].

ίδιο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του και για το λόγο αυτό προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση η αποσιώπηση από μέρους του οποιασδήποτε αναφοράς, η οποία θα μπορούσε να είναι σχετική με την εντολή που είχε δώσει ο άγιος, ο οποίος απαγόρευσε ρητά κάθε ενέργεια μεταφοράς του λειψάνου ή απόσπασης τμήματός του. Ο Θεοφάνης Βατοπεδινός, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον άγιο Μάξιμο, έδωσε μια διαφορετική εκδοχή των διαδραματιζόμενων γεγονότων υποστηρίζοντας ότι ο Νήφων και ο ασκητής που τον συνόδευε κατάφεραν να εντοπίσουν αμέσως το λείψανο του αγίου, τμήμα του οποίου χρησιμοποίησαν για να μεταλάβουν, αφού προηγουμένως το σκούπισαν με σφουγγάρι μέσα σε νερό, αλλά και για να ρίξουν σταγόνες στα όργανα των αισθήσεων και τα πρόσωπά τους.⁴⁸⁹

Τόσο ο Νήφων, όσο και ο Θεοφάνης, ήταν σύγχρονοι του αγίου Μαξίμου και γνώστες του βίου του. Το γεγονός αυτό προσέδωσε αληθοφάνεια και αξιοπιστία στα κείμενά τους.⁴⁹⁰ Διαπιστώνουμε επίσης ότι και οι δύο συγγραφείς περιέγραψαν εν εκτάσει και με πολλές λεπτομέρειες τις ενέργειες του Νήφωνα. Παρόλα αυτά εντοπίζουμε και ορισμένες εμφανείς διαφορές μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων, καθώς ο Νήφων διηγήθηκε τα γεγονότα, όπως τα έζησε ο ίδιος, ενώ ο Θεοφάνης, όπως τα πληροφορήθηκε από άλλους. Από τη συγκριτική ανάγνωση των δύο κειμένων προκύπτει επίσης ότι ο Θεοφάνης ως μεταγενέστερος δεν είχε κατά πάσα πιθανότητα υπόψη του το έργο του Νήφωνα, εφόσον παραλείπονται λεπτομέρειες, όπως παραδείγματος χάρι το όνομα του δεύτερου μοναχού που ήταν

⁴⁸⁹ Βλ. Θεοφάνης Βατοπεδινός, Μάξιμος Κουσοκαλυβίτης 564.35 (εκδ. Greenfield-Talbot): «Καὶ ἄλλος ἱερομόναχος, Νίφων ὀνόματι, ἅγιος ἡσυχάζων μετὰ καὶ ἄλλου ἀσκητοῦ, βουλόμενοι ἀποπειράσαι τοῦ ἀγίου τὸν τάφον, θεῖω ζήλω ὑπερβάντες τοῦ ἀγίου τὸν ὄρον, τολμηρῶς προσῆλθον τοῦ ἀγίου τὸν τάφον· καὶ σκαλίδας λαβόντες μόχθῳ πολλῷ ἀπὸ τῆς δεξιᾶς μερίδος τοῦ τάφου κατῶρυξαν, καὶ ἐκ τοῦ ἀγίου λειψάνου μικρὰν μερίδα προσέλαβον [...]. Ἐν τούτῳ καὶ τὴν ἀγίαν μερίδα, ἣν ἀνελάβοντο, ἀπομάξαντες μετὰ σπόγγου ἐν ὕδατι μετέλαβον, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν καὶ τὰ πρόσωπα πιστῶς κατερράντισαν. Εἶτα συνέστειλαν πάλιν τὴν μερίδα ἐν τῷ ἀγίῳ λειψάνῳ ὡς πρότερον, ἵν' ὅπως ὑπάρχη σῶων, ὡς ἐδίδαξεν αὐτοῖς τοῦτο ὁ ἅγιος» [BHG 1237].

⁴⁹⁰ Για τον άγιο Μάξιμο έγραψε επίσης ο Μακάριος Μακρής, ο οποίος παρέλειψε όμως οποιαδήποτε αναφορά σχετική με το γεγονός του ανοίγματος του τάφου του αγίου από τον Νήφωνα.

παρών κατά το άνοιγμα του τάφου, το οποίο υποθέτουμε ότι θα παρέθετε, αν είχε λάβει προηγουμένως γνώση του αγιολογικού αυτού κειμένου.

Απόπειρες κλοπής των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων

Η λατρεία των πιστών για τα λείψανα των αγίων και των μαρτύρων ήταν μεγάλη· απόδειξη για αυτό αποτελούν οι μαρτυρίες κλοπής των λειψάνων τους. Σύμφωνα με τα αγιολογικά κείμενα που μελετήθηκαν, οι άγιοι και οι μάρτυρες δεν ήταν πάντοτε αρνητικά διακείμενοι στις ενέργειες αυτές των πιστών και για τον λόγο αυτόν επέτρεψαν σε κάποιες περιπτώσεις την εκδήλωση τέτοιων ακραίων πράξεων.

Βασική προϋπόθεση για την επιτυχή κατάληξη ενός τέτοιου σχεδίου ήταν η υπομονή των πιστών, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε να περάσει αρκετός καιρός μέχρι να βρεθεί η κατάλληλη ευκαιρία κλοπής ενός λειψάνου. Οι κινήσεις των «κλεφτών» φαίνεται ότι δεν ήταν τυχαίες, καθώς στην πλειονότητα των περιπτώσεων κινήθηκαν προσεκτικά και κυρίως βάσει ενός σχεδίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κλοπή του λειψάνου του αγίου Ιλαρίωνος, η οποία πραγματοποιήθηκε από τον μαθητή του Ησύχιο, ο οποίος κατόρθωσε να μεταφέρει το λείψανο του αγίου στην Παλαιστίνη. Ο Σωφρόνιος, ο οποίος ήταν μεταφραστής του βίου του αγίου Ιλαρίωνος, όπως έχει ήδη αναφερθεί,⁴⁹¹ προχώρησε σε μία εκτενή και λεπτομερή διήγηση της απόπειρας κλοπής του λειψάνου, η οποία παρατέθηκε αμέσως μετά την αναφορά της κοίμησης του αγίου Ιλαρίωνος. Σύμφωνα λοιπόν με το αγιολογικό κείμενο, το λείψανο του αγίου φυλασσόταν με πολλή προσοχή από τους Κύπριους μοναχούς, οι οποίοι επιθυμούσαν να αποτρέψουν οποιαδήποτε απόπειρα κλοπής του από τους μοναχούς του μοναστηριού του αγίου που βρισκόταν στην Παλαιστίνη. Ο Ησύχιος,⁴⁹²

⁴⁹¹ Βλ. σημ. 179.

⁴⁹² Το αγιολογικό κείμενο του αγίου Ιερώνυμου έχει διασωθεί σε διάφορες παραλλαγές, μεταξύ των οποίων είναι δυνατό να εντοπιστούν μικρές διαφορές, όπως για παράδειγμα ότι στη *versio samia* [BHG 751z] μαρτυρείται το όνομα Εσίτιος και όχι Ησύχιος, αναφορικά με το όνομα του μοναχού που έκλειψε το σώμα του αγίου από την Κύπρο. Αναφέρεται επίσης ότι ξέσπασε μεγάλη έριδα μεταξύ της Κύπρου

αφού κατέστρωσε προσεκτικά και με υπομονή το σχέδιό του, κατάφερε μετά από δέκα μήνες να κλέψει το λείψανο του αγίου χωρίς να κινήσει υποψίες και να το μεταφέρει έπειτα στην Παλαιστίνη και συγκεκριμένα στη μονή του Μαΐουμά,⁴⁹³ όπου βρισκόταν το μοναστήρι του αγίου Ιλαρίωνος. Την κλοπή του λειψάνου περιέγραψε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος παρουσίασε το ίδιο γεγονός με συντομία.⁴⁹⁴

Μία ακόμη οργανωμένη απόπειρα κλοπής λειψάνου περιγράφεται στον βίο του αγίου Ευδοκίμου του Συμεών Μεταφραστή. Εμπνευστής του σχεδίου ήταν ο μοναχός Ιωσήφ, ο οποίος ανέλαβε να φέρει εις πέρας τη δύσκολη αυτή αποστολή. Η διαμάχη για την κατοχή του λειψάνου προκλήθηκε συγκεκριμένα μεταξύ της μητέρας του αγίου, η οποία επιθυμούσε να μεταφέρει το λείψανο του υιού της στην Κωνσταντινούπολη, και των κατοίκων της περιοχής της Καππαδοκίας, οι οποίοι εναντιώθηκαν στην επιθυμία της, διότι έκριναν ότι ήταν καλύτερο για αυτούς να

και της Παλαιστίνης, η οποία κράτησε για χρόνια· η αναφορά αυτή παραλείφθηκε στην δεύτερη παραλλαγή του βίου. Για τις διάφορες εκδοχές του βίου του αγίου Ιλαρίωνος βλ. Φ. Α. Δημητρακόπουλος, *Όσιος Ιλαρίων ο μέγας. Με ανέκδοτα αγιολογικά και υμνογραφικά κείμενα*, Αθήνα 2013, 13-24.

⁴⁹³ Βλ. Ιερώνυμος/Σωφρόνιος, *Ιλαρίων* 135.46 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «'Ακούσας δὲ ὁ μακάριος Ἡσύχιος ἐν τῇ Παλαιστίνῃ περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος, εὐθέως παρεγένετο εἰς τὴν Κύπρον· τὸ δὲ λείψανον τοῦ ἁγίου μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας παραμένοντες οἱ Κύπριοι ἐφύλασσον, δεδιότες μήπως κλέψωσιν αὐτὸν οἱ ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης παραγινόμενοι μαθηταὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἅγιος Ἡσύχιος τοῦτο ποιῆσαι ἀγωνιζόμενος, καὶ ὄρων τὴν αὐστηρὰν τῶν φυλασσόντων αὐτὸν παραμονήν, εὐλογον ἀφορμὴν σοφισάμενος ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ἕως τέλους κατοικεῖν [...] καὶ οὕτω δεκαμηναίου χρόνου διελθόντος καὶ μηκέτι τῶν φυλασσόντων αὐτῶν τὴν τοιαύτην ἐπιβουλὴν εἰς αὐτὸν ὑποπευόντων, ἐδυνήθη, εὐκαιρον νύκτα ἐπιτηρήσας, μετὰ ἀγῶνος καὶ φόβου πολλοῦ κλέψαι τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου καὶ ἀπενέγκαι, εἰς δόξαν τῆς Παλαιστίνης πάσης, εἰς τὸν Μαΐουμᾶν, ὅπου εἶχεν τὸ μοναστήριον ὁ μακάριος» [BHG 752].

⁴⁹⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, *Ιλαρίων* 102.46 (εκδ. Δημητρακόπουλος): «Ἄλλ' ὃ γε μαθητὴς Ἡσύχιος ἔτι περὶ τὴν Παλαιστίνην διατρίβων, ἐπεὶ τοῦ διδασκάλου τὴν τελευταίαν ἤκουσεν, ἀπείρω τινὶ τάχει τὴν Κύπρον καταλαμβάνει. Εἶτα τὴν πολλὴν ἐκείνην τῶν Κυπρίων ἀσφάλειαν καὶ τὴν φυλακὴν ἣν εἶχον περὶ τὸ σῶμα ἰδὼν καὶ τὸ τὴν πατρίδα στέρεσθαι τοῦ λειψάνου μὴ φέρων, σοφώτερόν τι διανοεῖται καὶ πλάττεται παραμένειν βούλεσθαι διὰ τέλους τῷ τοῦ διδασκάλου μνήματι καὶ ὡς εἰς τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀφικέσθαι τὴν Παλαιστίνην ἀπολιπών. Ἀμέλει καὶ δέκατον πρὸς τῷ τάφῳ μῆνα διηनुκῶς καὶ πᾶσαν κλέψας ὑπόνοιαν, νυκτὸς ὑφαιρεῖται τὸ λείψανον καὶ πρὸς τὴν Μαΐουμᾶν μονὴν ἐν Παλαιστίνῃ διακομίζει» [BHG 755].

Ἐχει διασωθεῖ επίσης ένας ανώνυμος προμεταφραστικός βίος του αγίου, στον οποίο περιγράφονται τα ίδια γεγονότα χωρίς καμία διαφοροποίηση. Βλ. Ανώνυμος, *Ιλαρίων* 71 (εκδ. Δημητρακόπουλος) [BHG 754].

παραμείνει το λείψανο του αγίου στην περιοχή τους. Ο Ιωσήφ χρειάστηκε λοιπόν να παραμείνει στην περιοχή για αρκετές ημέρες, προκειμένου να μη κινήσει τις υποψίες των κατοίκων, και χάρη στην ενέργειά του αυτή κατάφερε να κλέψει το λείψανο, το οποίο ο συγγραφέας χαρακτηρίζει ως *θειον θησαυρόν*.⁴⁹⁵ Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, ο οποίος περιέγραψε και αυτός το γεγονός αυτό, ανέφερε ότι οι κάτοικοι της περιοχής δυσχέραιναν τη μεταφορά του λειψάνου, επειδή δεν ήθελαν να βιώσουν την απώλεια αυτού που αποτελούσε για τους ίδιους *παρά Θεοῦ δῶρον* και για τον λόγο αυτό δεν επέτρεψαν στη μητέρα του αγίου να μεταφέρει το λείψανό του στον τόπο διαμονής της. Ο μοναχός Ιωσήφ όμως, ο οποίος ανήκε στη συνοδεία της Ευδοκίας, κατάφερε να οριστεί υπεύθυνος της φύλαξης του λειψάνου και σε ανύποπτη στιγμή κατά τη διάρκεια μιας νύκτας να κλέψει το λείψανο του αγίου, το οποίο και μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη. Ιδιαίτερα ενδιαφέροντες είναι οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας για το λείψανο του αγίου, το οποίο περιέγραψε ως *θειον ἀγώγιμον, τίμιον φόρτον* και *ιερὸν κλέμμα*.⁴⁹⁶

Ο μητροπολίτης Ρόδου Ιωάννης και ο πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος διηγήθηκαν την κλοπή του λειψάνου του αγίου Χριστοδούλου, η οποία πραγματοποιήθηκε από τους μαθητές του αγίου. Επιθυμία τους ήταν να μεταφερθεί το λείψανο από τον Εύριπο της Χαλκίδας στην Πάτμο και συγκεκριμένα στο μοναστήρι

⁴⁹⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ευδόκιμος 21.8-19 (εκδ. Loparev): «ὁ εὐλαβέστατος φημι μοναχὸς τε καὶ ἱερεὺς ὑπομείνας καὶ τῇ παρατάσει τῶν ἡμερῶν ὑπόνοιάν τε ἅπασαν ἐκβαλὼν καὶ ῥαθυμίαν ἐκείνοις περὶ τὴν φυλακὴν ἐνθέμενος, νυκτὸς ἐπελθὼν τὸν θεῖον ἐσύλησεν θησαυρόν, καὶ σὺν τῷ κλέμματι φυγὰς ὄχρητο, ἀλλ' ἡ ὁσμὴ τῶν θαυμάτων καὶ κλεπτόμενον ἐδήλου τὸ μῦρον καὶ ἡ τῶν θαυμάτων ἴσως κατήγορος τοῦ κλέμματος ἦν» [BHG 607].

⁴⁹⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ευδόκιμος 36.27.692-704 (εκδ. Taxidis): «Καὶ ὃς τοῦ εὐσχήμονος Ἰωσήφ ἐκείνου, φερωνύμος μιμητῆς δεξιώτατος ὢν, λίαν σοφῶς τὰ κατὰ τούτου μεταχειρίζεται, τοῦ αγίου πάντως σοφίσαντος, μὴ λυπῆσαι τὴν γειναμένην βουληθέντος, [...]. Οὗτος οὖν ζητήσεως ἅπασαν ἀφορμὴν, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐνίστατο πρότερον, δεξιόις τισὶ τρόποις ἐξ αὐτῶν ἀνελὼν, καὶ κειμήλιον ἱερὸν τὸ θεῖον σῶμα συντηρεῖσθαι διήθεν αὐτοῖς ὑποθέμενος, καὶ ὀρθὰ φρονεῖν πιστευθεὶς καὶ τὴν φυλακὴν ἔχειν, καὶ ἱεροφύλαξ τυγχάνειν σφίσι ταχθεὶς –οὕτω γὰρ καὶ φρονεῖν αὐτοὺς καὶ λέγειν τὸ πρὸς τὸν ἅγιον σέβας ἀνέπειθε-, καιροῦ λαβόμενος ἀναλαμβάνει νυκτὸς, ὃν συντηρεῖν ἐτάχθη διαπαντός. Καὶ θᾶπτον ἢ τὸ τελεσθὲν τοὺς πέριξ ἀναμαθεῖν, τὴν Κωνσταντίνου κατείληφε, τὸ θεῖον ἀγώγιμον, τὸν τίμιον φόρτον, τὸ ἱερὸ κλέμμα, τῇ μητρὶ τε διακομίσας, καὶ τῇ πόλει καθοσιώσας [...].» [BHG 606].

που είχε ιδρύσει ο άγιος, αλλά η επιθυμία τους αυτή βρήκε αντίθετους τους κατοίκους της Εύβοιας, οι οποίοι επιθυμούσαν να παραμείνει το σώμα του στην περιοχή τους. Η συντονισμένη δράση των μαθητών του ήταν ωστόσο αποτελεσματική και αφού κατάφεραν να διαφύγουν την προσοχή των φυλάκων, έκλεψαν το λείψανο του αγίου, το οποίο σήκωσαν στους ώμους τους και το μετέφεραν στη συνέχεια σε πλοιάριο, προκειμένου να μεταβούν στην Πάτμο. Μόλις έφτασαν στο νησί, το σώμα του αγίου μεταφέρθηκε με τη συνοδεία πομπής στον ναό του Αποστόλου,⁴⁹⁷ όπου και κατατέθηκε αποτελώντας πηγή θαυμάτων.⁴⁹⁸ Ο πατριάρχης Αθανάσιος υποστήριξε μάλιστα ότι οι κάτοικοι της περιοχής ξέσπασαν σε θρήνο μόλις αντιλήφθηκαν την κλοπή και επιχείρησαν να καταδιώξουν το πλοιάριο των μοναχών, αλλά αναγκάστηκαν από τον Θεό να γυρίσουν πίσω νικημένοι και άπρακτοι.⁴⁹⁹

Ο μοναχός Θεοδόσιος Γουδέλης, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον άγιο Χριστόδουλο, μαρτυρεί την εκδήλωση μιας ακόμη απόπειρας κλοπής του λειψάνου από πειρατές, οι οποίοι αναγκάστηκαν ωστόσο να το επιστρέψουν πίσω στο μοναστήρι μετά από παρέμβαση του ίδιου του αγίου. Σύμφωνα λοιπόν με τον Θεοδόσιο, οι *αλιτήριοι* έστειλαν ιερείς με τη συνοδεία εργατών, για να πραγματοποιήσουν την εκταφή του λειψάνου. Αφού κατάφεραν με μοχλούς και αξίνες να σπάσουν τις

⁴⁹⁷ Με την αναφορά αυτή εννοείται ο ναός του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, τον οποίο είχε αρχίσει να ανεγείρει ο άγιος Χριστόδουλος.

⁴⁹⁸ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο έν Πάτμω 131.ΙΖ: «Ἄωρι γάρ τῶν νυκτῶν διαλαθόντες τοὺς φύλακας, ἐπ' ὤμων τε τὸν νεκρὸν αἴρουσι καὶ τῷ πλοίῳ παρατιθέασι, καὶ τῇ θαλάσῃ λειοκύμονι περιτυχόντες πρὸς τὴν νῆσον καταίρουσι, καὶ τοῦ ἱεροῦ σκήνους μεγαλοπρεπῶς προπομπέουσι, τὸ θεῖον ὕμνολογοῦντες καὶ τὸν ἀέρα τοῖς ἀρώμασι κατευωδιάζοντες καὶ νῦν ἄρτιόν τε καὶ σῶον πρὸς τῷ τοῦ Ἀποστόλου νεῶ, θαυμάτων πηγὰς ἀναβλύζει [...]

⁴⁹⁹ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο έν Πάτμω 158.ΚΘ: «Εὐθὺς οὖν τῷ πλοιαρίῳ ἐμβαίνουσιν· ἀνείλκοντο κάλοι περιῆγεν ἡ κεραία· τὸ ἰστίον ἐτείνετο· καὶ ἡ ναῦς ἡρέμα τοῖς κύμασιν ἐποχομένη, παρ' οὐδὲν ἔλαττον ἵπταμένων πτηνῶν ἐπεφέρετο, τῇ βοηθείᾳ πτερουμένη τοῦ μάκαρος. Τί ἔτι; Αἰσθάνονται τῆς κλοπῆς οἱ έν τῷ χέρσῳ· θρηῆνον συνείρουσιν οἱ τέως έν ἄσματι διανυκτερεύοντες λιγυροῖς, τὴν ἀφόρητον ζημίαν οὐ φέροντες. Καὶ τοίνυν εὐτρεπῆ τὰ πλοιαρία, καὶ πλῆθος ἐρετῶν έν αὐτοῖς, τὸ ἀλκιμώτατόν τε καὶ δοκιμώτατον, καὶ ἡ ἐπιδίωξις σφοδροτάτη τε καὶ ὑπερφυῆς. [...] καὶ τέλος οἱ μέν, τὴν κατάληψιν ἀπογνόντες παλινοστοῦσι κατηφεῖς τε καὶ ἄπρακτοι, ἡ δὲ τῶν μοναζόντων πληθὺς έν ὀλίγαις ἡμέραις τὴν νῆσον καταλαμβάνουσι, τὸ πολυόλβον ἐπαγόμενοι λάφυρον» [BHG 304].

μαρμάρινες πλάκες του τάφου, έβγαλαν στην επιφάνεια της γης τη λειψανοθήκη, την οποία μετέφεραν στη συνέχεια με φροντίδα στο πλοίο τους. Ο θρήνος των μοναχών ήταν όμως ιδιαίτερα έντονος· οι κραυγές τους παρομοιάζονται με βροντές και τα δάκρυα τους με χαλάζι, το οποίο έπληξε τα καράβια των ασεβών προκαλώντας τους τρόμο. Το συναίσθημα αυτό συνέβαλε μάλιστα καθοριστικά στον εκφοβισμό των πειρατών, οι οποίοι άλλαξαν πορεία και επέστρεψαν πίσω στο μοναστήρι παρακαλώντας τους μοναχούς να λάβουν πίσω το λείψανο του αγίου Χριστοδούλου.⁵⁰⁰ Διαπιστώνεται επομένως ότι η περιγραφή του Θεοδοσίου διακρίνεται για τη ζωηρή εικονοποιία της, αλλά και για τις ενδιαφέρουσες παρομοιώσεις του συγγραφέα, ο οποίος επιδίωξε με τα ρητορικά αυτά σχήματα λόγου να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη του, ο οποίος καλούνταν να θαυμάσει το μέγεθος της θεϊκής δύναμης. Με βάση τα όσα αναφέρονται και στα τρία αγιολογικά κείμενα προκύπτει ότι πραγματοποιήθηκαν δύο απόπειρες κλοπής του λειψάνου του αγίου Χριστοδούλου, αλλά μόνο μία εξ αυτών πραγματοποιήθηκε μετά από προτροπή του ίδιου του αγίου. Μεταξύ των τριών αγιολογικών κειμένων είναι δυνατό να εντοπιστούν και διαφορές ως προς τη διήγηση των ίδιων γεγονότων και αυτό αποτελεί ένδειξη για το γεγονός ότι η μεταγενέστερη πηγή δεν είχε υπόψιν της την προγενέστερη.

Αναφορά κλοπής λειψάνου εντοπίσαμε επίσης στο μαρτύριο του αγίου Ιανουαρίου του μοναχού Εμμανουήλ⁵⁰¹ και στον βίο του αγίου Πέτρου του Αθωνίτη του Νικόλαου Σιναΐτη. Κοινό συνδετικό στοιχείο των δύο αυτών περιγραφών αποτέλεσε η συνεχής μετακίνηση των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων, καθώς άλλαζε διαρκώς η ταυτότητα του ανθρώπου που το είχε στην κατοχή του. Αναφορικά με το λείψανο του αγίου Ιανουαρίου μαρτυρείται ότι εκλάπη αρχικά από μαθητές του, οι οποίοι το μετέφεραν έξω από τα τείχη της Νεάπολης, και στη συνέχεια από τη μητέρα του

⁵⁰⁰ Βλ. Βοΐνης, Χριστόδουλος ο έν Πάτμω 186.ΚΒ-189.ΚΔ [ΒΗΓ 305].

⁵⁰¹ Βλ. σημ. 302.

Κομόδου, η οποία είχε συμβάλει στην ανατροφή του μάρτυρα. Ενταφιάστηκε επίσης σε ένα χωριό που ονομαζόταν Μαρκιανό, διότι βρισκόταν υπό την κατοχή του αδερφού του επισκόπου Μαρκιανού. Εντέλει το λείψανο του μάρτυρα ενταφιάστηκε στην πόλη της Νεάπολης κατά το τέταρτο έτος της παραμονής του Αυγούστου Κωνσταντίνου στο αξίωμα του υπάτου, καθώς τότε αιτήθηκε από τους κατοίκους της πόλης η μεταφορά του σώματός του· το αίτημα έγινε φυσικά δεκτό και η μεταφορά του λειψάνου πραγματοποιήθηκε άμεσα με κάθε επισημότητα.⁵⁰² Ο Εμμανουήλ προέβη επομένως σε μια εκτενή διήγηση της τύχης του λειψάνου, στην οποία παρουσιάστηκαν όλες οι απόπειρες κλοπής και μεταφοράς του που πραγματοποιήθηκαν.

Συνεχής εναλλαγή του τόπου, όπου ήταν ενταφιασμένο το λείψανο ενός αγίου, μαρτυρείται επίσης στον βίο του αγίου Πέτρου του Αθωνίτη, καθώς ενταφιάστηκε αρχικά στη μονή του Κλήμεντος⁵⁰³ και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο δεξιό μέρος του ναού της Θεοτόκου σύμφωνα με την επιθυμία του ίδιου του αγίου. Αναφέρεται ωστόσο ότι δύο μοναχοί, οι οποίοι αποτελούσαν μέρος της ομάδας που συνόδευε το λείψανο, παρέμειναν στο μοναστήρι με την πρόθεση να το υπεξαιρέσουν και για τον λόγο αυτό πραγματοποιούσαν συχνές εφόδους κατά τη διάρκεια κυρίως της νύκτας προς τον τόπο, όπου ήταν ενταφιασμένο το λείψανο. Μόλις βρήκαν την κατάλληλη ευκαιρία,

⁵⁰² Βλ. Εμμανουήλ μοναχός, Ιανουάριος 246 (εκδ. Bibliotheca Casinensis II) [BHG 774].

Το μαρτύριο του αγίου Ιανουαρίου διασώθηκε σε ένα ακόμη αγιολογικό κείμενο, ο ανώνυμος συγγραφέας του οποίου ανέφερε ότι πιστοί χριστιανοί ορμώμενοι από διάφορες περιοχές κατάφεραν να κλέψουν το λείψανο τόσο του αγίου Ιανουαρίου όσο και των συναθλητών του, τα οποία και κατέθεσαν στην περιοχή Σουλβαράταν, όπου και ανεγέρθηκε εκκλησία προς τιμήν του μάρτυρα. Κάποιοι πιστοί, οι οποίοι διευκρινίζεται ότι κατάγονταν από την πόλη της Νεάπολης, κατάφεραν ωστόσο να κλέψουν εκ νέου το σώμα του μάρτυρα, το οποίο έκρυψαν αρχικά σε έναν τόπο, ο οποίος ήταν γνωστός ως Μαρτιανός. Ο τόπος αυτός δεν ήταν ωστόσο ο τελικός προορισμός του, καθώς μεταφέρθηκε στη συνέχεια με συνοδεία επισκόπων στη Νεάπολη, όπου βρισκόταν κατατεθειμένο στο εσωτερικό μιας εκκλησίας μέχρι και τον χρόνο συγγραφής του κειμένου αυτού. Βλ. Ανώνυμος, Ιανουάριος 113.11-114.11 (εκδ. de'Cavalieri) [BHG 773y]. Μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων εντοπίζονται σημαντικές διαφορές, όπως παραδείγματος χάριν ο τρόπος, με τον οποίο μεταφέρθηκε το λείψανο του μάρτυρα στη Νεάπολη, καθώς ο Εμμανουήλ υποστήριξε ότι η μεταφορά του πραγματοποιήθηκε μετά από συμφωνία των δύο πλευρών, ενώ ο ανώνυμος συγγραφέας μετά από κλοπή του λειψάνου.

⁵⁰³ Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για τη μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους.

προσήλθαν στο σημείο σκάβοντας με φόβο, αλλά και ζήλο και κατάφεραν να πάρουν στην κατοχή τους το σώμα του αγίου, το οποίο τοποθέτησαν μέσα σε μια μικρή βάρκα και μετέβησαν στο χωριό Φώκομιν⁵⁰⁴ στο θέμα της Θράκης. Το λείψανο του αγίου κατάφερε στη συνέχεια να πάρει στην κατοχή του μετά από μεγάλη προσπάθεια ο επίσκοπος της περιοχής, ο οποίος δωροδότησε τους δύο μοναχούς, οι οποίοι πείστηκαν από τα λόγια του και δέχτηκαν να του παραδώσουν το σώμα του αγίου Πέτρου.⁵⁰⁵ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η διήγηση της μετάθεσης του λειψάνου είναι ιδιαίτερα εκτενής, διότι παρεμβάλλεται η παρουσίαση των θαυμάτων ίασης που πραγματοποίησε ο άγιος κατά τη στιγμή της διέλευσης του λειψάνου του από το χωριό Φώκομιν. Η επιλογή του συγγραφέα να παραθέσει τον λόγο που υποτίθεται ότι εκφώνησε ο επίσκοπος στην προσπάθειά του να πείσει τους δύο μοναχούς προσέδωσε ιδιαίτερη ζωντάνια στο αγιολογικό κείμενο. Ο Γρηγόριος Παλαμάς, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο για τον άγιο Πέτρο, περιέγραψε επίσης την κλοπή του λειψάνου από τους δύο μοναχούς⁵⁰⁶ και διαφοροποιήθηκε μόνο ως προς τον τρόπο απόκτησής του από τους κατοίκους του χωριού Φωτόκομη, καθώς αποσιώπησε τη συμβολή του επισκόπου στην προσπάθεια απόκτησης του λειψάνου. Η πρωτοβουλία της ενέργειας αυτής αποδόθηκε από τον συγγραφέα στους ίδιους τους κατοίκους του χωριού, οι οποίοι κατάφεραν διά της βίας να πάρουν στην κατοχή τους το λείψανο του

⁵⁰⁴ Στην επιτομή του βίου του αγίου [BHG 1506e] παραδίδεται το όνομα της περιοχής ως Φώκωμον, ενώ στο αγιολογικό κείμενο του Γρηγορίου Παλαμά ως Φωτόκωμις. Βλ. Ανώνυμος, Πέτρος Αθωνίτης 255.7 (εκδ. Halkin) [BHG 1506e] και Γρηγόριος Παλαμάς, Πέτρος ο Αθωνίτης 188.47.23 (εκδ. Χρήστου) [BHG 1506].

⁵⁰⁵ Βλ. Νικόλαος Σιναΐτης, Πέτρος ο Αθωνίτης 35-37 (εκδ. Lake) [BHG 1505].

⁵⁰⁶ Βλ. Γρηγόριος Παλαμάς, Πέτρος ο Αθωνίτης 187.45.29-188.45.7 (εκδ. Χρήστου): «Οὓς δ' ἀνωτέρω φθάσας ἐδήλωσεν ὁ λόγος σύμπλους γεγενῆσθαι τῷ κνηγέτη, μηκετ' ἀνεκτὸν ἠγεῖσθαι διαστῆναι τῆς ἀγίας ἐκείνης σοροῦ, σκηψάμενοι, δέονται μὲν ὑποδεδέχθαι τε καὶ συντετάχθαι μετὰ τῶν αὐτῆς εὐμοιρηκότων ἐκείνων, ὡς διὰ τέλους ἐκεῖ βιώσαντες πρὸς ὀλίγον δὲ παραμεμενηκότες, ὑφαιροῦνται τὸ θαυματοποιὸν ἐκείνο σῶμα κάπῃ τῆς Θράκης διαπόντιοι μεταβαίνουσιν, οὗ δῆπου καὶ κατατιθέασιν αὐθις οὐχ ἐκόντες εἶναι» [BHG 1506].

αγίου, για το οποίο έδωσαν ως αντάλλαγμα ένα χρηματικό ποσό που ορίστηκε ως πρέπον.⁵⁰⁷

Διαμάχες μεταξύ περιοχών με βασική επιδίωξη την κατοχή των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων

Η πρόκληση διαμάχης μεταξύ περιοχών ήταν ένας ακόμη τρόπος απόδειξης της μεγάλης λατρείας των πιστών για τους αγίους και τους μάρτυρες, καθώς ήταν διατεθειμένοι να αντιδράσουν δυναμικά κατά τη διεκδίκηση του δικαιώματος κατοχής και προστασίας των λειψάνων τους, εφόσον πίστευαν ότι με τον τρόπο αυτό θα βρίσκονταν πάντοτε υπό την προστασία τους. Κινητήριος μοχλός ήταν πάντοτε ο υπερβάλλον ζήλος που επέδειξαν οι πιστοί και οδήγησε στην πρόκληση συγκρούσεων. Σχετικές αναφορές εντοπίστηκαν στο μαρτύριο του επισκόπου Αλεξανδρείας Πέτρου του Συμεών Μεταφραστή, στον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου του επισκόπου Νίκαιας Θεόδωρου, στον βίο του αγίου Αυξεντίου του Μιχαήλ Ψελλού και στον βίο του αγίου Αντωνίου του Νέου του σακκελίωνος Βεροίας Κωμανίτζη.

Στο μαρτύριο του επισκόπου Αλεξανδρείας Πέτρου αναφέρεται ότι το λείψανο του μάρτυρα βρέθηκε στο επίκεντρο της διαμάχης που ξέσπασε μεταξύ δύο περιοχών αναφορικά με το ακριβές σημείο, όπου θα ενταφιαζόταν. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, η μία περιοχή βρισκόταν στο ανατολικό μέρος της πόλης της Αλεξανδρείας στο σημείο, όπου βρισκόταν το παρεκκλήσι του αγίου Μάρκου, ενώ η άλλη στη δυτική πλευρά της πόλης, όπου βρισκόταν η εκκλησία του επισκόπου Θέωνα. Η σύγκρουση που επρόκειτο να ξεκινήσει περιγράφεται ως μεγάλη, καθώς και οι δύο πλευρές προετοιμάζονταν για αυτή δυναμικά. Την κρίσιμη όμως στιγμή παρενέβη ο Θεός, ο οποίος υπέδειξε στα μέλη της συγκλήτου που ήταν παρόντα μαζί με τα σπουδαιότερα μέλη του δήμου να αρπάξουν το σώμα του μάρτυρα, το οποίο έπρεπε στη

⁵⁰⁷ Βλ. Γρηγόριος Παλαμάς, Πέτρος ο Αθωνίτης 189.48.13-23 (εκδ. Χρήστου) [BHG 1506].

συνέχεια να μεταφέρουν σε μια περιοχή που ήταν γνωστή ως Λευκάδα. Η επιλογή της περιοχής δεν ήταν τυχαία, καθώς ο άγιος Πέτρος ήταν δεμένος συναισθηματικά με την περιοχή αυτή, στην οποία είχε οικοδομήσει κοιμητήριο. Αν και οι κινήσεις των μελών της συγκλήτου και του δήμου ήταν ταχύτατες, ο ενταφιασμός του σώματος δεν πραγματοποιήθηκε αμέσως, διότι στο σημείο συνέρρευσαν πλήθη πιστών, τα οποία επιθυμούσαν να τιμήσουν το σώμα του μάρτυρα πριν από την κατάθεσή του στον τάφο.⁵⁰⁸

Περιγραφή σύγκρουσης μεταξύ περιοχών απαντά επίσης στον βίο του επισκόπου Άργους Πέτρου. Η διαμάχη ξέσπασε συγκεκριμένα μεταξύ της πόλης του Ναυπλίου και της πόλης του Άργους, καθώς και οι δύο διεκδικούσαν το δικαίωμα κατοχής των λειψάνων του αγίου. Ο επίσκοπος Θεόδωρος υποστήριξε ότι οι κάτοικοι του Ναυπλίου επιχείρησαν διά της βίας και με την πρόταξη των όπλων να αρπάξουν το σώμα του αγίου, το οποίο επιθυμούσαν να μεταφέρουν στην πόλη τους, αλλά το εγχείρημά τους απέτυχε, καθώς στάθηκε εμπόδιο ο μεγάλος αριθμός των Αργείων, ο οποίος εξανάγκασε τους κατοίκους του Ναυπλίου να εγκαταλείψουν το σχέδιο παρά τη θέλησή τους. Το λείψανο του αγίου κατατέθηκε στο τέλος στο αριστερό μέρος του ναού που είχε ανεγερθεί προς τιμήν του.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Πέτρος Αλεξανδρείας 216-218 (εκδ. Combefis) [BHG 1503].

Περιγραφή του ίδιου θαυμαστού σημείου εντοπίστηκε επίσης σε μαρτύριο ανώνυμου συγγραφέα που διασώθηκε. Διαφορές μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων είναι δυνατό να εντοπιστούν, καθώς ο άγνωστος συγγραφέας παρέλειψε να κάνει οποιονδήποτε υπαινιγμό σχετικά με την παρέμβαση που πραγματοποίησε ο Θεός κατά την προσπάθεια εξεύρεσης λύσης στο ζήτημα του ενταφιασμού του λειψάνου του μάρτυρα. Επίσης ο ανώνυμος συγγραφέας έδωσε ως επιπρόσθετη πληροφορία την αιτία διεκδίκησης του λειψάνου από μέρους της εκάστοτε περιοχής, καθώς η περιοχή *εις τὰ Θεωνᾶ* ήταν ο τόπος, όπου είχε ανατραφεί ο άγιος Πέτρος, ενώ η περιοχή *εις τὰ τοῦ ἁγίου Μάρκου* ήταν ο τόπος, όπου είχε παραδώσει το πνεύμα του. Βλ. Ανώνυμος, Πέτρος Αλεξανδρείας 83 (εκδ. Viteau) [BHG 1502]. Και οι δύο περιγραφές είναι ιδιαίτερα εκτενείς και λεπτομερείς, με αποτέλεσμα να κεντρίζουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη, ο οποίος μπορεί να παρακολουθήσει την πορεία εξέλιξης των γεγονότων.

⁵⁰⁹ Βλ. Θεόδωρος Νίκαιας, Πέτρος Άργους 499.14.9-13 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα): «Τότε δὴ καὶ Ναύπλιοι τοῖς Ἀργείοις διενεχθέντες καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἔλκειν τὸ μακάριον ἐκείνον φιλονικούντες λείψανον καὶ τῇ Ναυπλίᾳ μετακομίζειν καὶ πρὸς ὄπλα χωρήσαντες, τῇ πολυπληθείᾳ τῶν Ἀργείων καὶ ἄκοντες ἐξέπιπτον τῆς ὀρμῆς καὶ τοῦ σκοποῦ διημάρτανον. Καὶ κατατίθετο τῇ σορῶ, ἢ τῷ λαιῶ μέρει τοῦ θείου νεῶ κατεσκευάστο [...]» [BHG 1504].

Στην περίπτωση του αγίου Αυξεντίου η διαμάχη προκλήθηκε μεταξύ των πιστών του ναού του αγίου Υπατίου και των πιστών του ναού του αγίου Ζαχαρία, οι οποίοι υπερτερούσαν, αλλά κάθε πλευρά συνέχισε να υποστηρίζει σθεναρά τη δική της θέση. Η κατοχή του λειψάνου δεν παραχωρήθηκε ωστόσο σε κανέναν από τους δύο αυτούς ναούς, διότι προκρίθηκε η επιλογή της γυναικείας μονής που είχε ιδρύσει ο ίδιος ο άγιος πριν από την κοίμησή του. Σύμφωνα με τον Μιχαήλ Ψελλό, αν και γυναίκες, οι μοναχές δεν δίστασαν να υψώσουν το ανάστημά τους και να προκαλέσουν το ξέσπασμα έντονης λογομαχίας υποστηρίζοντας ότι δεν ήταν πρόπον να εγκαταλειφθεί στο όρος το σώμα του αγίου Αυξεντίου. Ο Θεός ως δικαστής και κριτής πείστηκε από τα επιχειρήματα που προέβαλαν οι μοναχές και τους παραχώρησε το δικαίωμα φύλαξης των λειψάνων του αγίου Αυξεντίου.⁵¹⁰

Μία ακόμη αναφορά εντοπίστηκε στον βίο του αγίου Αντωνίου του Νέου, τον οποίο συνέθεσε ο σακελλίων Βεροίας Κωμανίτζης. Η έναρξη της διαμάχης τοποθετείται χρονικά κατά τη στιγμή της εύρεσης του λειψάνου, καθώς υπήρξαν δύο

Αν και σύντομη, η διήγηση του συγγραφέα παρέχει στον αναγνώστη όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τη σύγκρουση που επρόκειτο να ξεσπάσει.

⁵¹⁰ Βλ. Μιχαήλ Ψελλός, Αυξέντιος 93.702-94.716 (εκδ. Fisher): «ὁ μὲν γὰρ τοῦ μάρτυρος Ὑπατίου νεῶς ὡς οἰκιστοῦ ἀντεποιεῖτο καὶ πολιοῦχου, τὸ δὲ τοῦ θείου Ζαχαρίου τέμενος πλεονεκτεῖν κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τῶν ἄλλων ἠβούλετο· καὶ ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δὲ ἐκεῖνο, πάντες δὲ καθ' ἓνα τε καὶ κοινῇ εὐπροφασίστους λόγους ἠτοίμαζον καὶ ὡς οἰκείου τοῦ μάκαρος ἀντείχοντο χρήματος· νικῶσι δὲ ὁμως τὸ ἱερὸν μέρος τῶν γυναικῶν, αἷς ἐκεῖνος τὸν τῆς ἡσυχίας βίον ἐνομοθέτησεν· αὐταὶ γὰρ τότε ἀρρένων κατατολήσασαι ὄψεων καὶ τὴν γλῶτταν πρῶται εἰς ἀντιλογίαν κινήσασαι, μὴ δεῖν ἔφασαν τὸ ὄρος τοῦτον καταλιπεῖν, ἐν ᾧ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀσκήσεως ἔθετο καὶ τὸ τέλος ἐπήνεγκεν. οὗτος ὁ λόγος τῶν λοιπῶν ψήφων ἐκράτησεν ὑπὸ θεῶ δικαστῆ τε καὶ βραβευτῆ, καὶ ὁ τῆς ἀσκήσεως αὐτῶ τόπος μαρτύριόν τε τῆς ἀγιότητος καὶ θησαυρὸς τοῦ σώματος γέγονεν» [BHG 203].

Παρότι ἔχουν σωθεῖ αρκετοὶ βίοι τοῦ αγίου, μόνο σε ἓναν κατέστη δυνατό να εντοπιστεῖ περιγραφή τῆς διαμάχης που ξέσπασε με ἀφορμὴ τὸ δικαίωμα κατοχῆς τῶν λειψάνων τοῦ. Ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας παρέθεσε μάλιστα τὸν λόγο που παρακίνησε τὴ μονὴ τοῦ αγίου Υπατίου να διεκδικήσει τὸ λείψανο τοῦ αγίου Αυξεντίου καὶ ἔτσι πληροφοροῦμαστε ὅτι ἡ μονὴ διεκδίκησε τὸ λείψανο, διότι ὁ ἅγιος εἶχε διαμείνει ἐκεῖ για λίγο καιρὸ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συμμετοχῆς τοῦ στη σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας. Εντέλει ὁμως τὸ λείψανό τοῦ κατατέθηκε στο παρεκκλήσιο τοῦ μοναστηρίου που εἶχε ιδρύσει ὁ ἴδιος. Διαπιστώνουμε επομένως ὅτι μεταξύ τῶν δύο κειμένων δεν ὑπάρχει καμία διαφοροποίηση καὶ ὡς εκ τούτου εἶναι πιθανὸ να γνωρίζε ὁ Μιχαήλ Ψελλός τὸ αἰολογικὸ κείμενο τοῦ ἀνώνυμου συγγραφέα. Βλ. Ἀνώνυμος, Αυξέντιος 1436.ΞΣΤ (εκδ. PG) [BHG 199].

αντίπαλες πλευρές που έριζαν για το δικαίωμα κατοχής του. Ο Κωμανίτζης περιέγραψε τη διαμάχη που ξέσπασε μεταξύ των κατοίκων των χωριών που βρίσκονταν στην εξοχή και των κατοίκων της πόλης ως *έπαινετή* και *θαυμασία*: εφόσον όμως καμία από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές δεν υποχωρούσε, αποφασίστηκε να παραχωρηθεί το δικαίωμα της επιλογής στον ίδιο τον άγιο και για τον λόγο αυτό τοποθέτησαν τη λειψανοθήκη του επάνω σε ένα υποζύγιο, το οποίο κατευθύνθηκε προς την πόλη και συγκεκριμένα προς την πατρογονική οικία του αγίου, η οποία είχε μετατραπεί σε ναό της Παναγίας (Παναγία η Καμαριώτισσα) και έτσι κατατέθηκε το λείψανό του με λαμπρό τρόπο στο εσωτερικό του ναού αυτού.⁵¹¹

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Η λατρεία των ανθρώπων για τον Θεό, τους αγίους και τους μάρτυρες εκφράστηκε με ποικίλους τρόπους, κάποιοι εκ των οποίων θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ακόμη και ακραίοι. Τόσο οι άγιοι όσο και οι μάρτυρες στάθηκαν στο πλευρό των πιστών ως φύλακες και προστάτες τους, παρόλο που οι πιστοί προκάλεσαν σε κάποιες περιπτώσεις την οργισμένη αντίδρασή τους προβαίνοντας σε πράξεις που αντέβαιναν στις επιθυμίες και τις εντολές τους. Στο παρόν κεφάλαιο μελετήσαμε τον τρόπο, με τον οποίο αντέδρασαν οι άγιοι και οι μάρτυρες κατά τις απόπειρες ανοίγματος της λειψανοθήκης τους από πιστούς, οι οποίοι επιθυμούσαν είτε να μεταφέρουν το λείψανό τους σε νέα περιοχή, είτε απλά να αποσπάσουν κάποιο τμήμα του. Η αντίδρασή τους δεν ήταν φυσικά πάντοτε η ίδια, καθώς επηρεαζόταν από διάφορους παράγοντες, όπως είναι η χρονική στιγμή, αλλά και το ποιος επιχειρούσε κάθε φορά να αγγίξει το λείψανό τους.

⁵¹¹ Βλ. Κωμανίτζης, Αντώνιος ο Νέος 140.39-141.40 (εκδ. Καλπακίδης) [BHG 2032]. Η ενέργεια τοποθέτησης του λειψάνου ενός αγίου επάνω σε ζώο με σκοπό τη μετάβασή του στο επιθυμητό σημείο ενταφιασμού δεν απαντά για πρώτη φορά, καθώς παρόμοια αναφορά εντοπίζεται επίσης στο μαρτύριο των αγίων Ευγένιου, Βαλεριανού, Κανίδιου και Ακύλα. Βλ. σημ. 589.

Συγγραφέας	Άγιος	Στάση αγίου
Θωμαΐς	Φεβρωνία	αρνητική
Κύριλλος Σκυθοπολίτης	Σάβας ο Ηγιασμένος	θετική
Ιωάννης Α΄ αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης	Δημήτριος	αρνητική
Εφραίμ επίσκοπος Χερσώνος	Κλήμης Ρώμης	αρνητική
Ανδρέας Κρήτης	Θεράπων	αρνητική → θετική
Νικήτας ο μάγιστρος	Θεοκτίστη	αρνητική
Συμεών Μεταφραστής	Θεοκτίστη	αρνητική
Συμεών Μεταφραστής	Κλήμης Ρώμης	αρνητική
Συμεών Μεταφραστής	Κορνήλιος	θετική
Συμεών Μεταφραστής	Σέργιος-Βάκχος	αρνητική → θετική
Συμεών Μεταφραστής	Νικήτας ο Γότθος	θετική → αρνητική
Νικήτας αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης	Δημήτριος	αρνητική
Ιωάννης μητροπολίτης Ρόδου	Χριστόδουλος	αρνητική
Αθανάσιος πατριάρχης Αντιοχείας	Χριστόδουλος	αρνητική
Θεοδόσιος Γουδέλης	Χριστόδουλος	αρνητική
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Θεοσέβιος Αρσινοΐτης	αρνητική
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Γεννάδιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	θετική
Νείλος Ρόδου	Ματρώνα	θετική
Νήφων Καυσοκαλυβίτης	Μάξιμος ο Καυσοκαλυβίτης	αρνητική → θετική
Θεοφάνης μητροπολίτης Περιθεωρίου	Μάξιμος ο Καυσοκαλυβίτης	αρνητική → θετική
Μακάριος Μακρής	Δαβίδ	αρνητική → θετική

Από τις είκοσι μία περιγραφές του θαυμαστού σημείου που εντοπίσαμε και παρουσιάσαμε παραπάνω,⁵¹² διαπιστώσαμε ότι σε πέντε περιπτώσεις οι άγιοι ήταν εντελώς αντίθετοι τόσο στη μετάθεση του λειψάνου όσο και στην απόσπαση τμήματός του· σε τέσσερις περιπτώσεις ήταν εξ αρχής θετικά διακείμενοι, ενώ σε τέσσερις περιπτώσεις μετέβαλαν τη στάση τους από αρνητική που ήταν αρχικά σε θετική. Σε μία μόνο περίπτωση διαπιστώθηκε ότι ο άγιος ήταν θετικά διακείμενος στην πρώτη απόπειρα μεταφοράς του λειψάνου και αρνητικός στη δεύτερη που πραγματοποιήθηκε από έναν άλλον πιστό. Κάποιοι εξ αυτών επέβαλαν μάλιστα και τιμωρίες στους απείθαρχους πιστούς, όπως παράλυση (αγία Φεβρωνία, άγιος Νικήτας ο Γότθος) ή απαγόρευση απόπλου (αγία Θεοκτίστη, άγιος Χριστόδουλος).

Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι επίσης οι περιγραφές των ενεργειών κλοπής των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων,⁵¹³ οι οποίες αποτελούν παράδειγμα ακραίου τρόπου λατρείας τους και υποκινήθηκαν κατά κύριο λόγο από τον υπερβάλλοντα ζήλο των πιστών, οι οποίοι επιθυμούσαν να έχουν κατ' αποκλειστικότητα στην κατοχή τους το λείψανο ενός αγίου ή ενός μάρτυρα, ο οποίος είχε συνδεθεί είτε με τους ίδιους, είτε με την περιοχή τους.

Συγγραφέας	Άγιος
Ιερώνυμος	Ιλαρίων
Εμμανουήλ ο μοναχός	Ιανουάριος
Νικόλαος Σιναΐτης	Πέτρος επίσκοπος Άργους
Συμεών Μεταφραστής	Ιλαρίων
Συμεών Μεταφραστής	Ευδόκιμος

⁵¹² Περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίστηκε σε εννέα αγιολογικά κείμενα, τα οποία παραδίδονται χωρίς όνομα συγγραφέα.

⁵¹³ Αναφορά του θαυμαστού σημείου εντοπίστηκε σε έξι αγιολογικά κείμενα, τα οποία διασώζονται ως ανώνυμου συγγραφέα.

Ιωάννης μητροπολίτης Ρόδου	Χριστόδουλος
Αθανάσιος πατριάρχης Αντιοχείας	Χριστόδουλος
Θεοδόσιος Γουδέλης	Χριστόδουλος
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Ευδόκιμος
Γρηγόριος ο Παλαμάς	Πέτρος επίσκοπος Άργους

Όσον αφορά τις απόπειρες σύγκρουσης μεταξύ περιοχών ή μοναστηριών, αυτές περιγράφονται σε τέσσερα αγιολογικά κείμενα,⁵¹⁴ εκ των οποίων τα τρία γράφτηκαν από συγγραφείς της μεσοβυζαντινής περιόδου και το ένα από τον σακκελίωνα Βεροίας Κωμανίτζη, ο οποίος εκπροσωπεί την υστεροβυζαντινή περίοδο.

Συγγραφέας	Άγιος
Συμεών Μεταφραστής	Πέτρος Αλεξανδρείας
Θεόδωρος επίσκοπος Νίκαιας	Πέτρος επίσκοπος Άργους
Μιχαήλ Ψελλός	Αυξέντιος
Κωμανίτζης ο σακκελίων	Αντώνιος ο Νέος

Όπως διαπιστώσαμε, η πλειονότητα των συγγραφέων περιέγραψε τα θαυμαστά γεγονότα με λιτό ύφος και συντομία. Παρόλα αυτά τα αγιολογικά κείμενα κατάφεραν να εκπληρώσουν τον σκοπό τους και να μεταδώσουν στον αναγνώστη το αίσθημα της λατρείας των πιστών για τον εκάστοτε άγιο, όπως επίσης και τη διάθεση που επέδειξαν να παλέψουν με πάθος, μέχρι να καταφέρουν να πάρουν στην κατοχή τους το λείψανό του. Διαπιστώνουμε επομένως ότι πρόκειται για έναν ακόμη ακραίο τρόπο επίδειξης της υπερβολικής λατρείας των πιστών για τους αγίους και τους μάρτυρες. Αναφορικά

⁵¹⁴ Επτά περιγραφές του θαυμαστού σημείου απαντούν σε ανώνυμα αγιολογικά κείμενα.

με τον τρόπο διήγησης των διαδραματιζόμενων γεγονότων παρατηρούμε ότι το εν λόγω θαυμαστό σημείο παρουσιάζεται σε συνδυασμό με άλλα μοτίβα, προκειμένου να αποκτήσει ενδιαφέρον η περιγραφή του. Κατά κύριο λόγο συνδυάστηκε με το μοτίβο της αντίδρασης της φύσης, το μοτίβο της ίασης, αλλά και της ανάδυσης ευωδίας. Παρατηρήθηκε επίσης ότι κάποιοι συγγραφείς παρέθεσαν τον λόγο που εκφώνησε υποθετικά ο ίδιος ο άγιος ή ο μάρτυρας, είτε κάποιος από τους ανθρώπους που βρέθηκε κοντά του κατά τις τελευταίες στιγμές του βίου του, με την επιδίωξη να προσδώσουν αληθοφάνεια στα αγιολογικά τους κείμενα. Μία ακόμη ενδιαφέρουσα παρατήρηση που μπορεί να γίνει, σχετίζεται με το ρητορικό σχήμα της παρομοίωσης, το οποίο χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις, αφενός διότι χαρίζει στο κείμενο ζωντάνια και αφετέρου διότι έχει τη δύναμη να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Τίθεται όμως ένα σημαντικό ερώτημα: συγκρούστηκαν πράγματι οι αναφερόμενες περιοχές μεταξύ τους με αφορμή το ζήτημα της κατοχής των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων ή όχι; Η απάντηση στην πλειονότητα των περιπτώσεων είναι αρνητική, διότι, όπως προκύπτει, παρενέβη είτε ο Θεός είτε ο ίδιος ο άγιος ή ο μάρτυρας λίγο πριν επέλθει η σύγκρουση μεταξύ των δύο αντίπαλων πλευρών που έριζαν για την κατοχή των λειψάνων, προκειμένου να αποσοβηθούν οι οδυνηρές συνέπειες μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης. Όσον αφορά τον τρόπο, με τον οποίο επιδίωξαν οι πιστοί να επιλύσουν το ζήτημα που ανέκυψε με αφορμή τη διεκδίκηση των λειψάνων, συμπεραίνουμε ότι ήταν έτοιμοι να έρθουν στα χέρια και να συγκρουστούν μεταξύ τους, προκειμένου να επικρατήσουν ο ένας έναντι του άλλου. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το μαρτύριο του αγίου Πέτρου Αλεξανδρείας, στο οποίο αναφέρεται ότι *ὡς δὲ εἰς χεῖρας ἀλλήλοις ἐλθεῖν ἤδη ἔμελλεν, καὶ στάσις ἐπὶ τούτοις καὶ πόλεμος συγκροτεῖσθαι προσδόκιμος ἦν*. Σε κάποιες περιπτώσεις προκρίθηκε μάλιστα η λεκτική σύγκρουση, όπως μαρτυρείται για παράδειγμα στον βίο του αγίου Αυξεντίου, στον οποίο αναφέρεται ότι λογομάχησαν μεταξύ τους οι δύο αντίπαλες πλευρές, καθώς οι

μοναχές και την γλώσσαν πρώται εις άντιλογίαν κινήσασαι. Σε καμία όμως περίπτωση δεν προκύπτει ότι σημειώθηκε αιματηρή σύγκρουση, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα την ύπαρξη τραυματιών ή ακόμη και νεκρών μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Οι συγγραφείς επιδίωξαν μέσω αυτών των περιγραφών σύγκρουσης να προβάλλουν τον μεγάλο πόθο και την προθυμία των πιστών να συγκρουστούν και να παλέψουν με κάθε τρόπο για την κατοχή των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων, τους οποίους λάτρευαν, χωρίς να διστάζουν να φτάσουν στα άκρα, προκειμένου να μπορέσουν να τα έχουν στην κατοχή τους.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη του θαυμαστού αυτού σημείου είναι σημαντικό να γίνει μία παρουσίαση των συγγραφέων με βάση την περίοδο, κατά την οποία έγραψαν, εφόσον εκπροσωπήθηκαν και οι τρεις περίοδοι της βυζαντινής λογοτεχνικής παραγωγής.

	Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Απόπειρες ανοίγματος της λειψανοθήκης των αγίων και των μαρτύρων	Θωμαΐς	Ανδρέας Κρήτης	Νείλος Ρόδου
	Κύριλλος Σκυθοπολίτης	Νικήτας ο μάγιστρος	Νήφων Καυσοκαλυβίτης
	Ιωάννης Α΄ αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης	Συμεών Μεταφραστής	Θεοφάνης μητροπολίτης Περιθεωρίου
	Εφραίμ επίσκοπος Χερσώνος	Νικήτας αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης	Μακάριος Μακρής
		Ιωάννης μητροπολίτης Ρόδου	

		Αθανάσιος πατριάρχης Αντιοχείας	
		Θεοδόσιος Γουδέλης	
		Νεόφυτος ο Έγκλειστος	
Απόπειρες κλοπής των λειψάνων	Ιερώνυμος/Σωφρόνιος	Νικόλαος ο Σιναΐτης	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
	Εμμανουήλ ο μοναχός	Συμεών Μεταφραστής	Γρηγόριος ο Παλαμάς
		Ιωάννης μητροπολίτης Ρόδου	
		Αθανάσιος πατριάρχης Αντιοχείας	
		Θεοδόσιος Γουδέλης	
Διαμάχες		Συμεών Μεταφραστής	Κωμανίτζης ο σακκελίων
		Θεόδωρος επίσκοπος Νίκαιας	
		Μιχαήλ Ψελλός	

9. Αντίδραση του σώματος των αγίων και των μαρτύρων

μετά τον θάνατό τους

Στην περίπτωση του ανθρώπου ο θάνατος σηματοδοτεί την οριστική νέκρωση του σώματός του. Η ψυχή εγκαταλείπει αμέσως το σώμα, το οποίο οδηγείται στη φθορά. Στην περίπτωση ωστόσο των μαρτύρων και των αγίων η ψυχή δεν βιάστηκε να εγκαταλείψει το σώμα τους και για τον λόγο αυτό εκδηλώθηκαν μεταθανάτια θαυμαστά σημεία, κατά τα οποία κινήθηκε κάποιο μέλος του σώματός τους. Η εκδήλωση οποιασδήποτε μορφής κίνησης εκλήφθηκε ως ένδειξη ζωτικότητας του νεκρού τους σώματος και προκάλεσε τον εντυπωσιασμό τόσο των πιστών, οι οποίοι υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες των περιγραφόμενων γεγονότων, όσο και των αναγνωστών του μαρτυρίου ή του βίου των αγίων. Οι συγγραφείς, οι οποίοι περιέγραψαν τέτοιου είδους θαυμαστά σημεία στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν είναι ο επίσκοπος της Ρινοκουρούρας Πολύβιος, ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος, ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος, ο Συμεών Μεταφραστής, ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος, ο Γρηγόριος Κύπριος και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης.

Ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος, ο Συμεών Μεταφραστής και ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος κατέγραψαν στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν την εκδήλωση μεταθανάτιας σωματικής κίνησης κατά τη διάρκεια τέλεσης ενεργειών που σχετίζονται με τον ενταφιασμό των σωμάτων των μαρτύρων και των αγίων. Πιο συγκεκριμένα στον βίο του αγίου Ευδοκίμου του Συμεών Μεταφραστή και στο εγκώμιο του αγίου Φιλόθεου Οψικιανού του αρχιεπισκόπου Ευσταθίου περιγράφηκε η κίνηση που εκδηλώθηκε από το σώμα των ίδιων των αγίων, σε αντίθεση με τον επίσκοπο Λεόντιο, ο οποίος περιέγραψε την κίνηση που εκδήλωσε το σώμα των δύο επισκόπων που ήταν ενταφιασμένοι στο σημείο, όπου επρόκειτο να

ενταφιαστεί ο άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων. Ο Συμεών Μεταφραστής υποστήριξε ότι ο άγιος Ευδόκιμος, ο οποίος ήταν κατά τον συγγραφέα άξιος θαυμασμού, ανταποκρίθηκε στην ενέργεια, στην οποία προέβη ένας ευσεβής μοναχός με το όνομα Ιωσήφ και ανασήκωσε το σώμα του, το οποίο διαπιστώθηκε ότι διατηρούσε αναλλοίωτες τις αρθρώσεις και τις συνδέσεις του.⁵¹⁵ Η αντίδραση του σώματος του αγίου προκάλεσε τον φόβο του πιστού, ο οποίος θεώρησε ότι ο άγιος Ευδόκιμος ήταν ζωντανός, εφόσον είχε τη δύναμη να απομακρύνει τα άνω και κάτω άκρα από το σώμα του. Επέτρεψε μάλιστα στον Ιωσήφ να του αφαιρέσει τον χιτώνα που φορούσε, προκειμένου να τον ενδύσει με έναν άλλο, τα υποδήματά, αλλά και αυτά που φορούσε από μέσα και έπειτα ξάπλωσε ξανά στην ίδια ακριβώς στάση όπως και πριν. Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, ο οποίος περιέγραψε το θαυμαστό σημείο με πιο σύντομο και γενικευμένο τρόπο, απέκρυψε σημαντικές πληροφορίες, όπως είναι το όνομα του μοναχού, αλλά και το είδος των ενδυμάτων που αλλάχθηκαν κατά την περιποίηση του σώματος του αγίου Ιωάννη.⁵¹⁶

Ο Φιλόθεος Οψικιανός κίνησε επίσης ορισμένα μέλη του σώματός του, όταν τέντωσε τα χέρια του σαν να ήταν ζωντανός και αγκάλιασε τους ώμους δύο ιερέων, από τους οποίους πιάστηκε σταθερά, για να σηκωθεί όρθιος. Στη συνέχεια έκανε τρία βήματα και ξάπλωσε ξανά κάτω δηλώνοντας με τον τρόπο αυτό την επιθυμία του να ενταφιαστεί σε εκείνο ακριβώς το σημείο.⁵¹⁷ Όπως είναι φυσικό, το συμβάν αυτό

⁵¹⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ευδόκιμος 19.5-20 (εκδ. Loparev): «Ἰωσήφ τις ὄνομα, μοναχός, ἱερέυς, ἀνὴρ καὶ εὐλαβείας μεταποιούμενος. οὗτος τηνικαῦτα παρών, ὑποβαλὼν τὰς χεῖρας καὶ περιλαβὼν τὸν νεκρὸν ἀνορθοῦν ἐπειράτο. καὶ ὅς ἐνεδίδου καὶ πειθομένῳ ἔωκε καὶ ἑαυτὸν ἐγχειρίζοντι, ἀνωρθώθη οὖν ὁ θαυμασίος τῶν ἄρθρων τὲ καὶ τῶν ἀρμονιῶν καλῶς ἔχουσῶν ἀλλήλαις» [BHG 607].

⁵¹⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ευδόκιμος 35.652-36.660 (εκδ. Taxidis): «ἐφ' ᾧ γε μεταμφιάσασθαι ὡς γὰρ τις τῶν κατὰ Θεὸν ναζιραίων ἱεράμενος ὢν, καὶ ἑκατέρωθεν τὸ τοῖς ἀγίοις ἐπιβαλλεῖν χεῖρας ἔχων ἀκώλυτον, τὰς χεῖρας ὑπέθηκεν, εὐθὺς ὑπανίστατο. Καὶ ὡσπέρ τις περιῶν, καὶ προαιρετικοῦ πνεύματος μέτοχος ὢν, ὃ διὰ τῶν νεύρων διῆκον ἅμα τῷ βούλεσθαι, τὸ σῶμα σύμπαν κινεῖ ἢ μέρος ὃ πρὸς χρῆσιν ἢ καὶ ψιλὴν θέλησιν, ὃ τι περ ἦν βουλομένῳ ἐνεδίδου ποιεῖν» [BHG 606].

⁵¹⁷ Βλ. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Φιλόθεος Οψικιανός 151.20.41-55 (εκδ. Tafel): «Καὶ, ᾧ θαύματος ἀρρήτου, καὶ οἴου ὑπερανίστασθαι συγκρίσεως οἱ μὲν τῆς μεταθέσεως ἱεροὶ κηδεμόνες ἡρέμα τὰς χεῖρας ὑπέβαλλον, καὶ πεφεισμένως τοῦ ἱεροῦ ἐδράττοντο σώματος, καὶ ἐμφρόνως αὐτὸ

προκάλεσε την έκπληξη όλων των παριστάμενων, αλλά κυρίως των δύο ιερέων, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν *ιεροὶ κηδεμόνες τῆς μεταθέσεως* αλλά και *μακαριστὴ δυνὰς ἱερατικῆς*. Ο συγγραφέας εξέφρασε με έντονο τρόπο την έκπληξη και τον θαυμασμό του και αναρωτήθηκε πώς κατάφεραν να μην παραλύσουν από τον φόβο τους οι δύο ιερείς, οι οποίοι ήρθαν σε επαφή με το σώμα του αγίου. Η περιγραφή του θαυμαστού σημείου αποσκοπούσε στο να παρουσιαστεί ως μια πράξη απόδοσης τιμῆς από μέρους του ίδιου του Θεού προς τον άγιο Φιλόθεο και για τον λόγο αυτό περιγράφηκε με παράθεση πλήθους λεπτομερειών, οι οποίες επιτυγχάνουν να κάνουν τη διήγηση ακόμη πιο ενδιαφέρουσα.⁵¹⁸

Ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος, ο οποίος διηγήθηκε το θαυμαστό σημείο που πραγματοποιήθηκε κατά τη στιγμή του ενταφιασμού του σώματος του αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος, διαφοροποιήθηκε αισθητά, διότι υποστήριξε ότι η σωματική κίνηση που εκδηλώθηκε δεν πραγματοποιήθηκε από τον ίδιο τον άγιο, αλλά από δύο επισκόπους, οι οποίοι θέλησαν να τον τιμήσουν με αυτόν τον εντυπωσιακό τρόπο. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, στο σημείο που επιχειρήθηκε να ενταφιαστεί το σώμα του αγίου Ιωάννη, ήταν ήδη ενταφιασμένα τα σώματα δύο όσιων επισκόπων που είχαν πεθάνει πριν από τον ίδιο. Ωστόσο οι δύο επίσκοποι απομακρύνθηκαν με απροσδόκητο τρόπο ο ένας από τον άλλο σαν να ήταν ζωντανοί, επειδή επιθυμούσαν να δεχτούν ανάμεσά τους το σώμα του αγίου Ιωάννη. Ο Λεόντιος απέδωσε την ενέργεια αυτή στη θέληση του ίδιου του Θεού, ο οποίος έδωσε τη διαταγή

ὕπολαμβάνοντες, ἐπιμελῶς ἀνεῖχον, εὐλαβούμενοι, μήποτε τι συντριβὲν διαιρεθῆ τῆς ἱεράς ἐκείνου διαρτίας. Ὁ δὲ δεικνύς, ὡς οὐ διαλέλυται, ἀλλ' ἐν Θεῷ ζῆ, ζῶντα δὲ οὐκ ἔστι παθεῖν συντριβὴν, ἄμφω τῷ χεῖρε διαπετάσας, ὡς εἶπερ ἔζη, ἔπειτα καμπύλας αὐτὰς σχηματίσας, ὥστε περιλαβεῖν καὶ τῶν ὤμων καταπετάσας αὐτὰς ἱερέων ἐκείνων δύο μετατιθέντων, καὶ στερεῶς δραξάμενος, καὶ οὕτως ἀπειρησάμενος, ἀνέστη τε εἰς ὄρθιον, καὶ βήματα τρία διαβάς, καὶ τρισὶ ταύταις βάσει μετρήσας τὴν κίνησιν, εἶτα κατέπεσε, τεθεὶς, ὅποι πεσεῖν κεκύρωτο» [BHG 1535].

⁵¹⁸ Ο συγγραφέας παρουσίασε το θαυμαστό σημείο σε συνδυασμό με το μοτίβο της προστασίας του λειψάνου από τη γη, η οποία προσωποποιείται και εκφράζει την ευχαρίστησή της για το γεγονός ότι είχε στην κατοχή της το σώμα του αγίου Φιλοθέου.

αυτή με την επιθυμία να τιμήσει αφενός τον άγιο και αφετέρου να γνωστοποιήσει στον συγκεντρωμένο όχλο ότι είχε ήδη παραχωρήσει στον Ιωάννη τη δόξα που του άξιζε, καθώς κρίθηκε άξιος της ανώτατης εξύψωσης.⁵¹⁹ Το ίδιο θαυμαστό σημείο περιέγραψε επίσης ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος το χαρακτήρισε ως θαύμα, αντάξιο του οποίου δεν είχε πραγματοποιηθεί ποτέ ως τότε. Ως προς τον τρόπο περιγραφής του διαπιστώνουμε ότι ο Συμεών δεν διαφοροποιήθηκε σημαντικά από την προηγούμενη μαρτυρία, παρότι η δική του περιγραφή είναι αρκετά πιο σύντομη.⁵²⁰

Η κίνηση ενός συγκεκριμένου μέλους του σώματος των αγίων και των μαρτύρων περιγράφεται στον βίο του αγίου Αλεξίου του Συμεών Μεταφραστή, αλλά και στον βίο του αγίου Λαζάρου του Γαλησιώτη του Γρηγορίου Κυπρίου. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, ο άγιος Αλέξιος ζήτησε και έλαβε λίγο πριν από την κοίμησή του ένα χαρτί, στο οποίο εξιστόρησε όλο του τον βίο, προκειμένου να μπορέσουν να τον αναγνωρίσουν οι οικείοι του. Οι πιστοί επιχείρησαν να λάβουν το χαρτί αυτό, το οποίο αντιλήφθηκαν ότι κρυβόταν μέσα στην παλάμη του χεριού του, χωρίς όμως να τα καταφέρουν, καθώς τους παραδόθηκε, μόνο όταν ο ίδιος ο άγιος έκρινε ότι είχε φτάσει

⁵¹⁹ Βλ. Λεόντιος Νεαπόλεως, Ιωάννης ο Ελεήμων 405.LVIII.1-14 (εκδ. Rydén-Festugière): «Προέκειντο ἐν τῇ τοιαύτῃ σοφῷ ἔνθα καὶ ὁ δίκαιος ἤμελλεν κατατίθεσθαι δύο τινῶν ἐπισκόπων προκοιμηθέντων ὁσίων ὅσια ἀληθῶς σώματα, ἅπερ ἐν ἀψύχῳ που τέως διάγοντα φύσει τῶν ἐμψύχων ὄντως ἴσην τιμὴν προσενήνοχαν. ὡς γὰρ τὸ σῶμα τοῦ μακαριωτάτου πάπα τῶν δύο ἐκείνων σύνθετον γενέσθαι ἤμελλεν, τιμήσαντες τὸν ἀρχιποιμένα, οἱ ποιμένες καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ πρὸς θεὸν παρρησίαν αἰδεσθέντες ἅμα καὶ θαυμάσαντες, ἑαυτῶν τὰ σώματα ὡσπερ ζῶντές τινες ἀποχωρήσαντες μέσον τοῦτον τὸν ἱερὸν συνελάμβανον, τιμὴν καὶ αὐτοὶ ὡσπερ θεοτίμητῳ προσκομίζοντες καὶ πᾶσιν εὐθὺς ἐμφανίζοντες τὴν ἐκεῖθεν αὐτῷ πρὸς θεὸν δωρηθεῖσαν δόξαν τε καὶ ὑπερύψωσιν. ὅπερ μέγιστον δὲ καὶ παραδοξότατον τεράστιον οὐχ εἷς οὐδὲ δέκα οὐδὲ ἑκατὸν ἐθεάσαντο, ἀλλὰ πᾶς ὁ συμπαρὼν ἐπὶ τὴν ὑπέριμον αὐτοῦ κηδεῖαν ὄχλος» [BHG 886].

⁵²⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιωάννης ο Ελεήμων 961.OE (εκδ. PG): «Θαῦμα δὲ γίνεται περὶ τὴν αὐτοῦ ταφὴν, οὐδενὸς τῶν πώποτε θαυματουργηθέντων δεύτερον. Κατὰ γὰρ τὸν εὐκτῆριον οἶκον τοῦ θαυματουργοῦ ἐν τινὶ σοφῷ δύο σώματα ἐπισκόπων κρυπτούσῃ κατατίθεσθαι μέλλοντος, ἦν ἰδεῖν τὰ νεκρὰ ταυτὶ σώματα, ὡσπερ ἐμψυχωμένα σέβας τῷ μακαρίῳ σώματι νέμοντα. Ἐκστάντα γὰρ ἀπ' ἀλλήλων, μέσον αὐτὸ παραδέχονται» [BHG 888].

Ακόμη μία αναφορά εντοπίστηκε σε ανώνυμου συγγραφέα βίο του αγίου Ιωάννη, ο συγγραφέας του οποίου φαίνεται ότι είχε ως πρότυπο τον βίο που συνέθεσε ο επίσκοπος Νεαπόλεως Λεόντιος. Βλ. Ανώνυμος, Ιωάννης ο Ελεήμων 69.48.9-22 (εκδ. Delehaye) [BHG 887v].

η κατάλληλη στιγμή παραχώρησής του, η οποία πραγματοποιήθηκε μάλιστα με θαυμαστό τρόπο, καθώς ο άγιος Αλέξιος, αν και νεκρός, άνοιξε το χέρι του και τους προσέφερε το πολυπόθητο χαρτί.⁵²¹ Η περιγραφή των όσων ακολούθησαν είναι ιδιαίτερα σύντομη, διότι ο συγγραφέας δεν θέλησε να παρουσιάσει την αντίδραση των παριστάμενων στο θαυμαστό σημείο που πραγματοποιήθηκε ενώπιόν τους, καθώς θεωρήθηκε αναμενόμενη.

Κατά παρόμοιο τρόπο αντέδρασε επίσης το σώμα του αγίου Λαζάρου του Γαλησιώτη. Ο Γρηγόριος Κύπριος μας πληροφορεί ότι ο άγιος συνέταξε πριν από τον θάνατό του τη διαθήκη του, η οποία απευθυνόταν προς τους μοναχούς της μονής του, και την έκρυψε στο στήθος του. Μόλις έγινε γνωστή η είδηση του θανάτου του, έσπευσε κοντά του ο μαθητής του Γρηγόριος θρηνώντας για τον χαμό του. Ο άγιος, ο οποίος κίνησε το χέρι του σαν να ήταν ζωντανός, παρέδωσε στον μαθητή το χαρτί που κρατούσε φυλαγμένο, ενώ αμέσως μετά επανήλθε σε στάση ακινησίας, όπως αρμόζει σε κάποιον που ήταν ήδη νεκρός.⁵²² Οι μαθητές του αγίου θέλησαν ωστόσο να δώσουν συνέχεια στο θαυμαστό αυτό γεγονός ζητώντας του να υπογράψει και ένα δεύτερο χαρτί, το οποίο ήταν απαραίτητο στους ίδιους. Προκειμένου μάλιστα να αποφύγουν ενδεχόμενη αρνητική αντίδραση του αγίου, τον απείλησαν ότι σε περίπτωση άρνησής του δεν θα πραγματοποιούσαν τον ενταφιασμό του σώματός του. Ο άγιος αντέδρασε άμεσα, σηκώθηκε σαν υπνωτισμένος, προκειμένου να υπογράψει το εν λόγω έγγραφο,

⁵²¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αλέξιος ο άνθρωπος του Θεού 197 (εκδ. Massmann): «[...] καὶ χάρτην ἐν τῇ χειρὶ κατέχοντα· βουλόμενος οὖν ἄραι αὐτὸν ὁ παμμάκαριος τοῦτον οὐκ ἐπέδωκεν. [...] οὐκ εἰς μακρὰν ἐξαιτεῖσθαι ὁ μακαρίτης ἠνείχετο· πόρρω γὰρ τῆς ἐνθένδε εὐκλείας τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλ' εὐθὺς εἶξε καὶ τοῖς κρατοῦσιν τὸ γραμματεῖον ἀπέδωκεν» [BHG 54].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε τέσσερα αγιολογικά κείμενα [BHG 52, BHG 53, BHG 56c & BHG 56d], τα οποία παραδίδονται ανώνυμα και αφηγούνται τον βίο του αγίου Αλεξίου κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

⁵²² Βλ. Γρηγόριος Κύπριος, Λάζαρος Γαλησιώτης 606.42 (εκδ. AASS): «Ταῦτα ἐκείνου σὺν δάκρυσιν πρὸς τὸν τοῦ ἀγίου διεξερχομένου νεκρὸν, ὁ κείμενος ἐκεῖνος ὁ ἄπνους ὡς ζῶν ὡς ἔμπνους ὡς αἰσθανόμενος ἐπαίρει τὴν δεξιάν, τίθησιν τῷ κόλπῳ, αἶρει τὸν διαταττόμενον χάρτην, ἐγχειρίζει τῷ μαθητῇ, καὶ πάλιν ὀρᾶται νεκρός» [BHG 980].

και έπειτα κοιμήθηκε ξανά. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι παρομοιώσεις που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας κατά την περιγραφή του θαυμαστού σημείου, καθώς παρέθεσε τρεις παρομοιώσεις τη μία δίπλα στην άλλη χαρακτηρίζοντας τον άγιο ως ζώντα/ώς έμπνουν/ώς αισθανόμενον, με σκοπό να δηλώσει ότι ο άγιος Λάζαρος, ο οποίος μέχρι τότε κείτονταν χωρίς να αναπνέει, αντέδρασε σαν ζωντανός, σαν να αναπνέει, σαν να έχει τον έλεγχο των αισθήσεών του και κούνησε το δεξί του χέρι. Με έντονο τρόπο εκφράστηκε επίσης η έκπληξη του συγγραφέα, ο οποίος αναφώνησε ὡ τεραστίου φρικτοῦ, ὡ Θεοῦ θαυμασίων. Για τον ίδιο άγιο έγραψε επίσης ο μοναχός Γρηγόριος Κελαρίτης,⁵²³ ο οποίος διαφοροποιήθηκε υποστηρίζοντας ότι ο άγιος Λάζαρος αντέδρασε και υπέγραψε το έγγραφο που του ζητήθηκε πριν ακόμη παραδώσει το πνεύμα του. Δέχτηκε μάλιστα τη βοήθεια των μαθητών του, διότι κείτονταν αδύναμος και έδινε με τον τρόπο αυτό την εντύπωση ότι ήταν ήδη νεκρός.⁵²⁴ Ο θάνατός του παρουσιάστηκε μάλιστα ως ύπνος, ο οποίος λειτουργεί ως πέρασμα προς την αθανασία και τη δόξα που υπάρχει στον ουρανό.

Ένα ακόμη θαυμαστό σημείο, το οποίο περιγράφεται σε κάποια από τα αγιολογικά κείμενα που μελετήθηκαν είναι αυτό της απομάκρυνσης των μαρτύρων με το κεφάλι ανά χείρας.⁵²⁵ Ένας εξ αυτών των μαρτύρων είναι ο άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης,

⁵²³ Πληροφορίες για τον συγγραφέα του βίου αντλεί κανείς από την εισαγωγή του έργου του R. H. Greenfield, *The life of Lazaros of Mt. Galesion. An eleventh-century pillar saint*, Washington D.C. 2000, 49-53.

⁵²⁴ Βλ. Γρηγόριος Κελαρίτης, Λάζαρος Γαλησιώτης 587.250 (εκδ. AASS): «καὶ τὸν ὡ τεραστίου φρικτοῦ, ὡ Θεοῦ θαυμασίων, ἀναστῆναί τε αὐτίκα, πάντων ὀρώντων ὡσπερ ἐξ ὕπνου καθισαί τε ἀσφαλῶς καὶ ὑπογραφή τῇ ἑαυτοῦ βεβαιῶσαι τὰ τοῦ διατάγματος, εἶτ' ἀφυπνῶσαι ἡδέως ὕπνον, ἐναντίον μὲν τῇ κάτω ζωῇ καὶ τῇ κράσει τοῦ ἡμετέρου φυράματος, πρόξενον δ' ὅμως τῆς ἀθανάτου ζωῆς καὶ πρὸς τὴν ἄνω δόξαν διαβατήριον» [BHG 979].

⁵²⁵ Περιγραφές του τρόπου απομάκρυνσης των μαρτύρων με το κεφάλι ανά χείρας εντοπίσαμε επίσης σε δύο αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων, τα οποία διασώζουν το μαρτύριο του αγίου Δομνίνου και του αγίου Ιωάννη Βλαδίμηρου. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένδειξη του ενδιαφέροντος των συγγραφέων για την περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι προαναφερθέντες άγιοι ανήκουν στην κατηγορία των αυτοκεφαλοφόρων μαρτύρων, διότι κουβάλησαν οι ίδιοι την κάρα τους. Σύμφωνα με τον Χαραλαμπίδη, η περίπτωση της αγίας Αικατερίνης αποτελεί εξαίρεση, επειδή η κάρα της μεταφέρθηκε στον ουρανό από τους αγγέλους και όχι από την ίδια. Βλ. σχετικά Χαραλαμπίδης, *Αποκεφαλισμός*, 87.

για τον οποίο έγραψαν ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος, ο Συμεών Μεταφραστής και ο Γρηγόριος ο Κύπριος. Και στα τρία αγιολογικά κείμενα αναφέρεται ότι ο άγιος Διονύσιος⁵²⁶ τράπηκε σε φυγή αμέσως μετά τον αποκεφαλισμό του τρέχοντας με το κεφάλι ανά χείρας. Ο πατριάρχης Μεθόδιος,⁵²⁷ ο οποίος εντυπωσιάστηκε από τη θαυμαστή αυτή ενέργεια του μάρτυρα,⁵²⁸ την απέδωσε στη θέληση του αγίου Διονυσίου να προστατέψει την κάρα του, την οποία παρέδωσε με ευχαρίστηση στην πιστή Περπέτουα.⁵²⁹ Ο Συμεών Μεταφραστής⁵³⁰ τόνισε ιδιαίτερα την αξία του τμήματος του σώματός του που αποκόπηκε χαρακτηρίζοντας την κάρα του ως βραβεῖον, τρόπαιον και θησαυρόν.⁵³¹ Η αποσιώπηση ωστόσο κάποιων λεπτομερειών,

⁵²⁶ Ο Χαραλαμπίδης υποστήριξε ότι η περίπτωση του αγίου Διονυσίου ανήκει στην κατηγορία της περιπατητικής κεφαλοφορίας, διότι ο μάρτυρας απομακρύνθηκε τρέχοντας και κρατώντας την κάρα του στα χέρια του. Βλ. σχετικά Χαραλαμπίδης, *Αποκεφαλισμός*, 88.

⁵²⁷ Σύμφωνα με τον Ευθυμιάδη πηγή του πατριάρχη Μεθοδίου ήταν ένα λατινικό μαρτύριο του αγίου Διονυσίου (BHL 2178), το οποίο εντόπισε πιθανώς κατά τη διάρκεια της προσωρινής παραμονής του στη Ρώμη μεταξύ των ετών 815-821. Βλ. σχετικά St. Efthymiadis, *Hagiography from the 'Dark Age' to the Age of Symeon Metaphrastes (Eight-Tenth century)*, στο: St. Efthymiadis, *The Ashgate research companion to Byzantine hagiography I*, Farnham 2014, 103.

⁵²⁸ Βλ. Μεθόδιος, Διονύσιος Αρεοπαγίτης 56.11.12-16 (εκδ. Westerbrink): «ὁ ὄντως δὲ εὐαγγελιστικώτατος καὶ μετὰ πότμον καὶ μετὰ κοίμησιν δεξάμενος τμηθεῖσαν τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὧ τοῦ θαύματος, ἐπ' ἀμφοτέραιν ταῖν χεροῖν διαβαστάζων οἷά τις ἕτερος ἐτέρου δύο μιλίων ὁδὸν ἔξανυει ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους πανεύδρομα» [BHG 554d].

⁵²⁹ Βλ. Μεθόδιος, Διονύσιος Αρεοπαγίτης 56.11.18-22 (εκδ. Westerbrink): «Καὶ ὡς ἐκεῖνος εἰς λόγον τοῦ ἑαυτοῦ θανάτου, χρησάμενος τῷ Περπετούας τῆς σεμνῆς φακεολίῳ, μετὰ καρατομίαν ἀποδιδοῦς πανευχάριστα, τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τὸ ὄμμα τῷ κατασπάζεσθαι ἤνοιξεν, ἔξ οὗ καὶ θανὼν τὴν ζῶσαν αὐτὴν συνέλαβεν Χριστῷ πιστεύσασα μάρτυρα» [BHG 554d].

⁵³⁰ Σχετική αναφορά εντοπίστηκε και σε ένα ακόμη μαρτύριο του αγίου Διονυσίου, ο ανώνυμος συγγραφέας του οποίου διαφοροποιήθηκε υποστηρίζοντας ότι το θαυμαστό σημείο εκδηλώθηκε τη στιγμή ακριβώς που οι πιστοί τιμούσαν τον μάρτυρα για το μαρτύριο του. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, το σώμα του αγίου Διονυσίου σηκώθηκε ὀρθιο εκείνη ακριβώς τη στιγμή κρατώντας στα χέρια την κάρα του, την οποία αγκάλιασε, καθώς κρεμόταν ήδη στον βραχίονά του και άρχισε να τρέχει διασχίζοντας απόσταση δύο μιλίων από την κορυφή του ὄρους. Αναφορικά με το σώμα του σημειώνεται ότι άρχισε να τρέχει ἄνευ ψυχῆς καὶ κεφαλῆς, χωρίς δηλαδή ζωή και κεφάλι, μιμούμενος τον τρόπο που τρέχει κάποιος όσο είναι εν ζωή. Το περιγραφόμενο αυτό γεγονός, το οποίο χαρακτηρίζεται από τον ίδιο τον συγγραφέα ως ἔξακουστὸν θαῦμα, προκάλεσε, ὅπως εἶναι φυσικό, τον θαυμασμό ὁλων. Βλ. Ανώνυμος, Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης 318.230-240 (εκδ. Podolak) [BHG 554].

⁵³¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Διονύσιος Αρεοπαγίτης 1048.C (εκδ. PG): «Καὶ γὰρ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὡσπερ τι βραβεῖον, ἐν ταῖν χεροῖν ὁ μάρτυς δεξάμενος, ἐφ' ἱκανὸν τόπον δῖεισιν. Ἔφερην οὖν τὴν κεφαλὴν, καθάπερ τι τρόπαιον, ἐπὶ τῶν χειρῶν αὐτός, ὑπὸ θείας πάντως φερόμενος χάριτος, καὶ οὐ

όπως είναι το όνομα της γυναίκας που παρέλαβε την κέρα του μάρτυρα, αποτελεί απόδειξη του γεγονότος ότι ο Συμεών περιέγραψε με πιο γενικό τρόπο το θαυμαστό σημείο, διότι επιδίωξε να επικεντρωθεί η προσοχή του αναγνώστη στην αξία της ενέργειας του αγίου Διονυσίου. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η επιλογή του συγγραφέα να χρησιμοποιήσει β' ενικό πρόσωπο, το οποίο προσδίδει αμεσότητα και ζωντάνια στον λόγο του. Όσον αφορά τον Γρηγόριο Κύπριο, ο συγγραφέας παρουσίασε το θαυμαστό σημείο ως ένα θαύμα, το οποίο ήταν δημοφιλές σε όλους. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ότι ο ίδιος ο μάρτυρας δεν θέλησε η κέρα του, η οποία χαρακτηρίζεται ως ιερή, να αγγίξει το χώμα και για τον λόγο αυτό συνέχισε την πορεία του για δύο περίπου μίλια κρατώντας τη στις παλάμες του. Ως προς την αιτία πραγματοποίησης του θαυμαστού σημείου ο συγγραφέας υποστήριξε ότι ο μάρτυρας θέλησε να ενδυναμώσει την πίστη των ευσεβών και την ίδια στιγμή να καταπλήξει τους απίστους. Διαπιστώνεται επίσης ότι παρέλειψε οποιαδήποτε αναφορά, η οποία θα μπορούσε να είναι σχετική με την τύχη της κέρας του μετά την απομάκρυνσή του από το σημείο παράδοσης.⁵³²

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου απαντά στον βίο του επισκόπου Κωνσταντίας Επιφανίου του επισκόπου Ρινοκουρούρας Πολύβιου,⁵³³ ο οποίος υποστήριξε ότι αφορμή για την εκδήλωση της σωματικής αυτής κίνησης ήταν η αμφισβήτηση της αγιότητας του Επιφανίου από μέλος του πληρώματος του πλοίου

πρότερον ἀνήκε, πρὶν ὅτε δὴ γυναικὶ κατὰ θεῖαν πάντως συνενεχθεὶς πρόνοιαν ἐκείνης παλάμαις, οἷά τινα θησαυρόν, ἐναπέθετο» [BHG 555].

⁵³² Γρηγόριος Κύπριος, Διονύσιος Αρεοπαγίτης 372 (εκδ. Μακάριος Πάτμιος) [BHG 557].

⁵³³ Ο Πολύβιος ολοκλήρωσε το έργο του μαθητή του αγίου Ιωάννη, ο οποίος αδυνατούσε λόγω ασθενείας να ολοκληρώσει τη συγγραφή του βίου. Βλ. σχετικά Πολύβιος, Επιφάνιος Κωνσταντίας 45.13-19 (εκδ. Dindorf): «“Τέκνον Πολύβιε” [...] εἶπεν δέ μοι “ἐπειδὴ Ἐπιφάνιος διακωλύει ἅπερ ὁ Θεὸς δι’ αὐτοῦ ἐπετέλει γράφεσθαι, λάβε δὴ ταῦτα τὰ χαρτία· ἕως γὰρ σήμερον ἅπερ εἶδον Ἐπιφάνιον ποιοῦντα συνεγραφόμεν, μὴ εἰδότης αὐτοῦ. Καὶ σὺ οὖν, τέκνον, τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας ὑπομνημάτιζε”» [BHG 597]. Βλ. επίσης Σ. Α. Πασχαλίδης, *Η βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ αγιολογικὴ καὶ υμνογραφικὴ παράδοση γιὰ τὸν ἅγιον Επιφάνιο Κωνσταντίας*, στο: Θ. Ξ. Γιάγκου, Χρ. Νάσσης, *Ἅγιος Επιφάνιος Κωνσταντίας πατήρ καὶ διδάσκαλος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Πρακτικὰ Συνεδρίου Παραλίμνι, 8-11 Μαΐου 2008*, Αγία Νάπα-Παραλίμνι 2012, 349-376.

που μετέφερε το λείψανό του στην Κωνσταντία της Κύπρου.⁵³⁴ Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, ο ασεβής άντρας πλησίασε στο σημείο, όπου κείτονταν το σώμα του αγίου και επιχείρησε να ανασηκώσει τα ενδύματά του, διότι επιθυμούσε να εξακριβώσει αν είχε υποστεί περιτομή ή όχι. Ο άγιος όμως δεν επέτρεψε να ολοκληρωθεί αυτή η προσβλητική για τον ίδιο ενέργεια και χτύπησε τον αναιδή στο πρόσωπο με το δεξί του πόδι. Η δύναμη του χτυπήματος ήταν μάλιστα τόσο μεγάλη που πέταξε τον ναύτη από το κοίλωμα του πλοίου στην πρύμνη, όπου έπεσε νεκρός. Ο θάνατός του δεν ήταν ωστόσο οριστικός, καθώς ο άγιος τον συγχώρησε και τον ανέστησε τρεις ημέρες αργότερα.⁵³⁵ Ο συγγραφέας προσπάθησε να αιτιολογήσει την εκδήλωση της μεταθανάτιας αυτής κίνησης με το επιχείρημα ότι ο άγιος δεν είχε πεθάνει, αλλά κοιμόταν και για τον λόγο αυτό μπόρεσε το σώμα του να αντιδράσει τόσο άμεσα και δυναμικά. Σε κάθε περίπτωση η εκδήλωση της κίνησης προκαλεί τον εντυπωσιασμό του αναγνώστη· το αίσθημα μάλιστα του εντυπωσιασμού ενισχύεται από την πληροφορία που δίνεται σχετικά με το μέγεθος της δύναμης του χτυπήματος, το οποίο ήταν τόσο ισχυρό, ώστε εκτόξευσε αρκετά μέτρα μακριά το σώμα του ναύτη. Ο άγιος δεν επέτρεψε σε καμία περίπτωση να αμφισβητηθεί η αγιότητά του και προστάτεψε την ιδιωτικότητα του σώματός του με εμφατικό τρόπο. Η διήγηση του θαυμαστού σημείου, αν και δεν είναι εκτενής, προσφέρει αφενός στον αναγνώστη όλες τις απαραίτητες πληροφορίες και αφετέρου καταφέρνει να του μεταδώσει με επιτυχία το αίσθημα του εντυπωσιασμού και της έκπληξης του συγγραφέα.

⁵³⁴ Επισημαίνεται ότι ο άγιος Επιφάνιος παρέδωσε το πνεύμα του κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού και ενώ μετέβαινε στην Κωνσταντία της Κύπρου.

⁵³⁵ Βλ. Πολύβιος, Επιφάνιος Κωνσταντίας 75.66 (εκδ. Dindorf): «Εἷς δὲ τῶν ναυτῶν, εἶπεν Ἐπιφάνιος ἔτι ζῶν, ὅτι· Μὴ πείραζε, ἵνα μὴ πειρασθῆς ἔδραμεν ἐπὶ τοὺς πόδας Ἐπιφανίου, καὶ ἠβουλήθη ἀποκαλύψαι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ ἰδεῖν εἰ ἐμπερίτομός ἐστιν. Ὁ δὲ Ἐπιφάνιος, ὡς ἦν νεκρὸς κείμενος, κουφίσας τὸν δεξιὸν πόδα, ἔδωκεν αὐτῷ εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ ἔρριψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοίλης τοῦ πλοίου ἐπὶ τὴν πρύμνην, καὶ ἔμεινε νεκρὸς. Ἐποίησεν δὲ δύο ἡμέρας κείμενος νεκρὸς. Τῇ οὖν τρίτῃ ἡμέρᾳ ἤνεγκαν αὐτὸν βαστάσαντες οἱ ναῦται ἐγγὺς Ἐπιφανίου. Ὡς δὲ ἔθηκαν αὐτὸν παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἤψατο τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ εὐθέως ἀνέστη» [BHG 597].

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Οι περιγραφές του τρόπου, με τον οποίο αντέδρασε το σώμα των αγίων και των μαρτύρων μετά τον θάνατό τους, είναι ομολογουμένως περιορισμένες, καθώς εντοπίστηκαν έντεκα μόνο αναφορές στα αγιολογικά κείμενα της βυζαντινής περιόδου.⁵³⁶ Η πλειονότητα αυτών απαντά κυρίως σε έργα συγγραφέων της μεσοβυζαντινής περιόδου, όπως είναι ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος, ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος, ο Συμεών Μεταφραστής και ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος. Η λογοτεχνική παραγωγή της πρώιμης περιόδου εκπροσωπείται από τον επίσκοπο Ρινοκουρούρας Πολύβιο, ενώ της ύστερης από τον Γρηγόριο Κύπριο και τον Κωνσταντίνο Ακροπολίτη.

Ως προς τον τρόπο αντίδρασης των σωμάτων διαπιστώνεται ότι υπήρξαν δύο άγιοι, οι οποίοι, αν και ήταν νεκροί, παρέδωσαν οι ίδιοι τη διαθήκη τους στους πιστούς κινώντας το χέρι τους. Οι ομοιότητες μεταξύ των δύο περιγραφών είναι εμφανείς, καθώς και οι δύο άγιοι ανέμεναν την κατάλληλη στιγμή, ώστε να παραδώσουν τη διαθήκη τους στους εκλεκτούς τους. Μαρτυρείται μάλιστα και στις δύο περιπτώσεις ότι η εκδήλωση της μεταθανάτιας κίνησης προκάλεσε τον θαυμασμό των πιστών, οι οποίοι μπόρεσαν χάρη σε αυτή την κίνηση να πληροφορηθούν το μήνυμα που ήταν γραμμένο στο πολύτιμο χαρτί που τους παραδόθηκε. Υπάρχει ωστόσο και μια διαφορά, καθώς το σώμα του αγίου Αλεξίου κινήθηκε μία μόνο φορά, ενώ το σώμα του αγίου Λαζάρου του Γαλησιώτη κινήθηκε δύο φορές, καθώς έπρεπε να ικανοποιήσει ένα επιπλέον αίτημα των μαθητών του. Μία ακόμη κίνηση, η οποία εκδηλώθηκε είναι αυτή της κίνησης του σώματος του αγίου Ευδοκίμου και του αγίου Φιλόθεου του Οψικιανού, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στην κίνηση που πραγματοποίησαν οι ευσεβείς πιστοί που τους πλησίασαν. Ξεχωριστή περίπτωση αποτελούν ο άγιος Ιωάννης ο

⁵³⁶ Ο αριθμός των περιγραφών του θαυμαστού σημείου που εντοπίστηκαν σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία παραδίδονται ως ανώνυμα, είναι σχεδόν ίσος, εφόσον εντοπίστηκαν δώδεκα σχετικές αναφορές.

Ελεήμων, ο άγιος Επιφάνιος, ο οποίος χτύπησε με το πόδι του έναν ασεβή ναύτη και ο άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης, ο οποίος απομακρύνθηκε από το σημείο εκτέλεσης με το κεφάλι του ανά χείρας.

Αν και λίγες στον αριθμό, οι περιγραφές εκδήλωσης σωματικής κίνησης είναι αρκετά ενδιαφέρουσες, καθώς διακρίνονται για τη μοναδικότητα των γεγονότων που παρουσιάζουν. Επιθυμία των συγγραφέων ήταν η προβολή του μεγαλείου της δύναμης του Θεού και των αγίων και των μαρτύρων, οι οποίοι παρουσιάζονται ως ικανοί να κινήσουν τα μέλη του σώματός τους, ακόμη και αρκετό καιρό μετά την κοίμησή τους. Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των περιγραφών είναι μάλιστα η παραδοξότητα των παρουσιαζόμενων γεγονότων, καθώς τονίζεται το πόσο ασυνήθιστα και τρομακτικά ήταν αυτά στη συνείδηση του κάθε ευσεβούς πιστού. Διαπιστώσαμε επίσης ότι οι συγγραφείς είναι ιδιαίτερα παραστατικοί κατά την περιγραφή τους και παραθέτουν σημαντικές λεπτομέρειες, οι οποίες αποσκοπούν στο να βοηθήσουν τον αναγνώστη να σχηματίσει στο μυαλό του μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των περιγραφόμενων γεγονότων. Η έκπληξη μάλιστα των ίδιων των συγγραφέων, η οποία ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, αποτυπώθηκε επιτυχώς στην πλειονότητα των αγιολογικών κειμένων που παρουσιάσαμε.

10. Ο Θεός, οι άγιοι και οι μάρτυρες ως «τιμωροί» των ασεβών

Τιμωρία και ίαση του υπαιτίου από τον ίδιο τον άγιο ή τον μάρτυρα

Πρόθεση των αγίων και των μαρτύρων δεν ήταν πάντοτε η τιμωρία όσων θεωρήθηκαν υπαίτιοι της θανάτωσής τους, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις οι ενέργειές τους υποκινήθηκαν από την επιθυμία τους να συνετίσουν και να μεταστρέψουν στον χριστιανισμό τους εχθρούς της πίστης. Σύμφωνα με τη Constantinou, η θαυματουργή ίαση του σώματος παραχωρούσε τόσο στον βασανιζόμενο όσο και στους αναγνώστες του αγιολογικού κειμένου τη δυνατότητα να αντιληφθούν τη μεγάλη δύναμη του Θεού, αλλά και τα περιορισμένα όρια της ανθρώπινης φύσης.⁵³⁷ Ανέδειξε επίσης τη δύναμη των αγίων και των μαρτύρων, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να επικρατήσουν επάνω στον θάνατο και το γεγονός αυτό ενδυνάμωνε την πίστη των χριστιανών, διότι απαλλάσσονταν από τον φόβο που είχαν για τις αρρώστιες και τον θάνατο.⁵³⁸

Μαρτυρίες επιβολής τιμωρίας και εν συνεχεία ίασης των τιμωρημένων απαντούν, όπως διαπιστώσαμε, σε εγκώμια που συνέθεσαν ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών και ο Μάξιμος Πλανούδης για τον άγιο Διομήδη, στον βίο του αγίου Γεωργίου Αμάστριδος του διακόνου Ιγνατίου, αλλά και στον βίο του αγίου Εφραίμ του Σύρου και του Ιωάννη Καλυβίτη του Συμεών Μεταφραστή. Επίσης στο εγκώμιο που συνέθεσε ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος για τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιο και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης για την αγία Ωραιοζήλη. Από τη μελέτη των αγιολογικών αυτών κειμένων διαπιστώνεται ότι οι μάρτυρες τιμώρησαν αυτούς που θεώρησαν υπαίτιους του θανάτου τους και οι άγιοι αυτούς που δεν τήρησαν τις εντολές τους. Όσον αφορά τη χρονική στιγμή επιβολής της τιμωρίας, στην

⁵³⁷ Constantinou, *Grotesque bodies* 45.

⁵³⁸ Constantinou, *Grotesque bodies* 53.

πλειονότητα των περιπτώσεων επιβλήθηκε μετά την κοίμηση των μαρτύρων και των αγίων, με εξαίρεση την περίπτωση της αγίας Ωραιοζήλης, η οποία επέβαλε την τιμωρία της πριν από την ολοκλήρωση του δικού της μαρτυρίου. Το μαρτύριο αυτό διαφοροποιείται και ως προς ένα ακόμη σημείο, καθώς ο Δέκιος ήταν ο μοναδικός τιμωρημένος που δεν μετανόησε για την πράξη του.

Ως προς το είδος της τιμωριών που επιβλήθηκαν προκύπτει ότι ήταν πολλές και ποικίλες. Μία εξ αυτών ήταν η τύφλωση. Ο άγιος Διομήδης επέβαλε την τιμωρία αυτή στους δύο στρατιώτες που πραγματοποίησαν τον αποκεφαλισμό του λειψάνου του, ενώ η αγία Ωραιοζήλη στον αυτοκράτορα Δέκιο, ο οποίος διέταξε την εκτέλεσή της. Σύμφωνα με τον Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνα, η τιμωρία των στρατιωτών επήλθε άμεσα, καθώς έχασαν την όρασή τους αμέσως μόλις αποκεφάλισαν τον άγιο Διομήδη· η τύφλωσή τους δεν ήταν ωστόσο μόνιμη, καθώς σύμφωνα με τον συγγραφέα το σκοτάδι που σκέπασε τα μάτια τους εξαφανίστηκε αμέσως μόλις προσάρτησαν ξανά το κεφάλι του μάρτυρα στο σώμα του. Το εν λόγω θαυμαστό σημείο, το οποίο χαρακτήρισε ο Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών ως το καλύτερο έργο της δύναμης του Θεού, αλλά και μυστήριο της θείας οικονομίας, συνέβαλε σημαντικά στο να αποκτήσουν θεϊκή φώτιση τόσο οι τιμωρημένοι στρατιώτες όσο και πολλοί άλλοι, οι οποίοι υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες του θαυμαστού σημείου. Συνέπεια του θαύματος ήταν επομένως η μεταστροφή στον χριστιανισμό αυτών που ήταν πριν εθνικοί και ειδωλολάτρες, εφόσον εγκατέλειψαν τον άθλιο βασιλιά στη μάχη που έδινε με τον Θεό.⁵³⁹ Η παρουσίαση του Θεού ως νοητού ήλιου της δικαιοσύνης, η οποία είναι

⁵³⁹ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Διομήδης 175.12 (εκδ. Westerink): «δι' ὃ τέμνουσι μὲν τὴν κάραν μετὰ τὴν κοίμησιν, πηροῦνται δὲ τὰς ὄψεις τοῦ σώματος παραυτά. Ἦν δὲ ἄρα τοῦτο κρείττονος ἔργον δυνάμεως καὶ μείζονος οἰκονομίας μυστήριον· ὁμοῦ τε γὰρ ἢ τοῦ μάρτυρος διεδείκνυτο δύναμις καὶ ἡ τύφλωσις φωτισμοῦ πρόξενος τοῖς παθοῦσι καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἐγένετο. [...] ὁμοῦ δὲ τῷ οἰκείῳ σώματι τὴν ἀγίαν ἐφήρμοσαν κεφαλὴν, καὶ εὐθέως τῆς περικειμένης ἀχλύος τοῖς ὄμμασι περιπραγείσης αὐτοῖς τὸν ἥλιον εἶδον» [BHG 551].

αρκετά ενδιαφέρουσα, αποτελεί δάνειο από το βιβλίο του προφήτη *Μαλαχία* της Παλαιάς Διαθήκης.⁵⁴⁰

Ο Μάξιμος Πλανούδης, ο οποίος έγραψε για τον ίδιο άγιο, αναφέρθηκε και αυτός στον ήλιο, τον οποίο χαρακτήρισε ως το πιο λαμπρό και ωραίο αστέρι. Απόρροια της τιμωρίας που επιβλήθηκε στους δύο στρατιώτες ήταν η απώλεια της όρασής τους, καθώς καλύφθηκαν με σκοτάδι τα μάτια τους, τα οποία δεν μπορούσαν να αντικρύσουν πλέον τον ήλιο που είναι ορατός και διατηρεί αμείωτη τη λαμπρότητά του.⁵⁴¹ Η αποκατάσταση της όρασής τους υπήρξε μάλιστα κατά τον συγγραφέα οδηγός προς το αόρατο φως, δηλαδή τον Θεό. Η επιρροή του θαυμαστού σημείου ήταν μεγάλη για τους ίδιους και για τον λόγο αυτό ομολόγησαν ενώπιον του βασιλιά ότι άρχισαν να πιστεύουν στον θεό του Διομήδους προβαίνοντας σε μία καλή και σωτήρια για τους ίδιους αθέτηση συμφωνίας, εφόσον εγκατέλειψαν τους ψεύτικους θεούς και πίστεψαν στον έναν, μοναδικό και αληθινό Θεό.⁵⁴²

⁵⁴⁰ *Μαλαχίας* 3:20.

⁵⁴¹ Βλ. Μάξιμος Πλανούδης, Διομήδης 224.58 (εκδ. Westerink): «ὁ μὲν σκότος ἡλίου τοῦ λαμπροτάτου καὶ καλλίστου τῶν ἀστέρων κατέχευε, διὰ δὲ τὸν τοῖς ἀποτεμοῦσι τὸ βλέπειν περιεκέκοπτο. Οὐ πόρρω τῆς τοῦ δεσπότου τιμῆς τὸν γνήσιον δοῦλον οἶδα τετιμημένον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ τὸ βλέπειν παρέχων ἥλιος σκότον ἠμφέιστο, ἐνταῦθα δὲ τὸ τοῦ ὄραν ὄργανον σκότωσιν ἐκ τοῦ ὁμοίου ὑπέμεινε· καὶ οὔτε τότε σκοτισθέντος ἡλίου εἰς ὄφελός τι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ τοῦ ὄραν ἐγένετο δύναμις, οὔτε νῦν βαθείας ἐπικειμένης ἀχλὺς τοῖς ὀφθαλμοῖς ὄνησιν τινα παρεῖχεν ἥλιος φαίνων καὶ τὴν οἰκείαν λαμπρότητα φέρων ἀμείωτον» [BHG 552].

⁵⁴² Βλ. Μάξιμος Πλανούδης, Διομήδης 225.60 (εκδ. Westerink): «Τὸ δὲ ὀδηγὸν αὐτοῖς καὶ πρὸς τὸ νοητὸν φῶς γέγονεν· ὅθεν καὶ μακρὰ κλάειν εἰπόντες βασιλεῖ καὶ τοῖς ἐκείνου θεοῖς τῷ τοῦ Διομήδους θεῷ προσεχώρησαν, καλὸν τοῦτο δὴ παρασπόνδημα καὶ σωτήριον οἱ καλοὶ στρατιῶται νεωτερίσαντες, ὡς ἀποστῆναι μὲν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, πρὸς δὲ τὸν μόνον καὶ ἀληθῆ μετατάξασθαι καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἐξ ἐκείνου δὴ τῆς πρὸς τὴν εὐσέβειαν φερούσης ἠγήσασθαι» [BHG 552].

Περιγραφή της τιμωρίας αυτής απαντά επίσης σε μαρτύριο ανώνυμου συγγραφέα, στο οποίο εξιστορούνται τα γεγονότα κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Για άλλη μία φορά η απώλεια της όρασης των στρατιωτών αποδόθηκε στη θεία δίκη, η οποία τους τιμώρησε για την ενέργεια αποκεφαλισμού του μάρτυρα. Ωστόσο η αποκατάσταση της όρασής τους συνέβαλε σημαντικά στο να μπορέσουν να δουν ξανά το *γλυκύτερο πάντων* φως· την ίδια στιγμή εκδιώχθηκε από την καρδιά τους με τη χάρη του Χριστού το ζοφερό σκοτάδι της *έλληνικῆς ἀγνοίας*, δηλαδή της ειδωλολατρίας. Βλ. Ανώνυμος, Διομήδης 130.9.7-14 (εκδ. Latyšev) [BHG 548].

Η αγία Ωραιοζήλη επέβαλε, όπως προαναφέρθηκε, την ίδια τιμωρία στον αυτοκράτορα Δέκιο, ο οποίος την καταδίκασε σε θάνατο διά αποκεφαλισμού. Η ιδιαιτερότητα της τιμωρίας αυτής έγκειται στο γεγονός ότι η μάρτυρας τιμώρησε με τύφλωση τον υπαίτιο του θανάτου της πριν ακόμη εκτελεστεί η ίδια, ενώ η ίασή του επήλθε μετά το τέλος του μαρτυρίου της. Σύμφωνα με τον Ακροπολίτη, η αγία Ωραιοζήλη θεώρησε ότι ο Δέκιος ήταν ήδη τυφλός στην ψυχή και για τον λόγο αυτό τον καταδίκασε σε πραγματική τύφλωση στερώντας του την ικανότητα να βλέπει τον ήλιο και το φως της ημέρας, μέχρι να πειστεί να αλείψει τα μάτια του με το αίμα που θα έρεε από το σώμα της αμέσως μετά την εκτέλεσή της. Η πρόβλεψη της μάρτυρος επαληθεύτηκε, καθώς η σφοδρή επιθυμία του τυράννου να δει τον ήλιο που γίνεται αντιληπτός με τις αισθήσεις, τον οδήγησε στο να αλείψει τα μάτια του με το αίμα της μάρτυρος. Η ενέργεια αυτή δεν δηλώνεται ωστόσο ξεκάθαρα, καθώς υπονοείται από τη φράση του συγγραφέα ότι *διὰ τῆς τῆς μάρτυρος σφαγῆς ἀμφοῖν τὸ τέρμα τοῖν πόθοιν ἐπηκολούθησε*. Παρόλο που ο Δέκιος θεραπεύτηκε και κατάφερε να δει ξανά το φως της ημέρας που τόσο πολύ ποθούσε, παρέμεινε με αδύναμη όραση όσον αφορά τη θέαση του φωτός της αλήθειας και για τον λόγο αυτό προχώρησε αμέσως μετά σε παράλογες εικασίες σχετικά με τη δύναμη της αγίας Ωραιοζήλης παραποιώντας τα γεγονότα που συνδέθηκαν με το θαυμαστό αυτό σημείο.⁵⁴³ Η μάρτυρας σε αντίθεση πάντως με τον Δέκιο είχε τη δυνατότητα να παρατηρήσει μετά την κοίμησή της το φως που δεν δύει ποτέ, δηλαδή τον Θεό.

⁵⁴³ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ωραιοζήλη 11.8 (εκδ. Halkin): ««Τυφλὲ τὴν ψυχὴν, πεπρωμένε τὸν νοῦν, τὰς φρένας ὄντως παράκοπτε, οὐκ ὄψει τὸν ὑπὸ σοῦ σεβόμενον ἥλιον γίνωσκε, οὐχ ἡμέρας διαυγάσει σοι φῶς, εἰ μὴ τῷ ἐμῷ χρίσεις τοὺς ὀφθαλμοὺς αἵματι. Ἄγε γοῦν τὰ τῆς μανίας θάττον ἀπόπλησον καὶ τὰ τοῦ θυμοῦ πέρανον». [...] Ὁ δὲ γε θεοστυγῆς ἐκεῖνος, τὸν αἰσθητὸν ιδέσθαι γλιχόμενος, πέρατι δοῦναι τὴν τῆς ἀγίας ἠπειξεν ἔφεισιν· ὅθεν καὶ διὰ τῆς τῆς μάρτυρος σφαγῆς ἀμφοῖν τὸ τέρμα τοῖν πόθοιν ἐπηκολούθησε· [...] Ὁ δὲ τὸ ποθεινὸν αὐτῷ τῆς ἡμέρας ἐώρακε φῶς, εἰ καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἄδυτον ἀμβλυώττων διέμεινεν, ἄτοπὰ τινα περὶ τῆς μακαρίας τῆσδε τοπάσας καὶ διαστρέφων τὰ τοῦ θαυματουργήματος» [BHG 2180].

Τιμωρία επιβλήθηκε επίσης στους βάρβαρους που βεβήλωσαν τον τάφο του αρχιεπισκόπου Αμάστριδος Γεωργίου. Ο διάκονος Ιγνάτιος, ο οποίος υπέδειξε ως υπαίτιους της βεβήλωσης κάποιους Ρώσους εισβολείς,⁵⁴⁴ υποστήριξε ότι αιτία της επίθεσης ήταν η υποψία των βαρβάρων ότι υπήρχε κρυμμένος κάποιος θησαυρός στο εσωτερικό του τάφου. Για τον λόγο αυτό επιχείρησαν αμέσως να τον ανοίξουν, αλλά τη στιγμή εκείνη παρέλυσαν τα άνω και τα κάτω άκρα τους και έμειναν ακίνητοι σαν να τους είχε δέσει κάποιος με αόρατα δεσμά. Το θαυμαστό αυτό γεγονός προκάλεσε τον φόβο και την έκπληξη του ηγεμόνα των Ρώσων, ο οποίος προσπάθησε να πληροφορηθεί από τους αιχμαλώτους την πηγή προέλευσης αυτής της δύναμης. Μαρτυρείται μάλιστα ότι ακολούθησε με προθυμία τις υποδείξεις των πιστών, τους οποίους και απελευθέρωσε, με αποτέλεσμα να καταλαγιάσει η οργή του Θεού και να θεραπευτούν οι βάρβαροι. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, το θαυμαστό αυτό σημείο συνέβαλε σημαντικά στην αλλαγή της συμπεριφοράς των βαρβάρων, οι οποίοι δεν εξύβριζαν πλέον τα θεία, δεν προσέβαλαν τις αγίες τράπεζες, δεν αφαιρούσαν με τα ανόσια χέρια τους τα ιερά κειμήλια και δεν μόλυναν με αίμα τις εκκλησίες.⁵⁴⁵

Διαφορετική περίπτωση αποτελούν οι άγιοι Ιωάννης Καλυβίτης και Εφραίμ ο Σύρος, διότι επέβαλαν την τιμωρία της παράλυσης του σώματος σε αυτούς που εναντιώθηκαν στη θέλησή τους. Στην πρώτη περίπτωση η τιμωρία επιβλήθηκε στη μητέρα του αγίου Ιωάννη του Καλυβίτη, διότι δεν σεβάστηκε την επιθυμία του υιού της, η οποία ήταν να ενταφιαστεί με τα *ράκια* που ήταν ήδη ενδεδυμένος. Αντ' αυτών έντυσε το σώμα του υιού της με πολυτελή και λαμπρά ενδύματα και η ενέργεια αυτή προκάλεσε την άμεση αντίδραση του Ιωάννη, ο οποίος την τιμώρησε με παράλυση των μελών του σώματος της για την απείθεια που επέδειξε στις εντολές του. Η ίαση επήλθε μόλις ο σύζυγος και πατέρας του αγίου έβγαλε από το σώμα του τα πολυτελή

⁵⁴⁴ Βλ. σημ. 341.

⁵⁴⁵ Βλ. Ιγνάτιος διάκονος, Γεώργιος Αμάστριδος 354.42.21-355.43.11 (εκδ. Πολέμης-Μίνεβα) [BHG 668].

ενδύματα, με τα οποία ήταν ντυμένος, και του φόρεσε ξανά τα ράκια που φορούσε συνήθως.⁵⁴⁶ Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος έγραψε και αυτός για τον άγιο Ιωάννη, παρουσίασε την πράξη του αγίου ως ενέργεια σωφρονισμού των γονέων του, αλλά και ως ένδειξη υπακοής των γονέων στις εντολές των αγίων και των μαρτύρων, εφόσον ήταν ενδεικτικές των επιθυμιών τους.

Σαφείς οδηγίες σχετικά με τον τρόπο που επιθυμούσε να είναι ενδεδυμένο το σώμα του κατά τη στιγμή του ενταφιασμού έδωσε επίσης ο άγιος Εφραίμ ο Σύρος, ο οποίος δεν επιθυμούσε να ενδυθεί το σώμα του με πολυτελή ενδύματα. Εάν όμως είχε ετοιμάσει κάποιος για χάρη του ένα τέτοιο ένδυμα, ήταν επιθυμία του να το παραχωρήσει σε όσους το είχαν ανάγκη. Αναφέρεται λοιπόν ότι υπήρξε πράγματι κάποιος πιστός, ο οποίος ήταν ένας εκ των επιφανέστερων και πιο ένθερμων οπαδών του αγίου, που είχε ετοιμάσει πολυτελή εσθήτα, την οποία επιθυμούσε να προσφέρει στον άγιο ως δώρο, αλλά άλλαξε γνώμη, μόλις πληροφορήθηκε την επιθυμία του αγίου Εφραίμ. Αρχικά σκέφτηκε να δωρίσει το ένδυμα στους φτωχούς, αλλά στη συνέχεια έκρινε ότι ήταν προτιμότερο να δωρίσει την αξία του ενδύματος σε χρυσό. Η

⁵⁴⁶ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιωάννης Καλυβίτης 299.8-19 (εκδ. Λαμψίδης): «Ἡ μέντοι μήτηρ τῶν τοῦ παιδὸς ἐντολῶν ἐπιλαθόμενη εἶτε καὶ τῶ περι αὐτὸν ἡττηθεῖσα φίλτρῳ ἀποδύει μὲν εὐθὺς τὰ ράκια, περιβάλλει δὲ πολυτελῆ καὶ λαμπρά. Καὶ αὐτίκα πάρεσις τῶν μελῶν ἐλάμβανεν οὐ προσιεμένου τὸ γεγονός τοῦ παιδός, ὃ τοῦ θερμοῦ πρὸς Χριστὸν ἔρωτος ὅτι καὶ αὐτὰ τῶν ἄθλων τὰ σύμβολα πολλῶ τῆς μητρὸς ἦγε δι' αὐτὸν ὁ ἀσκητὴς ποθεινότερα. Ὁ γοῦν πατὴρ οὕτω παραθεῖσαν τὴν γαμετὴν θεασάμενος τῶν τοῦ παιδὸς αὐτὴν ἐντολῶν ἀναμίμησε καὶ ἅμα ὁ παῖς τὰ πολυτελῆ ἐκδυθεὶς τὰ συνήθη περιεβάλλετο, καὶ ἡ μητὴρ τὴν πάρεσιν ἀπεδύετο» [BHG 869].

Το θαυμαστό σημείο περιέγραψε επίσης ένας ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος υποστήριξε και αυτός ότι η μητέρα του αγίου έβγαλε από το σώμα του υιού της τα κουρελιασμένα ρούχα, με τα οποία ήταν ντυμένος, λησμονώντας την υπόσχεση που του είχε δώσει, διότι επιθυμούσε να τον ντύσει με ενδύματα που ήταν υφασμένα από χρυσό. Η αντίδραση του αγίου ήταν άμεση, καθώς προκάλεσε παράλυση στη μητέρα του, η οποία δεν είχε σεβαστεί την επιθυμία του. Η λύση δόθηκε από τον πατέρα του Ιωάννη, ο οποίος θυμήθηκε τα λόγια του υιού του και έβγαλε από το σώμα του τα χρυσά υφάσματα, με τα οποία τον είχε ντύσει η μητέρα του, η οποία θεραπεύτηκε, μόλις ο άγιος φόρεσε ξανά τα κουρελιασμένα του ρούχα. Βλ. Ανώνυμος, Ιωάννης ο Καλυβίτης 272.19-23 (εκδ. Λαμψίδης) [BHG 868]. Οι άγιοι επιθυμούσαν να γίνονται σεβαστές τόσο οι επιθυμίες όσο και οι εντολές που έδιναν στους πιστούς λίγο πριν την κοίμησή τους και για τον λόγο αυτό δε δίσταζαν να τιμωρήσουν οποιονδήποτε θεωρούνταν ανυπάκουος, ακόμη και αν το πρόσωπο αυτό ανήκε στα πρόσωπα του κοντινού τους περιβάλλοντος, όπως συνέβη με τη μητέρα του αγίου Ιωάννη.

απόφαση αυτή προκάλεσε την αντίδραση του αγίου Εφραίμ, ο οποίος τον τιμώρησε στέλνοντας εναντίον του ένα δαιμόνιο. Ο τιμωρημένος κατάφερε με κόπο να φτάσει στην κλίνη του αγίου συστρέφοντας τα χέρια, παραμορφώνοντας τους οφθαλμούς και βγάζοντας αφρούς από το στόμα. Παρόλα αυτά βρήκε τη δύναμη, σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, να εξομολογηθεί την αμαρτία του στον άγιο Εφραίμ, ο οποίος έκανε δεκτό τον λόγο του και τον απάλλαξε από το δαιμόνιο που τον βασάνιζε.⁵⁴⁷ Η παρουσία του δαιμονίου συνδέθηκε και σε αυτή την περίπτωση με τη θέληση του Θεού να τιμωρήσει τον ασεβή. Η λεπτομερής περιγραφή της τιμωρίας αποσκοπούσε στο να προκαλέσει τον τρόμο και κατά συνέπεια την υπακοή των πιστών, οι οποίοι καλούνταν να παραδειγματιστούν από το θαυμαστό σημείο που πραγματοποιήθηκε.

Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος περιέγραψε στο εγκώμιο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γενναδίου την τιμωρία που επέβαλε ο Θεός στη γυναίκα που αρνήθηκε να προσφέρει τη βοήθειά της στον άγιο Γεννάδιο, ο οποίος αναγκάστηκε να μείνει εκτεθειμένος στη δριμύτητα του κρύου και του χιονιού που έπληξε την περιοχή κατά τη διάρκεια της νύχτας. Ο συγγραφέας, ο οποίος χαρακτηρίζει ως *ἄθλια* τη γυναίκα αυτή, προσθέτει ότι η τιμωρία επέρχεται σε όποιον αμαρτάνει και η γυναίκα αυτή δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Η τιμωρία επιβλήθηκε τόσο στην ίδια όσο και στα δύο παιδιά της και για τον λόγο αυτό εντοπίστηκαν από τους γείτονές τους να κείτονται και οι τρεις μισοπεθαμένοι και προσβεβλημένοι από ημιπληγία. Με διαταγή του επισκόπου Υπερωρίου που έσπευσε στο σημείο οδηγήθηκαν και οι τρεις μπροστά στα πόδια του αγίου Γενναδίου, τον οποίον έφεραν σε δύσκολη θέση παρακαλώντας τον να τους συγχωρήσει και να τους προσφέρει την ίαση, όπως και έγινε, εφόσον μαρτυρείται ότι θεραπεύτηκαν και σηκώθηκαν ξανά όρθιοι.⁵⁴⁸ Η

⁵⁴⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Εφραίμ ο Σύρος 1268.ΙΣΤ-ΙΖ (εκδ. ΡΓ) [ΒΗΓ 584].

⁵⁴⁸ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 414.16.153-415.21.198: «Ἐπεὶ δὲ ἐν οἷς τις ἀμαρτάνει ἐν τούτοις καὶ τιμωρεῖται, ἰδοὺ καὶ ἡ γυνὴ ὥσπερ καὶ αὐτὴ ἀπὸ ψύξεως παρειθεῖσα σὺν τοῖς τέκνοις αὐτῆς ἡμίθνητοι καὶ ἡμίξεροι ἐνδίκως γεγόνασι. [...] Κελεύει δὲ ὁ ἐπίσκοπος τὴν

περιγραφή της τιμωρίας είναι ιδιαίτερα εκτενής και λεπτομερής, διότι πρόθεση του συγγραφέα ήταν να μπορέσει να παρακολουθήσει ο αναγνώστης με εύληπτο και κατανοητό τρόπο την εξέλιξη των γεγονότων, τα οποία συνέβαλαν καθοριστικά στην αναγνώριση της ταυτότητας του αγίου, η οποία παρέμενε άγνωστη έως τότε στους παριστάμενους.

Ο θάνατος επιβάλλεται ως τιμωρία

Οι άγιοι και οι μάρτυρες δεν ήταν ωστόσο πάντοτε επιεικείς με όσους θεώρησαν υπαίτιους της θανάτωσής τους και για τον λόγο αυτό επέβαλαν σε αρκετές περιπτώσεις τον θάνατο ως τιμωρία για τις πράξεις των ασεβών.⁵⁴⁹ Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων διαπιστώνεται ότι οι περιπτώσεις θανάτωσης του υπαιτίου ως τιμωρίας για την απόφαση επιβολής μαρτυρικού θανάτου σε κάποιους αγίους ήταν πολύ περισσότερες. Σχετικές αναφορές απαντούν σε αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν ο Αναστάσιος Σιναΐτης, ο Στέφανος Σαβαΐτης, ο μοναχός Επιφάνιος, ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος και ο αρχιεπίσκοπος Κέρκυρας Αρσένιος. Ο Συμεών Μεταφραστής, ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος και ο πατριάρχης Φιλόθεος Κόκκινος περιέγραψαν επίσης τις τιμωρίες που επέβαλαν στους πιστούς οι άγιοι και οι μάρτυρες. Ως προς τη χρονική στιγμή επιβολής της τιμωρίας διαπιστώνουμε ότι βρισκόταν συνήθως σε χρονική εγγύτητα με τη στιγμή της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων.

Το σύνολο των σχετικών αναφορών σχετίζεται λοιπόν με αγίους που παρέδωσαν μαρτυρικά το πνεύμα τους. Κατά τη διάρκεια των πρωτοχριστιανικών διωγμών παρέδωσαν το πνεύμα τους χιλιάδες μάρτυρες και το γεγονός αυτό προκάλεσε την

παρειμένην γυναῖκα σὺν τοῖς τέκνοις αὐτῆς ἐν τοῖς ποσὶν προστεθῆναι τοῦ ἁγίου, καὶ ἔδυσῶπον αὐτὸν δοῦναι συγγνώμην τῇ γυναικὶ καὶ λυθῆναι τὴν τιμωρίαν· ὅπερ καὶ γέγονεν» [BHG 667].

⁵⁴⁹ Η Constantinou σε άρθρο της χαρακτηρίζει τα θαύματα αυτά ως θαύματα τιμωρίας. Βλ. St. Constantinou, *Grotesque bodies in hagiographical tales: the monstrous and the uncanny in Byzantine collections of miracle stories*, *DOP* 64 (2010) 43-54.

οργή του Θεού, ο οποίος θέλησε να τιμωρήσει τους υπαίτιους του θανάτου κάποιων εξ αυτών. Όπως συνέβη παραδείγματος χάριν στην περίπτωση του αποστόλου Ανδρέα, για τον θάνατο του οποίου θεωρήθηκε υπεύθυνος ο ανθύπατος Αιγεάτης. Σύμφωνα με τον μοναχό του μοναστηριού του Καλλίστρατου Επιφάνιο, ο οποίος συνέθεσε ένα από τα πολλά μαρτύρια του αποστόλου Ανδρέα, η αποτυχία του Αιγεάτη να καταστήσει ξανά τη σύζυγό του υπάκουη στον ίδιο,⁵⁵⁰ τον οδήγησε στην τρέλα και στη συνέχεια στο να δώσει τέλος στη ζωή του κατά τη διάρκεια μιας νύκτας πέφτοντας από ένα ψηλό κτίριο του πραιτωρίου του. Η εικόνα του απαίσιου και δύσμορφου πτώματός του αναφέρεται μάλιστα ότι χαροποίησε τους πάντες και άλλαξε τη στάση του όχλου.⁵⁵¹ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο συγγραφέας απέφυγε να κατονομάσει τον Θεό ως τιμωρό του Αιγεάτη· αντίθετη στάση τήρησε ο συγγραφέας του απόκρυφου κειμένου *Πράξεις Ανδρέα*, ο οποίος παρουσίασε τον Θεό ως ενορχηστρωτή του θανάτου του Αιγεάτη.⁵⁵²

Η τιμωρία του θανάτου επιβλήθηκε επίσης στον υπαίτιο του μαρτυρίου της αγίας Αγάθης. Η ευθύνη αποδόθηκε στον ηγεμόνα Κυντινιανό, ο οποίος μετέβη στην αιώνια κόλαση ως υπαίτιος όλων όσων υπέφερε εξαιτίας του η μάρτυρας, αλλά και για τον

⁵⁵⁰ Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, ο απόστολος Ανδρέας κατάφερε να θεραπεύσει τη Μαξιμίλα, η οποία ήταν σύζυγος του ανθυπάτου, και στη συνέχεια να τη προσηλυτίσει στον χριστιανισμό προκαλώντας την οργή του Αιγεάτη.

⁵⁵¹ Βλ. Επιφάνιος, *Ανδρέας* 260 (εκδ. PG): «Ὡς δὲ οὐκ ἴσχυσεν αὐτὴν πειθῆνιον αὐτῷ καταστήσαι, μανεῖς νυκτὸς ἀναστάς, σιγῆς βαθείας οὔσης, διαλαθὼν πάντας, ῥίπτει ἑαυτὸν ἀπὸ ὕψους μεγάλου τοῦ ἑαυτοῦ πραιτωρίου. Καὶ οὕτως ἐξέψυξε κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου ἀποστόλου πρόρρησιν καὶ προφητείαν. [...] Καὶ οὕτω κατέπαυσεν ἡ τοῦ ὄχλου στάσις, εὐφραينوμένων πάντων ἐπὶ τῷ ἐξαισίῳ καὶ ἄωρῳ καὶ αἰφνιδίῳ πτώματι τοῦ δυσσεβοῦς καὶ παρανομώτατου Αἰγεάτου» [BHG 102].

⁵⁵² Στις *Πράξεις Ανδρέα* αναφέρεται ότι ο Αιγεάτης οργίστηκε με τη σύζυγό του και την κατηγορήσε τόσο δημόσια όσο και ενώπιον του Καίσαρα προκαλώντας την οργή του Θεού, ο οποίος ενορχηστρωσε τον θάνατό του, ο οποίος επήλθε κατά τη διάρκεια της ίδιας νύκτας, όταν σηκώθηκε υποκινούμενος από τον διάβολο, η αναφορά του οποίου από τον συγγραφέα δεν γίνεται να παραβλεφθεί, και έπεσε από μεγάλο ύψος, ενώ παρέδωσε το πνεύμα του, καθώς κυλούσε το σώμα του στη μέση της αγοράς. Βλ. Ανώνυμος, *Ανδρέας* 129-130 (εκδ. von Tischendorf) [BHG 93]. Αναφορές του θαυμαστού σημείου απαντούν επίσης σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία παραδίδονται ως ανώνυμα [BHG 96-99]· εφόσον όμως διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει κάποια εμφανής διαφοροποίηση κρίθηκε σκόπιμο να παραλειφθεί οποιαδήποτε αναφορά σε αυτά.

λόγο ότι επιχείρησε να οικειοποιηθεί την περιουσία της αμέσως μετά τον θάνατό της. Ο θάνατος του Κυντινιανού, ο οποίος περιγράφηκε από τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιο ως οικτρός, επήλθε από τα δύο του άλογα, τα οποία λειτούργησαν ως όργανα τιμωρίας, καθώς το ένα με δαγκωματιές και το άλλο με κλωτσιές κατάφεραν να ρίξουν το σώμα του στα αφρισμένα κύματα του ποταμού Ψημίθου. Η ενέργεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα να παραμείνει ανεξερεύνητος ο θάνατος του ηγεμόνα, το ακάθαρτο σώμα του οποίου δεν ήταν δυνατό να εντοπιστεί παρά την εκτεταμένη έρευνα που πραγματοποίησαν οι ακόλουθοί του. Ένα σχόλιο του συγγραφέα είναι μάλιστα αρκετά ενδιαφέρον, καθώς χαρακτηρίζει ως ταιριαστή για τον παράφρονα ηγεμόνα και την πράξη του την τιμωρία που του επέβαλε ο Θεός.⁵⁵³ Ο Συμεών Μεταφραστής περιέγραψε και αυτός την τιμωρία που επέβαλε ο Θεός στον Κυντινιανό αποδίδοντάς τη στη δίκαιη κρίση του. Η επιλογή του μάλιστα να χρησιμοποιήσει συγκεκριμένα ρήματα, όπως *ώρμησαν* και *ήφάνισεν*, προσέδωσε παραστατικότητα και ζωντάνια στο κείμενό του, καθώς ο αναγνώστης μπορεί να νιώσει την ένταση της στιγμής. Ο συγγραφέας διευκρίνισε, όπως έκανε προηγουμένως και ο Μεθόδιος, ότι ο εντοπισμός του σώματος του Κυντινιανού δεν κατέστη εφικτός παρά τις προσπάθειες αναζήτησής του.⁵⁵⁴

Ο Συμεών Μεταφραστής απέδωσε τον ρόλο του τιμωρού σε ένα ζώο σε ένα ακόμη αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε και πιο συγκεκριμένα στο μαρτύριο της αγίας

⁵⁵³ Βλ. Μεθόδιος, Αγάθη 90.29 (εκδ. Mioni): «[...] τὰ πρὸς τὴν Πάνορμον ἰπότης ἐξώχето, καὶ τῷ Ψημίθῳ, οἷα περισώσων, ἑαυτὸν ἀκατίῳ προσεπιβάς σὺν ἵπποις τε καὶ τοῖς πλησιεστέροις, οὐ καταστρέψει τοῦ πλοίου, ἵνα μὴ τις τὸ πρᾶγμα παρατυχίαν νομίσειεν, ἀλλ' ἐπιβάς εἰς ἵππον, δυοῖν οἷν ἐξ ἀπάντων συνήθων ἐκέκτητο, ὁ μὲν δῆγμασιν, ὁ δὲ λακτίσμασιν ἐν τῷ ῥοθίῳ τοῦ ποταμοῦ ἄμφω αὐτὸν κατενείλησαν οὕτως, ὡς καὶ μετὰ θάνατον ἀνεξερεύνητον, μετὰ πολλὴν ἔρευναν, τὸ μιαρὸν αὐτοῦ γεγένησθαι σωματίον» [BHG 38].

⁵⁵⁴ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αγάθη 1344.IH (εκδ. PG): «Βουλομένου γὰρ αὐτοῦ τοῦτον διαπεράσαι, εἰσῆλθεν ἐν πορθμείῳ μετὰ τῶν ἵππων αὐτοῦ, καὶ δὴ δύο ἵπποι ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν εἰς εἰσδραμῶν κατὰ πρόσωπον αὐτὸν ἠφάνισεν· ὁ δὲ ἕτερος λακτίσμασιν πλήσσων οὐ διέλιπεν, μέχρις ἂν αὐτὸν ἐνέβαλεν ἐν τῷ ποταμῷ Ψημίθῳ, καὶ πολλῶν ζητησάντων τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐχ εὐρέθη μέχρι τῆς σήμερον» [BHG 37].

Ιουλιανής. Υπαίτιος του θανάτου της μάρτυρος θεωρήθηκε ο Ελεύσιος, ο οποίος ήταν σύμφωνα με τον συγγραφέα φίλος του αυτοκράτορα Μαξιμιανού και των δαιμόνων. Η τιμωρία για τον *μιαρό* Ελεύσιο ήρθε λίγο καιρό μετά τον θάνατο της μάρτυρος, όταν κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού ξέσπασαν *ἄγριοι άνεμοι*, οι οποίοι προκάλεσαν επικίνδυνη τρικυμία με αποτέλεσμα να χαθούν στη θάλασσα όλοι οι άντρες του πληρώματος. Η τιμωρία του ίδιου του Ελεύσιου ήταν ωστόσο διαφορετική, καθώς διασώθηκε από το ναυάγιο, αλλά κατέληξε σε μια ερημική τοποθεσία, όπου έγινε τροφή για τα άγρια θηρία.⁵⁵⁵ Αν και η περιγραφή της τιμωρίας του Ελεύσιου είναι ιδιαίτερα λιτή, παραμένει σημαντική και ενδιαφέρουσα, διότι παρουσιάστηκε ως δείπνο των ζώων.

Θύμα της οργής του Θεού υπήρξε επίσης ο πατέρας της αγίας Βαρβάρας, ο οποίος ως φανατικός ειδωλολάτρης που ήταν στράφηκε εναντίον της ίδιας του της κόρης, την οποία και αποκεφάλισε. Ο αρχιεπίσκοπος Κέρκυρας Αρσένιος, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο προς τιμήν της αγίας Βαρβάρας, χρησιμοποίησε αρκετούς αρνητικούς χαρακτηρισμούς για τον πατέρα της μάρτυρος, τον οποίο παρομοιάζει με *ἄγριο κάπρο* θέλοντας να υποστηρίξει ότι ενεργούσε σαν ένα θηρίο, το οποίο ήταν αδύνατο να τιθασευτεί. Ο συγγραφέας τονίζει επίσης ότι δεν είναι δυνατό να αποκαλείται άνθρωπος αυτός που δεν έδειξε καμία απολύτως ευσπλαχνία για το ίδιο του το παιδί.

⁵⁵⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Ιουλιανή 1449.IE-1452.IE (εκδ. PG): «Μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁ μιαρὸς Ἐλεύσιος τῆς προσηκούσης αὐτῷ δίκης παραπολαύει· πλέοντα γὰρ ἐν θαλάσῃ ἄνεμοί τινες ἄγριοι παραλαβόντες καὶ χαλεπὸν αὐτῷ κλυδώνιον περιστήσαντες, τὴν μὲν ναῦν αὐτανδρον τῇ θαλάττῃ παραδιδοῦσι· τῶν ἄλλων δὲ πάντων γενομένων ὑποβρυχῶν, αὐτός, ἵνα τι καὶ πλέον μετάσχοι τῆς συμφορᾶς, τῆς θαλάσσης μὲν διασώζεται, εἷς τινα δὲ τόπον ἔρημον ἀπορρίπτεται, καὶ θηραίοις ὁ δειλαῖος δείπνον γίνεται» [BHG 963].

Περιγραφή της τιμωρίας που επιβλήθηκε στον Ελεύσιο απαντά επίσης σε μαρτύριο ανώνυμου συγγραφέα. Συγκρίνοντας τα δύο σχετικά αποσπάσματα διαπιστώνουμε ότι ο συγγραφέας του κειμένου αυτού προέβη σε μια πιο λεπτομερή περιγραφή της τιμωρίας, εφόσον ανέφερε τόσο τον σκοπό πραγματοποίησης του ταξιδιού του όσο και τον αριθμό των αντρών του πληρώματος που έχασαν τη ζωή τους, οι οποίοι ήταν είκοσι τέσσερις. Επίσης ο ανώνυμος συγγραφέας περιέγραψε τη θανάτωση του υπαιτίου ως διαμελισμό του σώματος του ασεβή από τα θηρία και τα όρνια που ήταν παρόντα στο σημείο, τη στιγμή που ο Συμεών προέβη σε μια πιο ενδιαφέρουσα περιγραφή υποστηρίζοντας ότι το σώμα του έγινε γεύμα για τα θηρία. Βλ. Ανώνυμος, Ιουλιανή 165.29-166.5 (εκδ. Αγγελίδη) [BHG 962z].

Αυτόν ακριβώς τον άνθρωπο τον τιμώρησε η θεία δίκη, η οποία τον αποτέφρωσε με πρηστηρίους βρονταῖς, με βροντές δηλαδή που έκαιγαν και πυρπολούσαν.⁵⁵⁶ Αν και σύντομη, η αναφορά του αρχιεπισκόπου Αρσενίου είναι σημαντική και διαφωτιστική. Ο Συμεών Μεταφραστής, ο οποίος έγραψε και για την αγία Βαρβάρα, υποστήριξε η θεία δίκη δεν θα μπορούσε να αφήσει τον πατέρα της μάρτυρος ατιμώρητο για την επαίσχυντη πράξη που διέπραξε και η τιμωρία που του επέβαλε ήταν το χτύπημα εξ ουρανού με κεραυνό, ο οποίος τον έπληξε μόλις κατέβηκε από το όρος που είχε μεταφέρει την αγία Βαρβάρα με σκοπό την εκτέλεσή της. Αποδέκτης τιμωρίας υπήρξε επίσης ο ηγεμόνας Μαρκιανός, ο οποίος χτυπήθηκε από την ορμητική κίνηση της θεόσταλτης φωτιάς, η οποία περιγράφεται ως αδιάψευστο σύμβολο της άυλης φωτιάς και της αιώνιας τιμωρίας που του είχε επιβληθεί.⁵⁵⁷

Ακόμη μία περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά σε εγκώμιο που συνέθεσε ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός αιώνες πριν από τον Συμεών Μεταφραστή και τον αρχιεπίσκοπο Αρσένιο. Το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε στην περιγραφή της πορείας που ακολούθησαν τόσο η αγία Βαρβάρα, η οποία μεταφέρθηκε στον ουρανό χάρη στη θυσία της, όσο και ο τεκνοκτόνος πατέρας, ο οποίος οδηγήθηκε προς το εσώτατο βάθος του Ταρτάρου και τους σκοτεινούς τόπους φύλαξης που βρίσκονταν στον Άδη, προκειμένου να φτάσει στην κόλαση που είχε ετοιμαστεί για αυτόν. Η εικονοποιία είναι μάλιστα αρκετά έντονη, καθώς η μάρτυρας παρουσιάζεται να

⁵⁵⁶ Βλ. Αρσένιος Κέρκυρας, Βαρβάρα XXXIII (εκδ. Mustoxidi): «αύτουργός δὲ τῆς τούτων σφαγῆς (ενν. η Βαρβάρα και η Ιουλιανή) οὐκ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῆς παρθένου καὶ μάρτυρος πατὴρ ἐχρημάτισεν, ὁ ἄγριος μονιός, ὁ ἀτιθάσσευτος θῆρ· οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπον ἐκεῖνον καλεῖν ἔξεστι, τὸν μηδεμίαν συμπάθειαν ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐνδειξάμενον σπλάγχνον, ἀλλ' οὐ διεμέλλησεν ἡ θεία δίκη. παραυτίκα γὰρ τοῦτον προφθάσασα, πρηστηρίοις βρονταῖς ἀπηθάλωσε» [BHG 218].

⁵⁵⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Βαρβάρα 316.1Α (εκδ. PG): «Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα γέγονε καὶ τὸν ἀσεβῆ πατέρα ἡ θεία μέτεισι δίκη, μηδὲ βραχὺ τῆς ἀγαθότητος ἐνταῦθα περιμεινάσης, διὰ κακίας πάντως ὑπερβολὴν καὶ ἰάσεως ἀπαγόρευσιν. Ἐπανιὼν γὰρ ἀπὸ τοῦ ὄρους, κεραυνῶ βάλλεται, καὶ τῆς ζωῆς ὅλως ἐκβάλλεται, οὐ τῆς ρεύσης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς μενούσης, ὁ ἄθλιος ὄντως ἐκεῖνος καὶ ἀμφοτέρων ἀνάξιος. Διέβη δὲ καὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα Μαρκιανὸν τὸ τοῦ θεηλάτου τοῦδε πυρὸς ὄρημα, προοίμιον δήπου καὶ σύμβολον ἀψευδὲς τοῦ ἀύλου πυρὸς ἐκεῖνῳ καὶ αἰωνίως αὐτὸν τιμωρήσαντος» [BHG 216].

οδηγείται προς τον ουρανό από φωτεινούς αγγέλους, ενώ ο πατέρας της προς τον Άδη από φοβερούς δαίμονες που δεν χαμογελούσαν, καθώς τον τραβούσαν προς τα κάτω χωρίς τη θέλησή του. Ο συγγραφέας χρησιμοποίησε και ένα ιδιαίτερο αφηγηματικό τέχνασμα, με το οποίο παρουσιάζει τον εαυτό του να απευθύνει τον λόγο του προς τον πατέρα της μάρτυρος ρωτώντας τον πώς μπόρεσε να θανατώσει την ίδια του την κόρη. Αναφορικά με τον τρόπο θανάτωσης του υπαιτίου, ο θάνατος επήλθε από χτύπημα κεραυνού που έπεσε εξ ουρανού και αποτέφρωσε το σώμα του. Η αναφορά της φωτιάς των Σοδόμων είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, διότι μαρτυρείται πρώτη φορά στο βιβλίο της *Γένεσης* στην Παλαιά Διαθήκη.⁵⁵⁸ Σύμφωνα λοιπόν με τον Δαμασκηνό, το σώμα του ασεβούς χτυπήθηκε από τη φωτιά των Σοδόμων και κατ' αυτόν τον τρόπο υπονοείται ότι η φωτιά του κεραυνού ήταν παρόμοια με αυτή που έπληξε τα Σόδομα. Ο συγγραφέας ολοκλήρωσε τον λόγο του τονίζοντας, όπως και ο Αρσένιος, ότι ο άνθρωπος αυτός δεν ήταν άξιος να καλείται πατέρας της αγίας Βαρβάρας.⁵⁵⁹ Για άλλη μία φορά παρατηρούμε ότι γίνεται αναφορά του Άδη και του Ταρτάρου, οι οποίοι μνημονεύονται ως ο τόπος μετάβασης του τιμωρημένου πατέρα της μάρτυρος.

Οι περιγραφές του θαυμαστού σημείου σε έργα, τα οποία αποδίδονται στον Συμεών Μεταφραστή συνεχίζονται, καθώς ο Θεός παρουσιάζεται ως τιμωρός τόσο στο μαρτύριο των αγίων Μηνοδώρας, Μητροδώρας και Νυμφοδώρας όσο και στο

⁵⁵⁸ *Γένεσις* 19:24-26.

⁵⁵⁹ Βλ. Ιωάννης Δαμασκηνός, Βαρβάρα 272.18.9-14 (εκδ. Kotter): «Καὶ ἡ μὲν πρὸς οὐρανίους δόμους καὶ ἠὺτρεπισμένην ἔδουφορεῖτο ἀνάπαυσιν, ὁ δὲ εἰς ἄδου ταρτάρους μυχοῦς καὶ ζοφερὰ ταμιεῖα καὶ εἰς ἠτοιμασμένην κατήγετο κόλασιν. Καὶ ἡ μὲν ἀγγέλους ἔσχεν φαιδροῦς ποδηγοῦντας πρὸς τὴν ἀνάβασιν, ὁ δὲ δαίμονας ἀμειδεῖς τε καὶ φοβεροῦς ἔλκοντας ἀκουσίως πρὸς τὴν κατάβασιν» [BHG 217].

Περιγραφές του μαρτυρίου της αγίας Βαρβάρας απαντούν επίσης σε αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων. Σε ένα μάλιστα εξ αυτών αναφέρεται το όνομα του πατέρα της αγίας Βαρβάρας, το οποίο ήταν Διόσκουρος, ενώ η περιγραφή της τιμωρίας του είναι πλησιέστερη προς αυτή του Συμεών Μεταφραστή, καθώς η επιβολή τιμωρίας συνδέθηκε τόσο με τον πατέρα όσο και με τον ηγεμόνα Μαρκιανό, τα σώματα των οποίων αποτεφρώθηκαν σε τέτοιο βαθμό που ήταν αδύνατο να βρεθεί ακόμη και η στάχτη τους. Σε ένα δεύτερο αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα αναφέρεται με ιδιαίτερη συντομία ότι η τιμωρία επιβλήθηκε μόνο στον πατέρα της μάρτυρος, ο οποίος κήκε από τη φωτιά που έπεσε από τον ουρανό, με αποτέλεσμα να μη βρεθεί ούτε η στάχτη του. Βλ. Ανώνυμος, Βαρβάρα 99 (εκδ. Viteau) [BHG 213-214] & Ανώνυμος, Βαρβάρα 111.153-155 (εκδ. Wirth) [BHG 215].

μαρτύριο των αγίων Μηνά, Ερμογένη και Ευγράφου. Στο πρώτο εκ των δύο αγιολογικών κειμένων αναφέρεται ότι ο Θεός, ο οποίος ενδιαφέρθηκε για τα σώματα των τριών μαρτύρων, προκάλεσε την εκδήλωση έντονων καιρικών φαινομένων, όπως είναι οι αστραπές και οι βροντές, τα οποία με τη σειρά τους προκάλεσαν την εκδήλωση φωτιάς, και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καεί τόσο ο ίδιος ο δικαστής όσο και το πλήθος των υπηρετών του που μετατράπηκαν σε αιθάλη και καπνιά.⁵⁶⁰ Ο ρόλος επομένως των καιρικών φαινομένων ήταν διπλός, καθώς από τη μια προκάλεσαν τον θάνατο όσων θεωρήθηκαν υπαίτιοι του θανάτου των τριών μαρτύρων και αφετέρου διέσωσαν τα σώματά τους. Η σύνθεση ενός τόσο έντονου σκηνικού, το οποίο περιγράφεται μάλιστα ως ιδιαίτερα τρομακτικό και επικίνδυνο για τους ανθρώπους, αποσκοπεί στο να κερδίσει ο συγγραφέας την προσοχή και τον θαυμασμό των πιστών, οι οποίοι καλούνται να συνετιστούν από τη διήγησή του.

Στο μαρτύριο των αγίων Μηνά, Ερμογένη και Ευγράφου περιγράφεται η τιμωρία που επιβλήθηκε στον αυτοκράτορα Μαξιμίνο, ο οποίος χτυπήθηκε άμεσα από συμφορά που στάλθηκε από τον Θεό. Αρχικά τιμωρήθηκε με αφαίρεση των οφθαλμών του και στη συνέχεια δέχτηκε μαστιγώματα από αγγέλους, τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα να χάσει τις αισθήσεις του. Ο Μαξιμίνος κατάφερε ωστόσο να επιβιώσει για σύντομο χρονικό διάστημα, ώσπου δηλαδή να αποκαλυφθεί στους οικείους του το μυστικό, το οποίο ήταν αφενός ότι δεν διέφυγε της προσοχής του Θεού το γεγονός ότι ο Μαξιμίνος εξέδωσε καταδικαστικές αποφάσεις για κάποιους χριστιανούς και

⁵⁶⁰ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνოდώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα 664.1 (εκδ. PG): «Θεὸς δὲ ὁ τῶν ψυχῶν ἔραστής οὐδὲ τῶν σωμάτων ἡμέλει· ἀλλὰ βροντῶν μέντοι χρῆμα καὶ ἀστραπῶν ἄθροον καταρῥαγεῖσαι προφθάνουσι τὸ τῆς καμίνου πῦρ, καὶ αὐτὸν τὸν δικάζοντα καὶ τὸ ὑπηρετούμενον αὐτῷ πλῆθος, αἰθάλην δεικνύουσι καὶ ἀσβόλην. [...] Ὑετὸς δὲ κατὰ πόδας ῥαγδαῖος ἐπιπεσὼν σβεννύει τὴν κάμινον [...]» [BHG 1273].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα. Βλ. Ανώνυμος, Μηνოდώρα-Μητροδώρα-Νυμφοδώρα 94.6 (εκδ. Halkin) [BHG 1272z].

αφετέρου ότι η θεία δίκη τιμωρεί τους πονηρούς/κακούς.⁵⁶¹ Διαπιστώνεται επομένως ότι ο Συμεών δεν δίστασε καθόλου να παρουσιάσει τον Θεό ως έναν τιμωρό, ο οποίος επιθυμεί να δικαιώσει τους εκλεκτούς του τιμωρώντας τον ασεβή ηγεμόνα που τους καταδίκασε σε θάνατο.

Μία σύντομη περιγραφή τιμωρίας εντοπίζεται επίσης στο μαρτύριο των αγίων Ευσταθίου, Θεσπεσίου και Ανατόλιου του μητροπολίτη Σίδης Ιλαρίωνος. Για πρώτη φορά μαρτυρείται μάλιστα ότι τιμωρήθηκαν μέλη του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος του υπαίτιου, ο οποίος ήταν ο κόμης της Νίκαιας Αντωνίνος. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, μόλις έφτασε ο Αντωνίνος στην οικία του διαπίστωσε ότι ήταν ήδη νεκρή η σύζυγός του και οι δούλοι του, οι οποίοι είχαν γίνει κομμάτια. Το θέαμα αυτό τον επηρέασε βαθιά και είχε ως αποτέλεσμα να παραδώσει και ο ίδιος το πνεύμα του πέφτοντας επάνω στο σώμα της συζύγου του.⁵⁶²

Η επόμενη μεγάλη δίωξη εναντίον των ευσεβών χριστιανών ασκήθηκε κατά τη διάρκεια της Εικονομαχίας, κατά την οποία παρέδωσαν το πνεύμα τους όσοι βρέθηκαν στο στόχαστρο των εικονομάχων αυτοκρατόρων. Περιγραφή τιμωρίας απαντά στο μαρτύριο του αγίου Θεοφάνη του Ομολογητή και του αγίου Στεφάνου του Νέου. Στην περίπτωση του αγίου Θεοφάνη υπαίτιος του θανάτου του θεωρήθηκε ο αυτοκράτορας Λέοντας Ε΄ ο Αρμένιος, ο οποίος ήρθε αντιμέτωπος με την οργή του Θεού που τον οδήγησε και αυτόν στον θάνατο. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος, ο οποίος περιέγραψε τον αυτοκράτορα Λέοντα ως έναν πολύ πονηρό άνθρωπο που

⁵⁶¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Μηνάς-Ερμογένης-Εύγραφος 416.ΜΑ (εκδ. ΡΓ): «Ἐπεὶ δὲ ἀναζεύξας ὁ Μαξιμῖνος αὐτίκα καὶ παραπόδας πληγῆ θεηλάτῳ πληγείς, τούς τε ὀφθαλμούς ἐξεκόπη, καὶ ἅμα μαστιχθεὶς ὑπ' ἀγγέλων, ὡς αὐτοὺς πρὸς τοὺς συνήθεις ἐξεῖπε, μετ' ὀλίγας ἐξέψυξε. Τοσοῦτον ἐπιβιούς μετὰ τὴν πληγὴν καὶ τὰς μαστίγας, ὅσον ἐκκαλύψαι καὶ τοῦτον τοῖς προσήκουσιν τὸ ἀπόρρητον, ἵνα μὴ λάθῃ Κύριος κρίματα ποιῶν, καὶ ἡ θεία δίκη ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς κολάζουσα» [BHG 1271].

⁵⁶² Βλ. Ιλαρίων Σίδης, Ευστάθιος-Θεσπέσιος-Ανατόλιος 311.15 (εκδ. Halkin): «Περὶ δὲ ἡλίου δυσμὰς ἐπῆλθεν τῷ κόμητι Ἀντωνίνῳ πόνος μέγας κατὰ τοῦ στήθους, καὶ ὅλην τὴν νύκταν ἔμεινεν ἀδημονῶν. Πρωΐας δὲ γενομένης ὑπέστρεψεν ὁ Ἀντωνίνος εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εὔρεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τεθνηκυῖαν καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ περισχισαμένους· καὶ αὐτὸς ἐπιπεσὼν ἐπάνω αὐτῆς ἀπέρρηξεν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ» [BHG 2139].

απαιτούσε, που ήταν φανατισμένος και απατεώνας, υποστήριξε ότι η τιμωρία του υπαιτίου ήταν να μεταφερθεί στον Άδη,⁵⁶³ αφού προηγουμένως γνώρισε στην πράξη την πίκρα του θανάτου. Πρόθεση του συγγραφέα ήταν να προκαλέσει στους πιστούς το αίσθημα του φόβου και για τον λόγο αυτό συνέθεσε ένα ιδιαίτερα τρομακτικό σκηνικό, εφόσον υποστήριξε ότι ο Λέων μετέβη στον Άδη συνοδευόμενος από τα πνεύματα πιστών που είχαν εκτελεστεί διά ξίφους και εκεί άκουσε αυτούς που απέδειξαν την ενοχή του να γελούν δυνατά, να τον περιπαίζουν και να του απευθύνουν κατά πρόσωπο την είδηση ότι η δόξα του χάθηκε με άδοξο τρόπο κατά τη μετάβασή του στον Άδη, όπου υπήρχε πλέον μόνο η αποσύνθεση που βρισκόταν από κάτω του.⁵⁶⁴

Στην περίπτωση του αγίου Στεφάνου αποδέκτης της τιμωρίας ήταν η γυναίκα που διατύπωσε ψευδείς κατηγορίες εναντίον του οδηγώντας τον στο θάνατο. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, η οργή του Θεού έπεσε βαριά επάνω της, καθώς όργανα της θανάτωσής της έγιναν τα δύο νεογέννητα παιδιά της, τα οποία άρπαξαν κατά τη διάρκεια της νύκτας και μάσησαν με τρομερό τρόπο τους μαστούς της επιφέροντας τον άμεσο θάνατο τόσο της μητέρας όσο και των ίδιων. Τα παιδιά χαρακτηρίστηκαν μάλιστα από τον συγγραφέα ως έχιδνοτόκα, γεννημένα δηλαδή από οχιά, και με τον

⁵⁶³ Η αναφορά του Άδη ως τόπου μετάβασης του τιμωρημένου Λέοντα δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση, καθώς οι Βυζαντινοί συγγραφείς συνήθιζαν να τον παρουσιάζουν ως τόπο μετάβασης των ασεβών υιοθετώντας την παράδοση της αρχαιότητας.

⁵⁶⁴ Βλ. Μεθόδιος, Θεοφάνης ο Ομολογητής 36.XXXIV.21-30 (εκδ. Latyšev): «Λέων δὲ τῷ θανάτῳ προπέμπεται καὶ τραυματίας νεκρὸς διαρρίπτεται, αὐτῇ πείρᾳ μαθὼν τὸ πικρὸν τοῦ θανάτου, ᾧ πολλοὺς κατηψίνθωσεν ὁ σαρκοφάγος κύων καὶ πονηρότατος. καὶ τὸ μὲν ὅποι, μικρὸν προέφθη ὁ λόγος διηγησάμενος· πλὴν ὅτι συντρέτριπται ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος καὶ ὁ ἐπισπουδαστῆς καὶ ἀπατεῶν καὶ ἐξαπαιτῶν κεκοίμηται καὶ κατέβη μετὰ πολλῶν ἐκκεντημένων εἰς ἄδου μαχαίρα καὶ τῶν μὲν ἐλεγχόντων ἤκουσεν, οὐ βασιλέων δέ, οὐ γὰρ ἦν πρὸς ἐνόπλους παραττάεσθαι ἕτοιμος, ἀλλ' ἐκ μοναχῶν τῶν ἀόπλων, τῶν οὐκ εἰδόντων χωρίζειν μάχαιραν, οὐδὲ θυρεὸν προασπίζεσθαι, ἐγγελωμένων αὐτὸν καὶ διαμυκτηριζόντων καὶ ἐπιφερόντων μετ' ἄλλων καὶ τοῦτο, ὡς προσφορά· «Κατέβη δὲ εἰς ἄδην ἀδόξως ἢ δόξα σου, ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν» » [BHG 1787z].

Περιγραφή της τιμωρίας εντοπίζεται επίσης σε ανώνυμο αγιολογικό κείμενο, το οποίο, αν και είναι πολύ σύντομο, μαρτυρεί ότι ο δυσσεβής Λέων πέθανε με πολύ άσχημο τρόπο. Βλ. Ανώνυμος, Θεοφάνης ο Ομολογητής 397.28-397.29 (εκδ. Krumbacher): «Λέοντος δὲ τοῦ δυσσεβοῦς τὸν βίον κακῶς ἐκμετρήσαντος [...]» [BHG 1791].

τρόπο αυτό ο συγγραφέας μας μεταφέρει την άποψη που είχε ο ίδιος για τη γυναίκα αυτή.⁵⁶⁵ Πριν από τον Συμεών Μεταφραστή έγραψε για τον ίδιο μάρτυρα ο διάκονος του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Στέφανος, ο οποίος περιέγραψε με πιο λεπτομερή τρόπο την τιμωρία που επέβαλε ο Θεός στη γυναίκα που συκοφάντησε τον άγιο Στέφανο, την οποία χαρακτήρισε και ο ίδιος ως *ἔχιδνα*, δηλαδή οχιά. Πληροφορούμαστε λοιπόν ότι κατά τη διάρκεια της νύκτας και ενώ η γυναίκα κοιμόταν μαζί με τα παιδιά της, τα βρέφη καταλήφθηκαν από παραλήρημα, το οποίο τους οδήγησε στο να φάνε τους μαστούς της μητέρας τους. Μόλις ανέτειλε το φως της ημέρας τόσο η μητέρα όσο και τα δύο νεογέννητα παιδιά βρέθηκαν νεκρά. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η διαπίστωση ότι τα παιδιά κρατούσαν με τα δόντια τους τις σάρκες των μαστών της μητέρας τους που ήταν βουτηγμένες στο αίμα.⁵⁶⁶ Η χρήση του κοινού χαρακτηρισμού *ἔχιδνοτόκα/ἔχιδνότοκα*, ο οποίος εντοπίστηκε τόσο στο αγιολογικό κείμενο του Στεφάνου όσο και σε αυτό του Συμεών Μεταφραστή αποτελεί απόδειξη του γεγονότος ότι ο Συμεών γνώριζε και χρησιμοποίησε το έργο του Στεφάνου.

Υπαίτιοι του θανάτου των μαρτύρων δεν ήταν ωστόσο μόνο όσοι άσκησαν διώξεις εναντίον τους κατά τις περιόδους των μαζικών διωγμών. Τιμωρίες επιβλήθηκαν επίσης εναντίον ανθρώπων που ήταν υπαίτιοι για τον θάνατο κάποιων

⁵⁶⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Στέφανος ο Νέος 184.2855-2863 (εκδ. Iadevaia): «Περὶ δὲ μέσας νύκτας τὰ βρέφη διαθροηθέντα ταῦτα καὶ τῶν μαστῶν λαβόμενα τῆς μητρὸς καὶ δεινῶς διαμασησάμενα, ἀναιροῦσι παραχρῆμα ταύτην καὶ ἅμα τὰ ἔχιδνοτόκα ἐκεῖνα τῇ γεννησαμένη συναναιρεῖται. Τοιαῦτα γίνεται τὰ τῶν συκοφαντῶν ἐπιτίμια καὶ τοιοῦτος, φεῦ, τῇ διαβαλλούσῃ τὸν ἅγιον ὁ μισθός» [BHG 1667].

⁵⁶⁶ Βλ. Στέφανος ο διάκονος, Στέφανος ο Νέος 175.76.10-20 (εκδ. Auzéry): «Μετὰ δὲ χρόνον τινὰ μονίαν σχοῦσα ἐκ τοῦ ἀνδρός, καὶ μόνης αὐτῆς μετὰ τῶν τέκνων μέσον κοιμωμένης, περὶ τὰς μεσονυκτίους ὥρας ἐν ἐκστάσει γενόμενα τὰ βρέφη, διαναστάντα καὶ ἐπιλαβόμενα τῶν ἀμφοτέρων αὐτῆς μαστῶν, τὰ ἔχιδνοτόκα ταῦτα διέφαγον αὐτούς καὶ οὕτως ἡμέρας γενομένης, εὗρον τὴν τε μητέρα καὶ τὰ βρέφη νεκρὰ ἀκμὴν κρατοῦντα τοῖς ὀδοῦσιν ἠμαγμένους τὰς τῶν μαζῶν σάρκας, καὶ ταύτην τὴν ἔλεεινὴν δίκην ὑπόισασα ἢ δόλια δουλὶς καὶ τοῦ ὀσίου κατηγορήτρια κακινκάκως τὸ ζῆν ἀπέρρηξεν, εἰς ἀτελεύτητον παραπεμφθεῖσα κόλασιν καὶ ἐν τούτῳ οὐκ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ τάχιον ἐξολοθρεῦων τὰ χεῖλη τὰ δόλια, δαυιδικῶς εἶπεῖν, καὶ γλῶσσαν μεγαλορρήμονα, τοὺς δὲ δοξάζοντας αὐτὸν δοξάζων καὶ μετὰ θάνατον» [BHG 1666].

αγίων που έζησαν και έδρασαν τόσο κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο όσο και κατά την ύστερη. Όπως συνέβη παραδείγματος χάριν με τους είκοσι μάρτυρες που παρέδωσαν το πνεύμα τους κατά τη διάρκεια της επίθεσης που εξαπέλυσαν οι Άραβες στη μονή του αγίου Σάβα κατά τον 7^ο αιώνα. Ο Στέφανος Σαβαΐτης υποστήριξε ότι ο Θεός θέλησε να πάρει εκδίκηση για το αίμα των δούλων του που χύθηκε τόσο άδικα και για τον λόγο αυτό προκάλεσε τον θάνατο όσων θεωρήθηκαν υπαίτιοι της θανάτωσής τους. Οι ασθένειες και ο λιμός που στάλθηκαν εναντίον τους προκάλεσαν τον οικτρό θάνατο των υπαιτίων και δημιούργησαν μια ιδιαίτερα σοβαρή κατάσταση, κατά την οποία ο αριθμός των νεκρών ήταν τόσο μεγάλος που δεν προλάβαιναν να τους ενταφιάσουν με τον δέοντα τρόπο, παρά μόνο έθαβαν τα σώματά τους με επιπόλαιο τρόπο είτε καλύπτοντάς τα με χώμα, είτε πετώντας τα σε σπηλιές και το γεγονός αυτό αποτέλεσε μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για να τα εντοπίσουν σκύλοι και να τα κατασπαράξουν. Για τον λόγο αυτό ο συγγραφέας παρουσίασε τις πράξεις των υπαιτίων ως ενέργεια που δεν έπρεπε να αποτολμηθεί, αλλά και ως *άθέμιτη*. Η συμφορά που έπληξε τους βαρβάρους προκάλεσε τον θαυμασμό των πιστών, οι οποίοι είχαν την ευκαιρία να παρατηρήσουν αφενός την αιφνίδια καταστροφή, τον αφανισμό και την εξαφάνιση των ανόμων και αφετέρου την αμεσότητα της θεϊκής αντίδρασης.⁵⁶⁷ Ο συγγραφέας παρέθεσε μάλιστα έναν στίχο από τον 72^ο Ψαλμό του Δαβίδ, με τον οποίο και ολοκλήρωσε τη διήγηση της τιμωρίας που επιβλήθηκε στους πιστούς· ο στίχος είναι ο εξής: *πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπινα ἐξέλιπον, ἀπώλοντο*

⁵⁶⁷ Βλ. Στέφανος Σαβαΐτης, 20 μάρτυρες μονής Σάβα 35.21.-36.3 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς): «Θανατικοῦ γὰρ γενομένου, οἱ τὰ ἀτόλμητα τολμήσαντες καὶ τὰ ἀθέμιτα δράσαντες βάρβαροι, καὶ οἱ τούτους κατὰ τῶν ἁγίων καὶ τῆς λαύρας ἐξοπλίσαντες, νόσω καὶ λιμῶ καὶ οἰκτίστῳ θανάτῳ διεφθάρησαν οὕτως ἀθρόως καὶ ἀνεπαλλήλως, ὡς μὴ φθάνειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς θάπτειν καὶ τῇ νενομισμένη ταφῇ παραδιδόναι, ἐπιπολαίως δέ πως τῷ χώματι καλύπτειν, ἢ ἐν σπηλαίοις καὶ ὀπαῖς ρίπτειν· οὐδ' οἱ κύνες ἀνορύσσοντες καὶ διασπαράσσοντες βορὰν καὶ θοίνην ἐποιοῦντο, ὡς θαυμάζειν ἅπαντας τὸν καταλαβόντα αὐτοὺς αἰφνίδιον ὄλεθρον καὶ αφανισμόν καὶ τὴν τῶν ἀνόμων ἔκλειψιν καὶ τοῦ θεοῦ ταχεῖαν ἐκδίκησιν, [...]» [BHG 1200].

διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου⁵⁶⁸ και με τον τρόπο αυτό εξέφρασε την άποψη ότι οι άνομοι εξαφανίζονται ιδιαίτερα γρήγορα, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα όνειρα.

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου απαντά στο εγκώμιο του Νεόφυτου του Έγκλειστου για τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, ο Θεός κατέδειξε την αυτοκράτειρα Ευδοξία ως υπεύθυνη των βασάνων που υπέμεινε ο άγιος Ιωάννης, ο οποίος υπήρξε θύμα κακομεταχείρισης των εντεταλμένων στρατιωτών κατά τη διάρκεια της μετάβασής του στον τόπο της εξορίας του. Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος περιέγραψε με ιδιαίτερα λεπτομερή και παραστατικό τρόπο τις πληγές που απέκτησε στο σώμα της η αυτοκράτειρα, η οποία εμφάνισε ανίατο απόστημα στα απόκρυφα μέρη του σώματός της, το οποίο προκάλεσε στη συνέχεια σήψη σε ολόκληρο το σώμα της, το οποίο παρήγαγε και σκουλήκια. Οι οικείοι της προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τη δυσωδία που αναδύοταν με αρώματα, αλλά τίποτα δεν μπορούσε να τη βοηθήσει, εφόσον η πάθηση αναδείχτηκε ισχυρότερη της ιατρικής επιστήμης. Η φύση της τιμωρίας που της επιβλήθηκε έκανε την Ευδοξία να αντιληφθεί ότι η αρρώστια της στάλθηκε από τον ίδιο τον Θεό ως τιμωρία για την παρανομία που διέπραξε με τον σύζυγό της εναντίον του Ιωάννη. Σύμφωνα με τον Νεόφυτο, το πνεύμα της Ευδοξίας δεν ηρέμησε ακόμη και μετά τον ενταφιασμό του σώματός της, καθώς ο τάφος της σειόταν μέχρι και τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε η ανακομιδή του λειψάνου του άγιου Ιωάννη. Τιμωρία επιβλήθηκε επίσης στα μέλη του συνεδρίου, αλλά και στον έξαρχο Θεόφιλο, ο οποίος πέθανε με άθλιο τρόπο εξαιτίας της ασθένειας, από την οποία προσβλήθηκε.⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Ψαλμός 72:19-20.

⁵⁶⁹ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 403.31.320-403.32.333: «Ἡ δὲ βασιλις Εὐδοξία σύριγγά τινα ἀνίατον πρὸς τὰ τοῦ σώματος ἀπόκρυφα ἀγαγοῦσα μόρια σῆψίν τε ἐν ὄλῳ τῷ σώματι καὶ σκωλήκων ἔσμὸν ἐργασαμένην καὶ ἰατρικῆς ἐπιστήμης κρείττονα ἀναφανείσαν πολλῶν τε ἀρωμάτων ὑπερνικῶν τῆς δυσωδίας τὸ πλῆθος, τὸν τε ἀμπελῶνα ἀποδοῦσα τοῖς τέκνοις τῆς χήρας τοῦ Θεογνώστου καὶ πολλὰς πλεονεξίας αὐτῆς διορθωσαμένη, ὠφέλησεν οὐδέν. [...] Ὡμολόγει δὲ ὅτι διὰ τὴν εἰς τὸν Ἰωάννην παρανομίαν τῆ θεήλατῳ ὀργῇ παρεδόθη καὶ οὕτως αἰσchrῶς τὸ τέλος ἐδέξατο.

Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο του αγίου Νικοδήμου του Νέου, απέδωσε την ευθύνη του θανάτου του σε προαγωγούς πορνών, καθώς προσπάθησε να τις σώσει από αυτούς που τις καταδυνάστευαν. Οι υπαίτιοι τιμωρήθηκαν για την πράξη τους και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς αιχμαλωτίστηκαν από κάποιους Λατίνους, οι οποίοι τους επέβαλαν την ποινή της αποκοπής των άνω άκρων τους, με τα οποία είχαν θανατώσει προηγουμένως τον άγιο Νικόδημο. Ο συγγραφέας εξέλαβε την

Ταφείσα δέ, καὶ ὁ τάφος αὐτῆς κατεσειέτο ἄχρι καὶ τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου τοῦ ἀγίου. Τὸ πονηρὸν δὲ συνέδριον μετὰ θειλάτου ὀργῆς ἕκαστος ἐτελεύτησεν. Ὁ δὲ τούτων ἕξαρχος Θεόφιλος λιθουργικῶ πάθει περιπεσὼν ἀθλίως ἐξέπνευσε καὶ αὐτός» [BHG 881].

Παρόλο που γράφτηκαν πολυάριθμα αγιολογικά κείμενα για τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι παραλείφθηκε στα περισσότερα εξ αυτών οποιαδήποτε μνεία στην τιμωρία που επιβλήθηκε στην αυτοκράτειρα Ευδοξία. Μία ακόμη μαρτυρία εντοπίζεται ωστόσο σε ακέφαλο αγιολογικό κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, στο οποίο αναφέρεται ότι η αυτοκράτειρα Ευδοξία προσβλήθηκε από μια δύσκολη και επώδυνη ασθένεια, η οποία προκάλεσε τον βίαιο και ιδιαίτερα επώδυνο θάνατό της. Η ίδια παρουσιάζεται μάλιστα να υποστηρίζει ότι η ασθένειά της ήταν «*Δάκτυλος Θεοῦ τούτου*». Σε αυτό το αγιολογικό κείμενο δίνεται ωστόσο μια ελαφρώς παραλλαγμένη εκδοχή της τιμωρίας που της επιβλήθηκε, καθώς υποστηρίζεται ότι προκλήθηκε από ένα νεκρό βρέφος που παρέμεινε μέσα στα σπλάχνα της. Όσον αφορά τη δυσωδία που αναδύταν από το σώμα της μαρτυρείται ότι ήταν τόσο δυνατή που δεν μπορούσαν να τη νικήσουν ούτε τα φυτά που έφεραν από την Ινδία, ούτε τα αρώματα που χρησιμοποίησαν, ενώ η κατάσταση του σώματός της θύμιζε πολύ την εικόνα του σώματος ενός νεκρού ανθρώπου, καθώς εξέρχονταν από αυτό σκουλήκια. Λίγο πριν παραδώσει το πνεύμα της ζήτησε από τον γέροντα Αρσάκιο να κοινωνήσει και να λάβει την ευχή του· μόλις έλαβε την κοινωνία, απέβαλε το νεκρό βρέφος που είχε μέσα στο σώμα της και το γεγονός αυτό προκάλεσε, όπως είναι φυσικό, έκπληξη στους παριστάμενους, οι οποίοι αναφώνησαν ότι «*Σημείον μέγα εἴργασται τῷ γέροντι*». Όσον αφορά τον τάφο της αναφέρεται ότι σειόταν για τριάντα τρία χρόνια, έως ότου δηλαδή να πραγματοποιηθεί η ανακομιδή του λειψάνου του αγίου Ιωάννη. Μνεία γίνεται και στο θάνατο του Θεοφίλου, ο οποίος πέθανε έχοντας προσβληθεί από πάθηση των νεφρών, ενώ τιμωρία επιβλήθηκε και σε όσους συναίνεσαν στην καθαίρεση και την εξορία του αγίου, καθώς στάλθηκαν εναντίον τους πληγές εκ Θεού και ποικίλες ταλαιπωρίες, ώστε να παραδώσουν το πνεύμα τους με βίαιο τρόπο. Η τελευταία μαρτυρία τιμωρίας σχετίζεται με τον επίσκοπο Κυρίνο, ο οποίος βλασφήμησε εναντίον του αγίου χαρακτηρίζοντάς τον άκαμπτο ιεράρχη και τιμωρήθηκε για αυτό, καθώς σάπισαν τα πόδια του και η πάθηση αυτή επέφερε στη συνέχεια τον θάνατό του. Βλ. Ανώνυμος, Ιωάννης ο Χρυσόστομος 352-353 (εκδ. van Ommeslaeghe) [BHG 874h]. Η διαφορά μεταξύ των δύο περιγραφών γίνεται εύκολα αντιληπτή, καθώς ο ανώνυμος συγγραφέας προέβη σε μια πιο λεπτομερή περιγραφή των τιμωριών που επιβλήθηκαν στον κάθε έναν μαρτυρώντας μάλιστα την επιβολή τιμωρίας σε περισσότερα πρόσωπα, το καθένα εκ των οποίων είχε συνδεθεί με κάποιον τρόπο είτε με την εξορία είτε με τον θάνατο του αγίου. Ο ίδιος συγγραφέας περιέγραψε με έντονο τρόπο τις παθήσεις που προκλήθηκαν, προκειμένου να νιώσει αηδία και τρόμο το ακροατήριό του, το οποίο καλούνταν να αποτελέσει παράδειγμα ιδανικής χριστιανικής συμπεριφοράς.

τιμωρία αυτή ως ενέργεια απονομής δικαιοσύνης και καταδίκης που επιβλήθηκε δίκαια στους υπαίτιους, οι οποίοι έπρεπε να λάβουν την ανταμοιβή που τους άξιζε για την τολμηρή ενέργειά τους.⁵⁷⁰ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η περίπτωση του αγίου Νικοδήμου εμφανίζει μια σημαντική διαφορά σε σχέση με τα προαναφερθέντα αγιολογικά κείμενα, καθώς ο Φιλόθεος απέφυγε να δηλώσει με ξεκάθαρο τρόπο αν ο θάνατος των προαγωγών ήταν συνέπεια της τιμωρίας που τους επιβλήθηκε. Η ασάφεια αυτή είναι αποτέλεσμα της σύντομης διήγησης του γεγονότος από τον συγγραφέα, ο οποίος σχολίασε ωστόσο την τιμωρία που επέβαλε ο Θεός στους ασεβείς ως δίκαια και άξια για αυτούς που τόλμησαν να προκαλέσουν τον θάνατο του αγίου Νικοδήμου.

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων που παρουσιάστηκαν προκύπτει ότι οι αποφάσεις θανάτωσης των μαρτύρων έκρυσαν σε αρκετές περιπτώσεις οδυνηρές συνέπειες και για τους ίδιους τους εντολείς. Ο Θεός στράφηκε σε αρκετές περιπτώσεις εναντίον των υπαιτίων επιβάλλοντάς τους ιδιαίτερα βασανιστικές και επώδυνες τιμωρίες ως ανταπόδοση για την απόφασή τους να προκαλέσουν τον θάνατο των εκλεκτών εκπροσώπων του επί γης. Τιμωρίες επιβλήθηκαν σε κάποιες περιπτώσεις και από τους ίδιους τους αγίους και τους μάρτυρες, οι οποίοι στράφηκαν ωστόσο κατά κύριο λόγο εναντίον πιστών, οι οποίοι είτε έδειξαν απείθεια σε αιτήματά τους, είτε εκφράστηκαν με προσβλητικό τρόπο εναντίον τους. Διαπιστώθηκε επίσης ότι η στάση τους απέναντι στον τιμωρημένο δεν ήταν τόσο απόλυτη και άκαμπτη όπως του Θεού, εφόσον συγχώρησαν σε κάποιες περιπτώσεις τους υπαίτιους της οργής τους, τους

⁵⁷⁰ Βλ. Τσάμης, Φιλόθεος Κόκκινος 89.7.4-8: «Ἀλλὰ γὰρ οἱ τούτου φονεῖς οὐκ εἰς μακρὸν ἔτισαν δίκας. Λατίνοις καὶ γὰρ ἔμπεσόντες ἐκτός που καὶ πλησίον Θεσσαλονίκης, τὰς μαιφόνους αὐτῶν ὑπὸ τούτων ἀφαιροῦνται πρεπόντως χεῖρας, τῆς δίκης δικαίως τοῦτο δρασάσης, εἰ καὶ μὴ ἀξίως δήπου τοῦ τολμήματος σφῶν αὐτῶν εὔραντο τὰς ἀμοιβὰς» [BHG 2307].

οποίους και θεράπευσαν, εφόσον επέδειξαν ειλικρινή μεταμέλεια. Οι συγγραφείς, οι οποίοι περιέγραψαν στα αγιολογικά έργα που συνέθεσαν συμπεριφορές μεταμέλειας και μεταστροφής της στάσης των υπαιτίων, είναι οι εξής:

Συγγραφέας	Άγιος	Τιμωρία- Ασθένεια	Σκοπιμότητα επιβολής τιμωρίας
Ιγνάτιος ο διάκονος	Γεώργιος Αμάστριδος	παράλυση	σεβασμός της χριστιανικής θρησκείας
Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Διομήδης	τύφλωση	μεταστροφή στον χριστιανισμό
Συμεών Μεταφραστής	Ιωάννης ο Καλυβίτης	παράλυση	σωφρονισμός γονέων του αγίου
Συμεών Μεταφραστής	Εφραίμ ο Σύρος	συνδυασμός τιμωριών	σωφρονισμός πιστού που παράκουσε την εντολή του αγίου
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Γεννάδιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	ημιπληγία	μετάνοια υπαιτίου
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Ωραιοζήλη	τύφλωση	δεν άλλαξε στάση ο υπαίτιος
Μάξιμος Πλανούδης	Διομήδης	τύφλωση	μεταστροφή στον χριστιανισμό

Η κατάταξή τους με βάση την περίοδο, κατά την οποία έγραψαν διαμορφώνεται ως εξής:

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
	Ιγνάτιος ο διάκονος	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Μάξιμος Πλανούδης
	Συμεών Μεταφραστής	
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Από τους δύο παραπάνω πίνακες διαπιστώνεται ότι οι περιγραφές της τιμωρίας που επιβλήθηκε στους υπαίτιους του θανάτου των μαρτύρων απαντούν κατά κύριο λόγο σε αγιολογικά κείμενα που γράφτηκαν κατά τη μέση και την ύστερη βυζαντινή περίοδο.⁵⁷¹ Η επιλογή των συγγραφέων να περιγράψουν λεπτομερώς τις τιμωρίες που επέβαλαν ο Θεός, οι άγιοι και οι μάρτυρες σε όσους κρίθηκαν άξιοι να βρεθούν αντιμέτωποι με την οργή τους είναι αρκετά ενδιαφέρουσα. Στην πλειονότητα μάλιστα των περιπτώσεων η διήγηση του θαυμαστού σημείου δεν ωραιοποιήθηκε με τη χρήση σχημάτων λόγου, η παρουσία των οποίων είναι περιορισμένη. Προκρίθηκε ωστόσο η συνδυαστική παρουσίαση του θαυμαστού σημείου με το μοτίβο της ίασης των τιμωρημένων και η ενέργεια αυτή προσέδωσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη διήγηση. Επιθυμία των συγγραφέων ήταν αφενός ο εντυπωσιασμός των πιστών και αφετέρου ο εκφοβισμός τους, για να παραμείνουν πιστοί στις αρχές του χριστιανισμού.

⁵⁷¹ Περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίσαμε επίσης σε οκτώ αγιολογικά κείμενα, τα οποία παραδίδονται ανώνυμα.

Όσον αφορά την επιβολή της τιμωρίας του θανάτου, περιγραφή της απαντά σε δεκαέξι αγιολογικά κείμενα, των οποίων ο συγγραφέας είναι γνωστός στους μελετητές και σε τριάντα πέντε αγιολογικά κείμενα, τα οποία παραδίδονται ανώνυμα.

Συγγραφέας	Άγιος	Πρόσωπο που τιμωρήθηκε
Ιωάννης ο Δαμασκηνός	Βαρβάρα	πατέρας της αγίας
Στέφανος Σαβαΐτης	20 μάρτυρες μονής Σάβα	βάρβαροι
Επιφάνιος ο μοναχός	Ανδρέας ο απόστολος	Αιγεάτης
Στέφανος ο διάκονος	Στέφανος ο Νέος	η γυναίκα που τον κατηγορήσε
Μεθόδιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	Αγάθη	Κυντινιανός
Μεθόδιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	Θεοφάνης ο Ομολογητής	αυτοκράτορας Λέων Ε΄
Αρσένιος επίσκοπος Κέρκυρας	Βαρβάρα	ο πατέρας της αγίας
Συμεών Μεταφραστής	Ιουλιανή	Ελεύσιος
Συμεών Μεταφραστής	Μηνοδώρα, Μητροδώρα, Νυμφοδώρα	ο δικαστής & οι υπηρέτες του
Συμεών Μεταφραστής	Βαρβάρα	πατέρας της αγίας & ηγεμόνας Μαρκιανός
Συμεών Μεταφραστής	Μηνάς, Ερμογένης, Εύγραφος	Μαξιμίνος
Συμεών Μεταφραστής	Στέφανος ο Νέος	η γυναίκα που τον κατηγορήσε
Ιλαρίων Σίδης	Ευστάθιος, Θεσπέσιος, Ανατόλιος	Αντωνίνος
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Ιωάννης ο Χρυσόστομος	αυτοκράτειρα Ευδοξία, έξαρχος Θεόφιλος & μέλη του συμβουλίου
Φιλόθεος Κόκκινος	Νικόδημος ο Νέος	προαγωγοί πορνών

Διαπιστώσαμε επίσης ότι τα πρόσωπα, στα οποία επιβλήθηκε η θεϊκή τιμωρία, ήταν σε εννέα περιπτώσεις αξιωματούχοι (αυτοκράτορες, ηγεμόνες, ανθύπατοι), σε τρεις περιπτώσεις μέλη της οικογένειας των αγίων και των μαρτύρων, σε μία περίπτωση μέλη βαρβαρικής ομάδας, ενώ σε μία άλλη προαγωγοί πορνών. Η κατανομή των συγγραφέων με βάση την περίοδο κατά την οποία έγραψαν, αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
	Ιωάννης ο Δαμασκηνός	Φιλόθεος Κόκκινος
	Στέφανος Σαβαΐτης	
	Επιφάνιος ο μοναχός	
	Στέφανος ο διάκονος	
	Μεθόδιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	
	Αρσένιος Κέρκυρας	
	Συμεών Μεταφραστής	
	Ιλαρίων Σίδης	
	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Για άλλη μία φορά διαπιστώνουμε ότι δεν υπήρξε περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου σε έργα συγγραφέων της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Οι συγγραφείς της μέσης βυζαντινής περιόδου και λιγότερο της ύστερης περιέγραψαν το θαυμαστό σημείο με την επιδίωξη να συνθέσουν μια ιδιαίτερη εικόνα του Θεού, στον οποίο αποδόθηκε ο ρόλος του τιμωρού που επιτέθηκε με αυστηρότητα εναντίον των υπαιτίων του θανάτου των μαρτύρων προκαλώντας τους είτε ακαριαίο είτε αργό και

βασανιστικό θάνατο. Οι ενέργειές του φαίνεται ότι υποκινήθηκαν από τη θέληση του ίδιου να εκδικηθεί τον θάνατο των αγίων και των μαρτύρων και για τον λόγο αυτό δεν έδειξε καμία απολύτως διάθεση συγχώρεσης ή ίασης των καταδικασθέντων, όπως έκαναν κάποιοι άγιοι ή μάρτυρες, οι οποίοι συγχώρησαν όσους τους έβλαψαν και τους προσέφεραν την ίαση. Διαπιστώθηκε επίσης ότι η μαρτυρία επιβολής τιμωρίας τοποθετείται από την πλειονότητα των συγγραφέων αμέσως μετά την αναφορά της κοίμησης των μαρτύρων, καθώς οι συγγραφείς θέλησαν με τον τρόπο αυτό να καταδείξουν ότι η τιμωρία επιβαλλόταν άμεσα στους ασεβείς. Εξαίρεση αποτέλεσε μόνο η αναφορά που εντοπίστηκε στον βίο του αγίου Στεφάνου του Νέου, τον οποίο συνέθεσε ο Συμεών Μεταφραστής, καθώς η περιγραφή της τιμωρίας αυτής τοποθετήθηκε στο τέλος του αγιολογικού κειμένου.

11. Η ιδιαίτερη σύνδεση των ζώων με τη στιγμή του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων

Η παρουσία των ζώων ήταν ήδη από την αρχαιότητα άμεσα και στενά συνδεδεμένη με την παρουσία του ανθρώπου, καθώς χρειαζόταν ο ένας τον άλλο για να επιβιώσει και να εξελιχτεί. Σύμφωνα με τη Λεοντσίνη,⁵⁷² «για τους Βυζαντινούς ο φυσικός κόσμος ήταν μέρος της θεϊκής δημιουργίας και πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας». Ως εκ τούτου τα ζώα ως δημιουργήματα του Θεού και αναπόσπαστο μέρος της Δημιουργίας αντιμετωπίζονταν με σεβασμό, καθώς «είχαν ποικίλους ρόλους στην καθημερινότητα των Βυζαντινών, ενώ κάποια από αυτά συνδέονταν με δεισιδαιμονίες ή μαγικές πρακτικές και άλλα έφεραν ιδιαίτερους συμβολισμούς». Ο Pratsch υποστήριξε ότι οι άγιοι μπόρεσαν να εφαρμόσουν με ποικίλους τρόπους τη δύναμή τους επάνω στα ζώα καταπραΰνοντας, θεραπεύοντας ή σώζοντάς τα και για τον λόγο αυτό ήταν παρόντα τόσο κατά τη διάρκεια του βίου όσο και κατά τη στιγμή του θανάτου τους.⁵⁷³

Οι αποστολές που κλήθηκαν να φέρουν εις πέρας τα ζώα αμέσως μετά την κοίμηση των αγίων και των μαρτύρων ήταν πολλές και ποικίλες, καθώς λειτούργησαν άλλοτε ως όργανα τιμωρίας και εκτέλεσης όσων υπήρξαν υπαίτιοι του θανάτου των μαρτύρων και άλλοτε ως προστάτες των σωμάτων και των λειψάνων τους από τα άγρια θηρία, καθώς ήταν απαραίτητο να διατηρηθούν σώα και αβλαβή μέχρι τη στιγμή που θα εντοπίζονταν από τους πιστούς. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις συνέβαλαν στον ενταφιασμό των σωμάτων, αλλά και στη διάσωσή τους, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις ρίχτηκαν στη θάλασσα με σκοπό την οριστική

⁵⁷² Μ. Λεοντσίνη, Οικόσιτα, ωδικά και εξωτικά πτηνά. Αισθητική πρόσληψη και χρηστικές όψεις (7^{ος}-11^{ος} αι.), στο: Ηλ. Αναγνωστάκης, Τ. Κόλιας, Ευτ. Παπαδοπούλου, *Ζώα και Περιβάλλον στο Βυζάντιο* (7^{ος}-12^{ος} αι.) [Διεθνή Συμπόσια 21], Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 2011, 285.

⁵⁷³ Pratsch, *Hagiographische Topos*, 286.

εξαφάνισή τους. Μαρτυρίες διάσωσης των λειψάνων των μαρτύρων εντοπίσαμε σε αγιολογικά κείμενα, τα οποία συνέθεσαν μεταξύ άλλων ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης, ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Σωφρόνιος, ο επίσκοπος Άργους Πέτρος, ο Συμεών Μεταφραστής, ο Γεώργιος Πισίδης, ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος και ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης.

Τα είδη των ζώων που εμφανίστηκαν είναι ποικίλα. Ο Σωφρόνιος Ιεροσολύμων στον βίο της αγίας Μαρίας της Αιγυπτίας και ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης στον βίο του αγίου Γερασίμου του Ιορδανίτη μαρτυρούν την εμφάνιση λιονταριού. Η εμφάνιση του άγριου αυτού ζώου υποκινήθηκε από διαφορετικές σκοπιμότητες, καθώς στην περίπτωση της αγίας Μαρίας η εμφάνισή του κρίθηκε απαραίτητη για την πραγματοποίηση του ενταφιασμού του λειψάνου της, ενώ στην περίπτωση του αγίου Γερασίμου ήταν εσωτερική ανάγκη του ίδιου του ζώου, το οποίο θέλησε να συναντήσει για άλλη μία φορά τον άγιο. Ο Σωφρόνιος περιέγραψε με έντονο τρόπο την απέλπιδα προσπάθεια που κατέβαλε ο Ζωσιμάς, για να φέρει εις πέρας την αποστολή του, προκειμένου να μπορέσει να αιτιολογήσει στη συνέχεια την ξαφνική εμφάνιση του λιονταριού.⁵⁷⁴ Ο γέροντας αντιλήφθηκε γρήγορα τον ρόλο που επρόκειτο να διαδραματίσει το λιοντάρι και μόλις υποχώρησε ο φόβος του απηύθυνε τον λόγο, προκειμένου να του υποδείξει τι ήταν απαραίτητο να γίνει. Το λιοντάρι υπάκουσε πλήρως στις εντολές του Ζωσιμά και έσκαψε πειθήνια τον τάφο της αγίας Μαρίας.⁵⁷⁵ Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αναφορά εν είδει σχολίου ότι το λιοντάρι

⁵⁷⁴ Ο πρωτασηκρήτης Ευθύμιος, ο οποίος συνέθεσε εγκώμιο της αγίας Μαρίας, διηγήθηκε με πιο γενικό και σύντομο τρόπο το θαυμαστό σημείο. Απέφυγε μάλιστα να προσδιορίσει το ακριβές είδος του ζώου που εμφανίστηκε, καθώς ανέφερε γενικά ότι εμφανίστηκε ένα θηρίον, το οποίο βοήθησε τον Ζωσιμά. Βλ. Ευθύμιος πρωτασηκρήτης, Μαρία η Αιγυπτία 42.10 (εκδ. Halkin) [BHG 1044e].

⁵⁷⁵ Βλ. Σωφρόνιος, Μαρία η Αιγυπτία 3724.ΛΘ-3725.ΛΘ (εκδ. PG): «στενάξας δὲ μέγα ἐκ βάθους τοῦ πνεύματος, ἀνακύψας ὄρᾳ λέοντα μέγαν τῷ λείψανῳ τῆς ὁσίας παρεστῶτα, καὶ τὰ ἔχνη αὐτῆς ἀναλείχοντα. Ὁ δὲ ἰδὼν τὸ θηρίον, σύντρομος γέγονεν φοβούμενος, μάλιστα μνησθεὶς τῶν ῥημάτων Μαρίας εἰπούσης ὅτι οὐδέποτε θηρίον ἐθεάσατο. [...] Ὁ δὲ λέων ἤρξατο προσαίνειν τῷ γέροντι, οὐχὶ τοῦτον τοῖς κινήμασι μόνον ἀσπαζόμενος, ἀλλὰ καὶ τῇ προθέσει. Ὁ δὲ Ζωσιμάς ἔφησεν πρὸς τὸν λέοντα: [...] ποιήσον οὖν τὴν χρεῖαν τοῖς ὄνουσιν, ὅπως ἀποδῶμεν τῇ γῆ τῆς ὁσίας τὸ σκῆνωμα. Εὐθὺς δὲ

αναχώρησε σαν πρόβατο προς το εσωτερικό της ερήμου μετά τον ενταφιασμό του σώματός της. Η παρομοίωση αυτή αποσκοπεί φυσικά στο να καταδείξει τον βαθμό μεταστροφής του ζώου, το οποίο με τη βοήθεια της Θείας Πρόνοιας εξημερώθηκε και μεταμορφώθηκε από άγριο θηρίο του ζωικού βασιλείου που ήταν σε ένα ήμερο και υπάκουο ζώο.⁵⁷⁶

Ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης από την άλλη μαρτυρεί την εμφάνιση λιονταριού στο μοναστήρι του αγίου Γερασίμου του Ιορδανίτη. Το λιοντάρι, το οποίο περιγράφεται από τον συγγραφέα ως ένα υπάκουο ζώο, το οποίο έτρεφε φιλικά αισθήματα για τον άγιο Γεράσιμο, απουσίαζε από το μοναστήρι κατά τη στιγμή της κοίμησης του αγίου κατ' οικονομία του Θεού, αλλά τον αναζήτησε λίγες ημέρες αργότερα, χωρίς όμως να μπορέσει να τον εντοπίσει και για τον λόγο αυτό στράφηκε προς τον μοναχό Σαββάτιο, ο οποίος το πληροφόρησε για την κοίμηση του αγίου. Η έντονη συναισθηματική αντίδραση του λιονταριού τόσο κατά τη στιγμή της πληροφόρησης του θανάτου του αγίου Γερασίμου όσο και κατά τη στιγμή της εμφάνισής του στον τάφο προκαλεί, όπως είναι φυσικό, εντύπωση στον αναγνώστη, καθώς παρουσιάζεται ένα ζώο, το οποίο ανήκει παραδοσιακά στα άγρια είδη του ζωικού βασιλείου, να εκδηλώνει μια συμπεριφορά, η οποία προσιδιάζει περισσότερο σε άνθρωπο, καθώς εκφράζει αφενός έντονα τα συναισθήματά του, θρηνεί, οδύρεται και παρακαλεί να δει τον άνθρωπο, τον οποίο αγάπησε, και αφετέρου προσπαθεί να μιμηθεί τις κινήσεις του Σαββατίου,⁵⁷⁷ εφόσον δεν γνώριζε εκ των προτέρων ότι ήταν πρόπον να προσκυνήσει τον τάφο του αγίου.⁵⁷⁸ Ο συγγραφέας προσπάθησε λοιπόν να αιτιολογήσει την αυτοκτονία του λιονταριού αποδίδοντας την πρωτοβουλία αυτή στον ίδιο τον Θεό, ο οποίος θέλησε

ἄμα τῷ ῥήματι τοῖς ἔμπροσθίοις ποσὶν ὄρυγμα ἐποίησεν, ὅσον ἤρκει τῷ σώματι θαπτόμενον» [BHG 1042].

⁵⁷⁶ Βλ. Σωφρόνιος, Μαρία η Αιγυπτία 3724.ΛΘ-3725.ΛΘ (εκδ. ΡG): «Τότε τοῖνυν ἀναχωροῦσιν ἑκάτεροι. Καὶ ὁ μὲν λέων ἐπὶ τὰ ἔνδον τῆς ἐρήμου ὡς πρόβατον ὑπεχώρησεν» [BHG 1042].

⁵⁷⁷ Το λιοντάρι προσκύνησε τον τάφο του αγίου και χτύπησε επάνω σε αυτόν το κεφάλι του δύο και τρεις φορές, με αποτέλεσμα να πέσει νεκρό.

⁵⁷⁸ Βλ. Κοικυλίδης, Γεράσιμος ο Ιορδανίτης 9.9-10.9 [BHG 693].

να δοξάσει αυτούς που τον δόξασαν δίνοντας αυτή την εντολή στο λιοντάρι, η συνολική συμπεριφορά του οποίου παραλληλίζεται με τη συμπεριφορά που επιδείκνυαν τα θηρία προς τον Αδάμ, πριν αυτός υποπέσει στο προπατορικό αμάρτημα και εκδιωχθεί από τον Παράδεισο.⁵⁷⁹

Για τον άγιο Γεράσιμο έγραψε επίσης ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, ο οποίος σκιαγράφησε την ψυχολογική κατάσταση του λιονταριού περιγράφοντας δια μακρών τις αντιδράσεις του. Στην περιγραφή αυτή ιδιαίτερο ρόλο έχουν οι λεπτομέρειες που παρέθεσε ο συγγραφέας.⁵⁸⁰ Το λιοντάρι, το οποίο παρουσιάζεται ως *ὁ τῶν θηρῶν ἔξοχότατός τε καὶ ἀγριώτατος, χειροήθης οὕτω γέγονει καὶ τιθασσός, παρομοιάζεται* επίσης με ὄνο, προκειμένου να δηλωθεί ο μεγάλος βαθμός εξημέρωσης του ζώου, το οποίο συνήθιζε να βοηθά τους μοναχούς σε διάφορες εργασίες που έπρεπε να φέρουν εις πέρας. Μεταξύ των δύο περιγραφών δεν εντοπίζεται κάποια εμφανής διαφοροποίηση, πέραν του ότι ο Σκυθοπολίτης παρέθεσε ως επιπρόσθετη πληροφορία

⁵⁷⁹ Βλ. Κοικυλίδης, Γεράσιμος ο Ιορδανίτης 10.9: «Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν, οὐχ ὡς ψυχὴν λογικὴν ἔχοντος τοῦ λέοντος, ἀλλ' ὡς τοῦ Θεοῦ θέλοντος τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν δοξάσαι, οὐ μόνος ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον, καὶ δεῖξαι ἡμῖν ποίαν ὑποταγὴν εἶχον τὰ θηρία πρὸς τὸν Ἀδάμ, πρὶν αὐτὸν παρακοῦσαι τῆς ἐντολῆς καὶ τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς ἐκπεσεῖν» [BHG 693].

⁵⁸⁰ Βλ. Κοικυλίδης, Γεράσιμος ο Ιορδανίτης 37-38: «ὁ δὲ γε λέων, κατὰ τὸν τῆς ἐκδημίας καιρὸν, τυχηρῶς ὡς ἂν γνωσθεῖη καὶ τοῖς εἰς νέωτα, οἷον γέρας ἄνωθεν εἴληφεν ὁ Γεράσιμος, ὡς μὴ ὅτι γε θῆρας ὑποχειρίους αὐχεῖν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοσοῦτον σφίσι γενέσθαι ποθεινὸς καὶ ἐράσιμος, ὡς μὴ δ' ἀνασχέσθαι τούτους μετὰ τὴν αὐτοῦ μετάστασιν ζῆν. καὶ ἀκούσατε θαυμάσιον οἷον. ἐπεὶ περ ὡς εἰώθει παρὰ τὴν μονὴν οὗτος γέγονεν καὶ τῷ ἀγίῳ προσδραμεῖν ἔσπευσεν, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ τῶν διατριβῶν αὐτὸν εὔρισκεν, τῷ Σαββατίῳ περιτυχῶν, (τοῦ μακαρίου μαθητῆς οὗτος ἦν), ἐνητένιζε τε σκυνθροπάζων καὶ μονονοῦ τῷ νεύματι καθικέτευε, παρὰ τὸν ἅγιον ἀγαγεῖν· ὁ δὲ, μετέστη τῶν ἐνταῦθα, λέον, ὁ πατήρ, ἔφη, Γεράσιμος, ἐξ ἡμῶν γέγονε· σὺ δ' ὡς εἴωθας φαγῶν, ἄπιθι. Ὁ δ' ὡς τις τῶν λόγου μετεσχηκότων καὶ γνώσεως, λύπης ἐπὶ τῷ λόγῳ πλησθεῖς, οὐδενὸς τῶν παρατεθέντων εἰς τροφήν ἤψατο· τῆδε κάκεισε περιβλεπόμενος καὶ κατιδεῖν οὐκ ἔχων οὐδαμοῦ τὸν φιλούμενον, μέγα ὠρυᾶτο· γοερὸν ἐβρυχάτο· καὶ τὸ πένθος ἀπαρακλήτον ἐπεδείκνυτο· ὅπερ ὡς οἱ παρευρεθέντες τῶν μοναχῶν ἐωράκεσαν κατέψων συνήθως τούτῳ τὴν κεφαλὴν· διωμάλιζον τὰ νῶτα, ὑπέκνων τὰ ὦτα, καὶ λόγοις παρακλητικῶς παραμυθεῖσθαι τοῦτον ὡς λογικὸν ἤθελον. Ὁ δ' ἀπαραμύθητος ἦν· κατοικτειρήσας οὖν αὐτὸν ὁ Σαββάτιος, τέθνηκεν, ὃν ζητεῖς, λέον, εἶρηκε, τέθνηκεν. Ἴθι δὴ μετ' ἐμοῦ καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ θέασαι· καὶ ὁ μὲν ταῦτ' εἰπὼν, προυπορεύετο· ὁ δ' εἶπετο· ἕως ἄμφω τῷ τοῦ ἀγίου τάφῳ παρέστησαν· ἐπεὶ δὲ παρέστησαν, καὶ ὁ Σαββάτιος, ἐνταῦθα, λέον, εἶπεν, ὁ πατήρ Γεράσιμος τέθαιπται. ἐπιπεσὼν τῷ τάφῳ συχνὰ κατέσπεισε δάκρυα, παραυτὰ καὶ ὁ λέων συγκάμψας τοὺς πόδας, δῖς τε καὶ τρὶς τὴν κεφαλὴν ἐπικαταράξας, ἀπέψυξε» [BHG 696].

το όνομα, με το οποίο συνήθιζαν οι μοναχοί να αποκαλούν το λιοντάρι· το όνομα αυτού ήταν Ιορδάνης. Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης φαίνεται ότι γνώριζε το έργο του Κυρίλλου Σκυθοπολίτη, καθώς ο βαθμός ομοιότητας μεταξύ των δύο περιγραφών είναι μεγάλος. Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά σε βίο του αγίου, τον οποίο συνέθεσε ο ρήτορας Κοσμάς,⁵⁸¹ ο οποίος περιέγραψε με έντονο τρόπο τα συναισθήματα που κατέκλυσαν το λιοντάρι, το οποίο ένιωσε λύπη και δυσθυμία, την οποία εξέφρασε μάλιστα με τον βρυχηθμό του, καθώς δεν μπορούσε να αντέξει την απώλεια του αγίου, υπέμενε με δυσκολία τη μοναξιά και πονούσε εξαιτίας του θανάτου του.⁵⁸²

Οι αναφορές εμφάνισης σκύλων, οι οποίοι συνέβαλαν τόσο στην προστασία των λειψάνων των μαρτύρων όσο και στον εντοπισμό τους είναι πιο αναμενόμενες. Σχετικές μαρτυρίες απαντούν στο μαρτύριο του αγίου Αναστασίου του Πέρση του Συμεών Μεταφραστή, σε εγκώμιο του ίδιου αγίου που συνέθεσε ο Γεώργιος Πισίδης, αλλά και στον βίο του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη του Νεόφυτου του Εγκλείστου. Ο Συμεών Μεταφραστής κατέδειξε την αγιότητα του Αναστασίου με έναν ενδιαφέροντα τρόπο και για τον λόγο αυτό υποστήριξε ότι το σώμα του μάρτυρα προστατεύτηκε από σκύλους, οι οποίοι, αφού παρέμειναν σε απόσταση από το σώμα του, συνέχισαν να κατατρώγουν τα σώματα κάποιων άλλων νεκρών που είχαν ριφθεί στο ίδιο σημείο.⁵⁸³ Αν και σύντομη, η διήγηση του Συμεών καταφέρνει να μεταδώσει στον αναγνώστη την έκπληξη του συγγραφέα, ο οποίος αναφώνησε σε ά πρόσωπο ὡ πῶς ἂν ἀξίως αἰνέσω σου Χριστέ, τῶν θαυμάτων σου το μέγεθος;. Ο Γεώργιος Πισίδης, ο

⁵⁸¹ Για την ταυτότητα του συγγραφέα βλ. H.-G. Beck, *Kirche und Theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1977, 569.

⁵⁸² Βλ. Κοσμάς ο ρήτορας, Γεράσιμος ο Ιορδανίτης 133.15.21-134.15.14 (εκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς) [BHG 695].

⁵⁸³ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αναστάσιος ο Πέρσης 353.26.9-16 (εκδ. Flusin): «Εἶτα ὁ καὶ συναποδημήσας ἐκ Καισαρείας τῷ μάρτυρι μοναχὸς καὶ ἀθλοῦντι μέχρι τέλους συμπαραμείνας [...] εὕρισκει τοὺς κύνας τὰ μὲν ἄλλα τῶν σωμάτων ὄλω στόματι κατεσθίοντας, τούτου δὲ μόνον καὶ λίαν πεφυλαγμένως ἔχοντας καὶ ἀπεχομένους, οἷα μηδὲ σώματος ἔτι νόμοις ὑποκειμένου» [BHG 85].

οποίος περιέγραψε το θαυμαστό σημείο με ακόμη πιο παραστατικό τρόπο, υποστήριξε ότι το πλήθος των σκύλων που συγκεντρώθηκε κατάφερε να κρύψει την σαρκοφαγική του φύση, προκειμένου να μπορέσει να προστατεύσει το σώμα του μάρτυρα, το οποίο χαρακτηρίζεται ως πολύτιμος θησαυρός. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, οι σκύλοι έβγαλαν θρηνώδη υλακή και η ηχώ της ακούστηκε με γοερό τρόπο.⁵⁸⁴ Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση του συγγραφέα ότι οι άνθρωποι αποδείχτηκαν αγριότεροι από τους σκύλους, οι οποίοι για χάρη του αγίου φάνηκαν πιο ήμεροι και από τους ίδιους τους ανθρώπους.⁵⁸⁵

Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος, ο οποίος συνέδεσε την εμφάνιση του σκύλου με τη διάσωση του λειψάνου του αγίου Θεοσεβίου του Αρσινοΐτη, ανέθεσε την πρωτοβουλία της ενέργειας αυτής στον Θεό και όχι στον ίδιο τον σκύλο, διότι την ερμήνευσε ως επιθυμία του Θεού να δοξάσει τον άγιο. Ο σκύλος, ο οποίος ενήργησε ως όργανο της θεϊκής βούλησης, κατάφερε να οδηγήσει το κοπάδι του αγίου πίσω στην οικία του και στη συνέχεια να καθοδηγήσει τους συγγενείς του στο ακριβές σημείο εύρεσης του λειψάνου του.⁵⁸⁶ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο τρόπος, με τον

⁵⁸⁴ Βλ. Γεώργιος Πισίδης, Αναστάσιος ο Πέρσης 255.44.5-9 (εκδ. Flusin): «Κυνῶν πλῆθος περιστάντες τὸν ἅγιον τὸ τῆς φύσεως ὠμοφάγον ἐκρίψαντες οἷα δὴ θησαυρὸν δεσπότης πολῦτιμον ἀγρόπνως ἐφύλαττον. Εἶτα θρηνώδη πως ὑλακὴν ὠρυόμενοι καὶ γοερῶς ἐπικλῶντες ὡς εἰπεῖν τὴν ἀπήχησιν, ἐπιτάφιον ὡσπερ ἐπετραγῶδου τῷ σώματι» [BHG 86].

⁵⁸⁵ Βλ. Γεώργιος Πισίδης, Αναστάσιος ο Πέρσης 255.44.9-10 (εκδ. Flusin): «καὶ καταιδούνται κύνες ὃν οὐκ ἠδέσθησαν οἱ ὀμόφυλοι, καὶ γίνεται πως ἐναλλάξ ἄνδρες μὲν κυνῶν ἀγριώτεροι καὶ κύνες ἀνδρῶν ἡμερώτεροι» [BHG 86].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε ανώνυμο μαρτύριο του αγίου Αναστασίου. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι το σώμα του μάρτυρα διατηρήθηκε ανέγγιχτο από τους σκύλους που είχαν αρχίσει ήδη να κατατρώνουν τα σώματα ὅσων είχαν εκτελεστεί μαζί του. Η ενέργεια αυτή ήταν κατά τον ίδιο ενδεικτική της πρόθεσης του Θεού να προστατεύσει τα λείψανα των εκλεκτών του μην επιτρέποντας τη συντριβή τους. Για τον λόγο αυτό παρέθεσε μάλιστα αυτολεξεί δύο φράσεις, οι οποίες προέρχονται από τους Ψαλμούς και είναι ο Ψαλμός 115:6 «Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ» και ο Ψαλμός 33:21 «φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὁστᾶ αὐτῶν, ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται». Βλ. Ανώνυμος, Αναστάσιος ο Πέρσης 85.39.7-87.39.12 (εκδ. Flusin) [BHG 84]. Ο ίδιος ακριβώς συνδυασμός των Ψαλμών απαντά και στο ανώνυμο μαρτύριο των 42 μαρτύρων του Αμορίου. Βλ. σημ. 329.

⁵⁸⁶ Βλ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Νεόφυτος ο Έγκλειστος 278.36.466-279.37.488: «τὸ δὲ συνήθως αὐτῷ ἐπόμενον κυνάριον ἐπὶ τὸ στόμιον ἦν τοῦ σπηλαίου παρεστηκὸς καὶ τοῦ πυλωροῦ διακονίαν ἀποπληροῦν. ὁ μεθ' ἡμέρας τινὰς ᾧδε κάκειῖσε περὶ τὸν λόφον καταδραμὸν καὶ διὰ τινος

οποίο περιέγραψε ο συγγραφέας τις ενέργειες του σκύλου, παρουσιάζει ως μη ξεχωριστό και αναμενόμενο το έργο, το οποίο επιτέλεσε ο σκύλος, όταν οδήγησε τους οικείους πλησίον του αγίου Θεοσεβίου.

Εξίσου αναμενόμενη είναι επίσης η μαρτυρία εμφάνισης αλόγων, καθώς τα ζώα αυτά ήταν πάντοτε παρόντα στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Σχετική μαρτυρία εντοπίζεται στο μαρτύριο του αγίου Αυτονόμου του Συμεών Μεταφραστή και στο εγκώμιο του αγίου Ζωτικού του Κωνσταντίνου Ακροπολίτη. Για ακόμη μία φορά διαπιστώνουμε μάλιστα ότι η σκοπιμότητα εμφάνισής τους είναι διαφορετική, καθώς στην περίπτωση του αγίου Αυτονόμου τα άλογα βοήθησαν στον εντοπισμό του λειψάνου, ενώ στην περίπτωση του αγίου Ζωτικού συνέβαλαν στον ορισμό του επιθυμητού σημείου ενταφιασμού του σώματος του μάρτυρα. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, ο εντοπισμός του λειψάνου του αγίου Αυτονόμου πραγματοποιήθηκε αρκετά χρόνια μετά την κοίμησή του χάρη στη συμβολή των αλόγων του αξιωματούχου Σευεριανού, τα οποία σταμάτησαν να κινούνται μόλις βρέθηκαν στο σημείο, όπου ήταν ενταφιασμένο το λείψανο του μάρτυρα και παρότι δέχτηκαν ισχυρά χτυπήματα με μαστίγιο έμειναν ακίνητα σαν βράχος. Ο Σευεριανός προσπάθησε έκπληκτος να ερμηνεύσει τη στάση των αλόγων του, αλλά το μυστήριο λύθηκε εντέλει από έναν ευσεβή πιστό, ο οποίος δέχτηκε τη χάρη του Θεού και κατ' αυτόν τον τρόπο ερμήνευσε τη συμπεριφορά των αλόγων, τα οποία κινήθηκαν ξανά

ύλακῆς τὰ πρόβατα συναθροΐσαν καὶ δρομαίως πρὸς τὸν οἶκον ἀπαγαγὸν ὑποστρέφει ἄλματι τῷ σπηλαίῳ, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα ἐπιτελῶν, ἀλλὰ θαυμά τι Θεὸς εἰς δόξαν τοῦ δούλου αὐτοῦ ἐντεῦθεν ἀποπληρῶν. Αἰσθόμενοι δὲ οἱ τεκόντες τὴν ἔλευσιν τῶν προβάτων καὶ Θεοσεβιον μὴ ἐνδημήσαντα διηπόρουν καὶ περιηργάζοντο ὧδε κάκεϊσε περὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ ζητούμενος οὐχ ἠύρισκετο. [...] Οὓς τὸ ῥηθὲν κυνάριον ἐπιγνὸν καὶ τὴν ἐξ ἔθους ποιησαμένον ὑλακὴν, ἐφίστανται κατὰ τὴν τούτου φωνὴν οἱ ἄνδρες ἐπὶ τῷ τόπῳ καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ σπηλαίῳ εὗρον τὸ λείψανον τοῦ ἀγίου κείμενον καὶ εὐωδιάζον [...]» [BHG 1796].

αμέσως μόλις άκουσαν την εντολή ανοικοδόμησης ναού προς τιμήν του αγίου Αυτονόμου.⁵⁸⁷

Στην περίπτωση του αγίου Ζωτικού τα άλογα, τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί προηγουμένως ως όργανα της θανάτωσής του, απέκτησαν ανθρώπινη φωνή και κατηγορήσαν ως ασύνετους όσους προηγουμένως τα χτυπούσαν, προκειμένου να τρέξουν και να προκαλέσουν τον θάνατο του Ζωτικού. Στη συνέχεια του λόγου τους αποκάλυψαν μάλιστα στο πλήθος ότι ο Θεός όριζε να ενταφιαστεί το σώμα του μάρτυρα σε ένα ορισμένο σημείο.⁵⁸⁸ Παρόλο που η ικανότητα ομιλίας των αλόγων ήταν παροδική, προκάλεσε *φρίκη* στους παριστάμενους και στον ίδιο τον βασιλιά, ο οποίος ένωσε την ανάγκη να μετανοήσει για την πράξη του. Ενδιαφέρουσα είναι η σύνδεση με το γαϊδούρι του Βαλαάμ,⁵⁸⁹ το οποίο είχε αποκτήσει επίσης εκ Θεού την

⁵⁸⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Αυτόνομος 18.5 (εκδ. AASS): «Σευεριανός τις τήν άρχήν τών Άλεξανδρέων παραλαβών, και δέει τής θαλάσσης διά τής έν κύκλω τοῦ κόλπου πορείας τήν όδόν ποιούμενος, γίνεται μέν τής ιεράς Αυτονόμου θήκης πλησίον άοράτω κατέχεται, τών ήμίονων ίσχυρώς μέν παιομένων ταίς μάστιξιν, οὐδέ βραχύ δε κινουμένων, άλλ' ίσα δή και λίθοις άκινήτων μεόντων. Τοῦ Σευεριανοῦ δέ τὸ γεγονός καταπληττόμενου, τών εὔσεβῶν τις, και μάλιστα εὔλαβῶν, και λύνει τὰ αίνίγματα χάριν εκ Θεοῦ δεδεγμένος, γνώμην εισάγει, τήν τών ήμίονων στάσιν τοῦτο δηλοῦν, ως άρα δέη τόν εποχούμενον ένταῦθα τε στῆναι, και τέμενος έγειραι τῷ ιερωῶ Μάρτυρι. Καί ότι άσφαλής ή ύποθήκη, καταπόδας ήμιν άπόδειξις. ει γάρ έπινεύσοις, φησί, μόνω τῷ έργω, άλλομένας εὔθῦ θεάση τās άκινήτους. Καί ό μὲν έπένευσε προθύμως. Αί δέ όρμητικώτερον έβαινον και αὐτίκα τόν εὔκτηριον ό Σευηριανός προσέττατεν άνοικοδομεΐσθαι, και εΐχετο τής όδοῦ» [BHG 198].

⁵⁸⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, Ζωτικός 362.14-15 (εκδ. Miller): «ἔτι δ' αὐτῆς ταῦτα λεγούσης και αἱ ήμίονοι τήν τοῦ Βαλαάμ μιμησάμεναι άνθρωπίνη φωνῆ, «τί δε, εἶπον, ήμᾶς, || ασύνετοι τύπτετε; Τῆδε τὸ ιερὸν κατατεθῆναι σῶμα τοῦ θεοφιλοῦς άνδρὸς άνωθεν ώρισται, ίνα δή και τούς κατά Θεὸν άδελφοὺς αὐτὸς συνηγάγετο και ως εἰκὸς έπεσκεψατο». Φρίκης έπλήσθησαν λόγον έξ αλόγων άκούσαντες, οὐχ' ότι γε τὸ πλήθος, αλλά και βασιλεὺς αὐτὸς και όσοι τῶν έν τέλει παρέτυχον [...]» [BHG 2480].

Αναφορά του γαϊδουριού του Βαλαάμ απαντά επίσης σε βίο του μάρτυρα, τον οποίο συνέθεσε ένας άγνωστος συγγραφέας. Ταύτιση υπάρχει επίσης αναφορικά με το περιεχόμενο του λόγου των αλόγων· διαπιστώσαμε ωστόσο ότι ο ανώνυμος συγγραφέας περιέγραψε ο ίδιος την αντίδραση των αλόγων, σε αντίθεση με τον Ακροπολίτη, ο οποίος έδωσε τον λόγο στα ίδια τα άλογα, τα οποία απευθύνθηκαν προς το πλήθος (χρήση β' πληθυντικού προσώπου) και κατ' αυτόν τον τρόπο κατάφερε να προσδώσει παραστατικότητα και ζωντάνια στο κείμενό του. Βλ. Ανώνυμος, Ζωτικός 80.10 (εκδ. Aubineau) [BHG 2479].

⁵⁸⁹ Αριθμοί 22:28-30.

ικανότητα της ανθρώπινης ομιλίας, προκειμένου να συνετίσει αυτόν που είχε λησμονήσει τον λόγο του Θεού.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το μαρτύριο των αγίων Ευγενίου, Βαλεριανού, Κανιδίου και Ακύλα του πατριάρχη Ιωάννη Ξιφιλίνου, διότι ο συγγραφέας διηγήθηκε το θαυμαστό σημείο δίνοντας έμφαση στη συμβολή του Θεού και με τον τρόπο αυτό αποσιώπησε τον ρόλο που διαδραμάτισαν τα άλογα στη διαδικασία αναγνώρισης των λειψάνων των μαρτύρων. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι κατά τη στιγμή της εύρεσης των λειψάνων οι πιστοί βρέθηκαν σε αμηχανία, διότι δεν γνώριζαν σε ποιον μάρτυρα ανήκε το κάθε σώμα, το οποίο ήταν ανάγκη να μεταφερθεί στον τόπο καταγωγής του καθενός, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο ενταφιασμός του. Η λύση δόθηκε από τον ίδιο τον Θεό, ο οποίος υπέδειξε στους πιστούς αυτό που ήταν πρόπον να γίνει και κατ' αυτόν τον τρόπο μεταφέρθηκε το λείψανο του κάθε μάρτυρα στον τόπο καταγωγής του, όπου έτυχε της αρμόζουσας ταφής αποτελώντας αέναη πηγή ιαμάτων.⁵⁹⁰ Ο ρόλος των αλόγων προβλήθηκε ωστόσο ιδιαίτερα σε ένα αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε ένας ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος υποστήριξε ότι η επίλυση του ζητήματος ανατέθηκε στον ίδιο τον Θεό, ο οποίος φανέρωσε τὰ μυστήρια αὐτοῦ με τη βοήθεια των αλόγων, τα οποία κινήθηκαν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Σύντομα ωστόσο διαπιστώθηκε ότι είχε γίνει ένα σοβαρό λάθος, καθώς το άλογο που προοριζόταν για τον άγιο Βαλεριανό μετέφερε το σώμα του αγίου Κανιδίου και το

⁵⁹⁰ Βλ. Ιωάννης Ξιφιλίνος, Ευγένιος-Βαλεριανός-Κανίδιος-Ακύλας 40.25.572-585 (εκδ. Λαμφίδης): «Ἐνταῦθα γενομένοις πολλή τις ἦν περὶ τῶν ἀθλοφορικῶν σωμάτων ἢ διαπόρησις. Αἱ μὲν γὰρ κεφαλαὶ καὶ τῶν τριῶν γνώριμοι καθειστήκεσαν, ἄδηλον δ' ἦν ὁποῖον μὲν τοῦδε τὸ σῶμα, ὁποῖον δὲ ἐκείνου ἐστίν. Οὐ μόνον ὅτι καθ' ἑαυτὰ κεχωρισμένα τῶν κεφαλῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλαῖς αἰκίαις συγκεκομμένα, εἴ τι καὶ γνώρισμα εἶχον, τοῦτο ἀποβεβλήκασι. Διαπορουμένοις τοίνυν αὐτοῖς ἔδοξε ἑᾶσαι τὰ ὑποζύγια, οἷς φόρτος τὰ τῶν ἀγίων σώματα ἦν καθ' ἑαυτὰ φέρεσθαι μὴ τινος ὀδηγοῦντος ἢ προπορευομένου. Θεὸς δὲ ἄρα ἦν ὁ τοῦτον αὐτοῖς τὸν λογισμὸν ὑποθέμενος. Τὸ μὲν οὖν, ὃ τὸν νεκρὸν τοῦ μάρτυρος ἔφερε Κανιδίου, τῆς ἐπὶ Σωλόχαιναν ἦπτετο. Καὶ ταῦτα μὴ ὄν ἐκ τῆς αὐτῆς κώμης τῷ μάρτυρι. Τὰ δὲ οἷς τὰ τῶν λοιπῶν ἀγίων ἐβαστάζετο λείψανα ἐπὶ τὰς ἐκείνων κώμας ἐπέτρεχον, ἑτέρων δηλαδὴ καὶ ταῦτα ὄντα κωμῶν. Καὶ οὕτω τὰ ἱερὰ τῶν ἀγίων πολυάθλα σώματα τοῖς πατρίσιν αὐτῶν ἀπεδόθησαν, ἐν αἷς καὶ τῆς προσηκούσης τυχόντα ταφῆς ἰαμάτων χάριν ἀέναον βλύζουσι» [BHG 609z].

αντίστροφο. Μόλις διορθώθηκε το λάθος, κάθε άλογο κατευθύνθηκε προς τον τόπο καταγωγής του κάθε μάρτυρα δίνοντας στους πιστούς τη δυνατότητα να ενταφιάσουν τα σώματά τους.⁵⁹¹

Κατά παρόμοιο τρόπο λειτούργησε και ένα ζευγάρι μη εξημερωμένων βοδιών, στο οποίο οι πιστοί φόρτωσαν τη λειψανοθήκη του αγίου Αντωνίου του Νέου. Παρόλο που η ταυτότητα του αγίου ήταν άγνωστη στους πιστούς που είχαν εντοπίσει το σώμα του, η αγιότητά του τους αποκαλύφθηκε μέσω κάποιων θαυμαστών σημείων. Για τον λόγο αυτό έκριναν ότι ήταν καλύτερο να αφήσουν τον ίδιο τον άγιο να οδηγήσει την άμαξα προς το σημείο που επιθυμούσε να ενταφιαστεί. Το σημείο αυτό δεν ήταν άλλο από την πατρογονική του οικία, δίπλα στην οποία υπήρχε ο ναός της Παναγίας της Καμαριωτίσσης. Σύμφωνα με τον σακκελίωνα Βεροίης Κωμανίτζη που συνέθεσε το αγιολογικό αυτό κείμενο, η επιθυμία του αγίου έγινε αντιληπτή από τους πιστούς, οι οποίοι ενταφίασαν το λείψανό του με όλες τις δέουσες τιμές.⁵⁹²

Πέραν του σκύλου και του αλόγου μαρτυρείται επίσης η εμφάνιση ζώων, των οποίων η παρουσία ήταν μη αναμενόμενη. Όπως συμβαίνει στην περίπτωση των αγίων Κοσμά και Δαμιανού, στον βίο των οποίων μαρτυρείται η εμφάνιση καμήλας.⁵⁹³ Ο επίσκοπος Άργους Πέτρος περιέγραψε την καμήλα ως κατήγορο των αχάριστων, υπεύθυνη να ασκήσει έλεγχο στους απερίσκεπτους, αλλά και διδάσκαλο των ασύνετων. Παρομοιάζεται μάλιστα με μυρμήγκι, το οποίο έγινε κατήγορος των οκνηρών και όσων παρέμεναν στο κρεβάτι, με ερωδιό που έγινε κατήγορος όσων ήταν πατροκτόνοι, και με τρυγόνα, η οποία έγινε κατήγορος όσων ήταν ασυγκράτητοι κατά τη διάρκεια του βίου τους. Ωστόσο η απόκτηση της δυνατότητας έκφρασης μέσω του

⁵⁹¹ Βλ. Ανώνυμος, Ευγένιος-Βαλεριανός-Κανίδιος-Ακύλας 71.25.612-629 (εκδ. Λαμψίδης) [BHG 608y].

⁵⁹² Κωμανίτζης, Αντώνιος ο Νέος 168.39.27-169.41.27 (εκδ. Καλπακίδης) [BHG 2032].

⁵⁹³ Η Ορθόδοξη Εκκλησία τιμά τρία ζεύγη αγίων με το όνομα Κοσμάς και Δαμιανός. Κριτήριο διάκρισης τους αποτελεί κυρίως ο διαφορετικός τρόπος θανάτου, καθώς το ένα ζεύγος αγίων τελείωσε τη ζωή του με φυσικό θάνατο στην περιοχή Φερεμά, το δεύτερο ζεύγος δολοφονήθηκε από ιατρό αντίζηλό τους, ενώ το τρίτο ζεύγος μαρτύρησε μαζί με τα τρία του αδέρφια.

λόγου δηλώνεται μόνο μέσω του ρήματος ἀνήγγειλε, ίσως γιατί ο συγγραφέας δεν θέλησε να προσδώσει ιδιαίτερη έμφαση στο θαυμαστό αυτό γεγονός.⁵⁹⁴

Ο Συμεών Μεταφραστής από την άλλη επικεντρώνει την προσοχή του στην σκοπιμότητα τέλεσης του θαυμαστού αυτού σημείου, το οποίο πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τον ίδιο, διότι ήταν απαραίτητο να καταδειχτεί προς όλους ότι οι δύο άγιοι δεν συναινούσαν στον τρόπο ενταφιασμού των λειψάνων που είχαν επιλέξει οι πιστοί, οι οποίοι έκριναν ότι δεν ήταν απαραίτητο να ενταφιαστούν μαζί αυτοί που είχαν βγει από την ίδια μήτρα. Προκειμένου λοιπόν να επιλυθεί το ζήτημα αυτό που είχε ανακύψει, ο Θεός χάρισε την ικανότητα της ομιλίας σε μια καμήλα, η οποία μπόρεσε να υποδείξει στους πιστούς ότι το σώμα του αγίου Δαμιανού έπρεπε να ενταφιαστεί δίπλα στο σώμα του αγίου Κοσμά. Η επιλογή του ζώου αυτού, αν και προκαλεί εντύπωση, παρουσιάζεται ως μη τυχαία, καθώς ο συγγραφέας μας πληροφορεί ότι η καμήλα αυτή γνώριζε εκ των προτέρων τον άγιο Κοσμά, ο οποίος την είχε θεραπεύσει και με την καθοριστική της παρουσία κατάφερε να ξεπληρώσει τη χάρη που όφειλε στον άγιο.⁵⁹⁵

Μία ακόμη περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίσαμε σε εγκώμιο των αγίων, το οποίο συνέθεσε κάποιος φιλόσοφος Νικήτας, ο οποίος δεν είναι γνωστό

⁵⁹⁴ Βλ. Πέτρος Άργους, Κοσμάς-Δαμιανός 90.6.192-92.6.203 (εκδ. Κυριακόπουλος): «Καὶ τούτου μάρτυς ἐκείνη ἡ κάμηλος, τὸν πόδα διὰ τὸν ἐμπαγέντα σκόλοπα δεινῶς ἀλγοῦσα καὶ σφόδρα χωλαίνουσα καὶ τοῖς πόνοις ἐκτεκομένη, καὶ τούτοις προστρέφουσα καὶ τὴν ῥῶσιν ἐτοίμως εὐρίσκουσα, καὶ τοῖς εὐεργέταις ὥσπερ τις ἔμφρων τὴν συγγνωμοσύνην ἀποτιννῶσα καὶ μετὰ θάνατον· αὕτη τοῖς περὶ τὰς εὐεργεσίας ἀγνώμοσι γίνεται ἔλεγχος. Ὡς γὰρ τοῖς ὀκνηροῖς καὶ ἀναπεπτωκόσιν ὁ μύρμηξ, καὶ τοῖς πατραλοΐαις ὁ ἔρωδιός, καὶ τοῖς ἀκολάστοις ἢ τρυγῶν, οὕτω καὶ τοῖς ἀχαρίστοις ἡ κάμηλος ἐκείνη κατήγορος· οὕτως ἐκείνη ῥωσθεῖσα τὴν δόξαν κυρίου καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπεόντων καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τῶν ἁγίων διὰ πραγμάτων ἀνήγγειλε· καὶ οὕτως τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀγνώμοσι καίπερ λογικοῖς οὔσι παρὰ τοῦ φιλανθρωποτάτου Δεσπότη κατέστη διδάσκαλος» [BHG 382].

⁵⁹⁵ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Κοσμάς-Δαμιανός 593.8.10-18 (εκδ. van Hooff): «Κάμηλος γὰρ τις τὸν πόδα ποτὲ συντριβεῖσα, σφραγίδι δὲ τοῦ ἀοιδίου Κοσμά παραυτίκα τὴν θεραπείαν εὐροῦσα· καὶ γὰρ καὶ τῆς τῶν ἀλόγων θεραπείας τῷ περιόντι τῆς ἐλεημοσύνης αὐτοῖς ἔμελε· τῶν ὀρέων ὑπερφανεῖσα τηνικαῦτα πόθεν, ἀνθρωπικῶς ἐλάλει καὶ παρὰ τῷ ἀδελφῷ τεθῆναι τοῦτον παρηγγυᾶτο. Οὕτω τελείως ἢ ἄλογος τὸ ἀμφίβολον διωρθώσατο· καὶ πρόνοιαι τῇ ἄνωθεν τὰ ὑπὲρ τοῦ ποδὸς ἀποδέδωκε· καὶ οὐ διέφθειρε τὴν χάριν ἀγνωμοσύνη, ἀλλ' ἐπὶ πράγματι λόγου τοῦ προσήκοντος δεομένῳ τοῖς ἰασαμένοις ἐγένετο χρήσιμος. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἐποιοῦν· ἡ δὲ πρὸς νομὰς ὄχρετο τὰς ἰδίας» [BHG 374].

πότε ακριβώς συνέθεσε το εν λόγω αγιολογικό κείμενο. Η εμφάνιση της καμήλας περιγράφεται από τον συγγραφέα ως το πιο εξαιρετικό θαύμα του Θεού, διότι χάρη σε αυτή μπόρεσε ο Θεός να καταδείξει τη διαφορά που υπήρχε μεταξύ των ανθρώπων και της ίδιας, εφόσον η καμήλα σε αντίθεση με τους ανθρώπους μπορούσε να στοχαστεί. Η ικανότητά της μάλιστα να εκφράσει όσα έπρεπε με ανθρώπινη φωνή προκάλεσε τον θαυμασμό του συγγραφέα, ο οποίος αιτιολόγησε την παροδική απόκτηση του χαρίσματος αυτού ως ανάγκη παρουσίας στους λογικούς, όπως χαρακτηρίζει τους ανθρώπους, του τρόπου, με τον οποίο μπορούσε να επιλυθεί το ζήτημα που είχε ανακύψει, αλλά και επίκρισής τους για την απερισκεψία που επέδειξαν.⁵⁹⁶

Στο μαρτύριο του αγίου Λουκιανού γίνεται λόγος για την εμφάνιση ενός δελφινιού, του οποίου η συμβολή αποδείχτηκε απαραίτητη για τη διάσωση του λειψάνου του μάρτυρα από το βάθος της θάλασσας που είχε ριφθεί μετά από διαταγή του αυτοκράτορος Μαξιμίνου. Σύμφωνα με τον Συμεών Μεταφραστή, το σώμα του μάρτυρα παρέμεινε στον βυθό της θάλασσας για δεκατέσσερις ημέρες, ώσπου ανασύρθηκε στη ξηρά από το δελφίνι, το οποίο το εναπόθεσε στο σημείο, όπου επρόκειτο να το αναζητήσουν οι μαθητές του μάρτυρα. Ο συγγραφέας εμπλούτισε τη διήγησή του παραθέτοντας λεπτομέρειες, οι οποίες προσέδωσαν ενδιαφέρον στο αγιολογικό κείμενο που συνέθεσε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιγραφή

⁵⁹⁶ Βλ. Νικήτας φιλόσοφος, Κοσμάς-Δαμιανός 56-58 (εκδ. Wangnereckius-Dehnius) [BHG 380].

Περιγραφή του ίδιου θαυμαστού σημείου απαντά επίσης σε βίους των δύο αγίων [BHG 372 & BHG 373b], τους οποίους συνέθεσαν συγγραφείς, των οποίων το όνομα δεν μας διασώθηκε. Σε αυτά τα αγιολογικά κείμενα περιγράφεται για άλλη μία φορά η εμφάνιση της καμήλας, η οποία με λογική φωνή υπέδειξε στους πιστούς ότι ο άγιος Δαμιανός έπρεπε να ενταφιαστεί μαζί με τον άγιο Κοσμά, καθώς δεν ήταν πρόπον να χωριστούν αυτοί που ήταν μαζί σε όλη τους τη ζωή. Βλ. Ανώνυμος, Κοσμάς-Δαμιανός 9 (εκδ. Rupprecht) [BHG 373b]. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονιστεί ότι στο επίθετο λογικός που συνοδεύει τη λέξη φωνή, είναι δυνατό να αποδοθούν δύο ερμηνείες, καθώς δηλώνει αφενός ότι η καμήλα απέκτησε λόγο, δηλαδή φωνή, μια ικανότητα άρρηκτα και αποκλειστικά συνδεδεμένη με τον άνθρωπο και αφετέρου ότι τα λόγια της διακατέχονταν από λογική, εφόσον τους προσέφερε τη λύση τη στιγμή ακριβώς που όλοι οι παριστάμενοι αδυνατούσαν να λάβουν μια απόφαση που θα επίλυε το ζήτημα που είχε προκύψει.

του τρόπου μεταφοράς του σώματος του αγίου Λουκιανού, το οποίο αναφέρεται ότι στεκόταν σε οριζόντια στάση ή σαν να ήταν ξαπλωμένο επάνω σε ένα κρεβάτι. Την ίδια στιγμή περιγράφεται και η κίνηση του σώματος του μάρτυρα επάνω στο νερό, η οποία ήταν ήρεμη παρά το βάρος του σώματός του και τη μεγάλη ένταση των κυμάτων.⁵⁹⁷ Ο Συμεών δεν παρέλειψε να αναφερθεί επίσης στην κατάσταση διατήρησης του λειψάνου, το οποίο περιγράφεται ως *σώο* και *άρτιο* σε όλα· η χρήση των δύο αυτών επιθέτων προκαλεί, όπως είναι φυσικό, την απορία του αναγνώστη, διότι είναι δυνατό να αμφισβητηθεί η αρτιμέλεια του σώματός του, εφόσον ο συγγραφέας ανέφερε λίγο πριν ότι ο μάρτυρας έχασε το δεξί του χέρι κατά τη στιγμή της ρίψης του σώματός του στη θάλασσα και ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό ότι το σώμα του δεν μπορεί να ήταν όντως *άρτιο* κατά τη στιγμή της εύρεσής του.

Η εμφάνιση ενός ακόμη ζώου περιγράφεται στο μαρτύριο του επισκόπου Πηδαχθόης Αθηνογένη, το οποίο συνέθεσε ο Ανύσιος. Το ζώο που συνδέθηκε με τον άγιο αυτόν είναι συγκεκριμένα ένα θηλυκό ελάφι, το οποίο προσέφερε στον Θεό ως δώρο κατά την ημέρα εορτής του μάρτυρα τον απόγονό του. Η εμφάνιση του ελαφιού έγινε μάλιστα ορατή από όλους τους παρευρισκόμενους, καθώς πραγματοποιήθηκε κατά τη στιγμή της ανάγνωσης του ευαγγελίου. Στη συνέχεια το μικρό ελαφάκι θυσιάστηκε προκειμένου να τιμηθεί η δόξα του Θεού και η τιμή των αγίων μαρτύρων.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Λουκιανός 197.16-199.18 (εκδ. Bidez): «έν τούτῳ δὲ ὁ δελφὶν ἀνήει τῆς θαλάττης ἀρτίως ἀναδυόμενος, μέγιστόν τι χρῆμα καὶ ξένον. καὶ ἐπειδὴ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος ἦν, ἀπλωθεὶς ἐφόσα τε μέγα καὶ πρὸς τὴν χέρσον ἐχώρει. καὶ πολὺς περὶ αὐτὸν ἀφρός τε καὶ ῥοῖζος ἦν τῶν κυμάτων αὐτῶν ἠχομένων βιαίως τε καὶ συνεχῶς ἐπισχιζομένων. ἔφερε δὲ ἄρα τὸν νεκρὸν ἐκτάδην ὡς ἐπὶ τινος κλίνης κείμενον. καὶ θέαμα παράδοξον ἦν ἐφ' οὗτως ὀλισθηροῦ σώματος καὶ περιφεροῦς μένων ἀτρέμας ὁ νεκρὸς, καὶ μὴθ' ὑπὸ τοῦ οἰκείου βάρους μὴθ' ὑπὸ τῆς τῶν κυμάτων βίας τοῦ φέροντος, αὐτὸν ὀχήματος περικυλινδούμενος. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τῇ ἠπέρφῳ γεγωνῶς ὁ δελφὶν ἦν, ἄραν αὐτὸν τὸ κῦμα μετέωρον ἀπέβαλεν ἐπὶ τοῦ ξηροῦ. καὶ ὁ μὲν αὐτίκα τεθεὶς ἀπέπνευσεν. Ὁ δὲ νεκρὸς ἐπὶ τὴν ψάμμον ἐνεχθεὶς ἔκειτο σῶος καὶ τὰ πάντα ἄρτιος πλὴν ὅτι γε ἡ δεξιὰ χεὶρ, ἧς ὁ λίθος ἔτυχεν ἀναρτηθεὶς, οὐ συνεπηκολούθησεν τὸ παρατυκὰ τῷ λοιπῷ σώματι» [BHG 997].

⁵⁹⁸ Βλ. Ανύσιος, Αθηνογένης Πηδαχθόης 80.40 (εκδ. Maraval): «Καὶ ἡ ἔλαφος παραγίνεται ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀγίων μαρτύρων, καθὼς ἠτήσατο τὸν θεὸν ὁ μακάριος Ἀθηνογένης. Παραγινόμενη δὲ προσάγει

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι εντοπίστηκαν και δύο αγιολογικά κείμενα, στα οποία αναφέρεται ότι υπήρξαν κάποια ζώα, τα οποία αντέδρασαν προστατευτικά και όχι εχθρικά προς τα σώματα των μαρτύρων μέχρι τη στιγμή της εύρεσης και της διάσωσής τους από τους πιστούς, διότι κατάφεραν να ελέγξουν τη σαρκοφαγική τους φύση.⁵⁹⁹ Η μοναδική διαφορά εντοπίζεται στο γεγονός ότι οι δύο αυτοί συγγραφείς παρέλειψαν να προσδιορίσουν το ακριβές είδος των ζώων που βρέθηκαν κοντά στα σώματα των μαρτύρων μετά την κοίμησή τους. Η πρώτη αναφορά εντοπίστηκε στο εγκώμιο της αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος. Σύμφωνα με το αγιολογικό κείμενο, το σώμα της μάρτυρος, το οποίο εγκαταλείφθηκε για να γίνει βορά των γυπών και των θηρίων, διατηρήθηκε άθικτο χάρη στην πρόνοια του Θεού, ο οποίος προστατεύει πάντα τα οστά των δικαίων.⁶⁰⁰ Στο μαρτύριο επίσης των αγίων Σεργίου και Βάκχου του Συμεών Μεταφραστή αναφέρεται ότι το σώμα του αγίου Βάκχου εγκαταλείφθηκε με σκοπό να

τὸν γόνον αὐτῆς δῶρον τῷ θεῷ· προσάγει δὲ αὐτῷ ἀναγινωσκομένου τοῦ ἀγίου εὐαγγελίου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, θεωροῦντος παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ τιθεῖσα τὰ ἑαυτοῦ γόνατα προσκυνεῖ τῷ θεῷ· καταλιμπάνουσα τὸ ἑαυτῆς νεβρὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πορεύεται ἐν εἰρήνῃ. Ἀναλίσκεται δὲ ὁ γόνος αὐτῆς τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ εἰς δόξαν θεοῦ καὶ μνήμην τῶν ἀγίων μαρτύρων» [BHG 197b].

Περιγραφή του θαυμαστού σημείου εντοπίσαμε και σε ανώνυμο μαρτύριο του αγίου Αθηνογένη, χωρίς όμως να γίνεται αντιληπτή κάποια εμφανής διαφοροποίηση μεταξύ των δύο αγιολογικών κειμένων. Διαφορετικός είναι μόνο ο όρος που χρησιμοποιήθηκε σχετικά με τον απόγονο του ελαφιού, το οποίο στο έργο του Ανύσιου αποκαλείται νεβρός, ενώ στο ανώνυμο μαρτύριο μοσχάριον. Βλ. Ανώνυμος, Αθηνογένης Πηδαχθός 102.10 (εκδ. Maraval) [BHG 197].

⁵⁹⁹ Από τη μελέτη των αγιολογικών κειμένων προέκυψε ότι κατά τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες και ειδικά κατά τη διάρκεια άσκησης των διωγμών εναντίον των χριστιανών, οι αυτοκράτορες και οι ηγεμόνες έδιναν αρκετά συχνά την εντολή εγκατάλειψης των σωμάτων των εκτελεσμένων, ώστε να γίνουν βορά των θηρίων, των σκυλιών και των πτηνών.

⁶⁰⁰ Βλ. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών, Αναστασία η Ρωμαία 365 (εκδ. PG): «Τα πανώραιο δὲ τῆς ἀμιάντου μέλι, τὰ παντὸς χρυσοῦ τιμιώτερα, τὰ παντὸς λίθου τιμίου τιμαλφέστερα, γυψὶ μὲν καὶ θηρσὶ βοράν, ὁ θηρᾶν ἀπάντων ὠμότατος ἐκδέδωκεν· ἀνέπαφα δὲ τούτοις καὶ ἄψαυστα διὰ προνοίας τοῦ πάντα τὰ τῶν δικαίων φυλάσσοντος ὁστᾶ μεμενηκότα, τῇ ἱερᾷ πρὸς κηδεῖαν ἀποδέδοται Σοφίᾳ» [BHG 78].

Ο ανώνυμος συγγραφέας του αγιολογικού κειμένου περιέγραψε με πιο λεπτομερή και ως εκ τούτου με πιο ενδιαφέροντα τρόπο το θαυμαστό σημείο. Αναφέρει λοιπόν ότι το σώμα της μάρτυρος προστατεύτηκε τόσο από σκυλιά, τα οποία αρνήθηκαν να το αγγίξουν, όσο και από πουλιά, τα οποία πετούσαν επάνω από το σώμα της απομακρύνοντας οτιδήποτε μπορούσε να το βλάψει μέχρι τη στιγμή του εντοπισμού του από την ηγουμένη του μοναστηριού της. Βλ. Ανώνυμος, Αναστασία η Ρωμαία 256.8-257.8 (εκδ. Delehaye) [BHG 76z].

αποτελέσει τροφή των άγριων θηρίων. Ο Θεός ωστόσο απέτρεψε τη δυσάρεστη αυτή εξέλιξη μεταβάλλοντας τη φύση των θηρίων, τα οποία, αφού προστάτεψαν το σώμα του μάρτυρα, ακολούθησαν από κοντά τους χριστιανούς που παρέλαβαν το σώμα του με σκοπό να το ενταφιάσουν. Διαπιστώνουμε επομένως ότι ο συγγραφέας εκθειάζει τη δύναμη του Θεού μέσα από την περιγραφή αυτή και υποστηρίζει ότι είχε τη δύναμη να εξημερώνει τα άγρια θηρία, αλλά και να πραγματοποιεί θαύματα μέσω αυτών.⁶⁰¹

Δεδομένα και παρατηρήσεις

Η σύνδεση των ζώων με το γεγονός του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων είναι ιδιαίτερη, όπως προκύπτει, από τα αγιολογικά κείμενα που μελετήθηκαν, καθώς συνέβαλαν σημαντικά τόσο στον εντοπισμό όσο και στη διάσωση των λειψάνων τους. Οι περιγραφές των θαυμαστών σημείων είναι αρκετά ενδιαφέρουσες, καθώς κυριαρχεί το στοιχείο του εξωπραγματικού και του παράδοξου, τα οποία καταφέρνουν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Κυρίαρχο είναι επίσης το ρητορικό σχήμα της προσωποποίησης, καθώς τα ζώα παρουσιάζονται να αποκτούν ανθρώπινες ιδιότητες και κυρίως την ικανότητα της λογικής σκέψης προτείνοντας λύσεις στους πιστούς που βρέθηκαν σε αμηχανία, επειδή δεν γνώριζαν πώς ακριβώς έπρεπε να αντιμετωπίσουν τα λείψανα των αγίων και των μαρτύρων.

Αναφορές εμφάνισης ζώων εντοπίζονται στα εξής αγιολογικά κείμενα:

⁶⁰¹ Βλ. Συμεών Μεταφραστής, Σέργιος-Βάκχος 1024.ΙΔ (εκδ. ΡG): «Τους γὰρ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας αἰδούμενοι τοῦ ἀνδρὸς ἄθλους οἱ θῆρες, οὐ μόνον οὐδὲ ψαῦσαι τινος τῶν αὐτοῦ μελῶν ὄλως ἠνέσχοντο, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταφήν ὑπὸ Χριστιανῶν φερομένῳ παρείποντο, δορυφόρων τάξιν ἀποπληροῦντες, καὶ τὴν τῷ θεομάχῳ ἄνοιαν φανερώς διελέγχοντες» [BHG 1625].

Μία διαφορετική εκδοχή του τρόπου διάσωσης του λειψάνου παρουσίασε ένας ανώνυμος συγγραφέας, ο οποίος υποστήριξε ότι το καθήκον της προστασίας του λειψάνου ανατέθηκε στα πουλιά, τα οποία κράτησαν σε απόσταση τα αιμοβόρα θηρία πετώντας επάνω από το σώμα του μάρτυρα και κατ' αυτόν τον τρόπο παρεμπόδισαν οποιαδήποτε επαφή τους με το λείψανό του. Διευκρινίζεται ότι τα πουλιά παρέμειναν στο σημείο προστατεύοντας το λείψανο μέχρι το βαθύ δειλινό, καθώς τη στιγμή εκείνη προσήλθαν στο σημείο κάποιοι χριστιανοί με σκοπό να παραλάβουν το σώμα του μάρτυρα, το οποίο συνοδεύτηκε στη συνέχεια από θηρία, τα οποία ακολούθησαν τους πιστούς σαν να είναι άνθρωποι προικισμένοι με λογική. Βλ. Ανώνυμος, Σέργιος-Βάκχος 389.19 (εκδ. van den Gheyn) [BHG 1624].

Συγγραφέας	Άγιος	Ζώο
Κοσμάς ο ρήτορας	Γεράσιμος ο Ιορδανίτης	λιοντάρι
Κύριλλος Σκυθοπολίτης	Γεράσιμος ο Ιορδανίτης	λιοντάρι
Ανύσιος	Αθηνογένης Πηδαχθός	ελάφι
Γεώργιος Πισίδης	Αναστάσιος ο Πέρσης	σκύλοι
Σωφρόνιος Ιεροσολύμων	Μαρία η Αιγυπτία	λιοντάρι
Πέτρος επίσκοπος Άργους	Κοσμάς-Δαμιανός	καμήλα
Ευθύμιος ο πρωτασηκρήτης	Μαρία η Αιγυπτία	λιοντάρι
Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	Αναστασία η Ρωμαία	-
Συμεών Μεταφραστής	Σέργιος-Βάκχος	-
Συμεών Μεταφραστής	Κοσμάς-Δαμιανός	καμήλα
Συμεών Μεταφραστής	Αναστάσιος ο Πέρσης	σκύλοι
Συμεών Μεταφραστής	Αυτόνομος	άλογο
Συμεών Μεταφραστής	Λουκιανός	δελφίνι
Νεόφυτος ο Έγκλειστος	Θεοσέβιος Αρσινοΐτης	σκύλος
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Γεράσιμος ο Ιορδανίτης	λιοντάρι
Κωνσταντίνος Ακροπολίτης	Ζωτικός	άλογο
Κωμανίτζης ο σακκελίων	Αντώνιος ο Νέος	βόδια
Νικήτας ο φιλόσοφος*	Κοσμάς-Δαμιανός	καμήλα

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι οι σχετικές μαρτυρίες εντοπίστηκαν κατά κύριο λόγο σε αγιολογικά κείμενα,⁶⁰² τα οποία παρουσίασαν τον βίο αγίων που υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο, καθώς στην περίπτωση αυτών κρίθηκε κατά κύριο λόγο απαραίτητη η

* Ο συγγραφέας αυτός δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς συνέθεσε το αγιολογικό κείμενο που παρουσιάζεται και για τον λόγο αυτό τίθεται στο τέλος του πίνακα.

⁶⁰² Αξίζει να αναφερθεί ότι εντοπίστηκαν είκοσι τρεις αναφορές του θαυμαστού σημείου της εμφάνισης ζώων σε αγιολογικά κείμενα ανώνυμων συγγραφέων.

παρέμβαση των ζώων τόσο για τη διάσωση όσο και για τη προστασία του λειψάνου τους από διάφορους παράγοντες. Εκ των παρουσιαζόμενων αγίων μόνο η Μαρία η Αιγυπτία, ο Θεοσέβιος Αρσινοΐτης και ο Γεράσιμος Ιορδανίτης τελείωσαν τη ζωή τους με φυσικό θάνατο.

Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος	Μέση Βυζαντινή περίοδος	Ύστερη Βυζαντινή περίοδος
Κοσμάς ο ρήτορας	Πέτρος επίσκοπος Άργους	Κωνσταντίνος Ακροπολίτης
Κύριλλος Σκυθοπολίτης	Ευθύμιος ο πρωτασηκρήτης	
Ανύσιος	Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών	
Γεώργιος Πισίδης	Συμεών Μεταφραστής	
Σωφρόνιος Ιεροσολύμων	Νεόφυτος ο Έγκλειστος	

Το ενδιαφέρον των συγγραφέων της πρώιμης βυζαντινής περιόδου για την περιγραφή του θαυμαστού αυτού σημείου είναι αξιομνημόνευτο, καθώς διαπιστώθηκε ότι υπήρξαν αρκετοί συγγραφείς, οι οποίοι περιέγραψαν τον τρόπο εμφάνισης και τη συμβολή των ζώων στη διάσωση των λειψάνων των μαρτύρων. Η υστεροβυζαντινή περίοδος εκπροσωπείται μόνο από τον Κωνσταντίνο Ακροπολίτη, ο οποίος έγραψε για δύο μάρτυρες, οι οποίοι παρέδωσαν το πνεύμα αρκετούς αιώνες πριν από τον ίδιο. Θέτοντας προς σύγκριση τον τρόπο περιγραφής των θαυμαστών αυτών σημείων από τους συγγραφείς της πρώιμης και της μέσης βυζαντινής περιόδου διαπιστώνουμε ότι οι συγγραφείς της μέσης παρέθεσαν περισσότερες λεπτομέρειες κατά την περιγραφή του. Όσον αφορά τους συγγραφείς της μέσης βυζαντινής περιόδου χρησιμοποίησαν αρκετά συχνά το ρητορικό σχήμα της προσωποποίησης, το οποίο καταφέρνει πάντα να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε να

χρησιμοποιηθεί αργότερα και από τον Κωνσταντίνο Ακροπολίτη. Ιδιαίτερα συχνή είναι επίσης η χρήση στίχων από τους Ψαλμούς.

Όσον αφορά τα ζώα, τα οποία πρωταγωνίστησαν στα παραπάνω αγιολογικά κείμενα, εμφανίζονται τα εξής:

Ζώο	Συχνότητα εμφάνισης
άλογο	3
σκύλος	2
λιοντάρι	2
καμήλα	1
δελφίνι	1
ελάφι	1
βόδια	1

Ακόμη και αν κάποια από αυτά τα ζώα φαίνεται λογικό και αναμενόμενο να συμβάλουν στην εύρεση και διάσωση των λειψάνων των μαρτύρων, κάποια άλλα προκαλούν την έκπληξη του αναγνώστη, διότι πρόκειται για άγρια ζώα, τα οποία συνήθιζαν να διαβιούν μακριά από τον άνθρωπο. Η επιλογή των ζώων αυτών δεν ήταν όμως τυχαία, καθώς ο Θεός θέλησε μέσω της εμφάνισής τους να καταστήσει σαφές προς όλους ότι ακόμη και τα πιο άγρια θηρία υποτάσσονται στον ίδιο, στους μάρτυρες και τους αγίους αποτελώντας μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις παράδειγμα προς μίμηση για τη λατρεία που επέδειξαν προς το πρόσωπό τους.

Συμπεράσματα

Μελετώντας τον θάνατο και τον τρόπο περιγραφής του στα αγιολογικά κείμενα της βυζαντινής περιόδου διαπιστώσαμε ότι η στιγμή του θανάτου είναι ιδιαίτερα σημαντική και ταυτόχρονα καθοριστική στη συνείδηση του ανθρώπου, διότι σηματοδοτεί το τέλος της πορείας του επί γης και την αρχή μιας άλλης πορείας, η οποία συνεχίζεται είτε στην επουράνια βασιλεία, είτε στον Κάτω Κόσμο και την Κόλαση. Η περιγραφή αυτού ακριβώς του γεγονότος απασχόλησε ιδιαίτερα τους Βυζαντινούς συγγραφείς, οι οποίοι παρουσίασαν άλλοτε εκτενώς και άλλοτε με συντομία τα θαυμαστά σημεία που πραγματοποιήθηκαν κατά την κρίσιμη στιγμή του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων.

Η συγγραφή των αγιολογικών κειμένων επηρεάστηκε από διάφορες σκοπιμότητες, με πρώτη και καλύτερη την ανάγκη διάσωσης του βίου των αγίων και των μαρτύρων στο πέρασμα των αιώνων. Κίνητρο συγγραφής αποτέλεσε επίσης η ανάγκη διασφάλισης του γεγονότος ότι δεν επρόκειτο να αμφισβητηθεί από κανέναν στο πέρασμα των αιώνων η αγιότητα των μαρτύρων και των αγίων.⁶⁰³ Ως σημαντικότερη όλων αξιολογείται ωστόσο η πρόθεση διδαχής και συμμόρφωσης των πιστών από τους συγγραφείς, οι οποίοι παρουσίασαν τους αγίους ως πρότυπα σωστής χριστιανικής συμπεριφοράς, τα οποία καλούνταν να μιμηθούν στην περίπτωση που επιθυμούσαν να κριθούν άξιοι της επουράνιας βασιλείας και να λάβουν από τον Θεό την ανταμοιβή που θα όριζε για αυτούς. Ο θάνατος λοιπόν, ο οποίος αποτελεί για τους

⁶⁰³ Βλ. επίσης A.-M. Talbot, *Old wine in new bottle: The rewriting of saints' lives in the Palaeologan period*, στο: S. Ćurčić-D. Mouriki, *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire*, Princeton 1991, 15-26.

Ο τρόπος θανάτου αποτελεί για τους μάρτυρες το σημαντικότερο κριτήριο αναγνώρισης της αγιότητάς τους. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τους αγίους, με αποτέλεσμα να κρίνεται απαραίτητη στην περίπτωση τους η καταγραφή των θαυμαστών σημείων που πραγματοποίησαν τόσο κατά τη στιγμή του θανάτου, όσο και αργότερα, καθώς με τον τρόπο αυτό μπορούσε να ισχυροποιηθεί ακόμη περισσότερο η θέση της Εκκλησίας σχετικά με την αναγνώριση της αγιότητάς τους.

πιστούς τη στιγμή της κρίσης του αποθανόντα για τη ζωή που έχει διαγάγει, περιγράφηκε στην πλειονότητα των αγιολογικών κειμένων που μελετήθηκαν. Στο πρώτο κεφάλαιο του κυρίως μέρους της παρούσας εργασίας, στο οποίο μελετήθηκε ο τρόπος περιγραφής της εμφάνισης των αγγέλων κατά την κρίσιμη στιγμή του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων αντανακλώνται με έντονο τρόπο οι θρησκευτικές αντιλήψεις των συγγραφέων και η επίδραση της παράδοσης του χριστιανισμού για τη στιγμή του θανάτου και την κρίση της ψυχής. Ο ρόλος που αποδόθηκε στους αγγέλους είναι κατά κύριο λόγο αυτός του ψυχοπομπού, καθώς καλούνταν να μεταφέρουν στον ουρανό την ψυχή των ενάρετων, η οποία έπρεπε να παρουσιαστεί ενώπιον του Θεού, για να λάβει την ανταμοιβή της. Στην περίπτωση ωστόσο των αγίων και των μαρτύρων οι συγγραφείς παρουσίαζαν ως βέβαιη τη μετάβαση της ψυχής τους στον ουρανό και για τον λόγο αυτό επέλεξαν σε αρκετές περιπτώσεις να περιγράψουν το χαρούμενο κλίμα που επικρατούσε στον ουρανό κατά τη στιγμή της υποδοχής της από τις επουράνιες δυνάμεις. Αναπόσπαστο μέρος της παράδοσης που είχε δημιουργηθεί γύρω από το ζήτημα της κρίσης της ψυχής ήταν επίσης η παρουσία των δυνάμεων του διαβόλου, την οποία υιοθέτησαν και περιέγραψαν κάποιοι από τους συγγραφείς καταδεικνύοντας μέσα από την παρουσίαση της ήττας των δυνάμεων του κακού το μέγεθος της θεϊκής δύναμης.

Πέραν όμως του ρόλου του ψυχοπομπού, αποδόθηκε επίσης στους αγγέλους ο ρόλος του προστάτη των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων, ο οποίος αποτέλεσε μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις αιτία εμφάνισής τους ενώπιον των πιστών. Εμφανίσεις μέσω ονείρου ή οράματος πραγματοποίησαν επίσης οι ίδιοι οι άγιοι και οι μάρτυρες, οι οποίοι ήταν συνεχώς παρόντες στη ζωή των ανθρώπων, για να έχουν τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν και να τους καθοδηγούν στον δρόμο προς την αρετή. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις ανέθεσαν στους πιστούς σημαντικές αποστολές, τις οποίες έπρεπε να φέρουν εις πέρας διασώζοντας κατά κύριο λόγο τα λείψανά τους.

Θέλοντας λοιπόν να προσδώσουν μεγαλύτερη αξία στην ανάθεση της δύσκολης αυτής αποστολής, οι Βυζαντινοί συγγραφείς επέλεξαν να τη συνδέσουν με την προσφορά ανταμοιβής, η οποία ήταν άλλοτε συναισθηματική και άλλοτε πρακτική, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις μαρτυρείται ότι ο Θεός, οι άγιοι και οι μάρτυρες προσέφεραν ως αντάλλαγμα την ίαση κάποιου μέλους του σώματος των πιστών, στους οποίους ανατέθηκε η αποστολή εύρεσης των λειψάνων. Κίνητρο για την εμφάνισή τους ήταν επίσης η ανάγκη καθοδήγησής τους, αλλά και προσφοράς παρηγοριάς, μέσω της οποίας επιδιώχτηκε να προβληθεί η συναισθηματική πλευρά των αγίων και των μαρτύρων, η οποία παρέμενε ενεργή ακόμη και μετά τη μετάβασή τους στον ουρανό.

Δεν περιέγραψαν ωστόσο όλοι οι συγγραφείς αυτό το θετικό και γιορτινό κλίμα που υπήρχε στον ουρανό κατά τη στιγμή της κοίμησης και της μεταφοράς της ψυχής των αγίων και των μαρτύρων, ούτε να προβάλλουν τον Θεό, τους αγίους και τους μάρτυρες ως θετικά διακείμενες προς όλους προσωπικότητες, οι οποίες δώριζαν μόνο αγάπη και συγχώρεση. Ένας σημαντικός αριθμός συγγραφέων έδωσε έμφαση στην περιγραφή των έντονων καιρικών φαινομένων που προκλήθηκαν κατά τη στιγμή του βασανισμού και της θανάτωσης των μαρτύρων παρουσιάζοντάς τα ως συνέπεια της οργής του Θεού για τη θανάτωση των εκλεκτών του. Η έκρηξη ηφαιστειών, η εκδήλωση σεισμών και έντονων καιρικών φαινομένων υπήρξαν άλλοτε όργανο τιμωρίας των ασεβών και άλλοτε μέτρο προστασίας των λειψάνων των αγίων και των μαρτύρων. Η επιρροή του έργου της Αποκάλυψης του Ιωάννη είναι έκδηλη, καθώς οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων ακολούθησαν το παράδειγμα του συγγραφέα του έργου αυτού και συνέθεσαν έντονες και ιδιαίτερα τρομακτικές εικόνες, οι οποίες αποσκοπούσαν στον εκφοβισμό των πιστών και στην απομάκρυνσή τους από τον δρόμο της αμαρτίας. Εντοπίστηκαν επίσης περιγραφές των τιμωριών που επέβαλε άλλοτε ο ίδιος ο Θεός και άλλοτε οι μάρτυρες σε όλους όσους ήταν υπαίτιοι του θανάτου τους. Η επιλογή αυτή προκαλεί ομολογουμένως εντύπωση στον αναγνώστη

των κειμένων αυτών, διότι έρχεται σε αντίθεση με την εικόνα του Θεού πατέρα, ο οποίος αγαπά, συμπονά, βλέπει με κατανόηση και διάθεση συγχώρεσης τις ενέργειες των ανθρώπων. Μπορεί ωστόσο να αιτιολογηθεί μόνο αν ενταχθεί στο πλαίσιο του παιδευτικού και διδακτικού ρόλου των αγιολογικών κειμένων, τα οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποσκοπούσαν στο να παρακινήσουν τους πιστούς να διαγάγουν ενάρετη ζωή. Για τον λόγο αυτό περιγράφηκαν επίσης όλα αυτά τα θαυμαστά σημεία, τα οποία μαρτυρείται ότι συνέβησαν άλλοτε τη στιγμή ακριβώς της κοίμησης των αγίων και των μαρτύρων και άλλοτε μετά από καιρό. Οι περιγραφές διατήρησης της αφθαρσίας των σωμάτων τους σε συνδυασμό με τις περιγραφές ροής γάλακτος ή μύρου, αλλά και της ανάδυσης ευωδίας από τα λείψανά τους προκαλούσαν τον εντυπωσιασμό του αναγνώστη, ο οποίος καλούνταν να προβληματιστεί από τα θαυμαστά αυτά σημεία, τα οποία σε κάποιες περιπτώσεις είχε την ευκαιρία να τα παρατηρήσει ιδίως όμμασι.

Ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό ότι η περιγραφή του θανάτου αποτέλεσε για τους συγγραφείς μια σημαντική ευκαιρία παρουσίας των αρχών του χριστιανισμού και της εκκλησίας προς τους πιστούς, οι οποίοι καλούνταν να προβληματιστούν, να διδαχτούν και εντέλει να υιοθετήσουν έναν σωστό και ενάρετο τρόπο συμπεριφοράς, ο οποίος θα τους έδινε τη δυνατότητα να κερδίσουν την επιβράβευση του Θεού. Για τον λόγο αυτό κρίθηκε ενδιαφέρον να μελετηθούν επίσης τα θαυμαστά σημεία, τα οποία συνδέονται με το σώμα των αγίων και των μαρτύρων και πραγματοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο αρκετό καιρό μετά την κοίμησή τους. Όπως αναφέρθηκε ήδη, η προσοχή του χριστιανισμού μπορεί να στρέφεται κατά κύριο λόγο στην ψυχή, αλλά δεν αδιαφορεί για το σώμα, το οποίο αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο λατρείας των πιστών, διότι συνδέθηκε με την τέλεση θαυμαστών σημείων και για τον λόγο αυτό αποτέλεσε αντικείμενο κλοπής, αλλά και διαμάχης μεταξύ περιοχών που επιθυμούσαν να το έχουν στην κατοχή τους. Περιγραφές εκδήλωσης οποιασδήποτε μορφής κίνησης

από το σώμα των αγίων και των μαρτύρων προκάλεσαν, όπως είναι φυσικό, τόσο τον θαυμασμό των συγχρόνων τους όσο και των μεταγενέστερων και λειτούργησαν καταλυτικά στην ενίσχυση της πίστης τους.⁶⁰⁴

Απαραίτητη προϋπόθεση για την πρόκληση του αισθήματος του τρόμου, αλλά και του εντυπωσιασμού ήταν η χρήση συγκεκριμένων ρητορικών σχημάτων, όπως είναι η παρομοίωση, η προσωποποίηση και η υπερβολή. Η σύνθεση εικόνων και ενδιαφερουσών περιγραφών ήταν επίσης σημαντική, διότι διευκόλυναν τον αναγνώστη να συνθέσει στο μυαλό του μια εικόνα του θαυμαστού σημείου που περιγραφόταν άλλοτε λεπτομερώς και άλλοτε με λιτό ύφος. Ως προς τον τρόπο γραφής διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι Βυζαντινοί συγγραφείς έγραψαν ελεύθερα ακολουθώντας το δικό τους προσωπικό ύφος· κυρίως όμως τόλμησαν να διαφοροποιηθούν από τα προγενέστερα αγιολογικά κείμενα που μπορεί να είχαν υπόψη τους, προκειμένου να προσθέσουν τη δική τους προσωπική πινελιά στο κείμενο που συνέγραφαν. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί την ύπαρξη διαφορών μεταξύ αγιολογικών κειμένων που περιγράφουν το ίδιο θαυμαστό σημείο, καθώς ο κάθε συγγραφέας άλλοτε επηρεαζόμενος από μαρτυρίες που μπορεί να είχε ο ίδιος υπόψη του και άλλοτε εξαιτίας της επιθυμίας του να διαφοροποιηθεί από τους προγενέστερους συγγραφείς, παρουσίασε τη δική του εκδοχή σχετικά με τον τρόπο που εκδηλώθηκαν τα θαυμαστά σημεία, τα οποία συνδέθηκαν με τον θάνατο και κατ' επέκταση με την αναγνώριση της αγιότητας των εκλεκτών του Θεού. Για τον λόγο αυτό είναι σχεδόν αδύνατο να βρει κανείς περιγραφή ενός θαυμαστού σημείου κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο στο σύνολο της αγιολογικής παραγωγής.

⁶⁰⁴ Την άποψη αυτή εξέφρασε και η El. A. Fischer, η οποία υποστήριξε ότι πρόθεση των συγγραφέων ήταν να πείσουν, να εντυπωσιάσουν και να διαπλάσουν εποικοδομητικά το ακροατήριό τους. Βλ. σχετικά El. A. Fischer, Michael Psellos on the rhetoric of hagiography and the Life of St. Auxentius, *BMGS* 17 (1993) 43-55.

Όσον αφορά το σημείο παράθεσης της περιγραφής του θαυμαστού σημείου μέσα σε κάθε αγιολογική σύνθεση παρατηρήσαμε ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων η σχετική περιγραφή παρατίθεται αφενός αμέσως μετά τη μαρτυρία κοίμησης του κάθε αγίου ή μάρτυρα και αφετέρου προς το τέλος του αγιολογικού κειμένου, διότι οι συγγραφείς συνήθιζαν να αφηγούνται τα γεγονότα ακολουθώντας τη φυσική ροή του βίου τους. Υπάρχουν φυσικά και εξαιρέσεις, όπως είναι παραδείγματος χάριν οι συγγραφείς εγκωμιαστικών λόγων, οι οποίοι συνηθίζουν να παραθέτουν διάσπαρτες αναφορές των θαυμαστών σημείων στα εγκώμια που συνέθεταν.

Ποιοι ήταν όμως οι συγγραφείς αυτοί, οι οποίοι ενδιαφέρθηκαν και καταπαιάστηκαν με τη σύνθεση των αγιολογικών αυτών κειμένων, στα οποία περιγράφονται τα θαυμαστά σημεία που συνδέθηκαν με την περιγραφή του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων; Ο αριθμός των συγγραφέων είναι ομολογουμένως μεγάλος. Κάποιοι εξ αυτών είναι ιδιαίτερα γνωστοί, ενώ κάποιοι άλλοι όχι και τόσο. Κατά την πρώιμη περίοδο της βυζαντινής λογοτεχνικής παραγωγής η συγγραφική δραστηριότητα ασκήθηκε κατά κύριο λόγο από ανθρώπους, οι οποίοι ήταν σύγχρονοι των βιογραφούμενων αγίων και για τον λόγο αυτό ένιωσαν την ανάγκη να καταγράψουν όσα γνώριζαν. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο πρεσβύτερος Ιεροσολύμων Ησύχιος, ο επίσκοπος Αμασείας Αστέριος και ο επίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου Λεόντιος είναι οι κύριοι εκπρόσωποι της συγγραφικής δραστηριότητας της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Εξίσου περιορισμένη είναι η συγγραφική δραστηριότητα της ύστερης βυζαντινής περιόδου, καθώς ο αριθμός των συγγραφέων που ασχολήθηκαν με τη συγγραφή αγιολογικών κειμένων είναι μειωμένος και σε αυτό διαδραμάτισε φυσικά σημαντικό ρόλο η πολιτική και θρησκευτική πραγματικότητα της εποχής. Με τη συγγραφή αγιολογικών κειμένων καταπαιάστηκαν κατά κύριο λόγο άνθρωποι, οι οποίοι ήταν ιδιαίτερα μορφωμένοι και αυτό αντανακλάται, όπως είναι αναμενόμενο, και στα κείμενά τους, τα οποία αποτελούν έξοχα δείγματα αγιογραφικής και ρητορικής

γραφής. Καθώς βρίσκονταν μάλιστα στην τελευταία περίοδο ζωής του Βυζαντίου είχαν την ελευθερία και τη δυνατότητα να καταπιαστούν τόσο με τη συγγραφή μαρτυριών και βίων παλαιότερων αγίων όσο και νεότερων, αρκετοί εκ των οποίων συνδέθηκαν με το κίνημα του Ησυχασμού, το οποίο διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των θρησκευτικών ζητημάτων της εποχής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περιγραφή των θαυμαστών σημείων που μελετήθηκαν επέδειξαν ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος και ο Μακάριος Μακρής.

Για το τέλος αφήσαμε τη μέση βυζαντινή περίοδο, διότι ο αριθμός των συγγραφέων που εκπροσωπούν τη λογοτεχνική δραστηριότητα της περιόδου αυτής είναι ιδιαίτερα μεγάλος. Η κυριαρχία των συγγραφέων της μέσης βυζαντινής περιόδου είναι εμφανής στην παρουσίαση όλων ανεξαιρέτως των θαυμαστών σημείων. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε φυσικά το γεγονός ότι κατά την περίοδο αυτή έζησε και έδρασε ο Συμεών Μεταφραστής, με το όνομα του οποίου παραδίδεται μεγάλος αριθμός αγιολογικών κειμένων, στα οποία περιγράφηκαν τα θαυμαστά σημεία που μελετήσαμε. Πέραν του Συμεών Μεταφραστή, ιδιαίτερα εκτεταμένη είναι επίσης η συγγραφική δραστηριότητα του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος, του Μιχαήλ Ψελλού και του Νεόφυτου του Εγκλείστου.

Συμπεράσματα ως προς τον βαθμό εξέλιξης της περιγραφής των θαυμαστών σημείων στο πέρασμα των αιώνων δεν ήταν εύκολο να εξαχθούν, διότι παρατηρήθηκε ότι για κάποια εξ αυτών ήταν ιδιαίτερα μικρός ο αριθμός των συγγραφέων που αποπειράθηκαν να το περιγράψουν τόσο στην πρώιμη αγιολογική παραγωγή, όσο και στην ύστερη. Ωστόσο αυτό που διαφοροποιήθηκε στο πέρασμα των αιώνων και ειδικά κατά το πέρασμα από τη μέση βυζαντινή περίοδο στην ύστερη είναι η στόχευση των συγγραφέων, καθώς κύριο μέλημα των συγγραφέων της μέσης βυζαντινής περιόδου ήταν η διεξοδικότερη παρουσίαση των θαυμαστών σημείων από άποψη περιεχομένου,

ενώ της ύστερης η επίτευξη της αρτιότερης παρουσίας τους από ρητορική και λεκτική άποψη. Στην αλλαγή αυτή συνέβαλε σημαντικά το γεγονός ότι οι συγγραφείς της ύστερης περιόδου κλήθηκαν να αναβιώσουν το είδος της αγιολογίας μετά από τη συγγραφική αδράνεια που σημειώθηκε κατά τον 11^ο και τον 12^ο αιώνα.⁶⁰⁵ Ήταν μάλιστα, όπως προαναφέρθηκε, διακεκριμένες προσωπικότητες της εποχής τους, οι οποίες με το ταλέντο και τη ρητορική τους ικανότητα κλήθηκαν να δώσουν νέα πνοή στα αγιογραφικά κείμενα που συνέθεσαν. Η διαπίστωση αυτή δεν μειώνει φυσικά σε καμία περίπτωση την ρητορική αξία των περιγραφών των συγγραφέων της μέσης βυζαντινής περιόδου.

⁶⁰⁵ Ο Σ. Πασχαλίδης εξέφρασε την άποψη ότι ο 11^{ος} και ο 12^{ος} αιώνας μπορούν να περιγραφούν ως δύο απογοητευτικοί αιώνες στην πορεία εξέλιξης του είδους, μόνο αν συγκριθούν με τις περιόδους αμέσως πριν και μετά. Βλ. σχετικά Σ. Πασχαλίδης, *The Hagiography of the Eleventh and Twelfth centuries*, στο: St. Efthymiadis, *The Ashgate research companion to Byzantine hagiography*, vol. I: *Periods and places*, Farnham 2011, 160.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία, η οποία έχει τον τίτλο «Ο θάνατος στη βυζαντινή αγιολογική γραμματεία», επιχειρεί να μελετήσει την περιγραφή του θανάτου και των θαυμαστών σημείων που συνδέονται με αυτόν στα βυζαντινά αγιολογικά κείμενα. Τα θαυμαστά αυτά σημεία, τα οποία συνέβησαν άλλοτε τη στιγμή του θανάτου των αγίων και των μαρτύρων και άλλοτε πριν ή μετά από την καθοριστική αυτή στιγμή αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των αγιολογικών κειμένων, διότι αποτελούν ενδείξεις της αγιότητάς τους.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι απόψεις των χριστιανών για τον θάνατο και τη μετά θάνατον ζωή. Ο τρόπος, με τον οποίο επήλθε ο θάνατος, αποτελεί σημαντικό κριτήριο για την αγιοποίηση των εκλεκτών του Θεού, καθώς κατατάσσονται αναλόγως στους αγίους ή τους μάρτυρες και για τον λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε μια σύντομη παρουσίαση των κυριότερων τρόπων θανάτου τους στο πέρασμα των αιώνων. Το δεύτερο μέρος της εργασίας, το οποίο είναι και το εκτενέστερο, χωρίζεται σε έντεκα υποκεφάλαια, στα οποία παρουσιάζονται τα έντεκα θαυμαστά σημεία που μελετήθηκαν, διότι συνδέονται με τον θάνατο των αγίων και των μαρτύρων. Κριτήριο διαχωρισμού τους αποτέλεσε κατά κύριο λόγο η χρονική στιγμή τέλεσής τους, αν δηλαδή συνέβησαν πριν τον θάνατο, τη στιγμή του θανάτου ή μετά τον θάνατο του αγίου ή του μάρτυρα. Όσον αφορά τους συγγραφείς που περιέγραψαν τα θαυμαστά αυτά σημεία στα αγιολογικά κείμενα που συνέθεσαν, υπήρξαν εκπρόσωποι τόσο της πρώιμης, όσο και της μέσης και της ύστερης βυζαντινής λογοτεχνικής παραγωγής και με τον τρόπο αυτό δίνεται η δυνατότητα να εξεταστεί ο βαθμός εξέλιξης της περιγραφής του κάθε θαυμαστού σημείου στο πέρασμα των αιώνων. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη των περιγραφών των θαυμαστών σημείων στα αγιολογικά κείμενα που μελετήθηκαν.

Summary

The current thesis, entitled “Death in the hagiological Byzantine Literature”, attempts to study the description of both death and the divine signs associated with it, in hagiographical Byzantine texts. The divine signs, which took place either at the time of the death of the Saints and Martyrs, or prior to or after this defining moment, constitute an integral part of the hagiographical texts since they function as indication of their sainthood.

The present work is structured in three parts. The first part delineates the Orthodox Christian conception of the notions of death and the afterlife. The way which death took place served as an important criterion for the canonization/sanctification of those chosen by God, as they were venerated accordingly as Saints or Martyrs. For this reason, a brief overview of the manner of death of the Saints and the Martyrs, over the centuries, will be presented. The second part, which is the most extensive, is divided into eleven sub-chapters; it involves eleven divine signs which were chosen to be studied because they are intrinsically linked to the death of Saints and Martyrs. The signs are distinguished in the basis of the time of their performance, i.e. some of them were performed before the death, certain of them at the time of death, whereas other after the death of the Saints or Martyrs. As for as the authors of the hagiological texts are concerned, who described the divine signs, they are representatives of the Early, the Middle and the Late Byzantine Literary production. In this way, the thesis examines and evaluates the way the description of death and the divine signs is provided in the passage of centuries. The third and last part of the present work provides insightful conclusions drawn from the study of the divine signs, as the latter are described in the selected hagiological texts.